

ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย
THE INSTITUTION OF PLASTIC BOTTLED WATER IN URBAN AREA OF THAILAND

จรรยา กิติไพศาลนนท์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2566

ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THE INSTITUTION OF PLASTIC BOTTLED WATER IN URBAN AREA OF THAILAND

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of DOCTOR OF PHILOSOPHY
(Development Education)
Graduate School, Srinakharinwirot University
2023
Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย
ของ
จรรย์ยา กิติไพศาลนนท์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัย ดาวอุดม) (รองศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพล ยงศรี)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเมษย์ หนกหลัง)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.วรวิมล สุภาพ)

ชื่อเรื่อง	ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย
ผู้วิจัย	จรรยา กิติไพศาลนนท์
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2566
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปรัชย์ ดาวอุดม

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาลักษณะวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของประเทศไทย และ (2) เพื่อวิเคราะห์ความมีเสถียรภาพ มั่นคง ต่อเนื่องในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ผ่านการศึกษาเอกสาร การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎีจนข้อมูลมีความอิ่มตัว จากผู้ให้ข้อมูล 33 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมือง ภายใต้แนวคิดการพัฒนาศักยภาพ ความทันสมัย ความเป็นเมือง ทุนนิยม และวัฒนธรรมการบริโภค มองผ่านแนวคิดการก่อตัวของสถาบันในทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แก่นสาระ ผลการวิจัยพบว่า (1) วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ภายใต้ความครอบงำและความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้าง และ (2) แม้ว่าวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะเป็นวัฒนธรรมหลักที่คนในสังคมโดยรวมยึดถือปฏิบัติร่วมกัน วัฒนธรรมนี้ยังคงมีการเคลื่อนไหวอย่างเป็นพลวัตผ่านปฏิสัมพันธ์ของผู้เกี่ยวข้องทั้งสามฝ่าย ด้วยการปฏิบัติซ้ำการตีความและสื่อสารความหมายที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจ การเอื้อประโยชน์ให้กับการใช้อำนาจในการสับเปลี่ยนโยกย้ายทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายเข้าถึง และการเลือกปฏิบัติตามบรรทัดฐานที่ล้วนส่งเสริมให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม สิ่งเหล่านี้ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีเสถียรภาพและมั่นคงต่อเนื่องยาวนานผ่านพื้นที่และเวลากลายเป็นสถาบันที่มีความมั่นคงถาวรสถิตสถาพรในที่สุด ทว่า สถาบันนี้ถูกสร้างขึ้นจากผลพวงแห่งการพัฒนาอันสร้างความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค การศึกษานี้จึงทำให้ทุกฝ่ายเกิดการสะท้อนคิดและปลดปล่อยตัวเองจากการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก พร้อมกับเสนอทางออกเพื่อก้าวข้ามสถาบันนี้ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอันเป็นภาระกิจสำคัญของรัฐ เพื่อให้คนในชุมชนเมืองสามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่ปลอดภัยได้อย่างหลากหลายไม่ติดกับดักการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเพียงอย่างเดียว

คำสำคัญ : การเข้าถึงน้ำดื่มที่ปลอดภัย, น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก, วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มของคนเมือง, การสร้างโครงสร้างและความเป็นสถาบัน, การพัฒนาอย่างยั่งยืน

Title	THE INSTITUTION OF PLASTIC BOTTLED WATER IN URBAN AREA OF THAILAND
Author	JARUNYA KITIPHAISANNON
Degree	DOCTOR OF PHILOSOPHY
Academic Year	2023
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Pharichai Daoudom

The aims of this thesis are as follows: (1) to examine the dominant cultural characteristics of drinking water consumption among urban communities in Thailand; and (2) to analyze the stability, security, and continuity of plastic bottled water consumption in urban areas of Thailand. Utilizing qualitative research with the critical ethnography approach, the study encompassed document analysis, participation and observation, in-depth interviews, and theoretical sampling until theoretical data saturation was achieved. The research involves 33 informants divided into three groups: producers, distributors, and consumers of plastic bottled water in urban communities. The study is framed within the concepts of modernization, urbanization, capitalism, and consumer culture, employed the Forms of Institution within the theory of Structuration, and analyzed by thematic analysis techniques. The findings revealed the following: (1) plastic bottled water consumption is the dominant culture of water consumption in urban communities of Thailand, characterized by overpower and inequality; (2) although the consumption of bottled water is the dominant cultural practice upheld by the majority of society, it remains dynamic through the interactions of the three involved parties reproducing social practices via interpreting and communicating of meanings constructed by those in power, facilitating resource manipulation, and adhering to norms that render plastic bottled water consumption legitimate. These ongoing reproduction processes reinforce the stability and longevity of the plastic bottled water consumption culture across time and space, ultimately solidifying it as a permanent and enduring institution. However, this institution is a consequence of the development that has led to disparities in access to water for consumption. This study thus fosters self-reflection and emancipation of all parties involved from reliance on plastic bottled water, proposing solutions to transition beyond this institution towards sustainable development pathways, an essential task for the state, to enable urban communities for accessing safe drinking water in various forms, avoiding the trap of relying solely on plastic bottled water.

Keyword : Access to safe drinking water, Plastic bottled drinking water, Urban water consumer culture, Structuration and institutionalization, Sustainable development

กิตติกรรมประกาศ

การเดินทางที่ยาวไกลจุดเริ่มต้นจนถึงวันที่ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้เสร็จสมบูรณ์ ไม่เพียงแต่ระยะเวลาที่เข้าศึกษาที่นี่ แต่เป็นการรวมตัวของช่วงของเวลาแห่งการสั่งสมประสบการณ์การเรียนรู้และการทำงานที่ผ่านมา ซึ่งการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนปรากฏขึ้นเมื่อได้เข้าศึกษาในสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มศว แห่งนี้

ขอขอบพระคุณบูรพคณาจารย์และเหล่าคณาจารย์ที่ได้ก่อกำเนิดและสานต่อศาสตร์แห่งการพัฒนา พร้อมกับประสิทธิประสาทวิชาที่สอนให้มองเห็นความก้าวหน้าของประเทศโดยไม่ต้องไม่หลงลืมใครไว้ข้างหลัง กับกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องไม่ทิ้งปัญหาไว้ให้กับคนรุ่นหลัง อันเป็นแสงส่องทางให้กับปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ให้มองเห็นว่าการพัฒนาต้องไม่ เป็นข้อจำกัดการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค ขณะเดียวกันขอขอบคุณท่านแอนโธนี กิดเดนส์ผู้สร้างแนวคิดทฤษฎีการสร้าง โครงสร้างที่เขาคือให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมนี้ได้ชัดเจน

แม้เส้นทางที่ได้ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ไม่ได้โรยด้วยกลีบกุหลาบ แต่ก็ได้รับความเมตตาและความอนุเคราะห์ จากบุคคลจำนวนมาก บุคคลแรกที่ไม่กล่าวขอบคุณไม่ได้ คือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัช ดาวอุดม ที่ปรึกษาปริญญา นิพนธ์ผู้จุดประกายให้เห็นประเด็นวิจัยจากคำถามที่ผู้วิจัยใช้ถามตัวเองเสมอว่า "ทำไมเราต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกกรวกับเป็นสิ่งที่ไม่หลีกเลี่ยงไม่ได้" ท่านยังให้คำปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันมาจนถึงฝั่งฝัน

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์ ประธานกรรมการสอบปากเปล่า ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จตุพล ยงศร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเมธย์ หนกหลัง อาจารย์ ดร.วรวิมล สุภาพ อาจารย์ ดร.พีรเดช ประคองพันธ์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรีชัช ดาวอุดม คณะกรรมการสอบเค้าโครงฯ และคณะกรรมการสอบปากเปล่าฯ ที่ช่วยจัดระเบียบ กรอบการศึกษาให้คมชัดมากขึ้นและชี้แนะแนวทางอันเป็นประโยชน์ทำให้ปริญญาานิพนธ์นี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณผู้แนะนำและผู้ให้ข้อมูลสำคัญทุกท่านที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นและสำคัญ ทำให้เนื้อหาปริญญาานิพนธ์ ฉบับนี้เข้มข้นและครบถ้วนสมบูรณ์ ในงานวิจัยนี้ไม่อาจเปิดเผยชื่อเสียงเรียงนามของท่านได้ แม้ว่าท่านจะเปิดโอกาสให้ระบุ ไปได้ แต่ด้วยจริยธรรมการวิจัยที่ไม่อาจเปิดเผยข้อมูลที่สามารถเชื่อมโยงไปถึงทุกท่านอันอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนถึงท่าน ผู้วิจัยจึงขอสงวนข้อมูลเหล่านั้นไว้

ขอขอบคุณความรักความเมตตาของคณาจารย์และกรรมการบริหารหลักสูตร มิตรภาพ ความสุข ความทรงจำที่ดีจากทุกคนในสาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่หอสมุด และท่านอื่นทั้งที่อยู่เบื้องหน้าและ เบื้องหลังทุกฝ่ายที่สนับสนุนให้ปริญญาานิพนธ์สำเร็จลุล่วง

ขอขอบคุณครอบครัวอันเป็นที่รักยิ่ง โดยเฉพาะคุณพ่อ คุณแม่ สามี และลูกชาย ที่เข้าใจและให้โอกาสได้เดิน ตามความฝันที่จะนำสิ่งที่ได้สั่งสมเรียนรู้มาทำให้เกิดประโยชน์กับสังคม ขอขอบคุณอุปสรรคที่ผ่านมาในชีวิต ทำให้ได้เรียนรู้ และเติบโต และขอบคุณตัวเองที่คงยืนหยัดอดทนกับภาระหน้าที่อันมากมาย ผ่านเวลาที่บีบหัวใจ ก้าวข้ามความลึนหลงที่ เกิดขึ้นหลายต่อหลายครั้ง จนสร้างผลงานที่น่าภาคภูมิใจนี้ได้สำเร็จ

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้ ทำขึ้นด้วยความตั้งใจในทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้งานที่มีคุณภาพ ขอขอบคุณทุกท่านที่เห็น คุณค่าของงานนี้ และทำให้ผลงานนี้ส่งงามมากที่สุดเมื่อนำงานนี้ไปทำให้เกิดประโยชน์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ปัญหาและความสำคัญ.....	1
1.2 คำถามในการวิจัย.....	9
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
1.4 คุณค่างานวิจัย	10
1.5 นิยามเชิงปฏิบัติการ	10
1.6 ขอบเขตการวิจัย	11
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	12
ส่วนที่ 1 การทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้าภายใต้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย	12
1.1 การพัฒนาสู่ความทันสมัย	12
1.2 ทุนนิยมกับความทันสมัยและสินค้า	22
1.3 น้ำดื่มที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า	31
1.4 ความทันสมัยกับวิถีชีวิตคนเมืองและความจำเป็นในการบริโภคสินค้า.....	53
1.5 บริโคนิยมผลผลิตของการพัฒนาสู่ความทันสมัย.....	60
ส่วนที่ 2 วัฒนธรรมกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก.....	62

2.1 วัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มในสังคมเมือง	62
2.2 วัฒนธรรมบริโภคในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก	68
ส่วนที่ 3 ความเป็นสถาบันของการบริโภค	81
3.1 วัฒนธรรมการบริโภคกับความเป็นสถาบัน	81
3.2 ทฤษฎีที่เหมาะสมในการศึกษาความเป็นสถาบันน้ำดื่มบรรจุขวด	86
3.3 การก่อตัวของสถาบันที่มีเสถียรภาพ มั่นคง ถาวร	89
ส่วนที่ 4 แนวทางการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	98
ส่วนที่ 5 กรอบความคิดในการวิจัย	100
5.1 กรอบแนวคิดที่ 1 การวิเคราะห์วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ...	100
5.2 กรอบแนวคิดที่ 2 การวิเคราะห์ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกในชุมชนเมืองของไทย	101
บทที่ 3 ระเบียบวิธีการวิจัย	103
3.1 แนวทางการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์	104
3.2 การศึกษาและสนามวิจัย	106
3.2.1 วิธีการวิจัย	106
3.2.2 สนามการวิจัยและการเข้าสู่สนามวิจัย	107
3.2.3 ผู้แนะนำและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	110
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	118
3.3.1 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล	118
3.3.2 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล	119
3.3.3 ความเพียงพอและความอึดตัวของข้อมูล	120
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	120
3.5 การจัดทำรายงาน	120

3.6 การตรวจสอบความถูกต้อง.....	121
3.7 ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม	122
บทที่ 4 ผลการศึกษา	123
ส่วนที่ 1 วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง	123
1.1 การครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่ม	124
1.2 การให้ความหมายในการบริโภคน้ำดื่ม.....	212
1.3 เกณฑ์กำหนดการเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม	227
1.4 น้ำดื่มบรรจุขวด : วัฒนธรรมหลักในการบริโภคน้ำดื่มของคนเมือง	251
ส่วนที่ 2 การสร้างความมีเสถียรภาพให้กับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมือง	255
2.1 การตีความและการผลิตซ้ำความหมายให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดในชุมชนเมือง	255
2.2 เงื่อนไขที่เอื้อให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสิ่งจำเป็นและกลายเป็นพลังอำนาจของ คนในชุมชนเมือง.....	265
2.3 การทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นบรรทัดฐานของการบริโภคน้ำในสังคมเมือง	291
2.4 พลวัตของการสร้างโครงสร้าง ความมั่นคงถาวร และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการ บริโภคน้ำดื่ม	317
บทที่ 5 สรุปผลวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ	322
5.1 สรุปผลการวิจัยและข้อวิจารณ์.....	322
5.1.1 วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง	323
5.1.2 พลวัตโครงสร้างกับความเป็นสถาบัน.....	328
5.1.3 การพัฒนาประเทศไทยที่มีผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง..	331
5.1.4 สภาวะแปลกแยกในการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่ส่งผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำ ดื่ม	335
5.1.5 วัฒนธรรมบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด: สินค้าจากระบบทุนนิยม	337

5.1.6	กักตักของคนเมืองที่รวมไว้ในน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก	339
5.1.7	การเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยเป็นหน้าที่ของใคร	342
5.1.8	น้ำบรรจุขวดพลาสติกวิถีแห่งความสะดวกสบายกับอันตรายที่แฝงตัว	346
5.2	บทสะท้อนตัวตนผู้วิจัย	352
5.2.1	จุดยืนและตัวตนของผู้วิจัยก่อนเข้าสนาม	352
5.2.2	การเคลื่อนตัวของทัศนมุมมองตัวตนของผู้วิจัย	354
5.2.3	เสียงสะท้อนจากคนที่อยู่ภายใต้ความครอบงำ	356
5.3	ข้อเสนอแนะ	358
5.3.1	ส่งเสริมให้น้ำประปาดื่มได้อย่างจริงจัง	358
5.3.2	จัดการบริการน้ำดื่มของหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ	362
5.3.3	สร้างความหลากหลายในการเข้าถึงน้ำสะอาดให้กับคนในชุมชนเมือง	364
5.3.4	สร้างชุดความรู้ให้ผู้บริโภครู้เท่าทันกับการถูกครอบงำ	367
5.3.5	สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กร	369
5.3.6	แนวนโยบายการบริโภคน้ำดื่มที่เป็นของคนในชุมชนเมืองเพื่อความยั่งยืน	370
	บรรณานุกรม	374
	ภาคผนวก	421
	ภาคผนวก ก เกณฑ์คุณภาพน้ำดื่มได้และคุณภาพน้ำประปา	422
	ภาคผนวก ข กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอุปโภคและบริโภคน้ำในชุมชนเมือง	426
	ภาคผนวก ค แผนที่แก่นสาระ (Thematic Map)	431
	ภาคผนวก ง บทความน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก : สิ่งอำนวยความสะดวก ในการเข้าถึงน้ำดื่ม สะอาดของคนเมือง	436
	ภาคผนวก จ หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัย	453
	ประวัติผู้เขียน	455

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 เปรียบเทียบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา.....	13
ตาราง 2 สัญลักษณ์และการทำงานของผลิตภัณฑ์พลาสติก	40
ตาราง 3 ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำดื่มสะอาด ปี พ.ศ.2553.....	47
ตาราง 4 ครัวเรือนส่วนบุคคล จำแนกตามแหล่งที่มาของน้ำดื่ม ประเภทของที่อยู่อาศัย และเขต การปกครอง สํารวจปี พ.ศ.2553	48
ตาราง 5 เปรียบเทียบราคาน้ำดื่มและระยะเวลาที่ต้องทำงานเพื่อเพียงพอกับน้ำดื่ม 2 ลิตร.....	49
ตาราง 6 ข้อมูลสำคัญ จำนวนผู้ใช้น้ำ ปริมาณน้ำผลิต และการจำหน่ายของการประปานครหลวง (กรุงเทพมหานคร นนทบุรี สมุทรปราการ) ปีงบประมาณ 2560 - 2564.....	51
ตาราง 7 จำนวนประชากรจากการทะเบียน ชาย หญิง และบ้าน จำแนกตามจังหวัด พ.ศ.2564 .57	
ตาราง 8 จำนวนและสัดส่วนประชากรจากการทะเบียน จำแนกตามกลุ่มวัย (วัยเด็ก วัยแรงงาน วัย สูงอายุ) เพศ กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2564.....	57
ตาราง 9 มาตรฐานสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Standardization of Socio-Economic Status: SES)	58
ตาราง 10 แนวคิดปรัชญาแต่ละยุค.....	76
ตาราง 11 ความแตกต่างระหว่างโครงสร้าง ระบบ และการสร้างโครงสร้าง.....	90
ตาราง 12 ความแตกต่างประการที่สำคัญจากผู้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน	93
ตาราง 13 การวิเคราะห์คุณสมบัติเชิงโครงสร้าง	96
ตาราง 14 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลและเกณฑ์การคัดเลือก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ลุ่มลึก (rich cases)	109
ตาราง 15 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคทั้ง 33 คน.....	112
ตาราง 16 เกณฑ์คุณภาพน้ำดื่มได้และคุณภาพน้ำประปาที่กำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ..	423
ตาราง 17 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอุปโภคและบริโภคน้ำในชุมชนเมือง	427

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 แผนผังโรงงานผลิตน้ำดื่ม	36
ภาพประกอบ 2 ประเภทน้ำดื่มบรรจุขวด.....	43
ภาพประกอบ 3 แหล่งน้ำใต้ดิน.....	46
ภาพประกอบ 4 ทวิภาวะของโครงสร้าง (the duality of structure)	94
ภาพประกอบ 5 กรอบความคิดในการวิจัย	102
ภาพประกอบ 6 ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง	323
ภาพประกอบ 7 แผนผังแก่นสาระ (Thematic Map)	432
ภาพประกอบ 8 แผนผังแก่นสาระ: วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง (1.1).....	433
ภาพประกอบ 9 แผนผังแก่นสาระ: วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง (1.2,1.3)	434
ภาพประกอบ 10 แผนผังแก่นสาระ: การสร้างความมีเสถียรภาพ ให้กับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกในชุมชนเมือง (2.1, 2.2, 2.3)	435

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ปัญหาและความสำคัญ

น้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นคน-สัตว์-พืช ร่างกายมนุษย์มีน้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญถึงร้อยละ 75 หากมนุษย์ขาดน้ำ 3-7 วันอาจจะเสียชีวิตได้ โดยขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมที่แต่ละคนอาศัยอยู่ และระยะเวลาที่พวกเขาไม่ได้รับน้ำกับอาหาร (Fox, 2013; Packer, 2002) การดื่มน้ำช่วยให้อัตราการเผาผลาญพลังงานของร่างกายเพิ่มขึ้น บำรุงสุขภาพผิว น้ำช่วยหล่อลื่นตามข้อต่อ ขับสารพิษและแบคทีเรียในร่างกาย ควบคุมอุณหภูมิและความดันโลหิต และรักษาสมดุลของอิเล็กโทรไลต์ (โซเดียม) เป็นต้น (พบแพทย์, 2562ก) หากดื่มน้ำน้อยเกินไปจะทำให้เกิดผลเสียหลายอย่าง เช่น สมองเลื่อม ริดสีดวงทวาร ปวดข้อ โรคกระเพาะ ปัสสาวะอักเสบ หรือกรวยไตอักเสบ (โรงพยาบาลวิภาวดี, 2565) แต่ละคนจึงควรดื่มน้ำที่มีคุณภาพในปริมาณที่มากเพียงพอสำหรับร่างกายในแต่ละวัน ซึ่งองค์การอนามัยโลกได้แนะนำการดื่มให้เหมาะสมกับน้ำหนักตัว เช่น น้ำหนักตัว 50 กิโลกรัม ควรดื่มน้ำอย่างน้อย 2 ลิตรต่อวัน น้ำที่ใช้ดื่มควรเป็นน้ำธรรมดา (น้ำเปล่า) ไม่จำกัดอุณหภูมิ ไม่จำเป็นต้องดื่มน้ำที่ละลายแก้วติดต่อกันแต่ค่อย ๆ ดื่มจะดีที่สุด (กองบรรณาธิการ HD, 2562; Sachdev, 2023; Seitz, 2024)

มนุษย์สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำสะอาดเพื่อนำมาใช้บริโภคได้หลายแหล่ง (Bralower & Bice, 2021) ตั้งแต่ในอดีตทำให้มีน้ำกินน้ำใช้อย่างเพียงพอ ด้วยเหตุผลที่วิถีชีวิตมนุษย์ยังมีความใกล้ชิดกับความเป็นธรรมชาติ การก่อกมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมยังน้อยต่างกับปัจจุบัน แทบทุกหมู่บ้านจะมีตุ่มรองน้ำฝนไว้เป็นน้ำดื่มเพื่อจะได้มีน้ำดื่มตลอดปี บ้างทำจากคอนกรีต โดยออกแบบเป็นลักษณะต่าง ๆ วางไว้หน้าบ้านให้ดื่มกินกันเองและให้คนที่สัญจรไปมาด้วย ซึ่งยังแสดงออกถึงวิสัยทัศน์และภูมิปัญญาที่กลายเป็นวิถีชีวิตต่อมา (นิเชต สุนทรพิทักษ์, 2541) นอกจากนี้คนทั่วไปยังได้อาศัยแหล่งน้ำตามธรรมชาติอื่น เช่น น้ำบ่อ และน้ำตามแม่น้ำลำคลองในการอุปโภคและบริโภค (ธนุสรา เหล่าเจริญสุข, 2541) โดยจะทำการกรองสิ่งสกปรกและดื่มเสียก่อนที่จะนำมาดื่มและปรุงอาหาร (รพีพร สุทาธรรม, 2544)

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยทำให้วัฒนธรรมในสังคมเปลี่ยนแปลงไปและได้ส่งต่อค่านิยมการบริโภคนิยมที่มากับลัทธิทุนนิยม คนที่อาศัยในชุมชนเมืองเป็นคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานจากพื้นที่ห่างไกลหรือชนบทเพื่อเข้ามาหาโอกาสที่ถูกรวมศูนย์ไว้ เช่น กรุงเทพมหานคร ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเมืองเอกนคร หรือเมืองโตเดี่ยว ที่ดึงดูดเอาทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ และ

ทรัพยากรเศรษฐกิจมารวมตัวกัน (ดวงพร รอดเพ็งสังคะ และคณะ, 2566; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงบประมาณของรัฐบาล, 2564) นอกจากจะเกิดปัญหาความแออัดแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องความขาดแคลนและการขาดการเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตอย่างน้ำดื่มด้วย และด้วยความเร่งรีบและแปลกแยกของคนในชุมชนเมือง ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะดำเนินการทำให้น้ำสะอาดได้ด้วยตัวเอง จึงต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดโดยเฉลี่ยต้องซื้อมาบริโภคทุกวัน (รพีพร สุทาธรรม, 2544) ซึ่งต้องแลกมาด้วยเงินที่หามาด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของตนเอง

สำหรับชุมชนเมือง แม้รัฐได้จัดตั้งหน่วยงานเพื่อดำเนินการผลิตน้ำประปาส่งไปยังครัวเรือนเพื่อแก้ปัญหาการเข้าถึงน้ำสะอาดภายใต้สภาวะสิ่งแวดล้อมที่ปนเปื้อน และสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนว่าจะได้รับน้ำที่สะอาดและเพียงพอ แต่ในกรุงเทพฯ กลับพบว่าน้ำประปามีกลิ่นคลอรีน บ่อยครั้งน้ำไม่ไหลหรือมีตะกอนสีแดงพุ่งจากการซ่อมท่อประปา (Homeguru, 2564) การบริโภคน้ำจากน้ำประปาของคนในกรุงเทพฯ จึงต้องนำประปามาผ่านกระบวนการบางประการ เช่น การแกว่งสารส้มแล้วแยกตะกอนขาวออก จากนั้นต้มเป็น “น้ำสุก” แล้วค่อยเทลงในกระติกเก็บไว้บริโภค เช่นนี้ กว่าจะได้น้ำที่สะอาดเหมาะแก่การบริโภคจึงใช้เวลานาน แม้จะมีการพัฒนาเครื่องกรองน้ำจากสมัยโบราณที่เป็นแบบระบบน้ำซึมซึ่งหลงเหลือให้เห็นที่วัดพลับสุทธาวาส ปทุมธานี (ศิลปวัฒนธรรม, 2561) มาเป็นผลิตภัณฑ์เครื่องกรองน้ำในปัจจุบัน แต่ก็ยังพบปัญหาการใช้เครื่องกรองน้ำที่จุกจิกมากมาย เช่น ปัญหาเครื่องกรองน้ำอุดตันทำให้น้ำไหลช้า กระบอกกรองน้ำขายตัวจนรั่วซึมและปริแตก ได้กรองหมดอายุ เป็นต้น (บ้านและสวน, 2562)

แม้แต่น้ำที่ต้องผ่านการควบคุมคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐานอย่างน้ำประปา ที่เป็นทางเลือกหนึ่งของน้ำเพื่อบริโภคบริโภค พบรายงานการปนเปื้อนอนุพันธ์ของพลาสติก สารเคมีที่ใช้ในอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมและเกษตรกรรม หรือสิ่งสกปรก จากแหล่งน้ำดิบซึ่งเป็นน้ำต้นทาง (แก้ว กังสดาลอำไพ, 2558; รัชมน ไม้ตรีมิตร, 2560)

แม้ว่าการประปานครหลวงจะกล่าวยืนยันถึงความสะอาดของน้ำประปาที่ใช้เพื่อการบริโภคตามมาตรฐานองค์การอนามัยโลก (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2559) แต่การที่น้ำประปาเต็มเต็มในท่อส่งน้ำตลอดเวลาทำให้เกิดปฏิกิริยาเคมีระหว่างน้ำ อากาศ หรือความร้อนจนเกิดสนิมเหล็กจากปฏิกิริยาออกซิเดชันเป็นหลักออกไซด์สีน้ำตาลแดงเกาะอยู่ที่ผิวโลหะ เมื่อผสมกับน้ำจะกลายเป็น “น้ำสนิมแดง” ทำให้น้ำกลายเป็นสีแดง นอกจากนี้ยังถูกเร่งให้เกิดสนิมได้ง่ายขึ้นโดยคลอรีนในน้ำประปา และอาจทำให้ทั่วแตกรั่วได้ (Saentriputh Engineering, 2565) เมื่อน้ำมาถึงครัวเรือนเป็นสีแดงจึงถูกตั้งข้อสงสัยถึงการปนเปื้อนระหว่างของ

สนิมท่อ มลพิษ และเชื้อโรค ดังการเผยแพร่ภาพท่อประปาที่เป็นสนิมเขรอะของปี พ.ศ. 2559 (Matichon Online, 2560) และยิ่งวิกฤตน้ำประปาเค็มเมื่อต้นปี 2563 ในกรุงเทพและปริมณฑล ที่เกิดจากแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบของการประปานครหลวงถึงร้อยละ 80 มีปริมาณลดลงอย่างต่อเนื่องจากภัยแล้ง ทำให้น้ำประปามีรสมีรสชาติเปลี่ยนไปจนคนรับรสได้ (ชาลิสา เมธานุภาพ, 2563) ยิ่งตอกย้ำความไม่แน่นอนในความสะอาดและความเพียงพอในการบริโภคของน้ำประปา

ปัญหาด้านมลพิษที่เกิดขึ้นทั่วโลกและในประเทศไทย ทำให้ทรัพยากรน้ำเสื่อมเสียลง โดยผู้รู้ทั้งนักวิทยาศาสตร์ นักวิชาการ นักสิ่งแวดล้อม ต่างออกมาบอกให้เลิกดื่มน้ำฝนซึ่งเป็นน้ำตามธรรมชาติ (นิเชต สุทธรพิทักษ์, 2541) นอกจากนี้ นักเศรษฐศาสตร์ได้เสนอแนวคิดให้น้ำทรัพยากรน้ำที่มีอย่างจำกัดเข้าสู่ระบบการค้าเสรีผ่านการตลาด การพึ่งพาการตลาดนี้ทำให้น้ำถูกแปลงสภาพไปจากการเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ กลายเป็นสินค้าที่ถูกจำกัดการเข้าถึงและการครอบครองเฉพาะกลุ่ม น้ำดื่มเช่นกัน ผู้คนทั้งหลายต้องใช้เงินตราแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้น้ำมาผ่านการซื้อขายตามกลไกการตลาด ที่บรรดาคนทั้งหลายต้องเข้าจับจ่ายน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกผลิตมาในรูปแบบและภายใต้แบรนด์ที่แตกต่างกันไป

น้ำดื่มบรรจุขวดเกิดขึ้นครั้งแรกช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในยุโรป ในปี ค.ศ. 1621 ที่บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (Holy Well) สหราชอาณาจักร จากความต้องการน้ำดื่มที่มีแร่ธาตุตามธรรมชาติ ซึ่งเชื่อว่ามีคุณภาพน้ำสะอาดถูกหลักอนามัย มีผลในการรักษาโรคและฟื้นฟูสุขภาพร่างกายจึงจำหน่ายเฉพาะตามร้านขายยา ต่อมาถูกผลิตในเชิงพาณิชย์ในเมืองบอสตัน สหรัฐอเมริกา (In Water Bottles, 2018; Worcestershire County Council, 2013) ภายหลังในช่วงศตวรรษที่ 20 เมื่อปัญหามลพิษที่ทวีความรุนแรงขึ้นทั่วทุกมุมโลกเกิดการปนเปื้อนสารเคมีและเชื้อโรคในแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค การผลิตน้ำที่ปรับปรุงคุณภาพบรรจุขวดจึงได้รับความนิยมและรองรับความต้องการน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค ประกอบกับการผลิตแบบอุตสาหกรรมและการกลยุทธ์ทางการตลาดทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดแพร่หลายมากขึ้น

สำหรับในเมืองไทย “แฮมมอนด์” ชาวอเมริกันผู้พำนักในไทยตั้งแต่ปี 2493 ได้ริเริ่มกิจการน้ำดื่มบริสุทธิ์บรรจุขวดขายในเมืองไทยเป็นรายแรกภายใต้ยี่ห้อ “โพลาริส” (pomphanhi, 2558) ช่วงแรกขายให้คนไทยไม่ได้ ยังสงสัยว่าจะมีท่าไม เพราะคนในกรุงเทพฯ ยังเข้าถึงน้ำสะอาดตามหัวหนองคลองบึงมาดื่มได้ฟรี จึงขายได้แต่ชาวต่างชาติตามสถานทูตหรือค่ายทหารอเมริกันและคหบดีชั้นสูงของไทย จึงทำให้ภาพลักษณ์และค่านิยมของน้ำดื่ม “POLARIS” เป็น

สินค้าระดับสูงไปโดยปริยาย และเป็นชื่อเรียกประเภทน้ำดื่มอย่างติดปากของผู้ใหญ่บางท่าน (BrandAgeOnline, 2562; Check in Tin Siam – เช็किनถิ่นสยาม, 2558) บางครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สะอาดและความไม่เพียงพอของน้ำประปา ก็หันมาซื้อน้ำโพลาริสเพราะคิดว่าสะอาดและดื่มได้เลย

ก่อนปี พ.ศ.2526 ไทยมีน้ำดื่มบรรจุขวดในท้องตลาดเพียงไม่กี่ยี่ห้อ และผู้นำตลาดในขณะนั้นคือ น้ำดื่มตรา “โพลาริส” จนกลายเป็นชื่อทั่วไป (Generic name) ที่ใช้เรียก “น้ำดื่มบรรจุขวด” กระทั่งปี พ.ศ. 2526 บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ ได้เริ่มผลิตน้ำดื่มตราสิงห์จนประสบความสำเร็จ ทำให้มีผู้ผลิตทั้งรายใหญ่-รายย่อยทุกภูมิภาคเล็งเห็นโอกาสธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้เกิดเติบโตขยายตัวอย่างรวดเร็ว (สุรัตน์ ณ เชียงใหม่, 2542) โดยเฉพาะในเมืองที่ผู้คนไว้วางใจความสะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวดมากที่สุด ประกอบกับสภาพสังคมเศรษฐกิจที่เร่งรีบ ต้องใช้ชีวิตนอกบ้านมากกว่าในบ้าน และเป็นสังคมแห่งการพึ่งพา น้ำดื่มบรรจุขวดจึงกลายเป็นสินค้าที่ทำรายได้และเพิ่มจำนวนผู้ผลิตขึ้นเป็นอย่างมาก และมีบทบาทในชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก (สุรัตน์ ณ เชียงใหม่, 2542)

แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดจะเป็นแหล่งน้ำดื่มที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก มียอดการเติบโตต่อเนื่องถึงกว่าร้อยละ 30 ต่อปี (Ecolotech, 2562) และหลายยี่ห้อพยายามสร้างลักษณะเฉพาะตัว โดยไม่ระบุแหล่งที่มาของน้ำดิบและสัดส่วนส่วนผสมอย่างชัดเจน (Zhang, 2015) แต่ท่ามกลางความนิยมการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดนี้ การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดกลับมีความเสี่ยงต่อสุขภาพอนามัยได้ในหลายกรณี เช่น น้ำดื่มราคาถูกที่มีกระบวนการผลิตไม่ได้มาตรฐาน การเก็บบรรจุภัณฑ์น้ำดื่มไม่ถูกวิธีให้เกิดการสัมผัสความร้อนและแสงแดด ขวดน้ำประเภทที่นำกลับมาใช้ซ้ำไม่ได้รับการล้างทำความสะอาดอย่างเหมาะสมอาจเกิดกลิ่นและการสะสมของเชื้อโรค นอกจากนี้จากการวิจัยของคณะผู้ศึกษาของมหาวิทยาลัยนิวออร์กนาโดย Sherri Mason พบว่าน้ำดื่มขวดพลาสติกยี่ห้อชั้นนำใน 9 ประเทศรวมทั้งไทยมีการปนเปื้อนของเศษพลาสติกขนาดเล็กในขั้นตอนการบรรจุขวด ซึ่งเป็นสารเคมีที่เข้าสู่ร่างกายได้ ขณะเดียวกันก็พบพลาสติกขนาดเล็กในน้ำประปาแถบประเทศยุโรปแต่มีปริมาณน้อยกว่าในน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างมากจึงมีความปลอดภัยต่อการบริโภคมากกว่า (Shukman, 2018) Jacqueline Savitz ให้ข้อคิดเห็นว่าควรเลิกการใช้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เพราะปัจจุบันมีการสะสมเศษพลาสติกในสัตว์ทะเลขนาดเล็กที่เราบริโภคกัน (AFP, 2018) นอกจากนี้ขวดพลาสติกจำนวนมากยังก่อให้เกิดขยะอันส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในประเทศไทยพบจำนวนขวดน้ำพลาสติกที่มากกว่าประเทศอื่นในโลก ปีละกว่า 50,000 ล้านขวด ประกอบกับระบบการจัดการขยะของเมืองไร้ประสิทธิภาพ ทำให้ขยะขวดน้ำหายไปนธรรมชาติ

เป็นจำนวนมาก จำนวนกว่าครึ่งเข้าไปอยู่ในธรรมชาติ หรือหลุดลงทะเลปะปนกับห่วงโซ่อาหารของมนุษย์และสัตว์น้ำ ก่อให้เกิดปัญหาแบบลูกโซ่อื่น ๆ ตามมามากมาย น้ำบรรจุขวดพลาสติก ยังเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญของภาวะโลกร้อนจากกระบวนการผลิตขวดน้ำพลาสติกไป กระบวนการบรรจุน้ำดื่มลงขวด การขนส่งจนถึงมือผู้บริโภค ที่ต้องใช้พลังงานน้ำมันอย่างมากมายนับมหาศาล เฉพาะในสหรัฐอเมริกากระบวนการจัดการน้ำดื่มใช้พลังงานเท่ากับพลังงานที่รถยนต์ 1 ล้านคันใช้ต่อปี (Ecolotech, 2562)

แม้ไม่มีรายงานความสัมพันธ์ที่ชัดเจนระหว่างการปนเปื้อนมลพิษทำให้เกิดการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดได้มากขึ้น แต่จากรายงานของกระทรวงเกษตรของสหรัฐอเมริกา (The United States Department of Agriculture: USDA) พบว่ากว่าร้อยละ 38 ของการบริโภคน้ำในสหรัฐอเมริกาเป็นการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด (bottled water) ในปี 2015 คิดเป็นปริมาณเฉลี่ย 138 ลิตรต่อคนต่อปี (Sebastian, Enns, & Goldman, 2011) โดยประเทศเม็กซิโก (Mexico) มีการใช้น้ำบรรจุขวดกว่า 480 ลิตรต่อคนต่อปี นับเป็นอันดับต้น ๆ ของโลก ด้วยการนำเข้าจากสหรัฐอเมริกา (The New York Times, 2012) และข้อมูลของสหพันธ์น้ำดื่มบรรจุขวดของยุโรป (The European Federation of Bottled Water: EFBW) พบว่าในปี 2016 ปริมาณน้ำดื่มบรรจุขวดเฉลี่ย 112 ลิตรต่อคนต่อปี (Natural Mineral Waters Europe, 2021) สูงที่สุดในอิตาลีคิดเป็น 188 ลิตรต่อคนต่อปี ส่วนในประเทศไทย ข้อมูลจากศูนย์วิจัยระยะเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร (ศูนย์วิจัยระยะเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, 2564) พบว่าร้อยละ 30 ของคนไทยบริโภคน้ำบรรจุขวดในชีวิตประจำวัน และมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะในแถบประเทศกำลังพัฒนา ทำให้เกิดคำถามว่า “น้ำดื่มนี้เป็นแหล่งน้ำสะอาดเพียงแหล่งเดียวที่มีในตอนนี้อหรือไม่” (ลัษมณ ไมตรีมิตร, 2560)

การที่รัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ภายใต้อาณาบริเวณของเขตรัฐ ทำให้สาธารณสมบัติของแผ่นดินทั้งหลายรวมทั้งทรัพยากรน้ำถูกบริหารจัดการภายใต้แผนนโยบายและมาตรการที่เกี่ยวข้องโดยหน่วยงานที่รัฐจัดตั้งขึ้น (กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2565) รวมทั้งการกำหนดลำดับความสำคัญเพื่อการจัดสรรและควบคุมการใช้ทรัพยากรน้ำจากแหล่งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2565) ทั้งในการดำรงชีวิตเพื่อการอุปโภคและบริโภคตลอดจนกิจกรรมทางการเกษตรและอุตสาหกรรมที่เพิ่มสูงขึ้นภายใต้มิติการพัฒนาเศรษฐกิจยุคปัจจุบัน โดยถือได้น้ำเป็นต้นทุนทางเศรษฐกิจ (ปิกิตน์ สันตินิยม, 2564) จึงมีการออกกฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์การใช้น้ำเพื่อเปิดโอกาสเอกชนที่มีความสามารถและมีเงินทุนเข้าร่วมจัดการทำบริการสาธารณะเป็นผู้ให้บริการแทนรัฐโดยการให้สัมปทานในการประกอบกิจการประปา (สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากร

น้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561) รวมทั้งการขออนุญาตเจาะน้ำบาดาล และน้ำบาดาล (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ก) ซึ่งล้วนเป็นแหล่งน้ำดิบของน้ำบริโภค

แม้ว่ารัฐจะเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านน้ำ แต่จากฐานข้อมูลคุณภาพน้ำ แหล่งน้ำผิวดินทั่วประเทศ (IWIS) ของกรมควบคุมมลพิษ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (กรมควบคุมมลพิษ, 2020) กลับพบว่าทุกภูมิภาคของประเทศไทยไม่มีแม่น้ำสายหลักที่จะเป็นแหล่งน้ำผิวดินคุณภาพดีมาที่จัดเป็นแหล่งน้ำประปาที่ 1¹ แล้ว (ประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2537), 2537) อีกทั้งยังเกิดปัญหาความไม่สมดุลในการใช้น้ำ จนเกิดความขัดแย้งขึ้นกับปริมาณแหล่งน้ำ เช่น การนำน้ำบาดาลมาใช้มากเกินไป การแย่งใช้น้ำใต้ดิน การใช้น้ำไปในภาคการเกษตรแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาทำให้คนอยู่ท้ายน้ำมีน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค และการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เป็นต้น (ศูนย์วิจัยเครือข่ายทางธุรกิจและชุมชนเข้มแข็ง, คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, 2554) ปัญหาเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการเข้าถึงน้ำสะอาดของประชาชน แต่ให้ผลประโยชน์สู่หน่วยทุนที่จะได้รับสัมปทานการบริหารจัดการน้ำ

เมื่อนายทุนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี เป็นผู้ครอบครองทรัพยากรและการตลาด มีเป้าหมายสูงสุดคือผลกำไร จึงวางกลยุทธ์รูปแบบให้สินค้าน้ำดื่มของตนเองครอบครองตลาด สร้างการโฆษณาชวนเชื่อให้เกิดความรู้ชุดต่าง ๆ ทำให้ผู้คนในชุมชนเมืองเกิดความต้องการที่มากเกินไปที่จำเป็น และตกอยู่ในสภาวะบริโภคนิยม ที่ต้องหาสินค้ามาบริโภคเกิดความจำเป็น เช่น การซื้อน้ำบรรจุขวดซื้อตอนที่มีการลดราคา และการสร้างภาพลักษณ์ส่งเสริมการบริโภคน้ำดื่ม เช่น การนำบุคคลที่มีชื่อเสียงมาสร้างภาพลักษณ์การดื่มน้ำสะอาดให้สอดคล้องกับคุณค่าความสะอาดแบบทันสมัย และทำให้เกิดความสะดวกสบาย มีการแปลความหมายของน้ำดื่มที่ดีใหม่ ทำให้ผู้บริโภคเลือกที่จะไม่ดื่มน้ำด้วยวิธีการแบบเดิมหันมาเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่เข้าถึงง่ายกว่าโดยเฉพาะในสังคมเมืองที่มีวิถีชีวิตที่เร่งรีบ แข่งขัน ต้องการความรวดเร็วและสะดวกสบาย จนเกิดเป็นความคิดความเชื่อที่มีความแนบแน่นกลายเป็นสถาบันในความหมายของการมีความเชื่อต่อสิ่งใดที่มีความสถิตสถาพร

¹ แหล่งน้ำประปาที่ 1 เป็นแหล่งน้ำที่คุณภาพน้ำมีสภาพตามธรรมชาติโดยปราศจากน้ำทั้งจากกิจกรรมทุกประเภทและสามารถเป็นประโยชน์เพื่อ (1) การอุปโภคและบริโภคโดยไม่ต้องผ่านการฆ่าเชื้อโรคตามปกติก่อน (2) การขยายพันธุ์ตามธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตระดับพื้นฐาน (3) การอนุรักษ์ ระบบนิเวศของแหล่งน้ำ

นอกจากนี้ ในน้ำดื่มด้วยกัน ยังมีการสร้างความแตกต่างเป็นเอกลักษณ์เฉพาะแบรนด์สินค้า เพื่อสร้างตัวตนให้กับทั้งสินค้าและผู้บริโภคสินค้านั้น มุมหนึ่งเพื่อกำหนดราคาให้สูงขึ้นเพื่อผลประโยชน์กำไรในระบบการตลาด อีกมุมหนึ่งเป็นการจัดแบ่งชั้นผู้ที่จะมาบริโภคน้ำดื่มแต่ละแบบแต่ละแบรนด์

กรุงเทพมหานคร ถือเป็นเมืองเอกนคร ศูนย์กลางการพัฒนาจากแรงกระตุ้นของความเจริญที่ได้รับผลจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่เป็นแม่เหล็กดึงดูดให้คนในพื้นที่ต่างแห่แหนเข้ามาตั้งรกรากอยู่อาศัย ต่างคนต่างเข้ามาดักดวงเอาผลประโยชน์จากการค้าขายทำกำไร การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนเกินเข้าสู่สภาวะบริโภคนิยม ความเร่งรีบที่ไม่มีเวลาต่อรองกับความรู้ ความคิดในเรื่องวิทยาศาสตร์ความสะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวด จึงวางความเชื่อมั่นของตนเองไว้ในระบบมาตรฐานความสะอาด อีกทั้งดำรงชีวิตอยู่บนการเชื่อในสัญญาของสินค้ามากกว่าการรับรู้การใช้ประโยชน์หรือคุณค่าที่แท้จริง จึงถูกชักจูงให้เข้าสู่วัฒนธรรมบริโภคที่มีการโฆษณาชวนเชื่อผลักดันให้ความเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดมีความซับซ้อน ไม่เพียงแต่เป็นความต้องการพื้นฐาน แต่ด้วยการโฆษณา ทำให้เกิดความรู้สึกแตกต่างในรสชาติ รูปลักษณ์ มีการใช้เงินตราเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน แทนที่การทำน้ำให้สะอาดเพื่อการบริโภคโดยรูปแบบอื่น

ด้วยระบบทุนนิยมที่ครอบงำทำให้การจัดสรรทรัพยากร ตกอยู่ภายใต้พลังอำนาจของกลุ่มคนบางกลุ่มที่ต้องการบริหาร จัดสรร แบ่งส่วน แ่งชิง ทั้งในรูปแบบปัจจัยสำคัญของครัวเรือน และเป็นต้นทุนการผลิตในอุตสาหกรรม ทำให้การเข้าถึงน้ำสะอาดของประชากรในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรุงเทพฯ อยู่ในวงจำกัด ทางเลือกของการบริโภคน้ำดื่มของคนในกรุงเทพฯ มีไม่มากนัก คงต้องอาศัยผลิตภัณณ์น้ำดื่มที่มีขายทั่วไปอยู่ในท้องตลาดอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ น้ำถูกจัดสรรไปยังหน่วยการผลิตในระบบตลาด ต้นทุนชีวิตของผู้คนจึงสูง ทุกอย่างเป็นต้นทุนการซื้อน้ำก็ต้องซื้อในราคาแพงเพราะน้ำที่เคยเข้าถึงได้อย่างง่ายในฐานะทรัพยากรทางธรรมชาติ ได้ถูกการพัฒนาทำให้กลายเป็นค่าไปแล้ว

ในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพมหานคร แม้จะมีความเจริญทางวัตถุมากมาย แต่ความเป็นชุมชนเมืองที่ต้องเร่งรีบและมีความแปลกแยกของคนทำงานกับธรรมชาติ (alienation) เกิดขึ้นเมื่อผู้คนต้องเข้ามาขายแรงงานตัวเองเพื่อผลิตสินค้าที่ตัวเองไม่ได้ใช้ และต้องหาซื้อสินค้าที่ตัวเองไม่ได้ผลิตมาใช้ ทำให้คนในชุมชนเมืองต้องหาความสะดวกสบายและลดข้อจำกัดด้านเวลาด้วยการพึ่งพาการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเทียบกับรายได้ต่อหัวที่มีอย่างจำกัด ก็เป็นภาระหนักสำหรับประชาชนทั่วไป

ดังนั้น การวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งศึกษารูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง โดยแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก กล่าวคือ ส่วนแรกมุ่งศึกษาการสร้างกฎเกณฑ์ความหมายและความถูกต้องของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด อันเป็นการสร้างวัฒนธรรมหรือโครงสร้างแห่งการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทย เพื่อตอบคำถามว่า “วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทยเป็นอย่างไร” ตามแนวคิดของแอนโทนี กิดเดนส์ (Anthony Giddens) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ด้วยการวิเคราะห์และสังเคราะห์วัฒนธรรมหลักตามรูปแบบวิธีการของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพมหานครที่มีลักษณะเป็นเอกนคร อันเป็นผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดเจนจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ประเทศไทยยึดถือมาตั้งแต่อดีต และการพิจารณากระบวนการที่ดึงดูดทรัพยากรทุกขนานเข้ามาเพื่อสร้างความมั่นคงมั่งคั่งให้กับตนเอง

ส่วนที่สอง เป็นการมุ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นสถาบันหรือโครงสร้าง / วัฒนธรรม เพื่อตอบคำถามว่า การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทยมีเสถียรภาพ มั่นคง ต่อเนื่องได้อย่างไร จึงทำให้เกิดการยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นสิ่งความจำเป็นอย่างสถิตสถาพร มีความมั่นคง ต่อเนื่อง เพื่อเผยให้เห็นการถูกครอบงำเชิงโครงสร้างจากการที่น้ำดื่มถูกกลายเป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยม เป็นแรงผลักดันให้เกิดการคืบคลานให้ผู้กระทำการให้กลับมามีส่วนร่วมในการต่อรองและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่เป็นสถาบัน ซึ่งในทางสังคมวิทยาตั้งเดิมแนวโครงสร้างนิยมและหน้าที่นิยม (structuralism and functionalism) โครงสร้างจะเป็นตัวกำหนดให้ผู้กระทำการ (agency) ต้องกระทำการบางอย่างที่ไม่ขัดต่อโครงสร้าง ส่วนสังคมวิทยาแนวการตีความให้ความเห็นว่าการกระทำทางสังคมของผู้กระทำการจะเป็นคนสร้างโครงสร้างที่แข็งแกร่ง และเป็นบรรทัดฐานให้คนในสังคมยอมรับ เรียกกันว่าเป็นแนวคิดทวิลักษณ์ (dualism) ซึ่งแอนโทนี กิดเดนส์นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษปฏิเสธแนวความคิดโดยเสนอทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) อ้างว่าโครงสร้างเป็นสิ่งที่จำกัดการกระทำของผู้กระทำการ ขณะเดียวกันก็อนุญาตให้ผู้กระทำการกระทำ การที่ผู้กระทำการปฏิสัมพันธ์กันในสังคม จะเกิดการผลิตและผลิตซ้ำทั้งกฎเกณฑ์การให้ความหมาย (signification) และความถูกต้อง (legitimation) และการครอบครองทรัพยากร (domination) ซึ่งก็คือโครงสร้างหรือวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (modalities of structuration) ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ ผู้กระทำการผ่านการสื่อสาร (communication) การใช้อำนาจ (power) และการให้รางวัล/ลงโทษ (sanction) ในทุกปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้กระทำการจะทำให้โครงสร้างของสังคม (วัฒนธรรม) เคลื่อนที่ไปไม่มากก็น้อยก้าวข้ามกาลเวลาและพื้นที่ เมื่อการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลง

โครงสร้างจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอ่อนแอ ก็ทำให้โครงสร้างแข็งแกร่งและทำให้มีความสถิต เสถียรสภาพจนกลายเป็นสถาบันในที่สุด เช่นเดียวกับกรณีการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ของคนในชุมชนเมืองที่ติดกับดักแห่งการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยภายใต้แนวคิดทุนนิยม ที่ได้สร้าง กฎเกณฑ์แห่งความหมายและความถูกต้องขึ้นเป็นโครงสร้างที่แข็งแกร่ง เมื่อคนในสังคมเมืองใน ฐานะผู้กระทำการตกในสภาพที่ไม่มีแรงต่อต้านโครงสร้างที่สร้างวัฒนธรรมให้กับการบริโภคน้ำดื่ม บรรจุขวดที่ดูดีทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้า ผ่านการสร้างสัญญาใหม่ พร้อมกับการถูกกำกับด้วย ชุดความรู้ เช่น ความรู้ด้านความสะดวก คนในสังคมจึงยังคงตกอยู่ภายใต้โครงสร้างนี้อย่างไม่อาจ หลุดพ้นไปได้

การวิจัยนั้นนอกจากจะเป็นการเผยให้เห็นถึงกระบวนการแห่งการสร้างโครงสร้างที่มั่นคง ถาวรของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้เกิด การตั้งคำถามต่อความมั่นคงถาวรบนความหมายของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่คนใน สังคมมองว่าเป็นเรื่องธรรมดา ทั้งเรื่องความสะดวก ความสะดวก ปลอดภัย ความเป็นมาตรฐาน ว่าทำไมจึงยอมรับสิ่งเหล่านี้ และความรู้เหล่านี้เป็นจริงหรือไม่ เพื่อให้คนทุกระดับได้สะท้อนคิด ภายในว่าจำเป็นต้องอยู่ภายใต้โครงสร้างนี้หรือไม่ แทนที่จะต้องจ่ายเงินมากมายเพื่อซื้อน้ำดื่มบรรจุ ขวดที่ควรเข้าถึงน้ำดื่มได้ง่ายกว่านี้ ทำให้ได้เห็น / คิดในสิ่งที่ไม่เคยเห็น / คิด (to see the unseen to think the unthought) ไปสู่การปลดปล่อยตัวเอง (Emancipated) บนปรัชญาความคิด ของพัฒนศึกษาศาสตร์ที่มุ่งเน้นการศึกษา วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจัยบนฐานความรู้ที่มาจากผล พวงแห่งการพัฒนา

1.2 คำถามในการวิจัย

1. วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทยเป็นอย่างไร
2. การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทยมีเสถียรภาพ มั่นคง ต่อเนื่องได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของ ประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์ความมีเสถียรภาพ มั่นคง ต่อเนื่องในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย

1.4 คุณค่างานวิจัย

1. ทำให้เห็นลักษณะวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทย
2. เปิดเผยให้เห็นถึงกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำปฏิบัติการทางสังคมภายใต้วัฒนธรรมการบริโภคผ่านการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองของไทย
3. เปิดเผยให้เห็นถึงกระบวนการครอบงำทางความคิดอันส่งผลให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองกลายเป็นวัฒนธรรมที่มั่นคง ยั่งยืน ถาวร
4. ทำให้ผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทยเกิดกระบวนการสะท้อนคิดภายใน การปลดปล่อยตัวเอง และแสดงให้เห็นถึงความไม่ปกติของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ และตัดสินใจในการบริโภคน้ำดื่มอย่างรู้เท่าทัน

1.5 นิยามเชิงปฏิบัติการ

คำที่ใช้ในงานวิจัยเหล่านี้ มีนิยามเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

1. ชุมชนเมือง หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะสังคมที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นชุมชนที่เป็นศูนย์กลางของประเทศทั้งด้านการเมือง การค้า และการท่องเที่ยว ได้รับผลจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยอย่างรวดเร็วภายใต้สภาวะทุนนิยมและวัฒนธรรมการบริโภคแบบสุดขั้ว ซึ่งงานวิจัยนี้ศึกษาชุมชนในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล

2. คนในชุมชนเมือง หมายถึง คนที่พักอาศัยหรือใช้ชีวิตอยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ช่วงใดช่วงหนึ่ง บางช่วงเวลา หรือตลอดเวลา ประกอบขึ้นจากคนที่เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด คนที่อยู่ในพื้นที่ที่ขอบเขตความเป็นเมืองกรุงเทพฯ ขยายไปถึง และคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยในกรุงเทพฯ

3. น้ำดื่มบรรจุขวด หมายถึง น้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ผ่านกระบวนการบำบัดกำจัดของเสียเพื่อใช้ในการบริโภคและเป็นน้ำดื่มที่ไม่ผ่านกระบวนการเพิ่มเติมแร่ธาตุหรือสารอาหารอื่นใด ซึ่งเน้นกล่าวถึงน้ำดื่ม (น้ำเปล่า) ที่อาจมีสภาพความเป็นกรดหรือเป็นด่างตามธรรมชาติ บางส่วนอาจกล่าวเชื้อโดยไปถึงน้ำแร่ที่มีความเชื่อมโยงกัน โดยน้ำเหล่านั้นถูกบรรจุไว้ในขวดในลักษณะต่าง ๆ

4. วัฒนธรรมหลัก หมายถึง ค่านิยม ความเชื่อ หลักการ และพฤติกรรมที่กำหนดโดยคนในชุมชนเมือง ซึ่งได้สร้างและรวบรวมสิ่งที่มีความหมาย (share meaning) และคุณค่าร่วมกันของคนในชุมชน (share value) ซึ่งถือเป็นหลักสำคัญของคนในชุมชนเมือง เป็นค่านิยมที่ถูกยอมรับและได้ทำร่วมกัน โดยวัฒนธรรมหลักมักมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางในการ

ตัดสินใจ พฤติกรรม และความคิดของคนในชุมชนเมืองที่ส่งผลต่อรูปแบบการใช้ชีวิตและการปฏิบัติตัวของคนในชุมชนเมือง เป็นโครงสร้างที่ประกอบด้วยกฎและทรัพยากร

5. วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่ม หมายถึง ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม ศิลปะ สังคม และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่ม ที่กำหนดโดยกลุ่มคนในเขตชุมชนเมือง

6. สถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก หมายถึง ความมีเสถียรภาพมั่นคงถาวรของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ทำให้การผลิตซ้ำของคนในชุมชน โดยใช้การให้กฎเกณฑ์ การให้ความหมายความถูกต้อง ในการสื่อสารและสร้างบรรทัดฐาน รวมทั้งการใช้อำนาจผ่านการครอบครองทรัพยากร ไปในทิศทางที่ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมมีความมั่นคงถาวร

1.6 ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังนี้

1. ขอบเขตเชิงพื้นที่ เป็นการศึกษาพื้นที่ในเขตกรุงเทพฯ ที่มีลักษณะสังคมที่ประกอบด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2. ขอบเขตเชิงเนื้อหา ดำเนินการศึกษาด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ความเป็นเมือง ทุนนิยม และวัฒนธรรมการบริโภค โดยมองผ่านทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง

3. ขอบเขตกลุ่มผู้ให้ข้อมูล หมายถึง คนที่พักอาศัยหรือใช้ชีวิตอยู่ในเขตกรุงเทพฯ ช่วงใดช่วงหนึ่ง บางช่วงเวลา หรือตลอดเวลา ประกอบขึ้นจากคนที่เป็นคนกรุงเทพฯ โดยกำเนิด คนที่อยู่ในพื้นที่ที่ขอบเขตความเป็นเมืองกรุงเทพฯ ขยายไปถึง และคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง 3 กลุ่ม คือ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง พร้อม
กับนำเสนอกรอบความคิดในการวิจัย โดยแบ่งเนื้อหาเป็น 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้าภายใต้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

ส่วนที่ 2 วัฒนธรรมกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

ส่วนที่ 3 ความเป็นสถาบันของการบริโภค

ส่วนที่ 4 แนวทางการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่ 5 กรอบความคิดในการวิจัย

ส่วนที่ 1 การทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้าภายใต้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

1.1 การพัฒนาสู่ความทันสมัย

พจนานุกรมหลายฉบับให้นิยาม “การพัฒนา (Development)” ในทิศทางการทำให้
เจริญ การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงจากขั้นที่ต่ำกว่าหรือเรียบง่ายไปยังขั้นสูง
กว่าหรือซับซ้อนกว่า (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2563; Merriam-Webster, 2021) ทั้งนี้ขึ้นกับ
ค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย การพัฒนาประเทศจึงอาจหมายถึงการพัฒนาที่ทำให้เกิด
ความเจริญรุ่งเรืองกับประชากรของประเทศให้อยู่ดีกินดี มีสุขภาวะที่ดี หรือแม้กระทั่งการมี
ความสุขที่แท้จริง (กิตติคุณ ดั่งรงค์, พระเอกรัตน์ มหามงฺคโล, และ พระมหาสมพงษ์ จิตฺจิตฺโต,
2561) ซึ่งการพัฒนาประเทศให้เกิดศักยภาพต้องอาศัย 6 ปัจจัย อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ
ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อสื่อสาร และการศึกษาฝึกอบรม (สัญญา
สัญญาวิวัฒน์, 2549)

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง ช่วงปี ค.ศ.1950 ยุโรปได้รับความเสียหายอย่าง
หนัก และมีการมอบคืนอิสรภาพให้กับประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก ต่อมา
จนกระทั่งถึงการขยายตัวของสงครามเย็น สหรัฐอเมริกาประเทศเดียวที่ไม่ประสบหายนะจาก
สงครามและคงความมั่งคั่งอยู่ (กิตติคุณ ดั่งรงค์ และคณะ, 2565) ได้จัดทำแผนฟื้นฟูประเทศใน
ทวีปยุโรป (Marshall Plan) เพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย และ
ควบคุมเศรษฐกิจระบบทุนนิยมโดยส่วนรวมของโลก แผนดังกล่าวมีการแทรกแซงทางการทหาร
เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเพื่อนำไปสู่แนวทางตามทฤษฎีความทันสมัย
(Modernization Theory) ที่ถือว่าการพัฒนากระแสหลักของโลก เป็นต้นแบบการพัฒนาที่

แพร่หลายสู่รัฐต่าง ๆ ทั่วโลกโดยเฉพาะรัฐในระบบทุนนิยม กระทั่งองค์การสหประชาชาติ (United Nation) ได้ประกาศให้ทศวรรษ 1960 เป็นทศวรรษแห่งการพัฒนา การประยุกต์ใช้ทฤษฎีดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาหลายมิติ ที่ตามมาด้วยกระแสวิพากษ์วิจารณ์และได้เสนอแนวทางการพัฒนากระแสรองที่ต่อต้านแนวคิดกระแสหลัก อันได้แก่ ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) ทฤษฎีมาร์กซิสต์ (Marxist Theory) และทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) (สุมิตร สุวรรณ, 2554; Goldfrank, 2011) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ตาราง 1 เปรียบเทียบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

	นักคิดที่สำคัญ	อุดมคติ	เป้าหมาย/แนวทางการพัฒนา
ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory)	เซอร์ คาร์ล ปอปเปอร์ (Sir Karl Popper) และ อัดัม สมิท (Adam Smith) เป็นต้น	ต้องการเปลี่ยนทุกสังคม ให้เป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การเมืองแบบประชาธิปไตย สังคมเมืองหรืออุตสาหกรรมที่มีการแข่งขัน	อยู่บนพื้นฐานความเชื่อ 3 ประการ (ดาร์รงค์ รานดี, 2538) คือ 1. <u>แนวคิดพัฒนานิยม</u> เน้นการพึ่งพาตลาดและความช่วยเหลือจากต่างประเทศ 2. <u>แนวคิดบริโภคนิยม</u> เน้นการโฆษณา การใช้สินค้าจากต่างประเทศ 3. <u>แนวคิดความมั่นคง</u> เน้นการควบคุมของรัฐ การกดขี่และการบังคับชนชั้นต่ำให้ปฏิบัติตาม
ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)	กันเดอร์ แฟรงก์ (Gunder Frank) แซมเมอร์ เอมีน (Samir Amin) และ คานธี (Gandhi) เป็นต้น	การหลุดพ้นจากการพึ่งพา ลดความไม่เท่าเทียมกัน ลดการว่างงาน แก้ไขปัญหาความยากจนด้วยการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง	1.ลดการพึ่งพาการนำเข้าสินค้าและบริการที่จำเป็น 2.เปลี่ยนแปลงรูปแบบและธรรมเนียมในการบริโภคและการเพิ่มสมรรถนะในการผลิต 3.กระจายรายได้ตามนโยบายภาษี ราคา การจูงใจ 4.ในบางประเทศ รัฐอาจต้องใช้นโยบายควบคุมและเป็นเจ้าของกิจการที่เกี่ยวข้องทรัพยากรธรรมชาติ 5.นโยบายทางวัฒนธรรม เพื่อลดภาวะการณ์พึ่งพาทางวัฒนธรรมต่อประเทศมหาอำนาจ

ตาราง 1 (ต่อ)

	นักคิดที่สำคัญ	อุดมคติ	เป้าหมาย/แนวทางการพัฒนา
ทฤษฎีมาร์กซิสต์ (Marxist Theory)	คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) สตาลิน (Stalin) เลนิน (Lanin) เหมา เจ๋อตง (Mao Jur Tung) เป็นต้น	ทุกคนในสังคมต้องเท่าเทียมกัน ไม่มีชนชั้น เน้นเรื่องพลังมวลชน สร้างการเปลี่ยนแปลง	สังคมต้องไม่มีชนชั้น ทุกอย่างเป็นของรัฐ สังคมจะเปลี่ยนผ่านจากประเพณีขุนนาง เป็นทุนนิยม สังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ในที่สุด ลักษณะคนที่จะพัฒนาต้องเป็นคนที่มีจิตสำนึก (Minded Man) และถูกปลดปล่อย (Liberated Man) จากสิ่งครอบงำทั้งปวง
ทฤษฎีระบบโลก (World System Theory) (เฮนรี่ วอลล์ไตน์, และ กุลทรา ภารณ์ สุพงษ์, 2558)	อิมมานูเอล วอลเลฮ์สไตน์ (Immanuel Wallerstein)	ระบบโลก (World-System) คือ ระบบสังคมที่มีบริเวณ โครงสร้างกลุ่มสมาชิก กฎของความชอบธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างกัน (Wallerstein, 1974)	แบ่งโลกเป็น 3 กลุ่ม 1. รัฐศูนย์กลาง (Corestate) เช่น กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ 2. รัฐกึ่งบริวาร (Semi-Periphery state) เช่น ประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrializing Countries - NICs) และกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาที่มีการพัฒนา และการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว (Emerging market) 3. รัฐบริวาร (Periphery state) กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา

ในที่นี้จะขออธิบายเฉพาะ ทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ที่ถูกใช้เป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาของประเทศไทย แนวคิดนี้เกิดขึ้นเมื่อราว ค.ศ. 1950 ตามการพัฒนากระแสหลักของโลก มีแนวคิดที่ว่าแต่ละสังคมในโลกมีความเจริญไม่เท่ากัน สังคมไม่ควรยึดติดขนบธรรมเนียมประเพณีมากนัก ประเทศร่ำรวยต้องสนับสนุนทั้งทุน เทคโนโลยี และวิชาการแก่ประเทศยากจน และต้องทำให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมเพื่อหลุดพ้นจากความยากจน ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของการพัฒนา อันได้แก่ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) รายได้ประชาชาติ (National Income: NI) ทั้งนี้ต้องมีการเพิ่มบทบาทของรัฐในการวางแผน และการร่วมมือกับต่างประเทศ (ชนิตา รัชพลเมือง, 2542; Baylis & Smith, 2008)

พื้นฐานความเชื่อ 3 ประการ ที่นำไปสู่เป้าหมายของทฤษฎีความทันสมัย (ดำรงศรีฐานดี, 2538) ประกอบด้วย (1) แนวคิดพัฒนานิยม เน้นการพึ่งพาตลาดและความช่วยเหลือจาก

ต่างประเทศ ทั้งด้านเทคโนโลยีและเงินทุน อาศัยการส่งเสริมการลงทุนและแรงผลักดันของหน่วยงานและองค์กรต่างประเทศ ให้สิทธิพิเศษและส่งเสริมการลงทุนขนาดใหญ่ และเน้นการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย (2) แนวคิดบริโภคนิยม เน้นการใช้สินค้าจากต่างประเทศผ่านการโฆษณาชวนเชื่อให้มีวิถีการดำเนินชีวิตเหมือนชนชั้นสูงและชนชั้นกลางของต่างประเทศ และ (3) แนวคิดความมั่นคง เน้นการควบคุมของรัฐ การกดขี่และการบังคับชนชั้นล่างปฏิบัติตาม โดยอาศัยกฎหมายขัดขวางการรวมกลุ่มหรือจำกัดบทบาทของมวลชน

การทำให้ทันสมัย (Modernization) เกี่ยวกับประเด็นทางเศรษฐกิจสังคมที่สำคัญ (สิทธิพันธุ์ พุทธพูน, 2551) ได้แก่

(1) กระบวนการทำให้เป็นตะวันตก (Westernization) เนื่องจากประเทศตะวันตกเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความทันสมัย แล้วขยายออกไปเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก ประเทศด้อยพัฒนาในโลกแถบเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา จึงยึดถือรูปแบบและกระบวนการทำให้ทันสมัยของประเทศตะวันตกเป็นหลัก

(2) กระบวนการทำให้กลายเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) ที่ทำให้สังคมที่เฉื่อยชากลับกระตือรือร้น มีการสร้างบทบาทหน้าที่ใหม่ โดยใช้เครื่องมือใหม่ที่อยู่กับการใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น ที่บางเมืองอาจเป็นส่วนขยายของระบบอุตสาหกรรมของประเทศอื่น โดยที่ไม่ต้องเป็นเมืองอุตสาหกรรมขนาดใหญ่

(3) กระบวนการทำให้เป็นเมือง (urbanization) เมื่อเกิดความทันสมัยจะทำให้ประชาชนเข้ามาอาศัยหางานทำในเมืองมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจจะถูกรวมศูนย์ที่เมืองเป็นหลัก จึงมีโอกาสการจ้างงานและสวัสดิการต่าง ๆ ที่ดีกว่าชนบท

(4) การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ (Economic Development) เช่น มีการใช้แรงงานไอน้ำ ไฟฟ้า และพลังงานอะตอมแทนแรงงานคนและสัตว์ การพัฒนาเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัยระดับฝีมือแรงงานสูงขึ้น เกิดการผลิตเพื่อการตลาดเข้ามาแทนที่การผลิตเพื่อยังชีพทำให้รายได้เฉลี่ยต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้น ที่แสดงถึงความกินดีอยู่ดีของประชากร

(5) การเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Mobilization) เป็นกระบวนการทางจิตวิทยาในการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ และความคาดหวังแบบเก่าสู่แบบใหม่ จึงพร้อมที่จะรับเอาแบบแผนการเรียนรู้และพฤติกรรมใหม่ ทำให้คนยอมรับการเรียนรู้มีการศึกษาที่ดี มีสื่อสารมวลชนทำให้คนเข้าใจปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น และยึดหลักวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผลในการแก้ปัญหาของตน

(6) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม (Participation) เมื่อคนมีการเรียนรู้มากขึ้น มีการสื่อสาร คมนาคมที่ดี จะมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มีผลประโยชน์และอุดมการณ์ร่วมกัน ซึ่ง

อาจจะขัดแย้งกับกลุ่มอื่นโดยเฉพาะในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงเกิดกระบวนการเข้าไปจัดสรรหรือกำหนดนโยบาย และมีส่วนร่วมเพื่อรักษาผลประโยชน์หรือสัดส่วนของกลุ่มหรือพยายามให้ได้มากขึ้น โดยเฉพาะส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ

(7) กระบวนการสร้างความแตกต่างหลากหลาย (Differentiation) โครงสร้างสังคมมีความหลากหลายและสลับซับซ้อนมากขึ้นเป็นสังคมที่มีการพัฒนา โดยมีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ และระดับความชำนาญงานเฉพาะด้านสูง (Specialization) เกิดการรวมกลุ่ม เช่น สมาคม อาชีพ กลุ่มทางสังคม พรรคการเมือง ฯลฯ มากมาย ในการที่จะพิจารณาว่าสังคมใดมีระดับของความเป็นทันสมัยมากน้อย

(8) กระบวนการความมีเหตุมีผลแบบทางโลก (Secularization) เชื่อว่าทุกอย่างต้องมีที่มาและค้นพบได้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่เชื่อสิ่งเร้นลับที่ยังพิสูจน์ไม่ได้หรือสิ่งที่ยังมองผ่านโอกาสในการเรียนรู้และแสวงหาข้อเท็จจริง รวมทั้งการได้สัมผัสกับการค้นพบใหม่

ทั้งนี้ได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาไว้เป็น 6 มิติ (เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2545; ชนิตา รักษพลเมือง, 2542) คือ

(1) เศรษฐกิจของประเทศมีผลผลิตมวลรวมประชาชาติสูงถึงร้อยละ 5 – 7 ต่อปี และรักษาระดับไว้ได้ โดยประชาชนมีความอยู่ดีกินดี

(2) การสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องส่งผลให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้นทำให้ประชาชนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

(3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการจ้างงานที่มีการวางแผนไว้เพื่อลดสัดส่วนภาคเกษตรกรรมแต่เพิ่มสัดส่วนภาคอุตสาหกรรมและการบริการ

(4) สร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนานุคลิกภาพของบุคคล ด้วยการลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกันและการว่างงาน

(5) การเปลี่ยนแปลงหลายมิติ ทั้งในระดับโครงสร้างทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมทั้งระบบให้เกิดเป็นสังคมเมือง (Urbanization) สังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) และเป็นสังคมแห่งการแข่งขัน (competition) เพื่อมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของปัจเจกชนและกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมภายในทั้งระบบเพื่อก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด

(6) การสร้างความทันสมัย ให้คนในสังคมมีเหตุมีผล มีทัศนคติและความคิดที่ไม่มั่งงาย ไม่ยึดถือประเพณีจนกลายเป็นทาส มีวินัยทางสังคม มีการคิดและวางแผนการพัฒนามุ่งสู่อนาคต มีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและสังคม ตำแหน่งการงานได้มาด้วยความสามารถ ไม่ใช่ชาติกำเนิด มีการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตด้วยการประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การเพิ่มมาตรฐานการดำรงชีวิต การปรับปรุงสถาบันทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ประเทศชาติมีความเป็นปึกแผ่น มีเอกราชและมีประชาธิปไตยในระดับพื้นฐาน

ผลจากทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ที่นำไปใช้เป็นต้นแบบการพัฒนาในหลายประเทศทั่วโลก ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ถึงปัญหาความด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่ 3 โดยเฉพาะกลุ่มประเทศแถบลาตินอเมริกา เช่น บราซิล แทนซาเนีย จึงมีการนำเสนอทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) เพื่อการหลุดพ้นจากการพึ่งพาจากประเทศมหาอำนาจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ การลดความไม่เท่าเทียมกัน การลดการว่างงาน การแก้ไขปัญหาความยากจน ด้วยการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง

สำหรับประเทศไทยได้รับเอาทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ที่เป็นแนวทางการพัฒนากระแสหลักของสหรัฐอเมริกาตามโลกเสรีที่มีอุดมการณ์ตรงข้ามกับรูปแบบคอมมิวนิสต์ แนวทางการพัฒนานี้มีจุดเริ่มต้นที่ยุโรปตะวันตกตามแผนมาร์แชล และถูกส่งต่อไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ประเทศไทยรับแนวคิดนี้ผ่านนักวิชาการด้านการพัฒนาที่ได้รับทุนการศึกษาพร้อมกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นให้ไปศึกษาต่อยังสหรัฐอเมริกา พร้อมกับส่งเสริมแนวคิดการพัฒนาผ่านความช่วยเหลือระหว่างประเทศ (Foreign Aid) และการให้เงินกู้โดยสถาบันการเงินระหว่างประเทศที่มีเงื่อนไขการใช้เงินตามแนวทางที่ธนาคารโลกหรือ IMF กำหนด ดังนั้นแผนหรือแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยจึงได้รับอิทธิพลจากภายนอกประเทศ ประเทศไทยไม่มีอิสระในการกำหนดแผนพัฒนาของตนเองอย่างแท้จริง ดังนั้น ประเทศจึงถูกครอบงำด้านเศรษฐกิจจากประเทศมหาอำนาจและถูกผูกโยงรากับว่าเป็นอาณานิคมทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้นที่มีศูนย์อำนาจอยู่ภายนอก (เกษียร เตชะพีระ, 2540, น. 13) จนทำให้มีการผูกติดและพึ่งพาทลาดโลก รวมทั้งการลงทุนจากต่างชาติ และการถูกครอบงำทางความคิดผ่านเทคโนโลยีทางการสื่อสาร (กิตติคุณ ด่วงสงค์ และคณะ, 2565; Wallerstein, 1978)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกของไทยได้รับเอาแนวคิดและทฤษฎีความทันสมัยมาเป็นแนวทางหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 (สุมิตร สุวรรณ, 2554) ในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมที่นายปรีดีเสนอนิคมุดปกเหลืองไว้มาประกาศใช้ และตั้งแต่ พ.ศ. 2515 ได้บรรจุแผนพัฒนาสังคมเข้าไว้ด้วยจึงเรียกว่า “แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)” ปัจจุบันเป็นฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) อยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีหน้าที่เสนอความเห็นให้คำแนะนำและข้อชี้แจงต่อรัฐบาลที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจของประเทศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ก)

ยุคแรกของการวางแผนพัฒนาประเทศเป็นช่วงแรกเริ่มของการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ภายใต้การเมืองการปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจที่ส่วนกลาง ปัญหาทางสังคมยังมีไม่มาก คนส่วนใหญ่ยากจน องค์ความรู้ด้านการพัฒนายังอยู่ในกลุ่มนักวิชาการข้าราชการ (Technocrats) ที่ได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ และรับเอาความรู้เรื่องการพัฒนาเข้ามา กระบวนการพัฒนาช่วงนั้นเป็นแบบ “ราชการเพื่อประชาชน” ที่มุ่งเน้นการเร่งรัดอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และนำเสนอแผนรวมทั้งโครงการและมาตรการต่อผู้มีอำนาจทางการเมือง เป็นกระบวนการจากข้างบนมาข้างล่าง (Top down) ในลักษณะการบริหารแบบควบคุมและสั่งการ (Command and Control) จนเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์สภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองของโลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น จึงปรับเปลี่ยนกระบวนการวางแผนไปเป็น “ประชาชนมีส่วนร่วม” มากขึ้น ตั้งแต่แผนฯ ฉบับที่ 8 ที่มุ่งเน้น “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาแบบแยกส่วนเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (สรรเสรีญ วงศ์ขุุ่ม, 2554)

โดยสาระสำคัญของแผนฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เป็นการวางแผนเชิงโครงสร้างด้านเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐาน มีการเร่งรัดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ให้มี “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” แผนฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสังคมมากขึ้น มีความร่วมมือระหว่างประเทศในการร่วมจัดตั้งประชาคมอาเซียน (ASEAN) แผนฯ ฉบับที่ 3 และ 4 (พ.ศ.2515-2524) เป็นช่วงแห่งการผันผวนทางการเมือง เกิดวิกฤตราคาน้ำมันโลก การเมืองไทยไม่มั่นคงมีการเปลี่ยนแปลงผู้นำประเทศหลายท่าน ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินการให้เป็นไปตามแผน ด้านเศรษฐกิจมีการมุ่งการผลิตเพื่อการส่งออกสร้างความเชื่อมโยงการเกษตรกับอุตสาหกรรม มีการขยายตัวของการสาธารณสุขและมีการวางแผนด้านประชากร แผนฯ ฉบับที่ 5 และ 6 (พ.ศ.2525-2534) การเมืองมีเสถียรภาพ มีการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และพัฒนาการส่งออก เพิ่มขีดความสามารถให้ประเทศไทยเข้าเป็นกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) ให้ความสำคัญกับการกระจายการพัฒนาสู่จังหวัดและชนบทเพื่อแก้ปัญหาความยากจน มีมาตรการส่งเสริมการลงทุนทั้งในและต่างประเทศ และความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชน (สรรเสรีญ วงศ์ขุุ่ม, 2554)

แผนฯ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) เป็นยุคเริ่มแรกของยุคโลกาภิวัตน์ มีแนวคิดด้านการพัฒนาเศรษฐกิจไปยังประเทศเพื่อนบ้านตามแนวคิด “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ยังคงเน้นการส่งออกที่เป็นตัวนำในการพัฒนาประเทศ มีการใช้รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ.2540 (2540) ที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เกิดปัญหาการพัฒนาที่ไม่สมดุลระหว่างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม เป็นภาวะ “รวยกระจุก จนกระจาย” รวมทั้งสภาพสังคมในการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองมากขึ้น มีการหลั่งไหลของแรงงานเข้าสู่เมืองทำให้สภาพในเมืองและรอบเมืองมีประชากรหนาแน่น เกิดปัญหาต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาอุตสาหกรรมในพื้นที่เฉพาะและเขตอุตสาหกรรมทำให้เกิดปัญหาความไม่พอเพียงของบริการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบขนส่ง ระบบสาธารณูปโภค การกำจัดของเสีย รวมทั้งที่อยู่อาศัย โรงเรียน สถานพยาบาล ทำให้รัฐและเอกชนต้องเร่งสร้างโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะอย่างเร่งด่วน จนเกินตัวจากความต้องการที่ไม่แท้จริง จนเกิดเป็นเศรษฐกิจฟองสบู่ และวิกฤตทางการเงินในปี พ.ศ.2540 ที่เรียกว่า วิกฤติต้มยำกุ้ง จากประเทศไทยส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจกระจายไปในเอเชียและทั่วโลก (สรรเสรีญ วงศ์ขุ่ม, 2554)

แผนฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2545) เน้นคนเป็นศูนย์กลาง โดยพัฒนาคนและคุณภาพชีวิต จัดทำแผนโดยระดมความคิดเห็นจากทุกฝ่าย เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกอาชีพไม่ใช่เฉพาะจากส่วนราชการ เป็นการพัฒนาที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและทำให้คนพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องสืบเนื่องจากการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันซึ่งสามารถสืบทอดต่อเนื่องไปในอนาคต โดยไม่กระทบต่อความต้องการของคนรุ่นหลัง ส่วนแผนฯ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2546-2549) เป็นการน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาสู่ความสมดุล ระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม แผนฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) ยึดแนวทางหลัก 3 ประการ (1) เน้นการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (2) ยึดกระบวนการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนฯ 8 และ แผนฯ 9 (3) เป้าหมายมุ่งสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยมี 5 ยุทธศาสตร์ (1) การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ (2) การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมเป็นฐานที่มั่นคงของประเทศ (3) การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจให้สมดุลและยั่งยืน (4) การพัฒนาบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและคุณภาพสิ่งแวดล้อม และ (5) การเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศ (สรรเสรีญ วงศ์ขุ่ม, 2554)

ภาพรวมของแผนฯ ทั้ง 10 ฉบับ ด้านเศรษฐกิจมีการขยายตัว แต่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก และยังมีปัญหาความยากจน โครงสร้างการผลิตของไทยเปลี่ยนจากการเกษตรเป็นหลัก ไปสู่การพึ่งพาอุตสาหกรรมเป็นหลัก ยังต้องพึ่งพาการส่งออกและปัจจัยจากต่างประเทศมาก ด้านสังคม ยังต้องเผชิญหน้าปัญหาสังคมผู้สูงอายุ มีการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองมากขึ้น คนละทิ้งชนบทมาทำงานในเมืองโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พื้นที่เศรษฐกิจชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเมืองท่องเที่ยว ทำให้เกิดปัญหาความแออัด ขาดแคลนบริการสาธารณสุขปศุสัตว์ สาธารณูปการ มีลักษณะการพัฒนาที่กระจายตัวไม่สมดุล พบปัญหาความเสื่อมถอยในศีลธรรม จริยธรรม การขาดระเบียบวินัย การละเมิดกฎหมาย ความแตกต่างทางการเมือง ขาดความสามัคคีมากขึ้น ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ต่อพื้นที่ประเทศลดลง เกิดปัญหามลพิษในเมืองที่แออัดและพื้นที่อุตสาหกรรมที่รุนแรงขึ้น เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติรุนแรง ทั้งนี้มีการสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อประชาชน ส่งเสริมธรรมาภิบาลและน่าน้ำใจที่ดีเพื่อส่วนรวม และความร่วมมือกับกลุ่มประเทศในภูมิภาค (สรอเสรีวุฒ วังศ์ขุ่ม, 2554)

แผนฯ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) มีแนวคิดที่ต่อเนื่องจากแผนฯ ฉบับที่ 8-10 ที่ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และขับเคลื่อนให้เกิดผลทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในสังคม ยึดแนวคิดการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ภายใต้ 6 ยุทธศาสตร์ได้แก่ (1) ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม (2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน (3) ยุทธศาสตร์ความเข้มแข็งภาคเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน (4) ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน (5) ยุทธศาสตร์การสร้างเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม และ (6) ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ก, 2565ง)

แผนฯ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) จัดทำบนพื้นฐานกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) ซึ่งเป็นแผนหลักของการพัฒนาประเทศ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) รวมทั้งการปรับโครงสร้างประเทศไปสู่ประเทศไทย 4.0 ตลอดจนประเด็นการปฏิรูปประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในทุกขั้นตอนของการจัดทำแผนฯ และกำหนดประเด็นการพัฒนาที่ต้องทำให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในช่วง 5 ปีแรกของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ชาติ รวมทั้งกำหนดแนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลที่ชัดเจน เพื่อกำกับให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีทิศทางและเกิดประสิทธิภาพ นำไปสู่การพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย ภายใต้ 10 ยุทธศาสตร์ที่

สำคัญ เกี่ยวข้องกับ ศักยภาพทุนมนุษย์ ความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำ ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ความมั่นคงแห่งชาติ การบริหารจัดการในภาครัฐ การป้องกันการทุจริตประพฤติมิชอบและธรรมาภิบาล การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระบบโลจิสติกส์ การพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม การพัฒนาภาคเมือง และพื้นที่เศรษฐกิจ และความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ข, 2565จ)

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น แนวทางการพัฒนาตามกระแสหลักของโลก ได้มุ่งเน้นการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย (Modernization) กระแสการพัฒนานี้ได้แทรกซึมเข้าสู่ประเทศไทยผ่านความช่วยเหลือของประเทศมหาอำนาจที่แผ่อิทธิพลเข้าสู่ประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แรกเริ่มนอกจากจะมีผู้แทนจากธนาคารโลกเข้ามาศึกษาและช่วยจัดทำแล้ว นักวิชาการที่รับผิดชอบจัดทำแผนฯ ต่างเป็นนักวิชาการที่ได้รับทุนไปศึกษาต้นแบบการพัฒนาและรับเอาค่านิยมและวิถีชีวิตมาเป็นส่วนประกอบในการจัดทำแผนที่มียุทธศาสตร์ของกระบวนการสู่ความทันสมัย (Modernization) ที่มาพร้อมกับทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) เข้าสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของไทย ส่งผลกระทบต่อความคิดและกิจกรรมของประชากรไทยหลายด้าน ทั้งการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทัศนคติ และความคาดหวังพื้นฐานที่เคยเชื่อว่าสังคมและธรรมชาติจะเป็นไปตามแนวทางของมันเอง มนุษย์ไม่อาจเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมได้ คนได้หันเหความจงรักภักดีในกลุ่มส่วนตัว เช่น ครอบครัว ญาติมิตร ฯลฯ ไปอยู่กับกลุ่มไม่เป็นส่วนตัว เช่น ชนชั้นและชาติ และเปลี่ยนค่านิยมที่อยู่ในลักษณะเจาะจง (particularistic) ไปสู่ลักษณะสากล (Universalistic) ที่ยึดหลักผลสัมฤทธิ์ (Achievement) มากกว่าหลักการสืบทอดทางสายเลือด ทั้งยังกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้กับสิ่งรอบตัวทำให้คนอ่านออกเขียนได้มากขึ้น และส่งเสริมการสื่อสารมวลชน คนยังได้รับผลกระทบที่วิถีการดำเนินชีวิต ในด้านสุขภาพ การย้ายถิ่นฐานไปในเมืองเพื่อการทำงานอาชีพที่ดีกว่าเดิม ทำให้ประชากรในเมืองเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากการอพยพย้ายถิ่นฐาน มีแนวโน้มทำให้ครอบครัวและกลุ่มปฐมนิคมอื่นในสังคมมีบทบาทแบบกระจายและส่งเสริมบทบาทหน้าที่ของกลุ่มทุติยภูมิ ได้แก่ ชุมชนและชาติที่เฉพาะเจาะจงยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้กิจกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจสลับซับซ้อนมากขึ้น เกิดความชำนาญในงานอาชีพ อัตราส่วนระหว่างทุนต่อแรงงานมากขึ้น การเกษตรจากเดิมเพื่อเลี้ยงชีพสู่การเกษตรเพื่อการตลาดที่ลดความสำคัญลงเมื่อเทียบกับกิจกรรมทางการค้า มีแนวโน้มขยายตัวด้านกิจกรรมอุตสาหกรรมไปยังส่วนต่าง ๆ ของสังคม มีการ

รวบอำนาจกิจกรรมระดับชาติไว้ที่ศูนย์กลาง มีตลาดระดับชาติและเกิดสถาบันเศรษฐกิจระดับชาติ ส่งผลให้เกิดการกีดกันดีอยู่ดี แต่ความเสมอภาคลดลง (สิทธิพันธุ์ พุทธนุ, 2551)

การพัฒนาสู่ความทันสมัย เป็นตัวเร่งให้ทางเลือกในการดำรงชีวิตเข้าสู่เส้นทางเลือกที่จำกัด โดยส่งเสริมให้ระบบทุนนิยมเจริญเติบโตขึ้น โดยเฉพาะในสังคมเมืองของไทย ระบบทุนนิยมนี้ได้แปลงสภาพสิ่งของต่าง ๆ ให้กลายเป็นสินค้าที่สามารถตีราคา่างวัด และต้องซื้อหามาได้ด้วยราคาเงินเท่านั้น จึงทำให้เห็นว่าผลพวงของการพัฒนาประเทศที่มุ่งไปสู่ความทันสมัยได้ทำให้พลังอำนาจของคนในสังคมลดน้อยลง กล่าวคือ คนต่างอยู่ด้วยความแปลกแยกจากธรรมชาติ ต้องพึ่งพาอาศัยระบบทุนนิยม การที่ต้องดื่มน้ำบรรจุขวดนั้น จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่วัฒนธรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก และการเป็นสถาบันที่คงอยู่ยาวนาน ซึ่งนับว่าเป็นอีกผลลัพธ์หนึ่งของการพัฒนาประเทศที่สมาทานเป้าหมายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

1.2 ทุนนิยมกับความทันสมัยและสินค้า

การพัฒนาสู่ความทันสมัย (Modernization) โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเป็นแนวทางการพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย และส่งเสริมระบบทุนนิยมให้แพร่หลาย (วรวิญญู ไรจนพล, 2565) ก่อนจะเป็นต้นกำเนิดของแนวทางการพัฒนาสู่ความทันสมัยแล้วกระจายยังประเทศอื่นทั่วโลก อาณาจักรยุโรปดั้งเดิมตั้งแต่ศตวรรษที่ 5 ยึดถือระบอบเทวธิปไตย (theocracy) มีคริสตศาสนจักรเป็นใหญ่และรับรองการปกครองแบบกษัตริย์และราชวงศ์ เมื่อถึงศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา สังคมยุโรปอยู่ใต้ระบบศักดินา แบ่งคนเป็นสามกลุ่มหลัก คือ บาทหลวง ขุนนางและเจ้าที่ดิน และไพร่ จนกระทั่ง ภายหลังโรคระบาดร้ายแรงในศตวรรษที่ 14 ได้คร่าชีวิตประชากรกว่า 1 ใน 3 ของยุโรปชนชั้นไพร่ ทำให้แรงงานหายากขึ้นจึงเกิดอำนาจต่อรองมากขึ้น ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่บั่นทอนระบบเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์ที่อยู่กับชนชั้นในนำยุโรปกลาง (จันจิรา สมบัติพูนศิริ, 2558) ต่อมาคริสต์ศตวรรษที่ 16 ข้าราชการบริวารเหล่านั้นแข็งขึ้นกระด้างไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจเจ้าของที่ดินอีกต่อไป จึงได้อพยพไปทำงานในเมือง ทำอาชีพหัตถกรรมและอุตสาหกรรม มีการซื้อขายสินค้าด้วยเงินตราแทนการแลกเปลี่ยนสินค้า เมื่อการค้าขายเหล่านั้นได้จำนวนและมูลค่ามากขึ้นคนในยุโรปจึงให้ความสำคัญกับผลกำไรและการสะสมทุน (รากฐานสำคัญของลัทธิทุนนิยม) การค้าขายได้รุ่งเรืองขึ้นในเมืองท่าของอังกฤษ ฝรั่งเศส และเบลเยียม (จันจิรา สมบัติพูนศิริ, 2558) เกิดเป็น “ทุนนิยมการค้า” (mercantile capitalism) เพื่อหากำไรจากการซื้อ-ขาย ไม่มีการแปรรูปสินค้า และต่อมาได้เปลี่ยนรูปแบบทุนนิยมไปเป็นการใช้เงินทุนไปลงทุนในกิจการต่าง ๆ เพื่อให้มีการสะสมทุนเพิ่มมากขึ้น และสร้างกำไรด้วยการแปรรูปสินค้าที่เรียกว่าเป็น “ทุนนิยมอุตสาหกรรม” (industrial capitalism) (วัชรระ งามจิตรเจริญ,

2552) จนเกิดลัทธิทุนนิยม (capitalism) ทางตอนเหนือของประเทศอิตาลี และขยายตัวไปยังบริเวณอื่น ๆ ของทวีป ในระยะต่อมาศูนย์กลางของทุนนิยมได้ย้ายไปอยู่ที่ยุโรปตะวันตกโดยมีอังกฤษเป็นผู้นำ (สุมิตร สุวรรณ, 2554) และแผ่ขยายไปทั่วสังคมตะวันตก ส่วนหนึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมตะวันตก

เมื่ออังกฤษเป็นผู้นำแห่งทุนนิยมจึงผูกแนวคิดการผลิตแบบทุนนิยมกับอาณานิคมที่แผ่ขยายอิทธิพลออกไปอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นลัทธิจักรวรรดินิยมที่มีการผูกขาด 4 ประการ คือ (1) การผูกขาดการผลิตโดยความสามารถในการผลิตสูงสุดอยู่ในยุโรปตะวันตก (2) มีการยึดและจกฉวยวัตถุดิบจากพื้นที่ด้อยพัฒนาทั่วโลก (3) มีการผูกขาดด้านการเงิน ผ่านธนาคารและสถาบันการเงิน (4) เกิดลัทธิล่าอาณานิคมขึ้นเพื่อขยายตลาดให้แก่สินค้าและอุตสาหกรรม (ดำรงค์ สุานดี, 2538)

แนวคิดทุนนิยมทรงอิทธิพลต่อทั้งรูปแบบอุดมการณ์ทางการเมืองและระบบเศรษฐกิจ ในทางการเมือง แบ่งแนวคิดรัฐในระบบทุนนิยมได้เป็น 2 กลุ่ม (ดำรงค์ สุานดี, 2538) คือ (1) กลุ่มพหุนิยม (Pluralism) โดยจอห์น ล็อค ที่เชื่อว่ารัฐในระบบทุนนิยม หมายถึง สถาบันที่เป็นกลางให้ความเป็นธรรมแก่สมาชิกของสังคมทุกกลุ่มโดยใช้เครื่องมือชั้นนำให้สมาชิกปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมือง (2) กลุ่มวิพากษ์ (Critical Perspective) โดยเฮเกล (Hegel) คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) กล่าวว่า รัฐ หมายถึง เวทีของการต่อสู้ระหว่างชนชั้นจะเข้าไปควบคุมอำนาจของรัฐและใช้อำนาจให้เกิดประโยชน์แก่ชนชั้นของตนให้มากที่สุด ชนชั้นที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตหรือพวกชนชั้นนายทุนมักจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ชนชั้นต่ำจะเป็นเพียงผู้ขายแรงงานเพื่อเลี้ยงชีพไปวันหนึ่ง ๆ

ภายใต้สภาวะแห่งรัฐทุนนิยมนี้เองทำให้รัฐต้องขยายตัวด้านความสัมพันธ์และการค้าระหว่างประเทศทำให้ต้อง (1) เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติและองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (2) แทรกแซงในเศรษฐกิจชนบทมากขึ้น ภายใต้ความพยายามในการพัฒนาเกษตรกรรมและสร้างภาวะพึ่งตนเองในการผลิตอาหาร การขยายไฟฟ้าและประปาไป (3) จัดตั้งและพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ทำให้ตกอยู่ในภาวะพึ่งพาทุนและเทคโนโลยีจากตะวันตก (4) จัดตั้งสถาบันระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหาความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ ในการควบคุมระบบการตลาดและระบบการเงิน ชี้นำและควบคุมการลงทุนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ควบคุมค่าจ้าง ราคาตลาดและระบบการเงินภายใต้บริการทางสังคม เช่น การศึกษาและสาธารณสุข การค้าระหว่างประเทศ และ (5) ขยายตัวการถือครองทรัพย์สินและปัจจัยการผลิต

ควบคู่กับการพัฒนาการทหาร ระบบราชการ และการสร้างมิติด้านอุดมการณ์ให้กับกิจการด้านต่าง ๆ ของรัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535)

ด้านเศรษฐกิจ อัดัม สมิธ นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ซึ่งได้รับขนานนามให้เป็นบิดาแห่งเศรษฐศาสตร์ ได้เสนอแนวคิดทุนนิยมโดยวิเคราะห์ระบบสังคมเศรษฐกิจตามหลักการวิทยาศาสตร์ ที่กำหนดวัตถุประสงค์ของให้อยู่ในบังคับของมนุษย์ที่ถือว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (Homo Economics) ที่มุ่งแสวงหาประโยชน์ส่วนตัวสูงสุด โดยเน้นระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม (liberal economic) หรือตลาดเสรี (free market) มีการแข่งขันแบบเปิดกว้าง (open competition) ถูกจูงใจด้วยผลกำไร (profit motive) มีการครอบครองปัจจัยการผลิตแบบเป็นส่วนตัว (private ownership of the means of production) รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงน้อยที่สุด ให้เอกชนดำเนินการอย่างเสรี (laissez faire) ผ่านกระบวนการอันประกอบด้วย การผลิต (production) ด้วยปัจจัยการผลิต ได้แก่ ทุน แรงงาน เทคโนโลยี และองค์กร การแบ่งสรรหรือกระจายผลผลิต (distribution) เกี่ยวกับตลาดและผลตอบแทนต่อปัจจัยการผลิต และการบริโภค (consumption) ที่มีเป้าหมายทำกำไร (profit) เพื่อสะสมทุนในรอบต่อไป (วัชร งามจิตรเจริญ, 2552)

ผลงานของอัดัม สมิธ เรื่อง “An Inquiry into the nature and Causes of the Wealth of Nation” ในศตวรรษที่ 16-17 ได้เสนอความเชื่อว่าการสร้างความมั่งคั่งให้กับประชาชนและประเทศชาติไม่ได้เกิดจากการสะสมเงินตราและการค้าระหว่างประเทศตามแบบพาณิชย์นิยม (Mercantilism) แต่อยู่ที่การผลิตที่มีประสิทธิภาพแตกต่างกันไปตามความสามารถของแต่ละประเทศ ก่อให้เกิดแนวคิดการแข่งขันกันทำเพื่อรักษาทักษะและประสิทธิภาพในการทำงาน เพิ่มความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในการลดต้นทุนการผลิตรองรับการแข่งขันของตลาด เกิดทฤษฎีว่าด้วยการขยายตัวทางการตลาด มีการสะสมทุนและการค้าเสรีระหว่างประเทศจากกลไกการตลาดเสรี หรือ “มือที่มองไม่เห็น” ที่คอยปรับคุณภาพทางเศรษฐกิจโดยปราศจากการแทรกแซงของรัฐ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2557)

การสะสมทุนเป็นจักรกลสำคัญในการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงระบบทุนนิยมทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538) ที่เร่งให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษช่วงปี ค.ศ. 1760 ที่เปลี่ยนจากการใช้แรงงานคนและสัตว์มาเป็นเครื่องจักรแทน (ศูนย์ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาบุคลากรและเทคโนโลยีด้านอุตสาหกรรม 4.0, 2563) โดยกลุ่มนักลงทุนในอุตสาหกรรมทอผ้าของเมืองแมนเชสเตอร์ นักลงทุนเหล่านั้นได้ตั้งบริษัทปั่นฝ้ายในปี 1795 จากทุนตั้งต้น 1,770 ปอนด์ ทำกำไรเพิ่มขึ้นเป็น 22,000 ปอนด์ในปี

1800 และ 88,000 ปอนด์ในปี 1810 ยิ่งทำให้เกิดการสะสมทุนเพิ่มขึ้นอีก จนสร้างความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยีอย่างมาก แต่ได้สะสมปัญหาการว่าจ้างแรงงานเด็กค่าแรงต่ำซึ่งต้องทำงานตั้งแต่ 6.00-19.30น ด้วย (ปกรณ เลิศเสถียรชัย, 2563) และปัญหาสังคม วิกฤตการเศรษฐกิจ ปัญหาการผูกขาด และวิกฤตสิ่งแวดล้อมตามมา (โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว, 2564)

การปฏิวัติอุตสาหกรรมเกิดอย่างต่อเนื่องซับซ้อนทำให้พื้นที่ระบบเกษตรกรรมกลายเป็นระบบอุตสาหกรรม คนจำนวนมากออกจากฟาร์มและงานเกษตรกรรมเพื่อประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในโรงงาน โรงงานถูกพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่องจากผลพวงของการปรับปรุงเทคโนโลยี และทำให้เกิดเศรษฐกิจแบบการปกครองโดยเจ้าขุนมูลนาย (economic bureaucracies) เพื่อจัดหาและบริการแก่อุตสาหกรรมและการปรากฏตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่มีอุดมคติเป็นตลาดเสรีที่ให้มีการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์จำนวนมากของระบบอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการกระจุกตัวของรายได้และกำไรอยู่ที่คนบางกลุ่ม คนส่วนใหญ่ทำงานเป็นเวลานานเพื่อค่าจ้างต่ำ จนต่อมาเกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงที่มุ่งล้มล้างระบบทุนนิยม โดยมีนักคิดสำคัญที่พยายามหาทางออกแห่งปัญหาเหล่านี้ เช่น Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim และ Georg Simmel (Ritzer, 2010) นอกจากนี้ การปฏิวัติอุตสาหกรรมยังส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากถูกถอนรากถอนโคนจากบ้านในชนบทและย้ายไปตั้งรกรากในเมืองส่วนใหญ่เพราะต้องการไปหางานที่สร้างขึ้นโดยระบบอุตสาหกรรมในเขตเมือง แต่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการปรับตัวให้เข้ากับชีวิตคนเมืองมากขึ้น นอกจากนี้ การขยายตัวของเมืองยังสร้างปัญหาต่อเนื่องอย่างไม่สิ้นสุด เช่น ความแออัด มลพิษ เสียง การจราจร เป็นต้น ซึ่งการใช้ชีวิตของคนเมืองและปัญหาในเมืองอยู่ในความสนใจของนักสังคมวิทยายุคแรกๆ หลายคน โดยเฉพาะ Max Weber และ Georg Simmel และมีโรงเรียนชิคาโก ซึ่งเป็นโรงเรียนหลักด้านสังคมวิทยาอเมริกัน ได้ตั้งเมืองชิคาโกเป็นห้องปฏิบัติการเพื่อศึกษาความเป็นเมืองและปัญหาที่เกิดขึ้น (Ritzer, 2010)

แนวคิด “ทุนนิยม” (capitalism) ยังถูกนำมาใช้ต่อรองทางการเมืองของฝ่ายการเมืองเสรีนิยมและสังคมนิยมตั้งแต่ครั้งสงครามเย็น โดยประเทศในฝ่ายเสรีนิยมส่วนใหญ่มุ่งพัฒนาระบบเศรษฐกิจไปในแนวทางของทุนนิยม ส่วนอีกฝ่ายใช้แนวทางของระบบสังคมนิยมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจ (จินดารัตน์ โพธิ์นอก, 2552) ระบบทุนนิยมนี้มีแนวคิดสำคัญที่ยอมให้บุคคลมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพยากร มีเสรีภาพในการผลิตและการค้า (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2564) เอกชนเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ สามารถใช้ปัจจัยการผลิตได้อย่างเสรีโดยที่รัฐไม่เข้ามาแทรกแซง มีการขับเคลื่อนโดยการแข่งขันภายใต้กลไกตลาดและมีกำไรเป็นแรงจูงใจให้เกิดการผลิตสินค้าและบริการ

การผลิตในระบบทุนนิยมไม่ได้วางแผนเพื่อคนส่วนใหญ่แต่ทำเพื่อเอกชน จึงอยู่บนความโลภและความพยายามเสาะหาวิถีทางให้ได้มาซึ่งทรัพยากร เพื่อสะสมความมั่งคั่งและอำนาจของคนที่มีอำนาจที่เป็นกลุ่มน้อย ภายใต้ความต้องการผลกำไรนายทุนไม่ใส่ใจเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างชัดเจน กลับทำลายผืนป่า ปล่อยสารพิษ เกิดความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ของสัตว์หลายชนิด สร้างมลพิษทำลายทรัพยากร เช่น น้ำและอาหารให้เกิดการปนเปื้อนสารพิษ อันเป็นภัยคุกคามต่อโลกในปัจจุบันและอนาคต (พัชณีย์ คำหนัก, 2562)

แนวคิดแบบทุนนิยมได้รับการพัฒนาและส่งเสริมผ่านกลุ่มคนที่นับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปรเตสแตนต์แบบคาลวินนักปฏิรูปศาสนา (วินัย ผลเจริญ, 2556) ที่พร้อมปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้าด้วยการทุ่มเทชีวิตการทำงานในอาชีพของตนให้ดีที่สุดในการหาเงิน งดใช้สิ่งฟุ่มเฟือย สะสมทุนและกำไรใหม่ไปเรื่อย ๆ เพื่อพิสูจน์ศรัทธาว่าจะเป็นผู้ถูกเลือกให้ไปสวรรค์หลังจากตายไปแล้ว (Haralambos & Holborn, 2004) ภายใต้อิทธิพลจากความเชื่อนี้ทำให้เกิดนายทุนที่ใช้ชีวิตในรูปแบบและมีมาตรฐานเดียวกัน ที่เน้นการสร้าง ความมั่งคั่ง ประหยัด อดออม ลงทุนและสร้างเทคโนโลยีใหม่ (วินัย ผลเจริญ, 2556)

การสะสมทุนตามแนวคิดทุนนิยม นอกจากจะทำให้เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม ยังส่งผลต่อความเจริญและความทันสมัยด้านเศรษฐกิจที่แผ่กระจายไปทั่วโลก ซึ่งมาพร้อมกับแบบแผนการบริโภคที่เน้นความฟุ้งเฟ้อ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2538) และความต้องการเพิ่มศักยภาพในการสนองความต้องการของประชาชนมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาความแปลกแยกของคนทำงาน (alienation) จิตสำนึกคนพรวนจากการถูกรวบงำทางอุดมการณ์ และการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยทั้งในส่วนแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกขูดรีดอย่างหนัก ตามแนวคิดของคาร์ล มาร์กซ์ (โฮฟาร์ ถิ่นบางเตียว, 2564) ที่ว่า “ประวัติศาสตร์ของสังคมที่ดำรงอยู่มาถึงบัดนี้ทั้งหมดคือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางชนชั้น” (Marx & Engels, 1978) และ “กรรมมาชีพสมัยใหม่จะดำรงชีวิตอยู่ได้เมื่อหางานทำได้แล้วเท่านั้น เนื่องจากแรงงานของพวกเขาทำให้ทุนของนายทุนเพิ่มพูนขึ้น กรรมมาชีพต้องเอาตัวเองไปขายที่ละเล็กละน้อยแบบสินค้า เช่นเดียวกับสิ่งของอื่น ที่ได้รับผลกระทบจากตลาดเช่นเดียวกัน” (Marxists Internet Archive Steering Committee, 2564) ในหนังสือแถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ (Communist Manifesto) “ชนชั้นผู้ถูกกดขี่ที่แปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นระหว่างนายทาสและทาส ศักดินาเจ้าที่ดินและไพร่ จวบจนยุคทุนนิยมในปัจจุบันที่เป็นยุคแห่งความขัดแย้งระหว่างนายทุนและชนชั้นแรงงานกรรมมาชีพ โดยฝ่ายแรกคือชนชั้นผู้ครองปัจจัยการผลิต และฝ่ายหลังคือผู้ที่ถูกพรากปัจจัยการผลิตจนไม่มีอะไรจะขาย นอกไปเสียจากแรงงานของเขา” (กรพินธุ์ พัวพันธ์สวัสดิ์, 2561) ใน

เวลาต่อมามาร์กซ์จึงนำเสนอแนวคิดเพื่อปฏิบัติความคตินิยมที่อยู่บนฐานสถิติและตัวเลขของอดัม สมิธสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถอนรากถอนโคน (โอฟาร์ ถิ่นบางเตียว, 2564) ซึ่งมาร์กซ์เป็นคนแรกที่วิเคราะห์ระบบทุนนิยมอย่างเป็นระบบ จนทำให้ “ทุน” หรือ “ทุนนิยม” เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป (วัชรระ งามจิตรเจริญ, 2552)

ระบบเศรษฐกิจก่อนทุนนิยมเป็นระบบสังคมแลกเปลี่ยนสินค้า (barter society) โดยพิจารณาจากการใช้สอยเฉพาะของสินค้าและแรงงานที่ผลิตสินค้าแบบรูปธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกับมูลค่าใช้สอย (use value) และมูลค่าแรงงานเชิงวัตถุที่เป็นจริง กล่าวคือ ช่างผลิตรองเท้าจะตีค่ารองเท้าที่ผลิตได้เป็นมูลค่าเพื่อไปแลกกับผลไม้ของชาวสวนในจำนวนมูลค่าที่ใกล้เคียงกัน ต่อมาเมื่อเริ่มเข้าสู่การเป็นสังคมทุนนิยม แรงงานมนุษย์แม้จะสร้างผลผลิตทำให้เกิดมูลค่าใช้สอย (use value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange value) แต่ก็ถูกลดรูป (abstract labor) ให้เกิดการวัดนับได้เพื่อใช้เปรียบเทียบในการแลกเปลี่ยนแทนมูลค่าใช้สอยของสินค้าที่ไม่สามารถเปรียบเทียบสรรพประโยชน์เป็นมูลค่ากันได้โดยตรง ตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนเสื้อคลุมกับผ้าลินิน จะพิจารณาจากสัดส่วนแรงงานที่ใช้ผลิตเสื้อคลุมต่อผ้าลินิน ตั้งแต่การเก็บวัตถุดิบ การสร้างเครื่องจักร การทอผ้า เพราะแรงงานมีคุณสมบัติเป็นเนื้อเดียวกัน (Homogenous) และเป็นจุดเริ่มต้นของการผลิต วัตถุดิบที่ใช้ไม่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนตามธรรมชาติ แต่นับตามจำนวนแรงงานที่ใช้ในการหาหรือผลิตวัตถุดิบนั้น เสื้อคลุมที่ใช้ผ้าลินินผลิตจึงเป็นส่วนต่อยอดของหน่วยแรงงานที่ใช้ในการผลิตผ้าลินิน และขยายต่อไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่ผ้าลินิน เสื้อคลุม ชา กาแฟ ข้าวโพด เหล็ก สินค้าอื่นเป็นการเปลี่ยนผ่านมูลค่าแรงงานไปตามกระบวนการทางสังคม ทำให้เกิดมูลค่าแลกเปลี่ยนที่ถูกกำหนดโดยสังคมมนุษย์โดยแท้ (เศรษฐศาสตร์นอกกระแส, 2558) หากยึดมูลค่าแลกเปลี่ยนมูลค่าสินค้าจะถูกกำหนดจากจำนวนชั่วโมงการใช้แรงงานเป็นมูลค่าสากล (universal equivalent) จากนามธรรม เพื่ออำนวยความสะดวกในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในตลาดที่แตกต่างกัน จนกระทั่งมีการกำหนดมูลค่าผ่านเงินตราหรือทอง (Felluga, 2561) การแลกเปลี่ยนจึงเป็นเรื่องของเงินตราในการแลกเปลี่ยนระหว่าง สินค้า-เงิน-สินค้า (C-M-C) หรือ เงิน-สินค้า-เงิน (M-C-M) ซึ่งวัฏจักรการแลกเปลี่ยนของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจะได้เงินมากขึ้นเป็นมูลค่าส่วนเกินตามสมการ $M-C-M+\Delta M$ หรือ $M-C-M'$ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของทุนในระบบส่งผลให้เกิดการสะสมเงินขึ้น เช่น ต้นทุนการผลิตผ้า 100 บาท แต่ขายได้ 110 บาท จึงมีเงินที่เพิ่มขึ้น 10 บาท มูลค่าส่วนเกินเกิดจากกระบวนการซื้อขายแรงงาน คนงานรับค่าแรงในหน่วยเงินตราระดับคงที่แต่สร้างมูลค่าแรงงานให้มากกว่าเงินตราที่ได้รับไป เรียกกระบวนการนี้ว่ากระบวนการหลอมเพิ่มมูลค่า “Valorization Process” ขณะที่การสร้างมูลค่าส่วนเกินเป็นการทำงานที่เลยมูลค่าแรงงาน

(เศรษฐศาสตร์นอกกระแส, 2558) แต่มูลค่าที่เพิ่มขึ้นกลับเป็นการเคลื่อนที่ของทุนที่ไม่มีขีดจำกัด เป็นการสนับสนุนการสร้างกำไรไม่สิ้นสุด

ในสังคมทุนนิยม “สินค้ายังคงเป็นสิ่งธรรมดาที่ยึดโยงตัวเองกับมูลค่าใช้สอย” ตัวอย่างเช่น การแปรรูปท่อนไม้กลายเป็นโต๊ะด้วยแรงงานของมนุษย์จะมีมูลค่าใช้สอยอย่างหนึ่งที่ยึดโยงกับคุณสมบัติการใช้งานเชิงวัตถุของในฐานะที่เป็นผลผลิต การอุบัติขึ้นของเงินตราประกอบกับการเปลี่ยนแปลงให้สิ่งของนั้นอยู่เหนือความรู้สึก (sensuousness) จนกลายเป็นสินค้า (commodity) ได้ตัดขาดความเชื่อมโยงสิ่งของกับแรงงาน และผูกโยงเข้ากับเงินตราในฐานะมูลค่าสากล (universal equivalent) ผู้คนจึงเริ่มมองสินค้าในฐานะสิ่งซึ่งมีมูลค่าแฝงในการแลกเปลี่ยนมากกว่าจำนวนแรงงานที่ผลิตสินค้า ทำให้ผู้ใช้แรงงานมีสภาพเสมือนไร้ตัวตน ทำให้เกิดสภาวะแปลกแยก (alienated) เนื่องจากการผลิตเป็นอิสระอยู่เหนือการควบคุมและการกระทำอย่างมีจิตสำนึกของแรงงาน แรงงานเชื่อว่าเขาไม่มีส่วนในการควบคุมระบบตลาด แม้ว่าแท้จริงแล้วมูลค่าทั้งหลายที่เพิ่มพูนขึ้นเนื่องจากกำลังแรงงาน (Felluga, 2561)

สภาวะความแปลกแยกระหว่างคนกับงาน (alienate labor) ที่เกิดจากการปฏิเสธธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ (สาคร สมเสริฐ, 2556, น. 68) ซึ่งแรงงานไม่มีความสัมพันธ์กับโลกและความต้องการของตนเองอย่างมีคุณภาพและมีนัยสำคัญ จึงใช้ทักษะเพื่อสร้างสิ่งที่เป็นนามธรรม (เวลา) อย่างเป็นทางการ ด้วยการขายความสามารถด้านแรงงานแลกเงินก้อนหนึ่งเพื่อไปซื้อสินค้าที่ตนไม่ได้ผลิต แรงงานต้องทนอยู่ภายใต้ระเบียบเหตุผลและการควบคุมของนายทุนโดยสิ้นเชิง ค่าแรงงานไม่สัมพันธ์กับมูลค่าสินค้าที่ผลิตได้ กำลังแรงงานขาดความเชี่ยวชาญพิเศษ เพราะไม่ได้ใช้แรงงานเพื่อผลิตสิ่งเฉพาะที่ตนต้องการ แต่ขายแรงงานและผลิตสินค้าที่ตนไม่ต้องการ เป็นความแปลกแยกจากธรรมชาติของตนเอง (วัชรพล พุทธิรักษา, 2562; BBC Radio4, 2015) ภายใต้การแบ่งงานกันทำ แบ่งสาขาวิชา แบ่งความเชี่ยวชาญ แบ่งประเภทแรงงานเป็นแรงงานสมอง แรงงานไร้ฝีมือ สังคมมองแรงงานเป็นเพียงเครื่องมือในการผลิต ไม่ใช่ผู้มีอำนาจตัดสินใจ นายทุนกับแรงงานมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน (พจนา วลัย, 2556)

ความแปลกแยกระหว่างคนกับงาน อาจพิจารณาได้เป็น 4 ประการ คือ (1) แรงงานแปลกแยกจากผลผลิตที่ตัวเองทำ แรงงานออกแรงทำสินค้าแต่ผลผลิตเป็นของนายทุนไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตัวเอง สร้างความมั่งคั่งให้นายทุนแต่สร้างความยากจนให้แรงงาน ลดทอนความต้องการไปเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของแรงงาน (2) แรงงานแปลกแยกไปจากกระบวนการทำงาน เพราะแรงงานไม่รู้สึกรับเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิต แต่ถูกบังคับด้วยความจำเป็นที่ต้องนำกำลังแรงงานของตัวเองไปขายแลกเงิน ทำให้ขาดอิสระใช้ชีวิตเยี่ยงสัตว์ (กิน ดื่ม สืบพันธุ์)

ถูกแยกส่วนทำหน้าที่ไม่สามารถเชื่อมโยงการทำงานแต่ละส่วน (3) แรงงานแปลกแยกไปจากสิ่งมีชีวิตอื่น แรงงานเป็นเพียงฟันเฟืองเล็ก ๆ ในโรงงานไม่มีความสำคัญ เมื่อฟันเฟืองนั้นมีปัญหา นายทุนสามารถหาฟันเฟืองตัวใหม่มาทดแทนได้เสมอ แรงงานต้องตั้งใจทำงานหาเลี้ยงชีพจึงขาดปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นรวมทั้งครอบครัว (4) แรงงานแปลกแยกไปจากคนอื่น แรงงานจะไร้เพื่อน ไม่มีความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกัน เพราะแต่ละวันต้องตื่นเช้าตัวรอด และแรงงานแปลกแยกจากตัวเองเพราะถูกแบ่งแยกแรงงานระหว่างศีรษะและมือ จิตใจและการใช้แรงงาน ความตระหนักรู้ถูกแยกออกจากการควบคุมโดยโครงสร้างของงาน แรงงานจะพบความทุกข์และพบว่าชีวิตไร้ความหมาย ทำงานเพียงเพื่อแลกเศษเงินจนตายไปในที่สุด (BBC Radio4, 2015; วัชรพล พุทธิรักษา, 2562) ซึ่งสถานะของความแปลกแยกเหล่านี้สร้างแรงงานให้เป็นทั้งสินค้าและผู้บริโภคในเวลาเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตและการบริโภคเป็นไปโดยอ้อมแทนที่จะเป็นอย่างธรรมชาติและโปร่งใส โดยทำผ่านตลาด เงินตรา ราคา การแข่งขัน และผลกำไร ซึ่งเป็นเครื่องมือของการแลกเปลี่ยนสินค้า สะท้อนให้เห็นในรูปแบบของมูลค่าใช้สอย (use-value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange-value) นายทุนเข้าสู่การผลิตและซื้อแรงงานเพื่อทำกำไรพร้อมกับสะสมทุนที่จำเป็นในการขยายการผลิตอย่างต่อเนื่อง ตลาดที่ยังขายสินค้าในตลาดได้นายทุนจะไม่สนใจมูลค่าใช้สอยแต่ตระหนักเพียงมูลค่าแลกเปลี่ยน และเปลี่ยนสิ่งที่เฉพาะเจาะจงให้เป็นเงินตราซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของความมั่งคั่ง เศรษฐกิจทุนนิยมจึงถูกทำให้เกิดความแปลกแยกอย่างรุนแรงยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการและสินค้าหรือระหว่างบุคคลและสิ่งของเป็นเป้าหมายของการคำนวณและการแสวงหาผลประโยชน์ของนายทุน ความต้องการโดยธรรมชาติของคนได้สูญหายไปแต่ถูกแทนที่ด้วยความต้องการที่สร้างขึ้น กลายเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มากเกินไป ความจำเป็นตามธรรมชาติ

ความแปลกแยกที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในสังคมสมัยใหม่ทำให้คนรู้สึกสูญเสีย ต้องการการพึ่งพา และเชื่อว่าสิ่งสำคัญที่ตนได้สร้างขึ้นคือสินค้า ความสำคัญทุกอย่างจึงถูกถ่ายโอนไปที่วัตถุรอบกายแทนคนด้วยกันเอง ทำให้มองเห็นและเข้าใจตนเองผ่านความสัมพันธ์กับทรัพย์สินหรือสินค้าที่ตนเองครอบครองไว้เท่านั้น (Balibar, 2007) เรียกว่าเป็นสภาพการบูชาสินค้า (Commodity fetishism) ที่ Engels เรียกว่าสำนึกที่ผิดพลาด (Kolakowski & Falla, 2005) เป็นความเอนลับของความสัมพันธ์ระหว่างสินค้ากับความเชื่อในตัวสินค้า เช่นเดียวกับความเชื่อของขลังทางศาสนา (bon@kalasin, 2555) โดยแปลงความสัมพันธ์ของคนผ่านการค้าขายในระบบตลาดเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ (วัตถุ) ที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างเงินตราและสินค้า (วัตถุที่มีมูลค่าเศรษฐกิจ) เกิดเป็นผู้ซื้อและผู้ขาย คนให้ความสนใจเพียงเรื่อง

มูลค่าแลกเปลี่ยนหรือราคาตลาด แต่ไม่สนใจว่าสินค้าหรือบริการนั้นถูกสร้างให้มีมูลค่าในระบบการผลิตอย่างไร ซึ่งที่จริงแล้วมีค่ามาจากแรงงาน ทำให้การแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการนี้บดบังลักษณะทางเศรษฐกิจที่แท้จริง (Real economy) (พจนานุกรม, 2556)

แนวคิดทุนนิยมที่ต้องการสะสมทุนและเพิ่มกำไรเป็นหนึ่งในเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาสู่ความทันสมัยดังที่ได้กล่าวไว้ในส่วนก่อนหน้านี้ แนวคิดนี้ได้บ่มเพาะและเพิ่มระยะห่างทางความคิดของมนุษย์กับธรรมชาติ เพราะมุ่งสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตเพื่อแสวงหามูลค่าส่วนเกินและกำไรสูงสุดมาเป็นของตนเอง ประกอบกับการที่ระบบทุนนิยมแท้จริงไม่ได้วางแผนการผลิตเพื่อคนส่วนใหญ่ แต่อยู่ภายใต้กำลังของเอกชนที่ไขว่คว้าได้ จึงอยู่ภายใต้ระบบความโลภและความพยายามที่จะเสาะหาวิถีทางในการขูดรีดและปล้นชิงทรัพยากรโลกมาเพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่ง จากการทำให้ทรัพยากรส่วนรวมกลายเป็นของเอกชน แล้วเปลี่ยนให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพื่อแลกเปลี่ยนในตลาด ให้กับผู้บริโภคที่มีอำนาจซื้อ (พัชณีย์ คำหนัก, 2562) ไม่เว้นแม้กระทั่งทรัพยากรน้ำอันเป็นความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ที่ต้องตกภายใต้แรงกดดันของการเปลี่ยนแปลงไปเป็นของเอกชน ตัวอย่างเช่น การโอนย้ายการจัดหาน้ำและการจัดการน้ำเสียในอังกฤษและเวลส์จากการดูแลของรัฐไปเป็นของเอกชน ในปี ค.ศ. 1989 (Bakker, 2001) การทำสัญญาสัมปทานให้กับสำหรับพื้นที่ฝั่งตะวันออกและตะวันตกของมะนิลาให้กับบริษัทเอกชนรายใหญ่ที่เข้าทำสัญญากับประเทศกำลังพัฒนา (Marin, 2009) การแปรรูปน้ำของประเทศอาเจนตินาในปี ค.ศ. 1992 ไปเป็นของเอกชน ซึ่งเป็นโครงการการแปรรูปที่ใหญ่ที่สุดในโลกครอบคลุมร้อยละ 28 ของเขตเทศบาลและร้อยละ 60 ของประชากร (Galiani, Gertler, & Schargrotsky, 2005) แม้ว่าการแปรรูปนี้จะทำให้ได้น้ำที่สะอาดและคุณภาพการบริการที่ดีขึ้นภายใต้ความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนปลอดภัยมากขึ้น (Marin, 2009) แต่ในบางประเทศยังคงประสบปัญหาการเข้าถึงน้ำที่สะอาดเนื่องจากเอกชนที่เข้ามาดำเนินการต้องการแสวงหาผลกำไรจากการลงทุนในระบบน้ำ โดยการเพิ่มค่าธรรมเนียมการใช้น้ำทำให้เป็นอุปสรรคของครอบครัวที่ไม่สามารถชำระค่าน้ำได้ (Ruger, 2005) ซึ่งค่าธรรมเนียมการใช้น้ำมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นหลังจากแปรรูปหน่วยงานแล้ว เช่น ใน Buenos Aires และ Manila ค่าธรรมเนียมแรกเริ่มลดลงแต่กลับดีดตัวเพิ่มสูงกว่าเดิม หรือใน Cochabamba หรือ Guyana ค่าธรรมเนียมสูงขึ้นทันทีที่มีการแปรรูปองค์กร แต่ก็มีบางประเทศที่ค่าธรรมเนียมคงตัว เช่น Sub-Saharan Africa ซึ่งได้รับความช่วยเหลือในการลงทุนจากกองทุนการพัฒนา (Marin, 2009) อย่างไรก็ตามจากการศึกษากรณีศึกษา 20 แห่งของธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank) พบว่ามีเพียง 3 แห่งที่มีหลักฐานชัดเจนถึง

ประสิทธิภาพทางเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้นและค่าใช้จ่ายที่ลดลงเมื่อมีการแปรรูปให้กับเอกชนเข้าดำเนินการ (Galiani, Gertler, & Schargrotsky, 2006; Gunatilake & Jose, 2008)

นอกจากนี้เมื่อรัฐเข้ามามีบทบาทในการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ จากเดิมที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ตามต้องการ รัฐได้ออกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ ตั้งแต่ระดับของรัฐธรรมนูญ (ศิริชนก วิริยเกื้อกุล, 2565) ให้อำนาจรัฐในการพัฒนาทรัพยากรน้ำโดยเปลี่ยนแปลงรูปร่างของแหล่งน้ำหรือขยายพื้นที่ของแหล่งน้ำ เป็นต้น และหากประสงค์จะประกอบกิจการประปา จำเป็นต้องได้รับอนุญาตหรือได้รับสัมปทานจากรัฐ (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2560; สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน), 2565; สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561)

แนวคิดทุนนิยมที่ผูกติดโยงมากับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ส่งเสริมให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ในรูปแบบทุน การใช้ประโยชน์จึงถูกเปลี่ยนจากความเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ง่าย กลายเป็นต้นทุนในทางทุนนิยม ทำให้เกิดมูลค่าแลกเปลี่ยนผ่านเงินตราในตลาด ผลที่ตามมา ประการแรก ทำให้การเข้าถึงน้ำสะอาดถูกจำกัดด้วยนโยบายของรัฐและด้วยฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชน ประการที่สอง ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมนอกจากจะสร้างการแก่งแย่งชิงการได้มาซึ่งทรัพยากรแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอาแล้วยังพยายามผลิตสินค้าและควบคุมธรรมชาติ ได้ก่อให้เกิดมลภาวะด้านสิ่งแวดล้อมทำให้มนุษย์แปลกแยกออกจากความเป็นธรรมชาติ ประการสุดท้าย ระบบทุนนิยมทำให้แรงงานคนแปลกแยกไปจากที่ควรจะเป็นแรงงานต้องพึ่งพาอาศัยตลาดในการซื้อขายแลกเปลี่ยน กล่าวคือแรงงานต้องผลิตในสิ่งที่ตัวเองไม่ได้ใช้ และใช้ในสิ่งที่ตัวเองไม่ได้ผลิต รวมถึงการบริโภคน้ำดื่มอันเป็นความจำเป็นพื้นฐาน ระบบทุนนิยมได้สร้างสถานการณ์ทำให้แรงงานจำต้องกลายเป็นผู้บริโภคน้ำดื่มที่มีผู้ผลิตผลิตในดื่มเท่านั้น ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อถัดไป

1.3 น้ำดื่มที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า

น้ำ มีความสำคัญในลักษณะที่เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานประการหนึ่งของการมีชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือพืช น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญของร่างกายมนุษย์ หากมนุษย์ขาดน้ำ 3-7 วันอาจจะเสียชีวิตได้ (Packer, 2002) นอกจากความสำคัญต่อการดำรงชีวิตน้ำยังมีความสำคัญต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการเข้าถึงบริการด้านน้ำและการสุขาภิบาล รวมทั้งการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน เป็นหนึ่งในวาระการพัฒนาสำคัญทั้งในระดับประเทศและระดับโลกอันเป็นเป้าหมายที่ 6 ในเรื่องการสร้างหลักประกันเรื่อง

น้ำและการสุขภาพให้มีการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) การเข้าถึงน้ำสะอาดจึงเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชากร

แม้ว่าสมัชชาสหประชาชาติจะให้ความสำคัญกับน้ำเพื่อการดำรงชีวิต พร้อมกับชักชวนให้ประเทศในโลกร่วมกันตระหนักถึงความสำคัญของน้ำ ถึงกับกำหนดให้วันที่ 22 มีนาคมของทุกปีนับแต่ พ.ศ.2536 เป็นวันน้ำของโลก (World Water Day) (เบญจมาศ ภัคโชค, 2551; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2556; สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566ก) แต่ยังมีรายงานขององค์การสหประชาชาติว่า ประชากรโลกกว่า 2 พันล้านคนกำลังขาดแคลนน้ำดื่มสะอาด (กัญญาณัฐ เตโชติคณีย์, 2562) เนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีผลต่อการเข้าถึงน้ำสะอาด (Roberts, 2008) ซึ่งสวนทางกับมวลรวมการตลาดของน้ำดื่มบรรจุขวดในสหรัฐอเมริกาที่มีรายได้กว่า 4 พันล้านดอลลาร์ต่อปี জনิตยสารฟอร์จูนได้ทำนายไว้ว่า “ในศตวรรษที่ 21 น้ำจะมีคุณค่าเทียบเท่ากับที่น้ำมันเคยเป็นในศตวรรษที่ 20 เป็นสินค้าอันทรงคุณค่าที่กำหนดความมั่งคั่งของชาติ” (Barlow & Clarke, 2005) ทำให้เกิดการตื่นตัวในการเร่งจัดหาแหล่งน้ำที่ประชากรสามารถเข้าถึงได้ก่อนจะเปลี่ยนเป็นวิกฤตความขาดแคลนน้ำ

ปัญหาเกี่ยวกับการจัดหาน้ำไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ต้องใช้การแก้ปัญหาที่แตกต่างจากศตวรรษที่ผ่านมา ในศตวรรษที่ 20 น้ำถูกจัดสรรให้เป็นทรัพยากรที่อยู่ในความดูแลของรัฐ รัฐมีต้นทุนในการสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีอายุการใช้งานยาวนานที่ใช้จัดหาน้ำให้ประชากรได้อย่างทั่วถึง ภายใต้ความต้องการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยเน้นความเท่าเทียมทางสังคม รัฐเข้าควบคุมแหล่งน้ำจากส่วนกลางผ่านกฎหมายและระเบียบ การบังคับบัญชาและการควบคุม (Bakker, 2004) ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักต่อความสามารถของรัฐในการจัดหาน้ำอย่างมีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวของนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่ปลูกจิตสำนึกความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม (Bakker, 2005) วิกฤตการณ์ทางการคลังในทศวรรษ 1970 ทำให้ประเทศพัฒนาส่วนใหญ่ต้องลดการใช้จ่ายสาธารณะทำให้โครงสร้างพื้นฐานของรัฐเสื่อมโทรมลง ปัจจัยเหล่านี้ก่อให้เกิดแรงผลักดันการแปลงระบบการจัดการน้ำไปอยู่ในรูปแบบการจัดการผ่านกลไกตลาดตามแนวคิดเสรีนิยม (Ruiters & McDonal, 2005) นำไปสู่การเสนอแนวทางการทำให้น้ำกลายเป็นสินค้า (Roberts, 2008)

การทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้าส่วนหนึ่งได้รับแรงกระตุ้นจากระบบทุนนิยม ทำการดื่มมีลักษณะเป็นวัตถุนิยม (materialism) คือการสร้างน้ำให้มีระบบการรับรองความสะอาดปลอดภัย เน้นอรรถประโยชน์สูงสุดทางวัตถุหรือกายภาพเป็นเกณฑ์ โดยแสวงหาความมั่งคั่งสูงสุดด้วยการตัดสินใจภายใต้ความเห็นแก่ตัวของคน ตามแนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism) (สุนทราภรณ์ เตชะพะโลกุล, 2534) ที่ต้องการบรรลุความชอบหรือความสุขแท้จริง (อภิชัย พันธเสน, 2544) เน้นเรื่องสิทธิเสรีภาพและผลประโยชน์ทางกายภาพ เช่น กำไรและทุน (วัชร งามจิตรเจริญ, 2552) ผู้ผลิตต้องทำกำไรจากการผลิตมากที่สุด จึงต้องเร่งให้ผู้บริโภคจ่ายใช้สอยสินค้าและบริการมากที่สุด

กระบวนการทำให้กลายเป็นสินค้า (commodification) มีรากฐานจากทฤษฎีนีโอคลาสสิกเพื่อกำหนดให้สินค้าหรือบริการมีมูลค่าทางเศรษฐกิจซึ่งป้องกันการใช้ในทางที่ผิด ถูกนำมาใช้ในการเปลี่ยนสิ่งที่ไม่ใช่สินค้าซึ่งเดิมไม่มีการตีค่าเป็นตัวเงินให้กลายเป็นสินค้าที่สามารถตีราคาเป็นตัวเงินที่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนได้ เช่น ความคิด เพศสภาพ อัตลักษณ์ (ธัญพัชร ศรีมารัตน์, 2558) ดังนั้น การทำให้ทรัพยากรเป็นสินค้า หมายถึงการเปลี่ยนรูปสินค้า บริการ ความคิด ธรรมชาติ ข้อมูลส่วนบุคคลหรือบุคคลให้กลายเป็นสินค้าหรือวัตถุเพื่อการซื้อขาย (Maloney, 2015) หรือแลกเปลี่ยนในตลาดกับสินค้าอื่นหรือเงิน (Watts, 1999) โดยกำหนดราคาทรัพยากรนั้นเพื่อแลกเปลี่ยนในตลาด และให้ทุกคนต่างเข้าถึงอย่างอิสระ

การให้น้ำกลายเป็นค่า คือกระบวนการทำให้ทรัพยากรสาธารณะกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ น้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้าโภคภัณฑ์ที่ต้องใช้ในชีวิตประจำวันแพร่หลายในตลาดอย่างมีนัยสำคัญในช่วงศตวรรษที่ 20 เนื่องจากความกลัวในการขาดแคลนน้ำและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้อจำกัดของการเข้าถึงน้ำตามธรรมชาติอย่างในอดีตที่ปัจจุบันถูกมองว่าเป็นทรัพยากรสาธารณะที่ต้องจัดการโดยรัฐบาลผ่านกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ ทั้งที่ไว้เพื่อการจัดสรรน้ำและการรักษาคุณภาพน้ำด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังมีผู้มีส่วนร่วมในการกำกับดูแลและจัดการน้ำหลายฝ่ายซึ่งมีอำนาจในการอนุมัติและไม่อนุมัติให้เกิดการใช้น้ำโดยการจัดตั้งขึ้นเป็นสิทธิในทรัพย์สินส่วนตัวของเอกชนที่ได้จากการสัมปทานหรือการอนุญาตจากรัฐ การให้น้ำกลายเป็นสินค้าจึงเป็นการขยายแนวโน้มของนายทุนและตลาดในระบบทุนนิยมไปสู่พื้นที่และความสัมพันธ์ใหม่ทางสังคม (Roberts, 2008) คาร์ล มาร์กซเรียกปรากฏการณ์นี้ว่าการสะสมดั้งเดิม (primitive accumulation) (Marx, 1976) ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าการให้น้ำเป็นสินค้าจะทำให้การเข้าถึงแหล่งน้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำมีประสิทธิภาพ

การทำให้น้ำกลายเป็นสินค้าเป็นการเปลี่ยนแปลงนี้จากสิ่งที่เป็นสาธารณะไปสู่สินค้าในทางเศรษฐกิจที่กลุ่มเสรีนิยมอ้างว่านำไปสู่การจัดการและการจัดสรรทรัพยากรที่ดีขึ้น ตามหลักกลไกการตลาดของเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้ว่าการจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นไปพร้อมกับสวัสดิการสังคม (Bakker, 2005)

งานเขียน "The Tragedy of the Commons" ของการเร็ดต์ฮาร์ดิน (Hardin, 1968) พบว่าการทำให้น้ำกลายเป็นสินค้าโภคภัณฑ์จะช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อม หากน้ำยังเป็นทรัพยากรทั่วไปจะไม่สามารถแก้ปัญหาเชิงเทคนิคได้ จะนำไปสู่การใช้ประโยชน์มากเกินไปและการจัดการที่ไม่ดี เนื่องจากแต่ละคนเข้าใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระและหาเหตุผลทำให้เกิดการแสวงหาผลประโยชน์ที่มากเกินไป จึงต้องทำให้การใช้น้ำที่มากเกินไปเป็นข้อกั่วงวลที่อยู่ในรูปแบบสิ่งที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยการทำให้น้ำกลายเป็นสินค้า เพื่อปกป้องการใช้ประโยชน์จากน้ำ (Swyngedouw, 2005) หากการคำนวณมูลค่าของน้ำในฐานะทรัพยากรถูกต้องจะช่วยปกป้องทรัพยากรน้ำได้ โดยใช้หลักการคำนวณต้นทุนเพื่อเข้าสู่การตลาด เพื่อยืนยันมูลค่าทางเศรษฐกิจและผลิตสินค้าเท่าที่จำเป็นต้องนำวัสดุธรรมชาติมาใช้ เป็นการเปลี่ยนบริบททางชีวฟิสิกส์ไปตามเอกลักษณ์และมูลค่า (Bakker, 2005; Swyngedouw, 2005) เมื่อทำให้น้ำกลายเป็นสินค้าจะตอบสนองต่ออำนาจการตลาดที่มีความพร้อมในการจัดสรรทรัพยากรและควบคุมพฤติกรรมที่ทำลายสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่าการออกคำสั่งและระเบียบควบคุม

แนวทางเศรษฐกิจมหภาคแบบเสรีนิยมใหม่ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม เชื่อมมั่นในวิธีการตลาดที่ทำเอกชนเข้าถึงข้อมูลและดำเนินการด้วยเหตุผลเพื่อเพิ่มประโยชน์ของตนเองอย่างสูงสุด ตลาดเป็นที่รวมตัวขององค์ความรู้ที่มีประสิทธิภาพจากปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการดำเนินการร่วมกันและการส่งเสริมผลประโยชน์สาธารณะที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเทียบกับการควบคุมตามกฎหมายระเบียบ (Evans, 2011) เมื่อน้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้าตลาดจะกำหนดอุปสงค์และอุปทานแทนที่จะเป็นความสามารถในการจ่ายเงินซื้อ ซึ่งเป็นคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรนั้น (Roberts, 2008)

อย่างไรก็ตาม การทำให้น้ำกลายเป็นสินค้าโดยทำให้น้ำมีมูลค่าแลกเปลี่ยนได้ ซึ่งผูกติดกับกลไกทางการตลาดหลักนี้ไม่พ้นจากการครอบงำของระบบทุนนิยม มาร์กซวิจารณ์ว่าเป็นการเสกติดการเติบโตและขยายการดำเนินการเปลี่ยนสิ่งที่มีลักษณะดี ทำให้วัตถุตามธรรมชาติสูญเสียมูลค่าใช้สอยในการเปลี่ยนผ่านราคาซื้อขาย เขาเชื่อว่าการทำให้กลายเป็นสินค้าไม่เพียงเปลี่ยนเป็นสินค้า แต่ยังเปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยการค้า ซึ่งเป็นอันตรายต่อสังคม (Roberts, 2008) ทำให้เกิดการสะสมโดยการแย่งชิง (accumulation by dispossession)

(Bond, 2004) ในระบบทุนนิยมที่พยายามจะสะสมทุนด้วยวิธีอื่นนอกเหนือจากวิถีการวรรดินิยม การสะสมทุนรูปแบบนี้มีแนวโน้มเคลื่อนความมั่งคั่งจากคนจนสู่ชนชั้นสูง และนำทุนจากสาธารณชนไปสู่ภาคเอกชนโดยตรง ยิ่งทำให้ความเหลื่อมล้ำทางสังคมทวีความรุนแรงขึ้น และเกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติออกไปพื้นที่ที่อยู่เดิม อันจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั่วโลก (Ruiters & McDonal, 2005) และทำให้ระบบคุณค่าที่แตกต่างกันของสรรพสิ่งเริ่มเลือนและสูญหายไป ผ่านระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่ทำให้ระบบคุณค่าหมดความหลากหลาย (ยศ สันตสมบัติ, 2540)

ทุนนิยมแบบเสรีที่ทำการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างผู้บริโภค (อุปสงค์) และผู้ขาย (อุปทาน) ผ่านตลาดทั้งในแบบทางกายภาพ (physical market space) และตลาดเสมือน (virtual market space) ดังนั้นเมื่อทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในสังคมจึงต้องทำให้ตลาดมีประสิทธิภาพสูงสุด กล่าวคือ ทำให้เข้าถึงสินค้าได้ง่าย มีราคาเป็นตัวชี้วัดคุณภาพ ให้ความสนใจเป็นแรงจูงใจของผู้บริโภค และต้องทำอะไรเพื่อตอบสนองผู้ขาย เมื่อการค้ามีมูลค่ามากขึ้นทำให้ตลาดเติบโต สินค้าก็จะเข้าถึงได้ง่ายขึ้น ราคาจะสะท้อนคุณภาพมากขึ้น เช่นนั้น ผู้บริโภคมีความพอใจและยอมจ่ายค่าสินค้าในราคาที่แพงขึ้น ทำให้ผู้ขายมีกำไรสูงขึ้น โดยอาศัยปัจจัย 4 ประการที่ใช้ขับเคลื่อนทุนนิยม ได้แก่ ทุน แรงงานเสรี สินค้าและตลาด (คณาจารย์กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไป, 2564)

นอกจากการทำให้ทรัพยากรน้ำกลายเป็นสินค้าแล้ว น้ำดื่มที่สะอาดอันเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ประชาชนทั่วไปควรได้รับการจัดสรรและเข้าถึงได้ก็ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเช่นกัน น้ำถูกแปรรูปเป็นน้ำดื่มมาบรรจุขวดเป็นความคิดที่ไร้เหตุผลที่สุด เนื่องจากน้ำดื่มที่สะอาดเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ประชาชนทั่วไปควรได้รับการจัดสรรและเข้าถึงได้จากรัฐ นอกจากนี้ ในอดีตเรายังมีช่องทางในการเข้าถึงน้ำสะอาดที่พอนำมาใช้ดื่มได้เมื่อผ่านกระบวนการบางอย่างในครัวเรือน เช่น น้ำจากแม่น้ำลำคลอง หรือน้ำฝน แต่เพราะมลภาวะทำให้แหล่งน้ำเกิดการเน่าเสียใช้ได้เพียงวัตถุประสงค์ในการคมนาคม ไม่อาจใช้ประโยชน์ในด้านการบริโภคได้ รวมทั้งอากาศเป็นพิษเกิดฝนกรดทำให้น้ำฝนไม่เหมาะแก่การนำมาบริโภคได้เช่นในอดีต รวมทั้งในอดีตเรายังคงเห็นการบริการน้ำดื่มสะอาดที่เป็นสาธารณะอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในโรงเรียนหรือสถานที่ราชการที่มีบริการภาชนะหรือใช้ภาชนะแบบพกพาส่วนตัวของแต่ละคนไปไม่ก่อมลพิษจากขยะ

การเข้าถึงน้ำดื่มในปัจจุบันยังถูกควบคุม กำกับดูแล โดยกฎหมายและระเบียบของรัฐซึ่งมองว่าทรัพยากรน้ำเป็นทรัพยากรสาธารณะที่ต้องมีกระบวนการขั้นตอนการขออนุญาตเพื่อเข้าถึง และการจัดสรร แต่การจัดสรรดังกล่าวกลับมุ่งเป้าไปสู่นายทุนที่จะกลายสภาพน้ำตาม

ธรรมชาติให้กลายเป็นสินค้า ภายใต้อุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวด ที่ทำให้ระบบน้ำสาธารณะที่เคยได้รับการปกป้องจากการผูกขาดตามธรรมชาติ ถูกบริษัทเอกชนและนายทุนที่ควบคุมและแทรกแซงในกลไกตลาดที่มีการแข่งขันสูง

เมื่อน้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ต้องมีการจัดการตั้งแต่การผลิตและการจัดจำหน่าย จนถึงมือของผู้บริโภค ซึ่งในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดต้องมีการศึกษาความเป็นไปได้ของตลาดและเตรียมพื้นที่พร้อมเครื่องจักรสำหรับการผลิต จากนั้นต้องติดต่อหน่วยงานท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) สาธารณสุขจังหวัด กรมโรงงานอุตสาหกรรม กรมพัฒนาธุรกิจการค้า เพื่อขออนุญาตการผลิต การจัดตั้งธุรกิจรวมทั้ง และภายหลังการทดลองผลิตน้ำดื่มแล้ว ต้องนำผลการตรวจวัดค่าต่าง ๆ โดยน้ำที่นำมาเป็นน้ำดิบมาจากน้ำประปาหรือน้ำบาดาลก็ได้ แต่หากน้ำประปาไม่เพียงพอ ผู้ผลิตต้องขออนุญาตใช้น้ำบาดาลกับกรมทรัพยากรธรณี (วิศกอินเตอร์กรุป, 2565; Doctor Drink, 2563ก, 2563ข)

ภาพประกอบ 1 แผนผังโรงงานผลิตน้ำดื่ม

หมายเหตุ. จาก EP.2 กระบวนการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด โดย Doctor Drink (<https://www.youtube.com/watch?v=giFps60IPBQ>) 2563.

น้ำดื่มบรรจุขวด คือ น้ำที่ผ่านการปรับปรุงคุณภาพเพื่อการบริโภค อาจมีที่มาของน้ำดิบจากบ่อ การกลั่น หรือแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ที่อาจมีการอัดก๊าซหรืออัดลม (carbonated) ลงไปเป็นส่วนผสมหนึ่ง โดยถูกนำมาบรรจุลงในขวดพลาสติกหรือขวดแก้วที่มีขนาดเล็กไปถึงขนาดใหญ่แบบเกลลอน ซึ่งการนำน้ำเข้าไปบรรจุในขวดเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโรมันพร้อม ๆ กับการทำระบบท่อส่งน้ำ (In Water Bottles, 2018) จึงไม่ใช่สิ่งประดิษฐ์ใหม่แต่มาได้รับความนิยมในปัจจุบันจากการเพิ่มขึ้นของประชากรและการพัฒนาอุตสาหกรรมซึ่งเปลี่ยนวิธีการเข้าถึงและใช้น้ำของคนที่เคยบริโภคน้ำจากลำธารหรือจากบ่อน้ำ แหล่งกักเก็บน้ำ แท็งก์ ก๊อกน้ำ มาเป็นแบบขวด โดยต้องจ่ายเงินในการเข้าถึงน้ำดื่มโดยเฉพาะในพื้นที่ที่เข้าถึงน้ำได้จำกัด เพราะต้องใช้เทคโนโลยีที่มีราคาแพงที่จะทำให้ได้น้ำดื่มมา พื้นที่ที่เข้าถึงน้ำได้จำกัดได้เพิ่มจำนวนขึ้น ในหลายสถานที่แต่ก่อนมีการขุดบ่อน้ำ แต่เนื่องจากชั้นหินอุ้มน้ำทั่วโลกแห้งเหือดเพราะสูบน้ำมากเกินไป ชุมชนจึงต้องแสวงหาทางเลือกอื่น เช่น การใช้เครื่องจักรที่เจาะเข้ากับตาน้ำที่ตกลงมาหรือเปลี่ยนเส้นทางแม่น้ำและลำธาร

แม้ในชุมชนจะสามารถหาแหล่งน้ำได้เอง แต่เกิดวิกฤตสุขภาพและสุขอนามัยขึ้นในหลายพื้นที่ทำให้วิสาหกิจเอกชนถูกกีดกันออกจากการจัดการน้ำ ยุคก่อนให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ที่มีความมั่งคั่งในการซื้อน้ำสะอาด และปล่อยให้ผู้ที่ไม่มีเงินจ่ายค่าบริการดูแลตัวเอง ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน น้ำถือเป็นความรับผิดชอบของสาธารณชนและเป็นสาธารณประโยชน์

เมื่อน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ในอดีตมนุษย์จึงเลือกตั้งชุมชนที่มีถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำจืดเพื่อนำน้ำมาใช้อุปโภคบริโภค ยุคก่อนประวัติศาสตร์มนุษย์มีภูมิปัญญาการจัดการน้ำและการชลประทานขั้นพื้นฐานให้มีปริมาณน้ำดื่มมาใช้เพียงพอต่อความต้องการของคนในสังคม อาทิ การสร้างอ่างกักเก็บน้ำ การสร้างเขื่อน การทำฝาย การขุดคูคลองสำหรับส่งน้ำ เป็นต้น (ตินาร์ บุญธรรม และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2555) และเมื่อมีการประดิษฐ์เครื่องปั้นดินเผาในปี 6000 ก่อนคริสตกาล มีการพัฒนาภาชนะเก็บน้ำในรูปแบบตะกร้าที่มีพื้นลาดน้ำเต้า เปลือกหอย ภาชนะสาน หรืออวัยวะของสัตว์ที่มีลักษณะคล้ายกระดิกน้ำสุญญากาศเดิมขวดแก้วไม่ได้มีไว้ใช้เพื่ออุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวด

การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (Holy Well) ในสหราชอาณาจักรเป็นโรงงานที่บรรจุน้ำดื่มโรงงานแรกของโลก จึงเชื่อกันว่าการขายน้ำขวดแรกของโลกเริ่มที่นี้ในปี ค.ศ.1622 จากนั้นการนำน้ำแร่ธรรมชาติมาบรรจุขวดขายได้แพร่หลายไปทั่วยุโรป โดยเริ่มต้นด้วยเหตุผลเพื่อประโยชน์ในการรักษาทางการแพทย์ในร้านขายยาของยุโรป (In Water Bottles,

2018) ในช่วงปลายทศวรรษ 1700 แหล่งน้ำแร่และน้ำพุของยุโรปเป็นแหล่งการแปรรูปและการขายน้ำ เชื่อกันว่าสถานที่โบราณเหล่านี้มีประโยชน์ต่อสุขภาพและมีพลังบำบัดให้กับผู้ที่ดื่มหรืออาบน้ำ ที่นั่นจึงกลายเป็นสถานที่ตากอากาศที่ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับ เวลาผ่านไปไม่ถึง 50 ปีการคมนาคมรถไฟเข้าถึง ซึ่งไม่เพียงนำผู้คนเข้าและออกจากสถานที่นี้ แต่ยังนำน้ำมาบรรจุลงในขวดแก้วด้วย โดยมีบริษัทรุ่นบุกเบิก ได้แก่ Evian, San Pellegrino และ Vittel ซึ่งต่อมาได้กลายเป็น Perrier ที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นที่ยอมรับทั่วโลก (Royte, 2008; Spar & Bebenek, 2008) ในศตวรรษที่ 19 น้ำดื่มบรรจุขวดความนิยมเป็นวงกว้างจนเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต (In Water Bottles, 2018)

การประดิษฐ์น้ำดื่มบรรจุขวดส่วนบุคคลเชิงการค้าขวดแรกมีขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1767 ในสหรัฐอเมริกา โดย Jackson's Spa ในเมืองบอสตันเป็นผู้กระจายสินค้าและจัดจำหน่ายภายใต้การให้ความหมายว่าน้ำดื่มที่บรรจุขวดเป็นการแบ่งปันความชื่นชอบและประโยชน์ของน้ำกับคนอื่น น้ำบรรจุขวดได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอีกเมื่อ Johann Jacob Schweppe ค้นพบการอัดลมเข้าไปในน้ำดื่มบรรจุขวดเมื่อ ค.ศ. 1783 ทำให้เกิดฟองฟู่ซ่าใกล้เคียงกับน้ำแร่ ต่อมา เมื่อ ค.ศ. 1856 ไทฟอยและอหิวาตกโรคระบาดขึ้นชาวอเมริกันจึงหันมาพึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีราคาครั้งลิตรถึง 1.75 ดอลลาร์ เพราะเป็นทางเลือกที่ปลอดภัยและดีต่อสุขภาพมากกว่า ทั้งยังมีสรรพคุณทางยาจากแหล่งธรรมชาติ น้ำดื่มบรรจุขวดจึงได้รับความนิยมในฐานะสัญลักษณ์แห่งภาพลักษณ์และสถานภาพที่มีความสะอาดและมีสไตล์ จนกระทั่ง ค.ศ. 1908 มีการค้นพบการฆ่าเชื้อโรคด้วยคลอรีน จึงเริ่มนำวิธีการนี้มาใช้กับน้ำประปาที่รัฐนิวเจอร์ซีย์และน้ำประปาเทศบาลทำให้น้ำประปามีความสะอาดปลอดภัยดีต่อสุขภาพมากขึ้น น้ำดื่มบรรจุขวดจึงเริ่มเสื่อมความนิยมไปในต้นศตวรรษที่ 20 (In Water Bottles, 2018)

แม้บรรจุภัณฑ์น้ำดื่มจากพลาสติกถูกนำมาใช้ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1947 แต่มีราคาแพงจึงเข้าถึงได้เฉพาะคนบางกลุ่ม จนกระทั่งทศวรรษที่ 1950 มีการคิดค้นพลาสติกชนิด HDPE (high-density polyethylene) ทำให้ราคาขวดน้ำดื่มถูกลง แต่ก็ยังไม่ได้รับความนิยมจนกระทั่งเมื่อ ค.ศ. 1977 มีการวางกลยุทธ์ทางตลาดจากบริษัท Perrier มูลค่า 5 ล้านดอลลาร์ เพื่อสร้างเสน่ห์แห่งสุขภาพและภาพลักษณ์ใหม่ของน้ำดื่ม และต่อมา ค.ศ. 1973 มีการผลิตขวดพลาสติก PET (polyethylene terephthalate) ที่รักษาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ ทำให้ตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดฟื้นคืนชีพ ราคาถูกลงจนเข้าถึงคนได้หลากหลาย (In Water Bottles, 2018)

ต่อมา Louis-Eugène Perrier แพทย์ชาวฝรั่งเศส ได้ซื้อ Vittel ในปี ค.ศ. 1898 แล้วขายให้กับ St. John Harmsworth Harmsworth ชาวอังกฤษผู้มั่งคั่ง เขาเปลี่ยนชื่อแล้วนำไปบรรจุ

ในขวดแก้วสี่เหลี่ยมอันหรูหราและเริ่มจำหน่ายทั่วยุโรปในฐานะ “แชมเปญแห่งน้ำบนโต๊ะ” เพื่อให้สอดคล้องกับสไตล์ดั้งเดิม Perrier ยังคงวางตลาดและถือเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย เช่นเดียวกับน้ำดื่มบรรจุขวดส่วนใหญ่ ผลของแคมเปญโฆษณาที่มุ่งบดการตลาดและการเป็นสปอร์นเซอร์ใน New York Marathon ทำให้มียอดขายสูง ถึง 110 ล้านดอลลาร์ เมื่อเทียบกับยอดขายของ Coca-Cola ที่มากกว่า 2 แสนล้านเหรียญในปีเดียวกัน (Chain Drug Review, 1990)

การเติมน้ำขวดแสดงถึงสถานะทางชนชั้น แม้ไม่กระหายน้ำ แต่ต้องการน้ำสะอาดหรือสุขภาพที่ดี ทำให้บริษัทน้ำดื่มบรรจุขวดระดับภูมิภาคหลายร้อยแห่งเปิดดำเนินการในสหรัฐอเมริกา ก่อน ปี ค.ศ. 1989 แต่ใน ปี 1989 บริษัทที่เหลืส่วนใหญ่ทำธุรกิจเกี่ยวกับส่งแก๊สลงน้ำไปยังสำนักงาน การบริโภคน้ำอัดลมที่หรูหราของ Perrier ไม่ได้ดับกระหาย ในขณะที่การขายน้ำดื่มบรรจุขวดที่ไม่ใช่ของ Perrier ส่วนใหญ่จะไปในสถานที่ที่ไม่มีน้ำที่ดื่มได้ ทศวรรษ 1970 ยอดขายน้ำขวดต่อปีมียอดรวมประมาณหนึ่งพันล้านลิตรและค่อย ๆ เพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าอย่างช้า ๆ ในต้นทศวรรษ 1980 ผู้นำของอุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวดในเวลาต่อมาอย่าง Coca-Cola, PepsiCo และ Nestlé มีส่วนในการขายในช่วงกลางทศวรรษ 1980 น้อย บริษัทเหล่านี้ไม่ได้มุ่งเน้นการขายน้ำในประเทศที่ร่ำรวยกว่า ไม่ได้แข่งขันกับ Perrier และไม่ได้แสดงความสนใจที่จะแข่งขันด้วย ปลายทศวรรษ 1990 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่สำหรับน้ำ (Alexander, 2010)

Perrier ไม่อยากเลิกใช้ขวดสี่เหลี่ยมที่เป็นเครื่องหมายการค้า จึงเปิดตัวพลาสติกโพลีเอทิลีนเทรฟทาเลต (PET) ขนาดครึ่งลิตรใน ปี ค.ศ. 1989 ในปีเดียวกัน มีข่าวใหญ่ที่สุดในโลกคือการขายกิจการน้ำประปาของเทศบาลในสหราชอาณาจักรและเวลส์ให้กับบริษัทเอกชนไม่กี่เดือน ต่อมาการครองตลาดสูงสุดของ Perrier ก็สิ้นสุดลงอย่างเห็นได้ชัด การสุ่มตรวจสอบผลิตภัณฑ์ในนอร์ทแคโรไลนา (North Carolina) พบร่องรอยเบนซินซึ่งเป็นสารก่อมะเร็ง Perrier จึงออกประกาศเรียกคืนน้ำขวดจากทั่วโลกและเลิกขายไปหลายเดือน เป็นโอกาสของบริษัทน้ำใหม่เข้ามาแย่งชิงลูกค้าของ Perrier รวมทั้ง Coca-Cola, Pepsi และ Nestlé ที่เริ่มเจาะตลาดอเมริกาเหนือและยุโรป

Nestlé ได้เข้าซื้อ Perrier ไม่เพียงทำให้ฟื้นกลับคืน แต่ยังได้เปิดตัวน้ำหลายยี่ห้อ แม้กระทั่งการสร้างแผนกย่อยใหม่ของบริษัท Nestlé Waters ยอดขายน้ำขวดเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน ภายใน ปี ค.ศ. 2000 ยอดขายน้ำขวดทั่วโลกสูงถึง 84 พันล้านลิตร (Black, 2004) และใน ปี ค.ศ. 2008 มียอดขาย ถึง 2 แสนล้านลิตร (Rodwan, 2009) Danone ซึ่งขณะนี้อยู่ในอันดับต้น ๆ ของอุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวดในการขายทั่วโลก เช่นเดียวกับผู้นำในอุตสาหกรรมน้ำใน

เขตเทศบาลส่วนบุคคล เป็นบริษัทของฝรั่งเศส ส่วนที่เหลือจากสี่อันดับแรกถูกปิดเศษโดย Nestlé, Coca-Cola และ Pepsi (Spar & Bebenek, 2008)

มีการโหมกระแสการโฆษณาไปในช่วงที่มีการขายกิจการน้ำของเทศบาลให้ผู้บริโภคหันมาซื้อน้ำบรรจุขวดมากขึ้น น้ำบรรจุขวดขนาด 0.5 ลิตรแบบ PET จึงกลายเป็นสิ่งล้ำค่าที่ถูกผลักดันขึ้นในทศวรรษ 1990 เพราะมันมีราคาถูกกว่าและในเชิงทฤษฎีสามารถนำกลับไปที่ไซเคิลได้ ทำให้เกิดการขยายกิจการไปพร้อมกับบรรยายกาตลาดเสรีในทศวรรษ 1980 ที่กระตุ้นให้ผลประโยชน์และทางเลือกของปัจเจกเป็นหน่วยวัดความพึงพอใจ เป็นเวลาเดียวกับที่เกิดข้อสงสัยจากฝ่ายเศรษฐกิจเสรีนิยมถึงระบบผูกขาดทรัพยากรน้ำ น้ำดื่มบรรจุขวดจึงเป็นทางเลือกที่แตกต่างและโอกาสใหม่ที่จะได้ในสิ่งที่ต้องการ (Alexander, 2010, p. 75)

การโอนการควบคุมน้ำสาธารณะของเทศบาลไปยังบริษัทภายนอกนั้นขัดกับแนวคิดเรื่องการดูแลและควบคุมชุมชนซึ่งเคยเป็นผู้ใช้น้ำในการยอมรับต่าง ๆ ในประวัติศาสตร์อย่างสิ้นเชิง (Shiva, 2002) ชัยชนะของสังคมตลาดไม่ได้ทำให้คนคิดไปในทางหนึ่งทางใดอย่างเดียว แต่เป็นการจำกัดโอกาสในการกระตุ้นให้ต้องการหรือเรียกร้องการเปลี่ยนแปลง ความนิยมของน้ำขวดเป็นมากกว่าลักษณะภายใต้แนวคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ แต่มันเปลี่ยนแปลงทั้งโอกาสและความจำเป็นในการมองน้ำให้เป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่เพียงทรัพยากรและความรับผิดชอบส่วนบุคคล การใช้ประโยชน์จากน้ำถูกส่งต่อไปยังองค์กรต่าง ๆ และมีน้ำเพียงประเภทเดียวที่ต้องได้รับการปกป้อง คือ น้ำขวดที่ผ่านการฆ่าเชื้อและปิดสนิท การครอบงำของอุดมการณ์ตลาดช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ทำให้แบรนด์น้ำใหม่ของอุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวดเพิ่มขึ้น

ตาราง 2 สัญลักษณ์และการใช้งานของผลิตภัณฑ์พลาสติก

สัญลักษณ์/ ชนิด	คุณสมบัติ	การใช้งาน
 โพลีเอทิลีน เทเรฟทาเลต (PET)	- โปร่งใสคล้ายแก้ว เหนียว น้ำหนักเบา มองทะลุได้ - ทนแรงกระแทก ทนความเป็นกรด - ใช้ได้อุณหภูมิ 70 - 100 °C	- ขวดน้ำดื่ม (ใส) - ขวดน้ำมันพืช - ขวดสีชา - กล่องผลไม้
 โพลีเอทิลีนความหนาแน่นสูง (HDPE)	- พลาสติกขาว สีทึบ ขุ่นแข็ง - ทนต่อสารเคมี - ใช้ได้อุณหภูมิ -40 - 100 °C	- ขวดน้ำดื่ม (ขุ่น) - ขวดนม - ขวดน้ำยาทำความสะอาด - ถุงร้อน (ขุ่น) ถุงหิ้ว

ตาราง 2 (ต่อ)

สัญลักษณ์ / ชนิด	คุณสมบัติ	การใช้งาน
 โพลีไวนิล คลอไรด์ (PVC)	- โปร่งใส กันอากาศและน้ำได้ดี - ทนต่อสารเคมี - ใช้ได้อุณหภูมิ -20 - 80 °C	- ท่อน้ำประปา - สายยางใส - ฟิล์มยืดหุ้มห่ออาหาร - กล่องใส่บรรจุอาหาร
 โพลีเอทิลีนความหนาแน่นต่ำ (LDPE)	- ใส เหนียว นิ่ม ยืดหยุ่นสูง - ทนต่ออุณหภูมิต่ำได้ดี - ใช้ได้อุณหภูมิ -40 - 80 °C	- ถุงเย็นบรรจุอาหาร - ถุงบรรจุอาหารแช่แข็ง - ฟิล์มห่ออาหาร
 โพลีโพรพิลีน (PP)	- ใส เหนียว ทนความร้อน ยืดหยุ่นสูง - ทนต่อความร้อนสารเคมี - ใช้ได้อุณหภูมิ -30 - 130 °C	- ภาชนะต่าง ๆ - จาน ชาม กล่อง แก้ว
 โพลีสไตรีน (PS)	- ใส เปราะ บาง แตกง่าย - ใช้ได้อุณหภูมิ -20 - 80 °C	- ภาชนะบรรจุของใช้ - กล่องโฟม ถามโฟม ชามโฟม
 พลาสติกอื่น ๆ (OTHER)	พลาสติกหลายชนิดผสมกัน	- กระบอกน้ำ - ฝาครอบเข้าไมโครเวฟ

หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก ส่วนลดและใช้ประโยชน์ของเสีย, สำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย, กรมควบคุมมลพิษ (2553) และ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) (2565)

ประเทศไทยมีภูมิปัญญาการจัดการแหล่งดื่มให้ใสสะอาดเพียงพอที่ส่งต่อกันมาตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นวิธีการกรองน้ำผ่านบ่อทราย การพักน้ำให้ตกตะกอน และการหมุนเวียนของกระแส น้ำ และการรักษาความสะอาดของแหล่งน้ำเพื่อไม่ให้มีสิ่งปนเปื้อนจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่นับย้อนไปสมัยสุโขทัย ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่กล่าวถึงการสร้างตะพังโพงในเมืองสุโขทัย หรือสระน้ำสาธารณะสำหรับเก็บน้ำสะอาดไว้อุปโภคบริโภค จนมีคำกล่าวว่า “มีตะพังโพงสี่สิบทิศ ดึงกินน้ำโขงเมื่อแล้ง” ต่อมาในสมัยอยุธยาแม่น้ำหลายสายไหลผ่านทำให้มีแหล่งน้ำใช้ (น้ำท่า) เพียงพอแต่ไม่ใสสะอาดเท่าน้ำฝนเท่ากับเมืองสุโขทัย จึงให้ภูมิปัญญาการจัดหาน้ำสะอาดที่แตกต่างกัน ด้วยการตักน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นมาพักไว้

ในภาชนะใบใหญ่ เช่น ตุ่ม หรือ ครุ ประมาณ 3-4 สัปดาหเพื่อตกตะกอน แล้วนำน้ำใสไปใช้อุปโภค และดื่มอีกครั้งหากจะนำมาบริโภค เป็นอย่างเดียวกับผู้คนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ นิยมการบริโภคน้ำดื่มที่ผ่านการต้มสุกแล้วตามบันทึกของชาวตะวันตกที่เข้ามาพักอาศัยใน ภูมิภาคนี้ (ดินาร์ บุญธรรม และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2555)

ภูมิปัญญาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการเลือกสถานที่ตั้งรกรากของชาวไทย คือการ เลือกทำเลที่ตั้งที่อยู่ใกล้กับน้ำ คนไทยจึงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับน้ำมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่เกิดจน ตาย โดยเชื่อว่าสายน้ำได้นำพาความอุดมสมบูรณ์มาสู่ชีวิต เป็นแหล่งกำเนิดและหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นแหล่งคมนาคมขนส่ง การค้าขาย น้ำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีวัฒนธรรมในทุกท้องที่สร้าง ความสัมพันธ์และความสุข ความสำคัญของน้ำค่อยลดลงไปพร้อมกับการพัฒนาที่มีระบบทุนนิยม เป็นตัวนำ ทำให้ผู้คนต่างละเลยน้ำที่เคยดื่มกินและใช้สอย หันหลังไม่ใยดีทั้งในด้านกายภาพและ ด้านจิตใจ ที่ไม่ใส่ใจดูแลรักษาความสะอาดของน้ำในแง่หนึ่ง ให้ความสำคัญกับการสร้างตึกราม บ้านช่อง สร้างถนนถนอมคูคลอง นอกจากปิดทางเดินของน้ำทำให้เกิดอุทกภัยแล้ว ยังเป็นการปิดกั้น ตนเองจากการเข้าถึงน้ำได้ จึงยิ่งเปิดโอกาสให้น้ำดื่มซึ่งถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเข้ามาประชิดตัว มากขึ้น

จุดเริ่มต้นของน้ำดื่มที่ถูกนำมาบรรจุลงในขวดของไทยเกิดขึ้นโดยแฮมมอนด์ (Maxine Woodfield North) หญิงสาวชาวอเมริกันมาพำนักอาศัยอยู่ในเมืองไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 ในสมัยนั้นน้ำทำยังอุดมสมบูรณ์ น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา ไม่มีมลพิษทางน้ำเหมือนทุกวันนี้ ชาวบาวริมคลองจะใช้น้ำจากลำคลองเพื่อชะล้าง นำมาดื่ม ดื่มจากน้ำฝนหรือน้ำประปา จึงไม่มี ใครสนใจผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดออกมาขาย แฮมมอนด์สนใจในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจึงตั้ง โรงงานแรกโดยได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลของไทย (Pauley, 1962) ภายหลังจากฟื้นตัวจาก มรสุมชีวิตแฮมมอนด์เห็นโอกาสว่ายังไม่มีน้ำดื่มสะอาดบรรจุขวดขายในเมืองไทยจึงผลิตน้ำดื่ม บริสุทธิ์จำหน่ายและสร้างแบรนด์ชื่อว่า “Polaris” จากชื่อดาวเหนือ และต่อมาในปี 2500 ด้วยทุน จดทะเบียน 5 แสนบาท และใช้ชื่อบริษัทว่า “ดาราเหนือ” สร้างโรงงานผลิตน้ำดื่มในจังหวัดนนทบุรี (ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี, 2564)

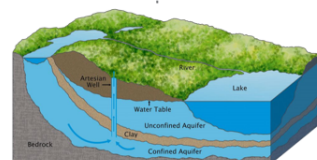
ในช่วงแรกน้ำดื่มบรรจุขวดยังไม่เป็นที่นิยม เนื่องจากยังเข้าถึงน้ำสะอาดได้ง่าย เพราะสภาพแวดล้อมยังคงบริสุทธิ์มีความเป็นธรรมชาติค่อนข้างสูง ลูกค้ายกลุ่มแรก คือ ชาวต่างชาติที่ทำงานในเมืองไทยไปจนถึงบุคคลชั้นสูง (สุปราณี คงนิรันดร์สุข, 2533) แฮมมอนด์ จึงทดลองทำตลาดกับผู้บริโภคชาวไทยโดยลงโฆษณาในหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์เพื่อประกาศ

รับสมาชิกน้ำดื่ม มีสมาชิกของหนังสือพิมพ์ราว 3,800คน มีผู้ตอบรับกลับเพียง 3 คนเท่านั้นและ 2 ใน 3 คนส่งกลับมาว่าไม่สนใจเป็นสมาชิก แม้การเริ่มต้นจะไม่ได้สวยงาม แต่ในที่สุดก็สามารถตั้งธุรกิจและดำเนินการเป็นรูปเป็นร่างจนกลายเป็นผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์แรกของไทยได้ จนคนเรียกน้ำดื่มที่บรรจุขวดขึ้นในยุคนั้นว่า “โพลาริส” ที่หม่อมมณีอดิเป็นกรรมการผู้จัดการบริษัทคนเดียวมานานถึง 30 ปีด้วยกัน (ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี, 2564)

เมื่อมีการเปลี่ยนถ่ายการบริหารงานให้กับ “ฤดี อารีสรณ์” ชาวฟิลิปปินส์ ได้นำพาแบรนด์น้ำดื่มโพลาริสและบริษัทดาราเหนือเจริญรุ่งเรืองถึงขีดสุด มีการสร้างความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ เช่น การนำบริษัทเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ การเปลี่ยนจากแบรนด์น้ำดื่มอย่างเดียวให้กลายมาเป็นผู้ผลิตน้ำโซดา การเพิ่มขนาดบรรจุภัณฑ์ของสินค้าเพื่อให้เหมาะกับการใช้งานของผู้บริโภคมากขึ้น ได้แก่ ขนาด 15 ลิตร ขนาด 950 ซีซี ทั้งแบบขวดแก้วและขวดพลาสติก ขนาด 500 ซีซี ทั้งขวดแก้วและขวดพลาสติกแบบวันเวย์ และขนาด 1,500 ซีซีแบบวันเวย์ และเพิ่มพื้นที่ในการการกระจายสินค้า แต่ต่อมาเกิดปัญหาภายในทั้งด้านการเงิน การบริหาร และภายนอกจากสงครามการแข่งขันที่รุนแรง ในที่สุดโพลาริสต้องออกจากตลาดไปนานกว่าสิบปี โดยเริ่มกลับมาวางจำหน่ายในตลาดอีกครั้งเมื่อปลายปี 2558

TYPES OF BOTTLED WATER

	Spring Water (แหล่งน้ำธรรมชาติ) is water derived from an underground formation from which water flows naturally to the surface of the earth.
	Purified Water (ผ่านกรรมวิธี) is water that has been produced by distillation, deionization, reverse osmosis, or other suitable processes while meeting the definition of purified water in the U.S. Pharmacopoeia.
	Mineral Water (น้ำแร่) is natural water containing not less than 250 parts per million total dissolved solids.
	Sparkling Bottled Water (น้ำอัดลม) is water that, after treatment and possible replacement with carbon dioxide, contains the same amount of carbon dioxide that is had as it emerged from the source.
	Artesian Water / Artesian Well Water (น้ำใต้ดิน) is water from a well that taps a confined aquifer (a water-bearing underground layer of rock or sand) in which the water level stands at some height above the top of the aquifer.
	Well Water (น้ำบ่อ) is water from a hole bored, drilled, or otherwise constructed in the ground, which taps the water aquifer.

ภาพประกอบ 2 ประเภทน้ำดื่มบรรจุขวด

หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก Types of bottled water โดย International Bottled Water Association (<https://bottledwater.org/types-of-water-bottled>) 2022

น้ำดื่มบรรจุขวดที่มีขายตามท้องตลาดในต่างประเทศอาจแบ่งได้เป็น 6 ชนิด ได้แก่ น้ำดื่มจากแหล่งน้ำพุธรรมชาติ (Spring Water) น้ำดื่มที่ผ่านกรรมวิธี (Purified Water) น้ำแร่ (Mineral Water) น้ำอัดลม (Sparkling Bottled Water) น้ำใต้ดิน (Artesian Water / Artesian Well Water) น้ำจากบ่อน้ำ (Well Water) (International Bottled Water Association, 2022) ส่วนในประเทศไทย น้ำดื่มบรรจุขวด หมายถึง น้ำกรองที่เป็นน้ำดื่มสะอาดเหมาะสำหรับบริโภค โดยอาจแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ น้ำดื่มบรรจุขวดทั่วไป (Still Bottled Water) น้ำโซดาบรรจุขวด (Carbonated Bottled Water) และ น้ำฟังก์ชันบรรจุขวด (Functional Bottled Water) (ศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, 2564)

น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และมีอัตราการเติบโตต่อเนื่อง มีมูลค่าในตลาดประมาณ 2.15 ล้านล้านเหรียญสหรัฐ ปริมาณการบริโภค 9.50 แส่นล้านลิตรทั่วโลก โดยปี 2551-2560 มีอัตราการเติบโตเฉลี่ยร้อยละ 3.8 (วรรณฯ ยงพิศาลภพ, 2562) สำหรับประเทศไทย ในปี 2563 ตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดมูลค่า 56,303.7 ล้านบาท เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 2.33 จากปีก่อน และเพิ่มขึ้นเป็น 58,715 ล้านบาท ในปี 2564 ในตัวเลขนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดทั่วไป (Still Bottled Water) ได้แก่ น้ำเปล่า และน้ำแร่ มีมูลค่าอยู่ที่ 44,805.2 ล้านบาท คิดเป็นส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 80 โดยน้ำดื่มบรรจุขวดเหล่านี้ยังเป็นที่ต้องการสำหรับผู้บริโภค จากสภาพอากาศ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ประชากรที่เพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิต พฤติกรรมการดำเนินชีวิตเปลี่ยนไป โดยเฉพาะความใส่ใจในเรื่องความสะอาดและคุณค่าสารอาหารที่ได้รับจากอาหารและเครื่องดื่ม ประกอบกับการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัส โควิด-19 ผู้บริโภคจึงมองหาน้ำดื่มบรรจุขวดที่ช่วยในการดูแลสุขภาพ ง่ายและสะดวกสบายในการซื้อ และหันมาใส่ใจแหล่งที่มา กระบวนการผลิตที่สะอาด และปลอดภัยมากยิ่งขึ้น และการสั่งผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในแบรนด์ธุรกิจตัวเองอีกทางหนึ่งด้วย (ศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, 2564, 2565)

ผลประโยชน์มหาศาลจากกำไรที่ได้ในอุตสาหกรรมการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ได้ดึงดูดนักลงทุนจำนวนมากต่างหลั่งไหลเข้าสู่วงการการผลิตน้ำดื่มที่เชื่อว่ามีต้นทุนต่ำแต่ทำกำไรได้สูง ถึงขั้นเรียกว่าเป็นธุรกิจเงินล้าน และยังมีพื้นที่ทางการตลาดให้กับผู้มาใหม่อีก เพราะทุกคนยังต้องดื่มน้ำทุกวัน โดยการเข้าสู่ธุรกิจนี้ก็มีลักษณะคล้ายกับธุรกิจอื่นที่ต้องมีการวางแผนสร้างธุรกิจ การขอใบอนุญาตประกอบการ ระดมทุน หาทำเลที่ตั้ง บุคลากร ศึกษาเทคนิควิธีการต่าง ๆ ทั้งในด้านเทคโนโลยีในการผลิตและการทำตลาดเพื่อหาช่องทางกำหนัดจำหน่าย (ฮิวด พานแดง, 2557)

ท่ามกลางสงครามการแข่งขันที่ดุเดือดในตลาดของอุตสาหกรรมน้ำดื่ม ที่ดึงดูดนักลงทุนน้อยใหญ่เข้ามาเป็นหน้าใหม่เรื่อย ต่างต้องเพินหากกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอด เช่น คุณภาพน้ำ ราคา ความโดดเด่นของฉลาก ซึ่งหนึ่งในตัวชูโรงที่สำคัญคือเรื่องความสะอาด (hygiene) และ ความมีสุขภาพอนามัย (healthy) ภายใต้กระบวนการทำให้น้ำกลายเป็นสินค้า จึงต้องมีการเพิ่มเติมความรู้ในด้านความสะอาดและความปลอดภัยที่มีต่อน้ำดื่ม โดยการสร้างมาตรฐานความสะอาด และปลอดภัยเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นและไว้วางใจในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดได้

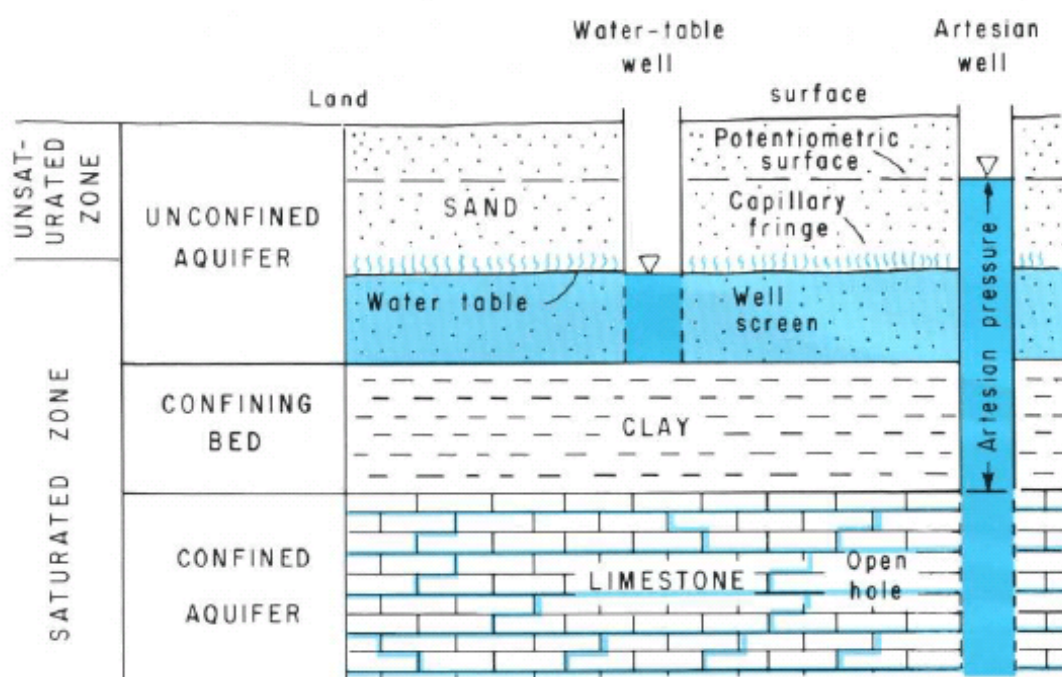
เมื่อความสะอาดเป็นจุดบอบซ้ำของแหล่งน้ำธรรมชาติที่ปนเปื้อนด้วยสารพิษ น้ำบรรจุขวดได้เสนอตัวเองเพื่อจัดการกับปัญหาดังกล่าว คุณภาพการผลิตน้ำดื่มที่เป็นปัจจัยกำหนดความสะอาดของน้ำดื่มจึงมีความสำคัญ ซึ่งต้องเกิดจากเทคโนโลยีการผลิตน้ำที่เหมาะสม ซึ่งกระทรวงสาธารณสุขได้ออกประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 420) พ.ศ. 2563 เรื่องวิธีการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิตและการเก็บรักษาอาหาร (2564) ที่ครอบคลุมข้อกำหนดสำหรับผู้ประกอบการผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท น้ำแร่ธรรมชาติ และน้ำแข็งบริโภค เพื่อจำหน่าย เพื่อลดอันตรายที่มีอยู่ในน้ำดิบทั้งอันตรายทางกายภาพ เคมี และจุลชีววิทยา ให้อยู่ในระดับที่ปลอดภัยต่อการบริโภค และถูกต้องตามหลักเกณฑ์วิธีการผลิตที่ดี (จีเอ็มพี) (กองอาหาร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2564) ซึ่งประกอบด้วยการต้ม การตกตะกอน การกรอง เป็นต้น มีรายละเอียดดังนี้

(1) การควบคุมกระบวนการปรับคุณภาพน้ำบริโภค ด้วยระบบการผลิตน้ำอ่อน (Softener) มุ่งลดปริมาณเกลือที่ละลายน้ำได้ยากซึ่งเป็นชนิดที่ทำให้เกิดความกระด้างในน้ำดิบลง และมักเกิดเป็นตะกอนเมื่อนำน้ำไปต้ม และทำให้น้ำมีรสชาติไม่ดี จึงต้องปรับเปลี่ยนเกลียดังกล่าวให้อยู่ในรูปเกลือโซเดียมทำให้ละลายน้ำได้ โดยมีขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การปรับคุณภาพน้ำทางฟิสิกส์และเคมีด้วยการกรอง และ (2) การปรับคุณภาพน้ำทางจุลินทรีย์หรือกระบวนการฆ่าเชื้อโรค ด้วยการใช้รังสีอัลตราไวโอเลตและก๊าซโอโซน

(2) การควบคุมกระบวนการปรับคุณภาพน้ำบริโภค ด้วยระบบการผลิตน้ำอาร์โอ (Reverse Osmosis : RO) โดยอาศัยหลักการทำให้น้ำดิบซึมผ่านเยื่อกรองที่มีขนาดรูเล็กมากซึ่งยอมให้เฉพาะโมเลกุลน้ำผ่านเข้าออกได้เท่านั้น มีความใกล้เคียงกับน้ำบริสุทธิ์ (มีต้นกำเนิดในกองทัพอากาศสหรัฐเพื่อนำน้ำทะเลมาผ่านการบำบัดและผ่านการกรองให้เป็นน้ำจืด) ระบบนาโนฟิเตรชัน และระบบอัลตราฟิเตรชัน

(3) การควบคุมกระบวนการปรับปรุงสภาพน้ำ ด้วยระบบการผลิตอื่น เช่น น้ำปราศจากไอออน (Deionized water) หรือที่เรียกว่า น้ำดีไอ (DI water) การฆ่าเชื้อโรคในน้ำโดยใช้ความร้อนอย่างน้อย 95°C 30 นาที และการใช้ระบบรวมกันหลายระบบ

(4) การควบคุมกระบวนการปรับปรุงสภาพน้ำแร่ธรรมชาติ ต้องยังทำให้องค์ประกอบสำคัญของแร่ธาตุตามธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ต่อการบริโภคยังคงอยู่ แต่ลดปนเปื้อนสารพิษหรือจุลินทรีย์ที่เป็นพิษ เริ่มจากการคัดเลือกแหล่งน้ำธรรมชาติ แล้วนำมาปรับปรุงสภาพด้วยการกรอง การตกตะกอน หรือการเติมอากาศ จากนั้นจึงปรับปริมาณก๊าซแล้วกำจัดสารประกอบที่ไม่คงตัวออกไป ซึ่งไม่เหมือนกับกรรมวิธีของการผลิตน้ำดื่ม

ภาพประกอบ 3 แหล่งน้ำใต้ดิน

หมายเหตุ. จาก รู้จักกับน้ำเปล่ากันก่อน โดย Mango Zero (<https://www.mangozero.com/story-about-mineral-drinking-water/>) 2560.

คุณสมบัติของน้ำดื่มและน้ำแร่แตกต่างกันจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการในการผลิตแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างของน้ำทั้งสองประเภทส่งออกมาที่ลักษณะ สี สัน และรสชาติ ที่เกิด การสารประกอบในน้ำที่ถูกถ่ายทอดมาจากแหล่งต้นกำเนิดน้ำหรือแหล่งน้ำดิบ โดยน้ำดื่มจะใช้น้ำดิบจากน้ำท่าหรือน้ำที่อยู่ผิวดิน มีเพียงไม่กี่แบรนด์ที่จะใช้น้ำใต้ดิน ซึ่งแหล่งน้ำใต้ดินเป็นต้นกำเนิด

น้ำตามธรรมชาติที่ไหลผ่านชั้นหินหลายชั้นลงไปสะสมกันใต้ดิน ซึ่งจะพาแร่ต่าง ๆ มาอยู่ในน้ำด้วย ถือเป็นการกรองแบบธรรมชาติที่มีความสะอาดในระดับหนึ่งอยู่แล้ว เมื่อขุดน้ำใต้ดินขึ้นมาจะนำมาผ่านกระบวนการเพื่อทำให้สะอาดและปลอดภัยเพียงพอ เป็นไปตามมาตรฐานที่เหมาะสมกับการบริโภค และเป็นประโยชน์ต่อร่างกาย แร่ธาตุที่ยังคงอยู่ในน้ำจะทำให้ น้ำมีรสชาติที่แตกต่างกัน (Mango Zero, 2560)

น้ำแร่บรรจุขวดสำหรับดื่ม มีแหล่งน้ำดิบมาจากธารน้ำใต้ดินซึ่งเป็นน้ำที่ได้จากธรรมชาติเช่นกัน แต่จะจงเลือกแหล่งน้ำที่มีแร่ธาตุเป็นประโยชน์ต่อร่างกายสูง แต่ละที่จะทำให้ได้น้ำแร่ที่มีกลิ่นและรสชาติเฉพาะ ซึ่งเป็นจุดขายของแต่ละแบรนด์ และเป็นตัวกำหนดราคาที่ทำให้แพงกว่าน้ำดื่มปกติเพราะว่าแหล่งน้ำแร่ที่ไม่มีการปนเปื้อนหาได้ค่อนข้างยาก น้ำแร่จะถูกวางขายในประเทศที่น้ำประปาดื่มได้เพราะมีความพิเศษกว่าน้ำดื่มปกติที่ดื่มจากน้ำประปาได้

แม้จะมีมาตรฐานในการผลิตน้ำดื่มให้มีคุณภาพ แต่จากการสำรวจน้ำดื่มบรรจุขวดในสหรัฐอเมริกาพบว่า มีสิ่งปนเปื้อนในน้ำดื่มจำนวนมากกว่า 2,100 ชนิด มี 190 ชนิดที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และ 97 ชนิดเป็นสารก่อมะเร็ง ซึ่งถูกละเลยจากบริษัทผู้ผลิตเพราะผู้บริโภคไม่อาจสังเกตเห็นสารเคมีและโลหะหนักที่ปนเปื้อนมาในน้ำดื่ม แม้ น้ำดื่มบรรจุขวดจะดูใส และดูปลอดภัยกว่าน้ำประปา แต่ในความเป็นจริงร้อยละ 25 ของน้ำดื่มบรรจุขวดนั้นเพียงนำน้ำประปามาใส่ขวด และปรับปรุงอีกเล็กน้อยเท่านั้น จากการสำรวจน้ำขวดกว่า 700 แบรินด์เทียบกับมาตรฐานน้ำสะอาดและมาตรฐานน้ำประปาแห่งชาติ โดยตรวจน้ำดื่มบรรจุขวดกว่า 1,000 ขวด สรุปได้ว่าไม่สามารถจะรับรองความปลอดภัยของน้ำดื่มบรรจุขวดได้ทั้งหมด (สมศักดิ์ วรคามิน, 2565)

ตาราง 3 ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำดื่มสะอาด ปี พ.ศ.2553

พื้นที่	ร้อยละ
ทั่วประเทศ	94.1
กรุงเทพมหานคร	99.8
ภาคกลาง	97.47
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	94.93
ภาคใต้	78.21
ภาคเหนือ	90.01

หมายเหตุ. สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2564ก)

ตาราง 4 คริวเรือนส่วนบุคคล จำแนกตามแหล่งที่มาของน้ำดื่ม ประเภทของที่อยู่อาศัย และเขตการปกครอง สํารวจปี พ.ศ.2553

แหล่งที่มาของน้ำดื่ม และเขตการปกครอง	ครัวเรือน	ร้อยละ	ประเภทของที่อยู่อาศัย								
			บ้านเดี่ยว	ทาวน์เฮ้าส์/ บ้านแฝด/ ทาวน์โฮม	คอนโด- มิเนียม/ แมนชั่น	แฟลต/ อพาร์ทเมนต์/ หอพัก	ตึกแถว/ ห้องแถว/ เรือนแถว	ห้อง ภายใน บ้าน	เรือ/ แพ/รถ	อื่น ๆ /1	ไม่ทราบ
รวม	20,364,331	100.0	14,728,702	1,297,664	492,368	1,408,741	2,256,145	56,907	2,608	39,608	81,588
น้ำประปา	1,630,345	8.0	1,450,177	43,412	10,702	27,494	87,292	2,779	175	3,655	4,659
น้ำประปาผ่านการ บำบัด (ดื่ม/กรอง)	4,137,400	20.2	2,420,819	654,678	104,607	297,265	597,649	16,172	385	10,145	35,680
น้ำบาดาล	257,953	1.3	247,510	1,634	66	377	7,956	154	12	235	9
น้ำบ่อ	802,437	4.0	782,333	4,576	279	755	13,711	251	34	430	69
น้ำจากแม่น้ำ/ลำธาร/ คลอง/น้ำตก/ภูเขา	121,331	0.6	119,500	237	35	105	1,238	8	63	140	4
น้ำฝน	5,694,605	28.1	5,631,383	13,233	380	1,639	40,861	3,378	561	2,963	207
น้ำดื่มบรรจุขวด/ ตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญ	7,687,406	37.8	4,066,870	578,853	375,866	1,080,189	1,505,462	34,140	1,369	21,912	22,745
อื่น ๆ	13,289	0.1	9,192	853	362	864	1,675	12	9	84	239
ไม่ทราบ	19,566	a	919	188	72	53	300	15	-	43	17,976

หมายเหตุ 1/ รวมที่อยู่อาศัยในสำนักงาน และ a คือ น้อยกว่า ร้อยละ 0.1

หมายเหตุ. สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2564ข)

คนไทยสามารถเข้าถึงน้ำดื่มจากแหล่งน้ำสะอาดที่เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 98 ในปี 2559 เป็นร้อยละ 99.5 ในปี 2562 แต่คุณภาพน้ำยังเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องได้รับการปรับปรุง โดยระหว่างปี 2553 – 2562 น้ำบริโภคในครัวเรือนเพียงร้อยละ 34.3 มีคุณภาพเหมาะสมสำหรับการบริโภค ในขณะที่ร้อยละ 49.1 ต้องปรับปรุงคุณภาพก่อนการบริโภค และร้อยละ 16.6 มีคุณภาพไม่เหมาะสมสำหรับการบริโภค (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ข) และในจำนวนของการเข้าถึงแหล่งน้ำดื่มที่สะอาดเหล่านี้ น้ำดื่มเหล่านั้นได้ถูกทำให้เป็นสินค้าจึงต้องแลกเปลี่ยนมาด้วยวัตถุดิบของอื่นในระบบกลไกการตลาด

หากต้องจ่ายเงินซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดบริโภคให้เพียงพอในหนึ่งวัน ตามที่สถาบันวิชาการแห่งชาติด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมและการแพทย์ของ สหรัฐอเมริกา (The U.S. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine) แนะนำ คือ วันละ 2 ลิตรต่อคน จากข้อมูลของ Rocket Media Lab พบว่าเมื่อคำนวณจากน้ำดื่ม 1.5 ลิตรที่ขายทั่วไปตามท้องตลาด ราคา 14 บาท/ขวด น้ำ 2 ลิตร จึงเป็นเงินที่ต้องมาจ่ายค่าน้ำดื่ม 19 บาท คิดเป็นประมาณร้อยละ

46 ต่อค่าแรงขั้นต่ำรายชั่วโมง เมื่อเทียบกับค่าแรงขั้นต่ำ 330 บาทต่อวัน หรือต้องทำงานประมาณ 28 นาที จึงจะได้ดื่มน้ำตามปริมาณที่แนะนำได้ (Numbeo, 2024; Rocket Media Lab, 2564ก)

นอกจากนี้ ข้อมูลของศูนย์ควบคุมโรคติดต่อสหรัฐอเมริกา (CDC) ซึ่งสำรวจเพื่อออกคำแนะนำสำหรับผู้ที่จะเดินทางไป 244 ประเทศทั่วโลก (รวมเขตปกครองพิเศษ) มีประเทศที่แนะนำให้ดื่มน้ำประปาได้เพียง 56 ประเทศ อีก 188 ประเทศให้หลีกเลี่ยง ส่วนไทยมีระดับคุณภาพของน้ำประปาตามการสำรวจของ CDC เพียง 30% จึงแนะนำให้หลีกเลี่ยงการดื่มน้ำประปา (Rocket Media Lab, 2564ก)

ตาราง 5 เปรียบเทียบราคาน้ำดื่มและระยะเวลาที่ต้องทำงานเพื่อเพียงพอกับน้ำดื่ม 2 ลิตร

ประเทศ	ตัวเปรียบเทียบขนาด				% คุณภาพ	ค่าแรง ขั้นต่ำ	ราคา น้ำดื่ม 1.5 ลิตร (บาท)	ราคา น้ำดื่ม 2 ลิตร (บาท)	เวลาทำงาน ให้ได้น้ำดื่ม 2 ลิตร (นาที)
	แหล่ง น้ำจืด (ลบ.ม.)	GDP per Capita (PPP)	ความ หนาแน่น ประชากร	HDI					
ไทย	3280	19277	130	0.777	30	330	14	19	27
ญี่ปุ่น	3378				62	2063	41	55	13
เม็กซิโก	3398				39	220	23	31	70
อิตาลี	3002				58	2110	14	22	5
ตุรกี	2939				47	378	10	13	16
มัลดีฟส์		20396			19	330	17	22	33
อิเควทอเรียล กินี		19379			57	246	26	34	68
โดมินิกัน		19228			29	152	21	28	88
เซอร์เบีย		19013			49	447	17	22	28
เดนมาร์ก			134.91		83	4180	45	59	7
กานา			127		13	64	21	28	218
ฝรั่งเศส			123		61	2142	33	45	9
โปแลนด์			123		65	1204	20	27	11
เปรู				0.777	20	253	27	35	62
อาร์เจนตินา				0.776	66	136	14	18	61
โคลอมเบีย				0.767	56	246	23	31	58
จีน				0.761	32	928	21	27	14

หมายเหตุ ข้อมูล ณ วันที่ 7 พ.ค 64

หมายเหตุ. Rocket Media Lab (2564)

เมื่อคำนวณระยะเวลาทำงานกับค่าแรงขั้นต่ำเพื่อเปรียบเทียบกันในแต่ละประเทศที่มีจำนวนแหล่งน้ำจืดในประเทศ GDP ต่อหัว (GDP Per Capita PPP) ความหนาแน่นประชากร,ดัชนีการพัฒนามนุษย์ และสัมประสิทธิ์จีนิ โกล์เดียวกับไทย กานา ที่มีประชากรหนาแน่นใกล้เคียงกับไทยและ CDC ไม่แนะนำให้ดื่มน้ำประปาเช่นเดียวกัน ต้องซื้อน้ำดื่มในราคาร้อยละ 362.66 ของค่าแรงขั้นต่ำต่อชั่วโมง โดยต้องทำงาน 3.63 ชั่วโมงต่อวัน หรือ 217 นาที เพื่อให้มีเงินเพียงพอซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่สะอาดและคุณภาพดี ขณะที่ มัลดีฟส์ มีสภาพเป็นหมู่เกาะที่มี GDP ต่อหัวใกล้เคียงกับไทย มีระบบเก็บกักน้ำฝนที่มีประสิทธิภาพ และพึ่งพาการกลั่นน้ำทะเลเป็นหลัก คุณภาพน้ำประปาอยู่ที่ร้อยละ 19 ซึ่งไม่ได้รับการแนะนำให้ดื่ม ซึ่งชาวมัลดีฟส์ต้องทำงาน 33.23 นาที จึงจะได้เงินเพื่อนำมาจ่ายค่าน้ำดื่มบรรจุขวดในปริมาณที่เหมาะสมต่อร่างกาย ส่วน ฝรั่งเศส มีความหนาแน่นของประชากรที่ 123 คนต่อตารางกิโลเมตร ใกล้เคียงกับไทย คุณภาพน้ำทั่วฝรั่งเศสคิดเป็น 61% น้ำประปาในฝรั่งเศสสามารถดื่มได้ยกเว้นในชนบทและอ่างล้างมือในห้องน้ำรถไฟที่มีป้ายบอกชัดเจน หากประชาชนอยากซื้อน้ำดื่มต้องทำงานเพียง 8.73 นาทีเท่านั้น ก็จะได้เงินเพื่อนำมาจ่ายค่าน้ำดื่มบรรจุขวดแล้ว แต่อาจไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายนี้เพราะดื่มน้ำประปาได้ทั่วไปในฝรั่งเศส และยังมีสิทธิเข้าถึงน้ำประปาดื่มได้ฟรีแม้แต่ในร้านอาหารตามกฎหมาย ในอิตาลี ประเทศที่พัฒนาแล้ว มีแหล่งน้ำจืดทั่วประเทศใกล้เคียงกับไทยและมีน้ำประปาที่ดื่มได้ และพวกขวดไปเติมได้ตลอด เว้นแต่จุดที่ไม่สามารถดื่มได้ จะระบุว่า “Acqua non potabile (น้ำไม่เหมาะสำหรับดื่ม)” ยกเว้นบางพื้นที่ของอิตาลี เช่น ซาวิเนีย น้ำอาจมีสีขุ่นรสชาติผิดเพี้ยน ชาวอิตาลีบางคนจึงซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อความปลอดภัย (Rocket Media Lab, 2564ก)

แม้กฎหมายของไทยได้กำหนดให้นายจ้างต้องจัดหา น้ำดื่มฟรีแก่ลูกจ้างตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่ลูกจ้างบางแห่งก็ยังไม่ได้รับการคุ้มครอง ลูกจ้างในสถานประกอบการหลายแห่งยังต้องซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภคระหว่างวัน (Rocket Media Lab, 2564ก; workpointTODAY, 2561)

เมื่อการเข้าถึงน้ำดื่มด้วยวิธีการดื่ม ตักตะกอนหรือกรองจากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นไปได้ยากในสถานการณ์มลภาวะปัจจุบัน แต่ประชาชนยังสามารถเข้าถึงน้ำประปาได้ จึงเกิดคำถามตามมาว่าเมื่อน้ำประปาเข้าถึงบ้านแล้ว ทำไมถึงไม่สามารถนำน้ำประปามาบริโภคได้ ซึ่ง CDC ได้จัดระดับคุณภาพน้ำประปาของไทยเพียง 30% แต่กรมอนามัยและการประปานครหลวงยืนยันว่าน้ำประปาไทยผ่านเกณฑ์คุณภาพ ตรงตามมาตรฐานขององค์การอนามัยโลกดื่มได้ 100%

ตาราง 6 ข้อมูลสำคัญ จำนวนผู้ใช้น้ำ ปริมาณน้ำผลิต และการจำหน่ายของการประปานครหลวง (กรุงเทพมหานคร นนทบุรี สมุทรปราการ) ปีงบประมาณ 2560 - 2564

รายการ	2560	2561	2562	2563	2564
ผู้ใช้น้ำ (ราย)	2,328,598	2,375,490	2,423,540	2,479,547	2,517,486
ประเภทที่อยู่อาศัย	1,878,888	1,921,897	1,957,391	2,010,824	2,062,299
ประเภทธุรกิจ รัฐวิสาหกิจ ราชการ และอื่น ๆ	449,710	453,593	466,149	468,723	455,187
ปริมาณการผลิต (ล้าน ลบ.ม.)	2,063.80	1,997.10	2,075.20	2,121.10	2,116.50
ปริมาณการจำหน่าย (ล้าน ลบ.ม.)	1,408.60	1,401.40	1,467.40	1,458.30	1,416.20
เปอร์เซ็นต์น้ำจำหน่าย (%)	68.3	70.2	70.7	68.8	66.9
ประเภทที่อยู่อาศัย	656.80	651.50	675.70	694.30	705.80
ประเภทธุรกิจ รัฐวิสาหกิจ ราชการ และอื่น ๆ	723.40	719.60	753.20	717.80	643.20
น้ำสาธารณะ และอื่น ๆ	28.40	30.30	38.50	46.20	67.20
ปริมาณน้ำใช้เฉลี่ยลูกบาศก์เมตร/ราย/เดือน (ล้าน ลบ.ม.)	49.85	48.55	49.58	47.98	44.99
ประเภทที่อยู่อาศัย	29.44	28.56	29.02	29.16	30.09
ประเภทธุรกิจ รัฐวิสาหกิจ ราชการ และอื่น ๆ	134.54	132.56	136.14	127.67	116.38
ราคาค่าน้ำเฉลี่ยต่อลูกบาศก์เมตร (บาท)	12.01	11.98	11.99	10.93	11.31
ต้นทุนน้ำขายเฉลี่ย (บาท)	8.3	8.0	8.7	8.3	9.5
รายได้รวม (ล้านบาท)	19,893.7	19,203.0	20,051.4	18,045.0	18,435.6
ค่าใช้จ่ายรวม (ล้านบาท)	12,378.4	11,683.8	13,047.6	12,422.0	13,600.3
กำไรสุทธิ (ล้านบาท)	7,515.3	7,519.2	7,003.8	5,623.0	4,835.3
สินทรัพย์รวม (ล้านบาท)	71,525.2	75,108.5	79,365.8	81,337.9	84,158.8

หมายเหตุ. การประปานครหลวง. (2565ก, 2565ข).

การจะบอกว่าน้ำดื่มได้จริงหรือมีความสะอาดไม่ใช่คุณภาพน้ำที่ผลิตได้ต้นทางเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาถึงคุณภาพของท่อลำเลียงน้ำสู่ประชาชนปลายทางด้วย จึงจะสามารถควบคุมคุณภาพน้ำประปาปลายทางได้ 100% โดยต้องมีการปรับปรุงระบบท่อ และการซ่อมท่อให้ได้มาตรฐานตลอดเวลา แต่ปัจจุบันประชาชนยังไม่เชื่อมั่นในคุณภาพน้ำประปา ประกอบกับเมื่อต้นปี 2564 เกิดวิกฤตน้ำประปาเค็มยิ่งทำให้ประชาชนหันไปพึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อบริโภค

แม้ว่าการประปาจะจัดทำ “โครงการน้ำประปาดื่มได้” ทั่วประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2542 แต่ได้หยุดความเคลื่อนไหวไปเมื่อปี 2559 ส่วนโครงการแทนน้ำประปาดื่มได้ในกรุงเทพฯ เริ่มตั้งแต่ปี 2542 มีแทนน้ำประปาดื่มได้รวมแล้วประมาณ 809 จุดทั่วกรุงเทพฯ แต่แทนน้ำเหล่านั้นตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่เหมาะสม เช่น ริมถนน เมื่อรถวิ่งผ่านก็อาจมีเศษฝุ่นไปเกาะติดอยู่ที่ท่อน้ำ ทำให้เมื่อดื่มแล้วอาจได้รับสารปนเปื้อนเข้าไปด้วย ประกอบกับประชาชนไม่แน่ใจว่ามีการตรวจเช็คแทนน้ำประปาครั้งล่าสุดเมื่อใด รวมทั้งไม่มั่นใจเรื่องความสะอาดของท่อลำเลียงน้ำประปา และกลิ่น

คลอรีนแรง (Rocket Media Lab, 2564ก) โดยเมื่อปลายปี พ.ศ.2564 แท่นน้ำเหล่านั้นถูกรื้อถอนออกไปเพื่อคืนผิวทางเท้าปรับปรุงทัศนียภาพเมืองหลังจากขาดการบำรุงและลดแหล่งแพร่ระบาดของเชื้อโรคโควิด-19 (โพสต์ทูเดย์, 2564; ผู้จัดการออนไลน์, 2564) หรือแม้กระทั่งการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในชื่อ “PAPA” ของการประปานครหลวง ขนาด 600 ซีซีในราคาเพียง 3.75 บาท ก็มีอุปสรรคในการติดต่อซื้อที่ต้องทำที่สำนักงานหรือสาขาย่อยของการประปานครหลวงเท่านั้น การจะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดในราคาถูกยังคงเข้าถึงได้ยาก (Rocket Media Lab, 2564ก)

กระบวนการที่ทำให้น้ำกลายเป็นสินค้า จึงเกิดการแสวงหาผลกำไรจากน้ำ ตัวอย่างเช่น บริษัทน้ำดื่มยักษ์ใหญ่ในสหรัฐอเมริกาแห่งหนึ่งยื่นขออนุญาตสูบน้ำออกจากน้ำพุร้อนธรรมชาติ เพื่อนำไปใส่ขวดขายวันละล้านแกลลอน ในขณะที่ทั่วโลกกำลังเผชิญกับภัยแล้งและเกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่ทำให้ผิวน้ำดินแห้ง

ประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่เกิดจากการแปลงน้ำดื่มให้กลายเป็นสินค้า นอกจากปัญหาด้านการจัดสรรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดให้มีคุณภาพเพียงพอและเข้าถึงได้ง่าย ในแง่บรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มที่เป็นพลาสติก หากมีการเก็บบรรจุภัณฑ์น้ำดื่มไม่ถูกวิธีให้เกิดการสัมผัสความร้อนและแสงแดด ทำให้น้ำดื่มเสื่อมสภาพเป็นอันตรายต่อสุขภาพ จากการวิจัยของคณะผู้ศึกษาของมหาวิทยาลัยนิวยอร์กนำโดย Sherri Mason พบว่าน้ำดื่มขวดพลาสติกยี่ห้อชั้นนำใน 9 ประเทศรวมทั้งไทยมีการปนเปื้อนของเศษพลาสติกขนาดเล็กในขั้นตอนการบรรจุขวด ซึ่งเป็นสารเคมีที่เข้าสู่ร่างกายได้ ในขณะเดียวกันก็พบว่าพลาสติกขนาดเล็กในน้ำประปาแถบประเทศยุโรปแต่มีปริมาณที่น้อยกว่าในน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างมากจึงมีความปลอดภัยต่อการบริโภคมากกว่า (Shukman, 2018) นอกจากนี้ Jacqueline Savitz ยังให้ข้อคิดเห็นว่าจะเลิกการใช้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ซึ่งปัจจุบันมีการสะสมอยู่ในสัตว์ทะเลขนาดเล็กที่เราบริโภคกัน (AFP, 2018)

การก่อกองขยะขวดพลาสติกที่มาจากการผลิตและจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดจำนวนมาก ได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ในประเทศไทยพบว่าจำนวนขวดน้ำพลาสติกที่มากกว่าประเทศอื่นในโลก ปีละกว่า 50,000 ล้านขวด ประกอบกับระบบการจัดการขยะของเมืองไร้ประสิทธิภาพ เกิดเป็นขยะพลาสติกตกค้างเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงการเปลี่ยนแปลงการใช้ชีวิตเป็นแนววิถีใหม่ มีขยะพลาสติกเพิ่มขึ้นร้อยละ 15 เมื่อเทียบระหว่างปี 2562 และ 2563 ในช่วงเวลาเดียวกัน (ทัศนธร ภูมิยุทธ์, 2565) ทำให้น้ำดื่มขวดน้ำหายไปในธรรมชาติโดยไม่ได้รับการกำจัดที่ดี หรือหลุดลงทะเลปะปนกับห่วงโซ่อาหารของมนุษย์และสัตว์น้ำ ก่อให้เกิดปัญหาแบบลูกโซ่อื่นตามมาอีกมากมาย น้ำบรรจุขวดพลาสติก ยังเป็นหนึ่งในสาเหตุสำคัญของภาวะโลกร้อนจาก

กระบวนการผลิตขวดน้ำพลาสติกไป กระบวนการบรรจุน้ำดื่มลงขวด การขนส่งจนถึงมือผู้บริโภค ต้องใช้พลังงานน้ำมันอย่างมากมายมหาศาล เฉพาะในสหรัฐอเมริกากระบวนการนำน้ำดื่มใช้พลังงานเท่ากับพลังงานที่รถยนต์ 1 ล้านคันใช้ต่อปี (Ecolotech, 2562)

เมื่ออุตสาหกรรมการผลิตน้ำดื่มสามารถสร้างกำไรให้กับนายทุน นายทุนจึงเข้ามาผูกขาดทรัพยากรน้ำบาดาล น้ำพุธรรมชาติ หรือแม้แต่แหล่งน้ำสาธารณะที่เป็นน้ำดิบ ดังเช่นข่าวการขอสืบน้ำจากแหล่งน้ำแร่ธรรมชาติวันละ 1.1 ล้านแกลลอนใส่ขวดขายของบริษัทผลิตน้ำยี่ห้อใหญ่ (Nastu, 2019; Luscombe, 2019; The Momentum, 2562; POST TODAY, 2562) เพื่อแสวงหาผลกำไร ขณะเดียวกันประชาชนที่ต้องพึ่งพาแหล่งน้ำเหล่านี้กลับต้องซื้อน้ำบรรจุขวดเพื่อการบริโภค แท้จริงแล้วน้ำควรจะเป็นสินค้าที่ขายโดยเอกชน หรือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์กันแน่

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดทุนนิยมที่แทรกเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจและสังคมไทยส่งเสริมให้มีน้ำถูกจัดการอย่างทรัพยากรและถูกทำให้กลายเป็นสินค้าในกระบวนการผลิตอุตสาหกรรม จึงทำให้การเข้าถึงถูกควบคุมโดยกลุ่มคนบางกลุ่ม โดยเฉพาะนายทุนที่ครอบงำกระบวนการผลิต การสร้างความเชื่อด้านความสะอาดปลอดภัย และการโฆษณาชวนเชื่อให้เกิดคุณค่าขึ้นกับน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ซึ่งเป็นการสร้างวัฒนธรรมหรือ share value ให้เกิดขึ้นกับตัวน้ำดื่ม ให้คนในสังคมให้ความหมายและใช้ประโยชน์กับน้ำดื่มบรรจุขวดว่าดี สะอาดปลอดภัยที่สุด คนในชุมชนเมืองที่เน้นการขายแรงงานถูกทำให้แปลกแยกกับการผลิตของตนจึงต้องเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก และถูกทำให้เชื่อว่ามีความปลอดภัยและปลอดภัยสูงสุด และถูกกระตุ้นให้มีการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่เกินความต้องการ เช่น การซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดมากกักตุนไว้ที่บ้านในช่วงน้ำท่วมหรือมีการจัดโปรโมชันทางการตลาดของผู้ขาย เป็นต้น โดยผู้บริโภคที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงการตลาดเหล่านั้นได้ ประกอบกับข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำที่ถูกจัดการและจัดสรรให้กับนายทุน จึงได้รับผลกระทบจากการครอบงำโดยไม่อาจปฏิเสธได้ ทำให้ตลาดแห่งการขายน้ำดื่มบรรจุขวดเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในชุมชนเมือง

1.4 ความทันสมัยกับวิถีชีวิตคนเมืองและความจำเป็นในการบริโภคสินค้า

การปรากฏเมืองนับว่าเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่มีมาช้านานในพัฒนาการทางอารยธรรมของมนุษย์ (Childe, 1996) เมืองเป็นพื้นที่ที่มนุษย์รวมตัวกันอย่างซับซ้อน โดยบริบทของอารยธรรมตะวันตก เมืองได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมเกิดขึ้นอย่างชัดเจนหลักการปฏิบัติอุตสาหกรรม เมื่อคนจากชนบทลี้ภัยไหลเข้ามากระจุกตัวรวมกันในพื้นที่เมืองด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจมากกว่าสาเหตุอื่น คนในเมืองจึงมีความผูกพันกับพื้นที่ต่างจากคนในชนบทที่ส่วนใหญ่

มักเกิดในที่นั้นโดยตรง คนในเมืองส่วนใหญ่เป็นผู้อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากต่างถิ่น จึงรู้สึกถึงภาวะไร้ราก (rootlessness) มากกว่าคนในชนบท ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นลักษณะฉาบฉวยและไม่แน่นแฟ้น ความสัมพันธ์ของคนในเมืองขึ้นกับปัญญาหรือความสามารถมากกว่าอารมณ์และความรู้สึกที่เกิดจากการรวมกลุ่มเฉพาะตามวัตถุประสงค์หรือมีหน้าที่ทำให้ต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน ต่างจากชนบทที่มีความผูกพันทางสายเลือดหรือมีพื้นที่ที่ให้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างจำกัด (Mumford, 1996) สภาพปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนเมืองจึงซับซ้อนและเปราะบาง กล่าวคือ คนในเมืองจะพบปะกับคนต่างลักษณะงานและพันธะหน้าที่ที่ละเอียดและซับซ้อน แต่รู้จักกันเพียงผิวเผินจบและจากกันเมื่อพันธะหรือหน้าที่นั้นจบลง คนในเมืองมีความเป็นปัจเจกสูง มักแยกแยะความแตกต่างจากการอ้างอิงตนเองกับคนรอบข้างซึ่งต้องการความเป็นอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากคนอื่นสูง และคนในเมืองให้ความสำคัญกับการตรงต่อเวลา (Simmel, 1971, 1997) ซึ่งสะท้อนวิธีคิดเชิงปริมาณที่ต้องคิดคำนวณค่าและหาความแม่นยำถูกต้อง (สุรเดช ไซติอุตมพันธ์, 2550)

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดทุนนิยม มองเมืองในฐานะศูนย์กลางแห่งการพัฒนาและตัวแทนของความทันสมัย และสะท้อนวิถีชีวิตที่หลากหลาย อันเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางแห่งรัฐบาล แหล่งทุน ศูนย์กลางการสื่อสารคมนาคม การศึกษา ภาคการผลิตที่ทันสมัย (นิธิ เที่ยวศรีวงศ์, 2565) การพัฒนาเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะแบบต่อเนื่องค่อยเป็นค่อยไปที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเมืองต้องปรับตัวต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อโครงสร้างและเศรษฐกิจ การเป็นเมือง อาจมีความหมายที่หลากหลายและสะท้อนผ่านสัดส่วนของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและมีหน้าที่ทางด้านการผลิต การบริโภค การกระจายสินค้าและบริการ และมีการจัดระเบียบสังคม (social organization) และการมีส่วนร่วมในการควบคุม ช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างสมาชิกในสังคม (โสวัตรี ณ ถลาง, 2561, 2562, 2564) อย่างไรก็ตาม นิยามความเป็น “เมือง” มักใช้หลักการเรื่องจำนวนและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่เพื่อความสะดวกในการเก็บข้อมูลเป็นหลัก (ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล, 2549) ซึ่งประกอบด้วย 3 ลักษณะที่สำคัญคือ (1) ขนาด (size) ที่มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น มีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและสถานภาพโดยไม่มีอัตลักษณ์ร่วม (common identity) ผู้คนมีความสัมพันธ์แบบหลวมๆ (2) ความหนาแน่น (density) ที่มีความหนาแน่นของประชากรสูง ทำให้เกิดการจัดรูปแบบโครงสร้างทางพื้นที่ และ (3) ความหลากหลาย (Heterogeneity) ที่มีการติดต่อกันสม่ำเสมอเกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจนมีค่านิยมไปในทางเดียวกัน (โสวัตรี ณ ถลาง, 2561, 2562, 2564)

ความเป็นเมืองอาจเกิดขึ้นได้โดยการขยายตัวของประชากรในพื้นที่อันเนื่องจากการพัฒนาด้านสาธารณสุขทำให้อัตราการเกิดสูงกว่าอัตราการตายและการอพยพย้ายถิ่นฐานทำให้ประชากรในพื้นที่เพิ่มขึ้นจนทำให้กลายเป็นเมือง โดยสาเหตุการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นเพราะแรงดึงดูด (Pull Factors) ที่เกิดจากค่าจ้างแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่สูงกว่าภาคการเกษตรและแรงผลักดัน (Push Factors) ที่เกิดจากปัญหาความยากจน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ (โสวัตร ธิ กลาง, 2561, 2564) ที่เกิดจากการพัฒนาความเป็นอุตสาหกรรมซึ่งส่งผ่านโครงการพัฒนาของรัฐและทุน เปียดเบียนพื้นที่ แย่งชิงทรัพยากรจากคนที่อยู่ในท้องถิ่น ทำให้คนเหล่านั้นหันมาพึ่งพาค่าจ้างในการดำรงชีวิตเพียงอย่างเดียว จนเกิดการแปลกแยกที่คนส่วนใหญ่ ถูกปลดจากการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ แต่มีนายทุนซึ่งเป็นคนส่วนน้อยเข้ามาครอบครองทรัพยากรภายใต้กลไกตลาดซึ่งไม่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (พัชนีย์ คำหนัก, 2562)

ความเป็นเมืองนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการเข้าครอบงำเศรษฐกิจและทรัพยากรของนายทุนทั้งในเชิงกายภาพและเชิงสัญลักษณ์ นายทุนได้ทำให้สรรพสิ่งกลายเป็นสินค้ากำหนดมูลค่าแลกเปลี่ยนได้ตามที่ต้องการ เพื่อผลประโยชน์หรือกำไรสูงสุด ผู้คนในชุมชนเมืองที่อยู่ด้วยความแปลกแยก ไม่อาจหลีกเลี่ยงสภาพเหล่านี้ได้ จึงจำเป็นต้องตกอยู่ภายใต้ความครอบงำโดยหลักเลียงไม่ได้ ภายใต้คำจำกัดความของความรู้และความเชื่อที่ถูกกำหนดโดยรัฐและเอกชนในสังคมสมัยใหม่ และการโฆษณาชวนเชื่อให้เกิดความพอใจผ่านสื่อต่าง ๆ ที่รายล้อมคนในชุมชนเมือง ทำให้เกิดความไว้วางใจโดยไม่มีการทบทวน จนมีการปฏิบัติไปเป็นแบบแผนแห่งการดำรงชีวิต (McQuail, 2005; Packard 1957)

พัฒนาการความเป็นเมืองของประเทศไทยจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติทั้ง 12 ฉบับ อาจแบ่งได้เป็น 4 ช่วง (1) พ.ศ. 2510–2514 กำหนดจุดเมืองตามภูมิภาคเพื่อการพัฒนายังเป็นแบบกว้าง ๆ ขาดการระบุเมืองเป้าหมายหลักอย่างชัดเจน (2) พ.ศ. 2525–2534 ระบุเป้าหมายเมืองเพื่อการพัฒนาชัดเจนขึ้น เน้นที่กรุงเทพมหานคร เมืองหลักในภูมิภาค และพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก มีการพัฒนาระบบเมืองหลัก เมืองรองในภูมิภาค แต่ขาดโครงข่ายคมนาคมพื้นฐานรองรับอย่างเพียงพอ (3) พ.ศ. 2535–2539 เน้นพัฒนาโครงข่ายพื้นฐานเชื่อมโยงบริเวณภายในกรุงเทพมหานคร และเชื่อมเมืองหลวงกับพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก และเริ่มพัฒนาจังหวัดอุตสาหกรรมภาคกลางตอนบน (4) ปัจจุบัน เน้นเมืองหลักเดิมในภูมิภาค แต่พัฒนาพื้นที่แบบกลุ่มจังหวัดตามศักยภาพท้องถิ่นเพิ่มเติม รัฐบาลกลับมาฟื้นฟูจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อุตสาหกรรมแห่งอนาคต และเพิ่มการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจชายแดนเพื่อเชื่อมโยงการเติบโตทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน (อริสา จันทบุญทา และ จิรัฐ เจนพึงพร, 2561)

ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดการพัฒนาสู่ความทันสมัยซึ่งสะท้อนผ่านแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เรียกสังคมสมัยใหม่ว่าเป็นสังคมแห่งความทันสมัย (modernity) ที่เกิดขึ้นและเติบโตอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครซึ่งมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นตั้งแต่มีแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกขึ้นในต้นทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา โดยเฉพาะการรองรับการอพยพย้ายถิ่นฐานจากคนในชนบทเข้ามาหาโอกาส จนกลายเป็นมหานครแห่งเดียวของประเทศไทย สร้างมูลค่าของผลิตภัณฑ์และบริการถึงร้อยละ 80 ของทั้งประเทศ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2565; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ก) เป็นเมืองเอกนคร (Primate City) หรือเมืองใหญ่ที่สุดเมืองเดียวที่มี degree of primacy สูงมาก เมื่อเทียบกับประเทศที่มีประชากรใกล้เคียงกับประเทศไทย พบกว่ามีการกระจายรายได้ดีกว่าไทย (อริสา จันทบุญทา และ จิรัฐ เจนพึงพร, 2561) ซึ่งมีจำนวนประชากรมากกว่าเมืองอันดับสองอย่างเชียงใหม่ อาจเรียกได้ว่าเป็นเมืองโตเดี่ยว (กาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2550) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเอกนครสูงสุดเมืองหนึ่งของโลกที่มีความโดดเด่นอย่างมาก (Sternstein, 1986) และยังได้รับการพัฒนาตามแผนพัฒนาต่าง ๆ ให้พื้นที่กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การคมนาคม ฯลฯ โดยเรียกพื้นที่นี้ว่าเป็น Bangkok Metropolitan Region หรือ BMR ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้คนต่างจังหวัดเกิดการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ (ศูนย์สารสนเทศกรุงเทพมหานคร, 2565)

กรุงเทพมหานคร จึงเป็นตัวอย่างเด่นชัดของผลพวงจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เปิดโอกาสให้กระแสนิยมเข้ามามีบทบาทในทุกอณู ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมการยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีแบบตะวันตก การสร้างตึกระฟ้า การกินอยู่อย่างฟุ้งเฟ้อ การเป็นศูนย์กลางของการบริหารและเศรษฐกิจต้องมีกระบวนการดูทรัพยากรในชนบทเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือทรัพยากรมนุษย์ ทำให้กรุงเทพฯ กลายเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่มีแต่ความเร่งรีบซับซ้อน ทำให้เกิดปัญหาขึ้นทั้งด้านสิ่งแวดล้อม การเกิดปัญหาน้ำท่วมทุกปี หรือแม้กระทั่งปัญหาสังคมที่มีชุมชนแออัด เกิดอาชญากรรม นอกจากนี้ ระบบเมืองที่ไม่สมดุลมีส่วนในการจัดสรรทรัพยากร โดยเฉพาะงบประมาณและการกระจายประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับเมืองอื่นอย่างไม่เท่าเทียม (Wisawaisuan, 2009)

เอกราชที่เป็นเมืองโตเดี่ยวอย่างกรุงเทพมหานครได้ดูดซับทรัพยากรจากต่างถิ่นเข้ามาเสริมสร้างความแข็งแกร่งและดึงดูดคนจากท้องถิ่นชนบทให้ย้ายถิ่นเข้ามาหาโอกาสในการพัฒนาต่าง ๆ ในปี พ.ศ.2563 คิดเป็นร้อยละ 1.0 ของประชากรทั้งประเทศ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564ค) โดยจากข้อมูลสถิติปี พ.ศ. 2564 กรุงเทพมหานครมีจำนวนประชากรตามทะเบียนกว่า 5.52 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 8.35 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ ซึ่งเป็นจำนวนที่เกินครึ่งหนึ่งของจังหวัดนครราชสีมาที่มีจำนวนประชากรเป็นลำดับที่สองที่มีจำนวนประชากรกว่า 2.63 ล้านคน นอกจากนี้ยังมีจำนวนบ้านกว่า 3.14 ล้านหลัง คิดเป็นร้อยละ 11.4 เป็นสามเท่าของจังหวัดชลบุรีที่มีจำนวนบ้านกว่า 1 ล้านหลังซึ่งเป็นลำดับที่สองของประเทศ ในจำนวนนี้ เป็นวัยเด็ก (0-14 ปี) 0.71 ล้านคน วัยแรงงาน (15-59 ปี) 3.51 ล้านคน วัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) 1.14 ล้านคน และจำแนกอายุไม่ได้ 0.15 ล้านคน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565)

ตาราง 7 จำนวนประชากรจากการทะเบียน ชาย หญิง และบ้าน จำแนกตามจังหวัด พ.ศ.2564

จังหวัด/ภาค	ชาย	หญิง	รวม (คน)	ร้อยละ	ลำดับ	บ้าน (หลัง)	ร้อยละ	ลำดับ
ทั่วราชอาณาจักร	32,339,118	33,832,321	66,171,439			27,708,635		
กรุงเทพมหานคร	2,592,292	2,935,702	5,527,994	8.35	1	3,147,231	11.36	1
นครราชสีมา	1,293,783	1,340,371	2,634,154	3.98	2	1,024,002	3.70	3
อุบลราชธานี	932,466	936,053	1,868,519	2.82	3	629,504	2.27	9
ชลบุรี	772,463	811,209	1,583,672	2.39	6	1,092,000	3.94	2
ภาคกลาง	8,392,697	8,921,537	17,314,234	26.17		8,508,593	30.71	
ภาคเหนือ	5,871,707	6,138,317	12,010,024	18.15		4,964,044	17.92	
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	10,814,540	11,012,380	21,826,920	32.99		7,339,935	26.49	
ภาคใต้	4,667,882	4,824,385	9,492,267	14.34		3,748,832	13.53	

หมายเหตุ. กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย (2565ก)

ตาราง 8 จำนวนและสัดส่วนประชากรจากการทะเบียน จำแนกตามกลุ่มวัย (วัยเด็ก วัยแรงงาน วัยสูงอายุ) เพศ กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2564

กลุ่มอายุ (ปี)	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
วัยเด็ก (0-14 ปี)	367,772	14.19	350,510	11.94	718,282	12.99
วัยแรงงาน (15-59 ปี)	1,668,608	64.37	1,848,919	62.98	3,517,527	63.63
วัยสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	471,132	18.17	669,975	22.82	1,141,107	20.64
จำแนกอายุไม่ได้	84,780	3.27	66,298	2.26	151,078	2.73
รวม	2,592,292	100.00	2,935,702	100.00	5,527,994	100.00

หมายเหตุ. กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย (2565ข)

สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมจะเป็นตัวกำหนดสำคัญในการแบ่งชนชั้นทางสังคม โดยสมาชิกในชั้นเดียวกันจะมีสถานะไม่แตกต่างกัน ต่างชั้นกันสถานะจะแตกต่างกัน ซึ่งในชั้นสังคมแต่ละชั้นจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของกลุ่มคนในชั้นโดยการถ่ายทอดพฤติกรรมระหว่างกัน และมีแรงจูงใจต่อพฤติกรรมระหว่างชนชั้นต่างกัน แต่จะมีความคล้ายตามกันของกลุ่มตามความเชื่อและบรรทัดฐานที่มองว่าเหมาะสม (เกรียงศักดิ์ จันทน์นอก และ พลาญ จันทจรุทรภัทร, 2562) ทั้งนี้สมาคมวิจัยการตลาดแห่งประเทศไทย (TMRS) ได้กำหนดมาตรฐานสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Standardization of Socio-Economic Status: SES) เพื่อจัดกลุ่มครัวเรือนไทยโดยอาศัยปัจจัย 2 ประการ คือ รายได้ครัวเรือนและข้อมูลทรัพย์สินถือครองในครัวเรือน จากการสำรวจรายได้ครัวเรือนปี 2562 โดยจำแนกตามประชากรในเขตกรุงเทพฯ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล ซึ่งแบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม (ศุภาพิชญ์ อัครานุกฤษกุล, 2557)

ตาราง 9 มาตรฐานสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Standardization of Socio-Economic Status: SES)

ระดับ	A+	A	B	C+	C	C-	D	E
รายได้	160,000	85,001-	50,001-	35,001-	24,001-	18,001-	7,501-	0-
ครัวเรือน (บาท)		160,000	85,000	50,000	35,000	24,000	18,000	7,500

การแบ่งชั้นในสังคม (Hierarchy of Social Classes) แบ่งได้เป็น 6 ระดับ (ศุภาพิชญ์ อัครานุกฤษกุล, 2557; Camera, 1971; Watjana Poopanee, 2554) ตามอาชีพ แหล่งของรายได้ เขตที่อยู่อาศัย และประเภทของที่อยู่อาศัย ประกอบด้วย

- (1) ชั้นบนส่วนบน (Upper-Upper Class) ได้แก่ ครอบครัวที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ (the old aristocracy) ราชวงศ์หรือตระกูลผู้ดีเก่า เกิดมาบนกองเงินกองทอง มีรายได้ระดับ A+
- (2) ชั้นบนส่วนล่าง (Lower-Upper Class) ได้แก่ คนรวยหน้าใหม่ (the “new” rich) กำลังซื้อสูง ประสบความสำเร็จสูงในวงการบริหาร ชื่อความมั่งคั่งหรือสถานะ มีรายได้ระดับ A+
- (3) ชั้นกลางส่วนบน (Upper-Middle Class) ได้แก่ ผู้ประสบความสำเร็จในวิชาชีพ (professionals and business executives) เช่น แพทย์ นักกฎหมาย เจ้าของกิจการขนาดเล็ก ส่วนใหญ่จบจากมหาวิทยาลัยชั้นนำ มีรายได้และกำลังซื้อสูงมาก ใช้จ่ายเพื่อรสนิยมหรือเพื่อแสดงฐานะ หุ่่มเทเพื่อครอบครัว มีรายได้ระดับ A ถึง A+

(4) ชั้นกลางส่วนล่าง (Lower-Middle Class) ได้แก่ พนักงานหรือลูกจ้างทั่วไปที่ไม่ใช่ฝ่ายบริหาร หรือเจ้าของกิจการขนาดเล็ก (skilled craftsmen or small business owners) ช่างฝีมือรายได้สูง ต้องการการสนับสนุนจากสังคม ใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล มีรายได้ระดับ C+ ถึง B

(5) ชั้นล่างส่วนบน (Upper-Lower Class) ได้แก่ ชนชั้นทำงาน (clerical and semiskilled production workers) ลูกจ้าง คนงานในโรงงานที่มีความชำนาญและกึ่งชำนาญ ใช้จ่ายเพื่อสิ่งจำเป็น มีรายได้ระดับ C- ถึง C

(6) ชั้นล่างส่วนล่าง (Lower-Lower Class) ได้แก่ คนงานที่ไม่มีความชำนาญ (unskilled laborers) รายได้ใช้พอวันต่อวันไม่มีเงินเก็บ มีรายได้ระดับ E ถึง D

ตามระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2555 (2556) ได้จำแนกประเภทของชุมชนเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ออกเป็น 5 ประเภท ได้แก่ (1) ชุมชนแออัด หมายถึง ชุมชนที่มีลักษณะบ้านเรือนหนาแน่น ประชาชนอยู่อย่างแออัด (2) ชุมชนเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีลักษณะของบ้านเรือนอยู่รวมกันค่อนข้างหนาแน่นแต่ไม่แออัด มีสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการคมนาคมสะดวก (3) ชุมชนชานเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีพื้นที่ด้านเกษตรกรรม และชุมชนที่มีบ้านเรือนที่อยู่รวมกัน (4) ชุมชนอาคารสูง หมายถึง ชุมชนที่มีสภาพเป็นแฟลต คอนโดมิเนียม อะพาร์ตเมนต์ หรืออาคารอย่างอื่นที่มีลักษณะเดียวกัน (5) ชุมชนรูปแบบพิเศษ หมายความว่า ชุมชนที่นอกเหนือจากสี่ประเภทดังกล่าวข้างต้น และปลัดกรุงเทพมหานครให้ความเห็นชอบตามที่สำนักพัฒนาสังคมกำหนดหลักเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งชุมชนได้ครอบคลุม แต่มิได้รับการสนับสนุนเงินสนับสนุนการพัฒนาชุมชน

สภาพที่ผู้คนมากหน้าหลายตาเดินผ่านไปมาขวักไขว่อย่างเร่งรีบในเมืองของไทย หรือแม้กระทั่งสภาพการจราจรที่คับคั่งเป็นภาพที่เห็นได้ชินตา ผู้คนต่างพากันยึดมั่นถือมั่นกับเวลานาที ที่มีความผูกพันเชื่อมโยงกับคนอื่น ทำให้เกิดความเร่งรีบในวิถีชีวิตที่ต้องทำงานตามหน้าที่ของตนเองให้แล้วเสร็จจุล่ง ไม่มีเวลาที่เพียงพอในการพิถีพิถันเรื่องกระบวนการผลิตน้ำดื่มขึ้นบริโภคเอง กลับเลือกทางเลือกในการพึ่งพาสิ่งที่คุณนิยมมอบให้ด้วยการเติมน้ำที่บรรจุขวดมาเสิร์ฟสรรพ พร้อมให้เปิดขึ้นดื่มได้ทุกเมื่อ น้ำที่สามารถเข้าถึงได้ในทุกร้านสะดวกซื้อ ร้านอาหาร หรือแม้กระทั่งรถเข็นริมทาง ประกอบกับการถูกสร้างความสำเร็จโดยกระบวนการตลาดผ่านโฆษณาที่มีให้พบเห็นได้ทั่วทุกมุมเมือง จึงไม่แปลกใจที่วิถีชีวิตที่เกี่ยวกับความจำเป็นพื้นฐานในความทันสมัยได้เปลี่ยนไป

ผู้คนในชุมชนเมืองไม่ว่าจะเป็นคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาหรือไม่ ต่างมีภาระใหญ่หลวงในการผลิตเงินด้วยการขายแรงงานของตนเข้าสู่ระบบทุนนิยมทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงตกอยู่ในสภาพแห่งการพึ่งพิง จากข้อจำกัดด้านเวลา และความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว (specialty) ที่ถูกบ่มเพาะให้กับแรงงานในระบบทุนนิยม ไม่มีโอกาสได้คิดทบทวนในเรื่องการบริโภคน้ำดื่ม จึงให้การยอมรับความเป็นมาตรฐานที่รัฐและเอกชนซึ่งเป็นนายทุนได้โฆษณาชวนเชื่อ และครอบงำความคิดมาจนไม่อาจหลีกเลี่ยงนี้ได้

1.5 บริโภคนิยมผลผลิตของการพัฒนาสู่ความทันสมัย

ผลจากการผลิตแบบทุนนิยมสมัยใหม่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ “บริโภคนิยม” (Consumerism) เป็นพฤติกรรมในการลอกเลียนแบบตามแฟชั่นนิยม ทั้งด้านสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งมักมาจากการโฆษณาชวนเชื่อที่กระตุ้นพฤติกรรม การบริโภคความพอใจซื้อหรือใช้บริการให้ผู้บริโภคยอมรับมากที่สุด (ยูวดี ชวดยกิจ, 2551) ความหมายของการกระทำหรือการดำรงอยู่ของมนุษย์เกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีการบริโภค (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2550) บริโภคนิยมมีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มความต้องการการบริโภคของมนุษย์ เพื่อรักษาการขยายตัวและการดำรงอยู่ของการผลิตของนายทุน ทำให้การบริโภคเป็นการแสวงหาความพึงพอใจผ่านวัตถุในรูปสินค้าและบริการ (ยูวดี ชวดยกิจ, 2551) มากกว่าประโยชน์ที่มีอยู่ในตัววัตถุดิบค่าเองทั้งสินค้าที่เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตและสินค้าฟุ่มเฟือย (จิตติกานต์ หลักอารียะ และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2563) โดยผลิตและขายให้ได้กำไรสูงสุด เมื่อได้รับความสนับสนุนจากการผลิตแบบอุตสาหกรรมในระบบทุนนิยมที่ผลิตได้ครั้งละมาก ๆ อย่างรวดเร็ว (mass product) ก็ต้องใช้กลยุทธ์ด้านการตลาดและการโฆษณาให้เกิดความต้องการกับผู้คนหรือผู้บริโภค เพื่อป้องกันการเกิดสภาวะปริมาณของอุปทานล้น (oversupply) (พระขวัญเมือง สุหะ, 2546) การผลิตสินค้าและบริการที่กระทำตามความอยากและความพึงพอใจโดยไม่มีการควบคุม จึงทำให้การบริโภคขยายตัวอย่างไร้ขอบเขตจำกัด (ยูวดี ชวดยกิจ, 2551) แม้ในบางครั้งผู้บริโภคไม่มีความจำเป็นในการใช้สินค้านั้น แต่ได้มาโดยวิธีการทางการตลาดด้วยการลด แลก แจก แถม ความสุขของคนในสังคมถูกตีค่าด้วยความสามารถในการบริโภคสินค้า ผู้บริโภคต้องการสุนทรียภาพผ่านความพึงพอใจส่วนบุคคลผ่านรสนิยมในการดำเนินชีวิตแบบตัวเอง ซึ่งได้รับจากสินค้าและบริการในตลาดที่ส่งเสริมการแสวงหาความสุข ความบันเทิง (จิตติกานต์ หลักอารียะ และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2563) จนเกิดสภาวะ “วัตถุนิยม” ที่ทำให้คนหลงไปว่าวัตถุเท่านั้นที่สนองตอบความต้องการความสุขของตนเองได้ กระทั่งทำให้เกิดการสะสมวัตถุแบบกระจุกตัวในกลุ่มนายทุน มีอ

ใครยาวสาวได้สาวเอา ทำให้ไม่อาจกระจายทรัพยากรไปอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม (หัสชัย สิทธิรักษ์, 2552)

ระบบทุนนิยมที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมก่อให้เกิดกระแสบริโภคนิยมขึ้นและส่งผลกระทบชัดเจนในบริบทพื้นที่เมือง โดยบริโภคนิยมทำให้เกิดกระแสการให้ความสำคัญกับวัตถุในฐานะที่เป็นสินค้าที่ผู้คนต้องบริโภคและผลักดันให้มนุษย์จำเป็นต้องบริโภคตลอดเวลา เพื่อกระตุ้นให้เกิดการหมุนเวียนทางการเงินในระบบเศรษฐกิจ มนุษย์จึงอยู่ในฐานะ “นักบริโภค” โดยเฉพาะคนในเมืองที่ตกเป็นทาสของระบบและเกิดความสูญหายของคุณค่าความเป็นมนุษย์ในโลกบริโภคนิยมที่ซึ่มลึกเข้าไปยังวิถีการดำรงชีวิตของคนในพื้นที่เมืองและเป็นสิ่งที่คนในพื้นที่เมืองไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2550)

บริโภคนิยมคือการพยายามผลักดันให้มนุษย์ซื้อและสะสมสินค้าอย่างไม่หยุดยั้งเพื่อสนองความปรารถนาและเพื่อสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ (Baudrillard, 1988, 1999) ในทางตรงข้าม ปรัชญาของพุทธศาสนาในเรื่องการปลงอนิจจังสังขาร ซึ่งเป็นนัยถึงความเปราะบางของการพยายามสะสมสมบัติหรือสินค้าเพื่อเป็นของส่วนตัว เนื่องด้วยวันหนึ่ง สังขารของมนุษย์ต้องดับและความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์จะสูญหายไปเช่นกัน (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2550)

คนในเมืองที่ยึดระบบทุนนิยมส่วนใหญ่ไม่รู้ตัวว่าตนเองต้องการสิ่งใด ผ่านระบบบริโภคนิยมและการโฆษณาชวนเชื่อที่ล่อลวงให้คนบริโภคสินค้าทั้งที่ ไม่ได้มีความต้องการอย่างแท้จริง คนในเมืองจึงรู้สึกแปลกแยก และในที่สุดก็ไม่รู้ถึงความต้องการที่แท้จริงของตนเอง เพียงรู้แค่มีความต้องการ และความปรารถนา ซึ่งมีกองขยะเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการบริโภคที่ไม่รู้จักหยุดหย่อนของคนในเมืองที่จำเป็นต้องบริโภคอยู่ตลอดเวลาจากการถูกยั่วยุและล่อลวงจากการโฆษณาสินค้าที่แสดงผ่านสื่อรอบตัว การเก็บของจากกองขยะเป็นการตบตอในพื้นที่เมืองว่าสินค้าไม่ต้องแลกเปลี่ยนกับเงินอีกต่อไป

ความซับซ้อนของการบริโภคไม่ได้อยู่ที่การบริโภคเอง แต่อยู่ที่สัญญาณหรือสิ่งที่การบริโภคนั้นหมายถึงหรือแทนที่ ดังเช่นโทรศัพท์มือถือที่ได้รับการตอบรับมากขึ้นแม้บางคนจะไม่มี ความจำเป็นต้องใช้ แต่ก็พกไว้เป็นการเสริมบารมี เป็นตัวแทนวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่เร่งรีบทำงานได้ทุกที่ ผู้ผลิตมือถือก็พยายามผลักดันให้ผู้บริโภคเปลี่ยนโทรศัพท์มือถือเป็นระยะแม้จะไม่จำเป็นต้องทิ้งเสริมกลยุทธ์ด้วยการเพิ่มการออกแบบให้เป็นสมัยนิยมมีลูกเล่นมากขึ้น ทำให้กระแสการเปลี่ยนโทรศัพท์บ่อยครั้งเป็นตัวแทนคนที่ทันสมัย ทันเหตุการณ์ และยินดีปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสมัยใหม่ตลอดเวลา (สุรเดช โชติอุดมพันธ์, 2550) โดยไม่รู้ตัวว่ากำลังตกเป็นทาสของระบบบริโภคนิยม

สภาพ “บริโภคนิยม” (consumerism) ที่เกิดขึ้นยังสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดการอุปโภคบริโภคสินค้าและบริการให้น้ำมีตัวตน มีตราสัญลักษณ์ มีคุณภาพที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้คนไทย โดยเฉพาะในชุมชนเมืองหลงใหลในวิถีทุนนิยมที่เน้นการผลิต การขาย เพื่อแสวงหากำไรสูงสุด แต่อีกด้านหนึ่งกลับเร่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติจนเกิดปัญหาวิกฤต (วัชระ งามจิตระเจริญ, 2552)

ส่วนที่ 2 วัฒนธรรมกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

2.1 วัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มในสังคมเมือง

วัฒนธรรม (culture) มาจากภาษาลาตินว่า cultura แตกจากคำว่า colere ที่หมายถึงการเพาะปลูกและบำรุงให้เจริญงอกงาม (cultivate) ส่วนในภาษาไทยวัฒนธรรมถูกนิยามโดยรากศัพท์ภาษาบาลีและสันสกฤตว่า วัฒนธรรม (วัฒนธรรม) หมายถึง ความเจริญงอกงาม และธรรม (ธรรม) หมายถึง สภาพที่มีอยู่จริง เมื่อรวมกันเป็น วัฒนธรรม หมายถึง ที่แสดงถึงความเจริญงอกงามหรือความมีระเบียบวินัย (กรมศิลปากร, 2542; คณะกรรมการจัดทำหนังสือวิถีสไทย, 2543)

วัฒนธรรมสำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์ เพราะมีอิทธิพลในการกำหนดมุมมองการมองโลกของคนในกลุ่ม ซึ่งประกอบขึ้นจากสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ทั้งภาษา ท่าทาง การแต่งตัว หรืออุปกรณ์ เครื่องมือ หรือแม้กระทั่งกิจกรรมอย่างเช่นการบริโภค ที่ใช้ประกอบการดำเนินชีวิตประจำวันโดยไม่รู้ตัว แบบแผนที่สร้างมุมมองความเชื่อและทัศนคตินี้หากได้รับรู้ร่วมกัน (Share value) จนในที่สุดทุกคนยอมรับจะกลายเป็นแบบแผนที่ทรงคุณค่าและถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังและถือเอาเป็นวิถีชีวิต ที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” (SaGaZenJi, 2565)

วัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญหลายประการ กล่าวคือ เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์และสังคม เป็นผลรวมที่เกิดจากแบบแผนที่สำคัญในการดำรงชีวิตของคนในสังคมโดยส่วนรวมไม่ใช่คนใดคนหนึ่งซึ่งขาดไม่ได้ ทุกคนที่อยู่ในสังคมจะต้องปฏิบัติตาม เกิดจากการเรียนรู้ การขัดเกลา และถ่ายทอดด้วยภาษาและสัญลักษณ์ผ่านสมองที่ฉลาดกว่าสัตว์ สามารถตกทอดสู่คนรุ่นหลังได้ และสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมได้ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นใช้ในสังคม ซึ่งวัฒนธรรมแต่ละแห่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกัน และสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมและสภาพสังคม (สุรพงษ์ ลือทองจักร, 2552)

ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากคนในกลุ่มหรือสังคม จึงต้องอาศัยการเรียนรู้และถ่ายทอดมากกว่าการสิ่งที่มีมาแต่ดั้งเดิมโดยธรรมชาติ ดังเช่น การไหว้ที่เด็กไทยทุกคนจะได้รับการสั่งสอนว่าเมื่อเจอผู้ใหญ่ให้ไหว้ทุกครั้งแม้จะไม่จกก็ตาม การไหว้จึงมาจากการ

ถ่ายทอดข้อปฏิบัติมากกว่าที่เราจะรู้ได้ด้วยตัวเอง โดยวัฒนธรรมของแต่ละสังคมอาจมีความแตกต่างกันได้ เช่น การทักทายของแต่ละที่ไม่ได้มีความเป็นสากลเหมือนกัน จึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมเป็นผลผลิตจากสังคมโดยตรง

วัฒนธรรมจึงเป็นดั่งเลนส์ที่ใช้ในการมองและเข้าใจโลก (to see the world through our own pair of cultural lens) การที่เราเติบโตมาในสังคมแบบใด เราจะได้รับการปลูกฝัง วัฒนธรรมนั้นเข้าไปในตัวเองอย่างเป็นธรรมชาติ จนเราดำเนินชีวิตบนวัฒนธรรมนั้นไปโดยไม่รู้ตัว ในมุมมองหนึ่งความเคยชินนี้อาจทำให้เรารู้สึกว่าไม่มีอะไรแปลกใหม่หรือน่าตื่นเต้น ต่อเมื่อเราได้ ไปพบสถานที่ใหม่ พบคนในสังคมใหม่ที่เป็นคนนอกพื้นที่หรือชาวต่างชาติจะเกิดความตื่นตาตื่นใจ และใช้เลนส์ของแต่ละคนพิจารณาพิจารณาถึงความแตกต่างของสิ่งที่ไม่ปกติในสายตาของเราอย่าง สนใจ ผลที่ตามมาต่อจากนั้นคือการเปิดมุมมองหรือโลกทัศน์ของเราเพื่อเราเอาวัฒนธรรมใหม่นั้น เข้ามาเป็นของตัวเอง หรือมองว่าเป็นสิ่งที่ผิดปกติ ไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้อง คือการตัดสินหรือให้ คุณค่ากับสิ่งเหล่านั้น ที่ภายใต้ความรู้หรือประสบการณ์ในที่ที่เขาเติบโตมา หรือวัฒนธรรมที่ฝังราก อยู่ในตัว

วัฒนธรรมอาจถูกแบ่งออกด้วยมิติการใช้สัมผัส (SaGaZenJi, 2565) ที่ถูกแบ่งออก ได้เป็น

(1) วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ เป็นสิ่งของที่สัมผัสได้ ที่ถูกให้ความหมายหรือนัยยะทาง สังคม เช่น ศิลปะ อนุสรณ์ อาวุธ หรือแม้กระทั่งสถาปัตยกรรมของอาคารบ้านเรือนด้วยเช่นกัน ที่ เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ถือเป็น “วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (material culture)”

(2) วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์ ไม่ใช่สิ่งของ แต่มีผลในการกำหนดความหมายหรือ มุมมองในการมองโลก ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ภาษาที่ใช้สื่อสาร ถือเป็น “วัฒนธรรมที่เป็นสัญลักษณ์ (symbolic culture)”

ภายในสังคมจะประกอบด้วยชุดความคิดหรือความเชื่อที่ผสมรวมกันอยู่และมี อำนาจไม่เท่ากัน วัฒนธรรมจึงถูกแบ่งจากอิทธิพลของกลุ่มวัฒนธรรมเหล่านั้นเป็นสองประเภท ใหญ่ คือ (1) วัฒนธรรมหลัก (dominant culture) และ (2) วัฒนธรรมรอง (subculture) โดย วัฒนธรรมหลักจะสะท้อนความคิดความเชื่อที่สมาชิกในสังคมให้การยอมรับอย่างกว้างขวางจนมี สถานะเป็นแบบแผนมาตรฐาน (norm) ที่ทุกคนควรยึดถือปฏิบัติเป็นปกติ ส่วนวัฒนธรรมรองเป็น วัฒนธรรมของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคมนั้น ซึ่งมักไม่ต้านกระแสวัฒนธรรมหลัก แต่วัฒนธรรมรอง บางอย่างอาจมีลักษณะต่อต้านค่านิยมหรือแนวคิดวัฒนธรรมหลักก็ได้ ที่เรียกว่า วัฒนธรรมต้าน (counterculture) ซึ่งท้ายที่สุดอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต่อไปได้

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมักเกิดขึ้นค่อยเป็นค่อยไป หลายครั้งอาจจะไม่ได้ทันสังเกตว่าวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ แต่ในบางครั้งที่มีสถานการณ์พิเศษ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นอย่างกะทันหันและรวดเร็วได้ เช่น ในสมัยจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การใส่เสื้อผ้า อาหารการกิน รวมถึงธรรมเนียมต่าง ๆ เช่นการห้ามผู้คนกินหมาก ให้ราชการไทยกล่าวคำว่าสวัสดิเมื่อแรกพบกัน ที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหันและรวดเร็วเนื่องจากรัฐบาลได้ออกนโยบายชาตินิยมส่งผลให้คนไทยต้องปรับตัวทันที

นอกจากการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเองภายในสังคม (intra-societal change) ได้แล้วยังเกิดขึ้นจากการเข้ามาของวัฒนธรรมสังคมอื่นได้ ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากปัจจัยภายนอกสังคม (inter-societal change) ทำให้เกิดกระบวนการแพร่ทางวัฒนธรรม (cultural diffusion) ขึ้น เช่น การพาณิชย์กับจีน ทำให้เกิดศิลปะและสถาปัตยกรรมร่วมกันระหว่างไทย-จีน วัฒนธรรมที่เข้มข้นมากกว่าซึ่งพิจารณาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีหรืออำนาจบุคคลที่นำวัฒนธรรมเข้าจะแพร่เอาแนวคิด เทคโนโลยี ความเชื่อ ค่านิยมเข้าไปยังวัฒนธรรมเข้มข้นน้อยกว่า ทำให้เกิดการผสมผสานวัฒนธรรมเกิดขึ้น

เมื่อวัฒนธรรมเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีความเชื่อมโยงกันระหว่างสมาชิก มีลักษณะเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดการกระทำให้กับสมาชิก ที่ใช้ในการจัดระเบียบสังคม และการจัดสรรและครอบครองทรัพยากร วัฒนธรรมจึงเป็นโครงสร้างทางสังคมประเภทหนึ่ง (โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์, 2565; ศรีศักร วัลลิโภดม และ ศรีนาถ สุริยะ, 2535)

คำว่ากรบริโภค “consumption” มาจากภาษาลาติน “consumere; consumere” ซึ่งมีความหมายว่า ใช้จนหมดสิ้น ทำลาย ในขณะที่ “consummation” มาจากภาษาลาติน “consumare; consumma” หมายถึง บทสรุปหรือในท้ายที่สุด ความหมายของคำว่า “consumption” ในภาษาอังกฤษ จึงมีทั้งการแสดงออกถึงการทำลายหรือการใช้จนหมดสิ้น และการสร้างหรือการใช้ประโยชน์ (พิทยา พละดีวัลย์, 2562) หากมองการบริโภคภายใต้บริบททุนนิยม อาจถือเป็นหนึ่งฐานรากที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นรูปแบบของการทำลายอย่างสร้างสรรค์ (Clarke, Doel, & Housiaux, 2003) กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบริโภค คือ การใช้ประโยชน์จากสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการหรือบำบัดความต้องการของมนุษย์ การบริโภคจึงเป็นกิจกรรมทั้งหมดที่เกิดในกิจวัตรในชีวิตประจำวันของคนทุกคน ตั้งแต่ตื่นนอนตั้งแต่เช้าจนถึงเข้านอน

วัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่ม จึงหมายถึง รูปแบบหรือวิถีปฏิบัติในกิจกรรมการดื่มน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันของคนในสังคม ที่ถูกสร้างและถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนคนในสังคมยึดถือปฏิบัติเป็นแบบแผนการดำรงชีวิต

ในอดีตการบริโภคน้ำของคนในสังคม ได้น้ำที่สะอาดมาจากแม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง คลองบึง หรือน้ำฝนที่ตกในชุมชนที่ผ่านกรรมวิธีตามภูมิปัญญาแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ การทิ้งไว้ให้ตกตะกอน การกรองด้วยดินหินทราย และการต้มฆ่าเชื้อ แม้กระทั่งในราชสำนักไทย น้ำเสวยของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยอยุธยาก็นำมาจากแม่น้ำ แต่จะตักน้ำจากแม่น้ำขนาดใหญ่ ไม่ใช่แหล่งน้ำตื้น ซึ่งต้องไม่มีเลนหรือตม ตามจารีตหรือกฎเกณฑ์ที่กำหนดเป็นราชประเพณี และยังคงปฏิบัติสืบมาอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเสวยน้ำที่ตักจากบริเวณจุดบรรจบของแควน้อยกับแควใหญ่หน้าเมืองกาญจนบุรี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเสวยน้ำที่ตักมาจากแม่น้ำเพชรบุรี ลำเลียงใส่โอ่งใบใหญ่เข้ามาในกรุงเทพฯ ครั้นละจำนวนมาก เพื่อนำมาพักไว้ใช้เป็นน้ำสำหรับเสวย กระทั่ง พ.ศ. 2465 รัชกาลที่ 6 ทรงเริ่มกิจการการประปาในกรุงเทพฯ พบว่าน้ำประปาเป็นน้ำผ่านกระบวนการทำให้สะอาดที่ดีที่สุด จึงยกเลิกธรรมเนียมการตักน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีมาใช้เสวย แต่ยังคงใช้ในพระราชพิธีสำคัญๆ เช่น พระบรมราชาภิเษก การสงฆ์พระมณฑลภิเษกของพระมหากษัตริย์ เป็นต้น (ดิเรก บุญธรรม และ วราภรณ์ จิรัชยศักดิ์, 2555)

เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เกิดมลพิษจากการใช้ทรัพยากรโดยไม่คำนึงถึงความเสียหาย ทำให้สิ่งแวดล้อมไม่อาจฟื้นฟูกลับสู่สภาวะเดิม จึงเกิดเป็นมลภาวะทั่วไปทั้งมลภาวะทางน้ำและอากาศ แหล่งน้ำที่นำมาผลิตน้ำเพื่อการบริโภคจึงแปรเปลี่ยนสภาพไปทำให้ไม่สามารถนำมาใช้งานได้ และด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จากแนวคิดแห่งการพัฒนา ซึ่งนำพาระบบทุนนิยมเข้ามาครอบงำคนในสังคม ผู้คนต่างหลั่งไหลจากบ้านเกิดเข้ามาหาโอกาสในเมืองเกิดความแออัดคับคั่ง ยิ่งส่งผลกระทบให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมในเมืองมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งการทำกำไรที่เป็นเป้าหมายสำคัญของระบบทุนนิยม ทำให้คนตกอยู่ในภาวะของการเร่งรีบ เอาเวลาเป็นตัวกำหนดประสิทธิภาพในการหน้าที่ ดังนั้น คนในชุมชนเมืองจึงไม่มีเวลาเพียงพอในกิจกรรมที่มีการหยิบนั่นความสะอาดกลบเข้ามาให้ จึงต้องพึ่งพาการนำเสนอสินค้าหรือผลิตภัณฑ์เหล่านั้น รวมทั้งในเรื่องของการบริโภคน้ำดื่มเช่นกัน

น้ำดื่มบรรจุขวดเสนอตัวเข้าเป็นตัวเลือกในกิจกรรมการดื่มน้ำให้กับผู้บริโภคน้ำดื่ม โดยเฉพาะคนในสังคมเมือง ที่ดั้งเดิมจะตักน้ำดิบจากแหล่งน้ำธรรมชาติมาผ่านกระบวนการทำให้น้ำสะอาดด้วยตัวเอง เพื่อตอบโจทย์การแก้ปัญหาเรื่องการเข้าถึงน้ำสะอาด และความ

สะดวกสบายบนความเร่งรีบของการใช้ชีวิตคนในเมือง วัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มในสังคมเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไป

คนในชุมชนเมืองมีแบบแผนการบริโภคน้ำดื่มที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การดื่มน้ำจากเครื่องกรองที่ติดตั้งที่ทำงานหรือที่บ้าน การรองน้ำฝน การดื่มน้ำกินเอง หรือในร้านอาหารจะพบทางเลือกในการดื่มน้ำจากเหยือกหรือจากขวด แต่แบบแผนที่เป็นที่ยอมรับกันมากที่สุดคือการบริโภคน้ำดื่มจากน้ำดื่มบรรจุขวด ที่ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมหลักของวัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มในสังคมเมือง จากข้อมูลแหล่งที่มาของน้ำดื่ม (ตาราง 4) พบว่าน้ำดื่มบรรจุขวดและตู้ น้ำดื่มหยอดเหรียญมีค่าสูงถึงร้อยละ 37.8 และความต้องการของน้ำดื่มบรรจุขวดจากมูลค่าตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดที่เพิ่มขึ้นทุกปี ตั้งแต่ปี 2562 อยู่ที่ราว 40491 ล้านบาท โตขึ้นร้อยละ 10 เฉพาะมูลค่าตลาดน้ำดื่ม (ไม่รวมน้ำแร่) อยู่ที่ 35,776 ล้านบาท (Nalisa, 2564)

วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในชุมชนเมือง ถือเป็นวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองในการเลือกบริโภคน้ำดื่มตามความพึงพอใจเพื่อตอบสนองความต้องการของตัวเอง และได้รับการส่งเสริมผ่านกิจกรรมที่เกิดจากผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้เชื่อว่าน้ำดื่มนั้นมีความสะอาดปลอดภัย และเป็นทางเลือกของการบริโภคน้ำดื่มได้

การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นวัฒนธรรมของคนในเมืองที่มีความเข้มข้นเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจวิเคราะห์เป็นประเด็นดังนี้

(1) วัฒนธรรมนี้เป็นสิ่งที่คนในเมืองสร้างขึ้นเองจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการการบริโภคน้ำดื่มซึ่งเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานและยังเป็นการบำบัดความทุกข์กังวลเนื่องจากข้อจำกัดในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดด้วยวิธีการอื่น

(2) คนในเมืองโดยส่วนใหญ่ยอมรับการดื่มน้ำบรรจุขวดให้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต ทั้งในส่วนที่เป็นผู้บริโภคที่ยอมจ่ายเงินเพื่อแลกกับการได้ความสะดวกสบายในการดื่มน้ำที่มาจากผู้ผลิต ขณะที่ผู้ผลิตก็ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภค ด้วยการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดตอบใจหทัยที่หลากหลายของผู้บริโภคและสร้างแบบแผนการจัดจำหน่ายที่หลากหลาย

(3) วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดนี้ ทุกคนในชุมชนเมืองต่างยอมรับโดยส่วนรวม ไม่ใช่เพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

(4) วัฒนธรรมการบริโภคน้ำ เป็นสิ่งจำเป็นในสังคม เพราะน้ำเป็นพื้นฐานการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต การบริโภคน้ำจะต้องบริโภคน้ำที่สะอาด ปลอดภัย และมีคุณสมบัติต่อร่างกาย ขณะเดียวกันหากไม่มีวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดก็จะไม่เกิดผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน

(5) วัฒนธรรมนี้เกิดจากการเรียนรู้ภายหลัง จากประสบการณ์ที่คนในสังคมเมืองได้ประสบ เช่น ความไม่สะอาดจากการบริโภคน้ำดื่มโดยวิธีอื่นเป็นการเรียนรู้การสังคม และจากการขัดเกลาและการถ่ายทอดผ่านภาษาและสัญลักษณ์ จากบุคคลอื่นในสังคมที่อยู่ด้วยกัน รวมทั้งการโฆษณาชวนเชื่อที่เกิดขึ้น

(6) สิ่งนี้ถูกถ่ายทอดเป็นมรดกทางสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดถูกนำเข้ามาในวิถีชีวิตประจำวันของคนหนึ่ง จะมีการบอกต่อ โดยเฉพาะในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นในครัวเรือน เมื่อมีการซื้อน้ำบรรจุขวดมาบริโภคจากครอบครัวหนึ่งสู่ครอบครัวขยาย และจากพ่อแม่ถึงลูก เมื่อไปร้านอาหาร พ่อแม่มีแนวโน้มจะดื่มน้ำดื่มจากขวดพลาสติกมากกว่าการดื่มน้ำจากเหยือกน้ำ พ่อแม่เลือกที่จะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดในร้านสะดวกซื้อให้กลับลูกมากกว่าจะรองน้ำใส่กระติกให้ลูกถือไปโรงเรียนเหมือนในอดีต

(7) การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดถูกกำหนดเป็นรูปแบบพฤติกรรมในอุดมคติและบรรทัดฐานทางสังคม นอกจากผู้คนจะปฏิเสธการดื่มน้ำด้วยวิธีอื่นแล้ว ยังแสดงที่ท่าไม่ยอมรับหากคนอื่นเลือกที่จะดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่นที่ไม่ใช่การดื่มน้ำจากขวดออกมาในรูปแบบการกล่าวโทษหรือสั่งสอน หรือแม้กระทั่งมีหลายสถานการณ์ที่พบได้ว่าคนในสังคมเมืองยอมกระหายน้ำโดยไม่บริโภคน้ำดื่มจากแหล่งอื่นใด ดังนั้นวัฒนธรรมนอกจากจะเป็นตัวผูกมัดให้คนในสังคมสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้แล้ว ยังแสดงอำนาจให้เกิด "การกลายเป็นอื่น (otherness)" ของสังคม คนในสังคมบริโภคได้ โดยการตัดสินโดยโน้มเอียงว่าวัฒนธรรมของตนเองดูดีกว่าอีกรั้ววัฒนธรรมอื่นที่มักเกิดขึ้นจะเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า ชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrism)

การกำหนดรูปแบบทางสังคมนี้ รวมถึงการกำหนดมาตรฐานให้กับคุณภาพของน้ำดื่มบรรจุขวดที่จะใช้ในการบริโภคด้วย จะต้องมีการผ่านกรรมวิธีที่ได้มาตรฐาน ต้องมีการรับรองความสะอาดการหน่วยงานผู้รับผิดชอบ

(8) ในวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดแฝงด้วยความสามารถที่มนุษย์เรียนรู้สิ่งแวดล้อมและเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมและตอบสนองความต้องการของมนุษย์เป็นความสามารถที่มนุษย์มีเหนือสัตว์อื่น โดยการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดื่มน้ำมาบรรจุลงในขวด เป็นการเลือกและปรับสภาพการดื่มน้ำด้วยตนเอง ไม่ใช่ออให้สิ่งแวดล้อมปรับสภาพให้มนุษย์และใช้เฉพาะการปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น

มนุษย์จะเข้าใจธรรมชาติได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างเช่น การศึกษาหาคุณสมบัติของน้ำดื่มที่เหมาะสมกับร่างกายมนุษย์ เพื่อหาแร่ธาตุที่เป็นประโยชน์ อันประกอบด้วยแคลเซียม ช่วยสร้างกระดูกและฟัน ป้องกันความดันโลหิตสูง อาการของโรคหัวใจ มะเร็งลำไส้

อาการปวดประจำเดือน แมกนีเซียม กลีเซอรีนมากในร่างกายช่วยเสริมสร้างกระดูกให้แข็งแรงขึ้น สร้างระบบภูมิคุ้มกัน รักษาการเต้นของหัวใจให้ปกติ บรรเทาอาการที่เกี่ยวกับสมอง ฟลูออไรด์ ช่วยป้องกันฟันผุทำให้ฟันแข็งแรง ชะลอการสลายของแร่ธาตุ เสริมกระบวนการคืนกลับของแร่ธาตุ บนผิวเคลือบฟัน ไอโอดีน การทำงานของต่อมไทรอยด์ ควบคุมระบบเผาผลาญอาหารในร่างกาย โพแทสเซียม ทำงานร่วมกับโซเดียมในการควบคุมสมดุลของน้ำในร่างกาย ทำให้หัวใจเต้นเป็นปกติ เป็นต้น ผลแห่งความรู้ของแร่ธาตุเหล่านี้จึงถูกนำมาใช้เป็นส่วนประกอบหนึ่งในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

(9) ภายในวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่ม นั้น มีแบบแผนในการดื่มน้ำที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการดื่มน้ำจากการผลิตเองด้วยการต้ม กรอง รดกตะกอน หรือการใช้การปรับปรุงน้ำด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยด้วยตัวเอง รวมทั้งการดื่มน้ำที่ผ่านกรรมวิธีภายใต้อุตสาหกรรมน้ำดื่มบรรจุขวดด้วย จึงกล่าวได้ว่าในสังคมคนในเมืองมีวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มที่หลากหลาย แต่วัฒนธรรมหลักยังคงเป็นวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

(10) แม้ว่าวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะเป็นวัฒนธรรมหลักที่ยั่งยืน มั่นคงถาวรในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมนี้ก็มีความโอกาสที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเป็นพลวัตร จากปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเองและกับโครงสร้าง เพื่อให้เหมาะสมกับแบบแผนในการดำรงชีวิตของมนุษย์ที่มีความไม่คงที่แต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

2.2 วัฒนธรรมบริโภคในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

วัฒนธรรม (culture) ดังที่กล่าวไว้ในหัวข้อก่อนว่าหมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นในสังคม อาจเป็นวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุ เช่น ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม พฤติกรรม ที่บ่งบอกถึงความเหมาะสม ซึ่งรวมกันเป็นแบบแผนหรือวิธีการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมนั้น ตลอดจนมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมระดับชาติหรือกลุ่มย่อยต่างเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมและความประพฤติกของคนในสังคม ไม่เว้นเรื่องของการบริโภค (จิตติกานต์ หลักอารียะ และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย, 2563) วัฒนธรรมการบริโภคจึงมีความหมายครอบคลุมกิจกรรมและความสัมพันธ์ของคนในสังคมซึ่งดำเนินไปบนพื้นฐานการใช้ทรัพยากร วัตถุ เวลา แรงงาน เทคโนโลยี ข้อมูล ความคิด ความรู้สึก อันมีการหมุนเวียนแลกเปลี่ยนระหว่างแต่ละคนผ่านกิจกรรมการบริโภคซึ่งมีสิ่งสำคัญอันเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา (กฤตินี ญัฐสุณิสิทธิ, 2549) วัฒนธรรมจะทำหน้าที่กำหนดความเหมาะสมของพฤติกรรมและลักษณะที่ขัดแย้งต่อจารีตประเพณี แบบแผน จึงทำหน้าที่ขัดเกลาพฤติกรรมการบริโภคของบุคคลให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานของสังคม (ชูชัย สมิทธิไกร, 2557)

McCracken (1988) ทำศึกษาการบริโภคและวัฒนธรรมเชิงประวัติศาสตร์พบว่า วัฒนธรรมบริโภคเริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 18 จากการทำให้สินค้ากลายเป็นแฟชั่น เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงรสนิยมของคนจำนวนมากให้เกิดความหลงใหลในสไตล์ใหม่ ทำให้ความต้องการเสื้อผ้ามีจำนวนมากขึ้น จนเกิดการสร้างนวัตกรรมทางเทคนิคในอุตสาหกรรมสิ่งทอ และวางขายในตลาดโดยอาศัยนวัตกรรมเทคโนโลยีการพิมพ์ที่รองรับการโฆษณาในวงกว้าง กระทั่งเวลาต่อมาเกิดการปฏิวัติผู้บริโภคเกิดขึ้นปลายศตวรรษที่ 19 (Williams, 2004) เมื่อฝรั่งเศสพยายามบุกเบิกผู้ค้าปลีกและผู้โฆษณาจนเปลี่ยนปารีสเป็น “โรงงานนำร่องแห่งมวลการบริโภค” ผ่านนิทรรศการโลก (World Exposition) ที่จัดขึ้นที่ปารีสในปี พ.ศ.2432 และ พ.ศ.2443 การจัดแสดงเหล่านั้นส่งผลสำคัญให้เกิดการพัฒนาห้างสรรพสินค้าและงานแสดงสินค้า ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาวัฒนธรรมบริโภคสู่ยุคสมัยใหม่ไปควบคู่กับปัจจัย 3 ประการ ได้แก่ *ประการแรก* คือ นโยบายการเมืองของพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่ 1 ของอังกฤษในศตวรรษที่ 16 ที่กำหนดให้มีพิธีรีตองในศาลเพื่อสื่อถึงความชอบธรรมของการปกครอง *ประการที่สอง* คือ การปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองจนชาวยุโรปมีส่วนร่วมในการตลาดมากขึ้น เกิดการขยายตัวของตลาดกลายเป็นทางเลือกของผู้บริโภคที่เพิ่มขึ้น ทำให้คนชั้นสูง คนชั้นกลาง และคนชั้นล่างได้รับรู้และยอมรับความสำคัญทางสังคมของสินค้าและพยายามเลือกสิ่งที่เหมาะสมสำหรับตัวเองแทนที่จะใช้สินค้าตามชนชั้นวรรณะแต่ดั้งเดิม *ประการที่สาม* คือ การสร้างการบริโภคให้เป็นสถาบันผ่านการเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้าในศตวรรษที่ 19 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะและบริบทพื้นฐานในกิจกรรมการซื้อ-ขาย ตลอดจนลักษณะข้อมูลและอิทธิพลที่ผู้บริโภคถูกทำให้ตกอยู่ภายใต้การควบคุม

Slater (1997) กล่าวว่าวัฒนธรรมบริโภคเริ่มจากการที่สินค้าโภคภัณฑ์เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของผู้คนในสังคมอย่างกว้างขวางผ่านชนชั้นทางสังคม การบริโภคนั้นถูกจุดประกายด้วยความรู้สึกใหม่ของแฟชั่นและรสนิยม และในที่สุดวัฒนธรรมก็ถูกประสานผ่านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน องค์กร จนเกิดเป็นแนวปฏิบัติที่ได้รับประโยชน์จากตลาดใหม่ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของการจ่ายค่า การโฆษณา และการตลาด

วัฒนธรรมบริโภคเป็นระบบหรือชุดพฤติกรรมของการบริโภคผลิตภัณฑ์เชิงพาณิชย์ที่พบได้ในทุกเวลาและสถานที่ เป็นระบบที่ถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรม บรรทัดฐาน และวิถีปฏิบัติที่มีอยู่จากรุ่นสู่รุ่น ทั้งยังส่งเสริมให้คนส่วนใหญ่มุ่งพิจารณาถึงการใช้สิทธิส่วนบุคคลอย่างอิสระในพื้นที่ส่วนตัวในชีวิตประจำวันภายใต้แนวคิดเรื่องความทันสมัยที่เปลี่ยนไปมาในโลกที่ไม่ถูกควบคุมโดยประเพณีดั้งเดิมอีกต่อไป แต่เป็นการเลื่อนไหลที่เกิดจากบุคคลในสังคมที่ถือว่ามีความ

และมีเหตุผล ดังนั้นวัฒนธรรมบริโภคจึงบ่งบอกมูลค่าเชิงสัญลักษณ์มากกว่าความพึงพอใจในวัตถุจากความต้องการที่แท้จริง

วัฒนธรรมบริโภคสร้างการจูงใจให้เกิดการแข่งขัน การจับคู่ และการเลียนแบบทางสังคมที่แสดงออกผ่านการเลือกที่จะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่าง ความเป็นตัวตน และความโดดเด่น การจูงใจเหล่านี้ร่วมกันผลักดันให้เกิดเป็นวัฏจักรลักษณะเฉพาะของสินค้าและบริการ ซึ่งถูกกระตุ้นโดยวิศวกรรมสังคมผ่านนักการตลาด นักโฆษณา และผู้ค้าปลีก ที่แผ่ขยายจากรากฐานในอุตสาหกรรมแฟชั่นไปสู่ทุกชีวิตในสังคม ที่กำหนดความสำคัญพิเศษของการใช้สินค้าอุปโภคบริโภค คือ การบ่งบอกถึงสถานะบุคคล ความมีหน้ามีตา ความเป็นอยู่และคุณภาพชีวิตที่ดี

ประเด็นในการพิจารณาการเป็นวัฒนธรรมบริโภคมี 2 ประการ คือ (1) ผลกระทบเชิงพาณิชย์ที่แพร่หลายรวดเร็วซึ่งถูกผลิตขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนภายในตลาดทุนนิยมมีความสำคัญเหนือสิ่งทีรัฐบาลแจกจ่ายผ่านรัฐสวัสดิการหรือการแลกเปลี่ยนหรือการให้ของขวัญกันในกลุ่มสังคม และ (2) ความเป็นอิสระของการบริโภคจากการผลิตและการเพิ่มขึ้นของอำนาจและผู้มีอำนาจทำให้ผู้บริโภคบางคนอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลงของตลาด

คำจำกัดความของวัฒนธรรมบริโภคมีมากมาย แต่เป็นคนละคำกับคำว่า “บริโภคนิยม” และ “วัตถุนิยม” ทั้งนี้ Gabrie and Lang (1995) อธิบายว่า “บริโภคนิยม” มีความหมายที่แตกต่างกันอย่างน้อย 5 ประการ คือ เป็นหลักคำสอนทางศีลธรรม เป็นวิธีการแบ่งเขตสถานะทางสังคม เป็นสิ่งขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นนโยบายสาธารณะ และเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคม กล่าวโดยสรุป บริโภคนิยม คือ ชุดพฤติกรรม ทศนคติ และค่านิยมที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคสินค้าที่เป็นวัตถุ ส่วนคำว่า “วัตถุนิยม” มักปรากฏในวัฒนธรรมบริโภค มีที่มาจากหลายแหล่ง ระดับสูงสุดของวัตถุนิยมจะมองทรัพย์สินสมบัติเป็นศูนย์กลางในการใช้ชีวิตของบุคคล และถูกทำให้เชื่อว่าเป็นแหล่งความพึงพอใจและความไม่พึงพอใจมากที่สุด วัตถุนิยมจึงเป็นเพียงส่วนหนึ่งของคำว่าบริโภคนิยมที่ครอบคลุมเฉพาะคุณค่าสังคมที่ให้กับสินค้าทางวัตถุเท่านั้น

ในอีกแง่หนึ่งวัฒนธรรมบริโภคอาจถือว่าเป็นส่วนย่อยของบริโภคนิยมและวัตถุนิยม ที่ศึกษามุมมองความหลากหลายของสาขาวิชาต่าง ๆ ได้แก่ การสื่อสาร การศึกษาวัฒนธรรม เทววิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา การตลาด มานุษยวิทยา และปรัชญา วัฒนธรรมบริโภคมีลักษณะสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและสินค้าที่เป็นวัตถุ โดยทั่วไปคือการจัดระเบียบทางสังคม ที่การซื้อขายสินค้าและบริการไม่เพียงแต่จะเป็นกิจกรรมที่โดดเด่นของชีวิตประจำวัน แต่ยังเป็นผู้ชี้ขาดที่สำคัญของการจัดระเบียบ กำหนดความสำคัญ และให้ความหมายทางสังคม

วัฒนธรรมบริโภค คือ วัฒนธรรมในการบริโภคที่เกิดขึ้นระหว่างคนในสังคมซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมในแต่ละช่วงเวลา สมัยศักดินาช่วงก่อนความทันสมัย การบริโภคของคนทั่วโลก ขึ้นกับชาติกำเนิดที่จะบ่งบอกสถานะและกำหนดสิ่งของที่จะใช้สอย ไม่มีการซื้อขายอย่างเสรี ไม่ขึ้นกับอำนาจหรือเงินทอง ตัวอย่างเช่น กษัตริย์จะทรงมีเครื่องราชูปโภคที่ไม่เหมือนกับข้าราชการไพร่ ทาส ซึ่งก็จะมีเครื่องใช้สอยที่แตกต่างกันตามการยอมรับในสถานะ เช่น ชนชั้น ชนทอง ชนโรงหิน ผู้ชำนาญในแต่ละสินค้าก็จะผลิตสินค้าเพื่อกลุ่มคนเฉพาะในจำนวนที่จำกัด แนนอน ตามการสั่งซื้อ (made to order) ไม่มีการผลิตเพื่อนำมาวางขายในท้องตลาดทั่วไป (Arnould, Sheth, & Malhotra, 2010; Lury, 1996)

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมเข้าสู่ยุคแห่งความทันสมัยที่มาพร้อมกับระบบการค้าเสรีและระบบทุนนิยม ทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลต่อวัฒนธรรมบริโภค แนวปฏิบัติทางสังคม หลักคิดและค่านิยมทางวัฒนธรรม แรงบันดาลใจและอัตลักษณ์ที่มุ่งเน้นไปในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคมากกว่ามิติอื่นทางสังคม (Slater, 1997) จึงไม่ได้อ้างถึงเพียงรูปแบบความต้องการและวัตถุที่เฉพาะเจาะจงแต่ยังคำนึงถึงคุณค่าด้วย ผู้บริโภคมีเสรีภาพในการเลือกการบริโภคผ่านเงินตรา ในอีกแง่หนึ่งถูกมองว่ามีความขัดแย้งกับ “วัฒนธรรม” ที่ได้รับการนิยามว่าเป็นการรักษาคุณค่าที่แท้จริงทางสังคมซึ่งไม่อาจต่อรองได้ด้วยเงินและการแลกเปลี่ยนผ่านตลาดได้ วัฒนธรรมบริโภคจึงถูกนำมาผสมผสานกับวัฒนธรรมมวลชนที่ประกอบขึ้นจากความปรารถนาและรสนิยมของมวลชน การแพร่กระจายของค่านิยมการบริโภคไปสู่สังคมทั่วไปเกิดขึ้นเนื่องจากการบริโภคกลายเป็นจุดสำคัญของชีวิตทางสังคมที่มีการผลิตซ้ำพื้นที่ของชีวิตมากขึ้นผ่านการใช้สินค้าโภคภัณฑ์ และค่านิยมของวัฒนธรรมบริโภคถูกขยายรูปแบบสู่บริการสาธารณะหรือการให้บริการด้านสุขภาพ

วัฒนธรรมบริโภคในสังคมสมัยใหม่เป็น วัฒนธรรมของสังคมตลาด การบริโภคถูกสื่อสารผ่านความสัมพันธ์ทางการตลาด กล่าวคือ ผู้บริโภคบริโภคสินค้า บริการ และประสบการณ์ที่ผลิตขึ้นเพื่อจำหน่ายในตลาดไม่ใช่ผลผลิตจากการผลิตซ้ำในชีวิตประจำวัน ที่สำคัญเป็นการเลือกกระหว่างสินค้าทางเลือกที่หลากหลายที่ผลิตโดยหน่วยงานซึ่งไม่ได้ใส่ใจความต้องการหรือคุณค่าทางวัฒนธรรมแต่เน้นผลกำไรและมูลค่าทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงการบริโภคส่วนใหญ่เกิดจากการกระจายทรัพยากรทางวัตถุและวัฒนธรรมในรูปแบบเงินตราและรสนิยมผ่านความสัมพันธ์ทางการตลาดเหนือความสัมพันธ์ด้านค่าจ้างและชนชั้นทางสังคมทั้งหมด (Slater, 1997)

การกระจุกตัวของวิธีการผลิตภายใต้กรรมสิทธิ์ส่วนตัว ทำให้คนส่วนใหญ่ไม่สามารถผลิตสินค้าอุปโภคบริโภคของตนเองได้ แต่ได้มาโดยทางอ้อมด้วยการขายกำลังแรงงานของตนเพื่อ

เงินในรูปค่าจ้างเพื่อผลิตสินค้าที่พวกเขาไม่ต้องการแล้วนำไปซื้อสินค้าที่ต้องการในตลาดอื่นซึ่งผลิตโดยคนงานและนายทุนกลุ่มอื่นเพื่อยังชีพ ผู้บริโภคจึงเกิดขึ้นจากการปรากฏตัวของตลาดและถือเป็นวิธีการทั่วไปในการควบคุมเศรษฐกิจ จึงมีลักษณะเป็นวัฒนธรรมทุนนิยมเสรี ที่มักเป็นปฏิปักษ์กับกฎระเบียบทางการเมืองที่เข้าควบคุมตลาดแบบอนุรักษนิยม

โดยหลักการแล้ววัฒนธรรมบริโภคเป็นสากลและไม่ใช้สิ่งเฉพาะตัว วัฒนธรรมบริโภคเป็นแนวความคิดบริโภคในสินค้าจำนวนมากเป็นการทั่วไปสำหรับประชากรทั้งหมด แทนที่จะทำเพื่อตัวเอง ครอบครัว หรือชุมชนในท้องถิ่นที่ถูกทำขึ้นเฉพาะ โดยถือความสัมพันธ์ของการแลกเปลี่ยนที่ไม่มีตัวตนและเป็นการทั่วไปทางการตลาด ที่เป็นสิ่งที่ไม่ระบุตัวตนและโดยหลักการแล้วเป็นสากล กล่าวคือ ผู้บริโภคไม่ใช่ลูกค้า (customer) ที่เป็นที่ยึด แต่เป็นบุคคลที่ไม่เปิดเผยตัวตนเกิดจากจินตนาการสร้างเป็นวัตถุเป้าหมายที่เกิดจากการสำรวจตลาดโดยรวมเพื่อการขับเคลื่อนตลาด ซึ่งอาจจะละเลยความสัมพันธ์บุคคลที่เป็นความหมายของวัฒนธรรมบางส่วนไปได้รวดเร็วขึ้น จากการทำให้เป็นอุตสาหกรรมที่ต้องการผลิตสินค้าจำนวนมาก มีการสนับสนุนและผลิตซ้ำตลอดเวลา แม้ว่าการเข้าถึงสินค้าผ่านระบบตลาดจะถูกจำกัดด้วยเงิน แต่เมื่อการบริโภคสินค้าถือเป็นกิจกรรมทั่วไปของประชากร มีสิทธิที่อิสระและความเท่าเทียมกันตามสิทธิขั้นพื้นฐานภายใต้ข้อจำกัดของกฎหมายและวัฒนธรรมที่เกิดจากอุดมการณ์ความทันสมัยของตะวันตก จึงทำให้วัฒนธรรมบริโภคปรากฏเป็นสากลมีหลักการว่าความสัมพันธ์ทางสังคม กิจกรรม และวัตถุทั้งหมดสามารถแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าได้ โลกที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดจึงเปลี่ยนเป็นโลกที่ไม่มีตัวตนและคุณค่า (Slater, 1997)

ดังนั้น วัฒนธรรมบริโภคจึงแสดงถึงเสรีภาพด้วยทางเลือกและชีวิตส่วนตัว การเป็นผู้บริโภคคือการตัดสินใจเลือกสิ่งที่ต้องการผ่านการจ่ายเงิน ไม่มีใครมีสิทธิ์บอกคนอื่นว่าจะซื้ออะไร ต้องการอะไร ถือเป็น “อำนาจอธิปไตยของผู้บริโภค” (Consumer sovereignty) เป็นเสรีภาพสูงสูดนอกเหนือจากสิทธิในการเลือกคู่ครองที่สามารถสัมผัสได้จริง เสรีภาพนี้ถูกกำหนดเป็นลักษณะเฉพาะที่สำคัญกับความทันสมัยของรูปแบบเสรีนิยม ที่การเลือกของผู้บริโภคเป็นการกระทำส่วนตัวแต่ละบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ด้วยอุดมคติที่จะไม่อยู่ในขอบเขตของการแทรกแซงของสาธารณะ จึงสามารถต่อต้านอำนาจทางสังคมที่ไร้เหตุผลของประเพณี ศาสนา ชนชั้นนำทางการเมือง และความเชื่อโชคลาง แต่ถูกกำหนดในแง่ของผลประโยชน์แต่ละบุคคล อย่างไรก็ตาม เมื่อการเลือกบริโภคเป็นเรื่องส่วนตัวเฉพาะในครัวเรือนและความสัมพันธ์ส่วนตัวเพื่อเพิ่มความสุขและความสะดวกสบายส่วนตัวจึงไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสาธารณะในการสร้างสังคมที่ดีขึ้นและดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง นอกจากนี้ความเป็นส่วนตัวของการเลือกส่วนบุคคลเป็นความขัดแย้งกับ

ระเบียบสังคมด้านความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและอำนาจหน้าที่ จึงเกิดคำถามเปรียบเทียบระหว่างผลประโยชน์ส่วนบุคคลกับการร่วมกันของสังคม และความชอบส่วนบุคคลกับคุณค่าทางวัฒนธรรม

เมื่อความเป็นอิสระมีมากขึ้น ความต้องการของผู้บริโภคจึงไม่จำกัดและไม่รู้จักพอ ซึ่งบ่งบอกสภาพทางสังคมหรือศีลธรรม จากความเลื่อมทราวม ความเลื่อมโทรม และการแข่งขันที่มากเกินไป ซึ่งมีความต้องการที่ไม่เหมือนใครและไม่จำกัด เกิดความต้องการอย่างต่อเนื่อง ทำให้ต้องมีการผลิตตามความต้องการที่มากขึ้น เป็นไปตามแนวคิดความทันสมัยทางวัฒนธรรม ที่ว่าผลผลิตที่เพิ่มขึ้นของอุตสาหกรรมสมัยใหม่เป็นการตอบสนองและกระตุ้นขีดความสามารถของความต้องการของผู้คนให้มีความซับซ้อนมากขึ้น มีความละเอียดรอบคอบ มีจินตนาการและเป็นส่วนตัวมากขึ้น และอาจเป็นการก้าวกระโดดไปสู่ความเลื่อมโทรม ในทางกลับกันผู้สนับสนุนมองว่าสังคมการค้าขึ้นอยู่กับการความต้องการ การผลิตสินค้าจะต้องขายให้ได้ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา จนเกิดนิยามใหม่ของเวลาว่างให้เป็นเวลาในการบริโภคสินค้าเพื่อการพักผ่อน ยิ่งสนับสนุนการเติบโตของระบบทุนนิยม นอกจากนี้ยังใช้การโฆษณาและการตลาดแก้ไขปัญหาคาขาดดุลอุปสงค์ (demand) ทำให้เกิดการสร้างแบรนด์และผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงค่านิยมใหม่ไปสู่ความทันสมัยในเรื่องการออมเงินและการใช้จ่ายเงินในอนาคตผ่านบัตรเครดิต การกำหนดแฟชั่นความล้ำสมัย ความสวยงาม การหมุนเวียนสินค้าและวัฒนธรรม ในแง่หนึ่งเพื่อการวางแผนอย่างมีเหตุผล แต่ในทางกลับกันก็ขึ้นกับการส่งเสริมความต้องการที่ไร้เหตุผล (Slater, 1997)

เมื่อระบบการปกครองสมัยโบราณของยุโรปที่ได้รับการสืบทอดจากแนวคิดระบบศักดินาว่าด้วยโครงสร้างทางสังคมที่ถูกกำหนดให้มีสถานะคงที่ ตำแหน่งทางสังคมถูกกำหนดตั้งแต่เกิดและไม่เปลี่ยนแปลง ดังระเบียบจักรวาล (cosmological order) เรียกว่าเป็น หัวโซ่ที่ยิ่งใหญ่ในการดำรงชีวิต (the great chain of being) ที่ลิขิตบทบาทที่มาพร้อมกับสิทธิพิเศษเฉพาะตัวและภาระผูกพันหรือหน้าที่บางประการในการดำเนินชีวิต ดังนั้นกฎหมายควบคุมการใช้จ่าย (sumptuary laws) จึงเป็นรูปแบบที่สำคัญในการควบคุมเชิงสัญลักษณ์ เป็นต้นว่ากฎหมายการลักลอบล่าสัตว์บัญญัติให้สัตว์บางประเภทถูกรับประทานได้โดยขุนนางเท่านั้น สมาชิกของสมาคมต้องสวมเครื่องแบบ ผู้ติดตามต้องสวมเครื่องแบบคนรับใช้ การย้ายที่พักต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขบางประการ กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบริโภคในเรื่องสำคัญถูกกำหนดไว้เพื่อให้ทราบถึงลำดับสถานะบุคคล และใช้เพื่อวางกฎเกณฑ์และควบคุมบุคคล ต่อมาในศตวรรษที่ 17-18 ได้มีการปฏิรูปกฎหมายควบคุมการใช้จ่ายขึ้นทั่วอังกฤษพร้อมกับการเกิดสังคมแห่งการค้า

แนวคิดปัจเจกนิยมสมัยใหม่ก่อตัวขึ้นจากแนวปฏิบัติสมัยใหม่ในการแลกเปลี่ยนผ่านตลาดซึ่งลบล้างลำดับสถานะคงที่ของคนในสังคม เกิดการเคลื่อนที่ “จากสถานะเป็นสัญญา” ทำให้สังคมเคลื่อนไหวตามหลักการทั้งจากบนลงล่างและล่างขึ้นบน โดยพิจารณาจากความสำเร็จของเงินตราที่ไม่ใช่คุณลักษณะที่ถูกกำหนดจากการสืบทอดคำสั่งของจักรวาล ในสังคมภายหลังสังคมดั้งเดิมอัตลักษณ์บุคคลถูกสร้างด้วยตัวเองไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นตั้งแต่เกิดอีกต่อไป เป็นสถานการณ์ที่ซับซ้อน เพราะไม่เพียงแต่ตำแหน่งของบุคคลในลำดับสถานะจะไม่คง ลำดับของสถานะยังไม่เสถียรและเปลี่ยนแปลงซึ่งแสดงผ่านสินค้าและภาพลักษณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การเข้าถึงสินค้าถูกควบคุมด้วยเงิน สินค้าเป็นตัวให้ความหมายตำแหน่งฐานะทางสังคมในรูปแบบที่ซับซ้อนและสร้างสรรค์มากขึ้น

สินค้าแสดงถึงอัตลักษณ์บุคคลในสังคมได้เสมอ แต่ในกระบวนการที่ลื่นไหลของสังคมหลังสังคมดั้งเดิมดูเหมือนว่าอัตลักษณ์จะทำหน้าที่ด้านการบริโภคมากกว่าสิ่งอื่นในสังคมแบบดั้งเดิม เรื่องนี้พบมากที่สุดแนวคิดสังคมหลังสมัยใหม่ที่ปรากฏตัวขึ้นในฐานะปาร์ตี้ชุดแฟนซีออกแบบตามอัตลักษณ์และลองสวมใส่ออกงานในตอนเย็น แต่ต่อมากลับถูกนำไปซื้อขายกัน ภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นบนเนื้อตัวร่างกาย พื้นที่ที่อยู่อาศัย กิจกรรมการย่ำและน้ำเสียงกลายเป็นวิธีสำคัญในการรู้จักและระบุตัวตนระหว่างกัน ซึ่งตอกย้ำว่ามันเป็นเวลาที่สัญลักษณ์เหล่านี้ถูกแยกออกจากความหมายคงที่หรือการอ้างอิงใด ๆ แม้ว่าในโลกสมัยใหม่ที่อ้างถึงความทันสมัยจะพิจารณาจากลักษณะภายนอกของบุคคล แต่ในโลกสมัยเก่าลักษณะภายนอกเหล่านั้นจะมีความหมายที่เชื่อถือได้เพราะถูกกำหนดด้วยสิ่งของและรหัสที่ตายตัว (Slater, 1997)

ดังนั้น วัฒนธรรมบริโภคจึงเป็นสื่อกลางที่สำคัญอย่างยิ่งในการเจรจาต่อรองระหว่างอัตลักษณ์และสถานะในสังคมหลังสังคมดั้งเดิมด้วยการปฏิบัติการและการสื่อสารลำดับชั้นทางสังคม กฎเกณฑ์ตามประเพณีดั้งเดิมถูกแทนที่ด้วยการเจรจาต่อรองและการก่อตัว สินค้าอุปโภคบริโภคมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างรูปลักษณ์และเครือข่ายสังคมหรือไลฟ์สไตล์และสถานะของกลุ่ม รวมทั้งโครงสร้างคุณค่าทางสังคม

วัฒนธรรมบริโภคแสดงถึงความสำคัญที่เพิ่มขึ้นของวัฒนธรรมในการใช้อำนาจสมัยใหม่ โดยวัฒนธรรมบริโภคเต็มไปด้วยชื่อเสียงไม่ดีด้านสัญลักษณ์ ภาพลักษณ์และการเผยแพร่ที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับความสวยงามและสิ่งแวดล้อมของสินค้า เช่น การโฆษณา บรรจุภัณฑ์ การจัดแสดงสินค้านำร้าน สิ่งของ ณ จุดขาย การออกแบบผลิตภัณฑ์ ฯลฯ ซึ่งมีประวัติศาสตร์อันยาวนานภายใต้ระบบทุนนิยมเชิงพาณิชย์ที่มีการแพร่กระจายของวาทกรรมทางสายตาและวาจาอันเกี่ยวกับวัตถุและผ่านวัตถุนั้น (Leiss, Kline, & Jhally, 1986) แม้ว่าคุณลักษณะเหล่านี้จะ

กลับมาเป็นแนวคิดนำในช่วงทศวรรษที่ 1980 แต่ก็มีสิ่งที่เห็นได้ชัดหรือเพียงถูกนำมาพูดถึงตั้งแต่แรกเริ่มสมัยทุนนิยมแบบการค้าในฐานะหลักการจัดระเบียบความทันสมัยในชีวิตประจำวัน ดังนี้

ประการแรก ปัญหาสถานะและอัตลักษณ์ได้ส่งเสริมให้เกิดความยืดหยุ่นใหม่กับความสัมพันธ์ระหว่างการบริโภค การสื่อสาร และการให้ความหมาย มีไม่มากนักที่สินค้าและพฤติกรรมบริโภคจะมีความสำคัญมากขึ้นในเชิงสัญลักษณ์ของชนชั้น แต่ทั้งโครงสร้างสถานะและโครงสร้างของความหมายกลับไม่มั่นคง ยืดหยุ่น และถูกต้องอย่างได้สูง ภาพลักษณ์ภายนอกกลายเป็นที่ในการดำเนินการเชิงกลยุทธ์ที่เหนือกว่าในรูปแบบที่ไม่เคยมีมาก่อน

ประการที่สอง ลักษณะของการแลกเปลี่ยนทางตลาดดูเหมือนมีเนื้อหาผูกพันกับสุนทรียศาสตร์ ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นสินค้าจะหมุนเวียนผ่านเครือข่ายที่ไม่มีของตัวเองและไร้ตัวตน (impersonal and anonymous networks) การแบ่งแยกระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคไปไกลเกินกว่าการว่าจ้างอย่างง่ายแม้ความสัมพันธ์ส่วนตัวยังคงมีอยู่ เป็นการผลิตสำหรับบุคคลทั่วไปที่ไม่เปิดเผยตัวตน ในการเชื่อมต่อผู้บริโภคและผลิตภัณฑ์ภายในพื้นที่ที่เป็นสื่อกลางนี้ทั้งสองจะต้องเปิดเผยตัวตนและให้ความหมายที่เชื่อมโยงพวกเขาอีกครั้ง โดย Haug (1986) ตั้งทฤษฎีตามแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียภาพของสินค้าว่าผู้ผลิตต้องสร้างภาพลักษณ์ของมูลค่าใช้สอยให้ผู้ซื้อที่มีศักยภาพสามารถจดจำสินค้านั้นได้ ทุกแง่มุมของความหมายของผลิตภัณฑ์และทุกช่องทางที่ความหมายเหล่านั้นจะถูกสร้างและนำเสนอขึ้น เพื่อเร่งให้กลายเป็นสิ่งที่คำนวณด้วยเหตุผลได้

สิ่งนี้ก่อให้เกิดประเด็นสำคัญในการถกเถียงทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับวัฒนธรรมบริโภค หนึ่งคือความคิดสมัยใหม่ที่โดดเด่นของเรื่องตัวตนทางสังคมในฐานะการสร้างตัวตน การนิยามตัวตนแต่ละคนได้ผูกพันกับการสร้างตัวเองผ่านการบริโภคโดยผ่านการใช้สินค้าและบริการเพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมและเปิดเผยตัวตนตามอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้น ทำให้การบริโภคเป็นพื้นที่พิเศษที่มีความเป็นอิสระ มีความหมาย มีตัวตน มีความเป็นส่วนตัว และมีเสรีภาพในทางกลับกัน ความหมายทั้งหมดที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางสังคมและการบริโภคกลับมีความสำคัญต่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจและองค์กรแห่งเหตุผล ทั้งยังกลายเป็นวัตถุประสงค์ในการดำเนินการเชิงกลยุทธ์โดยการครอบงำธรรมเนียมปฏิบัติ ความรู้สึกเป็นอิสระและอัตลักษณ์ในการบริโภคจึงอยู่ภายใต้การคุกคามอย่างต่อเนื่อง จึงเกิดการโต้เถียงอย่างต่อเนื่องและเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ว่าบริโภคเป็นขอบเขตของการจัดการหรือเสรีภาพกันแน่ ผู้บริโภคเป็นผู้มีอำนาจอธิปไตยหรือเป็นเพียงคนในบังคับที่เคลื่อนไหวด้วยตนเองหรือถูกทำให้เคลื่อนไหวสร้างสรรค์หรือมีอิทธิพล

ตาราง 10 แนวคิดปรัชญาแต่ละยุค

	ก่อนสมัยนิยม Pre-modernism	สมัยนิยม Modernism	หลังสมัยนิยม Postmodernism
อภิปรัชญา	สัจนิยม: เหนือธรรมชาติ	สัจนิยม: ธรรมชาติ	ปฏิเสธสัจนิยม
ญาณวิทยา	รหัสนิยม และ/หรือ ศรัทธา	วัตถุนิยม: ประสบการณ์และ เหตุผล	อัตนิยมทางสังคม
ธรรมชาติของมนุษย์	บาปกำเนิด; ตามประสงค์ พระเจ้า	จิตว่างและการปกครอง ตนเอง	โครงสร้างและความขัดแย้ง ทางสังคม
จริยธรรม	ชุมชนนิยม: เห็นแก่ผู้อื่น	ปัจเจกนิยม	ชุมชนนิยม: สมภาคนิยม
การเมืองและเศรษฐกิจ	ระบบศักดินา	เสรีนิยมทุนนิยม	สังคมนิยม
เวลาและสถานที่	ยุคกลาง	ยุคเรืองปัญญา; ศตวรรษที่ 20 ของสาขาวิทยาศาสตร์ ธุรกิจ เทคนิค	ปลายศตวรรษที่ 20 มนุษยศาสตร์และอาชีพที่ เกี่ยวข้อง
วัฒนธรรมบริโภค	มีมาแต่กำเนิด	อาศัยการจับจ่ายใช้สอย	

หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก Singh (2011)

นอกจากนี้ ยังมีการเคลื่อนไหวแนวทางที่นักทฤษฎีรับรู้บทบาทของวัฒนธรรมในองค์กรทางสังคม สำหรับนักวิจารณ์วัฒนธรรมบริโภคก่อนหน้านี้ ดูเหมือนสิ่งที่ส่งผ่านวัฒนธรรมในสังคมทุนนิยมจะอยู่ที่การให้บริการของอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง เช่น การโฆษณาส่งเสริมความต้องการความต้องการบุคคลที่เป็นประโยชน์ต่อระบบมากที่สุด ทั้งในแง่ของการเพิ่มความต้องการสินค้าและในแง่ของการระบุตัวบุคคลด้วยระบบสินค้าลักษณะทั่วไป ในทางกลับกันทฤษฎีโพสต์ฟอρνินิสต์และโพสต์โมเดิร์นส่วนใหญ่ได้แย้งว่าวัฒนธรรมกำลังจัดระบบเศรษฐกิจในประเด็นสำคัญ นั่นคือ มูลค่าของสินค้าขึ้นอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรม (ค่าสัญลักษณ์) มากกว่ามูลค่าเชิงหน้าที่หรือเชิงเศรษฐกิจ การโฆษณาและการตลาดไม่ได้ทำหน้าที่ในการผลิตอีกต่อไป แต่เป็นผู้ควบคุมวาทกรรมภายใน องค์กร สินค้าจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ได้อยู่ในรูปของสินค้าที่เป็นวัตถุ แต่เป็นเชิงสัญลักษณ์และตัวแทนการบริการและประสบการณ์ เช่น ข้อมูลสารสนเทศหรือซอฟต์แวร์ที่จัดการการท่องเที่ยวและการพักผ่อนหย่อนใจ การพัฒนาเชิงตรรกะของวัฒนธรรมบริโภคตามระบบทุนนิยมขั้นสูงโดยรวมดูเหมือนจะเป็นไปในทิศทางของการทำให้สลายจากการเป็นวัตถุ (de-materialization) ของเศรษฐกิจ

วัฒนธรรมบริโภคมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ยุคอุตสาหกรรม (Industrial Age) ให้ความสำคัญกับมูลค่าการใช้งาน (Use value) และมูลค่าแลกเปลี่ยน (Exchange value) ทำให้

เกิดการบริโภคสินค้าเป็นหมู่รวม (Mass consumption) จากการผลิตสินค้าแต่ละชิ้นให้ใกล้เคียงกันเพื่อความคุ้มค่าเชิงเศรษฐศาสตร์ ยุคปัจจุบันเป็นยุคของการสะสม แลกเปลี่ยน และใช้ประสบการณ์ (Experiential Age) วัฒนธรรมบริโภคจึงให้ความสำคัญกับการบริโภคความแตกต่าง โดยคำนึงถึงคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ (Sign value) หรือภาพลักษณ์ (Image value) ภายใต้สถานะและบทบาททางสังคมที่เชื่อมโยงกัน (กฤตินี ณัฏฐวุฒินันท์, 2549)

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมบริโภคในยุคแห่งความทันสมัย ได้ทำลายระเบียบทางสังคมดั้งเดิมที่ให้คุณค่าและอัตลักษณ์คงที่และมั่นคงไปสู่ความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งให้คุณค่าความหมาย ตัวตนอย่างเป็นอิสระ ผู้คนพยายามตะเกียกตะกายเพื่อให้หลุดพ้นจากสภาพแห่งตัวตนด้วยการบริโภคเพื่อแสดงฐานะภายนอก ซึ่งอาจจะแตกต่างจากสิ่งที่เป็นจริง

การทำความเข้าใจวัฒนธรรมบริโภคไม่อาจแยกขาดจากการพัฒนาที่มาพร้อมกับระบบทุนนิยมและการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของสังคม เพราะรากฐานของระบบทุนนิยมที่มีเป้าหมายสะสมทุนและทำกำไรแล้วจะต้องมีการผลิตสินค้าและกระตุ้นให้เกิดการบริโภคสินค้าเหล่านั้นในรูปแบบต่าง ๆ ทำรูปแบบการดำเนินชีวิตเลื่อนไหลไปตามกระแสเศรษฐกิจก่อรูปให้เกิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในด้านการบริโภคที่เป็นอยู่ในแต่ละวัน ดังนั้น วัฒนธรรมบริโภคจึงอยู่ที่การทำให้การบริโภคแผ่ขยายไปยังทุกส่วนของสังคมและแทรกซึมไปในกลไกตลาด โดยถูกส่งเสริมโดยการโฆษณาที่เกิดขึ้นมาปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยให้ความสำคัญกับยี่ห้อและเครื่องหมายการค้า (logo) ไปพร้อมกับการผลิตในระบบโรงงานอุตสาหกรรม และการส่งเสริมให้เกิดการขยายผลิตภัณฑ์ปริมาณมากขึ้น นับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ผู้คนจำนวนมากมีวิถีชีวิตผูกพันกับการบริโภคที่มากขึ้น ดังนั้น การบริโภคจึงมีความสำคัญเทียบเท่ากับการผลิตในระบบทุนนิยม ระบบทุนนิยมยังแสดงให้เห็นว่าการบริโภคมีความเชื่อมโยงกับความมั่งคั่งมากกว่าความพอเพียง เพราะเป็นตัวขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจตลาด และสินค้าไปตามวงจรการพาณิชย์ ยังทำให้ชนชั้นแรงงานเกิดการบ่มเพาะจนนิยมเป็นธรรมเนียมปฏิบัติและวัฒนธรรมใหม่ทางสังคมเพื่อทดแทนที่ความพอเพียงและเป้าหมายการยังชีพเพื่อประทังชีวิตเท่านั้น อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรมบริโภคเป็นคลื่นละเลาะกับการนิยามบริโภคบริโภคนิยมถูกโจมตีว่าเป็นความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมกับเนื้อร้ายของสังคมร่วมสมัย จากกลุ่มคนที่ยึดมั่นความพอเพียง (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550)

วัฒนธรรมบริโภคมีความเชื่อมโยงการบริโภคเข้ากับสังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลพวงการทำให้ทันสมัย (modernity) ผ่านการเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยมที่สร้างความก้าวหน้าด้วยการ

เทคโนโลยีทำให้เกิดการผลิตจำนวนมาก (mass product) เพื่อตอบสนองกับความต้องการปัจเจกชน ได้ส่งผลต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจและกลไกการตลาดที่ต้องหาพื้นที่ปล่อยสินค้าที่ผลิตขึ้นจากท้องถิ่นสู่การเป็นโลกาภิวัตน์ โดยการผลิตสินค้าค่อย ๆ เข้ามามีบทบาทและกำกับวิถีชีวิตของคนจนหล่อหลอมเป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมบริโศค (Williams, 1982)

การบริโศคมีความสำคัญแทนที่การผลิตได้ เพราะมีการสร้างคุณลักษณะใหม่ทำให้เกิดการยอมรับภารกิจการจับจ่ายใช้สอยสินค้าเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิต และส่งเสริมให้ความเป็นทุนนิยมก้าวข้ามขอบเขตเศรษฐกิจสู่การมีความหมายทางสังคม จนกลายเป็นสังคมบริโศค (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550) ด้วยกลไกระบบตลาดและการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจได้บ่มเพาะวัฒนธรรมบริโศคผ่านการสร้างตัวตน ความเป็นองค์ประธานทางสังคม (social subject) การมีอัตลักษณ์ ความเป็นอื่น ด้วยการอ้างอิงหรือผูกติดตัวตนกับการบริโศควัตถุสิ่งของเสมือนว่าตัวตนกับวัตถุแยกขาดจากกันไม่ได้ สร้างความต้องการให้กับปัจเจกชน โดยมีมาตรวัดที่รูปแบบและคุณลักษณะทางสังคมที่ก่อเกิดความหมายและนัยทางวัฒนธรรม

เมื่อความต้องการทางสังคมเข้ามาแทนที่ความต้องการตามธรรมชาติ การบริโศคจึงทำการผลิตซ้ำความต้องการเหล่านั้น ซึ่งได้แก่กิจกรรมที่ทำให้เกิดความพึงพอใจต่อสิ่งที่ตอบสนองการดำเนินชีวิตและยังชีพที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของกรบริโศค ที่ใช้ในการอธิบายคุณค่าสินค้าที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพความเป็นมนุษย์และการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะกับผู้คนในยุคสมัยใหม่

แนวทางการอธิบายวัฒนธรรมบริโศค อาจแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ (1) ผ่านกระบวนการสร้างความหมายทั้งในระดับปัจเจกชนและสังคม เพื่อกำหนดคุณค่า รสนิยม กลุ่มชนชั้น เพื่อกล่าวถึงคุณลักษณะในการดำเนินชีวิตในสังคมสมัยใหม่ ตามแนวคิดสัญวิทยา (semiology) โครงสร้างนิยม (structuralism) หลังโครงสร้างนิยม (poststructuralism) และวัฒนธรรมเชิงวัตถุ (material culture) (2) ในฐานะปัญหาการครอบงำทางวัฒนธรรมผ่านการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต กระบวนการกระจายสารสร้างความหมายถึงผู้รับสาร บทบาทสื่อที่ทำหน้าที่มากกว่าผู้นำสารซึ่งมีสารแฝงเร้นส่งผลการผลิตรูปแบบทางวัฒนธรรมบริโศค ตามความคิดของสำนักแฟรงค์เฟิร์ต และฌอง โบดริยาร์ (Baudrillard 1996, 1999) และ (3) ในฐานะที่เป็นรูปแบบทางสังคมร่วมสมัยซึ่งเกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระบบทุนนิยมและเทคโนโลยี ตามแนวคิดหลังมาร์กซิสต์ (Post-Marxism) สังคมหลังอุตสาหกรรม (Post-Industrial Society) และกระแสหลังสมัยใหม่ (the Postmodern) หลังสมัยนิยม (postmodernism) หรือยุคหลังสมัยใหม่ (postmodernity) เป็นต้น (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550)

Horkheimer and Adorno (2002) นักคิดในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory) มองว่า วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งที่สร้างสรรค์อันมีแรงบันดาลใจจากคุณค่าอันสูงส่งทางด้านศิลปะ จินตนาการ และความเป็นอิสระ แต่เป็นกระบวนการทำหน้าที่กำหนดและครอบงำความสัมพันธ์ในสังคม อันเรียกว่าเป็น อุตสาหกรรมวัฒนธรรม (cultural industry) ที่กระบวนการผลิตทางวัฒนธรรมสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างมายาคติด้านอุดมการณ์ การครอบงำและการควบคุมทางสังคมภายใต้กับดัก “การหลอกลวงมวลชน” (mass deception) ทำให้เกิดสำนึกผิดพลาดต่อสิ่งต่าง ๆ ในเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ด้วยการผลิตซ้ำทางเทคโนโลยีผ่านโทรทัศน์ ภาพยนตร์ จนควบคุมจิตสำนึกที่จูงใจและครอบงำไปในทิศทางที่ต้องการ และยังทำให้เกิดความแปลกแยกที่เกิดจากการผลิตซ้ำโดยการใช้อุปกรณ์จักรกลและการลอกเลียนแบบที่ทำลายคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และความเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง ที่ต้องเชื่อฟังการปกครองของสังคมคุกคามการสร้างสรรค์ทางจิตวิญญาณ ที่เกิดจากการผนวกรวมกันถือว่าเป็นวัฒนธรรมและกลืนกลายทุกอย่างไป

ในกลุ่มแนวคิดสัญวิทยา ผู้ให้กำเนิด สัญวิทยา หรือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยระบบสัญลักษณ์เฟร์ดินองต์ เดอ โซซูร์ (Ferdinand de Saussure) นักภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง ได้ค้นพบความเข้าใจต่อภาษาด้วยคำอธิบายใหม่ซึ่งขัดแย้งกับแนวคิดแบบปฏิฐานนิยม (positivism) ที่มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำ (word) และวัตถุ (object) เป็นอันเดียวกัน ว่าภาษาและสิ่งที่อ้างถึงเป็นคนละสิ่งกัน ในโครงสร้างทางภาษา มี 2 ส่วน คือ ตัวภาษา (langue) เป็นระบบที่มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เป็นอิสระไม่ขึ้นกับระบบอื่น และมีระบบที่มีการจำแนกแยกแยะความหมาย และภาษาที่เปล่งออกมา (parole) ซึ่งเป็นผลผลิตทางสังคมที่มีศักยภาพในการสื่อสารภาษา และมีการส่งสมทางจารีตปฏิบัติที่จำเป็น จนสังคมยอมรับและอนุญาตให้ปัจเจกสามารถใช้ศักยภาพในการสื่อสารภาษา (Saussure, 1986) ภาษาจึงเป็นระบบสัญลักษณ์หนึ่งที่น่าเสนอความคิด เทียบได้กับ อักษรของคนหุนววก พิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ต่าง ๆ กฎเกณฑ์มารยาทในสังคม ฯลฯ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคม สัญวิทยาจึงเป็นการสร้างความหมายที่สังคมยอมรับร่วมกันที่ไม่จำกัดอยู่เพียงภาษา โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมบริโภคที่ให้ทฤษฎีสัญวิทยามาวิเคราะห์การแปรสภาพสิ่งของที่มีความหมายในเชิงประโยชน์ใช้สอย และมีความหมายในเชิงคุณค่าอื่น ๆ แฝงอยู่ ที่พร้อมจะมากำกับบริบทของปัจเจก เช่น ชาวต่างชาติจะนึกถึงผัดไทยเป็นอาหารไทยเป็นอันดับแรก ผัดไทยจึงไม่ได้เป็นเพียงอาหาร แต่ยังเป็นสื่อตัวแทนความเป็นไทยที่ทำให้ชาวต่างชาตินึกถึง (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550)

นอกจากนี้ โรลิ่งด์ บาร์ตส์ กล่าวว่าผู้ประพันธ์ได้ตายไปแล้ว (The Death of the Author) ในทางภาษาศาสตร์ ผู้ประพันธ์ (author) ไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าความหมายที่ตัวผู้เขียนเอ่ยขึ้น เขาไม่มีอำนาจ (authority) ที่จะกำหนดการเข้าถึงความหมายของตัวบทให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้ประพันธ์ โดยมีขอบเขตการศึกษาไปถึงความจริงแห่งสังคมสมัยใหม่รวมทั้งสื่อสารต่าง ๆ เช่น โฆษณา ภาพถ่าย นิตยสาร หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ที่อยู่ในฐานรหัสทางความหมายในการสื่อความ และแจกแจงความสัมพันธ์ที่มีความหมายระหว่างสิ่งที่ปรากฏและสิ่งที่หมายถึง เช่น นักธุรกิจต้องการซื้อรถยนต์ยี่ห้อหรู ไม่เพียงเพื่อประโยชน์ใช้สอยในการขับขี่ยังไปถึงสถานะทางสังคม รวมทั้งความน่าเชื่อถือในการต่อยอดธุรกิจ ความหมายรถยนต์ที่เป็นพาหนะในการขับขี่ยิ่งถูกมองข้ามไป แต่มีความหมายแฝงที่หล่อหลอมความเชื่อถึงคุณค่าบางอย่างแทน เรียกความหมายนั้นว่า “มายาคติ” หรือ “รูปแบบของคำพูดที่สื่อออกมา” เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่มีความหมายในเชิงคุณค่ามากกว่าประโยชน์ใช้สอย ดังนั้น มายาคติ คือความหมายในเชิงคุณค่าที่เรายึดถือ ที่เชื่อมโยงกันจนเป็นสิ่งที่คุ้นเคย โดยเข้าใจความหมายร่วมกันอย่างดี ซึ่งไม่ทันฉุกคิดวามายาคตินั้นได้เข้ามาจำกัดการเอ่ยถึงสิ่งที่ต้องการสื่อความหมาย (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550) จึงต้องมีการวิพากษ์อุดมการณ์บนพื้นฐานทางภาษาของวัฒนธรรมมวลชนเพื่อเผยให้เห็นความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่

ฌอง โบตริยาร์ นักคิดเกี่ยวกับสัญวิทยาอีกคนหนึ่งอ้างว่ากระบวนการแลกเปลี่ยนคุณค่าของสินค้านั้นความหมายไม่ได้อยู่ที่สินค้า แต่เป็นนัยทางสังคมที่กำกับคุณค่าเพื่อให้การแลกเปลี่ยนมีความหมายต่อการบริโภคสินค้านั้น การบริโภคไม่ได้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล แต่ทั้งหมดเป็นเรื่องของส่วนรวมโดยตรง เช่นเดียวกับการผลิตเชิงวัตถุ (Baudrillard, 1998) เมื่อสินค้าถูกผลิตขึ้นจะต้องมีคุณค่าทางการใช้สอย และจะถูกผลิตซ้ำเพื่อสนองความต้องการและความจำเป็น การบริโภคจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ควบคู่กับการผลิตเป็นประการแรก แต่ยังมีปัจจัยพื้นฐานที่กำหนดคุณลักษณะของการบริโภคเชิงสัญลักษณ์เกิดขึ้นพร้อมกับคุณค่าทางการใช้สอย (use value) และคุณค่าทางการแลกเปลี่ยน (exchange value) โดยคุณค่าทางการแลกเปลี่ยนจะเป็นตัวกำหนดคุณค่าของการบริโภคที่ไม่ได้เกิดจากประโยชน์ใช้สอยแต่เป็นรหัสและความหมายของสินค้าที่จะได้รับการบริโภค (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550; Marx, 1976)

“รสนิยม” เป็นแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมบริโภคของปีแอร์ บูร์ดิเยอ ชี้ให้เห็นว่ารสนิยมไม่ใช่เรื่องของปัจเจกบุคคล แต่เป็นเรื่องทางสังคมที่ถูกกำกับ ควบคุมการผลิตรูปแบบรสนิยมและวัฒนธรรมด้วยโครงสร้างจากการจำแนกแยกแยะ (classification) เป็นความแตกต่างในกลุ่มผู้บริโภคหรือชนชั้น ซึ่งเป็นภาววิสัยและบิดเบือน (Bourdieu, 1984) ด้วยการอธิบายเนื้อหา

และรูปธรรมผ่านลักษณะการซึมซับงานศิลป์และสุนทรียศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานด้านวัฒนธรรมมาเป็นรูปแบบและค่านิยมของตัวเอง ผ่านการสื่อสารที่มีรหัสและการถอดรหัสภายใต้ความสนใจของแต่ละคน (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550) ซึ่งอาจมีความเห็นร่วมกันและสื่อความรู้สึกต่อกัน เป็นคุณลักษณะของการยอมรับร่วมกันระหว่างกลุ่มคนในชนชั้นเดียวกันในสังคม

การศึกษาวัฒนธรรมบริโภคอีกแนวคิดหนึ่ง คือการศึกษาวัฒนธรรมที่สาธารณชนมีส่วนร่วมผ่านการซึมซับเนื้อหาและบุคลิกภาพในวรรณกรรมเกิดเป็น “วัฒนธรรมมวลชน” (mass culture) ที่พัฒนาการทางวัฒนธรรมมีคุณลักษณะร่วมกันและไปในทิศทางเดียวกัน เป็นการเน้นเนื้อหาสาระการวิเคราะห์วิถีดำรงชีวิตที่หลากหลายรูปแบบจากการบริโภคและผลิตซ้ำความหมายทางวัฒนธรรมที่แพร่กระจายผ่านสื่อและปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับวัตถุในสังคมสมัยใหม่

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเกี่ยวกับ วัฒนธรรมบริโภค (consumer culture) ได้เปลี่ยนกิจกรรมการบริโภคที่มีความเรียบง่ายและดูเป็นธรรมชาติในอดีต ไปเป็นสังคมที่อยู่โดยมีการบริโภคเป็นศูนย์กลาง บ้างก็ใช้การบริโภคและใช้สินค้าเป็นตัวบ่งชี้ถึงเกียรติยศ อัตลักษณ์ และตำแหน่งแห่งที่ของตนในสังคม การบริโภคยังเป็นพื้นที่แห่งการต่อรอง ต่อต้านของผู้บริโภคกลุ่มต่าง ๆ อีกด้วย ผู้บริโภคในโลกปัจจุบันจึงอาจไม่มีอิสระในการเลือกอย่างแท้จริง แต่ต้องเลือกสินค้าให้ตรงกับอัตลักษณ์หรือบทบาทที่ต้องการจะเป็น (เกษม เพ็ญภินันท์, 2550) เช่นเดียวกับความจำเป็นที่ถูกสร้างขึ้นในจำต้องเลือกบริโภคน้ำดื่มผ่านน้ำที่บรรจุขวด

ส่วนที่ 3 ความเป็นสถาบันของการบริโภค

3.1 วัฒนธรรมการบริโภคกับความเป็นสถาบัน

“สถาบัน” (Institution) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สถาปนา” แปลว่า การจัดตั้งขึ้นหรือการเกิดขึ้นเป็นรูปร่าง มีความมั่นคงถาวร มีการจัดระบบภายในอย่างถูกต้องเหมาะสม (พัทยา สายหู, 2522, น. 139 – 140; Julio, 2016) สถาบันเป็นที่รวบรวมรูปแบบพฤติกรรมที่สม่ำเสมอ มีคุณค่า และเกิดซ้ำ (Huntington, 1996) เป็นกลไกควบคุมพฤติกรรมคนที่อยู่ภายในกลุ่ม รูปแบบนี้ถูกกำหนดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เหนือบุคคลและความตั้งใจของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง และใช้เป็นสื่อกลางกฎเกณฑ์ที่ควบคุมพฤติกรรมการดำรงชีวิต (Hodgson, 2015) เป็นระบบการรวมกันของกฎเกณฑ์ที่ใช้จัดโครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Miller, 2019) สถาบันมีทั้งแบบไม่เป็นทางการ เช่น วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม หรือรูปแบบพฤติกรรมที่สำคัญต่อสังคม และแบบที่เป็นทางการที่ถูกจัดตั้งขึ้นโดยกฎหมายและจารีตประเพณี มีความโดดเด่นและคงทนถาวรในการจัดระเบียบพฤติกรรมทางสังคม สถาบันยังหมายถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งในทาง “รูปธรรม” (Concrete) ที่กล่าวถึง

มนุษย์ซึ่งเป็นผู้จัดระเบียบให้เกิดสถาบันและอยู่ในบทบาทต่างกัน ส่วนความหมาย “นามธรรม” คือ แบบแผนพฤติกรรม แนวความคิด (ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ, 2543)

ในทางสังคม Durkheim (1950, p. 45) อ้างว่าการศึกษาทางสังคมศาสตร์มุ่งศึกษาเรื่อง “สถาบัน” เช่น รัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ และสังคมวิทยา รวมถึงด้านกฎหมายซึ่งเป็นกลไกทางการที่กำหนดกฎเกณฑ์ทางการเมืองและการบังคับใช้กฎหมาย โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับการก่อตั้ง การเติบโต และความเสื่อมถอยของสถาบัน ผ่านพัฒนาการของสถาบันที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

สถาบันถูกจำกัดความตามระดับความเป็นทางการและความซับซ้อนขององค์กร (Calvert, 1995) คำจำกัดความที่กว้างที่สุด คือ แบบแผนการปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการ เช่น การจับมือกัน ส่วนคำจำกัดความที่แคบที่สุดมีเฉพาะสถาบันที่เป็นทางการเท่านั้น เช่น สถาบันทางกฎหมาย กฎเกณฑ์ และโครงสร้างองค์กรที่ซับซ้อน โดย Streeck and Thelen (2005) ให้ความหมายทั่วไปของสถาบันว่าเป็น การสร้างระเบียบทางสังคมที่เป็นตัวแทนการให้รางวัล/ลงโทษหรือความคาดหวังที่ถูกบังคับใช้โดยรวมกับพฤติกรรมของผู้แสดงบางกลุ่มหรือต่อการกระทำบางอย่าง โดยปกติจะเกี่ยวข้องกับทั้งสิทธิและหน้าที่ของผู้แสดง ความแตกต่าง คือ นักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาจำกัดความหมายของสถาบันไว้อย่างกว้าง และให้คำจำกัดความไว้ในกรณีที่เป็นสถาบันที่ไม่เป็นทางการ ส่วนนักรัฐศาสตร์กำหนดรูปแบบสถาบันที่เป็นทางการมากขึ้น โดยต้องมีบุคคลที่สามบังคับใช้กฎเกณฑ์ควบคุมการดำเนินกิจกรรมของบุคคลที่หนึ่งและบุคคลที่สอง ให้ความน่าเชื่อถือและคาดการณ์ได้

Knight (1992) นักสร้างสถาบันทางเลือก (Rational Choice Institutional) ให้นิยามสถาบันว่าเป็นชุดกฎเกณฑ์ที่จัดโครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเฉพาะ ซึ่งความรู้เกี่ยวกับกฎเกณฑ์เหล่านั้นต้องถูกแบ่งปันโดยสมาชิกของชุมชนหรือสังคมที่เกี่ยวข้อง เขาปฏิเสธความเป็นลักษณะเฉพาะและการรวมตัวกันที่เป็นเรื่องส่วนตัวอย่างสิ้นเชิง ขณะที่ North (1991) กล่าวว่าสถาบันเป็นกฎของเกมในสังคม และข้อจำกัดที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อกำหนดโครงสร้างปฏิสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ส่วน Calvert (1995) นิยามว่าสถาบันเป็นคุณสมบัติของพฤติกรรมในเกมที่แฝงอยู่ แสดงว่าปัจเจกเกือบทุกคนต้องมีเหตุผลที่จะปฏิบัติตามคำสั่งเกี่ยวกับพฤติกรรมของสถาบันเกือบตลอดเวลาเนื่องจากบุคคลอื่นเกือบทุกคนกำลังทำเช่นนั้นอยู่ ส่วน Keohane (1988) กล่าวว่า สถาบันเป็นชุดกฎเกณฑ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกันเพื่อกำหนดบทบาทพฤติกรรม การดำเนินกิจกรรม และความคาดหวัง ส่วน Greif (2004) จำกัดความสถาบันว่าเป็นระบบที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยส่วนประกอบที่

ไม่ใช่ทางกายภาพ ได้แก่ บรรทัดฐาน ความเชื่อ องค์กร และกฎเกณฑ์ ที่อยู่ภายนอกปัจเจกแต่ละบุคคลที่ประพัตในสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการสร้างความเป็นปกติของพฤติกรรม

สถาบันที่ไม่เป็นทางการมีแนวโน้มที่จะมีกฎเกณฑ์ที่ใช้ร่วมกันในสังคมในลักษณะไม่เป็นลายลักษณ์อักษรแต่ผู้อยู่อาศัยทุกคนในคันทันเคย จึงมักถูกเรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้น กล่าวคือ การปฏิบัติที่ไม่เป็นทางการอาจถูกเรียกว่าเป็นวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น ความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ (clientelism) หรือการคอร์รัปชันบางครั้งถูกกล่าวอ้างว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมทางการเมือง สถาบันที่ไม่เป็นทางการอาจไม่ใช่วัฒนธรรม แต่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหรือพฤติกรรมในภูมิรัฐศาสตร์ (political landscape) นั้น ซึ่งควรทำความเข้าใจบทบาทของสถาบันเหล่านั้นว่าเป็นทางเดียวกับสถาบันที่เป็นทางการ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีความสอดคล้องกันอย่างใกล้ชิด สถาบันที่ไม่เป็นทางการมักเข้ามาประคับประคองสถาบันที่ไม่มีประสิทธิภาพ แต่เนื่องจากสถาบันเหล่านั้นไม่มีศูนย์กลางที่จะสั่งการหรือประสานกิจกรรมของพวกมันอย่างชัดเจน การเปลี่ยนรูปสถาบันที่ไม่เป็นทางการจึงเป็นไปได้ช้าและต้องใช้กระบวนการที่ยาวนาน

จากที่กล่าวมาข้างต้น สถาบันมีระดับของความคงทนถาวรและความต่อเนื่อง (Mahoney & Thelen, 2010) กฎหมาย กฎเกณฑ์ อนุสัญญาทางสังคม และบรรทัดฐานล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (Knight, 1992) องค์กรและสถาบันอาจมีความหมายเหมือนกันได้ แต่องค์กรเป็นสถาบันฉบับแคบหรือนำเสนอเพียงส่วนหนึ่งของสถาบัน กล่าวคือ องค์กร หมายถึง การรวบรวมบุคคลที่มีการจัดระบบโดยมีเป้าหมายร่วมกันและมีอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น หน่วยงานธุรกิจหรือหน่วยงานรัฐบาลที่เป็นนิติบุคคลได้ แต่สถาบันจมักใช้คำว่าสถานที่ของความรู้เช่นหน่วยงานที่ให้ข้อมูลหรือให้การศึกษาแก่ผู้ที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม ทั้งสองมีความชัดเจนในแง่ที่ว่าองค์กรประกอบด้วยสถาบันภายในที่ควบคุมปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกขององค์กร (Knight, 1992)

ส่วน สถาบันสังคม หมายถึง ระเบียบ แบบแผน ความคิดและการกระทำที่เป็นมาตรฐาน เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งได้รับการยอมรับและยึดถือปฏิบัติกันมา โดยสถาบันจะมีหน้าที่แน่นอนชัดเจน มีลักษณะเป็นกลุ่มของวิถีปฏิบัติ เช่น พิธีแต่งงาน มีการจัดระเบียบ มีการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความสามารถของแต่ละบุคคลหรือองค์กรตามบทบาทและสถานภาพ และมีการถ่ายทอดกฎระเบียบให้กับสมาชิกใหม่ เมื่อแบบแผนเป็นที่ยอมรับทั่วไปจึงมีความมั่นคง ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลงง่าย และต้องมีศูนย์กลางการดำเนินการที่เป็นรูปธรรม (คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2564) ตัวอย่างสถาบันทางสังคม เช่น

สถาบันครอบครัว เกี่ยวข้องกับแบบแผนการสมรส การอบรมเลี้ยงดูบุตร และแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เป็นศูนย์กลางครอบครัว-เด็ก ครอบครัวจะขัดเกลาให้เด็กรู้จักค่านิยมและทัศนคติเกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น เด็กจะเรียนรู้สภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง (Macionis & Gerber, 2011) สถาบันการศึกษา ช่วยขัดเกลาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับแบบแผนการให้ความรู้และการฝึกฝนทักษะอาชีพ เพื่อเป็นสมาชิกที่เหมาะสมของสังคม สถาบันเศรษฐกิจ ความเกี่ยวข้องกับแบบแผนการตอบสนองความต้องการเกี่ยวกับความจำเป็นด้านสิ่งอุปโภคบริโภคในการดำรงชีวิต เป็นตัวกำหนดทางเลือกที่ยอมรับได้สำหรับการบริโภค คุณค่าทางสังคมของทางเลือกในการบริโภค การสร้างคุณค่าที่ใช้ครอบงำ และธรรมชาติของการมีส่วนร่วมในการบริโภค สถาบันศาสนา เป็นเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรม เป็นที่รวมความศรัทธาต่อสิ่งที่เคารพบูชาของสมาชิกในสังคม เกี่ยวข้องกับแบบแผนความสัมพันธ์ต่อการหล่อหลอมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกในสังคม สถาบันระบบกฎหมายและการลงโทษ บังคับให้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือบรรทัดฐานบางอย่างของกลุ่ม/ชุมชน มิฉะนั้นอาจถูกโทษทัณฑ์แยกออกจากสังคมปกติ ในกลุ่มนักโทษและผู้คุมจะบรรทัดฐานทางสังคมในกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนควบคุมสังคมที่สั่งสอนและให้ความปลอดภัย (Poole & Regoli, 1981) และยังมีสถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันนันทนาการ และสถาบันสื่อสารมวลชน (คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2564)

ลักษณะที่สำคัญของสถาบันทางสังคม ได้แก่ (1) สถาบันจะคงอยู่ตลอดไป แม้จะสูญเสียนโยบายบางประการ เช่น ดนตรี Rock หดสมัยแต่ดนตรียังคงอยู่ (2) สถาบันมีการเปลี่ยนแปลงภายในตลอดเวลา เพื่อให้เข้ากับสถานการณ์ของสังคม การเปลี่ยนแปลงจะช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับแรงผลักดันหรืออิทธิพลของสังคม บางครั้งผลอยู่ที่เพียงชั่วอายุเดียว การเปลี่ยนแปลงของสถาบันในสังคมอุตสาหกรรมจะมีมากและเป็นไปอย่างซับซ้อน (3) สถาบันประกอบด้วยการดำเนินการที่เป็นระเบียบเพื่อให้บรรลุถึงผลสำเร็จตามหน้าที่ (4) ระเบียบที่ใช้ในสถาบันต้องเป็นที่พึงพอใจของคนในสังคม และต้องอยู่ได้นาน และ (5) พฤติกรรมของสถาบันเป็นลักษณะส่วนรวมโดยทั่วไป มิใช่เป็นพฤติกรรมของบุคคลใดหรือพวกใดโดยเฉพาะ (ผจญจิตต์ อธิคมนันท์, 2543)

ดังนั้น สถาบันทางสังคม จึงใช้อ้างถึงรูปแบบทางสังคมที่ซับซ้อนและมีการปฏิบัติซ้ำภายในสังคม (Miller, 2019) โดย Turner (1997, p. 6) กล่าวว่า สถาบันทางสังคมรวมถึง จุดยืน บทบาท บรรทัดฐาน และค่านิยมที่ซับซ้อนซึ่งฝังอยู่ในโครงสร้างทางสังคมโดยเฉพาะ และการจัดรูปแบบกิจกรรมคนในสังคมนั้นที่ค่อนข้างมั่นคง เพื่อจัดการกับปัญหาการดำรงชีวิตและโครงสร้างทางสังคมให้คงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่กำหนด ทั้งนี้ แอนโธนี กิดเด็นท์ (Giddens,

1984, p. 24) ได้เน้นย้ำว่านิยามของคำว่าสถาบัน เป็นลักษณะเด่นที่ยั่งยืนของชีวิตทางสังคม ที่เกิดจากตัวแทนผู้กระทำการในสถาบันใช้อำนาจตัดสินใจกระทำการใด ๆ ภายใต้โครงสร้างแห่งสถาบันวางรูปแบบเหนือตัวแทน ผ่านกฎและทรัพยากร ซึ่งตัวแทนสามารถดำเนินการใด ๆ ผ่านกลไกที่เอื้อให้เกิดการดำเนินการเพื่อตรงกับโครงสร้างในสถาบัน ในฐานะที่โครงสร้างเป็นตัวกำหนดการกระทำและเป็นสื่อกลางแห่งการกระทำ (Giddens 1976, 1984) โดยสถาบันนั้น คือรูปแบบของกิจกรรมทางสังคมที่มีการปฏิบัติการซ้ำต่อเนื่องมีความมั่นคงสถาพร ยาวนานก้าวข้ามผ่านสถานที่และเวลา (Colapietro, 1990)

เมื่อการบริโภคสินค้าและบริการ เป็นการใช้ประโยชน์จากสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการหรือบำบัดความต้องการของมนุษย์ ได้เข้าไปผูกพันก่อตัวเป็นรูปแบบวิถีชีวิตของคนกลุ่มนั้นแล้ว การบริโภคนั้นก็นับได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของการบริโภคสินค้าหรือบริการนั้น เช่น วัฒนธรรมการดื่มชา ที่มีรูปแบบความพิถีพิถันตั้งแต่การเลือกพันธุ์ชา การปลูก การเก็บ เก็บ การชงชาและการดื่มชา และได้แทรกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผู้คน ถึงแม้การดื่มชาจะได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จนกลายเป็นวัฒนธรรมการดื่มชา แต่เมื่ออยู่ต่างที่ รูปแบบเหล่านี้ก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามแต่ละท้องที่ เช่น การดื่มชาของชาวจีนก็ไม่เหมือนชาวอังกฤษ เป็นต้น

งานวิจัยนี้เน้นศึกษาคนที่อยู่ในฐานะผู้แสดง ผู้กระทำ หรือตัวละคร (agent / interaction) ที่อยู่ในชุมชนเมืองของประเทศไทย ซึ่งเป็นผู้ให้ความหมายกับการบริโภคน้ำดื่มขวดพลาสติกในระหว่างชุมชนผ่านปฏิสัมพันธ์ ดังเช่น กรณี “น้ำดื่มยี่ห้อโพลาริส” น้ำดื่มยี่ห้อแรกของประเทศไทย ครั้งช่วงต้นของการออกขายในกรุงเทพฯ ยังไม่ได้รับความนิยมจากคนไทย ได้รับความนิยมเฉพาะชาวต่างชาติหรือคนที่ทำงานในสถานทูต เพราะคนไทยตีความหมายน้ำดื่มโพลาริสว่าเป็นของฟุ่มเฟือย ไม่มีความจำเป็นจะต้องซื้อน้ำดื่ม ขณะนั้นน้ำมีอยู่รอบตัว สามารถนำมาผ่านกระบวนการแล้วดื่มได้สะดวก แต่คนต่างชาติดีกลับมีเชื่อมั่นในความสะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวดมากกว่า จึงแปลตีความและสื่อสารระหว่างกันว่าน้ำดื่มขวดสะอาด ปลอดภัย คนในกลุ่มชาวต่างชาติจึงแสดงพลังสั่งซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้เกิดกระแสความนิยมในทางบวก เกิดการสื่อสารไปทั่วกัน น้ำดื่มบรรจุขวดจึงจึงค่อย ๆ ถูกยกระดับเป็นบรรทัดฐานในสังคมคนกรุงเทพฯ ว่าการดื่มน้ำบรรจุขวดสะอาดปลอดภัย

เมื่อผู้กระทำทำได้สื่อสาร แสดงอำนาจและพฤติกรรมที่ส่งผลให้เกิดกระแสความนิยมในน้ำดื่มบรรจุขวด จึงเกิดเป็นกฎเกณฑ์ที่กำหนดให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่าน้ำดื่มบรรจุขวดสะอาด ประกอบกับน้ำดื่มในขณะนั้นมีราคาสูง จึงมีการตีความไปว่าผู้ที่สามารถเข้าถึง

น้ำดื่มโพลาริสได้คือผู้ที่ไก่อ่ มีระดับกว่าคนอื่นในสังคม ก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายทรัพยากรและการครอบครองทรัพยากร รวมถึงการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ว่าการดื่มน้ำบรรจุขวดเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุดในสังคม และแพร่กระจายความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มให้กับตนเองและผู้อื่น เช่น ถ้าจะเลี้ยงรับรองแขกจะต้องใช้น้ำดื่มบรรจุขวดเท่านั้น ซึ่งเป็นผลสะท้อนกลับจากผู้กระทำการไปเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมเดิม และค่อย ๆ สร้างความแข็งแกร่งโดยการสถาปนาให้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นวิถีชีวิตที่มีความเสถียร มั่นคงถาวร และสืบต่อกันในสังคม

เมื่อการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นวัฒนธรรมแห่งการบริโภคสินค้าดื่มน้ำบรรจุขวดแล้ว การปฏิสัมพันธ์กันของคนในกลุ่มที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลามีส่วนทำให้วิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมนั้นมีความเข้มแข็ง มั่นคงถาวรได้ จนเกิดเป็นแบบแผนแห่งการปฏิบัติที่มีความเข้มข้น และสิ่งนี้เองที่ทำให้วัฒนธรรมถูกทำให้แข็งแกร่งขึ้น และก่อสร้างจนกลายเป็นสถาบัน จึงเกิดคำถามที่ว่าเราเคยชินกับการเข้าถึงน้ำบริโภคในรูปแบบของผลิตภัณฑ์บรรจุขวด จนการไม่มีน้ำสะอาดเพื่อการดื่มนั้นเป็นเรื่องไกลตัวจนยากจะจินตนาการ (ลัษมณ ไมตรีมิตร, 2560)

3.2 ทฤษฎีที่เหมาะสมในการศึกษาความเป็นสถาบันน้ำดื่มบรรจุขวด

มีการเสนอแนวทางการเกิดขึ้นของสถาบันทางสังคมศาสตร์ไว้หลายแนวทาง เช่น เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติโดยปราศจากเจตนาและเกิดในขณะที่บุคคลและกลุ่มรวมกันเพื่อการจัดการในทางสถาบันที่เป็นการเฉพาะ (Sugden, 1989) เกิดขึ้นโดยกระบวนการวิวัฒนาการ ที่เป็นผลมาจากวิวัฒนาการหรือกระบวนการเรียนรู้ และเกิดขึ้นจากสัญญาประชาคม (Hechter, 1990) หรือที่เรียกว่าการออกแบบที่มีเหตุผล (Koremenos, Lipson, & Snidal, 2001)

อิทธิพลที่มีอยู่ก่อนที่ทำให้องค์กรมีอยู่เหนือกรอบการทำงานของสถาบันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อผลประโยชน์องค์กร จึงเกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่าเส้นทางแห่งการพึ่งพา (path dependence) อันเป็นรูปแบบเชิงสถาบันที่คงอยู่และอยู่รอดเมื่อเวลาผ่านไป (North, 1992) การพึ่งพาที่ถูกกำหนด ณ จุดวิกฤตจะทำให้ผลลัพธ์ที่เป็นไปได้ในอนาคตแคบลง กล่าวคือเมื่อตัดสินใจเดินไปทางใดทางหนึ่งแล้วจะกลับไปจุดเริ่มต้นยากขึ้นเรื่อย ๆ ดังเช่น การเลือกนโยบายเสรีของผู้นำอเมริกาภายในศตวรรษที่ 19 เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญสู่การพัฒนาที่แตกต่างกันในปัจจุบัน (Mahoney, 2011)

คำว่า “การทำให้เป็นสถาบัน” (institutionalization) ถูกใช้แพร่หลายในทฤษฎีทางสังคมเพื่ออ้างถึงกระบวนการฝังบางสิ่งเข้าไปในสถาบัน เช่น แนวคิด บทบาททางสังคม ค่านิยมเฉพาะหรือรูปแบบพฤติกรรมที่มีอยู่ภายในองค์กร ระบบสังคม หรือสังคมโดยรวม อาจใช้กับการส่งปัจเจกไปอยู่ที่สถาบัน เช่น สถาบันทางจิตเวช ที่มีความหมายเชิงลบเกี่ยวกับการรักษาความ

อ่อนแอของมนุษย์โดยระบบสังคม และยังอาจใช้ในความหมายทางการเมืองในการสร้างหรือจัดตั้งสถาบันของรัฐหรือหน่วยงานเฉพาะที่รับผิดชอบในการกำกับดูแลหรือดำเนินการตามนโยบาย ตัวอย่างเช่น ในงานสวัสดิการหรือการพัฒนา

แอนโธนี กิดเดนส์ (Giddens, 1984) นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษมองว่าสถาบันเป็นโครงสร้างทางสังคม (Barley & Tolbert, 1997) โดยได้เสนอทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (Structuration Theory) มีรูปแบบเป็นทฤษฎีเชิงกระบวนการที่บูรณาการผู้กระทำและการและโครงสร้าง (agency-structure integration) เข้าไว้ด้วยกัน ทฤษฎีนี้อธิบายว่าสถาบันเป็นทั้งผลลัพธ์และข้อจำกัดที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ซึ่งพยายามอุดช่องว่างระหว่างแนวคิดที่ผลหรือข้อจำกัดเป็นสิ่งที่และถูกกำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่ถูกกำหนดไว้ กับความสมัครใจ อัตตา และมุมมองที่เปลี่ยนแปลงไป ที่เป็นผลมาจากแนวคิดหน้าที่นิยม ปรัชญาการณียนิยม และ ปรัชญาการณวิทยา อาศัยสองขอบเขตที่เป็นระเบียบแบบแผนทางสังคมที่คล้ายกับไวยากรณ์และคำพูด โดยเน้นความสนใจไปที่จุดตัดของทั้งสองเขตนี้ในรูปแบบของทวิภาวะของโครงสร้าง (duality of structure)

การนำแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้างมาใช้ในการศึกษาวิจัยการสร้างความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย ในครั้งนี้ มีเหตุผลหลายประการ

ประการแรก แนวคิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างและสังคมแบบดั้งเดิมตามทฤษฎีกลุ่มหน้าที่นิยม (functionalism) และโครงสร้างนิยม (structuralism) มีแนวโน้มมุ่งแสดงจุดยืนความเป็นธรรมชาติและเอนเอียงไปสู่ความเป็นวัตถุวิสัย (Objectivism) ทั้งสองกลุ่มเน้นย้ำความโดดเด่นของสังคมโดยรวมที่มีเหนือกว่าปัจเจกบุคคลในสังคม ผู้กระทำเป็นเพียงส่วนประกอบของสังคมที่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจอันไม่อาจต่อรองกับโครงสร้างทางสังคมได้ ขณะที่ความคิดของกลุ่มแปลตีความดั้งเดิม (hermeneutic traditions) เป็นฝั่งตรงข้ามที่ต่อต้านโครงสร้างนิยมอย่างหนักมาโดยตลอด แนวคิดนี้ได้เสนอให้ช่องว่างการเป็นองค์ประธาน (subject) และผู้ถูกระทำทางสังคม (social object) มีขนาดกว้างที่สุด การเป็นองค์ประธาน คือ ศูนย์กลางตั้งต้นของประสบการณ์ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ จึงเป็นรากฐานขั้นต้นของสังคมศาสตร์หรือมนุษยศาสตร์ ขอบเขตที่อยู่นอกเขตประสบการณ์ส่วนตัว (subjective experience) และแปลกไปจากประสบการณ์ส่วนตัวขององค์ประธาน คือโลกแห่งวัตถุซึ่งถูกควบคุมโดยความสัมพันธ์ของเหตุและผลที่ไม่มีตัวตน กลุ่มนี้สนับสนุนความโน้มเอียงไปทางอัตวิสัยแบบธรรมชาตินิยม (naturalism

subjectivity) ซึ่งถูกกลุ่มโครงสร้างหน้าที่นิยมมองว่าลึกลับหรือเกือบจะเป็นปรากฏการณ์ตกค้าง (residual phenomenon) แต่สำหรับกลุ่มแปลตีความถือว่าเป็นโลกแห่งธรรมชาติที่คลุมเครือซึ่งไม่เหมือนกิจกรรมของมนุษย์ที่สามารถเข้าใจได้จากภายนอก ในสังคมวิทยาแห่งการตีความ การกระทำและความหมายถูกทำให้กลมกลืนเพื่อใช้เป็นสิ่งแรกในการอธิบายความประพฤติของมนุษย์ ดังนั้น จึงไม่ยอมรับข้อจำกัดจากโครงสร้างมากนัก ซึ่งต่างจากกลุ่มหน้าที่นิยมและโครงสร้างนิยม การมองสังคมทั้งสองแบบที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงนี้เรียกว่าเป็นทวิลักษณ์ของตัวตนและวัตถุ (dualism of subject and object)

กรณีของน้ำดื่มบรรจุขวด ไม่อาจมองการก่อตั้งตัวแทนผู้กระทำ (agents) และโครงสร้างเป็นชุดของปรากฏการณ์ 2 ชุดที่แยกจากกันอย่างอิสระตามทวิลักษณ์ (dualism) ได้ เพราะภายใต้ระบบสังคม ผู้กระทำการ ซึ่งประกอบด้วย ผู้บริโภค ผู้จัดจำหน่าย และผู้ผลิต ต่างมีปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างได้อย่างอิสระ เพราะแต่ละคนมีอำนาจในการเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวตัวของโครงสร้าง ที่ไม่อาจจะอธิบายได้ด้วยแนวคิดทวิลักษณ์ ขณะเดียวกัน โครงสร้างอย่างเช่น วัฒนธรรมบริโภคก็เป็นตัวกำหนดการกระทำของตัวแทน จนบางครั้งตัวแทนก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงนี้ได้ และเป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายปรากฏการณ์ด้วยระบบทวิลักษณ์ได้เช่นกัน

ประการที่สอง แม้แนวคิดการบูรณาการแนวคิดระดับมหภาคและจุลภาค (micro-macro integration) ที่เกิดขึ้นช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ในสหรัฐอเมริกาจะส่งผลต่อแนวคิดการบูรณาการผู้กระทำการและโครงสร้าง (agency-structure integration) ในสังคมยุโรป (Sztompka, 1994) ทำให้ทั้งสองแนวคิดมีส่วนที่คล้ายคลึงกัน แต่ทั้งสองแนวคิดก็มีความแตกต่างกันอย่างมาก เช่น ตัวแทนผู้กระทำ (agents) มักเป็นผู้แสดงในระดับจุลภาค (micro-level actors) แต่ก็มีตัวแทนผู้กระทำการลักษณะกลุ่มชน เช่น สหภาพแรงงานที่เป็นตัวแทนผู้กระทำเช่นกัน ขณะที่ฝั่งโครงสร้างมักเป็นปรากฏการณ์ระดับมหภาค กลับพบโครงสร้างในระดับจุลภาคได้ด้วย ดังนั้น จึงไม่อาจนำมาวิเคราะห์สถานการณ์ที่ผู้กระทำการได้มีปฏิสัมพันธ์กับโครงสร้างหรือสถาบันให้ชัดเจนได้ เพราะมุมมองของการจัดหน่วยที่ใช้ในการวิเคราะห์แตกต่างกัน

ประการที่สาม แนวคิดทฤษฎีทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) เป็นอภิปรายทางสังคม ที่ปฏิเสธทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมและทฤษฎีวิวัฒนาการเพราะเป็นระบบปิด โดยยืนยันว่าปรากฏการณ์และเหตุการณ์ทางสังคมมักเกิดขึ้นโดยบังเอิญและเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้ากล่าวคือมีลักษณะเป็นแบบปลายเปิดเสมอ จึงปฏิเสธสังคมวิทยาดั้งเดิมที่แบ่งแยกการกระทำและโครงสร้างออกจากกัน แต่ให้ความสนใจปฏิบัติการทางสังคม (social

practices) ที่ผลิตและถูกผลิตโดยโครงสร้าง ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่อยู่ภายนอกผู้แสดงทางสังคม แต่เป็น กฎเกณฑ์และทรัพยากรที่ถูกผลิตและถูกผลิตซ้ำไปมาโดยผู้แสดงในปฏิบัติการของพวกเขา นอกจากนี้ เขายังเน้นถึงความสำคัญของกาลเวลาและพื้นที่ที่ใช้ในทฤษฎีสังคมและการวิเคราะห์ทางสังคม โดยเฉพาะในสังคมวิทยาเชิงประวัติศาสตร์ที่จะสำรวจวิธีการต่าง ๆ ที่สังคมเชื่อมโยงสิ่งเหล่านี้เข้าด้วยกัน (Oxford Reference, 2022) เขามองว่าผู้กระทำและการและโครงสร้างเป็นทวิภาวะ (duality) ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ผู้กระทำมีส่วนร่วมทั้งกับโครงสร้างและโครงสร้างมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้กระทำเช่นกัน เขาปฏิเสธการมองว่าโครงสร้างเป็นการจำกัดการกระทำตามแนวคิดของ Durkheim แต่โครงสร้างเป็นทั้งข้อจำกัดและทำให้เกิดผลกับผู้กระทำ (Stones, 2005)

ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างปฏิเสธทั้งสองข้อที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคลหรือผู้แสดง (actor) เช่น ทฤษฎีสัญลักษณ์สัมพันธ์ (Symbolic Interactionism) และทฤษฎีเกี่ยวกับสังคมและโครงสร้าง เช่น ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural functionalism) แต่ยอมรับปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ที่เกิดซ้ำไปมาข้ามกาลเวลาและพื้นที่แทนที่จะเป็นประสบการณ์เฉพาะแต่ละคนหรือแม้กระทั่งการดำรงอยู่ของรูปแบบทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเน้นอธิบายความเป็นทวิลักษณ์ (Duality) ที่ไม่อาจแยกจากกันเหมือนเหรียญเดียวกันมี 2 ด้าน และยังให้ความสำคัญกับวิชาวิธีของการกระทำระหว่างกัน (dialectical interplay) ระหว่างผู้แสดงและโครงสร้างที่ไม่อาจแยกจากกันได้ผสมผสานผ่านกิจกรรมหรือปฏิบัติการของมนุษย์

นอกจากทฤษฎีการสร้างโครงสร้างได้อธิบายถึงพลวัตที่เกิดขึ้นระหว่างโครงสร้างและผู้แสดงแล้ว ยังได้อธิบายถึงกลไกการเกิดขึ้นของสถาบัน (form of institution) ที่ทำให้วัฒนธรรมหนึ่งมีความมั่นคงสถาพร ดังนั้น การใช้ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างเป็นแนวทางเพื่อศึกษาการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในชุมชนเมือง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมที่ทั้งผู้กระทำและการและโครงสร้างต่างมีปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลา จึงมีความเหมาะสมในการนำมาศึกษาในครั้งนี้

3.3 การก่อตัวของสถาบันที่มีเสถียรภาพ มั่นคง ถาวร

ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างได้อธิบายไว้ว่า โครงสร้างเป็นชุดของกฎเกณฑ์และทรัพยากรที่ถูกจัดตั้งแบบซ้ำไปมาผ่านกาลเวลาและพื้นที่ ซึ่งถูกบันทึกเป็นร่องรอยความทรงจำของชุดตัวอย่างการกระทำที่ทำงานประสานกันโดยไม่ได้ตั้งชื่อหัวเรื่องไว้ ขณะที่ระบบสังคมเป็นพื้นที่ที่โครงสร้างเข้ามาเกี่ยวพันผ่านกิจกรรมของตัวแทนมนุษย์ (Human agents) ที่ทำซ้ำไปมาในกาลเวลาและพื้นที่ การวิเคราะห์โครงสร้างของระบบสังคม คือ การศึกษารูปแบบพื้นฐานของระบบในขณะที่เกิดกิจกรรมแห่งความรู้ของผู้แสดงซึ่งได้ใช้กฎเกณฑ์และทรัพยากรในบริบทของการ

กระทำที่หลากหลายและถูกผลิตหรือผลิตซ้ำในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ซึ่งอธิบายภาวะในขณะนั้นได้ด้วยทวิภาวะของโครงสร้าง (duality of structure)

ตาราง 11 ความแตกต่างระหว่างโครงสร้าง ระบบ และการสร้างโครงสร้าง

โครงสร้าง (structure(s))	ระบบ (system(s))	การสร้างโครงสร้าง (Structuration)
กฎเกณฑ์และทรัพยากร หรือชุดของการแลกเปลี่ยน	การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ระหว่างผู้ แสดงหรือกลุ่มคนที่ถูกจัดการใน	เงื่อนไขที่ควบคุมความต่อเนื่อง หรือการเปลี่ยนรูปของโครงสร้าง
ความสัมพันธ์ ที่ถูกจัดการในฐานะ คุณสมบัติของระบบสังคม	ฐานะแนวปฏิบัติปกติทางสังคม	จึงเกิดการผลิตซ้ำของระบบสังคม

หมายเหตุ. Giddens (1984)

ตัวแทนผู้กระทำ (agents) และโครงสร้าง (structure) ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่แยกจากกันอย่างอิสระตามทวิลักษณ์ (dualism) แต่แสดงความเป็นทวิภาวะ (duality) ซึ่งตามทวิภาวะของโครงสร้าง (duality of structure) คุณสมบัติเชิงโครงสร้างของระบบสังคมเป็นทั้งสื่อกลางและผลลัพธ์ของปฏิบัติการที่ผู้แสดงได้จัดระเบียบซ้ำไปมา โครงสร้างไม่ได้อยู่ภายนอกปัจเจกบุคคล แต่เป็นร่องรอยของความทรงจำและเป็นตัวอย่างของปฏิบัติการทางสังคม โครงสร้างไม่ได้จำกัดการกระทำของผู้แสดงอย่างเด็ดขาดแต่เป็นทั้งการบังคับและการอนุญาตให้ผู้แสดงกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ดังนั้น จึงไม่จำกัดคุณสมบัติการสร้างโครงสร้างของระบบสังคมในการยืดขยายไปในกาลเวลาและไปในพื้นที่ที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของปัจเจกคนใดคนหนึ่งได้ นอกจากนี้จะไม่ทำลายความเป็นไปได้ที่ทฤษฎีของนักแสดงเกี่ยวกับระบบสังคมที่ช่วยสร้างกิจกรรมและสร้างที่จะสร้างกิจกรรมใหม่จะถูกทำให้มีอยู่จริง อันเป็นการปรับปรุงระบบเหล่านั้น การทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง หรือการทำให้สถานการณ์และผลิตผลทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ดูเป็นเรื่องปกติผ่านการสนทนา เป็นหนึ่งในมิติหลักของอุดมการณ์ในชีวิตทางสังคม (Giddens, 1984)

การกระทำของมนุษย์ในทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง มุ่งเน้นที่การกระทำโดยความตั้งใจ ที่อาจเกิดจากจิตสำนึกเชิงวาทกรรม (discursive consciousness) เป็นการกระทำที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการอธิบายเจตนาและเหตุผลในการกระทำของผู้แสดงทำให้เกิดเป็นตัวแทนผู้กระทำ (agency) เป็นคำพูด และจิตสำนึกเชิงปฏิบัติการ (practical consciousness) เป็นกระทำการออกมาด้วยความตั้งใจที่มีลักษณะเฉพาะที่ทำได้สำเร็จได้ง่าย ทำได้แบบไม่ตั้ง

คำถามถึงการกระทำนั้น เพราะเป็นเรื่องที่รู้กันดีอยู่แล้วในสังคม ที่คิดว่าเป็นเรื่องดีงาม ก่อให้การดำเนินกิจกรรมแบบชีวิตประจำวัน (routinization) เกิดเป็นตัวแทนผู้กระทำ (agents) แต่ทั้งนี้ไม่อาจแยกแยะระหว่างจิตสำนึกเชิงวาทกรรมและจิตสำนึกเชิงปฏิบัติการแบบตายตัวได้ ในแง่หนึ่งอาจใช้การขัดเกลากายทางสังคม (socialization) และประสบการณ์การเรียนรู้ของตัวแทนผู้กระทำเป็นตัวแบ่งแยก หรือความสนใจไปที่การขมใจควบคุม

ความรอบรู้ (knowledgeability) ของมนุษย์มีพื้นฐานจากจิตสำนึกเชิงปฏิบัติการมากกว่าจิตสำนึกเชิงวาทกรรม ความรู้เกี่ยวกับอนุสัญญาทางสังคมของตนเองและผู้อื่นที่ถูกสันนิษฐานว่าสามารถดำเนินต่อไปในบริบทต่าง ๆ ของชีวิตสังคมได้มักมีคำอธิบายโดยละเอียดและน่าตื่นตาตื่นใจ สมาชิกผู้มีความสามารถทุกคนในสังคมมีทักษะมากมายเพื่อบรรลุเป้าหมายเชิงปฏิบัติในกิจกรรมทางสังคม ความรู้ที่พวกเขามีไม่ได้เกิดในแบบแผนชีวิตทางสังคมที่คงอยู่โดยบังเอิญแต่ถูกรวบรวมกันไว้ด้วยกัน ความเครียดมีความสำคัญอย่างยิ่ง หากเป็นความผิดพลาดในกลุ่มหน้าที่นิยมและโครงสร้างนิยมเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง และเป็นข้อผิดพลาดที่กดขี่หรือลดทอนเหตุผลของตัวแทนผู้กระทำ ในการค้นหาจุดเริ่มต้นของกิจกรรมของพวกเขาในปรากฏการณ์ที่ตัวแทนผู้กระทำเหล่านั้นไม่รู้ ซึ่งเหตุผลเหล่านั้นสนับสนุนการกระทำที่มีเหตุผลเข้าข้างตนเองที่ถูกทำอย่างต่อเนื่องในการสร้างโครงสร้างทางสังคม เพื่อหลีกเลี่ยงความผิดพลาดของแนวทางการตีความ และของปรากฏการณ์วิทยารูปแบบต่าง ๆ ซึ่งมีแนวโน้มว่าสังคมเป็นการศัลยกรรมวิฆาณมนุษย์อันเป็นรูปแบบที่ผิดกฎของการลดทอนซึ่งเป็นผลมาจากความล้มเหลวในการสร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับทวิภาวะของโครงสร้าง

ช่วงเวลาของการสร้างการกระทำเป็นหนึ่งในการทำซ้ำบริบทชีวิตประจำวันของชีวิตทางสังคมตลอดไปแม้ช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอันทำให้เกิดปัญหาทางสังคมที่รุนแรงที่สุดหรือกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคน การมองคุณสมบัติเชิงโครงสร้างของระบบสังคมว่าเป็นผลิตภัณฑ์ทางสังคมนั้นจึงไม่ถูกต้องทีเดียว เพราะโน้มเอียงว่าผู้กระทำที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้ามารวมตัวกันเพื่อสร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้น ในการทำซ้ำคุณสมบัติเชิงโครงสร้างตัวแทนผู้กระทำยังทำซ้ำเงื่อนไขที่ทำให้การกระทำดังกล่าวเป็นไปได้ โครงสร้างจะดำรงอยู่อย่างเป็นอิสระจากความรู้ที่ตัวแทนผู้กระทำมีเกี่ยวกับสิ่งที่พวกเขาทำในกิจกรรมประจำวัน ตัวแทนของมนุษย์มักจะรู้ว่าพวกเขากำลังทำอะไรในระดับจิตสำนึกเชิงวาทกรรมภายใต้คำอธิบายอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะอาจไม่คุ้นเคยต่อคำอธิบายอื่น และอาจรู้ถึงผลลัพธ์ที่มีได้หลายทางที่จะตามมาจากกิจกรรมที่เขามีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย

ทวิภาวะของโครงสร้างเป็นพื้นฐานหลักของความต่อเนื่องในการทำซ้ำทางสังคมข้ามกาลเวลาและพื้นที่เกี่ยวกับการตรวจสอบย้อนกลับของตัวแทนในกิจกรรมประจำวันทางสังคม และในฐานะที่ประกอบขึ้นเป็นกิจกรรมประจำวันทางสังคม ความรอบรู้ของมนุษย์มีขอบเขตจำกัดเสมอ กระแสการกระทำก่อให้เกิดผลที่ตามมาอย่างต่อเนื่องที่ผู้กระทำไม่ได้ตั้งใจทำ และผลเหล่านี้อาจก่อให้เกิดเงื่อนไขการกระทำที่ไม่ได้รับการยอมรับในรูปแบบผลสะท้อนกลับ ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นโดยกิจกรรมที่ตั้งใจแต่ไม่ใช่โครงการที่ตั้งใจไว้ ซึ่งหลีกเลี่ยงความพยายามอย่างไม่ลดละในการนำประวัติศาสตร์มาอยู่ภายใต้การขึ้นอย่างตั้งใจอยู่เสมอ ซึ่งความพยายามดังกล่าวเกิดขึ้นต่อเนื่องโดยมนุษย์ที่ดำเนินการภายใต้การคุกคามและพันธะสัญญาของสถานการณ์ที่ว่าพวกเขาเป็นสิ่งที่ชีวิตเพียงชนิดเดียวที่สร้างประวัติศาสตร์ของพวกเขาโดยการตระหนักถึงข้อเท็จจริงนั้นได้

ความพยายามที่จะเฝ้าติดตามสังเกตเกิดการควบคุมเงื่อนไขทั่วไปของการสร้างระบบผลิตซ้ำในระดับสูง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่มีความสำคัญอย่างมากในโลกร่วมสมัย โดยหลักการของการทำความเข้าใจกับกระบวนการเฝ้าติดตามการผลิตซ้ำ ต้องสร้างความแตกต่างเฉพาะที่เกี่ยวกับสิ่งที่ระบบสังคมอยู่ในฐานะแนวปฏิบัติในการทำซ้ำ (reproduced practices) เหตุการณ์ในปฏิสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์โดยนัยหรือที่เกิดขึ้นจริง สามารถรับรู้วิธีการ 2 ระดับ ที่องค์ประกอบบางอย่างของความเป็นระบบบรรลุผลในปฏิสัมพันธ์ได้ ระดับแรก คือ ความโดดเด่นโดยทั่วไปของหน้าที่นิยมเมื่อการพึ่งพาอาศัยกันทำให้นึกถึงกระบวนการสร้างการพักผ่อนให้กับร่างกาย (homeostatic process) คล้ายกับกลไกการควบคุมตนเองที่ทำงานภายในสิ่งมีชีวิต จะไม่มีการโต้แย้งคัดค้านต่อสิ่งนี้ที่ทราบกันว่าความหลวมของระบบสังคมส่วนใหญ่ทำให้สิ่งมีชีวิตไปทางเดียวกับระบบที่อยู่ห่างไกลกันมาก และวิถีทางกลไกที่มีความสัมพันธ์กับการผลิตซ้ำระบบไม่ได้เป็นเพียงรูปแบบเดียวที่พบในสังคมมนุษย์ ระบบที่ดำรงสมดุลของการผลิตซ้ำ (Homeostatic system reproduction) ในสังคมมนุษย์ถือได้ว่าเกี่ยวข้องกับการทำงานของวงรอบเหตุและผล (causal loops) ซึ่งผลลัพธ์ที่ไม่ตั้งใจจากการกระทำจะย้อนกลับมาสร้างสถานการณ์เริ่มต้นขึ้นใหม่ แต่ในหลายบริบทของชีวิตสังคมมีกระบวนการกรองข้อมูลแบบเลือกสรร ดังนั้นผู้แสดง (actor) ที่ถูกวางกลยุทธ์ จึงแสวงหาการสะท้อนกลับเพื่อควบคุมสภาพโดยรวมของการผลิตซ้ำของระบบ ไม่ว่าจะเป็นเพื่อคงสิ่งนั้นไว้หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงมัน

อีกระดับหนึ่ง คือ ความแตกต่างระหว่างวงรอบเหตุผลแห่งสมดุล (homeostatic causal loops) กับการสะท้อนการควบคุมตนเองในการผลิตซ้ำของระบบถูกเสริมด้วยการรวมกันทางสังคมและระบบที่อาจเข้าใจว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อตนเองหรือที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน

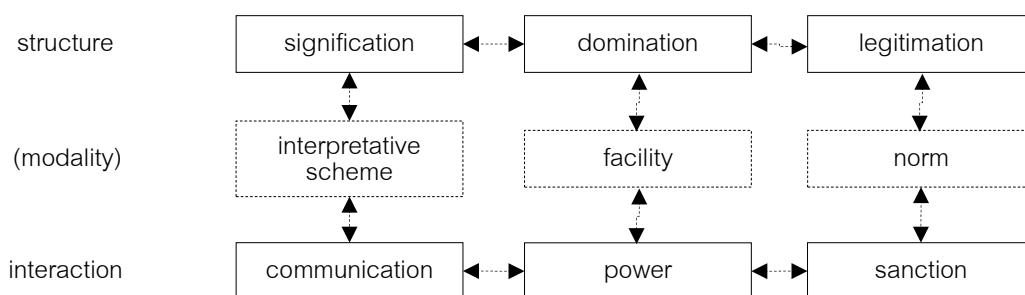
ระหว่างผู้กระทำหรือกลุ่มชน การรวมกลุ่มทางสังคมจึงหมายถึงความเป็นระบบในระดับการมีปฏิสัมพันธ์แบบเห็นหน้ากัน การรวมระบบบ่งบอกถึงการเชื่อมต่อกับผู้ที่ไม่มีตัวตนอยู่ในกาลเวลาหรือพื้นที่นั้น แม้ว่าจะสันนิษฐานว่ากลไกของการรวมระบบเป็นการรวมตัวกันทางสังคม แต่กลไกดังกล่าวมีความแตกต่างประการที่สำคัญจากผู้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน

ตาราง 12 ความแตกต่างประการที่สำคัญจากผู้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกัน

การบูรณาการทางสังคม	การบูรณาการเชิงระบบ
การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างผู้กระทำ ในบริบทของการอยู่ร่วมกัน	การแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างผู้กระทำหรือกลุ่ม ชนข้ามกาลเวลาและพื้นที่ที่ถูกขยายออกไป

หมายเหตุ. Giddens (1984)

การศึกษาการก่อเกิดสถาบัน (Forms of Institution) ได้แบ่งกฎเกณฑ์ (rules) ออกเป็นรูปแบบการให้ความหมาย (signifying) หรือการสร้างความหมาย (meaning constitution) และการให้รางวัล/ลงโทษเชิงบรรทัดฐาน (Normative sanctions) ที่อยู่กับแนวคิดเรื่องทรัพยากร (resources) หรือการครอบครองทรัพยากร ที่เป็นฐานความคิดเกี่ยวกับอำนาจ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (modalities of structuration) ใช้เพื่อแจกแจงรายละเอียดให้เห็นถึงมิติหลักของทวิภาวะของโครงสร้าง (the duality of structure) ในปฏิสัมพันธ์ ระหว่างความสามารถแห่งความรอบรู้ (knowledgeable capacities) ของตัวแทนผู้กระทำ (agents) กับลักษณะโครงสร้าง ผู้แสดงใช้รูปแบบทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (modalities of structuration) ในการทำซ้ำปฏิสัมพันธ์ของระบบด้วยสิ่งเดียวกับที่ใช้สร้างคุณลักษณะเชิงโครงสร้างขึ้นใหม่ การสื่อสารความหมาย (communication of meaning) ในปฏิสัมพันธ์ที่ควรถูกเน้น ถูกแบ่งแยกไว้เพียงเพื่อการวิเคราะห์การดำเนินการให้รางวัล/ลงโทษเชิงบรรทัดฐาน (normative sanctions) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ การใช้ภาษาที่ถูกให้รางวัล/ลงโทษอย่างธรรมชาติที่สุดโดยคุณลักษณะเชิงสาธารณะของมันเอง (Giddens, 1984) การระบุการกระทำหรือแง่มุมของปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นคำอธิบายที่ถูกต้องตามรากฐานการตีความโดยความสามารถของผู้เฝ้าสังเกตที่จะดำเนินการต่อไปในรูปแบบของชีวิต คือการสอดประสานของความหมาย (meaning) ปัจจัยเชิงบรรทัดฐาน (normative elements) และอำนาจ (power) สิ่งนี้ปรากฏชัดที่สุดในบริบทชีวิตทางสังคมที่พบได้ไม่บ่อย เป็นที่ซึ่งปรากฏการณ์ทางสังคมเป็นอยู่ และเป็นความท้าทายที่จะอธิบายให้เหมาะสม การตระหนักรู้ถึงความท้าทายที่เป็นคุณลักษณะของกิจกรรมที่แตกต่างและคาบเกี่ยวกันนั้นเป็นส่วนสำคัญของการรับรู้รูปแบบชีวิต (knowing a form of life) ลักษณะของกิจกรรมที่แตกต่างกันและทับซ้อนกันถือเป็นส่วนสำคัญของการรับรู้รูปแบบชีวิตที่เป็นได้ทั้งประเภทคนเดียวและเห็นร่วมกัน (Giddens, 1984)

ภาพประกอบ 4 ทวิภาวะของโครงสร้าง (the duality of structure)

หมายเหตุ. Giddens (1984)

มนุษย์ผู้แสดง (human actors) ไม่เพียงสามารถเฝ้าติดตามพฤติกรรมที่เป็นกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำวันของตนเองได้ แต่ยังติดตามของผู้อื่นได้อย่างสม่ำเสมอเช่นกัน และยังเฝ้าติดตามการเฝ้าติดตามนั้นด้วยจิตสำนึกเชิงวาทกรรม (discursive consciousness) โดยแบบแผนการตีความ (interpretative scheme) หรือขอบเขตทางเลือกของการตีความที่ทำให้ยังมีความหมายอยู่ได้ เป็นแบบฉบับตัวอย่างที่อยู่ภายในคลังความรู้ของผู้แสดงซึ่งจะถูกใช้เพื่อรักษาการสื่อสารสะท้อนกลับไว้ คลังความรู้ที่ผู้แสดงใช้ในการผลิตและผลิตซ้ำปฏิสัมพันธ์เป็นอยู่อย่างเดียวกับที่ผู้แสดงสามารถแสดงความรับผิดชอบด้วยการให้เหตุผลในการกระทำ และอื่น ๆ (Giddens, 1984) การสื่อสารความหมายที่เกิดขึ้นกับทุกมุมมองของบริบทแห่งการกระทำไม่ปรากฏว่าถูกพบเพียงในกาลเวลาและพื้นที่เท่านั้น ตัวแทนผู้กระทำ (agents) ทำงานร่วมกับกระบวนการสร้างความหมายในการเผชิญหน้าตามลักษณะเชิงกาลเวลาและพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ การสื่อสารที่ถือเป็นองค์ประกอบทั่วไปของปฏิสัมพันธ์มีความหมายกว้างกว่าเจตจำนงแห่งการสื่อสาร (communicative intent) ที่เป็นเพียงสิ่งที่ผู้แสดงต้องการสื่อถึงคำพูดหรือการกระทำ จึงต้องหลีกเลี่ยงแนวคิดลดทอนนิยมสองรูปแบบ (two forms of reductionism) ที่สรุปทฤษฎีแห่งความหมายและการสื่อสารจากเจตจำนงการสื่อสาร หรือแม้กระทั่งที่บอกว่าเจตจำนงแห่งการสื่อสารเป็นมีความสำคัญที่สุดในการสร้างคุณภาพของปฏิสัมพันธ์ที่มีความหมาย ซึ่งความหมายถูกควบคุมโดยการจัดการเชิงโครงสร้างของระบบสัญลักษณ์ (the structural ordering of sign system) สำหรับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างถือว่าทั้งสองมีความน่าสนใจและมีความสำคัญเท่าเทียมกันในแง่ของทวิภาวะ (duality) มากกว่าการแยกกันแบบทวิลักษณ์ (mutually exclusive dualism)

การมีความรับผิดชอบ (accountability) ต่อกิจกรรมของตนเป็นทั้งการอธิบายเหตุผล และการจัดหาเหตุเชิงบรรทัดฐาน (normative grounds) ที่พวกเขาคิดว่าสมเหตุสมผล องค์ประกอบเชิงบรรทัดฐานของปฏิสัมพันธ์มักมุ่งความสนใจไปยังความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิและหน้าที่ (rights and obligations) ที่ถูกคาดหวังโดยการมีส่วนร่วมในขอบเขตบริบทแห่งปฏิสัมพันธ์ แต่ไม่พบความสมมาตรจริงในทางปฏิบัติ เพราะทั้งหน้าที่นิยมเชิงบรรทัดฐาน (normative functionalism) ของ Parsons และลัทธิมาร์กซ์เชิงโครงสร้าง (structuralist Marxism) โดย Althusser (Lewis, 2022) ได้ขยายความเกินจริงถึงระดับที่หน้าที่เชิงบรรทัดฐานถูกนำเข้ามา ภายในสมาชิกแห่งสังคม ไม่มีจุดยืนใดที่ยอมรับว่ามนุษย์ที่เป็นผู้กระทำการที่มีความรู้ ละเฝ้า ติดตามเชิงสะท้อนกลับกระแสแห่งปฏิสัมพันธ์กันและกัน เมื่อระบบสังคมเริ่มคิดขึ้นจากมุมมอง การเป็นวัตถุทางสังคม (social object) จึงเน้นที่การจัดระเบียบเชิงบรรทัดฐานร่วมกับหลัก กฎหมายอันชอบธรรมที่กำหนดขึ้น ทศนคติดังกล่าวปิดบังความจริงที่ว่าองค์ประกอบเชิงบรรทัดฐานของระบบสังคมถูกกล่าวอ้างขึ้นโดยบังเอิญซึ่งต้องถูกรักษาและทำให้เกิดคุณค่าผ่านการ เคลื่อนตัวอย่างมีประสิทธิภาพของการให้รางวัล/ลงโทษ (sanction) ในบริบทการเผชิญหน้าจริง การให้รางวัล/ลงโทษเชิงบรรทัดฐาน (normative sanctions) แสดงโครงสร้างความไม่สมมาตรของการครอบครองทรัพยากร (domination) และความสัมพันธ์ของสิ่งนำไปสู่ประเด็นตามบรรทัดฐานเหล่านั้นอาจเป็นของอย่างอื่นที่ใช้แบ่งประเภทกลุ่มอื่นมากกว่าการแสดงออกถึงความผูกพันต่อบรรทัดฐานเหล่านั้นที่เกิดขึ้นตามที่คาดคะเนไว้

การวิเคราะห์คุณสมบัติโครงสร้างระบบสังคมจะเป็นขั้นตอนที่ต้องเมื่อได้รับการ ยอมรับว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญ (epoché) ของการเฝ้าติดตามพฤติกรรมทางสังคมแบบสะท้อนกลับ อันควบคุมการระงับชั่วคราว ภายใต้ช่วงเวลาสำคัญดังกล่าวอาจแบ่งแยกมิติเชิงโครงสร้างระบบสังคม 3 ส่วน คือ กฎที่กำหนดความหมาย (signification) การครอบครองทรัพยากร (domination) และกฎที่กำหนดความชอบธรรม (legitimation) รายละเอียดปรากฏดังตารางข้างล่าง

ทฤษฎีการเข้ารหัส (theory of coding) ที่ใช้ในการศึกษาโครงสร้างของกฎที่กำหนด ความหมาย (structures of signification) ต้องมองถึงการสร้างความเข้าใจในเชิงสัญลักษณ์แบบ อธิบายได้ (semiotics) ขณะเดียวกันต้องป้องกันการรวมตัวของความเข้าใจในเชิงสัญลักษณ์แบบ อธิบายได้ กับกลุ่มโครงสร้างนิยม (structuralism) และกับข้อบกพร่องของกลุ่มโครงสร้างนิยมในแง่ของการวิเคราะห์มนุษย์ที่เป็นผู้กระทำการแทน (human agency) สัญญะที่มีอยู่เป็นเพียง สื่อกลางและผลลัพธ์จากกระบวนการสื่อสารในปฏิสัมพันธ์เท่านั้น แนวคิดของนักโครงสร้างนิยม (structuralist concept) ที่เกี่ยวกับภาษาเป็นไปในทิศทางเดียวกับการถกเถียงเรื่องกฎที่กำหนด

ความชอบธรรม (legitimation) ซึ่งเป็นไปในทิศทางที่จะนำสัญญาณมาเป็นคุณสมบัติของการพูด และการเขียนมากกว่าการตรวจสอบการทำซ้ำไปมาที่เกี่ยวกับการสื่อสารความหมาย

โครงสร้างกฎที่กำหนดความหมาย (structure of signification) เกี่ยวข้องกับการครอบครองทรัพยากร (domination) และกฎที่กำหนดความถูกต้องชอบธรรม (legitimation) เสมอ และจะแพร่กระจายอิทธิพลในชีวิตสังคม (social life) การครอบครองทรัพยากร (domination) นั้นไม่เหมือนกับโครงสร้างการให้ความหมายที่ถูกบิดเบือนอย่างเป็นระบบ เพราะการครอบครองทรัพยากรเป็นเงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของรหัสการกำหนดความหมาย (codes of signification) ดังนั้น การพิจารณาเรื่องการครอบครองทรัพยากรและอำนาจจึงไม่อยู่เฉพาะในแง่ของความไม่สมมาตรของการจัดสรรปันส่วน (distribution) เท่านั้น แต่ต้องยอมรับว่ามีอยู่ในการรวมตัวกันทางสังคมหรือในการกระทำของมนุษย์ด้วย

ตาราง 13 การวิเคราะห์คุณสมบัติเชิงโครงสร้าง

โครงสร้าง	ขอบเขตพื้นที่ทางทฤษฎี	การจัดระเบียบของสถาบัน
กฎเกณฑ์แห่งความหมาย (Signification)	การศึกษาเกี่ยวกับวิธีการที่ข้อมูลหรือแนวคิดถูกเข้ารหัสและตีความในบริบททางสังคม (Theory of coding)	ระเบียบสัญลักษณ์/รูปแบบของวาทกรรม (Symbolic order/modes of discourse)
การครอบครองทรัพยากร (Domination)	การอนุญาตให้เข้าถึงและใช้ทรัพยากร (Theory of resource authorization) การจัดสรรทรัพยากร (Theory of resource allocation)	Political institutions (สถาบันทางการเมือง) Economic institutions (สถาบันทางเศรษฐกิจ)
กฎเกณฑ์แห่งความถูกต้อง (Legitimation)	การควบคุมบรรทัดฐาน (Theory of normative regulation)	สถาบันทางกฎหมาย (Legal institutions)

หมายเหตุ. Giddens (1984)

สัญญาณ (signs) บอกเป็นนัยถึงกฎที่กำหนดความหมาย (signification) ที่ไม่เหมือนกับสัญลักษณ์ (symbols) สัญลักษณ์ (symbol) สอดแทรกอยู่ในการจัดระเบียบเชิงสัญลักษณ์ (symbolic orders) ที่เป็นหนึ่งในมิติของการจัดกลุ่มของสถาบัน (clustering of institution) สัญลักษณ์ (symbols) จับตัวเป็นความหมายส่วนเกิน (surpluses of meaning) โดยนัยเป็นสัญญาณ (signs) ที่มีคุณลักษณะนอกประสงค์ ซึ่งจะรวมจุดตัดของรหัสซึ่งอุดมไปด้วย

รูปแบบเฉพาะที่หลากหลายของกลุ่มความหมาย อันดำเนินการตามแกนของคำอุปมาหรือคำเปรียบเทียบกับ (metaphor) และการใช้คำหรือวลีแทนคำอื่นหรือคำพ้องความหมาย (metonymy) คำสั่งเชิงสัญลักษณ์และรูปแบบกลุ่มวาทกรรมเป็นแหล่งกำเนิดที่สำคัญของอุดมการณ์เกี่ยวกับที่ตั้งของสถาบัน (institutional locus of ideology) ตามอุดมการณ์ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างไม่ได้จัดอยู่ในประเภทของการจัดระเบียบเชิงสัญลักษณ์ (symbolic orders) ลำดับสัญลักษณ์หรือรูปแบบของวาทกรรม เพราะไม่อาจแยกวาทกรรมเชิงอุดมการณ์ (ideological discourse) ออกจากวิทยาศาสตร์ (science) ได้ ดังนั้น อุดมการณ์ (ideology) จึงหมายถึงเฉพาะความไม่สมมาตรของการครอบครองทรัพยากร (domination) ที่เชื่อมโยงกฎที่กำหนดความหมาย (signification) กับกฎที่กำหนดความชอบธรรม (legitimation) ของผลประโยชน์แต่ละส่วน

กฎที่กำหนดความหมาย (structures of signification) ถูกแบ่งเชิงวิเคราะห์ที่ได้จากการครอบครองทรัพยากร (domination) และจากกฎที่กำหนดความชอบธรรม (legitimation) การครอบครองทรัพยากร (domination) ขึ้นกับการเคลื่อนที่ของของทรัพยากร 2 ประเภทที่แตกต่างกัน ได้แก่ (1) ทรัพยากรที่จัดสรรได้ (allocative resource) หมายถึงความสามารถหรือรูปแบบของความสามารถในการเปลี่ยนแปลงที่ออกคำสั่งเหนือวัตถุ สิ้นค้า หรือปรากฏการณ์ทางวัตถุ (material phenomena) และ (2) ทรัพยากรด้านอำนาจ (authoritative resources) หมายถึงประเภทของคำสั่งที่สร้างความสามารถในการเปลี่ยนแปลง (transformative capacity generating command) เหนือบุคคลหรือผู้แสดง โดยทรัพยากรที่จัดสรรได้บางรูปแบบ เช่น วัตถุดิบ ที่ดิน ฯลฯ อาจดูเหมือนมีอยู่จริง (real existence) แต่หากพิจารณาคุณสมบัติเชิงโครงสร้างโดยรวมแล้วเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงในแง่การปรากฏตัวของกาลเวลาและพื้นที่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวกลายเป็นทรัพยากรตามที่นิยามไว้ เฉพาะเมื่อรวมอยู่ในกระบวนการสร้างโครงสร้าง (processes of structuration) เท่านั้น ลักษณะการเปลี่ยนรูปของทรัพยากรเทียบอย่างมีเหตุและผูกพันโดยเนื้อแท้กับตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงของรหัสและบรรทัดฐานการให้รางวัล/ลงโทษเชิงบรรทัดฐาน (Normative sanctions)

จากการก่อรูปสถาบันที่กล่าวไปข้างต้น สถาบันก็คือโครงสร้างทางสังคม และโครงสร้างทางสังคมมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตราบเท่าที่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมนั้น การปฏิสัมพันธ์ในทุกขณะของผู้กระทำการในสังคมทำให้เกิดการผลิตซ้ำความรู้ความหมาย ผ่านกฎเกณฑ์ การครอบครองทรัพยากรและการใช้อำนาจ ซึ่งล้วนมีผลทำให้โครงสร้างมีเสถียรภาพ มั่นคง ถาวร หากการผลิตซ้ำที่ดำเนินอยู่อยู่บนพื้นฐานกฎที่กำหนด

ความหมาย (structure of signification) กฎที่กำหนดความชอบธรรม (legitimation) และการครอบครองทรัพยากร (domination) แบบเดิมซึ่งล้วนแสดงถึงโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างนี้จะกำกับผู้กระทำการให้ดำเนินต่อไปในทิศทางเดิม แต่อย่างไรก็ตาม ผู้กระทำการสามารถผลิตหรือผลิตซ้ำปฏิสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้ความรอบรู้ที่มี และด้วยความจงใจในเชิงวาทกรรมและเชิงปฏิบัติการ ทำการเลือกทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (modalities of structuration) ผ่านการสื่อสารระหว่างกัน การใช้อำนาจ และการให้รางวัล/ลงโทษ โดยใช้แบบแผนการตีความ (interpretative scheme) การเอื้อประโยชน์ (facility) และบรรทัดฐาน (norm) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างได้

หากโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปในทิศทางเดิม ก้าวข้ามกาลเวลาและสถานที่ เป็นเวลาที่ยาวนาน แสดงว่าผู้กระทำการในสังคมได้มีปฏิสัมพันธ์แบบเดิม จึงเกิดการผลิตและผลิตซ้ำพฤติกรรมแบบเดิม ระยะเวลาที่ยาวนานก็ยิ่งทำให้สถาบัน หรือโครงสร้างทางสังคม หรือวัฒนธรรมที่ก่อตัวขึ้นมีความมั่นคง สถาพร และคงอยู่อย่างยาวนาน

ส่วนที่ 4 แนวทางการศึกษาและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลจากแนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เป็นแนวทางการพัฒนากระแสหลักของโลกที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ก่อให้เกิดแนวคิดด้านทุนนิยมที่ส่งผลต่อแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติไม่เว้นทรัพยากรน้ำ ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นสินค้าเข้าสู่กระบวนการแลกเปลี่ยนผ่านมูลค่าแลกเปลี่ยนทางการตลาด จนกลายเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก โดยมีการกระตุ้นความต้องการให้ผู้บริโภคมีความปรารถนาเพิ่มมากขึ้นกว่าที่ควรเป็น ผ่านการโฆษณาชวนเชื่อในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การใช้ฟรีเซ็นเตอร์ การสร้างแนวคิดด้านสุขภาพ การรักษาสีผิวแลดูดี จนกระทั่งมีการสร้างอัตลักษณ์ความแตกต่างที่เป็นสัญญาณ เพื่อกำหนดชนชั้นในสังคมสมัยใหม่ ผ่านการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของแต่ละแบรนด์ สิ่งเหล่านี้ทำให้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยมีอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะผลกระทบทางด้านทุนนิยมที่มาจากการพัฒนาในประเด็นการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า เช่น การศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับผู้บริโภคและทำให้เกิดการเพิ่มมูลค่าแก่ผู้ประกอบการ (ธัญพัชร ศรีมารัตน์, 2558) กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้แนวคิดการทำให้กลายเป็นสินค้าของสำนักมาร์กซิสต์เพื่อเชื่อมโยงกับทุนวัฒนธรรม (กฤตยภรณ์ ตันติเศรษฐ์, 2557) การทำให้สงกรานต์กรุงเทพฯ เป็นสินค้าวัฒนธรรมในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

เพื่อเปรียบเทียบการจัดงานเทศกาลในพื้นที่สโลมและสยามแสควร์ และศึกษาการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมโดยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมร่วมกับการสัมภาษณ์ ผลที่แตกต่างกันคือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมทั้งสองพื้นที่แตกต่างกัน (ปฐินทร์ นาคสิงห์ และ อังกูร หงส์คณานุกเคราะห์, 2561) อย่างไรก็ตาม ยังไม่ปรากฏการศึกษาเกี่ยวกับการทำให้ทรัพยากรอย่างน้ำกลายเป็นสินค้าในประเทศไทย ทั้งนี้ในต่างประเทศได้มีการศึกษาประเด็นนี้อย่างกว้างขวาง เช่น Johnson, South, & Walters (2016) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการทำให้เป็นสินค้าและการใช้ประโยชน์จากน้ำจืด: ทรัพยากร สิทธิมนุษยชน และอาชีวศึกษาสีเขียว ผลการศึกษาพบว่าเมื่อนายทุนเข้ามาจัดการน้ำมีความต้องการเพิ่มผลกำไรสูงสุดและสะสมสินทรัพย์ ส่งผลต่อสิทธิมนุษยชนในการใช้น้ำ ซึ่งต้องมีการพิจารณาประเด็นข้อจำกัดทางนิเวศวิทยาของแหล่งน้ำจืดและความจำเป็นในการพัฒนาอย่างยั่งยืน รวมทั้งกฎหมายและนโยบายที่เป็นประโยชน์ในการขับเคลื่อนการดำเนินการต่อไป

ส่วนการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีปัจจุบัน จะใช้แนวทางการศึกษาเชิงพหุติกรรม โดยอาศัยการเก็บรวบรวมแบบสอบถามแล้วคำนวณค่าทางสถิติ เช่น การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร (จันจิรา สุวรรณก่าจาย, 2543) การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของประชาชนตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ (อนุรักษ์ วุฒิแฮม และ ประพันธ์ ธรรมไชย, 2556) ซึ่งยังไม่ปรากฏการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มหลักในชุมชนเมืองของไทย รวมทั้งการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในลักษณะที่เป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีอย่างต่อเนื่องยาวนาน

แนวทางการศึกษาตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของแอนโธนี กิดเดนส์ ถูกนำมาใช้ในการอธิบายการสร้างโครงสร้างทางสังคม เช่น การรักษาผู้ป่วยให้ปลอดภัยในองค์กรด้านการดูแลสุขภาพ: ทฤษฎีโครงสร้างของวัฒนธรรมความปลอดภัย ทำให้เห็นระบบที่เคลื่อนไหวของการดำเนินการของแต่ละบุคคลและโครงสร้างองค์กรที่จำกัดและช่วยให้การปฏิบัติด้านความปลอดภัย โดยมีพยาบาลเป็นศูนย์กลางในการผลิตซ้ำระบบวัฒนธรรมความปลอดภัย (Groves, Meisenbach, & Cawiezell, 2011) การพัฒนากรอบแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกระบวนการวางแผนแบบรวมพลัง เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของกระบวนการวางแผนแบบรวมพลัง (Collaborative Planning) ภายใต้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง (Structure) และผู้กระทำการ (Agency) และผลในรูปของการปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มาจากกระบวนการวางแผนแบบรวมพลัง พบว่า การวางแผนแบบรวมพลัง เป็นการวางแผนพัฒนาเมืองในรูปแบบหนึ่งที่ทำให้เกิดการร่วมมือกันพัฒนาเมืองของทุกฝ่ายโดยเฉพาะภาคประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการ

พัฒนาเมืองกับภาครัฐ กระบวนการและบทบาทของนักวางแผนพัฒนาที่มีความสำคัญ ทำให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่าย (ขวัญชนก อัมภา และ รวี หาญเผชิญ, 2562) การทำให้โรงเรียนกวดวิชาเป็นโครงสร้างที่มีเสถียรภาพในสังคมไทย เป็นภาคการศึกษาเพื่อเผยแพร่การก่อตัวและการดำรงอยู่ของโรงเรียนกวดวิชาที่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างทางสังคม จนทำให้โรงเรียนกวดวิชากลายเป็นโครงสร้างที่คงทนถาวรมีเสถียรภาพ และความสัมพันธ์ของโครงสร้างและระบบปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีส่วนในการสถาปนาโครงสร้างของโรงเรียนกวดวิชา (ปริญญ์ ดาวอุดม, 2557) การศึกษาประวัติศาสตร์เชิงสถาบันและการเข้าถึงน้ำในเมือง กรณีศึกษาของจาการ์ตา ประเทศอินโดนีเซีย เพื่อวิเคราะห์ปัญหาการกักตุนน้ำและเชื่อมโยงกับการเข้าถึงน้ำในเมือง โดยการเข้าถึงน้ำหมายถึงความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งน้ำในแง่ของปริมาณ คุณภาพ ความต่อเนื่อง และความสามารถในการจ่ายน้ำ โดยอาศัยทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของ Giddens ซึ่งผลการศึกษพบว่าเกิดความเปราะบางของสถาบันอย่างต่อเนื่องและพฤติกรรมที่ผิดปกติในธรรมชาติของน้ำตามที่แสดงร่วมกันโดยผู้ดำเนินการหลายคน การรักษาความลับแสดงถึงรูปแบบของระบบราชการที่มีแนวโน้มที่จะรักษาความลับของข้อมูลสาธารณะในนามของความมั่นคงและความมั่นคงของชาติ (Prabaharyaka, 2014)

แม้จะมีการศึกษาเกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในแง่ประเด็นปัญหาด้านต่าง ๆ แต่ยังไม่พบการศึกษาในเชิงวัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดในชุมชนเมืองของประเทศไทย อันเป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันคุณค่าและความหมายท่ามกลางกาลเวลาและพื้นที่ที่แตกต่างกัน ตั้งแต่การปรากฏน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกขวดแรกในประเทศไทย จึงเป็นสิ่งที่น่าค้นหาว่าอะไรเป็นสิ่งที่ทำให้อุตสาหกรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง มั่นคงถาวรมาอย่างยาวนานกว่า 30 ปี

ส่วนที่ 5 กรอบความคิดในการวิจัย

5.1 กรอบแนวคิดที่ 1 การวิเคราะห์วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

การบริโภคน้ำดื่ม เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อตอบสนองความต้องการของร่างกายของมนุษย์ ในวิถีชีวิตของคนอยู่คู่กับทรัพยากรน้ำมาอย่างยาวนาน จนกระทั่งเกิดการพัฒนาเป็นเมืองสู่ความทันสมัยทำให้ผู้คนต่างหันหลังให้กับทรัพยากรน้ำ โดยใช้ทรัพยากรเกินขีดความสามารถ ไม่มีการดูแลอย่างเหมาะสม และยังมีการถมคลองสร้างถนน จากที่เคยให้ความสำคัญกลับหันหลังไม่ดูดีน้ำทั้งเชิงกายภาพและจิตใจ กล่าวคือ ทั้งถมคลองสร้างถนน สร้างทางบ้านเรือนกันเส้นทางน้ำ ปล่อยของเสียจากการใช้ประโยชน์ลงสู่แหล่งน้ำ น้ำจึงเปลี่ยนกลายเป็น

สภาพเน่าเสีย เกิดอุทกภัย ประกอบกับแนวความคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เทิดทูนความสำเร็จแห่งการพัฒนาผ่านตัวเลขทางเศรษฐกิจและระบบทุนนิยม นักวิชาการจึงดึงน้ำเข้าไปเป็นสินค้าในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโดยอ้างเหตุเพื่อให้การใช้น้ำคุ้มค่าที่สุด การใช้น้ำจึงเปลี่ยนไปพึ่งพาการตลาด และในที่สุดน้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ที่ให้ความสำคัญกับสัญญาหรือมูลค่าแลกเปลี่ยนมากกว่ามูลค่าใช้สอย ผ่านการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อสร้างความหมายใหม่บนความรู้ใหม่เกี่ยวกับความสะดวกและปลอดภัยจากแนวความคิดการพัฒนา ทำให้วัฒนธรรมที่แสดงถึงคุณค่าร่วม (shared value) หรือความหมายร่วม (shared meaning) ของการดื่มน้ำแบบเดิมถูกเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ในชุมชนเมืองหันมาให้คุณค่ากับการดื่มน้ำบรรจุขวดจนกลายเป็นวัฒนธรรมในการบริโภคน้ำที่ต้องพึ่งพาน้ำดื่มที่บรรจุขวด ทั้งยังสร้างความหมาย (share meaning) ให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดว่ามีความสะอาดปลอดภัย ด้วยชุดความรู้และองค์การที่ถูกสร้างขึ้น ที่มาพร้อมกับการเกิดบรรทัดฐานประกอบการตัดสินใจเลือกน้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาแทนการดื่มน้ำแบบอื่น

ในกรอบแนวคิดที่ 1 จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยแนวความคิดการสร้างโครงสร้าง (structuration) ของแอนโทนี กิดเดนส์แสดงให้เห็นถึง “ลักษณะวัฒนธรรมหลัก” ของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทยในลักษณะการเป็นโครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วยระบบการสร้างความหมายซึ่งคนในสังคมเข้าใจร่วมกัน และกำหนดคุณค่าของการกระทำ (share meaning and share value) ในฐานะที่เป็นกฎของความหมาย (Signification) และกฎของการกระทำที่ถูกต้อง (Legitimation) อันเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเมืองทุกฝ่ายให้คุณค่าร่วมกันว่าเป็นวิธีการดื่มน้ำที่ทำได้ ถูกต้องชอบธรรม เห็นควรต้องบริโภค เห็นควรให้มีการผลิตจำหน่ายและซื้อขายได้ ภายใต้การครอบครองทรัพยากร (domination) ทุกประการไม่เพียงแต่ทรัพยากรน้ำ ทั้งด้านวัตถุและการได้รับอนุญาตจัดการ ของทั้งผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค

5.2 กรอบแนวคิดที่ 2 การวิเคราะห์ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทย

เมื่อคนในชุมชนเมืองได้แบ่งปันความหมายและคุณค่าต่อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกว่ามีประโยชน์ร่วมกันจนเป็นที่ยอมรับว่าให้เป็นวัฒนธรรมหนึ่งในการบริโภคน้ำดื่มแล้ว วัฒนธรรมนี้จึงเป็นโครงสร้างทางสังคมในการบริโภคน้ำดื่มที่สำคัญ โครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นนี้มีการสืบทอดการผลิตหรือผลิตซ้ำ (reproduction) โดยปฏิบัติการทางสังคมที่ผู้กระทำการในสังคมได้ทำร่วมกันผ่านกาลเวลาและพื้นที่ ปฏิบัติการทางสังคมดังกล่าวเป็นการผลิตซ้ำความหมายและความถูกต้องจนทำให้โครงสร้างหรือวัฒนธรรมนี้อยู่ต่อไปอย่างมั่นคงถาวร และกลายเป็นสถาบันที่มีความมั่นคงถาวรอยู่ยั่งยืนต่อไป

กรอบแนวคิดที่ 2 จะวิเคราะห์กระบวนการสืบทอด การผลิตและผลิตซ้ำวัฒนธรรม การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกผ่านปฏิบัติการทางสังคมอันเป็นโครงสร้างที่คนในชุมชนเมือง ได้ให้ความหมายและคุณค่าร่วมกัน ผ่านรูปแบบทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (modalities of structuration) ที่เกิดขึ้นขณะที่ผู้กระทำการมีปฏิสัมพันธ์ในการสื่อความหมาย การใช้อำนาจ และการให้รางวัล/ลงโทษระหว่างกันและกัน ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ระบบตลาดตามแนวคิดทุนนิยม ทำให้มีการออกแบบ การจัดจำหน่าย และการโฆษณา จนเกิดเป็นการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ ไม่ใช่บริโภคแต่คุณประโยชน์ของน้ำเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้เห็นรูปแบบวิธีการที่น้ำดื่มบรรจุขวดเชื่อมต่อการบริโภคของคนในชุมชนเมืองจนกลายเป็นวัฒนธรรมบริโภค ซึ่งทำให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองมีความมั่นคง ต่อเนื่อง ยาวนาน จนกลายเป็นสถาบัน

ภาพประกอบ 5 กรอบความคิดในการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัย “การสร้างความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย” ครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) เพื่อศึกษารูปแบบ แนวปฏิบัติ และวิธีการการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองของประเทศไทย ในการเปิดเผยที่มาที่ไปของการก่อร่างสร้างตัวขึ้นเป็นวัฒนธรรมหรือสถาบันที่มีการแบ่งปันคุณค่าร่วมกัน (Share value) ในการยอมรับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นวิถีการดำเนินชีวิตในทางปกติอย่างไม่ตั้งข้อสงสัย อันเป็นผลจากการพัฒนาสู่ความเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้น้ำดื่มกลายเป็นสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกภายใต้ความเป็นวัฒนธรรมการบริโภคที่เป็นกิจกรรมในชีวิตประจำวัน จึงปฏิเสธการบริโภคน้ำดื่มแบบดั้งเดิม เช่น การแกว่งสารส้มในน้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะหรือน้ำฝนเพื่อลดตะกอนแล้วนำมาดื่มเป็นน้ำดื่มสุกใช้ดื่ม เป็นต้น การสละยอมให้อยู่ภายใต้อิทธิพลการบริโภคน้ำดื่มในขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองเกิดขึ้นเมื่อไม่กี่สิบปี (ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี, 2564) นับแต่มีการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดยี่ห้อแรก “น้ำดื่มโพลาริส” ขึ้นในประเทศไทย

การบริโภคภายใต้บริบททุนนิยมอยู่ในรูปแบบของการทำลายอย่างสร้างสรรค์ (Clarke, Doel, & Housiaux, 2003) ในการเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกผู้บริโภคอาจเป็นแค่เหยื่อที่ขาดความยั้งคิด การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะเป็นเวทีที่มอบอำนาจกลับไปให้กับผู้บริโภค ให้ผู้บริโภคอยู่ในฐานะผู้ที่มีอำนาจคิด สร้างสรรค์ และตัดสินใจในการเข้าไปมีบทบาทในการต่อรอง กำหนดกรอบและวัตถุประสงค์ หรือให้ความหมายใหม่ (Jackson, 1993) ในการเลือกบริโภคน้ำดื่มที่เหมาะสมที่สุดกับตัวเอง โดยอาศัยแนวคิดการสร้างสังคมที่สละยอมต่อระบบทุนนิยมจนกลายเป็นสังคมแบบทุนนิยม (capitalism society) สร้างให้เกิดวัฒนธรรมบริโภค (consumer culture) น้ำดื่มที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของสังคมที่มีความสลับซับซ้อนด้วยการให้ความหมายกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่มากกว่าการเป็นการบริโภคน้ำดื่มเพื่อการอยู่รอด แต่เป็นการแสดงออกถึงภาพลักษณ์ในเชิงชนชั้น ความรู้ความเข้าใจที่ถูกสร้างขึ้นเป็นความหมายเพื่อตีความหมายของความสะอาด ปลอดภัย รวมถึงบรรทัดฐานการยอมรับการดื่มน้ำของสังคมที่เปลี่ยนแปลง เป็นที่มาแห่งการถูกกดทับโดยกระบวนการทางสังคมทำให้นักคดต้องบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดแทนดื่มน้ำที่ผ่านกระบวนการแบบดั้งเดิม หรือด้วยวิธีการอื่นที่เหมาะสม เกิดเป็นความไม่เท่าเทียมและไม่เป็นธรรมขึ้นกับคนในสังคมเมือง โดยการวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration) จนทำให้

โครงสร้างกลายเป็นสถาบัน (Institutionalization) ของแอนโธนี กิดเดนส์ที่เป็นแนวทางเบื้องต้นในการวิเคราะห์ ตีความ ทำความเข้าใจ และสร้างเนื้อหาสาระทางความรู้ด้วยระบบตรรกะที่สมเหตุสมผล ด้วยพลังงานที่มีน้ำหนักอันสมดุลกันทั้งความคิดเชิงทฤษฎีและข้อมูลที่ศึกษา ร้อยเรียงเนื้อหาผ่านมโนทัศน์ในกระบวนการสังเคราะห์องค์ความรู้ โดยที่วิเคราะห์บริบทเชิงโครงสร้างและตัวแทน (Structure and Agency) ในสังคม ผ่านบริบทเชิงโครงสร้าง ได้แก่ การให้ความหมาย (Signification) การครอบครองทรัพยากร (domination) และความถูกต้อง (legitimation) รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ผ่านตัวแทน ได้แก่ การสื่อสาร (communication) อำนาจ (power) และการสนับสนุนและลงโทษ (sanction) ที่แสดงออกผ่านการแปลความหมาย (interpretation scheme) การเอื้อประโยชน์ (facility) และวิถีปฏิบัติ (norm) (Giddens, 1984) จนทำให้การบริโภคน้ำดื่มกลายเป็นสถาบันที่มีความมั่นคง การศึกษานี้ได้เปิดเผยชุดกิจกรรมและปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้กระทำการและโครงสร้างที่อยู่ในชุมชนเมืองของไทย โดยมีรายละเอียดประกอบด้วย แนวทางการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ การศึกษาและสนามวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การจัดทำรายงาน และการตรวจสอบความถูกต้อง และข้อพิจารณาด้านจริยธรรม ดังนี้

3.1 แนวทางการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์

การศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ถูกพัฒนามาจากการวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) ซึ่งใช้ในการวิจัยปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ในกลุ่มทางสังคมภายใต้บริบทวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ เป็นการวิจัยที่เกิดจากการเรียนรู้ของคนภายในกลุ่มด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมเป็น “คนใน” วัฒนธรรมนั้น ที่จะมีความเข้าใจวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง แทนที่จะมองสิ่งที่ศึกษาเป็นเพียงวัตถุอย่าง “คนนอก” โดยให้ข้อมูลเชิงพรรณนาในระดับขอบเขตที่ตั้งทางวัฒนธรรม ทำให้เข้าใจถึงที่มาที่ไปของการก่อตัวของวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง วิจัยนี้ได้รับความนิยมในการศึกษาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง กล่าวคือ การวิจัยการวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) เป็นการศึกษาวัฒนธรรมเพื่อตีความ ตอบคำถามว่าอะไร ที่ไหน ซึ่งต่างกับการวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) ที่ใช้กระบวนการสะท้อนคิด (reflexive) ตอบคำถามว่า อะไรคืออะไร สิ่งนั้นควรเป็นเช่นไร โดยมีความแตกต่างที่สำคัญคือ การวิพากษ์ถึงความสัมพันธ์ของความเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือกว่า การถูกกดทับ และความไม่สมดุลของอำนาจของคนในสังคมนั้น (Creswell, 2013; Newman, 2006; Thomas, 1993)

การวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) เป็นกระบวนการค้นคว้าความรู้แบบหลังปฏิฐานนิยม (post-positivism) ในกลุ่มทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (critical theory) (นพพร จันทรนาชู, 2559) ที่เชื่อว่าความจริงซับซ้อนหลายชั้น สร้างขึ้นจากความขัดแย้งทางโครงสร้างและความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เสมอภาค (ผ่องพรรณ ตรียมงคลกุล และ สุภาพ รัตนภรณ์, 2555) การบริโภคน้ำดื่มของชุมชนเมืองผ่านน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เกิดจากความเชื่อความสะอาด ความเป็นมลพิษ สุขภาพและความรู้ด้านอื่นที่ทำให้ถูกเชื่อว่าเป็นความจริงที่เกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงทรัพยากรและข้อเท็จจริง ผู้วิจัยจึงมีบทบาทในการเข้าถึงความจริงเรื่องการบริโภคน้ำดื่มโดยความเท่าเทียมกับผู้ร่วมวิจัยเพื่อค้นหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ว่ามนุษย์รู้ความจริงนั้นจากประสบการณ์ที่ได้รับภายใต้การถูกครอบงำกดทับโดยไม่รู้ตัวจากอำนาจหรือระดับชนชั้น ตามแนวคิดคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เพื่อเปิดเผยความจริงเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก จากการฝังตัวและเรียนรู้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่ม ทำให้ทราบถึงความคิดคนในที่ถูกกดทับโดยไม่รู้ตัวเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เผยถึงโครงสร้างอำนาจที่ทำให้เกิดความทนทุกข์จากความไม่เท่าเทียมของกลุ่มคนที่ถูกทำให้ไม่มีความสำคัญ โดยทำการวิจัยผ่านคนในเมืองซึ่งเป็นสมาชิกที่ต้องการศึกษา และผู้วิจัยร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยให้เป็นไปตามธรรมชาติเพื่อให้ทราบและสร้างความรู้ที่ทำให้เกิดทิศทางใหม่ที่น่าสนใจยิ่งขึ้น การค้นหาสิ่งใหม่จากการวิพากษ์ วิจัยทำให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม (Palmer & Caldas, 2017)

แนวทางการวิจัยด้วยวิธีวิทยาชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์นี้ ไม่เพียงวิพากษ์วิจารณ์การถูกกดขี่ ความมีอิทธิพลเหนือกว่า และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมของคนในสังคม เพื่อส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการโต้แย้งโครงสร้างอำนาจและเผยให้เห็นความไม่เสมอภาคที่ชุมชนชายขอบได้รับความเดือดร้อน แต่งานวิจัยนี้ยังมีแนวทางการศึกษาที่สำรวจวิถีการเรียนรู้และผลิตองค์ความรู้เพื่อทำให้เกิดนวัตกรรมและการสร้างสรรค์ในรูปแบบการวิพากษ์วิจารณ์ ตีเตียน และการเคลื่อนไหวทางสังคม (Palmer & Caldas, 2017) เพื่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวด้านการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

การศึกษานี้จึงมีความเหมาะสมที่จะใช้วิธีวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) เพื่อเป็นการศึกษาวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างคนใน เพราะผู้วิจัยเป็นเด็โตมาในชุมชนเมืองของประเทศไทย ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมบริโภคน้ำดื่มให้กลายเป็นการยอมรับน้ำดื่มบรรจุขวด และเห็นถึงสภาพการสยบยอมต่อน้ำดื่มที่บรรจุขวดที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมนี้ ซึ่งเป็นเพราะการถูกล่อลวงให้มีความเชื่อ ความหลงมกมายในสินค้าน้ำดื่ม

บรรจขวด ซึ่งผู้วิจัยต้องการแสดงแนวคิดในเชิงวิพากษ์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและเปิดเผยเหตุที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้จักตัวของคนชุมชนเมืองที่อยู่วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจขวด ทำให้ทราบว่าเป็นองหลังการเกิดน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติก และที่มากไปในความคุ้นชินการดื่มน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติกจนทำให้กลายเป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ซึ่งอยู่ภายใต้สถาบันเชิงอำนาจที่ถูกตั้งขึ้นโดยผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า นอกจากการศึกษานี้ยังมอบอำนาจการตัดสินใจในการดื่มน้ำดื่มคืนให้กับผู้บริโภคในชุมชนเมือง และสะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างที่ทำให้คนต้องไปพึ่งพิงการดื่มน้ำดื่มบรรจขวด ให้ผู้บริโภคหรือแม้กระทั่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะหน่วยงานรัฐในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อการบริโภคที่เหมาะสม

3.2 การศึกษาและสนามวิจัย

ดำเนินการตามขั้นตอนของวิธีวิทยาการวิจัยลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) โดยจุดยืนในการศึกษา คือ วัฒนธรรมในการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองกำลังถูกครอบงำให้ยอมรับน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติกเป็นวัฒนธรรมหลัก เป็นการจำกัดรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่มีความหลากหลาย ทั้งที่เป็นหน้าที่ของรัฐที่ต้องจัดหา น้ำสะอาดอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 72 (2560) และต้องทำให้การเข้าถึงน้ำเป็นไปอย่างยั่งยืนตามหลักการตัววัดที่ 6 ของหลักการพัฒนายั่งยืน (มูลนิธิเพื่อพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2565; สหประชาชาติประเทศไทย, 2565ก) แต่กลับต้องพึ่งพิงน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติกเป็นหลัก ส่งผลต่อความไม่มั่นคงด้านน้ำ (water security) ซึ่งปรากฏตามเหตุการณ์มหันตภัยและอุทกภัยที่ผู้ประสบภัยต้องพึ่งพาเพียงน้ำดื่มบรรจขวดจนเกิดการกักตุน ขาดแคลน นอกจากนี้ น้ำดื่มบรรจขวดมีราคาสูงเมื่อเทียบกับรายได้ของประชากรบางกลุ่มที่อาศัยในชุมชนเมือง ทำให้คนในชุมชนเมืองเกิดความเสียเปรียบ ทั้งยังมีคำถามเกี่ยวกับความสะอาดปลอดภัยจริง ผลการวิจัยจะทำให้ได้ทางออกของการถูกครอบงำและความพยายามหาวิธีการอื่นเพื่อทดแทนการบริโภคน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติก

3.2.1 วิธีการวิจัย

1. การวิจัยเอกสาร (Document Analysis) ได้แก่ เอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ทุนนิยม วัฒนธรรม การบริโภค การจัดการด้านน้ำ การจัดสรรน้ำดื่มที่มีคุณภาพย้อนกลับไปในอดีต ปัจจุบัน และแผนการดำเนินงานในอนาคต รวมทั้งการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวิจัยเชิงบรรยายและเป็นการศึกษาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งหนังสือ เอกสาร บันทึก รูปภาพ (Mogalakwe, 2006; Scott,

2006) ผ่านความจริง ความถูกต้องน่าเชื่อถือ การเป็นตัวแทน และการให้ความหมาย (Scott, 1990)

2. การสนทนาเชิงลึก (in-depth interview) แบบวิภาษวิธี (Dialectics) ใช้การสนทนาเชิงลึกผ่านแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ที่มุ่งสะท้อนให้ผู้สนทนาเกิดความระลึกถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผู้สนทนาได้ลืมไป เพื่อสะท้อนคิดในตัวเอง (self-reflexive) กับปัญหาที่ผ่านมา และทำให้เกิดความรู้ที่เคลื่อนไปข้างหน้าไปสู่ทางออกใหม่จากความรู้ในปัจจุบัน (Horkheimer & Adorno, 2002)

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation and Observation) เป็นวิธีการรวบรวมข้อมูลที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อทราบถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของการเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เป็นการเข้าร่วมในแบบแผนพฤติกรรมทำให้ได้ภาพและความเข้าใจที่ลึกซึ้งถึงองค์ประกอบ (Composition) และความหมายของพฤติกรรมช่วยให้เข้าใจและเห็นภาพการณ์ได้กว้างขึ้น

3.2.2 สนามการวิจัยและการเข้าสู่สนามวิจัย

การเข้าสู่สนามวิจัยทำโดยการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล (informant) ที่สะท้อนสาระจากความเป็นจริงเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนเมือง ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยเลือกจากคุณลักษณะเฉพาะบุคคลที่ทำให้เข้าใจประเด็นและตอบคำถามเกี่ยวกับวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มและการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองอันเป็นประเด็นที่สนใจศึกษาได้ (Bryman, 2012) โดยเป็นบุคคลที่มีพฤติกรรม ประสบการณ์ และบทบาทหน้าที่ที่กำหนด ครอบคลุมความหลากหลายในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดและได้ข้อมูลลุ่มลึกเพียงพอ (Ritchie et al., 2014, p. 113-114) ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงจากกลุ่มตัวแทนที่เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม ที่ได้จากการคัดเลือกโดยใช้ทฤษฎี (theoretical sampling) ด้วยการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยวัตถุประสงค์เชิงทฤษฎีและความเกี่ยวข้องเชิงทฤษฎี (Ritchie et al., 2014, p. 115) เป็นกระบวนการเก็บข้อมูลโดยการเก็บข้อมูล สร้างมโนทัศน์และวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อพิจารณาว่าข้อมูลครบถ้วนแล้วหรือไม่ ต้องการข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลอื่นเพิ่มเติมอีกหรือไม่ แล้วนำไปสู่การสร้างทฤษฎีที่สมบูรณ์ (นภาพรณ์ หะวานนท์, นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และ ปานจักษ์ เหล่ารัตนรพพงศ์, 2545, น. 5) กระบวนการนี้จะดำเนินต่อไปจนกว่าถึงจุด “ความอิ่มตัวเชิงทฤษฎี” หรือจุดที่ไม่มีข้อมูลหรือไม่มีความเข้าใจใหม่ที่เพิ่มเติมและมีความครบถ้วนตามกรอบแนวคิดทฤษฎี

ทั้งนี้ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้ง 3 กลุ่ม ประกอบด้วย (1) กลุ่มผู้ผลิต (2) กลุ่มผู้จำหน่ายปลีกและส่ง ใช้การสุ่มแบบต่อเนื่อง โดยใช้ผู้แนะนำ (Gate Keeper) เพื่อให้ได้กลุ่มคน

เฉพาะที่สามารถให้ข้อมูลได้ลึกซึ้งและครอบคลุมทฤษฎี (3) กลุ่มผู้บริโภค ใช้การสุ่มตามโอกาส เพื่อความยืดหยุ่น โดยกำหนดเกณฑ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อยู่ในเขตชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครตามการเข้าถึงน้ำสะอาด อันแสดงถึงชุมชนความเป็นเมือง (Urban Community) ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจตามระดับรายได้ อาชีพที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงน้ำบริโภคที่มีความสะอาด ลักษณะที่พักอาศัย เป็นต้น อันจะแสดงถึงวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่คนในชุมชนเมืองมีร่วมกัน นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลทุติยภูมิจากแหล่งเอกสาร สถิติ บทความ งานวิจัย ข่าว โฆษณาที่เกี่ยวข้องเพื่อมาประกอบการศึกษา

โดยที่ กลุ่มผู้ผลิต ประกอบด้วย ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิตและแบรนด์สินค้าเอง คือ บริษัทที่มีโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นของตนเอง ผู้รับจ้างผลิต (Original Equipment Manufacturer: OEM) คือ ผู้ที่รับจ้างผลิตสินค้าให้กับบริษัทที่จะไปขายในแบรนด์ของตัวเองตามความต้องการของลูกค้า และ ผู้ส่งผลิต คือ บริษัทที่สั่งให้ผลิตสินค้าให้ กลุ่มผู้จัดจำหน่าย ประกอบด้วย ผู้จัดจำหน่าย ที่ได้รับการแต่งตั้งโดยบริษัทเจ้าของแบรนด์สินค้า ผู้จัดจำหน่ายส่ง ผู้จัดจำหน่ายส่งและปลีก คือผู้ที่รับสินค้าปริมาณมากซึ่งจะได้ราคาถูกลงจากผู้จัดจำหน่ายเพื่อนำไปจำหน่ายต่ออีกทอดหนึ่งโดยไม่ได้อำนาจเอง ซึ่งอาจจะจำหน่ายต่อไปให้กับผู้จำหน่ายส่งต่อหรือขายปลีกให้กับผู้บริโภค และ ผู้จัดจำหน่ายปลีก คือ ผู้ที่รับสินค้ามาขายต่อให้กับผู้บริโภคโดยตรง เช่น ร้านสะดวกซื้อ

ขณะที่ กลุ่มผู้บริโภค กำหนดเกณฑ์จากฐานะทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ผู้มีรายได้สูง (ระดับ A+ รายได้ครัวเรือนมากกว่า 160,000 บาท) ปานกลางค่อนข้างสูง (ระดับ B ถึง A รายได้ครัวเรือน 50,001 ถึง 85,000 บาท) ปานกลางค่อนข้างต่ำ (ระดับ C- ถึง C+ รายได้ครัวเรือน 18,001 ถึง 50,000 บาท) และต่ำ (ระดับ D ถึง E รายได้ครัวเรือนน้อยกว่า 18,000 บาท) อาชีพ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี, 2544; งานจัดการข้อมูลภาครัฐและเศรษฐกิจ, ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565)² ประกอบด้วย เจ้าของกิจการ / ผู้ประกอบการ, ข้าราชการระดับสูง / ผู้จัดการ / ผู้บริหาร, พนักงานบริการ / เจ้าหน้าที่ / พนักงานรัฐ (รับเงินเดือนประจำ), รับจ้าง / ผู้ใช้แรงงาน / กรรมกร, นักเรียน / นิสิต / นักศึกษา, อาชีพอิสระที่ใช้ทักษะอาชีพหรือความเชี่ยวชาญ, ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ และอาชีพอื่น ลักษณะที่พักอาศัย (ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2555, 2556)³ ประกอบด้วย ชุมชนแออัด เคหะชุมชน ชุมชนอาคารสูง ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ชุมชนเมืองในลักษณะอื่น

² ปรับปรุงกลุ่มข้อมูล ตามการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2543 สำนักงานสถิติแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี และ ค่าจ้างแรงงานเฉลี่ยตามอาชีพ ธนาคารแห่งประเทศไทย

³ ปรับปรุงจาก ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2555

ตาราง 14 กลุ่มผู้ให้ข้อมูลและเกณฑ์การคัดเลือก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่กลุ่มเล็ก (rich cases)

ผู้ให้ข้อมูล	วิธีการเลือก	เกณฑ์คัดเลือกผู้ให้ข้อมูล						
กลุ่มผู้ผลิต	เลือกแบบเจาะจงโดยใช้การสุ่มเชิงทฤษฎี ผ่านการแนะนำของผู้แนะนำ (Gate Keeper)	- ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิตและแบรนด์สินค้าเอง - ผู้รับจ้างผลิต (OEM) - ผู้ส่งผลิต						
กลุ่มผู้จัดจำหน่าย	เลือกแบบเจาะจงโดยใช้การสุ่มเชิงทฤษฎี ผ่านการแนะนำของผู้แนะนำ (Gate Keeper)	- ผู้จัดจำหน่าย - ผู้จัดจำหน่ายส่ง - ผู้จัดจำหน่ายส่งและปลีก - ผู้จัดจำหน่ายปลีก						
กลุ่มผู้บริโภค	เลือกแบบเจาะจงโดยใช้การสุ่มเชิงทฤษฎี	<table><tr><td>ฐานะทางเศรษฐกิจ</td><td> - รายได้สูง - รายได้ปานกลาง - รายได้ต่ำ </td></tr><tr><td>อาชีพ</td><td> - เจ้าของกิจการ / ผู้ประกอบการ - ข้าราชการระดับสูง / ผู้จัดการ / ผู้บริหาร - พนักงานบริการ / เจ้าหน้าที่ / พนักงานรัฐ (รับเงินเดือนประจำ) - รับจ้าง / ผู้ใช้แรงงาน / กรรมกร - นักเรียน / นิสิต / นักศึกษา - อาชีพอิสระที่ใช้ทักษะวิชาชีพหรือความเชี่ยวชาญ - ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ - อาชีพอื่น </td></tr><tr><td>ลักษณะที่พักอาศัย</td><td> - ชุมชนแออัด - ชุมชนอาคารสูง - ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร - ชุมชนเมืองในลักษณะอื่น </td></tr></table>	ฐานะทางเศรษฐกิจ	- รายได้สูง - รายได้ปานกลาง - รายได้ต่ำ	อาชีพ	- เจ้าของกิจการ / ผู้ประกอบการ - ข้าราชการระดับสูง / ผู้จัดการ / ผู้บริหาร - พนักงานบริการ / เจ้าหน้าที่ / พนักงานรัฐ (รับเงินเดือนประจำ) - รับจ้าง / ผู้ใช้แรงงาน / กรรมกร - นักเรียน / นิสิต / นักศึกษา - อาชีพอิสระที่ใช้ทักษะวิชาชีพหรือความเชี่ยวชาญ - ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ - อาชีพอื่น	ลักษณะที่พักอาศัย	- ชุมชนแออัด - ชุมชนอาคารสูง - ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร - ชุมชนเมืองในลักษณะอื่น
ฐานะทางเศรษฐกิจ	- รายได้สูง - รายได้ปานกลาง - รายได้ต่ำ							
อาชีพ	- เจ้าของกิจการ / ผู้ประกอบการ - ข้าราชการระดับสูง / ผู้จัดการ / ผู้บริหาร - พนักงานบริการ / เจ้าหน้าที่ / พนักงานรัฐ (รับเงินเดือนประจำ) - รับจ้าง / ผู้ใช้แรงงาน / กรรมกร - นักเรียน / นิสิต / นักศึกษา - อาชีพอิสระที่ใช้ทักษะวิชาชีพหรือความเชี่ยวชาญ - ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ - อาชีพอื่น							
ลักษณะที่พักอาศัย	- ชุมชนแออัด - ชุมชนอาคารสูง - ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร - ชุมชนเมืองในลักษณะอื่น							

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกซึ่งได้มาด้วยการจำหน่ายจ่าย แจก เนื่องจากน้ำดื่มสะอาดเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และมุ่งรวบรวมข้อมูลจากประชากรที่อยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเอกนครซึ่งสะท้อนภาพความเป็นเมืองที่ทันสมัยภายใต้ระบบทุนนิยม อันเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาและดึงดูดทรัพยากรจากเมืองอื่นและชนบท

เข้ามาพัฒนาตัวเอง ประชากรมีลักษณะไม่เป็นเนื้อเดียว ชีวิตมีความเร่งรีบแข่งขันตลอดเวลา ต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างพืดพืด เช่นในการบริโภคน้ำดื่มที่ไม่มีเวลาแม้จะดื่มน้ำดื่มเอง จำเป็นต้องไปซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อใช้บริโภค

3.2.3 ผู้แนะนำและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ทั้งสิ้น 33 คน จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้ง 3 กลุ่ม คือ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค (ตาราง 15) โดยผู้ผลิตทุกรายจะมีช่องทางในการจัดจำหน่ายด้วย จึงได้ให้ชุดคำถามถึงโครงสร้างของผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย และทั้งสองกลุ่มนี้เป็นคนในชุมชนเมือง จึงได้สอบถามเกี่ยวกับรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มด้วยเช่นกัน และเนื่องจากสนามวิจัยเกี่ยวข้องโดยตรงกับการผลิตและการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกซึ่งเป็นการดำเนินธุรกิจเฉพาะและบางส่วนของกิจการเป็นเทคนิควิธีการซึ่งไม่สามารถเปิดเผยข้อมูลได้ ดังนั้น การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลจึงต้องอาศัยการแนะนำของผู้แนะนำ (Gate Keeper) ทั้งที่อยู่และไม่อยู่ในวงการการผลิตน้ำดื่มจากหลายแห่ง ได้แก่ เพื่อนร่วมงานในต่างประเทศได้แนะนำผู้ช่วยผู้อำนวยการใหญ่บริษัทในเครือของบริษัทจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ทำให้เข้าถึงและสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของบริษัทผลิตและจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก **คุณชลธาร (นามสมมติ)**

ผู้แนะนำ (Gate Keeper) ซึ่งเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งและเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการน้ำได้แนะนำข้าราชการระดับสูงในกรมชลประทาน **คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ)** เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับภาพรวมของการจัดการน้ำทั้งระบบ

ลำดับต่อมา คือ ญาติสนิทผู้แนะนำสินค้าเข้าร้านสะดวกซื้อ **คุณวัช พิสุทธิ์ (นามสมมติ)** ที่แนะนำรองประธานบริษัทผู้บริหารงานร้านสะดวกซื้อ ทำให้สามารถเข้าสัมภาษณ์ผู้บริหารฝ่ายการตลาดและการจัดซื้อ **คุณธารธารา (นามสมมติ)** และ**คุณสาคร (นามสมมติ)** รวมถึงญาติคนสนิทอีกคนหนึ่งที่ยินยอมและอนุญาตให้สัมภาษณ์บุตรสาวซึ่งกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษา **คุณพิรณลดา (นามสมมติ)** มาเป็นผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้

ผู้แนะนำคนถัดไป คือ เพื่อนที่รู้จักกันขณะศึกษาต่อต่างประเทศ คือ **คุณมรรณพ (นามสมมติ)** ตัวแทนจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างเป็นทางการของบริษัทน้ำดื่มบรรจุขวดรายใหญ่และได้แนะนำให้สัมภาษณ์ **คุณพงศ์วัช (นามสมมติ)** หัวหน้าเขตฝ่ายขายของบริษัทผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดรายใหญ่

ผู้อำนวยการฝ่ายฝึกอบรมในบริษัทแห่งหนึ่งได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำให้รู้จักกับเจ้าของโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด **คุณทิพย์วารี (นามสมมติ)** นอกจากนี้ เจ้าของชุมชนขาย

เครื่องดื่มในโรงเรียนแห่งหนึ่ง **คุณเพ็ญพิรุณ** (นามสมมติ) เป็นคนที่ช่วยแนะนำให้สัมภาษณ์ **คุณยมนา** (นามสมมติ) เจ้าของร้านโชห่วยที่ขายสินค้าให้กับคนในชุมชน

เจ้าหน้าที่กลุ่มอาสาสมัครเพื่อเยาวชนของชุมชนแออัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ได้แนะนำ **คุณวรรษชา** (นามสมมติ) และ **คุณหยาดพิรุณ** (นามสมมติ) ประธานชุมชนและอาสาสมัครในชุมชนแออัดนั้น โดยมีการแนะนำต่อให้เข้าสัมภาษณ์ **คุณละหาน** (นามสมมติ) ผู้จัดการเกี่ยวกับสินค้าในร้านค้าประชารัฐที่อยู่ในชุมชนแออัดนั้น

นอกจากนี้ อาจารย์ในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งช่วยแนะนำให้รู้จักกับผู้สังผลิตสินค้าดื่มบรรจุขวดในนามของตัวเอง **คุณพิรุณ** (นามสมมติ) ซึ่งได้แนะนำให้รู้จัก **คุณธารา** (นามสมมติ) และยังทำให้ได้รู้จักกับผู้บริโภค คือ **คุณชโลธร** (นามสมมติ) และ **คุณสุวารี** (นามสมมติ) อีกด้วย

ส่วนผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายท่านอื่นได้รับโอกาสให้เข้าสัมภาษณ์จากการหาข้อมูลด้วยตัวผู้วิจัยเอง โดยค้นหาข้อมูลผ่านความสัมพันธ์ส่วนตัว และการติดต่อผ่านช่องทางออนไลน์ โดยติดต่อตามลำดับขึ้นไปจนกระทั่งได้เข้าสัมภาษณ์ ซึ่งได้รับความเมตตาจากทุกคนที่ได้ติดต่อไปให้เข้าสัมภาษณ์ได้ คือ **คุณสายชล** (นามสมมติ) **คุณสายธาร** (นามสมมติ) ที่ได้ข้อมูลจากรายการสัมภาษณ์ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่มที่มีโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในนามตัวเอง และรับจ้างผลิตให้กับบริษัทที่มีชื่อเสียงอื่น **คุณลดาพิรุณ** (นามสมมติ) ได้ข้อมูลจากฉลากน้ำดื่มบรรจุขวดซึ่งเป็นบริษัทผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับหน่วยงานขนาดใหญ่ ส่วน **คุณสาครเรศ** (นามสมมติ) ได้ข้อมูลการติดต่อจากหนังสือเกี่ยวกับธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวด และ **คุณวิรุณวงศ์** (นามสมมติ) ได้ข้อมูลจากรายการโทรทัศน์ที่เข้าสัมภาษณ์ทำรายการเกี่ยวกับน้ำดื่ม ส่วน **คุณวารวิธ** (นามสมมติ) เป็นผู้จำหน่ายเครื่องดื่มในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งที่ได้โอกาสให้ผู้วิจัยเข้าสัมภาษณ์ได้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่น ๆ ได้มาโดยความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้วิจัย ที่ได้พบในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งกรุณาให้เข้าสัมภาษณ์ได้แก่ **คุณธาทิพย์** (นามสมมติ) **คุณนที** (นามสมมติ) **คุณพงศ์พิรุณ** (นามสมมติ) **คุณสายนที** (นามสมมติ) **คุณเนียร** (นามสมมติ) **คุณวิสาสนะ** (นามสมมติ) **คุณวาริ** (นามสมมติ) **คุณฝนทิพย์** (นามสมมติ) **คุณพิรุณลดา** (นามสมมติ) **คุณน้ำทิพย์** (นามสมมติ) บุคคลเหล่านี้ได้รับการสุ่มเลือกแบบเจาะจงโดยอาศัยการสุ่มเชิงทฤษฎีจนกระทั่งได้ข้อมูลที่อิ่มตัวเชิงทฤษฎี

ตาราง 15 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลในกลุ่มผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคทั้ง 33 คน

นาม สมมติ	ผู้ผลิต	ผู้จัดจำหน่าย	อาชีพ	ฐานะทาง เศรษฐกิจ	ลักษณะ ที่พักอาศัย
พิรุณ	ผู้ส่งผลิต	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	เจ้าของกิจการ	รายได้สูง	ในพื้นที่มีการสร้างที่ พักและอาคารโรงงาน สร้างเอง
ธารา	ผู้ส่งผลิต	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	เจ้าของกิจการ	รายได้สูง	ในพื้นที่มีการสร้างที่ พักและอาคารโรงงาน สร้างเอง
ทิพย์วารี	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง และผู้รับจ้างผลิต (OEM)	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง, ผู้ จัดจำหน่ายส่ง และปลีก	เจ้าของโรงงานผลิตน้ำ ดื่มบรรจุขวด	รายได้สูง	บ้านเดี่ยวในหมู่บ้าน จัดสรร
สาคร	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง และผู้รับจ้างผลิต (OEM)	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	เจ้าของโรงงานผลิตน้ำดื่ม บรรจุขวด, ที่ปรึกษาการ ติดตั้งระบบผลิตน้ำดื่ม	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยว
ชลธาร	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	ผู้บริหารระดับสูงบริษัท ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด	รายได้สูง	บ้านเดี่ยว
สายชล	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง และผู้รับจ้างผลิต (OEM)	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	เจ้าของโรงงานผลิตน้ำ ดื่มบรรจุขวด	รายได้สูง	บ้านเดี่ยว
สายธาร	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง และผู้รับจ้างผลิต (OEM)	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	ผู้จัดการฝ่ายขาย โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุ ขวด	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยว
วิรุณวงศ์	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	เจ้าของกิจการ และ เจ้าของโรงงานผลิตน้ำ ดื่มบรรจุขวด	รายได้สูง	บ้านเดี่ยว
ลดาพิรุณ	ผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิต และแบรนด์สินค้าเอง และผู้รับจ้างผลิต (OEM)	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	ผู้จัดการฝ่ายขาย โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุ ขวด	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยวในหมู่บ้าน จัดสรร
ธรรธรา	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	หัวหน้าฝ่ายการตลาด และจัดซื้อ ร้านสะดวก ซื้อ	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	คอนโด
สาคร	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	ฝ่ายการตลาดและ จัดซื้อ ร้านสะดวกซื้อ	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	คอนโด

ตาราง 15 (ต่อ)

นาม สมมติ	ผู้ผลิต	ผู้จัดจำหน่าย	ผู้บริโภค		
			อาชีพ	ฐานะทาง เศรษฐกิจ	ลักษณะ ที่พักอาศัย
พงศ์วิธ	-	ผู้จัดจำหน่าย สินค้าตัวเอง	หัวหน้าฝ่ายขาย บริษัท น้ำดื่มบรรจุขวด	รายได้ปาน กลางค่อนข้างต่ำ	บ้านเดี่ยว
เพ็ญ พิรุณ	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	ผู้จัดจำหน่ายสินค้าใน โรงเรียน	รายได้ปาน กลางค่อนข้างต่ำ	พักอาศัยในโรงเรียน
ยมนา	-	ผู้จัดจำหน่ายส่ง และปลีก	เจ้าของร้านโชห่วย	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	อาคารพาณิชย์
วรรษา	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	ประธานชุมชน และ อาสาสมัครชุมชน	รายได้ต่ำ	แฟลต
ละหาน	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	ผู้จัดการเกี่ยวกับสินค้า ในร้านค้าประชารัฐ	รายได้ต่ำ	แฟลต
วิศพิสุทธิ์	-	ผู้แนะนำ สินค้าเข้าร้าน สะดวกซื้อ	เจ้าของกิจการ	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านปลูกในพื้นที่ ตัวเอง
มหรณพ	-	ผู้จัดจำหน่ายส่ง และปลีก	เจ้าของกิจการ ร้านค้า ส่งรายใหญ่เครื่องดื่ม และน้ำดื่ม	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านปลูกในพื้นที่ ตัวเอง
วารวิธ	-	ผู้จัดจำหน่าย ปลีก	ผู้จัดจำหน่ายเครื่องดื่ม ในมหาวิทยาลัย	รายได้ปาน กลางค่อนข้างต่ำ	บ้านเดี่ยว
ชลธร	-	-	ข้าราชการระดับสูง, อาจารย์ใน สถาบันการศึกษา	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยว
ธารทิพย์	-	-	พนักงานออฟฟิศ	รายได้ต่ำ	บ้านเดี่ยวในหมู่บ้าน จัดสรร
พิศพิรุณ	-	-	ข้าราชการระดับสูง (เกษียณอายุ)	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	หอพัก
หยาด พิรุณ	-	-	ประธานชุมชน, เจ้าของ กิจการ	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยว
นที	-	-	ตัวแทนประกันภัย	รายได้สูง	บ้านเดี่ยวในหมู่บ้าน
สุวารี	-	-	อาจารย์วิชาชีพใน สถาบันอุดมศึกษา	รายได้ปาน กลางค่อนข้างสูง	บ้านเดี่ยว, คอนโด
พงศ์พิรุณ	-	-	อาชีพอิสระ (วิทยากร)	รายได้สูง	บ้านเดี่ยว

ตาราง 15 (ต่อ)

นาม สมมติ	ผู้ผลิต	ผู้จัดจำหน่าย	ผู้บริโภค		
			อาชีพ	ฐานะทาง เศรษฐกิจ	ลักษณะ ที่พักอาศัย
สายนที	-	-	อาชีพอิสระ (ทนายความ)	รายได้สูง	บ้านปลูกในพื้นที่ ตัวเอง
เนียร	-	-	รับจ้างทำความสะอาด	รายได้ปาน กลางค่อนข้างต่ำ	บ้านเช่า
วิสสนะ	-	-	นักศึกษา	รายได้จากทาง บ้าน	หอพัก
วารี	-	-	แม่บ้าน	รายได้จากทาง บ้าน	บ้านเดี่ยวในหมู่บ้าน จัดสรร
ฝนทิพย์	-	-	พนักงานในหน่วยงาน รัฐ	รายได้สูง	อาคารพาณิชย์, บ้าน เดี่ยวสร้างเอง
พิรุณดา	-	-	นักเรียน	รายได้จากทาง บ้าน	อาคารพาณิชย์
น้ำทิพย์	-	-	แม่บ้าน	รายได้จากทาง บ้าน	อาคารพาณิชย์

การพูดคุยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้ง 33 คนเป็นในลักษณะไม่เป็นทางการ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบไม่มีคนอื่นเข้ามารบกวนด้วย ในรูปแบบเผชิญหน้าและรูปแบบออนไลน์ เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19

ในการสัมภาษณ์จะเริ่มต้นด้วยการแนะนำตัว แนะนำโครงการวิจัย ขออนุญาตบันทึกเสียง และพูดคุยเพื่อปรับบรรยากาศและทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์รู้สึกผ่อนคลายพร้อมที่จะให้ข้อมูลเชิงลึกได้ ขณะที่สัมภาษณ์ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เกิดการสะท้อนคิด เช่น จะกล่าวคำว่า “จริงด้วย” “ทำไมคิดไม่ถึง” ฯลฯ และภายหลังสัมภาษณ์ พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์บางรายได้ปรับเปลี่ยนการบริโภคน้ำดื่มเป็นแบบอื่นและพึงพาน้ำดื่มบรรจุขวดน้อยลง โดยในรายงานนี้ผู้วิจัยไม่เปิดเผยชื่อและนามสกุลจริงของผู้ให้ข้อมูลเนื่องจากข้อมูลบางส่วนมีผลกระทบต่อหน้าที่การงานและความเป็นส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล ทุกชื่อที่ปรากฏในรายงานฉบับนี้จึงเป็นเพียงชื่อสมมติที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น ซึ่งนามสมมติทั้งหมดแปลความหมายเกี่ยวข้องกับน้ำ โดยเมื่อผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจนถึงจุดอิ่มตัวเชิงทฤษฎีจึงยุติการรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปดังตาราง 15 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

คุณพิรุณ และ คุณธรา สองสามีภรรยา เป็นผู้สังผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในแบรนด์ของตัวเอง เป็นผู้ประกอบกิจการส่วนตัว ทั้งสองคนให้ความสำคัญกับความสะอาดของน้ำดื่มเพื่อการบริโภคในชีวิตประจำวัน จึงสนใจผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนกับทั้งในสำนักงาน และได้้นำน้ำดื่มบรรจุขวดไปใช้เป็นสื่อกลางในการทำกิจกรรมของบริษัท

คุณทิพย์วาริ กรรมการบริษัท บริษัทผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดโดยเลือกอุปกรณ์เครื่องกรองน้ำจากแบรนด์ที่มีชื่อเสียง เคยเป็นพนักงานรับเงินเดือนประจำ แต่ต่อมาพบว่าการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจะทำให้รายได้สูงขึ้น จึงใช้เวลาในการศึกษาเรื่องโรงงานผลิตน้ำดื่มอยู่สักระยะหนึ่งก่อนตัดสินใจลาออกจากงานมาทำโรงงานผลิตน้ำดื่มเอง

คุณสาครเรศ ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด มีทีมงานด้านการวิจัยและพัฒนาเครื่องจักรในการผลิตและการตลาด อยู่ในสายวิชาชีพด้านน้ำดื่ม 18 ปี ตั้งแต่ช่วงการสร้างน้ำดื่มจากโรงงานขนาดเล็ก ให้คำปรึกษากับโรงงานมาเป็นพันธมิตร รับปรึกษาและแก้ไขปัญหาการผลิตน้ำ เป็นผู้ก่อตั้งชมรมผลิตน้ำ

คุณชลธาร ผู้อำนวยการฝ่ายการตลาด บริษัทผลิตและจัดจำหน่ายน้ำดื่มแบรนด์ที่เป็นที่รู้จักระดับประเทศ อยู่ในวงการน้ำดื่มบรรจุขวดตั้งแต่ช่วงแรกของธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวด มีความรักและผูกพันกับบริษัทเป็นอย่างมาก ถือตัวเองว่าเป็นแบรนด์แอมบาสเดอร์ ให้ความสำคัญกับการดื่มน้ำที่สะอาด

คุณสายชล กรรมการบริหารโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดที่เป็นโรงงานขนาดกลาง ดูแลกระบวนการผลิตและบริหารบุคลากร เดิมโรงงานถูกตั้งขึ้นเพื่อผลิตน้ำดื่มที่สะอาดเพื่อส่งต่อไปกับการผลิตเครื่องดื่มประเภทอื่น แต่เมื่อโรงงานเครื่องดื่มอื่นปิดตัวลง จึงเปลี่ยนเป้าหมายของการผลิตมาผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างเต็มตัว เป็นการผลิตน้ำดื่มในแบรนด์ของตัวเอง และรับจ้างผลิต โดยมี **คุณสายธาร** เป็นผู้จัดการฝ่ายขาย ซึ่งพนักงานของบริษัทที่ทำงานมาตั้งแต่สมัยเริ่มต้นของโรงงาน

คุณวิรุณวงศ์ นักชิมน้ำ ผู้เชี่ยวชาญด้านน้ำที่ได้รับการยอมรับนานาชาติ มีความสนใจเกี่ยวกับน้ำดื่มมาตั้งแต่เด็ก สามารถแยกความแตกต่างของรสชาติน้ำดื่มได้ มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับองค์ประกอบที่อยู่ในน้ำดื่ม ปัจจุบันยังเป็นผู้บริหารบริษัทผลิตน้ำแร่ธรรมชาติ อัลคาไลน์แห่งแรกของประเทศไทย

คุณลดาพิรุณ ผู้จัดการฝ่ายขาย โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดของแบรนด์ตัวเองและรับจ้างผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับบริษัทที่สังผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในทุกธุรกิจและทุกขนาด ทั้งของ

ภาครัฐและเอกชน ทำงานด้านการขายและการตลาด อยู่กับโรงงานมานานและต้องการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนรุ่นใหม่

คุณธรรธรา ผู้บริหารส่วนกลางของร้านสะดวกซื้อ ดูแลเกี่ยวกับการตลาดและจัดซื้อทั่วประเทศ เป็นทีมงานบริหารจัดการเกี่ยวกับการคัดเลือกสินค้าเข้าร้านสะดวกซื้อ และการกระจายสินค้าไปยังร้านสะดวกซื้อทั่วไปประเทศ **คุณสาคร** เป็นผู้ช่วยที่สนับสนุนดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้อง

คุณพงศ์วิศ หัวหน้าเขตขาย ผู้จัดการจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดภายในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลของบริษัทผู้ผลิตและจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ที่เป็นที่นิยมระดับประเทศ ทำงานกับบริษัทมาสิบกว่าปี มีประสบการณ์ที่ได้พบเห็นความเปลี่ยนแปลงระดับความนิยมของน้ำดื่มแบรนด์ตัวเอง ตั้งแต่ที่ยังไม่เป็นที่รู้จักจนเป็นสินค้าขายดี และภูมิใจที่ตนเองมีส่วนร่วมในการผลักดันให้สินค้ามีชื่อเสียงและขายได้มากขึ้น

คุณเพ็ญพิรุณ เจ้าของซุ้มสินค้าขายของในโรงเรียน ขายขนม อาหาร และเครื่องดื่มให้กับครูและนักเรียนในโรงเรียน รวมทั้งคนในชุมชนที่อยู่ใกล้กับโรงเรียน ในซุ้มน้ำขายทั้งน้ำดื่มและเครื่องดื่มประเภทอื่นเฉพาะแบรนด์ที่เป็นของซุ้มน้ำ

คุณยมนา เจ้าของร้านโชห่วยที่จำหน่ายขนม อาหาร น้ำดื่มและเครื่องดื่ม เปิดขายสินค้าในพื้นที่ชุมชนมากกว่า 20 ปี รับช่วงร้านโชห่วยต่อมาจากคุณแม่ที่เปิดร้านนี้มาก่อน เลือkJจำหน่ายสินค้าน้ำดื่มที่มีชื่อเสียง ได้รับประสบการณ์ไม่ดีกับแบรนด์น้ำดื่มที่ตัวแทนฝ่ายขายไม่ซื่อสัตย์จึงเลิกส่งสินค้าจากแบรนด์นั้น

คุณวรรณษา หัวหน้าชุมชน ในพื้นที่ชุมชนแออัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ เดิมเป็นคณะกรรมการบริหารชุมชน ต่อมาได้ทำหน้าที่ผู้นำชุมชนดูแลชุมชนต่อจากผู้นำคนเก่าที่เสียชีวิต เป็นหัวหน้าที่ดูแลและจัดการร้านค้าประชารัฐในชุมชนแออัดนั้น ทำงานร่วมกับ **คุณละหาน** ผู้ดูแลและดำเนินการจัดซื้อสินค้า ขายสินค้า และการจัดสินค้าเข้าพื้นที่ขายในร้านค้าประชารัฐ

คุณวัชพิสุทธิ เจ้าของธุรกิจ ประกอบกิจการส่วนตัว เคยทำงานกับบริษัทในเครือที่บริหารร้านสะดวกซื้อ มีประสบการณ์การช่วยนำสินค้าเข้าร้านสะดวกซื้อ

คุณมหรณพ ผู้จัดการจำหน่ายอย่างเป็นทางการของน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์หนึ่ง เป็นผู้จัดการจำหน่ายส่งขนาดใหญ่ (ยี่ปู้) ของบริษัทน้ำดื่มแบรนด์ที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ

คุณวารวิธ เจ้าของร้านเครื่องดื่มที่ขายชา กาแฟ เครื่องดื่มประเภทขงดื่ม เครื่องดื่มบรรจุขวดแช่ตู้เย็น และน้ำดื่มบรรจุขวด ในโรงอาหารของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง

คุณ ชโลธร ข้าราชการชั้นสูง ตำแหน่งผู้อำนวยการส่วนการศึกษาของสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่ง ช่วงวัยเด็กเติบโตและใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ เคยพักอาศัยในที่พักอาศัยแบบบ้านและคอนโด ปัจจุบันพักอาศัยในกรุงเทพฯ สลับกับที่ทำงานในต่างจังหวัด

คุณธารทิพย์ พนักงานออฟฟิศ เกิดและเติบโตในครอบครัวที่ต้องย้ายถิ่นฐานไปหลายจังหวัดเพื่อติดตามคุณพ่อที่ย้ายถิ่นฐานเนื่องจากการทำงาน และมาลงหลักปักฐานที่กรุงเทพฯ ถึงปัจจุบัน เคยช่วยยายที่เปิดร้านขายของจึงได้พบเห็นน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นครั้งแรก

คุณพิศพิรุณ เข้ากรุงเทพฯ เพื่อมาศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา เป็นข้าราชการเกษียณอายุ ผู้เชี่ยวชาญด้านอุทกวิทยา อดีตปฏิบัติงานเป็นผู้บริหารระดับสูงในกรมชลประทาน เชี่ยวชาญการบริหารจัดการน้ำและการเตือนภัยน้ำท่วม

คุณหยาดพิรุณ มีธุรกิจเกี่ยวกับการรับเหมาก่อสร้างเป็นของครอบครัว ทำหน้าที่ประธานชุมชนหนึ่งในชุมชนแออัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ เคยช่วยเหลือผู้บอบบางในชุมชนและดูแลช่วยเหลือประชาชนในชุมชน

คุณนที เป็นตัวแทนขายประกัน หุ่น สายงานการเงินทั้งระบบ เป็นคนต่างจังหวัดโดยกำเนิด เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาจนกระทั่งเรียนจบและทำงานต่อในกรุงเทพฯ มีโอกาสกลับไปเยี่ยมคุณพ่อที่บ้านต่างจังหวัดตามโอกาส

คุณสุวารี อาจารย์พยาบาลในโรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ มีบ้านที่มีลักษณะเป็นบ้านพักของตัวเอง แต่ต้องย้ายมาพักอาศัยในคอนโดใกล้กับสถานที่ทำงานและที่เรียนของลูก ตามลักษณะวิถีชีวิต

คุณพงศ์พิรุณ วิทยากรผู้เชี่ยวชาญด้าน IT พื้นเพเดิมเป็นคนต่างจังหวัด ใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติและมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน แต่เมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ จำยอมต้องปรับตัวและยอมรับค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำบริโภค

คุณสายนที อาชีพทนายความ ตอนเด็กพักอาศัยในครอบครัวขนาดใหญ่ประกอบด้วยคนหลายรุ่น ครอบครัวเดิมดื่มน้ำประปาเป็นหลักแต่ต่อมาพบว่าผู้ใหญ่ต่างได้รับความเจ็บป่วย จึงหันมาพึ่งพาและยอมรับน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นหลัก

คุณเนียร เป็นคนต่างจังหวัดย้ายเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อหางานทำเมื่อจบการศึกษาระดับประถม พักแถวซอยเสือใหญ่ ปัจจุบันทำหน้าที่แม่บ้านรับจ้างทำความสะอาด เชื่อว่าน้ำดื่มบรรจุขวดบ่งบอกถึงควมมีสถานะที่เท่าเทียมกับคนอื่นที่อยู่ในกรุงเทพฯ

คุณวัสสานะ กำลังศึกษาในระดับอุดมศึกษา ย้ายถิ่นฐานจากต่างจังหวัดมาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ ขณะว่างจากงานประจำจะหางานพาร์ท타임ทำ เรียกตัวเองว่านิโต๊ะ

(ภาษาญี่ปุ่น) แปลว่ามนุษย์เงินเดือน ช่วงที่พักอยู่ที่บ้านต้องต้มน้ำที่แม่เตรียมให้เท่านั้น การต้มน้ำในกรุงเทพฯ เป็นการชื่อน้ำขวดสลับกับการใช้ขวดน้ำที่ดื่มแล้วมาบรรจุใหม่จากตู้กดน้ำได้หอพัก

คุณวาริ เป็นคนต่างจังหวัด เข้าศึกษาต่อปริญญาโทที่กรุงเทพฯ ในช่วงนั้นพักอาศัยที่หอพักและต้มน้ำจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นหลัก เคยเป็นพนักงานในบริษัทที่มีชื่อเสียง ลาออกจากงานมาเพราะครอบครัวให้มาดูแลลูก ต้องดูแลลูกตั้งแต่ตื่นนอนถึงเข้านอน ปัจจุบันลูกอายุ 4 ขวบ มีความพึงพอใจในการใช้ชีวิตของตัวเองและลูก

คุณฝนทิพย์ เป็นคนกรุงเทพฯ แต่กำเนิด ขณะให้ข้อมูลกำลังตั้งครรภ์ เป็นพนักงานของหน่วยงานรัฐ ทำงานเกี่ยวกับการจัดการเอกสารและบริหารความเสี่ยง ปัจจุบันพักอาศัยในสถานที่พักหลายรูปแบบทั้งบ้านจัดสรร และอาคารพาณิชย์

คุณพิรุณดา นักเรียนที่มีผลการเรียนดีมาโดยตลอด ได้เข้าเรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียง ชีวิตนอกจากการเรียนในโรงเรียนและทำกิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์อื่น ๆ แล้ว มีการติวหนังสือตามสถาบันต่าง ๆ เพื่อให้มีความรู้เข้มข้นวางแผนจะเข้าศึกษาต่อด้านแพทยศาสตร์

คุณน้ำทิพย์ เกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ ทำงานเป็นแม่บ้านหลังจากที่เกษียณอายุ ก่อนหน้านี้อาศัยค้าขาย ผ่านการพักอาศัยบ้านในกรุงเทพฯ มาหลายรูปแบบ ในอดีตพักบ้านพักแถวกิ่งเพชร เป็นผู้สู้ง่ายที่มีความทรงจำเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มตั้งแต่เด็กว่าเคยได้ร่อนน้ำฝนดื่มในกรุงเทพฯ ด้วย

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.1 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างโดยการสนทนาเชิงลึกแบบวิภาษวิธีทั้งผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย ผู้บริโภค และผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อบรรณข้อมูลในรายละเอียดเชิงลึก จะต้องเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลและถ่ายทอดประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้ ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ทำหน้าที่ผลิตและผลิตซ้ำโครงสร้างทางสังคมในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและสร้างความเป็นสถาบันให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดจนเป็นวิถีชีวิตของคนในเมือง ถือเป็นกลุ่มคนที่ให้ข้อมูลได้ตรงประเด็น (Information-Rich Case / Key informant) (พนิดา จงสุขสมสกุล, 2562) ทำให้ได้ข้อมูลที่ลึกและกว้างกว่าวิธีอื่น (Ribbins, 2007) นอกจากนี้ยังใช้ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation and Observation) ทำให้ได้ภาพและความเข้าใจที่ลึกซึ้งถึงองค์ประกอบ (Composition) และความหมายของพฤติกรรมในแต่ละช่วงเวลาและสังเกตความถี่ช่วยให้เข้าใจและเห็นภาพการณ์ได้กว้างขึ้น (Ritchie et al., 2014, p. 255)

3.3.2 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนการสัมภาษณ์เริ่มตั้งแต่การเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ การเตรียมเครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ คือ แบบแนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guide) โดยกำหนดคำถามให้อยู่ภายใต้กรอบแนวคิดการวิจัย หลีกเลี่ยงคำถามที่ไม่เหมาะสมกับผู้ถูกสัมภาษณ์ ใช้ภาษาที่ผู้ถูกสัมภาษณ์คุ้นเคย ใช้คำถามชี้นำเมื่อต้องการความชัดเจน มีการตรวจสอบแนวคำถามโดยผู้เชี่ยวชาญและทดสอบก่อนใช้งาน มีการเตรียมนัดหมายผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้า ทั้งผู้ให้ข้อมูลที่ติดต่อเองโดยตรงและที่ผ่านผู้แนะนำ อีกทั้งจัดเตรียมใบยอมรับข้อตกลงร่วมกัน (Consent form) และเตรียมอุปกรณ์บันทึกเสียง บันทึกภาพ นอกจากนี้ ยังมีการรวบรวมเอกสารจากแหล่งข้อมูลอื่น (Documentation) เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์และสนับสนุนข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ให้มีความชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้ จะใช้แนวคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structural questions) ที่วางเค้าโครงไว้อย่างคร่าว ๆ ก่อนลงสนาม ซึ่งผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม คือ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค จะใช้แนวคำถามที่แตกต่างกัน และเมื่ออยู่ในสนามมีการปรับเปลี่ยนคำถามให้ยืดหยุ่นเพื่อความเชื่อมโยงกับบริบทเมื่อมีสิ่งที่น่าสนใจ เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแล้วจะถอดเทปลงรหัสทันที เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ สรุปผล และเขียนรายงานการวิจัย ภายใต้กระบวนการตรวจสอบความอิมพัลของข้อมูล

ในส่วนการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาเป้าหมายและปรากฏการณ์ โดยพิจารณาจากพฤติกรรมหลักและปรากฏการณ์นำหรือต้นเหตุที่คาดว่าจะส่งผลต่อสิ่งที่ต้องการค้นหาจากสัญลักษณ์ต่าง ๆ ผ่านแบบฟอร์มการสังเกต ในระหว่างสังเกตนั้นจะมีการสื่อสารความจริงกับผู้ให้ข้อมูลตรงไปตรงมา ปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด ขออนุญาตก่อนดำเนินการเมื่อจำเป็น ใช้ภาษาพูดแบบเดียวกับผู้ให้ข้อมูล วางแผนสิ่งที่ต้องการสังเกตและที่ต้องการค้นหาล่วงหน้า อาศัยอุปกรณ์และเครื่องมือในการจดบันทึกแบบเรียงความ ระบุวันเวลาสถานที่ กลุ่มคน พฤติกรรมที่สังเกตได้ การบันทึกภาพประกอบการวิเคราะห์และนำเสนอ การบันทึกเสียงป้องกันการบันทึกตกหล่นและนำมาวิเคราะห์น้ำเสียงแสดงถึงการรับรู้ ความเข้าใจ ความมั่นใจ อารมณ์ ฯลฯ ของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งความรู้สึกกลางสังหรณ์ของผู้วิจัย โดยกำหนดระยะเวลาที่เหมาะสมและกำหนดประเด็นการสังเกตให้มีความละเอียดเพียงพอ (พนิดา จงสุขสมสกุล, 2562)

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิดำเนินการรวบรวมเอกสารข้อมูลตามแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากภาครัฐและเอกชน แล้วนำมาทำการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ควบคู่กับการดำเนินการส่วนอื่น โดยผู้วิจัยสร้างปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กับแหล่งข้อมูลอื่นที่ไม่ใช่บุคคลแต่เป็นเอกสารและสื่อตามแหล่งข้อมูลต่าง ๆ (อาภา วรรณฉวี, 2564)

3.3.3 ความเพียงพอและความอิ่มตัวของข้อมูล

เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนแล้ว เทปที่บันทึกคำสัมภาษณ์จะถูกแปลงเป็นบันทึกการสัมภาษณ์ แบ่งแยกตามกลุ่มผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม และจะนำมาใส่รหัส (coding) พร้อมกับจัดข้อมูลเข้ากับหัวเรื่อง (categories) ตามกรอบแนวคิดของงานวิจัยที่ประกอบด้วยทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง ทฤษฎี และวัฒนธรรมบริบท และดำเนินการสัมภาษณ์ไปเรื่อย ๆ จนได้ข้อมูลที่มีความเพียงพอ

ทั้งนี้ ความเพียงพอของข้อมูล คือระดับที่การเก็บข้อมูลไม่พบว่าข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแตกต่างกันออกไปจากสิ่งที่ได้รับอีกแล้ว กล่าวคือ มี “ความอิ่มตัวของข้อมูลเชิงทฤษฎี” (Theoretical Saturation) ภายใต้หลักการสุ่มเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) เมื่อข้อมูลที่ได้ต้องครบองค์ประกอบเชิงทฤษฎี หรือจุดที่ไม่มีข้อมูลหรือไม่มีความเข้าใจใหม่ที่เพิ่มเติม และมีความครบถ้วนตามกรอบแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กระบวนการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ ด้วยการวิเคราะห์จากเทปบันทึก ภาพ เอกสาร บทสนทนาที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงประสบการณ์ การเลือกและตีมน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เพื่อให้เห็นการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของความเป็นสถาบัน ที่เกิดขึ้นจากการผลิตและผลิตซ้ำปฏิบัติการทางสังคมของปัจเจก โดยใช้วิธีการจับประเด็น และโครงสร้างของสาระจากข้อมูล ด้วยการสกัดหน่วยข้อมูล จัดกลุ่ม และวิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม (ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล, และ สุภาพ ฉัตรภรณ์, 2555) ด้วยกระบวนการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic analysis) เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาที่ประกอบด้วย 6 ขั้นตอนคือ (1) การทำความเข้าใจข้อมูล (2) การทำให้เกิดข้อมูลเบื้องต้น (3) การค้นหาแก่นสาระ (4) การตรวจสอบซ้ำแก่นสาระ (5) การระบุและตั้งชื่อแก่นสาระ (6) การจัดทำรายงาน (Braun & Clarke, 2006) กระบวนการวิเคราะห์แก่นสาระมีความเหมาะสมกับงานวิจัยนี้ เพราะเป็นกระบวนการเชิงปฏิบัติของการวิเคราะห์และรายงานแก่นสาระจากข้อมูลที่มี และยังช่วยให้สามารถบริหารจัดการและอธิบายข้อมูลที่มีได้อย่างละเอียด (Braun & Clarke, 2006)

3.5 การจัดทำรายงาน

จัดทำรายงานการที่สามารถบ่งชี้การตอบคำถามที่สำคัญในลักษณะเรื่องเล่า การสรุปผลจะถือข้อโต้แย้งเป็นหลัก โดยแสดงถึงอิทธิพลระหว่างข้อมูลและทฤษฎี กระบวนการวิภาษวิธีจะปรากฏขึ้นในฐานะมุมหนึ่งของการวิจัยที่ถูกเปิดเผยขึ้นในระหว่างโครงเรื่อง (Harvey, 2012)

นอกจากนี้จะต้องเน้นการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งโดยกว้าง และคลี่ให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนเชิงโครงสร้างและความสัมพันธ์บริบทการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมืองของประเทศไทย นำไปสู่ทางเลือกที่เป็นไปได้จากการถกเถียงโต้แย้งด้วยความมีเหตุผล ทำให้เกิดความรู้ชุดใหม่ที่เป็นการสร้างอำนาจให้กับผู้ที่เกี่ยวข้องในการปลดปล่อยตัวเองให้หลุดพ้นจากพันธนาการเดิม คือ กระบวนการแยกตัวตนออกจากความคิดที่กำกับหรือจำกัดอยู่ เพื่อให้เกิดแนวทางซึ่งทางเลือกอื่น

3.6 การตรวจสอบความถูกต้อง

ในกระบวนการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ จำเป็นต้องลดความผิดพลาดที่เกิดขึ้น โดยให้ความระมัดระวังในการสังเกต บันทึก และวิเคราะห์ข้อมูล ใช้ข้อมูลจากหลายแหล่งและวิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน ให้ผู้ให้ข้อมูล (informants) หรือผู้ร่วมวิจัย (colleagues) ช่วยตรวจสอบรายงานตามข้อเท็จจริงและข้อผิดพลาดเชิงแนวความคิด จำลองการศึกษากับกลุ่มผู้ร่วมวิจัยอื่นภายใต้หลักฐานและแนวคิดที่ถูกต้อง การสะท้อนตนเองในการศึกษารวมทั้งในเวลาปัจจุบันและเวลาที่ย้อนกลับไปเพื่อค้นหาจุดอ่อนทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการศึกษปัจจุบันหรือในอนาคตได้

โดยการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดให้ใช้การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลด้วยกระบวนการ Trustworthiness / Creditability (วรรณดี สุทธินรากร, 2559) ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ของความน่าเชื่อถือในการวิจัยไว้ 4 ประการ กล่าวคือ

1. **ความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Credibility)** เป็นความเชื่อมั่นภายใน ที่ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านการรับรู้ การตีความ และความเข้าใจของผู้วิจัยว่าข้อมูลที่ได้มีความสอดคล้องกับการบอกเล่าประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูล ทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ถึง “แก่น” หรือสามารถเข้าถึงความคิด ความรู้สึก ความทรงจำของเรื่องราวชีวิตของผู้ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มในระดับจิตสำนึกของพวกเขาเหล่านี้ได้อย่างแท้จริง กล่าวคือ ผู้ให้ข้อมูลแต่ละสามารถเล่าถึงรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่มที่เป็นประสบการณ์จริงของแต่ละคน การเปลี่ยนผ่านของพฤติกรรมและแนวความคิดของตนเอง ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ถูกกดทับโดยโครงสร้างทำให้ต้องเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว

2. **การนำข้อมูลไปใช้อ้างอิงกับบุคคลอื่น (Transferability)** เป็นความเชื่อมั่นภายนอก ที่ผู้วิจัยต้องได้ข้อมูลจากการศึกษาที่มากพอและลุ่มลึก โดยสภาพของคนแต่ละคนมีความเหมือนหรือแตกต่างกันเพียงใดภายใต้สภาวะประสบการณ์ที่เหมือนและแตกต่างกัน เพื่อให้

ผู้อ่านสามารถนำข้อมูลผลการศึกษาไปใช้เทียบเคียงกับกรณีอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้ กล่าวคือ ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนให้ข้อมูลที่สามารถอ้างอิงกับผู้ให้ข้อมูลคนอื่นได้ เช่น กลุ่มคนที่ต้องพักในหอพักมีประสบการณ์ในการเข้าถึงน้ำดื่มแบบเดียวกัน

3. การพึ่งพิงกันของข้อมูล (Dependability) เป็นเสมือนความมั่นคงของข้อมูล (reliability) ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการในการศึกษา โดยผู้วิจัยต้องใช้กระบวนการในเชิงตรรกะ มีการตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูล และมีหลักฐานที่ชัดเจน ได้แก่การได้ข้อมูลที่สอดคล้องกันจากหลายแหล่งข้อมูลตั้งแต่ต้นจนจบ หรือด้วยวิธีการที่หลากหลายเช่นการสัมภาษณ์และการสังเกตไปพร้อมกัน คนที่อยู่ในบริบทเดียวกันจะต้องได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ สามารถนำข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลไปเทียบเคียงกับแหล่งข้อมูลอื่น เช่น ข้อมูลจากการค้นคว้าที่พบว่าในอดีตคนในชุมชนเมืองสามารถเข้าถึงน้ำฝนและสามารถดื่มได้จริง

4. สามารถยืนยันได้ (Conformability) ให้ความสำคัญกับการสร้างข้อเท็จจริงโดยผู้วิจัยที่มาจากข้อมูลและการตีความของผู้วิจัย ผลการศึกษาต้องไม่เป็นสิ่งเพ้อฝันหรือจินตนาการของผู้วิจัยเอง หากแต่เป็นข้อมูลที่มาจากร่องเล่าในประสบการณ์ชีวิตของผู้ให้ข้อมูลจริง ๆ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างข้อเท็จจริง ข้อค้นพบ และการตีความ เป็นต้น จากข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูล กล่าวคือ มีการนำข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปและวิเคราะห์ข้อมูลกลับไปสอบถามกับผู้ให้ข้อมูลว่าเป็นไปตามเจตนาหรือประสบการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลนั้นได้รับมาจริง

ทั้งนี้ ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจะมีการตรวจสอบเพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลจากกลุ่มข้อมูลที่หลากหลายแต่มีความเชื่อมโยงกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สอดคล้องตามกระบวนการ Trustworthiness / Creditability

3.7 ข้อพิจารณาด้านจริยธรรม

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยดำเนินการภายใต้มาตรการพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่างโดยผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับงานวิจัยที่ทำในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2565 หมายเลขการรับรอง SWUEC-G-324/2565E โดยผู้เข้าร่วมวิจัยทุกคนได้รับการชี้แจงรายละเอียดการเข้าร่วมเป็นอาสาสมัคร วิธีการเก็บรักษาข้อมูลส่วนตัวของผู้เข้าร่วมวิจัย สิทธิในการถอนตัวออกจากโครงการวิจัยเมื่อใดก็ได้ ในทุกขั้นตอน โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า ทั้งยังมั่นใจว่ามาตรการทั้งหมดถูกนำมาใช้เพื่อปกป้องผู้เข้าร่วมวิจัย รวมถึงการใช้นามสมมติ และการขออนุญาตก่อนทุกครั้งที่จะมีการบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในกระบวนการถอดความและความแม่นยำของการวิจัย

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ส่วนที่ 1 วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

วัฒนธรรม ประกอบด้วยรูปแบบพฤติกรรม ความเชื่อ ค่านิยม และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นและสืบทอดผ่านกาลเวลา เช่น ประเพณี ภาษา ศาสนา และกฎหมาย ดังนั้น วัฒนธรรมตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง คือ โครงสร้างทางสังคม เมื่อการบริโภคน้ำดื่มเป็นส่วนหนึ่งของวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่มีรูปแบบวิธีการสอดคล้องตามระเบียบแบบแผนของสังคม ซึ่งคนในสังคมได้ให้ความสำคัญและให้คุณค่าร่วมกัน จึงถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมที่ถือได้ว่าเป็นโครงสร้างทางสังคม

ตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) ของแอนโทนี กิดเดนส์ มองว่าโครงสร้างทางสังคม (social structure) ที่ดำเนินอยู่นั้น ประกอบขึ้นจากกฎและการทรัพยากร ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลใช้ในการสื่อสารและโต้ตอบกับผู้อื่น แบ่งออกได้เป็นกฎแห่งความหมาย (Signification) หมายถึง ระบบความหมายและสัญลักษณ์ที่สมาชิกในสังคมใช้เพื่อเข้าใจและตีความสิ่งที่ปรากฏขึ้นร่วมกัน ซึ่งความหมายเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นและรักษาผ่านการสื่อสารและการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสมาชิกในสังคม และกฎแห่งความถูกต้องชอบธรรม (Legitimation) หมายถึง ระบบกฎระเบียบและบรรทัดฐานที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคม ซึ่งถูกสร้างขึ้นและรักษาผ่านสถาบันทางสังคม โดยมีบทบาทสำคัญในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของสังคม ขณะที่การครอบครองทรัพยากร หมายถึง การครอบครองทรัพยากรที่เคลื่อนย้ายได้ และการมีอำนาจตามหน้าที่และกฎหมาย ซึ่งทรัพยากรที่เคลื่อนย้ายได้ ได้แก่ ทรัพยากรที่เป็นวัตถุต่าง ๆ เช่น บ้าน ที่ดิน ส่วนทรัพยากรเชิงอำนาจ เช่น อำนาจตามกฎหมาย เป็นต้น ทั้งนี้ กฎแห่งความหมายจะกำหนดวิธีการที่สมาชิกจะเข้าใจและตีความโดยมีความสัมพันธ์กับกฎแห่งความถูกต้องชอบธรรมและการครอบครองทรัพยากร ขณะที่การครอบครองทรัพยากรจะสัมพันธ์กับทั้ง 2 กฎเช่นกัน และกฎแห่งความถูกต้องชอบธรรม จะให้เหตุผลสนับสนุนรวมทั้งควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกและส่งผลต่อการครอบครองทรัพยากรและการให้ความหมาย

การพิจารณาว่าวัฒนธรรมใดเป็นวัฒนธรรมหลัก วัฒนธรรมนั้นจะต้องเป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีอิทธิพลกับคนในสังคมมากที่สุด ดังนั้น การพิจารณาวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่ม จึงต้องพิจารณาถึงกฎและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่ม โดยในบทนี้จะกล่าวถึงวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มอันเป็นโครงสร้างหนึ่งทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนเมืองของไทย โดยจะ

ขออธิบายเป็น 4 ส่วน ได้แก่ การครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่ม การให้ความหมายในการบริโภคน้ำดื่ม เกณฑ์การเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม และน้ำดื่มบรรจุขวด : วัฒนธรรมหลักในการบริโภคน้ำดื่มของคนเมือง ดังนี้

1.1 การครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่ม

การพัฒนาสู่ความทันสมัยได้ส่งเสริมให้เกิดความเป็นเมืองมากขึ้น ความเป็นเมืองนี้ทำให้การเข้าถึงน้ำและการครอบครองทรัพยากรน้ำที่เดิมสามารถเข้าถึงน้ำได้ตามธรรมชาติอย่างอิสระ ถูกจำกัดด้วยขอบเขตทางด้านกายภาพ ด้านความคิด และด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสังคมและฝ่ายปกครอง ทำให้การเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มเปลี่ยนแปลงไป และได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบการบริโภคน้ำของคนในชุมชนเมือง โดยผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีดังนี้

(1) การเติบโตของเมืองกับการพัฒนาสู่ความทันสมัย

การพัฒนาที่เกิดขึ้นมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือการทำให้ชนบทเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นเมืองภายใต้แนวคิดการสร้างความสำเร็จให้กับพื้นที่ชนบท ซึ่งพื้นที่ชนบทที่กล่าวถึงนี้รวมถึงทั้งพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลและพื้นที่ในเมืองที่ดียังคงมีความเป็นอยู่แบบชนบท แต่ได้รับผลกระทบจากการส่งเสริมความทันสมัยเข้าสู่ชนบทโดยรัฐ ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ภายใต้การพัฒนาพื้นที่ชนบท เอกชนได้เข้าไปหยิบยื่นข้อเสนอแห่งความสะดวกสบายและเสาะแสวงหาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทเพื่อเสริมสร้างความมั่งคั่งให้กับตนเองผ่านระบบทุนนิยม คนในชนบทต้องปรับเปลี่ยนแบบวิถีการดำเนินชีวิตในเกือบทุกด้านอย่างสิ้นเชิง และสำหรับพื้นที่ชนบทห่างไกล และวิถีชีวิตได้ติดตัวมาจนกระทั่งมีการเคลื่อนย้ายแรงงานอันเกิดจากการพัฒนาที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองเพื่อหาโอกาสให้กับตัวเองและครอบครัว ซึ่งในส่วนนี้จะนำเสนอการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของชนบทสู่ความเป็นเมืองที่กระทบต่อรูปแบบการบริโภคน้ำ

(1.1) วิถีชีวิตชนบท

ความเป็นอยู่ในอดีตคนในชุมชนเมืองดั้งเดิมและที่ย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมืองยังคงรักษาลักษณะความเป็นชนบท (countryside) ไว้ได้ คราวเรือนจะอยู่กันแบบครอบครัวใหญ่ที่มีคนหลายรุ่นอยู่รวมกัน แต่ละครัวเรือนจะรู้จักมักคุ้น สนทนกันดังเครือญาติ มีความถ้อยทีถ้อยอาศัย ช่วยเหลือเกื้อกูล ฟังพากัน ทั้งยังแบ่งปันทรัพยากรซึ่งกันและกัน มีคำกล่าวถึงความมีน้ำใจของคนในชนบทว่ามีคนในชนบทมีน้ำใจไหลรินแบ่งปันกันอยู่เสมอ

การแบ่งปันก็อยู่กันชนบทมีให้เห็นได้ในทุกโอกาสและทุกระดับ ในเรื่องน้ำดื่ม แต่ละบ้านนอกจากจะมีภาชนะใหญ่เก็บน้ำฝนแล้ว จะมีภาชนะหรือโถงน้ำขนาดเล็กตั้งไว้ให้เห็นที่หน้าบ้านอีก 1 ใบ ใครผ่านไปผ่านมาก็ดื่มได้ตามสะดวก

“ทางเหนือจะมีหม้อดิน วางเป็นห้องเหมือนตู้น้ำออกไป เป็นหม้อดินสองใบให้ตักน้ำ เราเป็นเด็กมีหน้าที่หิ้วน้ำไปใส่หม้อน้ำ หม้อน้ำก็จะมีกระบอกติดกิน ตามวิถีชีวิตนี้ คงไม่ค่อยมีแล้ว...ตู้น้ำออกไปเหมือนแช่ตู้เย็น ให้มันเย็น ๆ แล้วก็กิน...ถ้าใครขึ้นบ้านมา เขาก็จะมาตักกิน...ถ้าแขกมาบางทีจะมีคนโอดิน เหมือนเหยือก กรอกน้ำเอาไปเสิร์ฟเป็นคนโอดินอย่างนั้น...บ้านใกล้เรือนเคียงหิ้วน้ำก็มากินได้ ไม่ได้แบบจำกัด คนจรเดินไปเดินมา มาให้ทานน้ำ หิวก็ได้กิน ตักกินได้” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

หากเป็นคนที่รู้จักมักคุ้นเดินผ่านบ้านของตนเอง ก็มักจะเรียกให้ขึ้นบ้าน มีคำกล่าวว่า “ใครมาถึงเรือนชานให้ต้อนรับ” เป็นการต้อนรับแขกผู้มาเยือนด้วยการหาน้ำ หาข้าว หาปลามาให้ดื่มกิน ถวายสารทุกข์สุกดิบกับผู้มาเยือนและอาจถามล่องเลยไปถึงญาติพี่น้อง เป็นภาพที่ชินตา กัน หรือแม้กระทั่งเมื่อกระหายน้ำ ก็ยังสามารถแวะขอน้ำดื่มจากบ้านใดบ้านหนึ่งในหมู่บ้าน

“ตอนเด็ก ๆ ผมไปเล่นกับเพื่อน ทางกลับบ้าน หิ้วน้ำก็ขอบ้านข้างทางที่ผมไม่ได้สนิทกัน เขาก็เรียกให้ไปกินน้ำบนบ้าน ก็ไม่ว่าอะไรนะ” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

น้ำที่นำมาให้แขกผู้มาเยือนดื่มจะเป็นน้ำอย่างเดียวกับที่แต่ละครัวเรือนบริโภคกัน โดยทั่วไปเป็นน้ำฝนที่ตักขึ้นจากตุ่มหรือโถงด้วยภาชนะที่เป็นขันเงินหรือขันอลูมิเนียมที่คุ้นเคย น้ำฝนมีความเย็นชื่นใจ บางบ้านก็ลอยดอกมะลิสด เพิ่มความหอมสดชื่น

แขกผู้มาเยือนไม่ว่าจะเป็นเพียงแขกของผู้หลักผู้ใหญ่หรือเจ้าของบ้าน แต่กับเพื่อนฝูงของลูกหลานภายในบ้าน หรือคนที่รู้จักกันก็ขึ้นเรือนชานมาของดื่มน้ำเย็นให้ชื่นใจได้

นอกจากนี้การเชิญแขกขึ้นบ้านมาดื่มน้ำแล้ว ตลอดทางในหมู่บ้าน จะพบเห็นภาชนะเป็นโถง เป็นตุ่ม เป็นไหใบเล็กใส่น้ำตั้งไว้หน้าบ้านริมทางเดินสาธารณะเพื่อให้ผู้สัญจรผ่านไปมาได้ดื่มดับกระหาย โดยไม่มีค่าใช้จ่าย และไม่ต้องขออนุญาตจากเจ้าของบ้าน ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันต่างดื่มน้ำในภาชนะเหล่านั้นโดยปราศจากความระแวงสงสัยในความสะอาด เพราะเชื่อว่าน้ำที่นำมาบรรจุในภาชนะดังกล่าวก็เป็นน้ำเดียวกับที่คนในบ้านนั้นใช้ดื่มกัน

“อย่างทางบ้านญาติ ทางแม่ผม เนี่ย มันอยู่แบบไปทางท้องไร่ท้องนา เนี่ย ทุกบ้านเขาจะมีโถง ตั้งไว้หน้าบ้าน แล้วใครจะกินเขาก็กิน ตักกินได้เลยอะไรเงี้ย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

วิถีชีวิตแห่งการแบ่งปันน้ำดื่มให้แก่แขกผู้มาเยือนและผู้สัญจรไปมานี้ ถูกปลูกฝังจากรุ่นสู่รุ่น ภายใต้แนวคิดของการเกื้อกูลแบ่งปันกัน

“ผมก็ไม่รู้ว่ามันเริ่มมาอย่างไร ตั้งแต่เด็กจนโตก็เห็นต้อมตั้งไว้หน้าบ้าน บ้านอื่น ๆ ก็เหมือนกันจะมีต้อมไว้หน้าบ้านให้คนตักกินได้” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ในอดีตการอุปโภคบริโภคน้ำในครัวเรือนของชุมชนชนบทยังเป็นวิถีชีวิตที่อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างมาก นอกจากจะมีพิธีกรรมเพื่อแสดงออกถึงความเคารพต่อทรัพยากรน้ำ เช่น การบูชาพระแม่คงคา ทำให้การใช้น้ำเป็นไปด้วยความระมัดระวัง โดยจะแบ่งหน้าที่กันลำเลียงน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นจากแม่น้ำ ลำคลอง น้ำจากบ่อ ขึ้นมาใช้ในการอุปโภคในบ้าน การลงอาบน้ำและซักเสื้อผ้าในแหล่งน้ำสาธารณะ รวมทั้งการใช้น้ำในห้องน้ำที่ถูกสร้างขึ้นห่างจากตัวบ้าน ก่อนที่น้ำประปาจะเข้าถึง

“บ้านที่อาบน้ำในคลองนะ แล้วก็มีห้องน้ำ เขาเรียกกันว่า “เวท” อยู่ห่างจากตัวบ้าน เวลาจะอาบน้ำก็ต้องเดินไปอาบที่คลอง จะไปถ่ายก็ต้องเดินไปที่เวท” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

“บ้านผมติดแม่น้ำ ก็จะต้องนำในแม่น้ำมาใช้ น้ำในแม่น้ำเป็นน้ำใสอยู่ ที่บ้านจะเอามาแกว่งสารส้มแล้วเอามาใช้ แต่ไม่เอามาดื่ม” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

น้ำในแม่น้ำลำคลองในบางครั้งยังถูกใช้ในการชำระล้างส่วนผสมของอาหารที่ดื่ม ไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบของอาหารหรือกระทั่งน้ำแข็งที่ถูกแบ่งขายจากเรือขายน้ำ

“แถวบ้านจะมีเรือพายขายเครื่องดื่ม บางครั้งก็จะซื้อพวกชา กาแฟ หรือไม่กี่น้ำแข็ง น้ำแข็งเขาจะเอาแกลบเคลือบไว้จะได้ไม่ละลาย จะขายให้เราเขาก็เอาลงไปด้วยแกลบในแม่น้ำนั่นแหละ แล้วก็ส่งให้เรา” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ขณะที่น้ำที่นำมาใช้บริโภคในครัวเรือนเกือบทุกบ้านจะเป็นน้ำฝน ซึ่งเป็นน้ำที่ถือว่าเป็นน้ำที่ได้จากฟ้าเพราะตกลงมาจากฟ้าไม่ต้องเสียค่าน้ำ

“ตอนนั้นอยู่อุดรธานีฝั่งธนครับ...ผมอยู่ประมาณ ปี พ.ศ. 2510 กว่าถึง 20...ดื่มน้ำฝนดิบที่รองได้กินแบบสด ๆ ก็ปกติไม่รู้สึกรึอะไรครับ...ไปทานน้ำข้างนอกรู้สึกแสบแสบตัวเอง คิดเชิงเศรษฐศาสตร์เป็นหลักก็คือประหยัดก็กินน้ำไปครับผม” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ก่อนถึงฤดูฝนทุกบ้านจะเตรียมล้างภาชนะนอຍใหญ่ ลักษณะเป็นต้อมหรือโอ่ง ที่ให้มีขนาดและจำนวนเพียงพอกับการดื่มกินของทั้งบ้านตลอดทั้งปี เมื่อฝนแรกมาถึง จะยัง

ไม่รองน้ำฝนเข้าสู่ภาชนะ แต่จะปล่อยให้ น้ำฝนชะล้างสิ่งสกปรกที่อยู่บนหลังคาออกไปก่อน แล้วจึง เบี่ยงรางน้ำเข้าภาชนะในฝนที่ตกลงมาครั้งต่อไป

“ต้องล้างที่ละโง่ง โง่งนี้หมด แล้วก็ล้างคว่ำไว้ แล้วก็รอปีหน้า...เราจะรอง ปีหนึ่งคือน้ำฝนทั้งปีเลยคะ เราจะรองไว้ ถ้าเต็มแล้วก็ใช้ผ้าขาวบางปิดที่ปาก แล้วก็ปิดฝาอีกทีหนึ่ง โง่งหนึ่งก็จะกินได้ปีหนึ่ง แล้ว พออีกปีก็อย่างเงี้ยคะ” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

น้ำฝนที่รองเข้าภาชนะจะนำมาใช้ดื่มตามลำดับก่อนหลัง จะมีฝาโง่งหรือผ้า บาง ๆ ปิดไม่ให้มีแมลงหรือฝุ่นลงไปในน้ำ การดื่มน้ำฝนจะไม่มีกรรมวิธีในการทำมาสะอาดใด ๆ เพิ่มเติม สามารถดื่มได้โดยตรงจากภาชนะที่รองน้ำโดยใช้ขันเงินหรือขันอลูมิเนียม หากผิวน้ำขึ้น ฝ้าคล้ายน้ำมันก็เพียงปิดเกลี่ยผิวนั้นออกแล้วดื่มน้ำที่อยู่ข้างใต้ดื่มได้เลย ทุกบ้านก็ทำเหมือนกัน

“ที่บ้านเชื่อว่าน้ำฝนเป็นน้ำจากฟ้า มีความสะอาดสามารถดื่มน้ำได้เลย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

“ผมดื่มน้ำดุ่ม (น้ำฝน) มาตั้งแต่เด็ก ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน กระทั่งมาอยู่ที่บ้านเช่าที่กรุงเทพฯ กับญาติ” (คุณ พิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

รสชาติของน้ำฝนเป็นรสชาติที่มีความเฉพาะตัว ดื่มาแล้วทำให้รู้สึกชื่นใจ ด้วย กรรมวิธีการเก็บในโง่งน้ำทำให้รักษาอุณหภูมิแม้ว่าอากาศภายนอกจะมีอุณหภูมิสูง

“น้ำฝนมีรสชาติหวาน และยิ่งดื่มาจากโง่ง จะรู้สึกว่าเย็น เย็นแบบที่ไม่เหมือนกับน้ำที่แช่ในตู้เย็น มัน ชื่นใจดับกระหาย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ภาชนะรองน้ำฝน จะถูกใช้ในการรองน้ำฝนเพื่อการบริโภคไม่ใช่ปะปนกับ ภาชนะรองน้ำเพื่อวัตถุประสงค์อื่น บางบ้านเมื่อดื่มน้ำหมดแล้ว จะล้างคว่ำภาชนะไว้เพื่อใช้ต่อไป บางบ้านล้างภาชนะแล้วก็จะหาผ้ามาปิดปากโง่งไว้ และทำเช่นนี้เรื่อยมา แม้ว่าจะมีน้ำประปา เข้าถึงแล้วก็ยังคงดื่มน้ำจากน้ำฝนต่อไป โดยยังมีความมั่นใจว่าน้ำสะอาด

บางพื้นที่ที่ฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือมีน้ำไม่เพียงพอต่อชุมชนจะมีการขุดบ่อน้ำเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำในการอุปโภคและบริโภค จะเป็นบ่อน้ำของชุมชนที่คนในชุมชน ร่วมกันขุดขึ้น ทั้งที่เป็นบ่อน้ำผิวดินและบ่อน้ำใต้ดินที่ทุกคนเข้าถึงได้ร่วมกัน น้ำในบ่อน้ำดังกล่าว จะนำมาใช้ทั้งการอุปโภคและบริโภค หากต้องการนำมาดื่มจะต้องผ่านกรรมวิธีเพิ่มเติม เช่น การ แก้วสารส้ม

“ตกจากบ่อน้ำใต้ดินที่ขุดมาอาบมาใช้ ถ้าจะกินเราก็เอาสารส้มแก้วหนึ่ง แล้วเราก็กินได้ ไม่ต้องต้ม เพราะพอแม่พาทำแบบนี้...น้ำบ่อก็ใช้หุงข้าวด้วย” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

ครอบครัวในชุมชนชนบทเป็นครอบครัวขยายที่อยู่กันเป็นเครือญาติ บางครัวเรือนปลูกบ้านในรั้วเดียวกัน บ้างปลูกบริเวณใกล้เคียงกัน โดยส่วนใหญ่จะเป็นที่นาคาไร่ที่ได้รับจากบรรพบุรุษแบ่งสรรปันส่วนให้กับลูกหลานได้อาศัยอยู่กินกัน โดยคนในครัวเรือนเดียวกันจะมีการแบ่งหน้าที่ในการจัดเตรียมอาหารน้ำดื่มในกับคนที่ออกไปทำไร่นานานาไร่หลายส่วน ทั้งส่วนที่นาติดตัวเมื่อต้องไปนํางาน และส่วนที่อยู่ที่บ้านเพื่อรอรับการกลับมาหลังการทำงานเสร็จสิ้น โดยการเตรียมน้ำฝนใส่กระติ๊ก บ้างก็ใส่น้ำแข็งเตรียมไว้ให้ด้วย ผู้ที่ทำหน้าที่แม่บ้าน ส่วนใหญ่ คือ คุณแม่ หรือ คุณย่า คุณยาย และหากบ้านไหนต้องใช้น้ำดื่มเพื่อชงเครื่องดื่มหรือด้วยเหตุจำเป็นอื่น เช่น ดูแลผู้ป่วย ก็จะเป็นคนต้มน้ำให้ ด้วยกาต้มน้ำ เวลาจะใช้ยกหยิบจากกาน้ำร้อน

ความมีน้ำใจที่แสดงออกให้กับทั้งคนในครัวเรือนส่งออกไปยังคนภายนอก และความใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นวิถีชีวิตของคนชนบทที่ถูกปลูกฝังและสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน สังคมในชนบทมีความเชื่อ ความศรัทธา ต่อกันและกัน และต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว อันมีศีลธรรมกำกับให้เป็นสง่าราศี ทำให้เกิดจิตสำนึกในการรักษาแหล่งน้ำ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้กับเพื่อนมนุษย์ จึงสามารถใช้น้ำตามธรรมชาติอย่างสบายใจ และส่งมอบต่อให้ผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ใจ

(1.2) การย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมือง

การพัฒนาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการจ้างงาน ที่วางแผนลดสัดส่วนภาคเกษตรกรรมเพิ่มสัดส่วนภาคอุตสาหกรรมและบริการ ตามหลักคิดทำให้สังคมที่เฉื่อยชากลับกระตือรือร้น มีการสร้างบทบาทหน้าที่ใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาความเป็นเมือง อุตสาหกรรม คนในชนบทเดิมทำอาชีพเกษตรกรรมต้องละทิ้งหน้าที่ดังกล่าวก้าวเข้าสู่สังคมแห่งอุตสาหกรรม นอกจากนี้การพัฒนาระบบการเมือง การปกครอง และระบบเศรษฐกิจแบบรวมศูนย์ไว้ที่เมืองทำให้เกิดความเจริญแบบกระจุกตัว ประชาชนจึงต้องหลั่งไหลเข้ามาพักอาศัย หาโอกาส การจ้างงานและสวัสดิการ รวมถึงโอกาสการศึกษาเล่าเรียนที่ดีกว่าชนบท ที่ไม่มีใครรับประกันได้ว่าจะมีจริงหรือไม่

การวางแผนการพัฒนาของหน่วยงานรัฐที่มุ่งเน้นการพัฒนาเมืองเดียวที่รวบรวมบรรดาบริการของรัฐไว้ในพื้นที่เมืองที่เดียว ไม่ว่าจะเป็นสถานที่ราชการ การศึกษา หน่วยงานสาธารณสุข ฯลฯ ทำให้ผู้คนในชนบทตัดสินใจหลั่งไหลเข้าสู่เมืองเพื่อหา “ความเจริญ” หรือมาตามหาโอกาสด้วยหลากหลายเหตุผลโดยอาจถูกบังคับจากคนในครัวเรือน โดยสถานการณ์ โดยโครงสร้าง หรือแม้กระทั่งตัดสินใจเข้ามาสู่เมืองด้วยความตั้งใจมาหาโอกาส มีทั้งที่มาเป็นครอบครัว กับเพื่อน กับญาติ และมาเพียงลำพัง

คนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาใช้ชีวิตในเมือง ทำให้เกิดความเป็นครอบครัวใหม่ที่ไม่ได้ประกอบขึ้นจากครอบครัวทางสายโลหิตเท่านั้น หากแต่เป็นการรวมตัวกันของคนที่มีเป้าหมายการย้ายถิ่นฐานคล้าย ๆ กัน เช่น การย้ายถิ่นฐานเพื่อเข้ามาศึกษาต่อ หรือเข้ามาทำงาน ซึ่งกลุ่มคนเหล่านี้จะเดินทางมาเพียงลำพัง หรือกับกลุ่มเพื่อน และมาพักอาศัยอยู่กับญาติ หรือหาที่พักอาศัยแบบการเช่าพักชั่วคราว เมื่อบรรลุวัตถุประสงค์ เช่น เมื่อสำเร็จการศึกษามักลงหลักปักฐานในเมืองกลายเป็นประชากรเมืองในที่สุด

ความเป็นเมืองยังได้เรียกร้องให้สมาชิกเดิมที่เคยอยู่ร่วมกันในครัวเรือนหรืออยู่บ้านใกล้เรือนเคียงในชนบทเกิดความ “จำเป็น” ต้องย้ายถิ่นฐานออกไปเพียงเพื่อไปหา “โอกาสใหม่” ที่มาพร้อมกับการพัฒนา มักจะชักชวนญาติพี่น้องให้มาเสริมกำลังกับงานที่ทำอยู่ ซึ่งการย้ายถิ่นฐานเข้ามาจากชนบทพื้นที่ห่างไกลนี้ เป็นเพียงเพื่อมาหาโอกาสที่ถูกสร้างขึ้นจากแนวคิดการพัฒนาแบบรวมศูนย์ การหลั่งไหลเข้ามากระจุกตัวอยู่ในชุมชนเมือง ในบางพื้นที่ทำให้เกิดความแออัดกลายเป็นชุมชนแออัด หากมีการจัดการไม่ดีทำให้เกิดปัญหาที่ตามมาอีกหลายประการ ไม่เว้นเรื่องการแอ่งแอ่งกันใช้ทรัพยากรและการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค และต้องตกอยู่ภายใต้สภาวะการไม่มีโอกาสเลือกดื่มด่ำได้

“เมื่อก่อนอยู่บ้านนอก หาน้ำกินง่าย... พอมาอยู่กรุงเทพที่บ้านถามว่าทำไมเงิน 500 บาทหมดเร็วจัง เราก็บอกว่าทุกอย่างต้องซื้อ... น้ำก็ต้องซื้อ ไม่รู้จะหาน้ำกินอย่างไรเลยต้องซื้อ” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

การอพยพย้ายถิ่นฐานแม้จะเป็นไปเพื่อการเข้าหาโอกาส แต่ในความเป็นจริงต้องเข้ามาับภาระหน้าที่ที่ความเป็นเมืองมอบให้ โดยเฉพาะแต่ละคนมีภาระงานที่ต้องตอบสนองให้กับ “คนอื่น” ที่เป็นคนนอกครอบครัวมากกว่า ดังนั้น จะพบเห็นได้มากกว่าการบริโภคของคนในเมือง ไม่ว่าจะเป็นอาหารการกิน รวมถึงน้ำดื่มคนในเมืองยังไม่เตรียมด้วยตัวเอง แต่ต้องพึ่งพาอาศัยการซื้อหาจากท้องตลาด ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวที่จะคอยเตรียมให้ลดน้อยลง

การย้ายถิ่นฐานจากชนบทเข้ามาสู่เมือง ยังทำให้ต้องปรับสภาพตนเองให้เข้าหาสังคมแห่งความเร่งรีบแข่งขันกับเวลา แ่งแอ่งแข่งขันเพื่อความอยู่รอด จากครอบครัวขยายในรูปแบบเดิมที่คนในครอบครัวสามารถบรรเทาภาระหน้าที่ของบ้านเรือนในการจัดเตรียมน้ำดื่มให้จำเป็นต้องลดขนาดของครัวเรือนลงตามสภาพพื้นที่ที่มีจำกัด และข้อจำกัดอีกหลายประการของการใช้ชีวิตในเมืองซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

จากวิถีชีวิตดั้งเดิมแบบชนบท แนวคิดการพัฒนาได้ทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจนเกิดผลกระทบต่อรูปแบบของการบริโภคน้ำ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่เพียงแต่ส่งผลให้เกิด

กับคนที่อยู่ในท้องถิ่นชนบทเท่านั้น แต่คนที่อยู่ในเขตเมืองก็ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยเช่นกัน

(1.3) การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง-สังคมแห่งความทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมือง เป็นหนึ่งในเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาชุมชนไปสู่ความทันสมัย (Modernization) โดยคาดหวังให้ระดับรายได้โดยเฉลี่ยต่อบุคคลของประเทศสูงขึ้น ประชาชนจะได้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ด้วยการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เร่งรัดให้ผลผลิตมวลรวมประชาชาติเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล ลดหรือขจัดความยากจน ความไม่เท่าเทียมกัน มุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงหลายมิติ ทั้งในระดับโครงสร้างทางสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมทั้งระบบ ให้เกิดเป็นสังคมเมือง (Urbanization) สังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) และเป็นสังคมแห่งการแข่งขัน (competition) เพื่อมุ่งสู่การสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในสังคมทั้งระบบ เพื่อก้าวออกจากสภาพชีวิตที่ไม่น่าพึงพอใจไปสู่สภาพชีวิตที่ดีกว่าทั้งในด้านวัตถุและความรู้สึกนึกคิด (เกื้อวงศ์บุญสิน, 2545; ชนิตา รัชพลเมือง, 2542)

การพัฒนาสังคมสู่ความเป็นเมือง ทำให้เกิดการหลั่งไหลของผู้คน แนวคิด และเทคโนโลยีภายนอกที่แปลกหน้าสู่ชุมชนชนบท เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับสังคมรอบด้าน โดยเฉพาะกับอุปนิสัยใจคอ ความนึกคิด และลักษณะการใช้ชีวิต จากเดิมที่คนในชุมชนอาศัยอยู่ด้วยการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน กลับมองหาผลประโยชน์มากขึ้น โดยเฉพาะการแสวงหาโอกาสทางธุรกิจเพื่อหวังผลกำไร เช่น จากที่เคยเคยขุดบ่อน้ำไว้ใช้ร่วมกันในชุมชน กลายเป็นการขุดบ่อน้ำส่วนตัวและใช้ในเชิงพาณิชย์ ออกขายให้กับครัวเรือนอื่นที่ต้องการน้ำ แม้จะไม่ได้ตั้งราคาสูง แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นของการทำกำไรกับเพื่อนบ้าน โดยการขุดบ่อน้ำจะมีการกันรั้วรอบขอบชิด กำหนดอาณาบริเวณของตัวเองอย่างชัดเจน การแบ่งปันด้วยความมีน้ำใจต่อกันเริ่มลดลง ที่นำมาใช้แลกกันคือเงินตราหรือแรงงาน

“ก็เหมือนขายอะคะ แบบเนี่ย ถ้าแบบว่าบ้านใครอยากได้ ถ้าน้ำบ้านเราเยอะ...เราจะขายเฉพาะหน้าแล้ง ถ้าเกิดน้ำเราเยอะเราก็ตายได้ แต่ถ้าน้ำเราไม่เยอะเราก็ตายไม่ได้” (คุณเนียร์ (นามสมมติ), การสัมภาษณ์บุคคล, 17 มกราคม 2566).

สมาชิกใหม่ที่เข้าแทนที่คนเดิมในชุมชนซึ่งต้องออกไปใช้ชีวิตต่างถิ่นอย่างเนือง ๆ ต้องใช้เวลาในการทำความรู้จักกับคนในชุมชนที่อยู่ก่อน แต่ยากที่จะทำให้เกิดความสนิทสนมได้ดังเดิม เพราะด้วยความต่างของวัฒนธรรมและความคิด เมื่อความสนิทสนมที่ลดลง ก็ทำให้ความไว้วางใจลดลงเช่นกัน ต่างคนต่างมองกันเป็นคนแปลกหน้า ต่างคนต่างอยู่ ความขัดแย้งที่

เกิดขึ้นในหลายครั้งก็ไม่อาจจะระงับได้ด้วยการถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ดังนั้น การแบ่งปันทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนจึงเริ่มลดลง การบริโภคน้ำดื่มก็เป็นเรื่องของบ้านใครบ้านมันเช่นกัน

“บ้านที่ต่างจังหวัดของผมถูกขายไปตั้งแต่ที่เราแยกย้ายกันแล้ว ตอนนี้จะมืออยู่กับบ้านญาติ แล้วก็ไม่มีใครแล้ว เลยไม่ค่อยได้กลับไป...ไม่ค่อยเห็นใครตักน้ำไว้หน้าบ้านแล้วด้วย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ถึงแม้ว่าในชุมชนบางแห่งยังมีคนตักน้ำไว้หน้าบ้านเพื่อให้คนสัญจรไปมาได้บริโภค แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมเช่นเคยแล้ว เนื่องจากความระแวงสงสัยที่เกิดขึ้นกับคุณภาพน้ำไม่ทราบแหล่งที่มาที่แท้จริงของน้ำที่นำมาให้บริโภค

นอกจากนี้ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ที่มาพร้อมกับความทันสมัยได้สอดแทรกผ่านการเรียนการสอนและการสื่อสารในช่องทางต่าง ๆ โดยบ่งถึงข้อค้นพบเกี่ยวกับเชื้อโรคต่าง ๆ เช่น ไวรัสตับอักเสบที่มีน้ำเป็นแหล่งในการแพร่เชื้อ ทำให้เกิดความกลัวที่จะดื่มน้ำจากโอ่งหน้าบ้านของคนอื่น

“ผมกลับไปก็ไม่กล้ากินน้ำในโอ่งคนอื่นแล้ว ไม่รู้ว่าจะสะอาดจริงมั๊ย อีกอย่างก็ไม่รู้จักใครด้วย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

เมื่อความเป็นเมืองเข้ามาสู่สังคมชนบท ความคิดของคนก็เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแห่งการเอาตัวรอดและการแข่งขัน ศีลธรรมในใจคนเราเริ่มลดลง ความเป็นเมืองสร้างภาพจำเรื่อง “มิฉฉาซีฟ” ทำให้ความไว้วางใจต่อกันและกันลดลง ความไม่บริสุทธิ์ใจของบรรดามิฉฉาซีฟจะหยิบยื่นอาหารหรือน้ำดื่มที่มีการปนเปื้อนให้กับเหยื่อ ซึ่งจะเห็นได้ตามข่าวเสมอ ๆ ว่าให้ระมัดระวังคนแปลกหน้าที่จะใส่ยา บ้ายยา เพื่อหวังผลประโยชน์อื่นใด โดยทำที่ตีสันทก่อน เช่น กรณีการใช้ไซยาไนท์เพื่อคร่าชีวิตเหยื่อ ความไว้วางใจต่อคนในสังคมจึงลดลง คนในสังคมกลายเป็นคนแปลกหน้ากัน ทำให้คนในสังคมไม่กล้ารับน้ำดื่มที่คนแปลกหน้ามอบให้ แม้ว่าน้ำนั้นจะถูกมอบให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และไม่เสียค่าใช้จ่ายก็อาจถูกปฏิเสธอย่างง่ายดาย ถูกเปลี่ยนแนวคิดว่าน้ำที่ดีจะต้องไม่ใช่ฟรี

“ผมว่าน้ำดื่มที่สะอาด ต้องเป็นน้ำที่สะอาดและต้องผ่านกระบวนการบางอย่าง ซึ่งกระบวนการนั้น ๆ จะต้องมีการจ่ายที่สมเหตุสมผลด้วย” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

ภายใต้ภารกิจการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งเป้าสู่การพัฒนาความเป็นเมือง รัฐมีหน้าที่ต้องพัฒนาให้เกิดความทันสมัยและความสะดวกสบาย จึงต้องมีการจัดหาสาธารณูปโภคเข้าไปยังท้องถิ่นชนบท ไม่ว่าจะเป็นถนน ไฟฟ้า รวมทั้งน้ำประปาที่มีพันธกิจให้ทุก

บ้านต้องได้รับ “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” มีการนำระบบประปาเข้าสู่พื้นที่ และถูกบริหารจัดการโดยชุมชน กลายเป็นประปาหมู่บ้าน น้ำประปามีน้ำต้นทุนมาจากแหล่งน้ำธรรมชาติหรือจากการขุดเจาะน้ำบาดาล ในบางครั้งเรือนใช้น้ำประปาเพื่อชำระล้างร่างกายเท่านั้น แต่บางครั้งเรือนก็นำน้ำประปามาดื่มโดยไม่ผ่านกระบวนการใด ๆ หรืออาจจะมีการกรองหรือการต้มก่อนที่จะดื่ม

“พอมีประปาก็ต่อท่อเข้ามาในบ้าน แล้วก็สร้างเป็นห้องน้ำใช้อาบและก็ปลดทุกข์...อย่างน้ำประปา เขาบอกประปาดื่มได้ แต่ก่อนที่เคยดื่มน้ำประปา แต่ประปาสมัยเนี่ย ลองดมดมมันมีกลิ่นคลอรีนอะ แล้วมันจะดื่มได้ไหมอะ” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

เห็นว่าสังคมแห่งความทันสมัยที่สร้างความเป็นเมืองให้กับชุมชน ได้เปลี่ยนแปลงความเชื่อ ความคิด และวิถีชีวิตของคนให้ห่างไกลกับธรรมชาติ ทำให้เกิดความแปลกแยก โดดเดี่ยว ขาดความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน การหลั่งไหลของความเจริญที่เกิดจากการพัฒนา มักจะสร้างข้อความชวนเชื่อและการสร้างภาพ “ความก้าวหน้า” เป็นแรงขับเคลื่อนชักจูงให้คนในชนบทพากันหลั่งไหลมาเป็นแรงงานในเมือง รวมทั้งการเข้ายึดครองทรัพยากรของนักลงทุนในพื้นที่ชนบทโดยอาศัยความรู้และเทคโนโลยีที่เหนือกว่า ประกอบกับการวางแผนการพัฒนาของหน่วยงานรัฐในช่วงแรกแห่งการพัฒนาประเทศ มุ่งเน้นการพัฒนาเมืองเดี่ยว เทคโนโลยีที่เข้าสู่ชนบทได้ถูกนำมาเพื่ออำนวยความสะดวกประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่มีขีดจำกัด ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม เกิดมลภาวะทั่วทุกพื้นที่ รวมทั้งการสร้างแรงขับให้คนในชุมชนต้องออกจากชุมชนออกไปหา “โอกาส” ด้านต่าง ๆ ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อถัดไป

(1.4) สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

แม้ว่าการพัฒนาสังคมสู่ความทันสมัยก่อให้เกิดความเป็นเมืองดูภายนอกแล้วจะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้นจากสิ่งอำนวยความสะดวกที่เข้ามา แต่อีกทางหนึ่งเป็นการทำให้มนุษย์ห่างไกลจากธรรมชาติมากขึ้น มนุษย์จึงมองธรรมชาติเป็นอื่น ไม่ดูแลรักษาสภาพแวดล้อม ทั้งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ จึงส่งผลให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง เกิดมลพิษรอบตัว ทั้งอากาศ บนพื้นดิน และในแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งเดิมใช้เพื่อการอุปโภคและการบริโภค และได้ส่งผลกระทบโดยทั่วไปทั้งพื้นที่ชนบทและในเมือง

การพัฒนาสู่ความเป็นเมืองที่มาพร้อมกับแนวคิดการพัฒนาอุตสาหกรรมผ่านการใช้เครื่องมือใหม่ที่อยู่กับการใช้เครื่องจักรกลมากขึ้น ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐผ่านกฎระเบียบ และการสนับสนุนด้านนโยบายและการลงทุน ยิ่งเร่งให้เกิดการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่มีขีดจำกัด สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมลง โดยที่รัฐยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่าง

เบ็ดเสร็จเด็ดขาด ทำให้น้ำเพื่อการบริโภคจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติในพื้นที่เมือง เช่น แม่น้ำ ห้วยหนอง คลอง บึง บ่อน้ำใต้ดินหรือบ่อน้ำบาดาลที่อยู่ลึกถึงชั้นหิน ถูกภาวะมลพิษปนเปื้อนจนทำให้ไม่สามารถนำมาใช้ดื่มได้โดยตรง

“แต่ก่อนแม่น้ำจะใสมาก นำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

“บ้านอยู่ใกล้กับโรงงานผลิตน้ำตาล เวลาจะรองน้ำฝนใส่ตุ่มจะต้องสังเกตฝุ่นควันที่มาจากโรงงานน้ำตาลด้วย” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมนี้ยังส่งผลกระทบต่อการดื่มน้ำที่ตกลงจากท้องฟ้า คือ น้ำฝน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ทำให้ถูกปนเปื้อนด้วยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดฝุ่นละอองพิษกระจายทั่วไป ส่งผลเสียต่อสุขภาพ และปิดกั้นแหล่งน้ำดื่มที่ได้รับการยอมรับมาตั้งแต่อดีต

มลพิษที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อม เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความเชื่อมั่นที่มีต่อน้ำประปาลดลง ทำให้ต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่ม

“ที่บ้านก็เคยกินน้ำประปานะ แต่ตอนนี้น้ำเสียมากขึ้น ก็ไม่เห็นว่าจะประปามีกระบวนการอะไรที่เพิ่มมากขึ้น เลยไม่กินน้ำประปากันแล้ว” (คุณสายনী (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความน่าเชื่อถือในความสะดวกจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติลดลง ส่งผลให้ผู้คนในชุมชนต่างต้องมองหาแหล่งน้ำอื่นที่พอจะไว้วางใจให้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคได้ ปิดกั้นช่องทางเข้าถึงน้ำตามธรรมชาติเพื่อนำมาบริโภคไปโดยปริยาย

การเติบโตของเมืองในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล ไปสู่ความทันสมัยทำให้คนที่เคยมีถิ่นฐานในต่างจังหวัดหรือท้องที่ชนบทต้องเคลื่อนย้ายถิ่นฐานมาใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ และปริมณฑล วิถีชีวิตของทุกคนในชนบทที่มีความจำเป็นต้องย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมือง รวมทั้งคนในกรุงเทพฯ และปริมณฑล ที่อยู่ก่อนที่จะได้รับผลกระทบจากการพัฒนามีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งส่งผลกระทบต่อการเลือกรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

(2) วิถีชีวิตคนในเมืองที่เกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่ม

(2.1) ลักษณะครัวเรือน

ครัวเรือน หมายความว่า หน่วยที่อยู่อาศัยของบุคคลที่อยู่ร่วมกันและกินอยู่ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน ครัวเรือนส่วนบุคคลที่ประกอบขึ้นด้วยบุคคลคนเดียวหรือหลายคน อาศัยอยู่ในบ้านหรือที่อยู่อาศัยเดียวกัน อาจมีความสัมพันธ์ทางการแต่งงานหรือทางสายเลือด หรือไม่มีความสัมพันธ์ต่อกันเลย (ชาย โพธิ์สิตา, 2555, น. 237) ซึ่งบุคคลเหล่านั้นจัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคอันจำเป็นแก่การครองชีพร่วมกัน (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2562, น. 5) และครัวเรือนกลุ่มบุคคล ที่ประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่มาอยู่ร่วมกัน ตามกฎหรือระเบียบข้อบังคับ หรือความจำเป็นเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เช่น หอพัก เป็นต้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2533; กฎกระทรวงการสำรวจตัวอย่างภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558, 2558) ลักษณะของครัวเรือน รวมถึงบทบาทหน้าที่ของหัวหน้าครัวเรือน ตลอดจนสมาชิกที่อยู่ในครัวเรือน (จิตตินันท์ เดชะคุปต์, 2557; สุพัทธรา สุภาพ, 2543) ที่จะต้องให้ความรักเอาใจใส่ อบรมเลี้ยงดู คงไว้ซึ่งสมดุลภายในครอบครัว ผลิตสมาชิกใหม่ รวมทั้งจัดหาสิ่งจำเป็นพื้นฐานทางกายภาพสำหรับสมาชิก (สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 6, สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2566, น. 21)

ลักษณะของครัวเรือนของคนในเมืองแตกต่างกันกับของชนบทในหลายประการ ที่สำคัญคือ ขนาดของครัวเรือนในชุมชนเมืองมักมีขนาดเล็ก อยู่กันเป็นครอบครัว 2 ระดับที่แยกออกมาใช้ชีวิตเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ พ่อ แม่ ลูก หากเป็นกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากชนบทปู่ ย่า ตา ยาย จะพักอาศัยอยู่ในชนบท และหากเป็นคนเมืองโดยกำเนิด ก็จะแยกตัวมาใช้ชีวิตกันโดยลำพัง บ้านใกล้เรือนเคียงก็อาจจะไม่รู้จักกัน เพราะต่างก็มีภาระหน้าที่ที่ต้องออกไปทำงานเย็นกลับมาถึงบ้านก็ต้องเตรียมตัวไปทำงานในวันรุ่งขึ้น

ด้วยขนาดของครอบครัวที่มีจำนวนคนน้อยลง ประกอบกับทุกคนต่างมีภาระหน้าที่ทั้งในการเรียนและการทำงานของตัวเอง บางครอบครัวหน้าที่ของการหาข้าวปลาอาหารไปจนกระทั่งน้ำดื่มต้องตกอยู่ที่แต่ละคนในการดูแลตัวเอง แม้ว่าในบางครอบครัวจะมีผู้นำครอบครัวในการเลือกและตัดสินใจซื้อหาอาหาร ก็ทำได้เพียงบางส่วนไม่เหมือนกับครอบครัวในชนบทที่มีผู้ดูแลงานบ้านและตระเตรียมสิ่งเหล่านี้ให้กับสมาชิกทุกคน

“ที่บ้าน ต่างคนต่างหาข้าวปลาอาหารกินกันเอง มีเพียงมือเย็นที่กลับไปทานข้าวร่วมกัน...การชื้อน้ำดื่ม ถ้าไม่ดื่มน้ำกรองที่บ้าน ก็ต้องซื้อกันเอง” (คุณธราทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

คนในชุมชนเมืองที่มีความพร้อมในเรื่องค่าใช้จ่าย เลือกที่จะจ้างงานแม่บ้าน เพื่อดูแลงานบ้าน แต่การพิจารณาจ้างแม่บ้านนั้น ต้องพิจารณาถึงค่าใช้จ่ายในการจ้างงาน และคุณสมบัติของแม่บ้านที่จะว่าจ้างด้วย เนื่องจากแม่บ้านจะเข้ามาในบ้าน สามารถหยิบจับ สิ่งของภายในบ้านได้ เข้าออกบ้านได้ ซึ่งงานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ได้รับมอบหมายคือการ จัดเตรียมอาหาร รวมทั้งน้ำดื่มด้วย

“แม่บ้านจะต้มน้ำไว้ให้ แล้วก็กรอกน้ำใส่ตู้เย็นไว้” (คุณสุวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ธันวาคม 2565).

กรณีนี้ หากครอบครัวใดมีผู้ใหญ่ (ผู้สูงอายุ) หรือแม่บ้าน (คนในครอบครัวที่ไม่ได้ทำงานเชิงเศรษฐกิจ) คนกลุ่มนี้จะต้องสละหน้าที่การทำงานของตนเองที่มีอยู่เดิม เพื่อทำหน้าที่แม่บ้าน มีหน้าที่เตรียมน้ำและอาหารให้กับคนในครอบครัว ทั้งเพื่อบริโภคกันในบ้านและใช้สำหรับติดตัวออกไปภายนอก แต่อย่างไรก็ดี

“ต้องออกจากงานมาดูแลลูกหลังคลอด ก็ต้องเตรียมอาหารการกิน ไปรับไปส่ง รวมถึงน้ำดื่มของลูกด้วย” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

คนกลุ่มนี้มักถูกมองว่าเป็นคนที่ไม่สามารถทำประโยชน์ได้ในเชิง เศรษฐศาสตร์ ทั้งที่ในทางกลับกัน คนเหล่านี้เป็นกลุ่มคนสำคัญที่คอยสนับสนุนการทำงานให้กับ คนอื่นในครอบครัวได้ประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะในเรื่องน้ำเพื่อการบริโภค จะเตรียมน้ำสะอาด ผ่านกรรมวิธีประจำบ้าน เช่น น้ำกรอง หรือน้ำต้ม ซึ่งต่างมีกระบวนการเฉพาะ เช่น การล้างทำความสะอาดภาชนะ การกรองน้ำ การต้มน้ำ จะต้องรอจนน้ำได้อุณหภูมิพอเหมาะแล้วกรอกใส่ ภาชนะ เข้าตู้เย็น ซึ่งพบว่าเมื่อบุคคลเหล่านั้นเสียชีวิตลง หรือต้องออกไปทำงานนอกบ้านแล้ว จะไม่มีคนที่จัดเตรียมน้ำดื่มให้

“คุณยายต้มน้ำให้ทาน...น่าจะเป็นน้ำประปาเนาะ.. ต้มใส่กา เป็นภาชนะใหญ่แล้วต้องหิ้ว แล้วใส่ขวด แม่โขง ขวดเฮลบลูบอย ใส่แก้วแช่ตู้ครัว...พอคุณยายคุณตาผมไปแล้วอะ คือรุ่นนั้นมันเหมือนเขาต้มน้ำกิน แล้วพอหลังจากนั้นจำความได้เราก็ไม่มาต้มน้ำกินนะครับ ผมก็ไม่ต้มน้ำกินนะถ้าพูดตรงนะ แม่ก็ไม่ต้มน้ำครับ” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

ลักษณะครัวเรือนที่เปลี่ยนแปลงจำนวนคนให้มีขนาดเล็กลงโดยเฉพาะใน เมือง ยังทำให้การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการใช้ชีวิตที่สำคัญต้องหยุดชะงักลง เช่น วิธีการล้าง ภาชนะสะอาด แห้งเร็วขึ้น เก็บกักน้ำลงในภาชนะ วิธีการต้มน้ำ วิธีการเติมน้ำ การเข้าถึงแหล่งน้ำ ต่าง ๆ ที่มีคุณภาพ ซึ่งล้วนแต่เป็นประสบการณ์ที่คนรุ่นก่อนได้สะสมไว้มาตลอดชั่วชีวิต

นอกจากครัวเรือนที่พักอาศัยกันเป็นครอบครัวแล้ว ยังมีครัวเรือนที่อาศัยกัน โดยไม่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต แต่มีเหตุที่จะต้องมาพักอาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน เช่น ใน บ้านเช่า คอนโด อพาร์ทเมนต์ ฯลฯ ความสัมพันธ์ของคนในครัวเรือนอาจเป็นเพื่อนนักเรียน นักศึกษา หรือเพื่อนร่วมงาน หรือเป็นเพียงผู้เช่าที่มาพักอาศัยในพื้นที่เดียวกัน คนกลุ่มนี้หากไม่ได้ รู้จักมักคุ้นกันแล้ว จะอยู่อย่างสันโดษไม่มีการเกื้อกูลกัน ดังนั้น ชีวิตความเป็นอยู่การหลับนอนต่าง คนต้องต่างดูแลตัวเอง ไม่อาจพึ่งพาสมาชิกคนอื่นที่อยู่ในบริเวณเดียวกันได้อีกต่อไป และไม่มีที่จะ มีการเกื้อกูลแบ่งปันน้ำดื่มเช่นกัน

“เวลาซื้อน้ำจะซื้อน้ำกับเป็นแพ็ค หนูกับรุมเมทก็จะสลับกันไปซื้อน้ำ” (คุณวัสนาะ (นามสมมติ), การ สืบสวนส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

ลักษณะของครัวเรือนในเมืองที่สมาชิกในครอบครัวต่างมีภาระหน้าที่ที่ต้อง รับผิดชอบเพื่อความอยู่รอดของตัวเองและครอบครัว ได้รับแนวคิดความเป็นเมืองที่จากชีวิตที่เรียบง่าย ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน กับภาพและสถานการณ์ให้เกิดการรีบเร่ง แข่งขัน ไม่ว่าจะเป็นการแข่งขัน กับตัวเอง การแข่งขันกับคนอื่น หรือแม้กระทั่งการแข่งขันกับเวลา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ลดลง ความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียงแบบที่รู้จักกันอย่างหลวม ๆ ทำให้การเข้าถึงน้ำของคนใน เมืองถูกจำกัดไว้เหลือเพียงไม่กี่รูปแบบ และต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดที่เข้ามาตอบสนองความ ต้องการที่เกิดขึ้น ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

(2.2) ที่พักอาศัย

ที่พักอาศัย หมายความว่า อาคาร บ้านเรือน ตึก โรง และแพที่มนุษย์จัดสร้าง ขึ้น เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัยทั้งกลางวันและกลางคืน ซึ่งประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่ต้องการ มีทั้งสิ่ง อำนวยความสะดวกอุปกรณ์และเครื่องใช้สอยที่จำเป็นตามความต้องการทางด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นทั้งส่วนตัว และครอบครัวของผู้พักอาศัย (ดวงรัตน์ เสือขำ, 2560) ที่พักอาศัยเป็น สถานที่ที่คนนั้น ๆ ต้องใช้ในแต่ละวันใช้เพื่อกินอยู่หลับนอน มีส่วนสำคัญในการกำหนดการ เข้าถึงน้ำดื่มและรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม ดังนี้

(2.2.1) รูปแบบที่พักอาศัย

รูปแบบที่พักอาศัยของคนในเขตเมือง บ่งบอกถึงรูปแบบการใช้ชีวิตและ สังคมโดยรอบข้างที่ส่งผลต่อรูปแบบการดื่มน้ำ เพื่อให้เข้าถึงลักษณะการเข้าถึงน้ำดื่ม ในการวิจัยนี้ จึงแบ่งรูปแบบที่พักอาศัยเป็นดังนี้

(2.2.1.1) บ้านส่วนตัว

ปลูกสร้างขึ้นตามแบบบ้านของตัวเอง มักมีที่ดินในรั้วบ้านเป็นพื้นที่ว่าง สนามหญ้า ฯลฯ มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตัวเอง คนที่พักอาศัยในบ้านลักษณะนี้เป็นครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางถึงสูง เป็นครอบครัวที่มีธุรกิจเป็นของตัวเอง พักอาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่มักเป็นคนอาศัยอยู่ในเมืองอยู่เดิม ในบริเวณบ้านอาจมีพื้นที่ทำงานหรือสำนักงาน อยู่

คนกลุ่มนี้มีทางเลือกในการเข้าถึงน้ำได้หลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายและพื้นที่ เข้าถึงน้ำดื่มจากน้ำฝน (อดีตที่ยังไม่ได้รับผลกระทบจากมลภาวะ) น้ำกรอง น้ำดื่ม น้ำประปา น้ำบรรจุขวด มักจะมีแม่บ้านที่อาจเป็นคนในครอบครัวที่ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน หรือจ้างแม่บ้านประจำมาดูแลบ้าน แม่บ้านจะช่วยเตรียมน้ำดื่มให้กับคนในบ้าน

“บ้านที่พักอยู่เป็นบ้านเดี่ยว ไม่ได้เป็นจัดสรร เป็นบ้านสร้างเอง ปลูกเองเลย เป็นแม่บ้านหนึ่ง เป็นของพี่พี่หนึ่ง แล้วก็มีญาติเป็นลูกพี่ลูกน้องหนึ่งอยู่กับลูกชายอีกหลังหนึ่ง...ของพี่กินน้ำขวดเป็นหลักเลย” (คุณสายทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

(2.2.1.2) บ้านจัดสรร

ลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว ทาวน์เฮาส์ บ้านแฝด อาจจะมีหรือไม่มีที่ดินเปล่าโดยรอบตัวบ้าน เป็นบ้านที่ปลูกสร้างขึ้นโดยผู้พัฒนาโครงการบ้านจัดสรร ปลูกสร้างขึ้นบนพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มักปลูกไว้ในโซนที่พักอาศัย แต่ละโครงการที่จัดสรรจะมีราคาที่แตกต่างกัน คนที่พักอาศัยในโครงการเดียวกันมีฐานะใกล้เคียงกัน มีสังคมและรูปแบบการใช้ชีวิตที่คล้ายกัน มักจะมีพื้นที่ส่วนกลางเพื่อการพาณิชยกรรมค้าปลีกบริการรวมทั้งน้ำดื่ม

“บ้านพักเป็นบ้านเดี่ยว เป็นบ้านเดี่ยว เป็นหมู่บ้าน...ตอนเด็กๆ อยู่บ้านกินน้ำกรองที่บ้าน กินน้ำกด ๆ แล้วก็น้ำขวด” (คุณสุวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ธันวาคม 2565).

คนที่พักอาศัยในบ้านลักษณะนี้ เป็นครอบครัวที่ค่อนข้างมีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลางถึงสูง มีทั้งกลุ่มคนที่เกษียณอายุที่ใช้ชีวิตไม่เร่งรีบ และกลุ่มคนทำงานข้าราชการและเอกชน คนกลุ่มนี้มีทางเลือกในการเข้าถึงน้ำได้หลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายและพื้นที่ เข้าถึงน้ำดื่มจาก น้ำกรอง น้ำดื่ม น้ำประปา น้ำบรรจุขวด บางครัวเรือนอาจมีแม่บ้านช่วยเตรียมน้ำดื่มให้กับคนในบ้าน

(2.2.1.3) ตึกแถวอาคารพาณิชย์

ลักษณะเป็นอาคารหลายชั้น ปลุกติดกันแบบไม่มีพื้นที่ดินเปล่ารอบบ้าน อยู่ในย่านพาณิชย์ อาจปลูกไว้บนที่ดินที่มีโฉนดที่ดินหรือเป็นที่ดินเช่าระยะยาว กลุ่มคนที่อาศัยอยู่มักทำการค้าขาย จัดอยู่ในกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจปานกลาง มีทางเลือกในการเข้าถึงน้ำที่หลากหลาย ไม่มีข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายน้ำ น้ำเพื่อการบริโภคที่เข้าถึงได้ คือ น้ำกรอง น้ำดื่ม น้ำประปา น้ำดื่มบรรจุขวด และเนื่องจากอยู่ในย่านพาณิชย์จึงสามารถเข้าแหล่งขายน้ำดื่มได้ง่าย

“ปกติ อยู่บ้านสองหลัง เป็นบ้านเดี่ยวด้วยแล้วก็ตึกแถว อาคารพาณิชย์...อาคารพาณิชย์มีผู้ใหญ่ 6 เด็ก 2” (คุณณทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มกราคม 2566).

(2.2.1.4) อาคารสูง

ตัวอย่างเช่น คอนโด อพาตเมนต์ ที่เป็นห้องชุดของตัวเองหรือคนในครอบครัว อาจเรียกได้ว่าเป็นเอกลักษณ์หนึ่งของที่พักอาศัยที่อยู่ในเขตเมือง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นชุมชนอาคารสูง เนื่องจากการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองเกิดการหลั่งไหลของผู้คน ทำให้ที่ดินปรับราคาสูงขึ้น การปลูกสร้างที่พักอาศัยที่ใช้พื้นที่แนวราบมีค่าใช้จ่ายสูง จึงต้องขยายพื้นที่ใช้สอยแนวดิ่ง เป็นการสร้างตึกสูงแทน แต่กระนั้น ขนาดพื้นที่ใช้สอยในอาคารสูงเหล่านี้ยังคงมีพื้นที่จำกัด อาคารสูงเหล่านี้จะอยู่ในย่านที่จำนวนเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น ใกล้กับสถานที่ทำงานหรือสถานศึกษา เพื่อลดเวลาในการเดินทาง คนที่พักอาศัยจำต้องแบ่งปันพื้นที่ร่วมกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงเห็นที่พักอาศัยแปลงสภาพเป็นตึกสูงยิ่งห่างไกลต่อการเข้าถึงแหล่งน้ำตามธรรมชาติมากขึ้น

“ย้ายมาอยู่คอนโด กับลูก ใกล้ที่เรียนกับที่ทำงาน...คอนโดมีหนึ่งห้องนอน หนึ่งห้องนั่งเล่น...ก็น่าจะประมาณสักห้าสิบบตารางเมตร” (คุณสุวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ธันวาคม 2565).

กลุ่มคนที่พักอาศัยอยู่ในอาคารสูงจะเป็นครอบครัวเล็ก พ่อ-แม่-ลูก หรือพักอาศัยอยู่เพียงลำพัง อาจใช้เป็นสถานที่พักชั่วคราวในระหว่างสัปดาห์ที่ต้องมาทำงาน น้ำเพื่อการบริโภคที่เข้าถึงได้ คือ น้ำกรอง น้ำดื่ม น้ำประปา น้ำดื่มยอหดเหี้ยม และน้ำดื่มบรรจุขวด ใต้อาคารสูงมักจะมีพื้นที่สำหรับการพาณิชย์ที่มีขายของอุปโภคและบริโภค ซึ่งสามารถซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดได้ง่าย

(2.2.1.5) ที่พักที่ปลูกสร้างบนพื้นที่เช่าระยะยาว

ได้แก่ บ้านเช่าอาหาร บ้านสวัสดิการ โดยเจ้าของพื้นที่จะให้เช่าพื้นที่ระยะยาว เช่น สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ให้เช่าพื้นที่ริมคลองลาดพร้าว กลุ่มคนที่เช่าพื้นที่เหล่านี้มักเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้ปานกลางค่อนข้างต่ำหรือรายได้ต่ำ เป็นคนทำงานใน

สำนักงานหรือคนใช้แรงงาน แม้จะเป็นการเช่าพื้นที่ระยะยาว แต่ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของหน่วยงานที่ให้เช่าพื้นที่อย่างเคร่งครัด ต้องคืนพื้นที่ให้หากหน่วยงานนั้นต้องการเรียกคืนพื้นที่ (ณรงค์พันธุ์ จิตต์แก้วแท้, 2560) จึงเกิดความแน่นอนในการใช้บ้าน พบข้อจำกัดเกี่ยวกับการบริหารจัดการและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น น้ำไหลไม่แรง ทำให้ไม่สามารถติดตั้งเครื่องกรองน้ำได้

“ตอนแรกเป็นบ้านของตัวเอง เขาบอกว่ามันเป็นที่ยของราชพัสดุจะคืน เลยต้องรื้อบ้านให้เขา เขาเลยบอกว่าเดี๋ยวจะสร้างเป็นบ้านเหมือนบ้านโครงการพระราชรัฐ บ้านเอื้ออาทร หรือบ้านอะไรสักอย่าง” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

คนกลุ่มนี้เข้าถึงรูปแบบการต้มน้ำที่จำกัด โดยเข้าถึงน้ำโดยน้ำกรอง น้ำต้ม น้ำประปา และแม้จะมีข้อจำกัดด้านรายได้ ก็ยังคงเลือกที่จะต้มน้ำบรรจขวดด้วย

(2.2.1.6) ชุมชนแออัด

ถือเป็นรูปแบบที่พักอาศัยที่มีประชากรพักอาศัยกันอยู่กันอย่างหนาแน่น เป็นผลผลิตจากการพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วทำให้คนหลังไหลเข้ามาพักอาศัยบริเวณดังกล่าวอย่างรวดเร็ว ในกรณีของชุมชนแออัดแห่งนี้ เดิมเป็นคู่อริโอ่งเก่า ภายในชุมชนมีรูปแบบการพักอาศัยที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง มีทั้งรูปแบบที่เป็นแฟลต บ้านเดี่ยว บ้านเอื้ออาทรมีน้ำเป็นต้น สภาพของบ้านมีทั้งบ้านใหม่ที่พักก่อสร้างเป็นตึกปูนแข็งแรงไปจนกระทั่งบ้านหลังเก่าที่ผู้พักอาศัยการบำรุงรักษา ทั้งนี้ตามสถานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน โดยที่พักอาศัยอยู่ในความดูแลของการทำเรือแห่งประเทศไทยและการเคหะแห่งประเทศไทย ร่วมกับสำนักงานเขต

“ชุมชนนี้มีแฟลต มีบ้านเดี่ยว บ้านมั่นคง แล้วมันมีลักษณะของบ้านแบบอื่นๆ ด้วย...ที่เหลือก็จะเป็นคนจนจริงๆ ที่ไม่มีเงินจะปลูก จะเอาไม้ฉำฉา ไม้อะไรก็ไม่แน่ใจมาทำบ้าน มีเยอะเลย 60% ได้แน่นอน...ในส่วนชุมชนแออัดที่เป็นแบบแออัด คนเหล่านั้นเค้าจะซื้อน้ำ เพราะดูแล้วเหมือนจะห่างจากประปาได้ น้ำประปาไม่ถึงก็ต้มน้ำกรองไม่ได้ ต้มก็ไม่แน่ใจเพราะไม่ได้เข้าไปดูเขานานนั้น...ก็เห็นเค้าซื้อมากินเหมือนกัน แต่ก็เห็นขวดซุ่นซุ่น” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

คนในชุมชนได้รับการเสนอขายเครื่องกรองน้ำราคาไม่แพงนัก ดังนั้นการเข้าถึงน้ำบริโภคของคนในชุมชนบางครัวเรือนที่มีสถานะทางการเงินที่สามารถซื้อเครื่องกรองน้ำได้จะเข้าถึงน้ำกรองได้ มีเครื่องกรองน้ำส่วนกลางไว้ที่ทำการของชุมชน ใครอยากจะทำน้ำก็มากรองน้ำกรองได้ แต่ก็ไม่ค่อยมีคนมาใช้ เพราะไม่สะดวก

“ลูกบ้านไม่มีน้ำกิน บางคนเขามีเงินกิน บางคนก็ไม่มีจะได้มากรองน้ำกินข้างล่าง เราก็ดิด ปิอะไร ก็ลิ้ม” (คุณวรรณษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

ภายในชุมชนแออัดแห่งนี้ มีการบริหารงานโดยประธานชุมชน ซึ่งได้รับงบประมาณจากภาครัฐให้เปิดร้านค้าสวัสดิการ เป็นร้านค้าประชารัฐ (ได้รับเงินสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนหมู่บ้าน) ในร้านจะมีการขายน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งเป็นราคาที่ย่อมเยากว่าร้านสะดวกซื้อทั่วไป ทั้งยังมีบริการตู้กดน้ำหยอดเหรียญโดยคณะกรรมการชุมชน มีการบำรุงรักษาตามรอบเวลาและมีป้ายประกาศอย่างชัดเจน จึงได้รับความนิยมจากคนในชุมชน

อย่างไรก็ดี สภาพความเป็นชุมชนแออัด มีส่วนผสมของการใช้ชีวิตของคนที่หลากหลาย ทั้งในด้านการงาน การศึกษา รวมถึงรูปแบบบ้านเรือน การบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนนี้จึงมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

“ประมาณ 20% ที่ทำงาน แล้วก็เรียนจบในระดับ ปวช. ปวส. ก็ประมาณ 20% ส่วนประมาณ 20% ที่เขาติดยาเสพติด ดูแบบน่ากลัวน่ากลัวเขาก็มี แต่เขาก็อยู่ในโซนของเขา...คนที่ทำงานก็จะดื่มน้ำทั่วไป น้ำขวดบ้าง แต่คนที่อยู่ในที่แออัดจริง ก็ดื่มน้ำประปา เห็นมีน้ำขวดขุนบ้าง” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(2.2.1.7) บ้านเช่า หอพัก หรือที่พักให้เช่าแบบอื่น

คนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาหาโอกาสด้านการงานหรือการศึกษาในชุมชนเมืองโดยส่วนใหญ่จะต้องอาศัยการเช่าที่พักอาศัย ที่พักอาศัยให้เช่าอาจจะอยู่ในรูปแบบบ้านเป็นหลังหรือเป็นห้องเช่า การพักอาศัยเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ห้องใครห้องมัน คนกลุ่มนี้จะอาศัยอยู่ในที่พักอาศัยเป็นการชั่วคราว เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจจะย้ายออก ดังนั้น จึงไม่สามารถลงทุนติดตั้งเครื่องกรองน้ำได้ การเข้าถึงน้ำดื่มโดยน้ำตู้กดน้ำหยอดเหรียญใช้หอพัก แต่ส่วนใหญ่จะใช้น้ำดื่มบรรจุขวด

“ที่กรุงเทพ ไม่มีน้ำให้กิน ต้องไปซื้อน้ำกับมีตู้กดน้ำได้ห่อ...แต่ตู้กดน้ำไม่มีขวดไม่มีอะไร เราก็ต้องไปซื้อน้ำขวดมาก่อน ถ้าไปกดจะเป็นอาทิตย์ละครั้ง สองครั้ง...จะซื้อน้ำขวดเล็ก ขวดสิบสี่บาทกลับหอทุกวัน...เป็นแบบอาทิตย์ละครั้งสองครั้ง ถึงจะไปกด แต่ส่วนใหญ่ถ้าไปเรียนก็ซื้อน้ำขวดเข้าห้องอยู่ดี ต่อให้ซื้อแล้วแพ็คหนึ่ง พอไปเรียนเราก็อ้อมมาใหม่” (คุณวิมลสนะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

(2.2.1.8) พักอาศัยกับญาติหรือคนรู้จัก

เมื่อการย้ายถิ่นฐานมายังกรุงเทพฯ แรกเริ่มเกิดจากกลุ่มคนชุดแรก และจะมีกลุ่มคนชุดหลังติดตามมาพักอาศัยอยู่ด้วยกัน สมาชิกที่ใหม่จึงอยู่ในฐานะผู้ขออาศัย ผู้ขออาศัยเหล่านี้จะมีรูปแบบการเข้าถึงน้ำที่จำกัด คือ หากเจ้าของบ้านดื่มน้ำแบบใด เมื่ออยู่ในที่พัก

ก็มักจะต้องเติมน้ำแบบนั้นด้วย ในกรณีของเจ้าบ้านที่ติดตั้งเครื่องกรองน้ำอย่างดี ในฐานะผู้อาศัยสามารถเติมน้ำกรองจากเครื่องกรองน้ำนั้น แต่ก็ต้องมีความเกรงใจเจ้าของบ้านในการเติมน้ำกรองด้วยเช่นกัน เพราะหากเติมน้ำมากเกินไป อาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพของไส้กรองน้ำ และรอบระยะเวลาการเปลี่ยนไส้กรองน้ำที่ถี่ขึ้น ที่ต้องมีค่าใช้จ่าย

“บ้านพี่สาวมีเครื่องกรองน้ำอย่างดี รสชาติน้ำหวานสดชื่นกว่าน้ำยี่ห้ออื่น...เมื่ออยู่บ้านกินน้ำจากเครื่องกรอง อยู่นอกบ้านต้องซื้อน้ำกินเอง” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(2.2.2) สถานที่ตั้ง

สถานที่ตั้งของที่พักอาศัยจะกำหนดประเภททรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่รายล้อม ซึ่งมีส่วนสำคัญในการกำหนดรูปแบบชีวิตรวมทั้งการบริโภคน้ำดื่ม หากที่พักอาศัยมีอาณาบริเวณที่ใกล้กับแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ก็สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำตามธรรมชาติได้โดยง่าย ก่อนที่จะเกิดสภาวะแวดล้อมที่วิกฤต หากมีพื้นที่ติดกับคลองหนองบึงจะตักน้ำมาดื่มมาใช้ได้

“แต่ก่อนน้ำในคลองแสนแสบสีไม่เหมือนกับตอนนี้ น้ำใสมาก ไม่มีกลิ่นด้วย คนเค้าก็เอาน้ำมาใช้กัน เอามาแกว่งสารส้มแล้วก็ดื่ม ทำกับข้าว” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

หากที่พักอยู่ในเขตชุมชนที่มีคนอยู่อย่างหนาแน่น การเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคนอกจากน้ำจะเข้าถึงจากน้ำกรองและน้ำดื่มภายในบ้านแล้ว บริเวณดังกล่าวยังมีตู้กดน้ำหยอดเหรียญ และร้านสะดวกซื้อขนาดเล็กและขนาดใหญ่ให้ซื้อหาน้ำบรรจุขวดได้ ซึ่งร้านสะดวกซื้อในบางชุมชนที่บริหารงานโดยกลุ่มชุมชนที่เข้มแข็ง ร้านค้าเหล่านั้นจะอยู่ในรูปแบบร้านค้าสวัสดิการ ดังนั้น นอกจากร้านค้านั้นจะอยู่ในบริเวณชุมชนแล้วการตั้งราคาน้ำดื่มขวดจะย่อมเยาว์กว่าร้านสะดวกซื้ออื่น

แม้ว่าจะอยู่ในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร แต่สถานที่ตั้งของที่พักอาศัยยังกำหนดหน่วยงานการให้บริการสาธารณะที่แตกต่างกัน ในบางพื้นที่การบริหารระบบประปายังคงใช้เป็นระบบประปาของชุมชน บริหารงานโดยชุมชน ซึ่งการบริหารงานในบางพื้นที่ทำให้เกิดข้อสงสัยว่ามีคุณภาพและมาตรฐานน้ำที่แตกต่างกับการบริหารงานโดยหน่วยงานการประปาส่วนกลางหรือไม่

“การประปานครหลวงอะ มันไม่ได้ครอบคลุมทั้งกรุงเทพ อย่างบ้านผมเนี่ย จะมีประปาลาดกระบัง...ไม่ได้เอาน้ำมาจากคลองประปามาทำน้ำประปา แต่เอามาจากคลองประเวศหรือจากไหนก็ไม่รู้...คลอง

ประปามีกระบวนการ มีการป้องกันนั้นแล้วคลองประเวศน์ มีที่นอน มีหมาตาย มีอะไร เราจะไปรู้ได้ไง มันเอน้ำตรงไหนมา” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

จากสภาพเมืองที่มีการก่อสร้างที่พักอาศัยเพิ่มเติมกระจายทั่วพื้นที่กรุงเทพฯ เพื่อรองรับการขยายตัวของเมือง คนในเมืองดูเหมือนจะมีทางเลือกในการเลือกสถานที่พักอาศัยได้ แต่ความเป็นจริงมีข้อจำกัดเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจและภาระความจำเป็นในชีวิตประจำวัน เช่น ต้องเลือกสถานที่พักใกล้กับที่ทำงาน ที่เรียน เพื่อลดระยะเวลาในการเดินทาง

นอกจากนี้ การที่ต้องย้ายจากพื้นราบไปพักอาศัยอยู่ในตึกสูง ก็มีผลต่อรูปแบบในการเข้าถึงน้ำดื่ม เพราะตึกสูงบางแห่งน้ำประปาไหลเบา ไม่อาจติดตั้งเครื่องกรองน้ำได้ และในกรณีที่ต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด ก็ไม่สามารถซื้อในปริมาณมากเพื่อลดค่าใช้จ่ายได้ เพราะไม่สามารถหิ้วน้ำแบบแพ็คขึ้นไปที่พักได้ จึงต้องเลือกซื้อน้ำที่สะดวกแทน

(2.2.3) ขนาดพื้นที่

ขนาดพื้นที่ที่พักอาศัยของคนในเมืองมีส่วนสำคัญในการจำกัดรูปแบบการเข้าถึงน้ำดื่มของคนเมือง ในพื้นที่ชุมชนชนบทผู้คนต่างอยู่กันในพื้นที่กว้างขวางเพียงพอสามารถวางภาชนะรองน้ำให้กับสมาชิกได้อุปโภคและบริโภคน้ำร่วมกันตลอดทั้งปี ไม่ว่าจะเป็นน้ำฝน หรือจากแหล่งน้ำอื่นที่ต้องผ่านกระบวนการทำให้น้ำสะอาดโดยการตกตะกอน หรือการต้ม น้ำ แต่เมื่อเป็นเมือง ที่ดินมีราคาสูง การใช้พื้นที่ของแต่ละคนจึงมีอย่างจำกัด และยังส่งผลต่อให้สมาชิกที่พักอาศัยในแต่ละครัวเรือนเดียวกันลดลง พื้นที่ของที่พักที่ถูกจัดสรรอย่างกะทัดรัดเท่าไร หู จึงกลายเป็นแค่ที่ซุกหัวนอนก่อนตื่นไปทำภารกิจในวันรุ่งขึ้น

“ที่สำคัญเลย คือ ไม่มีโถ่ง คือที่กรุงเทพฯ มันไม่มีที่ให้รองน้ำฝน ... ไม่มีตุ่มที่เราจะเก็บได้ เพราะเราไปอยู่ใน apartment ที่ไม่มีตุ่ม...” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

คนในชุมชนเมืองหนีไม่พ้นที่จะต้องซื้อน้ำดื่ม แต่จากขนาดพื้นที่ที่จำกัดไม่สามารถสะสมน้ำได้มาก จึงไม่สามารถซื้อน้ำที่ราคาประหยัดตามจำนวนซื้อที่มากขึ้นตามกลไกของตลาดได้ หรือซื้อน้ำขวดใหญ่ขึ้น เพราะไม่มีพื้นที่ตั้งแต่กระบวนการจัดวาง แห่ตู้เย็น และวางขวดน้ำเพื่อดื่ม

(2.2.4) ความเป็นเจ้าของ

กรรมสิทธิ์ของที่ดินที่ใช้พักอาศัย แสดงถึงความเป็นเจ้าของตัวจริงของพื้นที่ เป็นตัวกำหนดสิทธิที่มีเหนือที่ดินที่พักอาศัยว่าจะสามารถทำอะไรบนที่ดินนั้นได้หรือไม่อย่างไร ได้นานเท่าใด ที่พักอาศัยของคนในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ มีทั้งที่เป็นของตัวเอง และเป็นการปลูกสร้างบนที่เช่า ที่เช่าระยะยาว หากเจ้าของที่พักเป็นเจ้าของที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง

สามารถตัดสินใจลงทุนกับอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จะนำมาวาง มายึดติดตรึงกับพื้นที่ได้ตลอดราบที่ยังคงเป็นเจ้าของอยู่ แต่หากเป็นพื้นที่เช่า ผู้ครอบครองพื้นที่ที่จะใช้งานพื้นที่ได้ตามเงื่อนไขที่ตกลงกัน ทั้งในเรื่องการใช้พื้นที่ และระยะเวลาในการใช้พื้นที่

ดังนั้น คนที่มีความสามารถเพียงพอจึงเข้าจับจองเป็นเจ้าของพื้นที่ที่เป็นแหล่งพักอาศัยของตัวเอง จึงมีโอกาสและทางเลือกในการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงที่พักอาศัย รวมทั้งการตัดสินใจติดตั้งเครื่องมืออุปกรณ์เพื่อการบริโภคน้ำ ที่นอกจากใช้พื้นที่ในการวางภาชนะรองน้ำที่ต้องใช้พื้นที่แล้ว ยังรวมไปถึงการตัดสินใจในการลงทุนติดตั้งเครื่องกรองน้ำและอุปกรณ์ด้วย ในทางกลับกันเมื่อความเป็นเจ้าของที่ดินโดยเฉพาะในเมืองถูกจำกัดไว้อยู่กับกลุ่มคนที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า ผู้ที่ต้องอาศัยอยู่บนพื้นที่คนอื่นจึงต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขข้อตกลงในการใช้พื้นที่ของคนเหล่านั้น

“บ้านเอื้ออาทรหลังเก่าที่ติดตั้งเครื่องกรองน้ำ...เขาให้เราผ่อนบ้านหลังนั้นออก ต้องไปเช่าบ้านช่วงหนึ่งก่อนย้ายมาอยู่บ้านหลังนี้ เลยไม่ได้เอาเครื่องกรองน้ำมาด้วย” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

ความเป็นเจ้าของยังบ่งบอกของความตั้งใจในการใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ หากต้องการลงหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่ใด คนนั้นจะพยายามขวนขวายให้ได้ความเป็นเจ้าของในพื้นที่นั้น ๆ ด้วยเช่นกัน เจตนาดังกล่าวจึงส่งผลไปที่การตัดสินใจในการลงทุนเพื่อให้เข้าถึงแหล่งน้ำดื่มด้วยเช่นกัน เช่น หากต้องการอยู่ในระยะยาวแม้จะเป็นบ้านเช่า ก็จะมีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำเพื่อได้ดื่มน้ำกรอง

(2.3) อาชีพและการทำงาน

อาชีพและการทำงานของคนที่อยู่ในชุมชนเมืองมีความแตกต่างหลากหลาย สิ่งนี้เป็นปัจจัยอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการเลือกรูปแบบการดื่มน้ำ ในเชิงระบบเศรษฐกิจการทำงานเป็นการนำแรงงานไปแลกกับเงินตราที่อยู่ในระบบเพื่อให้ระบบเศรษฐกิจสามารถขับเคลื่อนต่อไป การทำงานกินเวลาของชีวิตอีกส่วนหนึ่งรองจากการใช้ชีวิตในสถานที่พักอาศัย จึงกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เวลาเริ่มงานถึงสิ้นสุดงานเป็นระยะเวลายาวนานในแต่ละวัน ซึ่งมีผลต่อรูปแบบการเข้าถึงน้ำ ดังนี้

ลักษณะอาชีพและการทำงานภายในชุมชนเมือง มีทั้งลักษณะอาชีพที่มีความเป็นอิสระ และอาชีพที่ต้องอยู่ภายในกรอบการทำงานที่ถูกกำหนดสถานที่และเวลาในการทำงาน ซึ่งแต่ละลักษณะมีรูปแบบการเข้าถึงน้ำดื่ม ดังนี้

(2.3.1) กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ

กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพอิสระ หรือเรียกว่าเป็นคนที่มืออาชีพเป็นนายตัวเอง เป็นการประกอบกิจการส่วนตัวในการผลิตสินค้าหรือบริการที่ถูกต้องตามกฎหมาย ไม่จำกัดขนาด โดยสามารถกำหนดรูปแบบและวิธีดำเนินได้ด้วยตัวเองตามความเหมาะสม ไม่มีเงินเดือนหรือมีรายได้ที่แน่นอนตายตัว ผลตอบแทนคือเงินกำไรจากการลงทุน (สำนักงานจัดหางานสิงคโปร์, 2559) ได้แก่ เจ้าของกิจการ และคนที่ทำงานโดยไม่ได้รับเป็นเงินเดือนประจำ หรือ “ฟรีแลนซ์” เป็นกลุ่มคนที่มีอิสระในการดำเนินชีวิตในด้านการทำงานสูง และมีทางเลือกในการเข้าถึงการเติมน้ำที่หลากหลาย เนื่องจากไม่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจ และ/หรือ การเข้างานเป็นเวลาทุกวัน

(2.3.1.1) เจ้าของกิจการ

เจ้าของกิจการ มีทั้งกิจการที่เป็นการผลิตสินค้า การจัดจำหน่ายสินค้า การทำการตลาด หรือบริษัทที่ให้บริการ เช่น เจ้าของสำนักงานทนายความ เป็นต้น แม้กลุ่มคนเหล่านี้จะมีความเป็นอิสระในเรื่องของเวลาที่ไม่ต้องเข้าทำงานแบบตอกบัตรทุกวัน แต่หากต้องใช้ทุกเวลาคิดและนำพาธุรกิจของตัวเองให้อยู่รอดปลอดภัย เจ้าของกิจการจึงมักใส่ใจในสุขภาพและการดูแลตัวเอง โดยเฉพาะในด้านการบริโภคซึ่งรวมถึงน้ำดื่มด้วยเช่นกัน และเนื่องจากเจ้าของกิจการไม่มีข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจ จึงมีทางเลือกในการเข้าถึงน้ำดื่มได้หลากหลาย ทั้งเลือกติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่มีคุณภาพภาพสูง มีแม่บ้านที่ช่วยเตรียมการต้มน้ำ และการเตรียมน้ำ รวมทั้งการต้มน้ำดื่มบรรจุขวด และไม่เลือกต้มน้ำที่มีความเสี่ยงที่จะมีการปนเปื้อน

เจ้าของกิจการที่มีความพิถีพิถันกับการต้มน้ำ ได้ว่าจ้างผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นแบรนด์ของตัวเอง เพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งแจกจ่ายให้กับลูกค้าและชุมชนเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการประชาสัมพันธ์ธุรกิจของตัวเองแบบทางอ้อม ในงานกิจการเพื่อสังคม เช่น กิจกรรมของตำรวจ ของโรงเรียน และการทำบุญต่าง ๆ ซึ่งน้ำที่จะนำมาบรรจุในขวดได้ จะมีการคัดเลือกแหล่งต้นน้ำที่ดีที่สุด เพื่อให้มั่นใจในคุณภาพ และเป็นน้ำดื่มที่ดีต่อสุขภาพอย่างแท้จริง และสะท้อนถึงแนวคิดของบริษัท

เจ้าของกิจการบางรายที่ให้ความสำคัญกับน้ำดื่ม เลือกที่จะซื้อน้ำดื่มที่มีราคาแพงแต่เชื่อว่ามีคุณภาพที่ดี

“อย่างน้ำปราจีนบุรี พี่จะสั่งมาทีก็คันรถหกล้อเลยนะมาไว้ที่บ้าน เขาส่งให้โรงพยาบาลอุบลเลยไปผลิตยา...รสหวานเหมือนน้ำฝนเลยอะ...น้ำจากเจ้านี้ จริงๆ เขาส่งตรวจทั่วโลกแล้วได้ pH 10 แต่เขา ลง 8 เพราะถ้า 10 จะเกินมาตรฐาน แต่ในใบเขาอนุญาตมาเป็น 10” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

แม้ว่าเจ้าของกิจการจะเคยได้ดื่มน้ำในหลายรูปแบบ เช่น การดื่มน้ำประปาดื่ม การกรองน้ำดื่ม ด้วยเครื่องกรองน้ำที่มีราคาสูงคุณภาพดี แต่ในท้ายที่สุด เมื่อออกจากเขตพื้นที่บ้านหรือที่ทำงานของตนเองก็ไม่สามารถนำน้ำกรองหรือน้ำดื่มติดตัวออกไปภายนอกได้ แม้เจ้าของกิจการบางรายพยายามจะนำน้ำดื่มจากที่บ้านออกไปใช้ภายนอก แต่ก็อยู่ในรูปแบบของน้ำบรรจุขวดที่ผลิตขึ้นเป็นการเฉพาะของบริษัทของตนเอง จึงกล่าวได้ว่าแม้จะเป็นเจ้าของกิจการก็ยังจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด

(2.3.1.2) อาชีพอิสระที่ไม่ได้รับเงินเดือนประจำ หรือ ฟรีแลนซ์

เป็นกลุ่มคนที่มีความเชี่ยวชาญ และต้องใช้ทักษะวิชาชีพหรือความเชี่ยวชาญเฉพาะตัวของตัวเอง เช่น คนขายประกัน วิทยากรอิสระ กลุ่มคนเหล่านี้แม้จะมีความเป็นอิสระด้านเวลา แต่ก็ต้องดิ้นรนหาลูกค้า ต่อสู้กับคู่แข่งในกลุ่มอาชีพเดียวกัน เพื่อให้ตัวเองและครอบครัวอยู่รอดบนสนามการแข่งขัน โดยใช้ความรู้ความสามารถแลกกับเงินตราในท้องตลาด รายได้จึงขึ้นอยู่กับความสามารถในวิชาชีพและความสัมพันธ์กับลูกค้า

กลุ่มคนเหล่านี้มักใช้ที่พักเป็นสำนักงาน หรือเป็นการทำงานที่บ้าน (work from home) เพื่อเตรียมตัววางแผนการทำงาน ในช่วงดังกล่าวจึงมีรูปแบบเดียวกับในขณะที่อยู่ในที่พักอาศัย อย่างไรก็ตาม ช่วงชีวิตของการทำงานจะต้องออกไปพบปะลูกค้าเพื่อหาลูกค้าใหม่และรักษาความสัมพันธ์กับลูกค้าเก่า ระหว่างการเดินทางเพื่อไปทำงาน ไม่อาจจะนำน้ำที่ได้จากการกรอง หรือการต้มที่บ้านไปดื่มระหว่างทางได้ เนื่องจากในการเดินทางแต่ละครั้ง มีสิ่งของที่สำคัญซึ่งต้องติดตัวไปในการทำงานนำเสนอหรือให้บริการกับลูกค้า ประกอบกับการเดินทางสาธารณะในเมืองที่ต้องเบียดเสียดกัน การต้องถือกระบอกน้ำจึงเป็นภาระที่ถูกละเลยว่าเป็นส่วนเกิน และแม้ว่าจะมีการเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัว ก็ไม่สะดวกที่จะติดกระบอกน้ำไปพร้อมกับตัวเองเพื่อติดต่อกับลูกค้าหรือให้บริการกับลูกค้าได้ เมื่อพูดคุยกับลูกค้าเสร็จแล้วที่จอดรถอาจจะอยู่ห่างไกลไม่สะดวกที่จะดื่มน้ำในกระบอกดังกล่าว จึงต้องใช้บริการน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นหลัก

“สมมติหิวแล้ว Yeti หรืออะไรไปข้างนอกเนี่ย ยิ่งถ้าเกิดหน้าฝนนะ ในกระเป๋า นอกจากคอมแล้วยังมีร่ม มีอะไรสายชาร์จโทรศัพท์...ทุกอย่างต้องแบกอยู่บนหลัง... ในความเป็นจริงอะไรที่ไม่สะดวกที่จะใช้ ก็เอาออก” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ตามที่กล่าวข้างต้นการดื่มน้ำของกลุ่มคนเหล่านี้ จะไม่นำน้ำจากที่บ้านมารับประทาน แม้กระทั่งมีการซื้อน้ำบรรจุขวดแบบแพ็คไว้ดื่มที่บ้าน แต่จะแวะซื้อน้ำดื่มรายวันจากร้านสะดวกซื้อ ไปพร้อม ๆ กับการซื้ออาหารเข้า หรือสิ่งของอื่น ๆ ระหว่างวัน

(2.3.2) กลุ่มอาชีพที่รับเงินเดือนประจำ

กลุ่มอาชีพที่รับเงินเดือนประจำ เป็นกลุ่มคนที่อยู่ภายใต้การจ้างงานที่มีตกลง นอกจากองค์กระตุ้นสังกัดจะมีวัฒนธรรมองค์กรที่ต่างกันแล้ว ตำแหน่งงาน ขอบเขตงานและระยะเวลาในการเข้าทำงานก็แตกต่างกัน หากเป็นตำแหน่งงานที่ต้องประจำในสำนักงาน การใช้ชีวิตการทำงานก็จะอยู่ในสำนักงาน จะเข้าถึงตึมน้ำที่มีบริการให้ในพื้นที่ทำงานได้ แต่หากอยู่ในตำแหน่งงานที่ต้องเดินทางออกไปพบปะลูกค้าหรือออกนอกสำนักงานเป็นประจำ จะต้องพกพาน้ำดื่มหรือต้องหาซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภคระหว่างทาง นอกจากนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

(2.3.2.1) ข้าราชการ หรือ บุคลากรที่ทำงานให้กับหน่วยงานของรัฐ

คนในกลุ่มนี้จะมีอัตรารายได้ต่อเดือนที่น้อยกว่าพนักงานในหน่วยงานเอกชน แม้จะมีสวัสดิการในด้านต่าง ๆ ครอบคลุมไปถึงบุคคลในครอบครัว การที่มีรายได้ที่ไม่สูงมากนัก จึงมีข้อพิจารณาถึงการเข้าถึงน้ำสะอาด โดยเฉพาะเครื่องกรองน้ำที่จำเป็นต้องมีการลงทุนติดตั้ง และมีค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาไส้กรองที่เกินรายได้ที่ได้รับ นอกจากนี้การทำงานของข้าราชการ อาจจะต้องมีการโยกย้ายตำแหน่งไปยังที่ต่าง ๆ ตามช่วงเวลา แม้กระทั่งข้าราชการระดับสูงที่มีบ้านพักก็ไม่พิจารณาเรื่องการติดตั้งเครื่องกรองน้ำเอง และยิ่งหากเป็นคนที่ย้ายถิ่นฐานมาที่ต้องเช่าที่พักจะมีเงื่อนไขของที่พักว่าไม่ให้ติดตั้งอุปกรณ์ใด ๆ เพิ่มเติม หากติดตั้งแล้วจะถือว่าเป็นของผู้ให้เช่าทันที

“คือเทียบราคาเครื่องกรองน้ำแล้วก็ต้องลงทุนสูงมาก 30,000 แล้วก็ต้องมีเปลี่ยนหม้อกรองแล้วก็ต้องเสียเวลาในการรอ...เนื่องจากที่ทำงานกับที่บ้านเดียวกันนี้ มันมีคนมาส่งให้ถึงบ้านเลย” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

หน่วยงานราชการโดยส่วนใหญ่จะให้บริการตู้กดน้ำกรองแบบไม่เสียเงินให้กับข้าราชการและประชาชนผู้มาใช้บริการ แต่ยังมีข้อจำกัดในเรื่องจำนวนและตำแหน่งตู้กดน้ำที่ไม่ทั่วถึง เช่น มีที่อาคารเดียว อีกทั้งบางแห่งยังเป็นตู้กดน้ำใช้ร่วมกับประชาชนทั่วไป ยังไม่มีความเชื่อมั่นในขั้นตอนของการบำรุงรักษา เพราะเมื่อเปิดตู้กดน้ำมาพบความสกปรก การสื่อสารเรื่องการบำรุงรักษายังคงมีน้อย ภาชนะในการตักน้ำเป็นแก้วกรวยตั้งตักไม่ได้ต้องถือไว้ตลอดเวลา ทำให้ข้าราชการที่ทำงานในหน่วยงานต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด

“...ในโรงอาหารจะมีคูเลอร์น้ำให้ตักฟรี แต่น้ำฟรีเค้าไม่มีแก้วให้ เป็นกรวยกระดาดสามเหลี่ยม...ไม่สะดวก เค้าก็เลยซื้อน้ำขวด” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ในหน่วยงานที่มีการสื่อสารเรื่องการบำรุงรักษาเครื่องกรอง ก็จะมีคนมาใช้บริการกดน้ำจากตู้ตักน้ำดื่มฟรี แต่คนที่มาใช้บริการกลับจะถูกมองว่ามีปัญหาทางการเงิน

“เรามีบริการครับ จะประกาศว่าเปลี่ยนไส้กรองแล้ว ให้มาใช้บริการได้ครับ ก็เอาขวดใหญ่ไปเติม... บางทีอาจจะเงินฯ หน่อย ต้องไปมีด หน่อย... มันถูก เดี่ยวจะหาว่าไม่มีตั้งคือน้ำกินหรอ... คนแอบวนมา ต่อคิวกันตอนกลางวัน ถ้ามีคนกดน้ำอยู่ เดี่ยวอีกสัก 10 นาทีค่อยออกมาใหม่” (คุณชโลธร (นาม สมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

การซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดจะซื้อขวดขนาดพกพาไม่ซื้อขวดใหญ่ และจะซื้อแบบขวดต่อขวด มากกว่าการซื้อแบบแพ็ค เพราะไม่มีที่เก็บ และไม่ต้องหาภาชนะมาใส่ใน ขณะที่ดื่มง่ายด้วย

(2.3.2.2) พนักงานรัฐวิสาหกิจ และพนักงานเอกชน

กลุ่มคนเหล่านี้ที่ทำงานเป็นประจำในสำนักงาน ได้แก่ บุคลากรที่มีลักษณะงานที่ต้องทำงานในสำนักงาน เช่น แผนกธุรการ การเงิน บัญชี ฯลฯ ในช่วงเวลาการทำงานคนกลุ่มนี้จะอยู่ในสำนักงานเป็นหลัก หน่วยงานมีหน้าที่ตามกฎหมายที่จะต้องจัดหาบริการน้ำดื่มให้กับบุคลากร ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นการติดตั้งเครื่องกรองน้ำให้กดดื่มได้ แต่พบว่าคนในหน่วยงานที่มีรายได้ดีมักจะไม่ได้ดื่มน้ำกรองที่หน่วยงานจัดให้ เพราะมองว่าเป็นเครื่องสาธารณะ ไม่สะอาดเพียงพอ อีกทั้งยังไม่มี การสื่อสารถึงกระบวนการบำรุงรักษา การเปลี่ยนไส้กรอง ที่ควรมีรอบการเปลี่ยนไส้กรองมากกว่าเครื่องกรองน้ำตามบ้าน จึงเลือกหาซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด

นอกจากนี้ เนื่องจากภาระติดพันในการทำงานที่ต้องเร่งรีบแข่งกับเวลา ตำแหน่งของโต๊ะทำงานและตำแหน่งที่ให้บริการน้ำดื่ม แม้จะอยู่ไม่ไกลกันมาก ก็ไม่สามารถหยุดพักงานเพื่อไปรองน้ำกรองมาดื่มได้ จึงเลือกที่จะซื้อน้ำดื่มแพ็คมาเก็บไว้ใกล้กับโต๊ะทำงาน

บางหน่วยงานที่ให้ความสำคัญกับความสะอาด จะมีสวัสดิการน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับบุคลากร และหากหน่วยงานไหนต้องการสร้างภาพลักษณ์ให้กับองค์กร จะการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในแบรนด์ของตัวเอง แจกจ่ายให้แก่บุคลากร และจัดจำหน่ายกับบุคคลทั่วไป

(2.3.2.3) บุคลากรที่ทำงานนอกสำนักงาน

บุคคลกลุ่มนี้เป็นบุคลากรที่มีความจำเป็นต้องทำงานนอกสำนักงาน เพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ เช่น การพบปะลูกค้า การออกสำรวจหน้างาน ฯลฯ หรือที่ไม่จำเป็นต้องเข้าทำงานในสำนักงาน เช่น ฝ่ายขาย ขนส่งสินค้า ฯลฯ หรือมีหน้าที่ที่ต้องทำงานหน้างาน เช่น พนักงานรักษาความปลอดภัย ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ใช้ชีวิตส่วนมากที่หน้างานและท้องถนน และมีภาระในการขนส่งของที่จำเป็น ซึ่งไม่สะดวกที่จะพกพาน้ำดื่ม จึงต้องซื้อน้ำบรรจุขวด

(2.3.3) ผู้ใช้แรงงาน

ผู้ใช้แรงงาน เป็นคนที่ใช้แรงงานเพื่อแลกกับรายได้ เช่น คนรับจ้างงานทั่วไป คนกลุ่มนี้จะมีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำ บางคนมีรายได้ไม่คงที่ขึ้นกับการถูกว่าจ้าง บางเดือน

รายได้ชักหน้าได้ไม่ถึงหลัง พักอาศัยรวมกันเป็นจำนวนมาก อยู่เป็นบ้านเช่าหรือในพื้นที่สวัสดิการ ต้องการเข้าถึงน้ำที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย เช่น ตู้น้ำสาธารณะที่หน่วยงานต่าง ๆ ตั้งวางไว้ หากไม่สามารถเข้าถึงน้ำฟรีได้ จะต้องหาซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีราคาไม่สูงนัก เป็นลักษณะขวดพลาสติก ขาวขุ่น หรือบางครัวเรือนอาจจะต้องดื่มน้ำประปา

“กลุ่มที่ใช้แรงงาน เขาจะอยู่บ้านอีกแบบหนึ่ง ก็เห็นเขากินน้ำประปานะ ไม่กินน้ำขวด ขวดที่เป็นขวดขุ่น” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มผู้ใช้แรงงานบางคนเลือกที่จะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดใส่แทนการดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่น เนื่องจากมองว่าการได้ดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นการยกระดับฐานะตนเองให้เหมือนกับเพื่อนในกลุ่มของตัวเอง

“ตอนได้เงินค่าแรงมา พี่ก็ดื่มน้ำดื่มขวดนะ...ดื่มน้ำดื่มขวดแล้วรู้สึกทันสมัย เหมือนเพื่อน” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

(2.3.4) นักเรียน นิสิต นักศึกษา

นักเรียน นิสิต นักศึกษา เป็นคนอีกกลุ่มคนหนึ่งที่ใช้ชีวิตอยู่ในเขตเมือง ซึ่งมีทั้งคนที่พักอาศัยอยู่ในเขตเมืองอยู่แล้ว และคนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากต่างจังหวัด สำหรับคนที่ได้พักอาศัยในบ้านที่เป็นของครอบครัวหรือคนรู้จัก ก็จะได้ดื่มน้ำด้วยวิธีเดียวกันกับคนในบ้านนั้น ได้แก่ น้ำกรอง หรือ น้ำดื่ม ในช่วงตอนต้นของชีวิตวัยเรียนจะมีการพกกระติกน้ำส่วนตัวซึ่งบรรจุน้ำดื่มจากน้ำกรองหรือน้ำดื่มมาที่บ้าน และมาหาเติมน้ำในสถานศึกษาเพิ่มเติม สำหรับกลุ่มคนที่เช่าหอพักอยู่ในระหว่างเรียน ได้หอพักจะมีตู้กดน้ำดื่มหยอดเหรียญให้บริการในราคาถูก

“ตอนที่เรียน ก็ลงมากดน้ำที่ได้หอพักกับเพื่อน แต่ก็ไม่ค่อยได้มาก เพราะใช้ขวดน้ำซ้ำแค่ 2 รอบแล้ว ทั้ง ทั้งแล้วก็ต้องซื้อใหม่” (คุณวิสสานะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

การเรียนการสอนในระดับที่สูงขึ้น มีความเข้มข้นมากขึ้น ทำให้คนกลุ่มนี้มีภาระในการทบทวนการเรียน การทำการบ้าน ทำงานที่ได้รับมอบหมาย กระบวนการเตรียมน้ำกรองเพื่อนำไปใช้ดื่มในวันถัดไปกลับถูกมองว่าเป็นอุปสรรค เพราะการล้างทำความสะอาดภาชนะ และการกรองน้ำดื่มเองในทุกวันเป็นการเสียเวลา และไม่สะดวกที่จะพกพา จนถึงช่วงเวลาหนึ่งจึงดื่มน้ำกรองเพียงในที่พักของตัวเอง

ในสถานศึกษาทั้งเล็กหรือใหญ่ จะพบว่าการติดตั้งน้ำตู้กดให้ มีทั้งลักษณะที่เป็นตู้กดน้ำอุณหภูมิเย็นแบบสี่เหลี่ยมหลายหัว และตู้กดน้ำที่วางด้วยน้ำเกลลอน ผู้เรียนและผู้สอนจะได้ใช้บริการตู้กดน้ำเหล่านี้ แต่เนื่องด้วยประสบการณ์ที่เคยเห็นเพื่อนนักเรียนเอาปากคูหูก็กดื่มบ้าง น้ำในตู้มีกลิ่นไม่พึงประสงค์บ้าง การเปิดตู้มาพบความไม่สะอาดอยู่ภายในตู้ และ

ขาดการสื่อสารเกี่ยวกับการบำรุงรักษาตู้กดน้ำ จึงทำให้ไม่เชื่อมั่นในความสะอาดและหันไปซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดดื่มแทน

การพกพากระติกน้ำไปดื่มในสถานศึกษายังได้รับความนิยมน้ำลงจากความสะดวกที่ต้องถือหิ้วไปตลอดเวลา ตู้กดน้ำมีไม่เพียงพอ เมื่อดื่มน้ำจนหมดแล้วก็ไม่อາจเติมน้ำได้ บางครั้งดื่มกระติกน้ำไว้ที่ห้องเรียนซึ่งอยู่ห่างไกลจากโรงอาหาร จำเป็นต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดแทน

รายได้ของกลุ่มคนกลุ่มนี้จะมาจากครอบครัวให้เป็นค่าขนม ดังนั้น การตัดสินใจเลือกซื้อหาน้ำดื่มขวดจะเป็นตัวเลือกท้าย ๆ จะเลือกดื่มน้ำฟรีที่มีให้บริการตามร้านก่อน และจะเลือกดื่มน้ำขวดที่มีราคาไม่แพง หรือไม่เช่นนั้นจะเลือกซื้อน้ำประเภทอื่น เช่น น้ำอัดลม น้ำผลไม้แทน แต่หากขณะที่เรียนได้ทำงานหาเงิน มีรายได้แล้ว ก็มักจะซื้อน้ำดื่มขวดมาบริโภค แทนการดื่มน้ำตู้หยอดเหรียญที่มีกลิ่น

แม้ว่าคนกลุ่มนี้จะดูเหมือนไม่มีภาระในการหารายได้ แต่ก็มีภาระในด้านการเรียนที่ต้องแข่งขันกับคนอื่นอยู่ตลอดเวลา ภายใต้อาชีพแห่งการแข่งขันต้องมีการกวดวิชาเพิ่มเติมเป็นประจำ และด้วยหนังสือเรียนที่มีเต็มกระเป๋าก็ไม่สามารถถือภาระขวดน้ำติดตัวไปได้ จึงต้องหาซื้อเปลวระหว่างวันในทุกวัน

“พอไปส่งคะ...เริ่มเรียนพิเศษช่วงประถม..ตอนไปเรียนพิเศษกระเป๋ามันเต็มแล้วคะ ไม่มีที่ใส่กระติกน้ำแล้ว...ซื้อน้ำวันละ 2 ขวด เข้าเย็น ดื่มหมดก็ทั้งขวดเลย” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

(2.3.5) อาสาสมัคร

ภายในชุมชนเมือง การทำงานของคนอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นการทำงานในลักษณะอาสาสมัคร ที่ไม่หวังผลด้านรายได้ หลายคนมีภาระงานประจำแล้ว แต่ต้องการช่วยเหลือคนในชุมชนจึงช่วยงานให้กับสังคม เช่น อาสาสมัครชุมชน ประธานและกรรมการชุมชน เป็นต้น กลุ่มคนที่เข้ามาเป็นอาสาสมัครอีกกลุ่มหนึ่งคือผู้สูงอายุ หลายคนมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น เป็นพยาบาล เป็นวิศวกร ซึ่งการทำงานของอาสาสมัครจะต้องลงพื้นที่ชุมชนซึ่งจะต้องจัดหาน้ำดื่มเพื่อบริโภคด้วยตนเอง ซึ่งก็ไม่พ้นจะต้องมีน้ำดื่มบรรจุขวดติดไม้ติดมือไว้

การทำงานในฐานะของประธานชุมชน ต้องดูแลชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตต่าง ๆ จะเป็นผู้คอยประสานงานเพื่อนำน้ำดื่มและอาหารเข้ามาในพื้นที่ชุมชนของตัวเอง โดยน้ำดื่มที่จะได้รับความนิยมคือน้ำดื่มบรรจุขวด ดังนั้น คนที่ทำงานเป็น

อาสาสมัครนอกจากต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดแล้ว ยังเป็นผู้แนะนำน้ำดื่มบรรจุขวดที่ได้รับบริจาคมาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้กับคนในชุมชนด้วย

(2.3.6) ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติงานเชิงเศรษฐกิจ

ด้วยสภาพสังคมของการแข่งขันในชีวิตของคนเมือง คนในครอบครัวต่างมีหน้าที่และความรับผิดชอบของตนเองทำให้ไม่มีเวลาที่จะมาดูแลคนอื่นที่อยู่ในครอบครัวได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น เมื่อมีเหตุจำเป็น เช่น ต้องเลี้ยงดูบุตร บุพการี หรือผู้ป่วย จะต้องจ้างผู้ดูแลให้มีคนมาดูแล แต่หากมีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจหรือมีความต้องการที่จะดูแลคนเหล่านั้นด้วยตัวเอง หากไม่มีญาติสนิทที่ไว้ใจได้มาดูแล จะต้องมีผู้ใดคนหนึ่งเป็นผู้เสียสละหยุดการทำงานเพื่อมาดูแล บุคคลเหล่านั้นส่วนใหญ่จะพักอาศัยกับคนที่ต้องดูแลภายในบ้าน รูปแบบการดื่มน้ำจึงดื่มน้ำเช่นเดียวกับตอนที่พักอยู่ที่บ้าน และในบ้านเหล่านั้นมักจะติดเครื่องกรองน้ำที่มีคุณภาพดี เพื่อสุขภาพของคนเหล่านั้น บางบ้านมีการดื่มน้ำเพราะเชื่อว่าจะทำให้เชื้อโรคต่าง ๆ ตายเพราะความร้อน ผู้ดูแลก็จะเป็นผู้เตรียมน้ำดื่มให้

เนื่องจากผู้ดูแลจะใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในบ้าน หากบ้านนั้น ๆ ดื่มน้ำจากเครื่องกรองหรือน้ำดื่ม ก็จะดื่มน้ำนั้น ๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด ในกำหนดการชีวิตที่เป็นอยู่ทุกวัน เช่น การมารับส่งบุตรหลาน ก็สามารถเตรียมน้ำดื่มติดตัวมาดื่มระหว่างทาง แต่หากมีความจำเป็นต้องเดินทางไปทำธุระส่วนตัวภายนอก ก็ยังคงต้องพึ่งพาการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน

บุคคลเหล่านั้นมีหน้าที่ในการดูแลผู้ที่ต้องการดูแลอย่างใกล้ชิด บุคคลเหล่านั้นจึงไม่ได้สร้างรายได้ให้กับครอบครัว จึงมักถูกมองว่าเป็นผู้ไม่มีประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ทั้งที่บุคคลเหล่านั้นเองเป็นผู้สนับสนุนการทำงาน “แม่บ้าน” ที่ดูแลความเรียบร้อยให้กับคนในบ้าน

(2.3.7) ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญหรือใกล้ชิดกับการบริโภคน้ำดื่ม

กลุ่มของคนทำงานซึ่งเกี่ยวข้องกับคุณภาพน้ำดื่ม เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญและพิถีพิถันกับการดื่มน้ำเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่ใกล้ชิดและมีข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติของน้ำซึ่งผ่านกระบวนการศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมจากคนอื่น ในงานวิจัยนี้รวบรวมข้อมูลไว้ได้ดังนี้

(2.3.7.1) ผู้ที่ทำงานที่เกี่ยวกับด้านสาธารณสุข

กลุ่มคนที่ทำงานเกี่ยวกับการสาธารณสุขจะมีความรู้เกี่ยวกับระบบสุขภาพ การป้องกันเชื้อโรค และการต่อต้านเชื้อโรค ภายใต้สภาวะของการปนเปื้อนมลภาวะและเชื้อโรคที่กระจายอยู่ที่คนทั่วไปอาจจะมองข้าม แต่คนเหล่านี้จะมีความระมัดระวังเป็นพิเศษ และส่งผลต่อรูปแบบของการดื่มน้ำที่มองว่าการดื่มน้ำกรองจากตู้กดน้ำสาธารณะไม่ปลอดภัย ยังเป็นต้น

กตน้ำสาธารณะที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนคนมาใช้บริการเยอะ อย่างเช่น โรงพยาบาลยิ่งต้องระมัดระวัง ดังนั้น ในที่ทำงานจะไม่เลือกตม่น้ำกรองจากตู้ที่มีให้บริการ แต่จะให้บริการน้ำบรรจุขวด

(2.3.7.2) นักชิมน้ำ (Water Sommelier)

เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับน้ำดื่มซึ่งสามารถแยกแยะกลิ่นและรสชาติ (รวมถึงแร่ธาตุ) ที่แตกต่างและมีความเฉพาะตัวของแหล่งน้ำแต่ละแหล่ง จะคอยให้คำปรึกษาเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ภายในอุตสาหกรรมน้ำแร่-น้ำดื่มบรรจุขวด หรือทำหน้าที่แนะนำน้ำเปล่าหรือน้ำแร่ที่มีรสชาติและดีต่อสุขภาพ นักชิมน้ำสามารถบอกจุดแข็งและจุดอ่อนของน้ำเปล่าแต่ละประเภทหรือแต่ละยี่ห้อได้ ซึ่งรายได้จากการให้คำปรึกษาคิดเป็นรายชั่วโมง กว่า 50,000 บาท ดังนั้น ผู้ที่เป็นนักชิมน้ำจึงเป็นผู้ที่ครอบครองความรู้เกี่ยวกับน้ำดื่ม และพร้อมจะเป็นผู้บอกเล่าเรื่องราวนี้ให้แก่ประชาชนคนทั่วไป

ผู้ที่เป็นนักชิมน้ำ มีรูปแบบในการดื่มน้ำที่พิเศษ เพราะมีความเชื่อว่าน้ำแต่ละแหล่งมีความแตกต่างกัน และความแตกต่างเหล่านี้นอกจากจะส่งผลให้เกิดรสชาติที่แตกต่างกัน ยังส่งผลต่อสุขภาพที่ต่างกันด้วย เขามีความเชื่อมั่นในความเป็นธรรมชาติบำบัด จึงมีความพิถีพิถันในการเลือกดื่มน้ำ และเชื่อว่าสามารถใช้เป็นยาในการบำบัดรักษาโรคด้วยการปรับสมดุลให้กับร่างกายได้

ผู้ที่เป็นนักชิมน้ำ มีความเชื่อมั่นในความสะดวกของน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอย่างมาก เนื่องจากน้ำบรรจุขวดเป็นน้ำที่มีกระบวนการการผลิต การตรวจสอบที่เข้มข้น เขาได้ผ่านประสบการณ์ในการดื่มน้ำกรองผ่านเครื่องกรองน้ำแบบพิเศษที่มีสารแร่ธาตุซึ่งไม่ได้เชื่อมนว่าจะมีคุณภาพดีกว่าน้ำดื่มที่ทำมาจากน้ำแร่ธรรมชาติ ปัจจุบันเขาได้ผลิตน้ำดื่ม ประเภทน้ำต่างอัลคาไลน์ เป็นของตนเอง และใช้เป็นน้ำดื่มหลัก พกพาไปทุกที่ รวมทั้งเป็นน้ำดื่มที่ให้นคนในบ้านทั้งหมดได้ดื่ม

(2.3.7.3) ที่ปรึกษาโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญซึ่งพร้อมจะให้คำปรึกษากับบรรดานักลงทุนที่จะเข้าสู่กระบวนการสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ตั้งแต่ขั้นตอนการเลือกสถานที่ การลงเสาเข็ม การเลือกเครื่องจักรวัตถุดิบ การขออนุญาต ไปจนกระทั่งการวางแผนการตลาด ที่ปรึกษาโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดมีความเชื่อมั่นในความสะดวกของน้ำที่ได้จากกรรมวิธีการผลิตของตัวเอง จึงเลือกที่จะดื่มน้ำบรรจุขวดของบริษัทตัวเองในชีวิตประจำวัน เว้นแต่ในสถานการณ์ที่ไม่อาจพกพาน้ำดื่มของตัวเองไปได้ ก็เลือกที่จะซื้อหาน้ำดื่มบรรจุขวดตามท้องตลาด และปฏิเสธการดื่มน้ำทางเลือกอื่น

(2.3.7.4) เจ้าของโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

เป็นกลุ่มคนที่มีโรงงานผลิตน้ำเป็นของตัวเอง อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มคนที่เชื่อมั่นถึงความสะดวกของน้ำบรรจุขวด จึงอยากผลิตน้ำขวดที่มีประสิทธิภาพออกขายให้กับคนทั่วไปได้ดื่มน้ำที่มีคุณภาพ และอีกกลุ่มหนึ่ง คือ คนที่มองเห็นโอกาสของธุรกิจผลิตน้ำขวดที่จะทำรายได้ให้กับตนเองได้สูง ไม่ว่าเจ้าของโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจะเริ่มต้นด้วยความคิดแบบใด แต่สุดท้ายการจะเป็นเจ้าของโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดได้ จะต้องมีการศึกษารายละเอียดของกระบวนการผลิตน้ำดื่มอย่างละเอียด ทำให้เกิดการซึมซับและเชื่อมั่นในน้ำดื่มบรรจุขวดที่ตัวเองผลิตได้ว่ามีความสะดวก จึงเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดของตัวเอง พกพาออกไปข้างนอก รวมทั้งแนะนำให้ญาติพี่น้องดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดด้วย เว้นแต่ในสถานการณ์ที่ไม่อาจพกพาน้ำดื่มของตัวเองไปได้ ก็เลือกที่จะซื้อหาน้ำดื่มบรรจุขวดตามท้องตลาด และปฏิเสธการดื่มน้ำทางเลือกอื่นเช่นกัน

(2.3.7.5) พนักงานในโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

กลุ่มพนักงานในโรงงานน้ำดื่มจะเป็นกลุ่มคนที่มีความใกล้ชิดกับน้ำดื่มบรรจุขวด โดยจะได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด และซึมซับแนวความคิดการบริโภคน้ำดื่มโดยเฉพาะของแบรนด์สินค้าตัวเอง หากเป็นพนักงานที่ทำงานในบริษัทมานานหรือเป็นผู้บริหาร จะมีความคิดว่าตัวเองเป็นตัวแทนของบริษัทน้ำดื่ม ดังนั้น จะเลือกดื่มเฉพาะน้ำที่เป็นสินค้าของแบรนด์ตัวเองเท่า และจะถ่ายทอดความรู้สึกเชื่อมั่นน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับคนในครอบครัว รวมทั้งจะเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดตลอดเวลา

“เวลาเราอยู่ในองค์กร เราต้องรักองค์กรของเรา เป็นตัวแทนแหละ เห็นหน้าเราก็ต้องเป็นแบรนด์ของบริษัททุกแบรนด์อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น เราไม่มีเหตุผลใดที่ไปดื่มของคนอื่นเลย ไม่มีเหตุผลใดจะใจให้ไปดื่มคนอื่น...ตอนนี้ การดื่มน้ำดื่มของบริษัทวันหนึ่งประมาณสองลิตร ดื่มทั้งที่บ้านและที่ทำงาน สุขภาพของเรา ก็ไม่ได้ค่อยหาหมอ” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

(2.3.7.6) เจ้าของกิจการที่จำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวด

เจ้าของกิจการเหล่านี้มีทั้งที่เป็นร้านซุ้ม ร้านโชห่วย ร้านรถเข็น ที่กระจายอยู่ทั่วไป คนกลุ่มนี้มีแนวโน้มที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด แม้ว่าในร้านค้าจะมีน้ำกรอง น้ำดื่มที่ใช้เครื่องดื่มบริการกับลูกค้า เพราะความสะดวกสบาย หยิบจากตู้เย็นมาเปิดดื่มได้เลย

(2.4) การดำเนินชีวิตในเมือง

วิถีชีวิตของคนในเมืองที่สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม ไม่ใช่มีเพียงในขณะทำงานและขณะที่พักผ่อนในที่พักอาศัย แต่ในระหว่างการเดินทางยังมีความเกี่ยวข้องกับการเลือกดื่มน้ำด้วย ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

(2.4.1) การเดินทาง

การเดินทางของคนในเมืองมีทั้งกลุ่มคนที่มียานพาหนะส่วนตัว และที่ต้องใช้ระบบขนส่งสาธารณะโดยแท้ ไม่ว่าจะเป็น ทางบก-ทางราง-ทางน้ำ ได้แก่ รถประจำทาง รถไฟฟ้า เรือ รถไฟ ที่ต้องทั้งหอบหิ้วข้าวของส่วนตัวเบียดเสียดผู้คนเพื่อให้เดินทางไปสู่ปลายทางได้ทันเวลา ของทุกอย่างต้องแบกหิ้วด้วยตัวเองในกระเป๋าหรือในเบ้สะพายหลังที่เต็มไปด้วยข้าวของที่ถูกมองว่าจำเป็น จึงไม่อาจนำกระบอกน้ำติดตัวมากับตัวเองได้ในระหว่างการเดินทาง ซึ่งถูกมองว่าเป็นภาระส่วนเกิน ความรู้สึกนี้รวมถึงคนที่ใช้แท็กซี่ในการสัญจรไปมาซึ่งไม่ต้องเบียดเสียดอัดเยียดกับผู้คนด้วย

สำหรับการเดินทางด้วยรถยนต์สาธารณะ ที่อาจมองว่ามีความสะดวกสามารถพกพากระบอกใส่น้ำจากบ้านไปได้โดยไม่ต้องแบกใส่หลังตัวเอง แต่กระบอกน้ำนั้น ๆ กลับถูกเปิดใช้ดื่มเฉพาะในเวลาที่อยู่บนรถเท่านั้น เมื่อลงจากรถก็ไม่สะดวกที่จะถือหิ้วลงไปด้วย ครึ่งจะกลับมาดื่ม ที่จอดรถกับบริเวณที่ลงไปทำธุระก็มีระยะทางที่เทียบกับการซื้อหาน้ำดื่มแล้วการซื้อน้ำดื่มใกล้กว่ามาก จึงเลือกที่จะดื่มน้ำขวดมากกว่าการเดินกลับไปดื่มน้ำที่นำมาจากบ้าน

ในระหว่างการเดินทาง การมีน้ำดื่มบรรจุขวดไว้ในรถเพื่อสำรองเวลากะหายน้ำ ก็เป็นแนวทางปฏิบัติที่หลายคนเลือกใช้เช่นกัน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่รถติด การสำรองน้ำไว้ในรถจะสำรองน้ำจากน้ำดื่มบรรจุขวดขวดใหม่หรือเป็นน้ำที่มาจากที่บ้านที่บรรจุไว้ในขวดน้ำดื่มบรรจุขวดก็ได้ แต่ไม่นิยมนำกระบอกน้ำจากที่บ้านใส่น้ำแล้วนำมาไว้ในรถ

การเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัว ในเวลาที่เติมน้ำมันก็มักจะได้น้ำดื่มแจกฟรีจากสถานีจำหน่ายน้ำมันด้วย

(2.4.2) ขณะรับประทานอาหาร

การรับประทานอาหารของทุกคน จะต้องมีการดื่มน้ำเพื่อดับกระหายหรือรสชาติอาหารที่เข้มข้นเผ็ดร้อน ในร้านอาหารริมทางจะมีน้ำดื่มให้บริการ 2 แบบ คือ แบบให้ดื่มฟรีโดยบริการตัวเอง น้ำเหล่านี้จะอยู่ในเหยือก ในกระติก หรือकुलเลอร์น้ำ ในอดีตคนในเมืองดื่มน้ำเหล่านี้โดยไม่ตะขิดตะขวงใจ แต่ต่อมาเมื่อมีความรู้เพิ่มขึ้นจากแหล่งต่าง ๆ ทำให้เริ่มตระหนักถึงความสะอาด และสืบหาแหล่งที่มาของน้ำที่มาบรรจุไว้ในภาชนะ รวมทั้งเหยือก แก้วน้ำ ที่นำมาให้ใช้ประกอบการดื่มน้ำ

จนกระทั่งมีการแพร่ระบาดของโรคโควิด 19 ทำให้คนจำนวนหนึ่งเลิกดื่มน้ำฟรี เว้นแต่ ในกลุ่มคนที่ไม่มีรายได้ หรือกลุ่มคนที่มีความคุ้นเคยกับร้านอาหารเหล่านั้น จึงยังคงดื่มน้ำที่ให้บริการฟรีเหล่านั้นอยู่

น้ำดื่มอีกแบบหนึ่งคือน้ำดื่มบรรจุขวด หากวางอยู่บนโต๊ะจะตั้งคู่กันกับน้ำดื่มฟรีที่ใส่เหยือก คนในเมืองหลายคนไม่รอที่จะเปิดน้ำดื่มบรรจุขวดดื่มและรินให้กับเพื่อนที่มาด้วยกัน แม้ว่าตัวเองจะสามารถดื่มน้ำจากเหยือกได้ แต่ก็เกรงว่าเพื่อนจะไม่ทานเหมือนกัน

ในร้านอาหารระดับสูงหรือเรียกได้ว่าเป็นภัตตาคาร ก็จะมีการบริการน้ำซึ่งเทรินออกมาจากขวดน้ำดื่มเช่นกัน น้ำดื่มบรรจุขวดสร้างภาพลักษณ์ความสะอาด

(2.4.3) กิจกรรมที่มีการรวมตัวกัน

คนในเมืองมักจะมีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราว เช่น คอนเสิร์ต การเลี้ยงโต๊ะจีน งานจัดเลี้ยง งานประชุมสัมมนา ในงานกิจกรรมเหล่านี้เกือบทั้งหมดจะมีการแจกหรือการจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดแทนรูปแบบการบริโภคน้ำแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กใหญ่ หรือแม้กระทั่งเป็นน้ำดื่มในขวดแก้วหรือพลาสติกเพื่อความสะดวก และความสะอาด ซึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดที่นำมาใช้ในกิจกรรมเหล่านี้ มีทั้งแบรนด์ที่เป็นที่นิยมในท้องตลาด และแบรนด์ท้องถิ่น รูปแบบบรรจุภัณฑ์เป็นขวดแก้ว ขวดพลาสติกใส และขวดพลาสติกขุ่น

(2.4.4) แหล่งท่องเที่ยวและที่สาธารณะ

ในพื้นที่สาธารณะรวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวในอดีต รัฐได้ติดตั้งตู้กดน้ำสาธารณะให้ทำให้คนในเมืองสามารถเข้าถึงน้ำดื่มในที่สาธารณะได้ แต่ตู้เหล่านั้นไม่เป็นที่นิยมเพราะขาดการดูแลและบำรุงรักษา หลายครั้งเห็นคนเอปากดูดที่หัวก็อก มีสุนัขมาฉี่ที่ฐาน ฟุนเกาะ สนิมขึ้น และสาสุตเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโควิด-19 จึงมีการรื้อถอนตู้กดน้ำดื่มสาธารณะไป

เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ ตลอดการเดินทางจะมีตู้กดน้ำดื่มบริการให้โดยไม่เสียเงิน จากสภาพภายนอกตู้กดน้ำเหล่านั้นได้รับการดูแลเป็นอย่างดี ไม่พบฝุ่นหนาติดตามอุปกรณ์ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการใช้ตู้กดน้ำสาธารณะ

การเดินทางท่องเที่ยว ผู้คนต่างไม่สะดวกที่จะพกพาน้ำดื่มติดตัวไป แต่กลับเห็นร้านสะดวกซื้อขายล่อมอยู่ตลอดเวลาซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ร้านเหล่านั้นขายจะมีน้ำดื่มบรรจุขวดอยู่เช่นกัน

(2.5) เวลากับภาระหน้าที่

การใช้ชีวิตของคนในเมือง “เวลา” นั้นถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญ คนหนุ่มสาวที่มาอยู่รวมกันทุกคนต้องยึดถือเวลาดังแต่ตื่นนอนแต่เช้า การเข้าทำงาน การเลิกงาน การส่งงาน

นัดหมาย ประชุม เข้าเรียน การเดินทาง รวมทั้งการทานอาหารแล้วถูกบังคับให้ทำอยู่บนพื้นฐานของเวลา

แม้ว่าทุกคนจะมีเวลา 24 ชั่วโมงเท่ากัน แต่สำหรับคนในเมืองแล้ว นอกจากต้องใช้เวลาไปกับความเร่งรีบสำหรับการเดินทาง ในการทำงานก็ต้องทำงานแข่งกับเวลาเพื่อให้ได้ผลงานที่ดีกว่าคู่แข่ง ไม่ว่าจะเป็นการทำงานในสำนักงาน การทำงานแบบผู้รับงานอิสระ (freelance) หรือเป็นเจ้าของกิจการที่สามารถควบคุมเวลาด้วยตัวเองได้ เวลายังครอบคลุมไปถึงวัยเรียน ที่มีกำหนดเวลาในการเข้าเรียน การเลิกเรียนในแต่ละวันเช่นเดียวกัน บางครอบครัวเพื่อแข่งกับเวลาต้องยอมให้ลูกทานอาหารเข้าไปพร้อมกับการเดินทางเพื่อแลกกับที่เรียนที่มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับ หวังว่าจะเป็นการสร้างอนาคตที่ดีให้กับบุตรหลาน

มุมมองของเวลาของคนเมืองที่ถูกมองว่า “มีจำกัด” จึงมักเลือกกิจกรรมที่ตัวเองรู้สึกว่าคุณค่า ถูกหล่อหลอมทางความคิดว่าคุณค่าจะมาในรูปแบบความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ ดังนั้น กิจกรรมหลายประการที่ถูกมองว่า “เป็นการเสียเวลา” จะถูกผ่องถ่ายออกไปยังบุคคลอื่นที่พร้อมเข้ามาทำงานแทนที่ หลายคนมองว่าการเตรียมน้ำดื่มในแต่ละวันเป็นภาระหน้าที่ที่กินเวลาของตัวเองมากเกินไป

ภาระหน้าที่ของคนในเมืองในอีกมุมมองหนึ่ง คือ ภาระงานที่ต้องทำให้เสร็จตามที่ได้รับมอบหมาย บางงานมีความเร่งด่วน จะต้องดำเนินการให้เสร็จสิ้นอย่างรวดเร็ว เพราะการแข่งขันกับคู่แข่ง ทำให้แม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงอิริยาบถในระหว่างวันยังอยู่ละเลยไป เพียงแค่การเดินไปเติมน้ำกรองที่เครื่องกรองน้ำที่มีการจัดเตรียมให้ไว้ในพื้นที่ไม่ไกลนัก ก็ถูกมองว่าเป็นการเสียเวลาในการทำงานให้เสร็จอีก จึงเลือกที่จะเติมน้ำดื่มบรรจุขวด เพราะสามารถนำมาตั้งไว้ที่โต๊ะได้ ไกลไม่ใกล้มือเวลาที่ต้องการ

“กว่าจะเดินไปจะเดินกลับมาอีก ทำงานไม่ทัน งานกองอยู่บนโต๊ะเยอะมากเลย” (คุณฝนทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มกราคม 2566).

เวลาของคนในเมืองจึงถูกจำกัดไว้เพียงที่ตัวเองคิดว่ามีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งก็ไม่พ้นสิ่งที่ถูกโครงสร้างครอบงำไว้อยู่ คือ การใช้แรงงานตัวเองให้ได้เงินมาเพื่อแลกกับสินค้าหรือบริการที่อยู่ในตลาดซึ่งตัวเองสามารถทำได้แต่เลือกที่จะไม่ทำ

(2.6) สถานะทางเศรษฐกิจ

ความเป็นทุนนิยมสร้างให้เกิดชนชั้นทางสังคมโดยใช้สถานะทางเศรษฐกิจ ทั้งยังเป็นสิ่งจำกัดการครองครองทรัพยากรน้ำที่กำหนดรูปแบบในการเติมน้ำ โดยเฉพาะการมีเงินจับจ่ายใช้สอย คนที่มีรายได้สูงจะมีอำนาจในการตัดสินใจซื้อได้ดีกว่า คนที่มีรายได้น้อยจึง

พยายามชวนขายหาน้ำดื่มสะอาด ปลอดภัย และไม่เสียค่าใช้จ่าย หรือในราคาประหยัด เช่น นักเรียน นิสิต นักศึกษา คนในสำนักงาน หรือคนใช้แรงงาน มักจะเลือกดื่มน้ำฟรีที่อยู่ในโรงเรียน หรือการดื่มน้ำจากตู้กดน้ำหยอดเหรียญได้หอย หรือในร้านอาหารที่ให้บริการฟรี ถ้าพบว่าน้ำไม่สะอาดก็จะดื่มน้ำบรรจุขวด ซึ่งโดยมากหากต้องจ่ายเงินซื้อแล้ว มักจะดื่มเครื่องดื่มประเภทอื่นมากกว่าน้ำดื่ม

เมื่อคนเหล่านั้นเริ่มมีรายได้มากขึ้น จึงมองหาทางเลือกในการดื่มน้ำที่สะอาด และปลอดภัยกับตัวเองมากขึ้น เริ่มหาช่องทางในการติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่ต้องมีการเตรียมความพร้อมเรื่องค่าใช้จ่ายในการติดตั้งตลอดจนการดูแลรักษา และเลือกรุ่นที่เหมาะสมและดีที่สุด

จากข้อจำกัดทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ไม่มีเงินติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่ใช้เป็นการส่วนตัว จึงต้องดื่มน้ำจากตู้หยอดเหรียญสาธารณะ เพราะการติดตั้งเครื่องกรองน้ำต้องใช้เงินในการลงทุนและการบำรุงรักษา แม้ว่าในระยะยาวอาจเป็นการลงทุนที่คุ้มค่า การที่น้ำดื่มบรรจุขวดราคาเข้าถึงได้ คนจึงหันไปเลือกน้ำดื่มบรรจุขวดมากกว่า นอกจากนี้ ในระหว่างการใช้เครื่องกรองน้ำที่ต้องมีการบำรุงรักษาเปลี่ยนไส้กรองน้ำตามรอบ รอบละเป็นหลักพัน ก็ต้องหยุดใช้เครื่องกรองน้ำไปซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดแทน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจสูงมากเพียงใด ในช่วงหนึ่งของวิถีชีวิตการเป็นคนในเมือง ก็ยังคงต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อดับกระหาย

วิถีชีวิตของคนในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เป็นวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์ มีความหลากหลายของคุณลักษณะตามความซับซ้อนของเมือง ในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการพัฒนาทำให้ลักษณะครัวเรือนต้องปรับตัวให้มีขนาดเล็กลง คนที่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันอาจเกิดจากการรวมตัวของทั้งคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือไม่ได้มีความสัมพันธ์กันด้วยความจำกัดของที่ดิน รูปแบบการพักอาศัยได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาเลือกรูปแบบน้ำเพื่อการบริโภค ซึ่งประกอบด้วยรูปแบบของที่พักอาศัย สถานที่ตั้ง ขนาดพื้นที่ และความเป็นเจ้าของ รวมถึงอาชีพและการทำงานที่ทำให้เกิดภาระหน้าที่ที่แตกต่างกัน โดยการเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของแต่ละสถานะและแต่ละปัจจัยในการดำรงชีวิตในเมือง นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลาการดำเนินชีวิตในเมืองนอกเหนือจากการทำงานและการพักอาศัยอันเป็นที่ประจำแล้ว ในแต่ละวันจะต้องเผชิญกับการเดินทาง การรับประทานอาหาร (นอกบ้าน) การทำกิจกรรมร่วมกันในทางสังคม และการอยู่ในพื้นที่สาธารณะ ซึ่งครอบคลุมตลอดช่วงการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่ต้องเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดให้สอดคล้องและ

เหมาะสมกับเวลา ภาระหน้าที่ และสถานะทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งทางเลือกและข้อจำกัดที่สำคัญของการใช้ชีวิตในเมือง

(3) การเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภค

น้ำมีความสำคัญกับชีวิต การเข้าถึงและครอบครองน้ำมีความสำคัญต่อชีวิตเช่นกัน คนในชุมชนเมืองอาจเข้าถึงน้ำดื่มได้หลากหลาย (Zhang, 2015) แต่ในสังคมเมืองบีบบังคับให้การเข้าถึงน้ำได้อย่างจำกัด ด้วยความจำกัดนี้ทำให้ผู้บริโภคบางรายหันไปดื่มเครื่องดื่มประเภทอื่นแทนการดื่มน้ำเปล่า เช่น น้ำอัดลม น้ำหวาน ซึ่งทำให้เกิดการขาดน้ำและโรคภัยที่ตามมาหลายประการ (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ, 2565)

ทรัพยากรน้ำมีอยู่ทั่วไป ในอดีตเราสามารถนำน้ำมาใช้ในการบริโภคได้หลากหลายวิธี แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพสังคมสู่ความเป็นเมือง ทำให้รูปแบบในการเข้าถึงและครอบครองน้ำถูกจำกัดไว้เนื่องจากสภาพแวดล้อม ความรู้ความเข้าใจ และการถูกครอบงำทางสังคม การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิตที่มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้แล้ว ในส่วนนี้จะอธิบายถึงรูปแบบการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนเมืองปัจจุบัน ทั้งที่ย้ายถิ่นฐานมาจากชนบทและที่อยู่อาศัยอยู่ในเมือง ซึ่งมีรูปแบบการเข้าถึงน้ำดื่มที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติแต่เมื่อสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปการเข้าถึงน้ำก็เปลี่ยนแปลงตาม ดังนี้

(3.1) น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ

ปรากฏการณ์การหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงของน้ำตามธรรมชาติบนโลก เกิดจากการระเหยของน้ำในแหล่งน้ำด้วยความร้อนของดวงอาทิตย์ เช่น น้ำจากทะเล มหาสมุทร แม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง บ่อน้ำ ทะเลสาบ ร่วมกับการคายน้ำของพืช การขับถ่ายของเสียของเสียของสิ่งมีชีวิต เช่น เหงื่อ ปัสสาวะ และลมหายใจกลายเป็นไอน้ำสู่บรรยากาศ เมื่อไอน้ำกระทบกับความเย็น จะเกิดการควบแน่นเป็นละอองน้ำรวมตัวกันเป็นก้อนเมฆแล้วตกลงมาเป็นฝนหรือลูกเห็บสู่พื้นดิน ไหลลงสู่แหล่งน้ำต่าง ๆ แล้วจึงเกิดการระเหิดกลับสู่ชั้นบรรยากาศหมุนเวียนอยู่เช่นนี้เรื่อยไป กลายเป็นวัฏจักรของน้ำ

ตามวัฏจักรของน้ำ เมื่อน้ำฝนที่ตกลงมาสู่พื้นดินบางส่วนจะถูกกักเก็บไว้ในดินหรือซึมลึกลงไปใต้ดิน บางส่วนถูกต้นไม้อุดไปเก็บไว้ในส่วนต่าง ๆ บางส่วนจะถูกขังไว้ที่ผิวดินตามภูมิประเทศที่เป็นแอ่งกระทะ หากปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมามากจนไม่สามารถเก็บกักไว้ น้ำจะไหลลงไปในผิวดินจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำจนรวมกับแม่น้ำ แล้วไหลลงสู่ทะเลและมหาสมุทรต่อไป

แหล่งน้ำตามธรรมชาติที่พบในโลกส่วนใหญ่เป็นน้ำเค็มที่มีมากถึง 97% ที่จะอยู่ในทะเลและมหาสมุทร ส่วนที่เหลืออีก 3% เป็นแหล่งน้ำจืด และเมื่อเทียบแหล่งน้ำจืดทั้งหมด

ให้เป็น 100% จะพบว่า 70% เป็นน้ำแข็งหรือหิมะ 29% เป็นน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาล และ 1% เป็นน้ำผิวดิน โดยมนุษย์ได้มีการสืบทอดรูปแบบและวิธีการในการนำน้ำที่พบในแหล่งน้ำตามธรรมชาติมาใช้ประโยชน์โดยเฉพาะในด้านการบริโภคดังนี้

(3.1.1) น้ำฝน

น้ำฝน เป็นน้ำที่ได้จากธรรมชาติ ทุกครัวเรือนในชนบทไม่มีใครไม่เคยดื่มน้ำฝนมาก่อน น้ำฝนถือว่าเป็นน้ำที่สะอาดเพียงพอสำหรับการบริโภค และไม่มีค่าใช้จ่ายในการใช้น้ำ เพียงแต่ต้องเตรียมภาชนะรองรับที่เหมาะสม ดังนั้น ทุกครัวเรือนจึงเข้าถึงได้อย่างไม่จำกัด ถือเป็นแหล่งน้ำหลักสำหรับใช้เพื่อการบริโภค โดยปกติการร่อนน้ำฝนจะรองในฤดูฝนประมาณ 6 เดือน เพื่อใช้ดื่มให้ครบตลอดทั้งปี

“น้ำฝน ถือว่าเป็นน้ำจากฟ้า น้ำที่ฟ้าประทานมาให้” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

การเข้าถึงน้ำฝนใช้วิธีการเรียบง่ายตรงไปตรงมา เริ่มจากคนในครอบครัวจะช่วยกันล้างภาชนะที่ใช้ในการจัดเก็บน้ำฝน ไม่ว่าจะเป็นตุ่ม โอ่ง ขนาดและปริมาณเป็นไปตามความเหมาะสมตามการใช้งานของแต่ละครอบครัว บางบ้านใช้โอ่งขนาดใหญ่เท่าตัวคนลงไปอยู่ได้ บางบ้านใช้โอ่งขนาดเล็ก จำนวน 2-6 โอ่ง โดยโอ่งน้ำจะใช้สำหรับบรรจุน้ำฝนเพื่อดื่มเท่านั้น จะไม่ใช่ปะปนกับน้ำใช้

เมื่อล้างทำความสะอาดโอ่งน้ำแล้วก็จะคว่ำโอ่ง หรือ เอาผ้าหรือฝาปิดปากโอ่งเพื่อไม่ให้สัตว์ แมลง หรือฝุ่นลงไปในโอ่ง รอจนฝนแรกตกลงมาให้ชะล้างความสกปรกของหลังคาและรางระบายน้ำออกหมดแล้ว เมื่อสังเกตลักษณะของน้ำว่ามีความใสแล้วก็จะผันวางระบายน้ำไปอยู่ในตำแหน่งที่ให้น้ำฝนเข้าสู่ภาชนะได้

การตักน้ำออกจากโอ่งเพื่อดื่มจะใช้ภาชนะตักน้ำออกจากปากโอ่ง เป็นขันอลูมิเนียมบ้าง หรือกระบวยตักน้ำบ้าง ในอดีตขันพลาสติกยังไม่แพร่หลายเหมือนในปัจจุบัน สมัยต่อมาก็จะมีการติดหัวก๊อกน้ำไว้ที่โอ่งเพื่อเปิดน้ำออกมาได้เลย หากพบว่าผิวน้ำมีฝ้ายคล้ายน้ำมันก็เพียงแค่เกลี่ยผิวน้ำนั้นไปไว้ข้างหนึ่งแล้วจึงตักน้ำฝนข้างใต้ดื่มได้ตามปกติ และแม้จะพบว่ามียุงยุงยุงอยู่ในโอ่งก็ยังคงดื่มกันตามปกติ

น้ำฝนที่รองได้นั้นจะดื่มกันโดยไม่ต้องผ่านกระบวนการใด ๆ กล่าวคือ จะไม่นำไปต้มหรือแกว่งสารส้ม ไม่เหมือนกับน้ำดื่มจากแหล่งน้ำประเภทอื่น น้ำฝนมีรสชาติและกลิ่นเฉพาะตัว คนที่นิยมการดื่มน้ำฝนจะมีความรู้สึกที่น้ำฝนทำให้มีความสดชื่น ดับกระหายได้ดี การ

ที่น้ำฝนถูกเก็บรักษาไว้ในโถ่งทำให้แม้ว่าอากาศจะร้อนเพียงใด น้ำฝนในโถ่งก็ยังคงเย็นชื่นใจ เป็นความเย็นที่แตกต่างจากน้ำแช่ตู้เย็น

คนในชุมชนชนบททุกคนดื่มน้ำฝนได้โดยไม่ตะขิดตะขวงใจในความสะอาด ทั้งที่เป็นของบ้านตัวเองหรือบ้านคนอื่น แม้ว่าจะมีการปนเปื้อนของตะกอนนอนกันหรือที่ผิวน้ำ เป็นเพราะผู้ใหญ่ภายในบ้านก็ดื่มน้ำฝนแบบนี้มาให้เห็น พวกเขามาเช่นนั้น และความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับเชื้อโรค และมลภาวะต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับการพัฒนายังไม่แพร่หลายเข้าสู่ชุมชนชนบท

น้ำฝนเป็นนอกจากจะเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ทุกครัวเรือนในท้องถิ่นชนบทใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มหลัก ยังได้รับการยอมรับจากคนชุมชนเมืองในอดีตว่าเป็นน้ำที่ดื่มที่เข้าถึงได้ง่ายและไม่เสียค่าใช้จ่ายค่าน้ำ เพียงแต่ต้องจัดหาโถ่งหรือภาชนะมารองน้ำ

“แต่ก่อนบ้านอยู่แถวกิ่งเพชร (กรุงเทพฯ)...ที่บ้านพวกเรามีตุ่มน้ำเอาไว้รองน้ำฝนมาดื่มได้เลย น้ำฝนเย็นชื่นใจ ไม่เสียเงินด้วย” (คุณน้ำทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กุมภาพันธ์ 2566).

ราวปี พ.ศ.2510 - พ.ศ. 2520 บ้านเรือนในกรุงเทพฯ ยังไม่แออัดมากนัก ขนาดของบ้านเช่าให้คนที่มาจากต่างจังหวัด ยังมีพื้นที่เพียงพอในการวางภาชนะในการรองรับน้ำฝน จึงทำให้คนในกรุงเทพฯ ยังมีโอกาสได้ดื่มน้ำฝนตามธรรมชาติด้วยเช่นกัน โดยที่กรุงเทพตุ่มจะติดตั้งก๊อกน้ำไว้ สามารถเปิดดื่มเลย สมัยต่อมาภาชนะที่ใช้ในการรองน้ำฝนในกรุงเทพฯ เปลี่ยนไปเป็นแคปซูลอลูมิเนียมหรือไฟเบอร์ ทำให้อาจน้ำได้มากขึ้น

“ตอนผมมากรุงเทพแรก ๆ ที่บ้านเช่าจะมีตุ่มรองน้ำฝนไว้ทานครับ...ทุกคนที่ย้ายมาพักอาศัยด้วยกันก็ทานน้ำฝนกันครับ” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

วิธีการรองน้ำฝนของคนในกรุงเทพฯ ไม่แตกต่างกับที่อยู่ที่ชนบท ฝนแรกก็จะล้างหลังคาก่อน คนในชุมชนเมืองเชื่อว่าหลังคาสมัยก่อนไม่มีส่วนประกอบของสารเคมีจึงสามารถรองน้ำฝนที่ตกผ่านหลังคาเข้าสู่รางน้ำและเข้าสู่ภาชนะได้เลย

“เพราะว่าหลังคาเราไม่ได้มีซีแพคเป็นกระเบื้องธรรมดา...เพียงแต่น้ำแรกเราจะต้องไม่หันรางระบายน้ำมาใส่ในตุ่มแค่นั้นเอง น้ำแรกจะล้างหลังคา ก่อน พอฝนตกแรก ๆ จำได้ก็คือจะไม่เอารางมาใส่ตุ่มก่อน ให้ทิ้งก่อน เราก็ต้องล้างซีฟ่อนก่อน เพราะฝนมันตกนาน ตกเยอะ” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

เนื่องด้วยการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดภาวะมลพิษกระจายไปทั่วทุกหนแห่ง น้ำฝนมีการปนเปื้อนทั้งแบคทีเรีย ไวรัส ปรสิตร ฝุ่น คาร์บอน และสารเคมีอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นเชื้ออีโคไล E. coli (Escherichia coli) ไวรัสไข้หวัดใหญ่ (Influenza

virus), กรดกำมะถัน, กรดไนตริก รวมทั้งความสกปรกที่อยู่บนหลังคา เช่น ขี้นก และส่วนที่สลายจากวัสดุของหลังคาและท่อระบายน้ำที่ใช้มาเป็นระยะเวลานาน เช่น แร่ใยหิน ตะกั่ว และทองแดง นอกจากนี้ภาชนะเก็บน้ำฝนแบบเปิดอาจเป็นที่สะสมของแมลงและอินทรีย์วัตถุที่เน่าเปื่อย เช่น ใบไม้ ดังนั้น ศูนย์ควบคุมและป้องกันโรคติดต่อแห่งสหรัฐอเมริกา (CDC) จึงไม่แนะนำให้ใช้น้ำฝนมาดื่มโดยตรงอีกต่อไป (Baker, 2022)

“เมื่ออยู่ในชีวิตแบบนั้น แล้วดื่มน้ำฝนเนี่ย อาจเป็นปกติ...แต่บางทีเราตะขิดตะขวงใจนะ ตอนนี้ด้วยความที่มีอะไรบอกว่า เฮ้ย! มันมีฝุ่นควันหรือเปล่า? เฮ้ย! มันมีไอพิษ สารพิษ มันผ่านชั้นบรรยากาศนะ ครับ บางทีมันก็จะมีแว็บขึ้นมาว่ามันจะไม่สะอาด” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

สำหรับประเทศไทย กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เผยว่าในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาคุณภาพน้ำฝนในครัวเรือนทั่วประเทศไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานน้ำบริโภคจากการปนเปื้อนแบคทีเรีย อีกทั้งไม่แนะนำให้พื้นที่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรม การจราจรหนาแน่น หรือมีมลพิษทางอากาศใช้น้ำฝน ในพื้นที่อื่นหากมีความจำเป็นต้องทำความสะอาดรางรับน้ำฝน และภาชนะเก็บกักน้ำฝนให้พร้อมใช้งาน และก่อนนำน้ำฝนมาดื่มควรฆ่าเชื้อโรคด้วยการต้ม หรือเติมคลอรีนเพื่อลดความเสี่ยงจากการเกิดโรคติดต่อจากน้ำด้วย (กรมอนามัย, 2563, 2565ก)

การดื่มน้ำฝนของคนในสังคมเมือง นอกจากมีข้อจำกัดเรื่องของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ยังมีปัญหาเกี่ยวกับเวลาที่ใช้ในการเตรียมและรองน้ำฝน รวมถึงพื้นที่ในการจัดเก็บภาชนะการรองน้ำฝน อันเป็นผลมาจากรูปแบบของอาคารบ้านเรือนสถานที่พักอาศัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยในประเทศโลกตะวันตก

“เมื่อผมกลับมากรุงเทพฯ มีอีกครั้งก็ไม่ได้ทานน้ำฝนแล้วครับ ต้องมาอยู่ที่อพาทเมนต์ ไม่มีพื้นที่รองน้ำฝนครับ” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

อย่างไรก็ตาม ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในปัจจุบัน โดยเฉพาะคนเมือง แตกต่างจากชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนในอดีต ที่ใช้ชีวิตเรียบง่ายเข้าใกล้กับธรรมชาติ ภูษา ความเป็นธรรมชาติ จึงพยายามทำนุบำรุงธรรมชาติให้คงอยู่อย่างสะอาดและปลอดภัย แต่คนในปัจจุบันกลับลดความสำคัญมีการถมแม่น้ำลำคลองและทำให้เกิดมลพิษ ทำให้ที่พักอาศัยรายล้อมไปด้วยมลภาวะและทรัพยากรที่ไม่สะอาด น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติที่รายล้อมซึ่งเคยใช้ในการอุปโภคบริโภคกลายเป็นสภาพจนไม่อาจใช้การได้ต่อไป จึงหันไปพึ่งพาน้ำดื่มที่ถูกผลิตขึ้นเพราะเชื่อว่ามีความปลอดภัย

การเข้าถึงน้ำฝนเป็นการเข้าถึงที่ง่ายที่สุด การครอบครองน้ำฝนขึ้นกับปริมาณและขนาดของภาชนะที่ใช้รองน้ำฝน และการเลือกตม้้น้ำฝนที่เกิดขึ้นในอดีตก่อนที่ความเป็นเมืองเข้าสู่ชนบท น้ำฝนมีความสะอาดในระดับที่ได้รับความไว้วางใจในตม้้น้ำฝนที่ว่าง่ายแต่กลับยากสำหรับคนในเมือง เพราะมีกระบวนการที่ต้องใช้คนและเวลา อีกทั้งเมื่อการพัฒนาทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง ประกอบกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถูกกำหนดขึ้นจากการพัฒนา ทำให้คนติดยุคการตม้้น้ำฝนไปโดยสิ้นเชิง และไม่พยายามหาทางออกเพื่อให้สามารถนำน้ำฝนกลับมาตม้้น้ำได้ เช่น การนำน้ำฝนไปกรองหรือนำไปต้ม

(3.1.2) น้ำผิวดินหรือน้ำท่า

น้ำผิวดิน คือ น้ำตามธรรมชาติที่อยู่บริเวณผิวดินซึ่งไหลมาจากบริเวณที่สูงตามเทือกเขาหรือภูเขา ลงสู่ที่ราบ และออกสู่ทะเล จะอยู่ในแม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง คลอง บึง ต่าง ๆ บางครั้งอาจเรียกว่า “น้ำท่า”

ก่อนที่จะมีน้ำประปาตม้้น้ำได้ในวันนี้ คนไทยต้องบริโภคน้ำในแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นน้ำไหลบนผิวดินตามธรรมชาติ กระบวนการทำให้น้ำสะอาด มักทำโดยการเติมสารเคมีเพื่อให้น้ำตกตะกอน เช่น สารส้ม คลอรีน โอโดรีน หรือด่างทับทิม แล้วจึงนำไปตม้้น้ำก่อนดื่มเพื่อฆ่าเชื้อโรคขนาดเล็ก

“แต่ก่อนคนเขาใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองไว้ตม้้น้ำไว้ใช้กัน” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

สมัยก่อนแม้แต่กษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในพระบรมมหาราชวังก็ต้องเสวยน้ำจากแม่น้ำเหมือนกัน โดยให้ข้าราชการบริพารตม้้น้ำใส่โอ่งมาจากต้นน้ำเพชรบุรีที่ยังบริสุทธิ์อยู่มาก ทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงถือว่าเป็นน้ำอร่อยกว่าที่ใดทั้งหมด แม้กรุงเทพฯจะเริ่มมีน้ำประปาแล้ว ก็ยังทรงนิยมเสวยน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีที่ “อร่อย” กว่า จนกระทั่งมาถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ยังโปรดเสวยน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีเช่นกัน

สำหรับประชาชนบุคคลทั่วไป ได้นำน้ำในแม่น้ำลำคลองมาอุปโภคและบริโภคเป็นเรื่องปกติธรรมดา ที่เห็นคนลงตม้้น้ำในแม่น้ำหรือคลองมาใช้ และนำมาใส่โอ่งแกว่งสารส้ม แล้วนำมาตม้้น้ำต่อไป แต่เนื่องจากการจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมีการถ่ายเทของเสียและสิ่งปฏิกูลลงน้ำ ซึ่งยังไม่มีระบบทำน้ำให้สะอาดไว้สำหรับบริโภค ทำให้เป็นบ่อเกิดของโรคภัยไข้เจ็บ และเกิดปัญหาโรคระบาดทางน้ำ เช่น โรคอหิวาตกโรค จึงไม่นิยมนำน้ำจากแม่น้ำลำคลองมาบริโภคโดยตรงอีกต่อไป (วีรชาติ โอฬารพิรุณ และ กิตยวดี บุญซื่อ, 2557)

ปัจจุบันด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการสร้างถนนเพื่อการจราจร และการสร้างอาคารตึกปิดกันทางน้ำ ลดความสำคัญของแม่น้ำลำคลอง แม่น้ำลำคลองถูกตัดขาดจากกัน มีการทิ้งสิ่งปฏิกูลและขยะมูลฝอยลงสู่แหล่งน้ำ ทำให้น้ำเน่าเสีย

“แต่ก่อนที่บ้านก็ตักน้ำจากแม่น้ำได้นะ...ไปดูสิ น้ำในคลองแสนแสบใสมาก ไม่เน่าเหม็นเหมือนตอนนี้ มันคนละเรื่องกันเลย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ดังนั้น ในปัจจุบันน้ำจากแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึงในเขตเมืองโดยเฉพาะ ในกรุงเทพฯ จึงไม่อาจใช้เป็นน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภคได้ คงใช้เป็นที่สัญจรไปมาเท่านั้น

(3.1.3) น้ำจากบ่อตื้น

น้ำจากบ่อน้ำตื้นเกิดขึ้นเองได้ตามธรรมชาติและเป็นบ่อที่มนุษย์ขุดขึ้น ซึ่งเป็นแหล่งที่รองรับน้ำฝน น้ำฝนจะซึมผ่านชั้นดิน และไปเก็บสะสมไว้ในดินและช่องว่างของชั้นดินทราย และกรวด ตลอดจนรอยแตก และโพรงของหินที่อยู่ใต้ผิวดิน ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นแอ่งกระทะที่เกิดจากการกัดเซาะของหิน ดิน รวมถึงแร่ธาตุแต่ละชนิดในบริเวณที่น้ำไหลผ่าน น้ำจะถูกกักเก็บไว้ในบริเวณผิวดินจนเกิดเป็นสระน้ำตามธรรมชาติ น้ำดังกล่าวได้ชะล้างเอาตะกอน ดิน ทราย และแร่ธาตุต่าง ๆ ในดินมาด้วย จึงทำให้มีความขุ่นแต่อุดมไปด้วยแร่ธาตุตามท้องถิ่นที่ได้พบแหล่งน้ำเหล่านั้น น้ำจึงมีแร่ธาตุเฉพาะและความเข้มข้นแตกต่างกัน บ่อน้ำธรรมชาติจึงมีรสชาติที่แตกต่างกัน บางแหล่งมีรสชาติเปรี้ยว บางแห่งมีรสชาติเผื่อน ทำให้มีค่า pH แตกต่างกัน

น้ำในบ่อน้ำทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่เกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น ถูกใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคเช่นเดียวกัน เช่น บ่อน้ำทรัพย์ บ่อน้ำแร่ผุดตามธรรมชาติ (บ้านเมือง, 2565) แหล่งน้ำนี้อาจนำไปใช้เป็นน้ำดิบของระบบน้ำประปาแต่ไม่เป็นที่นิยมเท่ากับน้ำประปาเนื่องจากมีความขุ่นมากกว่า และปริมาณน้ำน้อยกว่าน้ำบาดาล (มิตรนิรันดร์ เอ็นจีเนียริ่ง, 2564)

คนในชุมชนรอบบ่อน้ำจะนำน้ำในบ่อน้ำมาอุปโภคบริโภค และบ่อน้ำบางบ่อจะถูกถ่ายทอดเรื่องราวแห่งความเชื่อเหนือธรรมชาติ ดังนั้น นอกจากจะนำน้ำเหล่านั้นมาใช้ด้วยเหตุผลปกติแล้ว ยังนำมาใช้งาน

น้ำจากแหล่งตามธรรมชาติบางแห่ง เช่น บ่อน้ำผุด มักถูกเชื่อมโยงกับความเชื่อเหนือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้มีผู้เดินทางมาชมและนำน้ำกลับไปกราบไหว้บูชากระทั่งตักดื่ม หรือทำเป็นยาทารักษาบริเวณที่เจ็บปวดตามความเชื่อส่วนบุคคล ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับน้ำที่ถูกนำมาบรรจุลงในขวดแรกของโลกที่เชื่อว่าเป็นน้ำจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (ณัฐกานต์ จันทะยอด, 2561; อัมภาวุฒิ ศรีทน และ อุมารินทร์ ตูลารักษ์, 2564) อย่างไรก็ตามหน่วยงานที่ดูแลพบว่าคุณภาพน้ำจากบ่อน้ำเหล่านั้นหลายแห่งไม่ได้มาตรฐานอาจมีการปนเปื้อน

ของเชื้อโรค มีลักษณะเป็นกรดอ่อน หลายแห่งมีการปนเปื้อนของสารพิษ จึงไม่เหมาะในการนำมาดื่มโดยตรงเด็ดขาด หรือแม้กระทั่งพบว่า เป็นน้ำเสีย (สำนักคุณภาพและความปลอดภัยอาหาร, กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์, 2560) มีการแนะนำให้ำนำน้าเหล่านั้นมาผ่านกระบวนการปรับปรุงก่อนใช้ดื่ม

เนื่องจากน้ำในบ่อน้ำตามธรรมชาติ ได้ชะล้างสิ่งต่าง ๆ ตลอดระยะทางน้ำที่ผ่านมา ที่มีทั้งส่วนที่เป็นประโยชน์และมีโทษต่อร่างกาย ภาครัฐมักจะออกมาประกาศห้ามดื่มน้ำจากบ่อน้ำโดยตรง ขณะที่หน่วยงานภาคเอกชนเริ่มให้ความสนใจในการศึกษาและวิจัยแหล่งน้ำเพิ่มเติม โดยเฉพาะหาพบแหล่งน้ำที่มีคุณสมบัติพิเศษ เช่น แหล่งน้ำต่างธรรมชาติ ก็จะดำเนินธุรกิจต่อเนื่องกลายเป็นแหล่งน้ำเพื่อผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดออกขายในท้องตลาด

“ไม่เคยนึกเลยว่าจะทำเป็นธุรกิจ นอกจากจะมีแหล่งน้ำที่ดี เผอิญคุณพ่อมีแหล่งน้ำนี้หลายปีแล้ว พ่อบอกว่าน้ำใสมาก พ่อว่ามันต้องมีอะไร...พอไปดู โอโห ตื่นเต้นเลย น้ำใสแล้วมันสวยจริงมัน มีวากาเมะ ก็เลยไปศึกษาว่าน้ำมันเป็น Alkali” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

(3.1.4) น้ำใต้ดินและน้ำบาดาล

น้ำใต้ดินและน้ำบาดาลเกิดจากน้ำผิวดินซึมผ่านชั้นดินชั้นหิน อยู่ลึกกว่าน้ำที่อยู่ผิวดิน และถูกกักเก็บสะสมอยู่ระหว่างช่องว่างเม็ดดินหรือรอยแตกของชั้นหิน ถือเป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคที่สำคัญและจำเป็นอีกแหล่งหนึ่ง ให้รองรับการขยายตัวของประชากร ระบบเศรษฐกิจ และสังคม มีปริมาณคิดเป็นร้อยละ 29 ของน้ำจืดทั่วโลก (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2565) แม้จะใช้เป็นแหล่งทรัพยากรน้ำที่สำคัญสำหรับภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม แต่นำมาใช้ในการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือนเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลจากแหล่งน้ำผิวดิน หรือพื้นที่ที่ระบบน้ำประปายังไม่ถึง โดยบางชุมชนจะมีการรวมตัวกันเพื่อขุดบ่อน้ำตื้น หรือ ขุดน้ำบาดาล (คัดคนรัฐ ชื่นวงศ์อรุณ และ ณภัทร ดนัย, 2563)

จากข้อมูลของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล ปี พ.ศ. 2566 (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2566) ประเทศไทยมีน้ำบาดาลกักเก็บอยู่ใต้ดินทั้งหมดประมาณ 1.137 ล้านล้านลูกบาศก์เมตร มีปริมาณน้ำเพิ่มเติมในแต่ละปีประมาณ 81,300 ล้านลูกบาศก์เมตร สามารถนำมาใช้ได้ 60,975 ล้านลูกบาศก์เมตร มีการใช้น้ำบาดาลเพื่อการอุปโภคบริโภค การเกษตร และอุตสาหกรรม 14,741 ล้านลูกบาศก์เมตร

บ่อน้ำบาดาลที่มีอยู่ในประเทศไทย มีทั้ง “บ่อน้ำบาดาลราชการ” ที่ดำเนินการโดยภาคราชการ ใช้งบประมาณสนับสนุนจากรัฐ เช่น บ่อน้ำบาดาลที่ดำเนินการโดยกรม

ทรัพยากรน้ำบาดาล ในพื้นที่ห่างไกล แต่การจะมีบ่อบาดาลราชการได้จะต้องเข้าหลักเกณฑ์และเงื่อนไข เช่น กลุ่มเกษตรกร สถาบันการศึกษา ฯลฯ ซึ่งไม่เสียค่าใช้จ่ายในการขุดเจาะ ได้ต้องดูแลและบำรุงรักษาต่อจากที่หน่วยงานขุดเจาะได้ส่งมอบให้แล้ว (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ข, 2564ค, 2566ข)

บ่อบาดาลอีกประเภทหนึ่งคือ “บ่อบาดาลเอกชน” ดำเนินการขุดเจาะโดยประชาชน/เกษตรกร/ภาคธุรกิจอุตสาหกรรม เพื่อใช้ในพื้นที่ส่วนบุคคล ซึ่งในอดีตการขุดเจาะไม่ยุ่งยาก เพียงแต่ต้องเป็นคนที่มีความรู้ทางเศรษฐกิจที่ดี เพราะจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการสำรวจและขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลเอง แต่ปัจจุบันมีการกำหนดกฎเกณฑ์และเงื่อนไขในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำใต้ดิน ประชาชนที่มีความประสงค์จะเจาะน้ำบาดาลและใช้น้ำบาดาลในทุกจังหวัดที่มีความลึกจากผิวดินเกินกว่า 15 เมตร ทั้งเพื่อใช้อุปโภคบริโภค เกษตรกรรม ภาคธุรกิจ อุตสาหกรรม รวมถึงการจัดทำระบบประปาในชุมชน ต้องดำเนินการโดย “ช่างเจาะน้ำบาดาล”⁴ ซึ่งต้องได้รับการอบรมและได้รับหนังสือรับรองจากกรมทรัพยากรน้ำบาดาล และขออนุญาตเจาะน้ำบาดาล และขออนุญาตใช้น้ำบาดาลอย่างถูกต้อง (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ก, 2564จ)

แม้จะพบน้ำใต้ดินได้ตามธรรมชาติ แต่ไม่ใช่ว่าจะพบได้ทุกสถานที่ ต้องอาศัยหลักการจากภูมิปัญญาและวิถีคิดอย่างแยบยล โดยเฉพาะการขุดสร้างไว้บนโคกหรือที่เนิน ซึ่งเป็นพื้นที่แห้งแล้งจากแหล่งน้ำคือ ห้วย หนอง คลอง บึง ซึ่งโอกาสที่จะขุดลงไปแล้วเจอน้ำนั้นน้อยมาก (อัสฎาฎุฒิ ศรีทน และ อุมารินทร์ ตูลารักษ์, 2564) จำเป็นต้องมีการขุดสำรวจและใช้ความรู้ความสามารถด้านทรัพยากรใต้ดิน และแม้ว่าจะมีข้อมูลบ่งชี้ว่าพื้นที่นั้น ๆ จะมีน้ำบาดาล แต่เมื่อขุดเจาะจริงอาจจะไม่มีน้ำในตำแหน่งที่ขุดน้ำได้ ผู้ส่งขุดเจาะต้องรับความเสี่ยงในการเสียค่าใช้จ่ายโดยเปล่าประโยชน์เองด้วย

เมื่อเอกชนจำเป็นต้องขุดน้ำบาดาลเองนอกจากจะมีค่าใช้จ่ายโดยรวมในการสำรวจและขุดเจาะแปลผลตามขนาดและความลึกของท่อที่ค่อนข้างสูงแล้ว และยังต้องชำระค่าธรรมเนียมเกี่ยวกับการขออนุญาตใช้น้ำตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด ทั้งค่าธรรมเนียมการขออนุญาตและค่าธรรมเนียมการใช้น้ำตามปริมาณการใช้น้ำ และกฎหมายยังกำหนดให้ตรวจสอบผลกระทบต่อระบบนิเวศตามรอบระยะเวลาที่กำหนด โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ที่มีกำหนดระยะเวลาดำเนินการที่สั้นกว่าที่อื่น (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ก, 2564ข)

⁴ ตาม มาตรา 5 แห่ง พระราชบัญญัติน้ำบาดาล (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535

เมื่อน้ำบ่อใต้ดินหรือน้ำบาดาล ซึ่งเป็นน้ำที่อยู่ใต้ดินไม่ใช่้ำที่สามารถพบได้ทุกที่ เจ้าของพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำใต้ดิน จึงเป็นเจ้าของบ่อน้ำนั้น และสามารถใช้อยู่ประโยชน์จากน้ำนั้นได้เต็มรูปแบบ บ่อน้ำบางแหล่งถูกขุดขึ้นในสถานที่สาธารณะ คนในชุมชนจึงสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ แต่หากอยู่ในพื้นที่ส่วนตัว เจ้าของพื้นที่จะใช้น้ำจากแหล่งขุดนั้นจนเพียงพอ ก่อน แล้วจึงนำออกให้คนภายนอกได้ใช้ประโยชน์ บางบ้านให้ใช้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่บางบ้านก็ขายน้ำต่อให้กับคนในชุมชนที่เข้าถึงน้ำได้ไม่เพียงพอ

“เวลาที่เขาขุดบ่อน้ำใหม่ แล้วก็ขุดลงไปดินอะคะ แล้วเขาก็เอาท่อเหมือนท่อน้ำอะ ลงไปในนั้น แล้วเราก็ตักเอาน้ำจากใต้ดิน เอามาทำน้ำ” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

น้ำจากแหล่งน้ำใต้ดินของคนในชุมชน จะถูกใช้ทั้งเพื่อการอุปโภคและบริโภค โดยจะทำการตักน้ำโดยใช้ถังนั้นตักน้ำจากบ่อน้ำหรือใช้คนโยกน้ำเพื่อตักน้ำขึ้นมาแล้วลำเลียงไปใส่ในภาชนะตุ้มหรือโอ่ง โดยแยกกันระหว่างน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค น้ำที่ได้จากบ่อน้ำนอกจากจะนำมาใช้ชำระร่างกายและสิ่งของแล้ว บางบ้านยังใช้น้ำเพื่อดื่มด้วย โดยจะตักน้ำใส่โอ่ง ซึ่งแยกกันระหว่างน้ำกินและน้ำใช้ น้ำที่อยู่ในโอ่งน้ำดื่มจะรอให้ตกตะกอนระยะเวลา ยาวนานเป็นเดือนก่อนจะนำมาดื่ม บางบ้านจะแกว่งด้วยสารส้มเพื่อเร่งการตกตะกอน มีทั้งการนำน้ำที่ตกตะกอนแล้วไปต้มก่อนดื่ม และดื่มโดยไม่ผ่านกระบวนการใด ๆ

สำหรับน้ำที่ใช้ในการบริโภค บางบ้านจะต้มน้ำที่ได้นั้นโดยตรงภายหลังมีการพักน้ำไว้ระยะหนึ่งซึ่งไม่แน่นอน ตั้งแต่ 1 สัปดาห์ขึ้นไป ตามลำดับภาชนะที่เตรียมไว้ บางบ้านจะนำมาแกว่งสารส้ม หรือผ่านเครื่องกรองน้ำตามธรรมชาติที่ทำขึ้นจากชั้นหิน ชั้นดิน ชั้นทราย ก่อนที่จะนำไปดื่ม หรือนำไปต้มอีกชั้นหนึ่ง

คนในชุมชนชนบทต้มน้ำจากน้ำใต้ดินมาอย่างยาวนาน ผ่านการบอกสอน และการทำตัวอย่างผู้ใหญ่ภายในบ้าน การต้มน้ำบาดาลมีทั้งต้มน้ำในบ้าน การออกไปทำงานก็จะนำน้ำใส่กระติก หรือ กระบอกไม้ไผ่หิ้วติดตัวเข้าไปในเรือกสวนไร่นา ซึ่งผู้ที่ทำหน้าที่แม่บ้านจะจัดเตรียมไว้ให้

นอกจากนี้ น้ำใต้ดินจะได้รับความนิยมในการบริโภคของคนในครอบครัวแล้ว ในตอนไปปรับจ้าง น้ำดื่มที่ผู้ว่าจ้างจัดเตรียมให้ ก็เป็นน้ำที่มีรสชาติเดียวกันกับบ่อน้ำบาดาล จึงทำให้ทราบว่าเป็นน้ำนั้นน่าจะมาจากน้ำบาดาลเช่นกัน

การเข้าถึงน้ำดื่มจากน้ำบาดาลในโรงเรียนของท้องถิ่นชนบทไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนประจำอำเภอหรือโรงเรียนประจำตำบล เป็นสิ่งที่พบได้ประจำ จะพบแท่นขุดเจาะบาดาล

ในโรงเรียนและจะจ่ายน้ำดื่มไปยังตู้กดน้ำดื่มในโรงเรียน บางแหล่งมีแหล่งพักน้ำก่อนจะดื่ม แต่บางแห่งก็ให้ดื่มเช่นนั้นโดยไม่ผ่านกระบวนการใด ๆ

ในสมัยก่อนยังไม่มีกฎระเบียบที่เข้มงวด การขุดบ่อน้ำเพื่อนำน้ำมาใช้ยังเป็นอย่างอิสระ แต่ปัจจุบันมีกฎระเบียบที่กำหนดขั้นตอน เงื่อนไขและวิธีการในการขุดบ่อน้ำ ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป นอกจากนี้เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบ ผู้คนที่ต้องการขุดบ่อน้ำดื่มหรือขุดใช้น้ำบาดาลยังต้องมีความรู้ความสามารถและกำลังด้านเศรษฐกิจ โดยหากเอกชนต้องการเป็นเจ้าของบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำมาใช้ จะต้องจ้างที่ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญที่เป็นที่ยอมรับของกรมทรัพยากรน้ำบาดาลมาขุดเจาะสำรวจ และยังต้องมีการขออนุญาต ซึ่งแตกต่างจากในชนบท

บ่อน้ำบาดาลที่ขุดมาเป็นระยะเวลานาน เกิดความเสื่อมโทรมของท่อส่งน้ำขึ้นมายังพื้นที่ ทำให้เกิดสนิมและตะกอนที่ปนเปื้อน อีกทั้งปริมาณน้ำที่ลดลงโดยมีทรายเข้ามาแทนที่ บ่อน้ำบาดาลที่เคยใช้งานได้จึงไม่อาจใช้งานได้ต่อไป

“แต่ก่อนก็กินอยู่น้ำบาดาล แต่ตอนนี้แม้กระทั่งเอามาซักผ้ายังไม่รู้เลยว่าซักแล้วจะสะอาดขึ้นไหม มีทรายปนมาเยอะมาก” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

สืบเนื่องจากช่วงปี พ.ศ.2541-2544 ปริมาณการใช้น้ำบาดาลสูงสุด จึงมีการกำหนดเขตวิกฤตการณ์น้ำบาดาล ได้แก่ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม และพระนครศรีอยุธยา ตามมติคณะรัฐมนตรี พ.ศ.2547 (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2555) เพื่อป้องกันการใช้น้ำบาดาลเกินสมดุล จึงไม่อนุญาตให้เจาะน้ำบาดาลและไม่อนุญาตให้ใช้น้ำบาดาลในพื้นที่ที่สามารถเชื่อมต่อระบบประปาได้ เว้นแต่ ใช้เพื่อเป็นวัตถุดิบและในกระบวนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากการใช้น้ำประปา ในโรงพยาบาลของรัฐ สถานพยาบาลของรัฐ สถานทูต สถานดับเพลิง สถานที่ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของประเทศ เป็นต้น และอนุญาตให้เจาะบ่อและใช้น้ำบาดาลเป็นบ่อสำรองได้ตามหลักเกณฑ์ที่กำหนด (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2563) ดังนั้น สำหรับในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งเป็นเขตห้ามขุดเจาะน้ำบาดาล การขอใช้น้ำบาดาลโดยตรงจึงลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

ในทางกลับกัน เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการที่ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดอาจเข้าถึงแหล่งน้ำบาดาลได้ง่ายกว่า ด้วยความสามารถทางเศรษฐกิจและการเป็นองค์กรใหญ่ที่รวมผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ประกอบกับการสนับสนุนจากนโยบายรัฐบาล ที่ยังคงอนุญาตให้ผู้ประกอบการนำดื่มใช้น้ำบาดาลในพื้นที่ห้ามได้ เช่น ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นที่ตั้งของบริษัทผลิตน้ำดื่มที่สำคัญหลายแห่ง

(3.2) น้ำภายใต้กระบวนการพัฒนาความเป็นเมือง

สภาวะความเป็นเมืองที่มาพร้อมกับความทันสมัยได้กำหนดรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มให้มีกระบวนการเพิ่มเติมจากการบริโภคน้ำดื่มจากแหล่งน้ำธรรมชาติโดยตรง เพราะเชื่อว่ากระบวนการเหล่านี้คือกระบวนการที่ทำให้น้ำมีความสะอาดมากขึ้น ด้วยการถ่ายทอดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ผ่านสื่อสารต่าง ๆ เช่น ในโรงเรียน การโฆษณาประชาสัมพันธ์

(3.2.1) น้ำดื่ม

น้ำดื่ม เป็นกรรมวิธีในการเข้าถึงน้ำสะอาดโดยนำน้ำมาผ่านกระบวนการความร้อนจากน้ำดิบ เป็นน้ำสุก บางคนเรียกน้ำดื่มว่า “น้ำดื่มสุก” เพราะเชื่อว่าน้ำที่ยังไม่ผ่านกระบวนการใด ๆ จะมีเชื้อโรคเจือปนอยู่ ไม่สามารถนำมาดื่มได้

ตามประวัติศาสตร์ขบปรากฏหลักฐานสมัยอียิปต์โบราณที่แสดงให้เห็นว่า การทำให้น้ำสะอาดด้วยความร้อนโดยการต้ม กระทั่งเอาแท่งโลหะร้อนไปใส่ในน้ำหรือน้ำไปตากแดด (Luminor, 2023) ซึ่งเข้าใจว่าวิธีดังกล่าวจะทำให้น้ำสะอาด สืบเนื่องต่อมาตามบันทึกเรื่องราวรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กล่าวว่าประชาชนส่วนใหญ่มีกรรมวิธีทำให้น้ำสะอาดด้วยการตักน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นมาพักไว้ในภาชนะใบใหญ่แล้วนำไปต้มเพื่อต้มอีกครั้ง ตรงกับหลักฐานอื่น ๆ ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมการต้มน้ำของผู้คนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ว่านิยมการบริโภคน้ำดื่มที่ผ่านการต้มสุกมาแล้ว (ดินาร์ บุญธรรม และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์, 2555) วิธีชีวิตดังกล่าวก็ได้สืบทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน เดิมชุมชนเมืองที่อยู่ติดกับแม่น้ำลำคลองยังนำน้ำมาเพื่ออุปโภคและบริโภคโดยตรง แต่ต่อมาสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป การใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองต้องผ่านขั้นตอนการทำให้สะอาดปราศจากมลพิษหรือเชื้อโรค โดยจะนำมาต้มซ้ำอีกครั้งเพื่อให้แน่ใจว่าปลอดภัยจริง (วีรชาติ โอฬารพิริยกุล และ กิตติวดี บุญชื่อ, 2557) แต่อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันแทบจะไม่เห็นมีการนำน้ำจากแม่น้ำลำคลองขึ้นมาใช้เป็นน้ำดิบเพื่อต้มดื่ม แต่จะใช้น้ำกรองหรือน้ำประปาแทน หรือบางครั้งเรือนจะใช้น้ำจากน้ำดื่มบรรจุขวดมาเป็นน้ำดิบในการต้ม

การต้มน้ำดื่ม ในครัวเรือนจะมีฝ่ายสนับสนุนคอยต้มน้ำให้ไว้ในภาชนะขนาดใหญ่ ฝ่ายสนับสนุนมักเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านที่มีหน้าที่ดูแลบ้าน อาจจะเป็นผู้สูงอายุ หรือเด็กที่โตพอจะช่วยเหลืองานบ้านได้ ในครัวเรือนจะต้มน้ำสัปดาห์ละ 3-4 ครั้ง การต้มน้ำใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง หากบ้านไหนที่ใช้ถ่านจะต้องเพิ่มเวลาในการจุดติดไฟถ่านอีกระยะหนึ่ง เมื่อต้มน้ำแล้วจะต้องรอให้เย็น อีกประมาณ 1-2 ชั่วโมง แล้วจึงนำน้ำที่ต้มได้มาบรรจุใส่ภาชนะขนาดเล็ก ภาชนะดังกล่าวจะต้องถูกเตรียมล้างแล้วตากแห้งไว้ก่อน บางครอบครัวจะใช้ภาชนะที่จัดหามาโดยเฉพาะ เช่น กระบอกน้ำขนาดพอดีมือซึ่งมีฝาขวดใช้เป็นแก้วได้ หรือบางบ้านจะล้างขวดน้ำดื่มพลาสติกแล้วนำกลับมาใช้บรรจุน้ำใหม่

ในอดีตการต้มน้ำดื่มเป็นเรื่องปกติของคนในเมือง โดยมากจะนำน้ำประปามาต้ม น้ำประปาในช่วงแรกยังไม่มีการต่อท่อเข้าถึงทุกบ้าน จะซื้อน้ำมาพักในโอ่งก่อนแล้วจึงนำขึ้นมาต้ม แต่จะพบว่ามีฝุ่นตะกอนอยู่ในน้ำ และพอต้มน้ำมากก็จะมีตะกอนอยู่ในภาชนะต้มน้ำ น้ำที่ต้มสุกแม้สามารถกำจัดเชื้อแบคทีเรียและเชื้อโรคต่าง ๆ ได้ แต่ยังพบตะกอนพวกโลหะหนัก และเคมีหลายอย่างนั้นก็ไม่ได้ถูกกำจัดไปด้วย (วีระศักดิ์ โค้วสุรัตน์, 2563)

“พอเขาเอาน้ำประปามาต้ม ต้มหลายครั้งในกาน้ำมีตะกอน พอมีเครื่องกรองน้ำเลยไม่กิน” (คุณวรรณษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

การต้มน้ำสามารถฆ่าหรือยับยั้งเชื้อจุลินทรีย์ เช่น แบคทีเรีย ไวรัส และปรสิต ที่อาจก่อให้เกิดการเจ็บป่วยได้ จะต้องต้มน้ำอย่างน้อย 1-3 นาที จนน้ำกลายเป็นน้ำต้มเดือด และหากต้มให้เดือดต่อไปจนครบ 10-20 นาที ความร้อนจะฆ่าเชื้อหมด (กองบรรณาธิการ HD, 2560) ดังนั้น การต้มน้ำให้มีประสิทธิภาพในการฆ่าเชื้อโรคได้ในแต่ละครั้ง นอกจากจำเป็นต้องเวลาแล้วยังต้องใช้เชื้อเพลิงถ่านหรือแก๊สในปริมาณมาก

ด้วยกรรมวิธีในการต้มน้ำที่จะต้องมีคนรับหน้าที่ในการต้ม และต้องใช้เวลาในการต้ม รวมทั้งความสิ้นเปลืองเชื้อเพลิง ทำให้ไม่ได้รับความนิยมสำหรับคนในเมืองในปัจจุบันที่ต้องมีความเร่งรีบแข่งขันตลอดเวลา อีกทั้งยังต้องมีสถานที่รองรับกับการต้มน้ำที่ต้องอยู่ห่างจากสมาชิกในบ้าน เพราะอาจก่อให้เกิดอันตรายได้

“มันต้องขึ้นกับสถานการณ์นะ เพราะว่าถ้าสถานการณ์เร่งด่วนนี้ เราจะมัวแต่ไปต้มก็ได้แหละ” (คุณเพ็ญพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

ครัวเรือนที่เลือกต้มน้ำต้มนั้นมักจะมีบุคคลที่ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ เช่น เด็กเล็ก ผู้สูงอายุ หรือ ผู้ป่วยในบ้าน เพราะมีความเชื่อว่าน้ำดื่มเป็นน้ำที่สะอาดปราศจากเชื้อโรค แต่เมื่อในบ้านมีกลุ่มบุคคลดังกล่าวจำนวนลดลง ก็จะเลือกใช้กาต้มน้ำขนาดเล็กต้มครั้งละไม่มาก หรือเป็นกาต้มน้ำร้อนไฟฟ้าแทน หากไม่มีกลุ่มบุคคลดังกล่าวแล้ว ก็เลือกที่จะต้มน้ำรูปแบบอื่นแทน

“อยู่ที่บ้านตอนนั้นก็มันเป็นเครื่องกรองน้ำ...จากน้ำประปาจากก๊อกนี่แหละค่ะ กรองแล้วมาต้มอีกทีนี่งายเขาจะเอามาต้มเพราะว่าตอนนั้นตาเค้ามัวไม่ค่อยสบายก็เลยจะรักษาความสะอาดกันนิดนึง...ตอนต้มน้ำจะใช้เตาถ่านตั้งไฟไว้ ควันเต็มบ้านเลย...ที่บ้านหยุดต้มน้ำไปตอนคุณตาเสีย...ตอนนี้มาต้มน้ำอีกเพราะที่บ้านมีเด็ก เวลาต้มน้ำต้องระวังเด็กมาก ๆ” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

คนที่ได้รับหน้าที่ให้ทำงานบ้านมักจะมีหน้าที่โดยปริยายในการจัดเตรียมน้ำดื่ม เพื่อบรรจุใส่ขวดแล้วแช่ตู้เย็นให้กับสมาชิกในครอบครัวด้วย เมื่อคนเหล่านั้นได้เสียชีวิตลง การต้มน้ำจึงไม่ได้สืบต่อมายังรุ่นต่อไป แต่จะเลือกใช้น้ำดื่มบรรจุขวดแทน

“คุณยายต้มน้ำให้ทาน...น่าจะเป็นน้ำประปา...ต้มน้ำใส่กาขนาดใหญ่แล้วต้องหิ้ว แล้วใส่ขวดแม่โขงขวดเฮลส์บลูบอย ใส่แก้วแช่ตู้ครัว...พอคุณยายคุณตาผมเสียชีวิตไปแล้ว เราก็ไม่มาต้มน้ำกินนะครับ ผมก็ไม่ต้มน้ำกินนะถ้าพูดตรงนะ...ผมก็ไม่ต้ม แม่ก็ไม่ต้มครับ” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

การต้มน้ำดื่มจากน้ำประปาได้รับความนิยมสำหรับคนรุ่นแรกที่น้ำประปาเข้าถึงตามบ้านใหม่ ๆ ซึ่งมีการสอนกันจะต้องต้มก่อน เพราะมีเชื้อโรค แต่ต่อมาลูกหลานพบว่า การต้มน้ำประปาต้มของคนรุ่นก่อนอาจส่งผลกระทบต่อร่างกาย จึงเลิกต้มน้ำประปาต้ม หันมาพึ่งน้ำบรรจุขวด

“อาจกินน้ำประปาต้ม...ไม่ได้กรองต้มเลย...เราก็อาจจะเห็นว่าอาจป่วยเป็นนิ่ว ผู้ใหญ่เขาจะคุยกันเฉยๆ เพราะว่าต้มน้ำไม่สะอาดก็เลยเป็นนิ่ว ประกอบกับหมอบอกว่าต้มน้ำไม่สะอาดก็เลยเป็นนิ่ว สะสมอะไรอย่างเงี้ย...เลยมี Concern มากขึ้นเกี่ยวกับเรื่องน้ำที่ดื่ม...แม้รัฐบาลจะออกมาโปรโมทว่าน้ำก็อกดื่มได้นะ น้ำก็อกสะอาดนะ น้ำประปาต้มได้ เราก็ไม่มีความเชื่อมั่น” (คุณสายทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

ภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำที่ดื่มสุก อาจจะเป็นขวดแก้ว ขวดพลาสติกใช้ซ้ำ หรือกระบอกน้ำ ซึ่งการใช้ขวดน้ำซ้ำก็เป็นข้อกังวลถึงความสะอาดจากกระบวนการล้างทำความสะอาด การทำให้แห้ง และหากเกิดการชำรุดทำให้เกิดการปนเปื้อนได้ง่าย โดยเฉพาะบริเวณปากขวดและฝาขวด จะทำให้เป็นแหล่งสะสมของเชื้อแบคทีเรียที่มักพบมากในน้ำบรรจุขวดพลาสติกที่มีการเติมน้ำซ้ำหลายครั้ง (กรมอนามัย, 2562ก, 2565ข; สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2558) การล้างขวดจึงถือเป็นความยุ่งยาก

นอกจากนี้แม้จะมีกระบวนการล้างขวดน้ำที่ดี แต่ด้วยคุณสมบัติของขวดที่ใช้ซ้ำมาก อาจเปลี่ยนสี หรือมีกลิ่นไม่พึงประสงค์ การใช้ขวดน้ำที่เป็นขวดแก้วบรรจุน้ำดื่มก็มีปัญหาเกี่ยวกับน้ำหนักของขวด และอาจแตกเสียหายก่อให้เกิดอันตรายได้

“กระบอกแบบนั้น ข้างล่างมันจะเหลืองๆ ก็เลยก็เลยไม่ใช่กันก็เลยเอาทิ้งบ่อยแล้วมันเปลืองช่วงนั้นนะ ค่ะก็เลยต้องใช้ขวดน้ำแบบน้ำเป๊ปซี่” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

รสชาติของน้ำดื่มที่แตกต่างจากน้ำดื่มอื่น ๆ ซึ่งมักจะเป็นกลิ่นเฉพาะ ผู้บริโภคบางคนที่ได้ดื่มน้ำนั้นกับคนในบ้านมาตั้งแต่เด็กจะรู้สึกว่าเป็นกลิ่นของความสะอาด บางคนได้กลิ่นเป็นลักษณะของโลหะ เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หลายคนไม่คุ้นชินจึงเลือกที่จะปฏิเสธจะดื่มน้ำดื่ม รวมทั้งปฏิเสธกลิ่นของภาชนะที่มีลักษณะของโลหะจากแก้วที่เก็บความเย็นด้วย

(3.2.2) น้ำกรอง

น้ำกรองเริ่มได้รับความนิยมเมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้คุณภาพน้ำตามธรรมชาติลดลง เกิดการปนเปื้อนสารพิษต่าง ๆ ลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติ เมื่อผู้คนได้ดื่มน้ำเหล่านั้นและเกิดความเจ็บป่วยต่อเนื่อง เป็นโรคติดต่อ เช่น อหิวาตกโรค จึงเริ่มมีการศึกษาส่วนประกอบในน้ำอย่างจริงจัง และหันมาใส่ใจในคุณภาพน้ำมากขึ้น จนเกิดเป็นความพยายามในการแยกส่วนเสียออกจากส่วนดี และพัฒนาขึ้นกลายเป็นเครื่องกรองน้ำในปัจจุบัน

การกรองน้ำมีบันทึกไว้เป็นภาพวาดที่ค้นพบในสุสานของอียิปต์ที่เอ่ยถึงการกรองน้ำด้วยการใช้ทรายและกรวด และถูกพัฒนาต่อมาโดยฮิปโปเครติส (Hippocrates) บิดาแห่งการแพทย์ได้สร้างเครื่องกรองน้ำขึ้นในรูปแบบถุงผ้าที่รู้จักในชื่อ “Hippocratic sleeve” ซึ่งใช้กรองตะกอนสาเหตุของรสชาติและกลิ่นที่ไม่ดีออกไปจากน้ำที่ผ่านการต้มแล้ว เทคโนโลยีการกรองน้ำพัฒนาขึ้นอย่างมากเมื่อมีการสร้างกล้องจุลทรรศน์โดยลีเวนฮุค (Leeuwenhoek) ทำให้พบสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ ในน้ำที่คิดว่าสะอาดดีแล้ว ประกอบกับอหิวาตกโรคโรคระบาดที่เชื่อมโยงกับเชื้อโรคมาพร้อมน้ำและอาหารที่ระบดหนัก จึงทำให้เกิดความตื่นตัวกับการหากระบวนการทำให้น้ำสะอาดมากขึ้นกว่าเดิม (History of Water Filters, 2021) จนกระทั่งในช่วงศตวรรษที่ 1700 ได้ก่อกำเนิดเครื่องกรองน้ำในครัวเรือนขึ้นเป็นเครื่องแรกทำจากขนสัตว์ ฟองน้ำ และถ่าน (Luminor, 2023) สำหรับประเทศไทยเครื่องกรองน้ำโบราณที่พบทำจากเครื่องปั้นดินเผาทรงกรวย และใส่วัตถุดิบสำหรับการกรองถึง 4 ชั้น ได้แก่ ชั้นที่ 1 ก้อนกรวด กรองสิ่งแปลกปลอมในลักษณะชิ้นใหญ่ ชั้นที่ 2 ทราย กรองสิ่งแปลกปลอมในลักษณะชิ้นเล็ก ชั้นที่ 3 ถ่าน กรองสารพิษที่ปนมากับน้ำและดูดกลิ่น และชั้นที่ 4 ปูน สาลี หรือผ้า ใช้กักเศษผงที่หลุดรอดออกมาจากชั้นต่าง ๆ ทำให้น้ำที่ออกมาเป็นน้ำที่ใสสะอาดและพร้อมใช้งาน (สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, 2562)

เครื่องกรองน้ำทำหน้าที่กรองตะกอน สารอันตราย กลิ่น จุลชีพอันตราย เพื่อทำให้น้ำบริสุทธิ์ ช่วงแรกคนในชุมชนยังคงใช้เครื่องกรองน้ำตามธรรมชาติประกอบด้วยชั้นทรายหินดินใส่ไว้ในกรวยกรองที่ทำจากดินเผา ซึ่งมีใช้กันจริงอยู่ในสมัยปัจจุบันในพื้นที่ห่างไกล

“ตอนเด็ก ๆ พี่เคยทานน้ำกรองผ่านเครื่องกรองน้ำแบบสมัยก่อน มีหิน มีทราย มีกรวด มีถ่าน สมัยก่อนไม่เหมือนสมัยนี้ มลพิษก็ไม่มี สารเคมีก็ไม่มี เป็นธรรมชาติ” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ต่อมาวัสดุของเครื่องกรองน้ำถูกพัฒนาทำจากวัสดุแข็งแรงทนทานจากอลูมิเนียมและวัสดุอื่น มีทั้งรูปแบบติดตั้งถาวรไว้กับผนัง ที่หัวก๊อกน้ำ ที่ตู้กดน้ำ และที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องคุณสมบัติการกรอง ขั้นตอนการบำรุงรักษา ขนาดและค่าใช้จ่าย โดยเครื่องกรองน้ำเชิงพาณิชย์ทั่วไปได้รับความนิยมให้ติดตั้งในระดับครัวเรือน สำนักงาน และหน่วยงานภายในที่มีผู้ใช้งานจำนวนมาก

ปัจจุบันเทคโนโลยีของเครื่องกรองน้ำได้รับการพัฒนาขึ้น โดยสามารถแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ คือ เครื่องกรองน้ำแบบไส้กรอง เครื่องกรองน้ำแบบสารกรอง และเครื่องกรองน้ำแบบผสมผสาน (Coway Thailand, 2565) ซึ่งมีเครื่องกรองน้ำในครัวเรือนใช้เทคโนโลยีที่ได้รับความนิยม เช่น ไส้กรองคาร์บอน (หรือถ่าน) ลดกลิ่นไม่พึงประสงค์ ไส้กรองเรซิน ลดปริมาณหินปูน ทำให้น้ำไม่กระด้าง ไส้กรองซิลิกา (หรือทราย) ทำให้น้ำบริสุทธิ์มากขึ้น ระบบ RO (Reverse Osmosis) สามารถกรองโลหะหนัก สารเคมีจากยาฆ่าแมลง ผงซักฟอก ไวรัสและแบคทีเรียต่างได้ น้ำที่ได้นั้นมีความบริสุทธิ์มากที่สุด จนไม่หลงเหลือแร่ธาตุที่สำคัญต่อร่างกายอยู่เลย ระบบแสงยูวีฆ่าเชื้อ (Ultra Violet Filters: UV) เพื่อฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ด้วยคลื่นแสงที่มีประสิทธิภาพทำลายดีเอ็นเอของเชื้อโรคได้

ไส้กรองน้ำแต่ละประเภทมีคุณสมบัติและอายุการใช้งานที่แตกต่างกัน ซึ่งต้องมีรอบระยะเวลาในการพิจารณาเปลี่ยนไส้กรองเพื่อให้ได้น้ำที่สะอาด ผู้ผลิตเครื่องกรองน้ำแต่ละยี่ห้อ จะมีการจัดชุดองค์ประกอบของการกรองน้ำภายในเครื่องกรองน้ำไว้ เป็นเครื่องกรองน้ำ 3, 5 หรือ 7 ขั้นตอน (O.K.Filter Trading, 2562) ขึ้นกับสภาพของน้ำดิบที่จะนำมากรอง แหล่งน้ำดิบที่นำเข้ามาและลักษณะการใช้งาน แต่ละแบรนด์อาจมีผลิตภัณฑ์ใหม่ด้วยการผสมผสานหลายระบบเข้าด้วยกันเพื่อลดข้อจำกัดและข้อเสียของแต่ละระบบ

เนื่องจากเครื่องกรองน้ำแต่ละรุ่นแต่ละยี่ห้อคุณสมบัติที่แตกต่างกัน ราคาของเครื่องกรองน้ำจึงแตกต่างกันตามคุณสมบัติการกรองน้ำ และความมีชื่อเสียงของเครื่องกรองน้ำ ซึ่งมีราคาตั้งแต่หลักพัน-หลักหมื่น ซึ่งนอกจากจะมีความแตกต่างกันในเรื่องราคาเครื่องกรองน้ำแล้ว ราคาอะไหล่ ไส้กรอง และการบริการต่าง ๆ ก็แตกต่างกันเช่นกัน (Live Healthy, 2564)

การเข้าถึงน้ำกรองของคนในชุมชนในทางตรง คือ การติดตั้งเครื่องกรองน้ำไว้ที่ที่พักของตัวเอง เพื่อใช้ดื่มโดยตรง หรือใช้สำหรับการทำกับข้าว โดยมีรูปแบบเครื่องกรองน้ำ

การพิจารณาคัดเลือกเครื่องกรองน้ำต้องใช้ความรู้ความเชี่ยวชาญ โดยทั่วไปผ่านการนำเสนอขาย โดยผู้ขายที่ใช้การทดลองเชิงประจักษ์ให้เห็นความใสสะอาดและองค์ประกอบน้ำที่ผ่านเครื่องกรองน้ำ อีกส่วนหนึ่งคือจากการแนะนำจากบุคคลหรือหน่วยงานที่น่าเชื่อถือ

ก่อนจะมีเครื่องกรองน้ำคนในชุมชนจะตักน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติโดยตรง หรือจากการตักน้ำประปาโดยตรง เครื่องกรองน้ำเข้ามาในชุมชนชนบทและชุมชนเมืองราว 30-40 ปี ทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นจึงลดลง จากนั้นจึงมีการแนะนำและบอกต่อกัน และเลือกที่จะตักน้ำผ่านเครื่องกรองน้ำที่เชื่อว่ามีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเฉพาะตะกอนแขวนลอยในน้ำ และกลิ่นคลอรีน

เทคโนโลยีที่ใช้ในเครื่องกรองน้ำมีความซับซ้อนกับคนทั่วไป ทำให้เข้าใจความแตกต่างของเทคโนโลยีประกอบการเลือกซื้อเองได้ยาก ต้องใช้การแนะนำผ่านผู้ขายที่พยายามทำการทดลองทางวิทยาศาสตร์ให้เห็นว่าน้ำดิบจากแหล่งต่าง ๆ กับน้ำที่ผ่านการกรองมีความแตกต่างกัน ทำให้ผู้บริโภคมีความเชื่อมั่นในเครื่องกรองน้ำนั้น ๆ ประกอบกับค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้น ในช่วงแรกจึงไม่ได้รับความนิยม ต่อมาเมื่อเห็นผลคุณภาพน้ำและมีทางเลือกให้กับเทคโนโลยีในระบบเครื่องกรองน้ำ ทำให้มีทางเลือกในด้านราคามากขึ้น เครื่องกรองน้ำจึงได้รับความนิยมมากขึ้น

“ปี 2539 คนขายเครื่องกรองน้ำเพิ่งเข้ามาในชุมชน มีบ้านนั่งติด ต่อมาก็ติดกันทั้งแฟลต” (คุณวรรรษา (นามสมมติ), การสัมภาษณ์บุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

การพิจารณาระบบการกรองน้ำได้ ขึ้นกับความต้องการของคนในบ้าน โดยเฉพาะหากในบ้านมีคนที่ต้องการดูแลเป็นพิเศษ เช่น เด็ก ผู้สูงอายุ หรือผู้ป่วย มีแนวโน้มที่จะเลือกระบบกรองน้ำแบบเต็มรูปแบบ แม้จะมีราคาแพงกว่า แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นการตัดสินใจขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจ เพราะการได้ตักน้ำผ่านเครื่องกรองน้ำ ไม่เพียงมีค่าใช้จ่ายครั้งแรก ยังต้องมีการบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง ที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายในทุกช่วงเวลา

“เขาไม่ติดเครื่องกรองน้ำกัน เครื่องหนึ่งเป็นหมื่น ไม่มีเงินซื้อครับ” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสัมภาษณ์บุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

การเลือกซื้อเครื่องกรองน้ำ นอกจากจะคำนึงถึงสถานะทางเศรษฐกิจแล้วยังใช้ความเชื่อในเรื่องความสะอาดที่น้ำจะต้องไม่มีสารอะไรเจือปนอยู่เลย และเลือกให้ระบบเครื่องกรองน้ำแบบเดียวกับหน่วยงานที่เชื่อถือ

“ผมสอบถามนางพยาบาลที่โรงพยาบาลใช้เครื่องกรองน้ำ RO จึงเลือกซื้อรุ่นนี้ครับ...ผมรู้ว่าน้ำกรอง RO ไม่เหลืออะไรอยู่ในน้ำเลย แต่ก็ดีกว่ากินสิ่งที่ปนพิษเข้าไป แร่ธาตุอื่นค่อยไปเติมตอนกินอาหารได้ครับ” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

เนื่องจากการติดตั้งเครื่องกรองน้ำถือว่าเป็นการลงทุน และต้องมีค่าบำรุงรักษาอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะต้องมีเงินลงทุนในครั้งแรกแล้ว จะต้องมีการบำรุงรักษาตลอดอายุการใช้งาน เพื่อเป็นหลักประกันว่าจะได้น้ำในคุณภาพน้ำตามที่ต้องการ ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว หลายบ้านประสบปัญหาด้านค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษา โดยเฉพาะการเปลี่ยนไส้กรองน้ำตามรอบ จึงต้องเลิกการดื่มน้ำกรองไปดื่มน้ำแบบอื่น

“ปากก็เห็นเค้าติดเครื่องกรองน้ำกันนะ แต่ถ้าไม่มีเงินเปลี่ยนไส้ เค้าก็มาซื้อน้ำขวดกินกัน” (คุณวรรษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

ขณะที่บางบ้านที่มีความคุ้นชินกับการดื่มน้ำกรอง และไม่มีเวลาจะบำรุงรักษาน้ำกรอง ก็ยังเลือกที่จะดื่มน้ำกรองผ่านเครื่องกรองที่ไม่การบำรุงรักษา ซึ่งมีกลิ่นและตะกอน

“ผมเห็นมาตั้งแต่ผมย้ายมาอยู่ที่นี่...ไม่รู้เขาเปลี่ยนไส้เครื่องกรองน้ำเมื่อไหร่ครับ... กินดูน้ำก็รสชาติแปลก ๆ ครับ” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

น้ำจากเครื่องกรองน้ำที่ต่อท่อน้ำดิบมาจากน้ำประปามักได้รับการวินิจฉัยว่าได้รสชาติที่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของน้ำประปา โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่มีการประกาศจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าสภาพน้ำจะเปลี่ยนแปลงไป เช่น มีความเค็มจากน้ำทะเลหนุน ทำให้ผู้บริโภครู้สึกว่าการดื่มน้ำที่ได้จากเครื่องกรองน้ำมีรสกร่อย ๆ รู้สึกไม่สบายใจ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เปลี่ยนไปดื่มน้ำบรรจุขวดที่มีรสชาติคงที่ ซึ่งผู้บริโภคบางรายเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดื่มน้ำไป ดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดชั่วคราว และกลับมาดื่มน้ำกรองอีกครั้งเมื่อน้ำกรองกลับมาสู่สภาพปกติ แต่บางรายเปลี่ยนไปดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดถาวร

“ยายบอกว่าอยากลองกินน้ำขวด ไม่อยากกินน้ำประปาแล้ว ไม่อยากกินน้ำกรองแล้ว เขาบอกว่าเขามีกลิ่นเหมือนกลิ่นคลอรีนอะ กลิ่นที่ว่าเขาฆ่าเชื้ออะไร เลยไม่กินแล้ว ให้ไปซื้อน้ำขวดให้” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

การกรองน้ำที่ได้รับผลกระทบจากน้ำดิบที่เป็นน้ำประปา ซึ่งมีสภาพน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่เพียงมีผลต่อเครื่องกรองน้ำทั่วไป แต่เครื่องกรองน้ำคุณภาพดี ราคาแพง น้ำที่กรองออกมาได้ในหน้าแล้งก็มีกลิ่น ส่งผลให้ในช่วงดังกล่าวผู้บริโภคต้องหันไปซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด

“เครื่องกรองน้ำบ้านพี่ 4 หมั่น อย่างดี ตัวท็อปเลย เปลี่ยนไส้กรองน้ำที่เกือบหมั่น จะเป็นลม แต่พอน้ำกร่อยมารสชาติน้ำก็ไม่เหมือนเดิม พี่เลยต้องไปซื้อน้ำขวดมาอยู่ดี” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

นอกจากนี้ เนื่องจากสภาพน้ำประปาที่นำมาผ่านเครื่องกรองไม่คงที่สำหรับผู้บริโภคบางรายที่มีเงื่อนไขด้านสุขภาพ เช่น เป็นโรคไต ที่ไม่สามารถรับน้ำที่มีความเค็มสูงได้ หรือผู้สูงอายุที่มีโรคประจำตัวอื่น ๆ จึงต้องเลือกดื่มน้ำบรรจุขวดแทนน้ำกรองจากเครื่องกรองน้ำ

ผู้บริโภคบางรายตั้งข้อสงสัยกับคุณภาพน้ำจากเครื่องกรองน้ำที่ใช้ในครัวเรือนว่ามีระบบการกรองน้ำเพียงอย่างเดียวไม่มีการฆ่าเชื้อโรคอย่างที่มีในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด จึงเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด

“เครื่องกรองน้ำตามบ้านมีตัวกรองน้ำอย่างเดียว ไม่มีการฆ่าเชื้อเหมือนกับน้ำขวด ตัวกรองน้ำเป็นแหล่งสะสมเชื้อโรค...น้ำดื่มฆ่าเชื้อโรค ได้ดื่มตอนเด็กมีกลิ่น เลยทำให้กินน้ำน้อย” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

การเข้าถึงน้ำกรองของคนในชุมชนในช่วงเวลาทำงานสำนักงานหรือหน่วยงานผู้ว่าจ้างจะต้องจัดเตรียมให้มีน้ำดื่มตามกฎหมาย ผู้ว่าจ้างอาจจัดเตรียมน้ำกรองโดยการติดตั้งเครื่องกรองน้ำไว้ที่สถานที่ใดสถานที่หนึ่งในพื้นที่ ข้าราชการ พนักงาน หรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานสามารถดื่มน้ำผ่านเครื่องกรองน้ำที่ให้บริการโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่อย่างไรก็ตาม น้ำจากเครื่องกรองน้ำไม่เป็นที่นิยม เพราะมีข้อสงสัยเกี่ยวกับความสะอาด จากที่เห็นว่ามีคนมาใช้งานเป็นจำนวนมาก และไม่เห็นการบำรุงรักษาเปลี่ยนไส้กรองน้ำเมื่อไหร่อย่างไร ประกอบกับตำแหน่งในการติดตั้งเครื่องกรองน้ำอาจจะไม่สอดคล้องกับพื้นที่ทำงานซึ่งห่างไกลกัน โดยเฉพาะสภาพการทำงานที่มีความยุ่งยากแข่งกับเวลา จึงไม่อยากเสียเวลาแม้แต่จะเดินไปที่ตำแหน่งที่ติดตั้งเครื่องกรองน้ำซึ่งอยู่ไม่ไกลกับโต๊ะทำงาน

ที่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาโดยทั่วไปจะจัดให้มีน้ำดื่มจากเครื่องตู้กดน้ำ ซึ่งมีทั้งแบบตู้กดน้ำที่ตักน้ำกลั่นไว้ด้านบน และที่ต่อท่อน้ำเข้าเครื่องกรองน้ำที่ติดตั้งอยู่หลังตู้กดน้ำ ดังนั้น นักเรียน นิสิต นักศึกษา ครู อาจารย์ และบุคลากรในสถานศึกษานั้น จึงเข้าถึงน้ำกรองผ่านตู้กดน้ำเหล่านี้ แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ดื่มน้ำจากตู้กดน้ำที่สถาบันการศึกษาจัดเตรียมไว้ให้ เนื่องจากมีประสบการณ์ที่เห็นว่ามีคนดื่มน้ำโดยเอามากไปประกบที่ก๊อกน้ำดื่มและดื่มน้ำจากก๊อกโดยตรง คราบต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณตู้กดน้ำ ที่ตั้งของตู้กดน้ำอยู่ใกล้กับห้องน้ำเกินไป ทำให้เกิดความสงสัยในความปลอดภัยของน้ำ รวมทั้งไม่มีการสื่อสารทำความเข้าใจว่ามีการ

บำรุงรักษาและการเปลี่ยนไส้กรองน้ำอย่างไร และที่สำคัญการกักน้ำจากตู้กักน้ำกรองจะต้องจัดเตรียมภาชนะติดตัวมาด้วย ในบางครั้งไม่มีภาชนะติดตัวหรือลืมนำภาชนะมา จึงต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดทดแทน

คนในชุมชนเมืองอาจจะเข้าถึงน้ำกรองได้จากการบริการสาธารณะที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดทำขึ้น เช่น ในหน่วยงานราชการ ในโรงพยาบาล หรือสนามบิน มักเป็นทางเลือกให้กับผู้ที่มีรายได้น้อย คนที่เลือกจะไม่เติมน้ำจากบริการสาธารณะที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดเตรียมให้ เนื่องจากเห็นว่ามีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อ เช่น โรงพยาบาล แม้กระทั่งบรรดาบุคลากรในโรงพยาบาลก็ไม่เลือกที่จะเติมน้ำจากเครื่องกักน้ำที่ให้บริการ

(3.2.3) น้ำประปา

น้ำประปา เป็นชื่อเรียกของน้ำที่ได้รับการบำบัดด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ จนทำให้สะอาดปราศจากเชื้อ การจัดการด้านน้ำประปามีทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชน สำหรับกรุงเทพมหานครมีหน่วยงานที่ดูแลจัดการเกี่ยวกับน้ำประปา คือ การประปานครหลวง และการประปาท้องถิ่นในบางพื้นที่ที่บริหารจัดการกันเองภายในชุมชน

การจัดการด้านน้ำประปาเป็นการจัดหาและกระจายน้ำไปยังครัวเรือนหรืออุตสาหกรรมผ่านท่อส่งน้ำ ระบบประปาเป็นส่วนสำคัญของระบบสาธารณูปโภค มักประกอบด้วยแหล่งน้ำดิบ ท่อส่งน้ำ โรงผลิตน้ำ และเครือข่ายการจ่ายน้ำ ที่จะส่งต่อน้ำที่ผ่านการบำบัดจากโรงผลิตน้ำให้ได้ตามมาตรฐานน้ำที่กำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง น้ำที่ผ่านการบำบัดจะถูกเพิ่มแรงดันและส่งให้กับลูกค้าผ่านเครือข่ายการจำหน่าย (Apure, 2022)

กรรมวิธีการผลิตน้ำประปา คือการทำน้ำดิบที่ได้จากแหล่งน้ำต่าง ๆ มาผ่านกระบวนการเพื่อให้มีคุณภาพ ปราศจากสิ่งสกปรกและเชื้อโรค โดยมีค่าใช้จ่ายต่ำและใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด ซึ่งวิธีที่นิยมใช้กันอย่างแพร่หลาย คือ การทำให้ตกตะกอน การกรอง และการใช้สารเคมี (คลอรีน) ฆ่าเชื้อ ก่อนจะสูบน้ำไปยังกลุ่มเป้าหมาย (วิรัชชาติ โอฬารพิริยกุล และ กิตติวดี บุญเชื้อ, 2557)

แหล่งน้ำดิบที่นำมาใช้ในการผลิตน้ำประปามีทั้งที่เป็นน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน (กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม, 2562) แต่ที่การประปานครหลวงใช้ในการผลิตน้ำประปาของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล คือ น้ำผิวดิน เป็นน้ำดิบจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลผ่าน “คลองประปาฝั่งตะวันออก” ความยาว 30.6 กิโลเมตร จากจุดรับน้ำเหนือวัด

ลำเลียง เมืองปทุมธานี ไปที่โรงงานผลิตน้ำสามเสน โรงงานผลิตน้ำบางเขน และโรงงานผลิตน้ำธนบุรี และ “คลองประปาฝั่งตะวันตก” ความยาวรวม 107 กิโลเมตร จากเขื่อนแม่กลอง อำเภอกำแพง จังหวัดกาญจนบุรี ผ่านอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ไปจนถึงโรงงานผลิตน้ำมหาสวัสดิ์ ตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี (วีรชาติ โอฬารพิริยกุล และ กิตติวดี บุญเชื้อ, 2557)

การจัดการประปาเป็นสิ่งที่มาพร้อมกับการพัฒนาเพื่อให้คุณภาพการดำเนินชีวิตดีขึ้น น้ำประปาในประเทศไทยเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และพัฒนาต่อเนื่องมาจนกระทั่งระบบการประปาได้แพร่กระจายไปทั่วประเทศ รวมถึงในท้องถิ่นชนบท ทำให้คนในท้องถิ่นชนบทได้นำน้ำประปามาใช้ในการอุปโภคและบริโภค

การทำประปาโดยเอกชนสามารถดำเนินการได้โดยการของสัมปทานประกอบกิจการประปา โดยภาคเอกชนที่จะดำเนินกิจการค้าขายในลักษณะของการผลิตและจำหน่ายน้ำประปาให้แก่ประชาชน หรือผู้ใช้น้ำ หรือองค์กร ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง เช่น ในโครงการจัดสรรบ้านและที่ดิน หรือการประปาส่วนภูมิภาค การประปานครหลวง เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น จะต้องดำเนินการขอรับสัมปทานประกอบกิจการประปา ขออนุญาตจำหน่ายน้ำประปา หรือขอขยายเขตสัมปทานประกอบกิจการประปาต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการประปา โดยผู้ขอต้องมีเอกสารประกอบการยื่นขออนุญาตให้ครบถ้วนเกี่ยวกับระบบประปา ผลการวิเคราะห์น้ำประปา ดังนั้นผู้ที่ผลิตน้ำประปาเองได้จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญและดำเนินการค่าใช้จ่ายด้วยตัวเอง (สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2559, 2562, 2561, 2567)

ในช่วงแรกจุดบริการน้ำประปามีจำกัด จะต้องนำภาชนะไปซื้อน้ำประปาจากบ้านที่น้ำประปาเข้าถึงแล้ว ซึ่งมักจะเป็นบ้านของผู้ที่มีตำแหน่งทางสังคมหรือมีฐานะดี ด้วยการนำภาชนะไปรองน้ำ หรือนำสายยางต่อตรงที่บ้านชั่วคราวเพื่อรอกน้ำเข้าสู่ตุ่มหรือโอ่ง รูปแบบการเข้าถึงน้ำประปาของคนในกรุงเทพฯ ในช่วงที่น้ำประปายังมีไม่ถึงทุกบ้านเป็นเช่นเดียวกัน คือ มีการซื้อขายน้ำประปากันเองในชุมชน และการเรียกให้รถขนน้ำมาส่งน้ำที่บ้านตามรอบการขนส่ง

“บ้าเข้ามากรุงเทพฯ ปี 09...บ้านไหนมีน้ำประปา เขาก็ลากสายยางมาใส่โอ่งให้เรา เป็นสายยางสี่เหลี่ยม...ค่าน้ำ 3 บาท” (คุณวรรษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

คนจำนวนไม่น้อยที่ผ่านประสบการณ์ในการดื่มน้ำประปา ทั้งที่เป็นคนในท้องถิ่นชนบทย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองและคนที่อยู่ในเมืองตั้งแต่แรก การดื่มน้ำประปามีทั้งการเปิดก๊อกแล้วดื่มเลย การดื่มโดยไม่ผ่านการกรอง หรือการผ่านเครื่องกรองแล้วนำมาดื่ม

กลุ่มคนที่ดื่มน้ำประปาแบบไม่ผ่านกระบวนการใดเลย ยกเว้นกลุ่มที่ต้องการทดลองชิมรสชาติ หรือมีข้อจำกัดในการเข้าถึงน้ำแบบอื่นเป็นการชั่วคราว หรือได้ดื่มโดยไม่ตั้งใจเพราะมีคนอื่นเตรียมไว้ให้ เช่น น้ำที่อยู่ในกระตักน้ำร่วมกัน ในเหยือกน้ำ ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่ทราบที่มาของน้ำดื่มนั้น แต่เมื่อทราบว่าเป็นน้ำประปามีแนวโน้มว่าจะหยุดดื่มนั้นในทันที

สำหรับกลุ่มคนที่เป็นผู้ใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่เข้าถึงน้ำประปาได้ก่อนจะได้รับการแนะนำเครื่องกรองน้ำ เมื่อได้ติดตั้งเครื่องกรองน้ำก็เลิกดื่มน้ำประปาโดยตรง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนในวัยเด็กในกลุ่มกิจกรรมกับเพื่อน ๆ และกลุ่มคนที่มีข้อจำกัดด้านเศรษฐกิจที่เลือกดื่มน้ำประปาโดยตรง แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไปกลุ่มคนเหล่านั้นมีอายุมากขึ้นก็เลิกดื่มน้ำประปา และหากมีฐานะดีขึ้นก็เลือกที่จะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่ราคาเยอะมาดื่ม

แม้ว่า การประปานครหลวงยืนยันถึงคุณภาพน้ำประปาว่าได้ตามมาตรฐานองค์การอนามัยโลก (WHO) และสามารถดื่มได้อย่างปลอดภัย (การประปานครหลวง กปน (Metropolitan Waterworks Authority - MWA), 2564) มีการลงนามความร่วมมือน้ำประปาปลอดภัยร่วมกับกรมอนามัยเปิดเผยผลการตรวจคุณภาพผ่านเกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้ร้อยละ 100 เหมาะสมบริโภคในครัวเรือน (สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2564) และยังมีการวิจัยสนับสนุนว่าน้ำประปาดื่มได้ (Kordach et al., 2018) แต่กลุ่มที่มีประสบการณ์ในการดื่มน้ำประปาโดยไม่ผ่านกระบวนการใด รวมทั้งกลุ่มคนที่ไม่เคยมีประสบการณ์การดื่มน้ำประปาแบบนี้ หากเป็นสถานการณ์ปกติไม่ถูกบังคับหรือไม่ได้ทำไปโดยไม่รู้ตัว ไม่มีใครเลยที่อยากจะกลับไปดื่มน้ำประปาแบบนี้อีกเลย

“อย่างน้ำประปาอะคะ เขาบอกประปาดื่มได้ แต่ก่อนที่เคยดื่มน้ำประปา แต่ประปาสัณนี้ ลองดมดิ มันมีกลิ่นคลอรีน แล้วมันจะดื่มได้ไหม...พี่เคยเอาน้ำประปามาตั้งทิ้งไว้ 2-3 ชั่วโมง ตามที่การประปาบอกกลิ่นก็ไม่หาย” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

การดื่มน้ำประปาโดยตรงโดยไม่ผ่านกระบวนการใดเลยไม่เป็นที่นิยมเพราะเชื่อว่าจะส่งผลเสียต่อร่างกาย ต้องผ่านการต้มหรือกรอง เพื่อฆ่าเชื้อโรคอีกชั้น ก่อนจะบริโภคได้ (nantanit2014, 2562) จากปัญหาสิ่งปนเปื้อนในน้ำ มีตะกอนดินและสนิมที่มาตามท่อน้ำทำให้น้ำเปลี่ยนสี และความไม่แน่นอนของคุณภาพน้ำประปาทำให้รสชาติที่เปลี่ยนไปตาม

ฤดูกาล น้ำมีความเค็มที่รับรู้สกร่อยได้ เวลาใช้น้ำบ้วนปากจึงรู้สึกว่่าน้ำประปามีรสชาติกร่อย ออกเค็ม อีกทั้งเมื่อนำไปต้มก็จะมีคราบเกลือติดอยู่ (กิตตินันท์ นาคทอง, 2558) ระดับความเค็มของน้ำยังอาจส่งผลกระทบต่อผู้ป่วยกลุ่มที่มีโรคเสี่ยงที่ควรหลีกเลี่ยง ได้แก่ เด็กเล็ก ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย และผู้ที่มีโรคประจำตัว เช่น โรคไต หัวใจ เบาหวาน ความดันโลหิต ตลอดจนผู้ป่วยโรคทางสมอง และสัตว์เลื้อยขนาดเล็ก เพราะมีปริมาณโซเดียม หรือความเค็มเกินปริมาณที่สามารถบริโภค (ผู้จัดการออนไลน์, 2563; ไทยรัฐออนไลน์, 2564ก, 2564ข; ศูนย์สื่อสารสาธารณะ, กรมอนามัย, 2563, 2564ก, 2564ข; ThaiPBS, 2564)

การประปานครหลวงยืนยันว่ามีการตรวจสอบปริมาณคลอรีนที่ใช้มาเชื้อในน้ำประปาอย่างต่อเนื่องว่าปลอดภัยต่อการอุปโภค-บริโภค เปรียบเสมือนเป็นสัญลักษณ์แห่งความสะอาดปลอดภัย สามารถทำให้กลิ่นหายได้ใน 30 นาที เมื่อรองน้ำใส่ภาชนะแบบเปิด (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority – MWA), 2561ก) แต่กลิ่นฉุนและความระคายเคืองต่อระบบทางหายใจที่รู้สึกได้ และการตกค้างของคลอรีนทำให้เกิดผลกระทบต่อร่างกาย เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้คนเปลี่ยนไปเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด

“การทำประปา มันน่าจะใช้คลอรีน คลอรีนมันก็เป็นสารตกค้าง ทำให้เกิดก่อเกิดมะเร็งอยู่แล้ว...ประปาเขาไม่ได้ Backwash แต่ที่นั่นก็มี Backwash เส้นท่อ เขาจะมีโปรแกรม Maintenance อยู่แล้ว วันนี้ นะถึงคุณจะงานเยอะแค่ไหน แต่มันมีโปรแกรม Maintenance คุณก็ต้อง Maintenance” (คุณลดดา พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

นอกจากปัญหาไม่ความสม่ำเสมอของคุณภาพน้ำประปาที่ไม่อาจดื่มได้จริงแล้ว ความไม่เชื่อมั่นในระบบการบริหารงานของหน่วยงานรัฐของประเทศไทยในภาพรวมเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลต่อความไม่เชื่อมั่นในคุณภาพน้ำประปาที่จะสามารถนำมาดื่มได้ แม้กระทั่งเป็นน้ำที่ออกจากหน้าโรงงานผลิตน้ำประปากก็ตาม

“ไม่เชื่อมั่นเรื่องการบริหารจัดการของภาครัฐเลย แม้ว่าเราจะทำงานในหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ แต่ก็ไม่เหมือนกับราชการ ไม่ใช่ราชการนะ...ไม่เชื่อมั่นว่าระบบที่มีจะได้มาตรฐานจริง” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความไม่เชื่อมั่นในการบริการของน้ำประปาเกิดจากความไม่เชื่อมั่นของการดำเนินชีวิตตามรูปแบบของคนไทย ที่มักขาดระเบียบวินัย ไม่ได้คำนึงถึงสุขอนามัย จึงส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของการบริหารงานแบบไทย

“เหมือนมูมมอประเทศ พ้องด้วยกันหมด เราคิดว่าประเทศญี่ปุ่น เขามีการบริหารราชการ เขาโอเคดีไปรงใส เราก็เลยเชื่อมั่นในหน่วยการบริหารจัดการของน้ำ กรมประปาของญี่ปุ่น ถ้าอย่างนั้น ผมก็โอเค

จะไปกินที่ต้นตอของกรมประปาดีกว่าไปอย่าง แต่นี้คือเมืองไทยผมไม่ค่อยเชื่อ” (คุณสาคร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

แม้ว่าผู้บริหารจะพยายามส่งเสริมให้เกิดกระแสการเติมน้ำประปาด้วยกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเติมน้ำประปาให้เห็น แต่ยังไม่อาจสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคได้ เพราะยังสงสัยว่าเป็นการกระทำเพียงชั่วคราว ซึ่งเป็นน้ำที่ถูกจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า ไม่ใช่ น้ำที่มาจากน้ำประปาจริง หากจะพิสูจน์ให้เห็นว่าน้ำประปาดื่มได้จริง ต้องทำให้เห็นในวงกว้างมากขึ้น เช่น นำมาใช้เป็นน้ำดื่มให้กับรัฐบาลในตอนประชุมรัฐสภา เป็นต้น

ปัญหาความไม่เชื่อมั่นในกระบวนการบริหารงานของการประปาอีกประการหนึ่งคือประสบการณ์ที่พบเห็นในกรณีการซ่อมบำรุงท่อประปาที่สร้างภาพความไม่เป็นมืออาชีพ เมื่อเทียบกับหน่วยงานในต่างประเทศที่จะต้องมีความรู้และเครื่องมือและความพิถีพิถันมาก

“เคยเห็นช่างซ่อมท่อประปา ไม่ทำความสะอาดตะกอน แต่ปล่อยให้ไหลไปตามท่อ ซึ่งไม่แปลกใจว่าทำไมน้ำในท่อจึงไม่สะอาด...ถ้าเป็นที่ญี่ปุ่นนะ เขาจะใส่ถุงมือแล้วก็จะมัดระวังกับความสะอาดมาก” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

สิ่งที่เจือปนมากับน้ำที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ทำให้น้ำเปลี่ยนสี มีตะกอน เพราะการส่งผ่านท่อที่เก่า ความดันน้ำที่ไม่แรงพอ ไม่สะอาด ไม่ได้มาตรฐาน จึงไม่มั่นใจว่าน้ำประปาที่มาถึงบ้านปลายทางจะสะอาดเหมือนตอนส่งมาหรือไม่ (ศูนย์ห้องปฏิบัติการและวิจัยทางการแพทย์ และการเกษตรแห่งเอเชีย, 2566)

แรงดันน้ำมีความสัมพันธ์กับคุณภาพน้ำ หากแรงดันน้ำต่ำระหว่างทางจะต้องเพิ่มระบบปั้มน้ำและถังพักน้ำ ทำให้เกิดการปนเปื้อนของเชื้อโรค สิ่งแปลกปลอมจากภายนอกท่ออาจซึมเข้าสู่ภายในท่อ และไม่อาจชะล้างสิ่งสกปรกตกค้างภายในท่อด้วยแรงดันน้ำได้ ซึ่งค่าแรงดันน้ำจะบ่งบอกแรงดันขั้นต่ำว่าน้ำที่เปิดโดยระบบประปาจะพุ่งขึ้นไปในแนวตั้งได้กี่เมตร น้ำประปาทั่วไปจะให้แรงดันประมาณ 1 – 1.5 bar หรือ 10 เมตร (แตกต่างกันในแต่ละพื้นที่) ซึ่งเป็นมาตรฐานที่กำหนดเพื่อให้มั่นใจว่าน้ำที่ส่งผ่านสะอาดและดื่มได้ แต่แรงดันน้ำของประเทศไทยอยู่ที่ประมาณ 6 เมตร วัดจากตำแหน่งปลายเส้นท่อประธาน การไม่มีสถานีย่อยสำหรับการปรับแรงดันน้ำ ทำให้แรงดันน้ำในท่อจ่ายซึ่งเชื่อมต่อกับท่อบริการไปยังสถานที่ใช้น้ำลดลงตามระยะทางการไหลของน้ำเนื่องจากสูญเสียพลังงานในเส้นท่อ ซึ่งการกำหนดแรงดันน้ำให้ต่ำเพราะต้องการลดการสูญเสียที่เกิดจากการรั่วซึมของท่อลำเลียง ซึ่งในปี พ.ศ. 2564 อัตราการสูญเสียน้ำของการประปานครหลวงอยู่ที่ประมาณ 26.76% จากที่เคยเป็น 40% (ศูนย์ห้องปฏิบัติการและวิจัยทางการแพทย์ และการเกษตรแห่งเอเชีย, 2566; Rocket Media Lab, 2564ข)

น้ำประปาที่มีใช้กันอยู่นอกจากใช้แหล่งน้ำดิบมาจากแม่น้ำแล้ว ในอดีตการประปานครหลวงใช้เคยใช้น้ำบาดาลเพื่อผลิตน้ำประปาเช่นกัน (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2555, น. 8) โดยระบบประปาบาดาลเข้ามาช่วยในกรณีที่การผลิตน้ำประปาไม่เพียงพอต่อการใช้งาน ระบบนี้เป็นระบบที่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลเพื่อการอุปโภคบริโภคผ่านระบบการกรองน้ำบาดาลก่อนส่งจ่ายไปใช้ในชุมชน หมู่บ้าน อาคารสูง หรือในโรงงานอุตสาหกรรม (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ง) ระบบน้ำประปาบาดาลที่ใช้ในการอุปโภคและบริโภคในครัวเรือนทำให้ช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในเรื่องการใช้น้ำได้ ซึ่งระบบประปาบาดาล มีทั้งขนาดเล็กเหมาะสำหรับการติดตั้งในครัวเรือนหรือแหล่งชุมชนขนาดเล็ก ระบบประปาบาดาลขนาดกลางเหมาะสำหรับการติดตั้งในแหล่งชุมชนขนาดกลาง หรือในพื้นที่ที่มีความต้องการใช้น้ำในปริมาณมากพอสมควร และระบบประปาบาดาลขนาดใหญ่ เหมาะสำหรับแหล่งชุมชนขนาดใหญ่ ชุมชนเมือง หรือในพื้นที่ที่มีความต้องการใช้น้ำในปริมาณมาก หรือในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ด้วย (มิตรนิรันดร์ เอ็นจิเนียริง, 2567)

(3.2.4) น้ำตู้หยอดเหรียญ

น้ำดื่มจากตู้หยอดเหรียญเป็นแหล่งน้ำดื่มอีกประเภทหนึ่งที่พบเห็นกระจายติดตั้งอยู่ทั่วไปทั้งในย่านที่พักอาศัย หอพัก หรือสถานที่ที่คนทำงานพลุกพล่าน เนื่องจากสะดวกและราคาถูก เมื่อเทียบกับน้ำดื่มบรรจุขวด มีราคาอยู่ที่ประมาณลิตรละ 70 – 85 สตางค์ (ฉลาดซื้อนิตยสารออนไลน์, 2565)

กระบวนการที่ใช้ในการทำให้น้ำสะอาดของตู้หยอดเหรียญอาจแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไปจะประกอบด้วยกระบวนการกรองและการฆ่าเชื้อ ตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญนี้ถือเป็นกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ. 2558 (2558) ออกตามความในมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ดังนั้น ผู้ให้บริการจึงมีหน้าที่ในการบำรุงดูแลและรักษาควบคุมคุณภาพให้ได้ตามมาตรฐานคุณภาพน้ำบริโภคตามที่กฎหมายกำหนด (สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, 2557) โดยมีการตรวจติดตามจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งจะเข้ามาตรวจสอบคุณภาพน้ำ บางครั้งเป็นการตรวจสอบคุณภาพภายนอกตู้ บางครั้งมีการเก็บตัวอย่างน้ำดื่มจากตู้ไปตรวจสอบ

การบริการตู้หยอดเหรียญเป็นอีกธุรกิจที่ได้รับความนิยม เพราะเป็นธุรกิจทำเงินให้ตลอดเวลาทั้งตอนต้นและตอนหลัง เพราะคนในเมืองจะมาใช้บริการตู้กดน้ำทุกช่วงเวลา ผู้ให้บริการมีเพียงพื้นที่แล้วต่อน้ำต่อไฟฟ้าเข้าเครื่องก็สามารถให้บริการได้ ซึ่งอาจแบ่งการบริการตู้

หยอดเหรียญนี้ได้เป็น 3 รูปแบบหลักคือ (1) การที่เจ้าของพื้นที่ซื้อตู้หยอดเหรียญมาบริหารจัดการเอง (2) การให้บริษัทตู้หยอดเหรียญเช่าพื้นที่เพื่อติดตั้งตู้หยอดเหรียญแล้วคิดค่าเช่าพื้นที่กับค่าน้ำและค่าไฟฟ้า และ (3) ไม่คิดค่าเช่าตั้งพื้นที่แต่แบ่งกำไรจากยอดขายน้ำ รูปแบบที่ให้บริการที่แตกต่างกันนี้ ทำให้ภาระหน้าที่ในการบริหารจัดการแตกต่างกันไป หากเป็นแบบแรกเจ้าของพื้นที่จะต้องบำรุงรักษาตู้หยอดเหรียญด้วยตัวเอง ทั้งสภาพภายนอก และการติดตามเรื่องรอบระยะเวลาในการเปลี่ยนไส้กรองน้ำภายในเครื่อง แต่รูปแบบที่ 2-3 บริษัทเจ้าของตู้หยอดเหรียญจะเข้ามาดำเนินการให้

ผู้บริโภคที่เป็นเจ้าของตู้หยอดเหรียญเองเป็นร้านค้าโชห่วย ซึ่งเลือกที่จะใช้น้ำจากตู้หยอดเหรียญมาบริโภค จากเดิมที่ติดตั้งเครื่องกรองน้ำภายในบ้าน เพราะเชื่อมั่นในความสะอาดของน้ำจากตู้หยอดเหรียญซึ่งตนเองเป็นผู้ดูแลความสะอาด และจะได้ยินเสียงตู้น้ำทำงานอยู่ตลอดเวลา

การติดตั้งตู้หยอดเหรียญในบางพื้นที่ นอกจากจะต้องคำนึงถึงคุณภาพน้ำแล้ว การติดตั้งตู้หยอดเหรียญจะต้องขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ อย่างเช่นในชุมชนที่มีการบริหารจัดการพื้นที่ที่ซับซ้อน เพราะต้องเช่าพื้นที่ กรรมการชุมชนจะต้องขออนุญาตเจ้าของพื้นที่ที่แท้จริงเพื่อดำเนินการเรื่องการแบ่งผลประโยชน์ที่ได้จากการขายน้ำให้ด้วย อาจเป็นข้อจำกัดที่ไม่สามารถติดตั้งตู้หยอดเหรียญให้บริการในชุมชนนั้น ๆ ได้

“ตู้ติดตั้งปี 53 บ้าไปคุยกับลูกบ้านให้เสียค่าไฟกับลูกบ้าน ตอนเปิดตู้เขาก็แบ่งให้มา 10% การเคหะมารู้ตอนหลัง การเคหะเรียกค่าติดตั้งในพื้นที่แพง เขาสู้ไม่ไหวก็ยกเลิกไป ... ลูกบ้านไม่มีน้ำกิน ดีที่ปี 57 บ้าได้ร้านค้าประชารัฐมา ก็เลยเอามาติดตั้งเอง ก็ต้องแจ้งเขานะ แต่ไปขึ้นทะเบียนกับเขต เลยไม่เสียภาษี” (คุณวรรษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

จากรายงานการสำรวจตามโครงการสำรวจคุณภาพน้ำดื่มจากตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญ อัฒโนมิติ ในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2561 (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2561) พบการปนเปื้อนเชื้อแบคทีเรีย ชนิดโคลิฟอร์ม (Coliform Bacteria) และฟีคัลโคลิฟอร์มแบคทีเรีย (Fecal Coliform Bacteria) ตู้ไม่สะอาด ตู้ส่วนใหญ่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนประกอบการกับหน่วยงานของกรุงเทพฯ แม้ตู้หยอดเหรียญจะได้น้ำที่ราคาถูก แต่ผู้บริโภคก็ยังต้องสงสัยกับการบำรุงรักษาและคุณภาพของน้ำ

“ยกเว้นตู้กดหยอด 1 บาท แล้วได้น้ำที่ไปใส่เอง มีเครื่องกรองอยู่ข้างใน ถ้ากรองเขาดีก็ดีในระดับหนึ่ง เอามาชนไปใส่เอง น้ำก็ถูก แต่เครื่องกรองมันมีอายุของมันอยู่แล้ว น้ำต้องผ่านกัลิตร สมมติว่าคนนี้อ่านไป 4 ถังหมดไปละ 10 ลิตร เครื่องกรองอันนี้ใช้ได้ 100 ลิตร บ้านนี้เอาไปละ 10 ลิตร อีกบ้านอื่น

เอามา แล้วคนบ้านสุดท้ายที่ทำเหมือนกัน ก็ไม่มีอะไรรองละ จึงทำให้ไม่เชื่อถือ” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

เนื่องจากตู้จำหน่ายหยอดเหรียญจะถูกติดตั้งไว้ในย่านชุมชน ทั้งในโซนที่พักอาศัย และแหล่งที่ทำงาน ผู้บริโภคที่ใช้บริการตู้หยอดเหรียญจึงมักเป็นคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนหรือที่ทำงาน เช่น ใต้หอพัก ใต้ตึกที่ทำงาน ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้น้อย ซึ่งไม่มีทางเลือกในการบริโภคน้ำดื่มแบบอื่น แม้จะรู้สึกถึงรสชาติที่ไม่สะอาด บางรายเคยใช้บริการในช่วงที่มาพักหรือทำงานใหม่ ๆ ต่อมาเมื่อมีรายได้มากขึ้น เปลี่ยนแปลงสถานที่พัก ที่ทำงาน จึงเลือกดื่มน้ำดื่มอื่น รวมทั้งกลุ่มคนที่เมื่อมีรายได้มากขึ้นมองว่าการดื่มน้ำจากตู้กดน้ำหยอดเหรียญทำให้รู้สึกลดคุณค่าในตัวเอง จึงหันไปดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดแทน

“ตอนที่ผมเรียนมหาลัย ถ้าซื้อน้ำแพ็คดื่มเองตลอดมันเป็นค่าใช้จ่ายเยอะ เพราะว่าทั้งผมทั้งแฟนดื่มน้ำเยอะ ก็ดื่มน้ำหยอดเหรียญอะไรก็ได้ แต่ตอนนี้ เราฐานะโอเค เราซื้อน้ำดื่มได้ตลอดแหละ ก็คือน้ำดื่มประจำวันของเรา พอเราดื่มอย่างไปเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ ไปดื่มแบบนั้นมันไม่ชอบเลยครับ แบบรสสัมผัสไม่ชอบเลย กลายเป็นเคยชินที่ดื่มน้ำขวดแล้ว” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

(3.2.5) น้ำดื่มที่ให้บริการภายในหน่วยงาน

น้ำดื่มที่ให้บริการในหน่วยงานเป็นการภายใน เช่น ในสำนักงานหรือสถาบันการศึกษา เป็นการให้บริการในช่วงเวลาของการทำงาน หรือช่วงเวลาที่ต้องเข้าศึกษา ซึ่งได้รับการรับรองตามกฎหมายให้นายจ้างจัดหาให้มีน้ำดื่มที่สะอาดแก่ลูกจ้างและคนทำงานให้เพียงพอ กฎหมายว่าด้วยการและรวมถึงน้ำดื่มที่ใช้ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนสำนักงานด้วย

น้ำดื่มที่ให้บริการกับผู้บริโภคซึ่งทำงานในหน่วยงานนั้น มีหลายรูปแบบ เช่น น้ำกรองจากเครื่องกรองน้ำที่ติดตั้งไว้กับที่จ่ายน้ำโดยตรง ซึ่งกรองจากน้ำประปาหรือน้ำบาดาล น้ำดื่มที่ได้นี้มักจะถูกตั้งข้อสงสัยในเรื่องกระบวนการในการบำรุงรักษา ซึ่งควรจะแปรผันตามจำนวนการใช้งานของคนในสำนักงาน และถูกมองว่าเป็นสาธารณะ คนหม่ำมากใช้ ดังนั้น หากไม่มีปัญหาทางการเงินจึงมักซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดไว้ดื่มแทน

การให้บริการน้ำดื่มในสำนักงานอีกประเภทหนึ่งคือการติดตั้งตู้กดน้ำเย็น โดยการสั่งซื้อน้ำกลลอนให้ใช้ดื่ม แต่จำกัดของผู้กดน้ำนี้ คือ เวลาเปลี่ยนกลลอนน้ำอาจจะมีการปนเปื้อน และเนื่องจากกลลอนน้ำมีขนาดใหญ่ น้ำหนักมาก เป็นข้อจำกัดให้สำนักงานที่ไม่มีผู้ที่แข็งแรงเพียงพอจะยกน้ำกลลอนตั้งไว้ที่ตู้กดน้ำได้

น้ำดื่มที่หน่วยงานให้บริการกับพนักงานอีกรูปแบบหนึ่ง คือ น้ำดื่มบรรจุขวด จะเป็นหน่วยงานที่ให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ และเป็นการให้บริการกับบุคลากรระดับสูง เช่น แพทย์ในโรงพยาบาล ผู้บริหารระดับสูงที่มีคนจัดเตรียมน้ำดื่มให้

สำหรับแขกผู้มาเยือนในสำนักงาน ในบางหน่วยงานยังให้บริการน้ำดื่มเป็นแก้ว คาดว่าน่าจะเป็นน้ำจากตู้กดน้ำ หรือน้ำกรองที่เตรียมใส่ไว้ในตู้เย็น ซึ่งมีผู้บริโภคหลายรายปฏิเสธที่จะดื่มน้ำจากแก้วเหล่านั้น ขณะที่ในหลายหน่วยงานได้เปลี่ยนน้ำดื่มเป็นน้ำดื่มแบบภาชนะปิดสนิท เช่น น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก น้ำดื่มขวดแก้ว

“เราเสิร์ฟลูกค้าแบบนี้เบ็ดเสร็จเด็ดขาดไปเลย ไม่ต้องล้างแก้ว เวลาเสิร์ฟลูกค้าจะแช่เย็นไว้อยู่แล้ว จะมีหลอดให้ ลูกค้าสามารถเปิดฝาขวดแล้วก็เอาหลอดกินได้เลย สามารถทิ้งได้เลยโดยไม่ต้องเก็บล้าง ลูกค้าคนอื่นไม่ต้องใช้แก้วซ้ำ... เพิ่มรายจ่ายนิดนึงแต่ว่าดูสะอาดปลอดภัยลูกค้าแต่ละคนไม่ต้องใช้แก้วร่วมกัน” (คุณพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

(3.2.6) น้ำดื่มที่ให้บริการกับผู้เข้ารับบริการ

น้ำดื่มที่ให้บริการโดยผู้ให้บริการที่เป็นหน่วยงานหรือตามร้านอาหาร เพื่อให้ผู้ที่มารับบริการได้ดื่มน้ำโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เช่น น้ำให้บริการฟรีตามร้านอาหาร น้ำจากตู้กดน้ำในหน่วยงาน

การให้บริการน้ำดื่มฟรีตามร้านอาหาร หรือ โรงอาหาร ยังมีให้เห็นได้ในเขตเมือง แม้ว่าโดยส่วนใหญ่จะเปลี่ยนแปลงไปเป็นการขายน้ำดื่มพร้อมน้ำแข็งแล้ว ทำให้มีการให้บริการน้ำดื่มฟรีน้อยลงก็ตาม หากเป็นศูนย์อาหารหรือโรงอาหารในหน่วยงาน มักอยู่ในรูปแบบตู้กดน้ำ ซึ่งมีแหล่งน้ำมาจากน้ำกรองหรือตู้กดน้ำ ส่วนน้ำดื่มตามร้านอาหารริมทาง จะอยู่ในรูปแบบน้ำในกระติกน้ำขนาดใหญ่ น้ำเหยือกบนโต๊ะอาหาร เป็นต้น

การบริโภคน้ำดื่มที่ให้บริการตามร้านอาหารนั้น ผู้บริโภคที่เลือกดื่มน้ำให้บริการฟรีเหล่านี้มักเป็นร้านอาหารที่ทานประจำ ทราบแล้วว่าน้ำที่ดื่มสะอาดปลอดภัยเพียงพอ แต่หากเป็นร้านที่ไม่คุ้นเคยนอกจากผู้บริโภคจะพิจารณาเรื่องความสะอาดของน้ำดื่มแล้ว ยังพิจารณาสภาพของภาชนะที่จัดเก็บน้ำและภาชนะที่ใช้ดื่ม บางร้านอาจพบเห็นคราบเหลืองติดอยู่ก็จะไม่ดื่ม และหากไม่แน่ใจว่าในร้านนั้น ๆ น้ำน่าจะอะไรมาให้ดื่มก็จะปฏิเสธเช่นกัน และมีแนวโน้มที่จะไม่ดื่มน้ำให้บริการฟรีจากร้านอาหารนั้น ๆ อีกต่อไปเลย และเลือกที่จะซื้อน้ำบรรจุขวดแทน

ในส่วนของ การให้บริการของหน่วยงานที่ให้บริการสาธารณะ เช่น หน่วยงานราชการ หรือ โรงพยาบาล แม้ผู้บริโภคส่วนหนึ่งยอมรับในการดื่มน้ำที่ผู้ให้บริการจัดไว้ให้ แต่ผู้บริโภคอีกส่วนหนึ่งไม่มีความเชื่อมั่นในการเข้ารับบริการ เนื่องจากเป็นบริการที่มีผู้เข้าใช้งาน

จำนวนมากและหลากหลาย ไม่มั่นใจในระบบการบำรุงรักษา ที่ควรจะต้องมีความเข้มข้นมากกว่าปกติ ในกรณีที่ให้บริการสาธารณะที่เป็นโรงพยาบาล ยังมีความเสี่ยง คนที่เข้าใช้บริการจึงเลือกที่จะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีขายอยู่ในโรงพยาบาล

(3.2.7) น้ำดื่มที่ให้บริการแก่สาธารณะชน

น้ำดื่มที่ให้บริการในที่สาธารณะที่มีให้เห็นก่อนหน้าจะเกิดวิกฤติโควิดซึ่งเกิดจากความร่วมมือจากหลายหน่วยงานเพื่อให้บริการแทนน้ำประปาดื่มได้ 400 จุดทั่วกรุงเทพฯ แต่กลับตั้งอยู่ในบริเวณที่ไม่เหมาะสม เช่น ริมถนน เมื่อรถวิ่งผ่านก็อาจมีเศษฝุ่นไปเกาะติดอยู่ที่ท่อน้ำ ทำให้เมื่อดื่มแล้วอาจได้รับสารปนเปื้อนเข้าไปด้วย อีกทั้งไม่มั่นใจว่ามีการตรวจเช็คแท่นน้ำประปาหรือไม่ครั้งล่าสุดเมื่อใด (ศูนย์ห้องปฏิบัติการและวิจัยทางการแพทย์ และการเกษตรแห่งเอเชีย, 2566) ภาพลักษณ์ภายนอกจึงมีสภาพชำรุดทรุดโทรม ขาดการบำรุงรักษา จนต้องถูกรื้อถอนออกไปในปลายปี พ.ศ.2564 เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (กรมประชาสัมพันธ์, 2564; การประปานครหลวง, 2564; โพสต์ทูเดย์, 2564; ผู้จัดการออนไลน์, 2564)

การให้บริการแทนน้ำประปาดื่มได้ เป็นทางเลือกในการเข้าถึงน้ำสะอาดของคนที่มีรายได้น้อยและคนที่สัญจรไปมา เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศผู้บริโภคหลายคนมีประสบการณ์ในการดื่มน้ำจากแท่นน้ำดื่มลักษณะเดียวกันที่อยู่ในต่างประเทศ เพราะเห็นว่าสภาพของแท่นน้ำประปาเหล่านั้นมีความสะอาดเพียงพอ และมีความมั่นใจในรัฐบาลของประเทศนั้น ๆ ว่าจะดูแลน้ำให้มีความสะอาดเพียงพอได้ นอกจากนี้คนในพื้นที่ก็ดื่มน้ำเหล่านั้นกันเป็นปกติเช่นกัน

โครงการ “Bottle Free Seas” โดย Environmental Justice Foundation Thailand (EJF) ร่วมกับเครือข่าย Refill Bangkok ที่เปิดตัวไปเมื่อเดือนสิงหาคม 2566 เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการเข้าถึงน้ำในพื้นที่สาธารณะของคนในกรุงเทพฯ โดยได้ติดตั้งตู้กดน้ำสาธารณะที่ใช้ระบบเซนเซอร์ในการเติมน้ำลงขวด ร่วมกับระบบแจ้งเตือนใส่กรองและตัวเลขที่แจ้งว่าเติมน้ำไปจำนวนกี่ขวดแล้ว แต่ปัจจุบันยังคงให้บริการจำกัดในพื้นที่ 10 จุดทั่วกรุงเทพฯ และมีข้อจำกัดที่คนจะใช้บริการต้องนำภาชนะมาบรรจุน้ำดื่มเอง

โครงการประปาชุมชน เป็นอีกโครงการหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บริการน้ำดื่มแก่คนในชุมชน เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยภาครัฐ เอกชน และชุมชนท้องถิ่น ในการจัดเตรียมเครื่องผลิตน้ำดื่มที่ได้มาตรฐาน พัฒนาขึ้นเป็นโรงน้ำดื่มของชุมชนที่ช่วยให้ชุมชนได้เข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด แต่อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าวจะเป็นต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงต้องได้รับการสนับสนุนเงินทุนเป็นหลักแสนบาท แม้ว่าจะมีเงินกองทุนที่ได้รับจากภาครัฐ เช่น กองทุนหมู่บ้าน

หรือจากหน่วยงานเอกชนที่สนับสนุนอุปกรณ์การติดตั้งเครื่องผลิตน้ำดื่ม แต่การจะบริหารให้โรงงานน้ำดื่มผลิตน้ำดื่มที่มีคุณภาพจะต้องมีการบำรุงรักษาเครื่องจักรและอุปกรณ์ในการผลิตน้ำดื่มให้อยู่ในสภาพดี ซึ่งต้องอาศัยทั้งค่าใช้จ่ายและบุคลากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญโรงงานน้ำดื่มของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงจะรักษาคุณภาพน้ำต่อไปได้

(3.2.8) น้ำดื่มบรรจุขวด

น้ำดื่มบรรจุขวด เป็นน้ำที่ผ่านกระบวนการที่ทำให้น้ำมีความสะอาดเหมาะสมในการนำมาบริโภค อยู่ภายใต้กฎหมายที่ว่าด้วยน้ำดื่มในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (จารุณี จัตราภิตติพรชัย, 2550) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนน้ำจากทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นสินค้าให้มีขายในตลาดทั่วไปจึงเป็นตัวเลือกหนึ่งที่สำคัญในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนเมืองเนื่องจากมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการในการบริโภคน้ำดื่มของประชาชน โดยเฉพาะยุคแห่งความทันสมัย จุดเริ่มต้นของน้ำดื่มบรรจุขวดอาจจะกล่าวย้อนไปในยุคที่ชาวโรมันเริ่มคิดค้นวิธีส่งน้ำผ่านท่อน้ำจากแหล่งน้ำไปยังสถานที่ที่ต้องการ ทำให้สามารถลำเลียงน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติไปยังแหล่งผลิตและสถานที่ต่างกันได้ แต่ยังมีข้อจำกัดในการกักเก็บน้ำไว้ โดยเฉพาะในการเดินทางของแต่ละบุคคล ก่อให้เกิดการพัฒนาภาชนะบรรจุน้ำขนาดใหญ่ไปเป็นขนาดเล็กจนในที่สุดออกมาในรูปแบบของน้ำในขวด (In Water Bottles, 2018)

น้ำดื่มบรรจุขวดถูกแบ่งได้หลายประเภท ซึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดที่พบเห็นได้ในท้องตลาด (Winfield, 2024) อาจแบ่งได้ เป็น 2 กลุ่ม คือ น้ำดื่ม เป็น น้ำบริสุทธิ์ได้รับการบำบัดโดยวิธีการต่างๆ เช่น การกรองระดับไมโคร รีเวอร์สออสโมซิส หรือการกำจัดไออนในที่สุด น้ำจะมี TDS น้อยกว่า 1 มก./ลิตร และปราศจากสิ่งปนเปื้อนโดยสิ้นเชิง และ น้ำที่มีแร่ธาตุเจือปนอยู่ เช่น น้ำแร่ (Mineral water) คือน้ำที่มีปริมาณของแข็งที่ละลายได้ทั้งหมด (TDS) ตามธรรมชาติอย่างน้อย 250 มก./ลิตร อาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับแหล่งที่มา แต่ที่พบบ่อย คือ แคลเซียม แมกนีเซียม และไบคาร์บอเนต จึงทำให้มีรสขมด้วย น้ำด่าง คือ น้ำที่มีค่า pH สูงกว่า 7.5 มีการกล่าวอ้างว่าความเป็นด่างจะช่วยรักษาสสมดุลของอาหารที่เป็นกรด ช่วยเพิ่มการไหลเวียนของเลือดและการทำงานของกล้ามเนื้อให้กับนักกีฬา ความเป็นด่างอาจเกิดตามธรรมชาติหรือถูกเติมไปในระหว่างกระบวนการผลิต น้ำจากน้ำพุแร่ (spring water) น้ำที่ถูกบรรจุขวดโดยตรงจากน้ำพุแร่โดยไม่มีการบำบัดใดๆ และมี TDS น้อยกว่า 250 มก./ลิตร แตกต่างกันไปตามแหล่งกำเนิดของน้ำพุแร่ โดยปกติจะมีแร่ธาตุที่ดีต่อสุขภาพ แต่ไม่มีรสขมเท่ากับน้ำแร่เนื่องจากมี TDS ต่ำ และ น้ำอเล็กโทรไลต์ คือ น้ำที่มีแร่ธาตุที่ดีต่อสุขภาพ (แคลเซียม แมกนีเซียม วานาเดียม และอื่นๆ) และให้รสชาติที่สดชื่น แร่ธาตุเหล่านี้สามารถเกิดตามธรรมชาติหรือถูกเติมไปในระหว่างกระบวนการผลิตเช่นกัน

สำหรับประเทศไทยอาจจะแบ่งกลุ่มน้ำดื่มอย่างง่าย ๆ ที่พบในท้องตลาดได้เป็น 4 ประเภท คือ (1) น้ำดื่ม คือ น้ำเปล่าที่สะอาด สามารถนำมาบริโภคได้ (2) น้ำแร่ มีแร่ธาตุ และต้องมีการระบุถึงแหล่งที่มา (3) น้ำด่าง ความต่างที่สังเคราะห์หรือที่เป็นโดยธรรมชาติ และ (4) น้ำวิตามิน คือน้ำเปล่าที่เติมแต่งด้วยวิตามินและกลิน

“น้ำดื่มที่ทำ คือ น้ำแร่ แต่เป็นน้ำแร่ที่มี Alkali ซึ่งเป็น Category ใหม่ เพราะมีอยู่คนเดียว ตอนนี้กฎหมายยังไม่รองรับ แต่ อย.ให้ไปเขียนอย่างนี้ได้...อย.รับรองว่าเป็นประเภทที่ 4 แล้ว” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

งานวิจัยนี้ได้มุ่งเน้นศึกษาน้ำดื่มบรรจุขวดประเภทน้ำดื่ม แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดและน้ำแร่ธรรมชาติบรรจุขวดไม่อาจแยกข้อมูลจากกันได้อย่างชัดเจน ในการนำเสนอหลักจะพูดถึงน้ำดื่มบรรจุขวด แต่ในบางส่วนมีการนำเสนอทั้งสองส่วนไปพร้อมกัน

(3.2.8.1) น้ำดื่มบรรจุขวดในประเทศไทย

น้ำดื่ม (น้ำเปล่า) บรรจุขวดในประเทศไทย ถูกผลิตขึ้นเป็นครั้งแรกโดยแม็กซีน นีต (Maxine Woodfield North) หรือที่รู้จักกันในชื่อแฮมมูนีต ซึ่งพบโอกาสในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดขายในประเทศไทยที่ตอนนั้นยังมีเพียงน้ำประปาและน้ำโซดา (สิริอนงค์ ฤทธอมกุลบุตร, 2566, น. 10) แฮมมูนีตได้ก่อตั้งบริษัท North Star จำกัด ในปี ค.ศ.1954 ผลิตน้ำดื่ม Polaris เป็นรายแรกให้กับตลาดประเทศไทยและเป็นรายเดียวผูกขาดตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดของไทยอยู่กว่า 30 ปี (Kurlantzick, 2011; L.A. Times Archives, 2003) จนทำให้ชื่อ “โพลาริส” กลายเป็นชื่อทั่วไปแทนคำว่าน้ำดื่มบรรจุขวดที่รู้จักกันทั้งในหมู่คนไทยและคนต่างชาติ (Montesano, 2013; 77PPP, 2013) น้ำดื่มโพลาริสที่ถูกผลิตขึ้นช่วงแรกได้รับการยอมรับกันในวงแคบเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว โรงแรมและภัตตาคาร และถูกมองว่าเป็นสินค้าสิ้นเปลือง ราคาสูง คนส่วนใหญ่ยังนิยมดื่มน้ำดื่ม น้ำประปา และน้ำฝน ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย (สิริอนงค์ ฤทธอมกุลบุตร, 2566, น. 10) จนกระทั่งทหารอเมริกันในเวียดนามเดินทางมาพำนักในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทำให้ความต้องการน้ำดื่มบรรจุขวดเพิ่มสูงขึ้น ในราว พ.ศ.2502 ประกอบกับการขยายตัวของธุรกิจบ้านจัดสรรที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมือง และพื้นที่ทางไกลที่น้ำประปาเข้าไม่ถึง (Policy Watch, 2567) ต้องใช้น้ำบาดาลซึ่งมีความกระด้าง (ภัทรธฤตา ศรีสว่างวงศ์, 2553, น. 9; นคราญ วงศ์วาท, 2551; นฤชล กันทองค์, 2542)

“ผมเห็นน้ำในขวดพลาสติกครั้งแรกตอนอายุ 8 ขวบ จำได้ว่าอยู่บนโต๊ะเงินงานกินเลี้ยงแต่งงาน... จำไม่ได้ว่าอยู่ในขวดแก้วหรือขวดพลาสติก หรือยี่ห้ออะไร.. มักเรียกว่า “น้ำ Pe-La” เรียกเหมือนชื่อ

ภาษาอังกฤษ แม้รู้กันดีว่ามันคือน้ำเปล่า.. และสิ่งที่ได้ดื่มน้ำเป-ล่านี่เองทำให้เราเป็นคนทันสมัย ขึ้นมาทันที จากปี๊บ จากกาต้มน้ำ จากแก้ว จากขัน เปลี่ยนมาเป็นทันสมัยเมื่อดื่มจากขวดที่ได้รับการ ซิลเพื่อยืนยันความสะอาด ปลอดภัย” (The Sidewalk โลกกว้าง ช้างทางเท้า, 2562)

สภาพแวดล้อมและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีการทิ้งสิ่งปฏิกูลลงใน แม่น้ำลำคลอง และการเกิดมลภาวะด้านต่าง ๆ ร่วมกับปัจจัยด้านสังคมอื่น ๆ ที่มีผลต่อสภาพ ความเป็นอยู่และที่อยู่อาศัย ทำให้ทางเลือกในการเข้าถึงน้ำสะอาดของคนในเมืองลดน้อยลง เปิด โอกาสให้น้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาถึงคนในชุมชนเมือง และผู้บริโภคหลายรายมองว่าเป็นเพียง ทางเลือกเดียวที่มีอยู่ในปัจจุบัน

(3.2.8.2) การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

น้ำดื่มบรรจุขวด คือ การนำน้ำที่ผ่านกรรมวิธีการบำบัดกำจัด สิ่งเจือปนซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อสุขภาพมาบรรจุลงในขวดขายในท้องตลาด มีข้อมูลสำคัญและ กระบวนการที่เกี่ยวข้องซึ่งอาจอธิบายได้ดังนี้

ขนาดของโรงงาน : โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดมีทั้งโรงงานขนาดใหญ่ มีอัตราการผลิตที่รองรับความต้องการทั้งประเทศได้ โรงงานขนาดกลาง มีอัตราการผลิต สูงสุดโดยประมาณ 1 ล้านแพ็คต่อเดือน และโรงงานขนาดเล็ก มีอัตราการผลิตแตกต่างกันตาม คุณภาพของเครื่องจักร ขนาดของโรงงานจะกำหนดรูปแบบของกระบวนการผลิต เช่น การขอ อนุญาตใช้น้ำ การตรวจติดตามคุณภาพ ปริมาณการผลิตของตัวเอง และปริมาณการรับจ้างผลิต เป็นต้น

สถานที่ตั้งโรงงานผลิต : การตั้งโรงงานผลิตน้ำบรรจุขวด จะต้อง คำนึงถึงหลายส่วน ทั้งประเภทและปริมาณน้ำดิบที่ใช้ สภาพแวดล้อมอันมีผลต่อน้ำดิบ ขนาดพื้นที่ การติดตั้งเครื่องจักร เป็นต้น เนื่องจากหากอยู่ไกลจากแหล่งน้ำดิบจะทำให้มีค่าใช้จ่ายในการขนส่ง น้ำดิบและการดูแลท่อลำเลียงน้ำสูง ขนาดพื้นที่ที่เล็กเกินไปเป็นการจำกัดเครื่องจักรบำบัดน้ำ เนื่องจากในการบำบัดน้ำจะต้องมีพื้นที่สำหรับการปรับสภาพน้ำ การตกตะกอน การกำจัดกลิ่น การฆ่าเชื้อโรค ไปที่ส่วนของการบรรจุน้ำลงในภาชนะที่ล้างทำความสะอาด ที่ต้องจัดวางอย่างเป็น ระบบต่อเนื่องกัน ต้องมั่นใจว่ามีที่เหลือเพียงพอจะให้เข้าทำการบำรุงรักษาได้อย่างสะดวก

การคัดเลือกแหล่งน้ำดิบ : น้ำดิบที่ใช้ในการผลิตน้ำบรรจุขวด ได้มา จากทั้งน้ำประปาและน้ำบาดาล

น้ำดิบจากน้ำบาดาลจะต้องมีการขออนุญาตขุดเจาะและขออนุญาต ใช้น้ำบาด จากกรมทรัพยากรน้ำบาดาล โดยจะมีการติดตั้งมิเตอร์จ่ายน้ำเช่นเดียวกับระบบ น้ำประปา การใช้น้ำบาดาลเป็นการลดต้นทุนค่าน้ำดิบและสามารถสูบน้ำมาใช้งานได้อย่างต่อเนื่อง

ทดแทนช่วงหน้าแล้งที่น้ำประปาขาดแคลน บางโรงงานผลิตน้ำขวดจึงเลือกใช้น้ำประปาต่อน้ำดิบเป็นสัดส่วนน้ำถึง 30:70 แต่เนื่องจากสภาพน้ำบาดาลแปรเปลี่ยนไปตามฤดูกาล หากเป็นหน้าแล้งจะมีรสชาติกร่อยมากขึ้น ทำให้ต้องมีกระบวนการปรับสภาพน้ำดิบเพิ่มเติม และอาจส่งผลต่อระยะเวลาในการบำรุงรักษาเปลี่ยนไส้กรองที่สั้นลงด้วย

การใช้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำดิบ เป็นอีกทางเลือกหนึ่ง โดยเฉพาะโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็ก ซึ่งดำเนินการขออนุญาตเปลี่ยนมิเตอร์จ่ายน้ำให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ใช้เวลาประมาณ 7 วัน แต่น้ำประปาบางพื้นที่มีสิ่งเจือปนอยู่สูง จึงต้องมีการปรับสภาพน้ำประปาก่อนนำมาใช้เป็นน้ำดิบในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

“น้ำประปาแถวดอนเมือง มีการก่อสร้างเยอะ ตอนซ่อมท่อก็มีเศษที่ซ่อมลงไปใต้น้ำ ไม่ผ่านการตรวจคุณภาพน้ำ พี่จึงต้องติดตั้งเครื่องกำจัดส่วนแรกก่อนนำน้ำเข้าระบบด้วย” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

เครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด : เครื่องจักรในการผลิตฯ เป็นเครื่องจักรในระดับอุตสาหกรรม มีราคาตั้งแต่หลักแสนไปจนถึงหลักล้าน ความแตกต่างอยู่ที่แบรนด์สินค้า วัสดุที่ใช้หากเป็นเหล็กก็จะเกิดการกัดกร่อนและเป็นสนิมได้ง่าย วัสดุที่ดีคืออลูมิเนียม แต่ราคาจะสูงขึ้น การติดตั้งเครื่องจักรขึ้นกับสภาพน้ำดิบเป็นหลักว่าจะต้องผ่านกระบวนการใดบ้าง ในส่วนของการผลิตน้ำดื่มอาจจะแบ่งได้เป็น 3 ส่วน คือ การเตรียมน้ำดิบ การบำบัดกำจัดสิ่งแปลกปลอม และการฆ่าเชื้อ เพื่อเตรียมนำเข้าสู่กระบวนการบรรจุลงในขวด

แม้ว่าโรงงานผลิตน้ำดื่มจะไม่ผลิตขวดน้ำและฝาขวดเอง เพราะมีความยุ่งยากในการบริหารจัดการ แต่จำเป็นจะต้องมีเครื่องล้างขวดน้ำที่ได้มาจากอีกโรงงานหนึ่ง ก่อนที่จะบรรจุน้ำที่บำบัดได้ เพื่อกำจัดกลิ่นพลาสติกและสิ่งสกปรกที่เกิดจากการกระบวนการผลิตขวดและฝาขวด และความสกปรกจากการขนส่ง

กระบวนการกำจัดบำบัด : เป็นกระบวนการที่สำคัญ ทำให้ได้น้ำที่สะอาด ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น (1) ช่วงการเตรียมน้ำดิบ จะใช้ไส้กรองเรซิน ลดปริมาณหินปูน ทำให้น้ำไม่กระด้าง โดยใช้การแลกเปลี่ยนประจุทำให้แคลเซียมและแมกนีเซียม ถูกดูดซับเอาไว้ที่เรซิน แล้วเปลี่ยนเป็นโซเดียม ใช้น้ำบาดาลหรือน้ำกร่อย (2) การบำบัดน้ำ คือการนำสิ่งแปลกปลอมออกจากน้ำ โดยส่วนใหญ่จะใช้เยื่อกรองที่มีขนาดที่ต้องการระดับไมครอน ที่นิยมใช้คือ ระบบ RO (Reverse Osmosis) เป็นการใช้เยื่อเมมเบรนความละเอียด 0.0001 ไมครอนเพื่อกกรองน้ำแบบออสโมซิสย้อนกลับผ่าน สามารถกรองโลหะหนัก สารเคมีจากยาฆ่าแมลง ผงซักฟอก ไวรัสและแบคทีเรียต่างได้ น้ำที่ได้้นั้นมีความบริสุทธิ์มากที่สุด น้ำที่ได้ออกมาจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ น้ำ

บริสุทธิ์ และน้ำเข้มข้น มีอัตราส่วน 1:10 (3) การฆ่าเชื้อโรค ที่นิยมใช้คือระบบแสงยูวีฆ่าเชื้อ (Ultra Violet Filters: UV) เพื่อฆ่าเชื้อจุลินทรีย์ในเครื่องกรองน้ำ ด้วยคลื่นแสงที่มีประสิทธิภาพทำลายดีเอ็นเอของเชื้อโรคได้

กระบวนการจัดการน้ำอีกประเภทหนึ่งหลังจากปรับสภาพน้ำเรียบร้อยแล้ว เป็นกระบวนการแช่น้ำลงในตัวกรองที่เป็นสารแร่ (แร่ธาตุ) ทำให้น้ำมีรสชาติที่แตกต่างไปจากรสชาติเดิม ซึ่งใช้ในกระบวนการผลิตของผู้ผลิตน้ำบางราย ทำให้น้ำมีรสชาติแตกต่างไปจากน้ำแบรนด์อื่น

การควบคุมคุณภาพ : โรงงานผลิตน้ำจะมีกระบวนการควบคุมคุณภาพน้ำให้อยู่คงที่ นอกจากกระบวนการตรวจสอบเครื่องผลิตน้ำตามปกติแล้ว หากเป็นโรงงานขนาดเล็ก ผู้ดูแลจะใช้เวลาของตนเองในการสุ่มตรวจ (ชิม) น้ำในแต่ละล็อตว่ามีความผิดปกติหรือไม่ หากเป็นโรงงานขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ จะมีการจัดตั้งฝ่ายตรวจสอบคุณภาพน้ำ (QC) และการใช้เครื่องมือในการตรวจสอบน้ำที่ติดตั้งในระบบ และโปรแกรมบำรุงรักษาคุณภาพ เช่น การตรวจเชื้อโรคที่ปนเปื้อนมาในน้ำ การทำ back wash ตามรอบที่กำหนด เป็นต้น

การตรวจสอบคุณภาพน้ำ : หลังการติดตั้งเครื่องผลิตน้ำดื่มเสร็จก่อนที่จะผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดออกจำหน่าย จะต้องนำน้ำที่ได้จากกระบวนการผลิตส่งให้กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ตรวจสอบคุณภาพน้ำ อย. ตรวจสอบสถานที่และกระบวนการผลิตก่อนผลิตจริงและระหว่างการผลิตเพื่อจัดจำหน่าย รวมทั้งหน่วยงานเขตในท้องที่ที่เข้ามาตรวจสอบติดตามเป็นระยะ (กรมอนามัย, 2566; คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ที่ 205/2550 เรื่อง การตรวจประเมินสถานที่ผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิทตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 220) พ.ศ.2544, 2551) การเข้าตรวจติดตามคุณภาพน้ำ มีทั้งแบบที่แจ้งให้ทราบล่วงหน้า และที่ไม่ได้แจ้งให้ทราบล่วงหน้า ในโรงงานขนาดใหญ่อาจจะใช้หน่วยงานตรวจสอบที่เป็นบุคคลที่สามารถ เพื่อตรวจวัดคุณภาพน้ำจากการผลิตด้วย

ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดแบบรับจ้างผลิต ผู้ส่งผลิตจะส่งตัวแทนมาตรวจสอบโรงงาน การผลิต และสุ่มตัวสินค้า เพื่อให้ได้คุณภาพน้ำตามที่ตกลงกันด้วย

มาตรฐานและเครื่องหมายรับรอง : มาตรฐานพื้นฐานที่โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดต้องมี คือ มาตรฐาน อย. ที่ควบคุมเรื่องการผลิตและบรรจุภัณฑ์ให้ผู้บริโภคใช้ประโยชน์ได้เต็มที่และไม่เป็นอันตราย ส่วนมาตรฐานสากลที่มักปรากฏอยู่บนฉลากน้ำดื่ม คือ มาตรฐาน HACCP (Hazards Analysis and Critical Control Points) ที่เน้นวิเคราะห์จุดเสี่ยงในกระบวนการผลิตน้ำดื่มและมาตรการป้องกันอันตรายที่ผู้บริโภคอาจได้รับจากอันตราย มาตรฐาน

HALAL ที่กำกับโดยสำนักงานคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เพื่อรับรองว่าการผลิตน้ำดื่มอยู่ภายใต้ข้อบัญญัติของศาสนาอิสลาม ควบคุมบุคคลและวัตถุดิบต่าง ๆ ในกระบวนการผลิตให้อยู่ในข้อบัญญัติ เช่น ไม่มีสัตว์เลื้อยในโรงงาน

นอกจากนี้ ยังมีมาตรฐานที่ผู้ประกอบการบางรายใช้เป็นตัวชูโรงให้เกิดความแตกต่างจากแบรนด์อื่น คือ มาตรฐานน้ำดื่ม NSF โดยคณะกรรมการ NSF และ WQA สมาคมคุณภาพน้ำดื่ม ครอบคลุมมาตรฐานการทดสอบ การจำหน่ายและบริการ ให้การรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวกับการผลิต การติดตั้ง การขาย เป็นต้น โดยผู้ผลิตมีความเชื่อมั่นว่าเป็นมาตรฐานที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค ทั้งนี้ การแสดงมาตรฐานต่าง ๆ บนฉลากของน้ำดื่มบรรจุขวดจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

ฉลากบรรจุภัณฑ์ : นอกจากใช้เพื่อบอกคุณสมบัติ ขั้นตอนการผลิต วิธีใช้ และคุณประโยชน์ของน้ำ ซึ่งกฎหมายของไทยกำหนดไว้ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 367 (พ.ศ.2525) เรื่องฉลาก กำหนดให้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอาหารควบคุมเฉพาะ จะต้องแสดงเครื่องหมาย อย. (เลขสารบบอาหาร) ขนาดความสูงไม่น้อยไปกว่า 2 มม. สีของตัวเลขจะต้องตัดกับสีพื้นภายในกรอบสีขาว และสีของกรอบจะต้องตัดกับสีพื้นฉลาก และยังต้องระบุข้อความที่ประกอบด้วย ชื่อของผลิตภัณฑ์ที่เป็นภาษาไทย ชื่อผลิตภัณฑ์ที่เป็นภาษาอังกฤษ (ต้องอ่านออกเสียงให้ตรงตามชื่อภาษาไทย) ชื่อ-ที่อยู่-เบอร์โทรศัพท์ผู้ผลิตหรือผู้จำหน่ายน้ำดื่ม ปริมาณอาหารเป็นน้ำหนักสุทธิ โดยฉลากน้ำดื่มสามารถผลิตจากสติ๊กเกอร์โป่งใสหรือทึบแสงก็ได้ (กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566; ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 367) พ.ศ. 2557, 2557)

การแสดงสัญลักษณ์ของกระบวนการผลิต รวมทั้งตรามาตรฐานอื่นจะต้องมีข้อความที่ถูกต้องครบถ้วน ไม่ใช่แค่รูปตราสัญลักษณ์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น มาตรฐาน HACCP จะต้องประกอบด้วยตราสัญลักษณ์ ระบุว่า “ได้รับการรับรองระบบประกันคุณภาพ HACCP สำหรับน้ำเพื่อการบริโภคในภาชนะที่ปิดสนิทจากสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย”

(3.2.8.3) รูปแบบน้ำดื่มบรรจุขวด

แรกเริ่มเดิมทีของการเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในเมือง เกิดขึ้นจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป น้ำดื่มบรรจุขวดได้เข้ามาตอบสนองความต้องการอย่างไม่รู้ตัว รูปแบบของน้ำดื่มบรรจุขวดที่พบเห็นในครอบครัวก่อนที่จะมีน้ำดื่มขวด PET จะแพร่หลาย คือ น้ำดื่มแกลลอน 15-20 ลิตร ในขวดขวดขุ่น ซึ่งผู้ให้บริการจะจัดส่งให้ถึงบ้าน แต่เนื่องจากแกลลอนมี

ขนาดใหญ่ จึงต้องแบ่งเทไว้ในภาชนะขนาดเล็กลงที่อาจมาจากขวดน้ำอัดลมซึ่งล้างทำความสะอาดแล้ว หรือกระบอกใส่น้ำ บางครอบครัวมีเครื่องพ่นแรงเป็นแท่นสำหรับวางแกลลอนน้ำ เมื่อจะใช้ก็โยกไปมาให้ น้ำออกมา บางครอบครัวใช้อุปกรณ์กำลังน้ำนำน้ำออกมาใช้

แกลลอนบรรจุน้ำที่เป็นขวดขาวขุ่นมักพบเห็นตะกอนด้านใน และมีการเปลี่ยนสีของภาชนะ แต่ผู้บริโภคยังคงดื่มน้ำในแกลลอนนั้นต่อไป เนื่องจากไม่มีทางเลือกอื่น ต่อมาวัสดุที่ใช้ในการทำแกลลอนเปลี่ยนเป็นพลาสติกใสทำให้เชื่อมั่นในความสะอาดของน้ำมากขึ้น และเนื่องจากน้ำในแกลลอนต้องสั่งซื้อ การเข้าถึงน้ำแกลลอนยังคงเป็นกลุ่มคนเฉพาะที่มีรายได้ค่อนข้างดี หรือเป็นเจ้าของร้านโชห่วยขายน้ำดื่ม ก็จะได้พบเห็นน้ำในแกลลอนก่อนคนกลุ่มอื่นที่ยังคงดื่มน้ำประปากันอยู่

“น้ำที่เป็นถังแกลลอน ถังสีขาว ๆ ขุ่น ๆ มองไม่เห็นน้ำข้างใน แล้วก็มารอกใส่ขวดน้ำ...แกลลอนขุ่นส่งมาขาดด้วยดื่มเองด้วย ทีละ 10 แกลลอน พอหมดแล้วก็เอาแกลลอนไปคืนเขาแล้วก็เอามาใหม่...เวลากินจะใช้ที่สูบน้ำสีแดงบีบ ๆ ให้มันออกมา...พอดื่มใกล้หมดก็จะเห็นตะกอนนอนก้น หรือไม่กี่ที่กันขวดมีคราบสีเหลือง” (คุณธรรทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

จนกระทั่งน้ำดื่มขวดเล็กเริ่มได้รับความนิยม และการแพร่หลายในหมู่คนเมืองรวมทั้งในหัวเมืองต่าง ๆ โดยในช่วงแรกเป็นน้ำดื่มขวดขุ่น ยี่ห้อโพลาริส ทำให้คนในเมืองมีโอกาสเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็กพกพาได้ แต่น้ำขวดขุ่นสร้างประสบการณ์ที่ไม่ดีให้กับผู้บริโภคหลายราย เนื่องจากกลิ่นของพลาสติกผสมลงไปในน้ำ ทำให้รู้สึกถึงความไม่สะอาด ผู้บริโภคจึงเลือกดื่มเครื่องดื่มประเภทอื่นแทน หรือใช้น้ำในการชะล้างทำความสะอาดแทน

น้ำดื่มขวดขุ่นที่มีในท้องตลาด มีขนาด 500 และ 900 มิลลิลิตร กำหนดราคากลางการซื้อขายไว้ 2.25 และ 3.00 บาท ตามลำดับ (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ เรื่อง ราคากำหนดจ่ายปลีกแนะนำสำหรับสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (ขวด PET), 2553) น้ำดื่มบรรจุขวดขาวขุ่นจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญให้กับคนในเมืองที่มีรายได้ต่ำ เนื่องจากน้ำดื่มขวดขุ่นมีราคาที่ถูกลงกว่าน้ำดื่มบรรจุขวดประเภทอื่น และมีปริมาณที่มากกว่าน้ำดื่มบรรจุขวดประเภทอื่นเช่นกัน

น้ำดื่มบรรจุขวดที่พบเห็นในท้องตลาดได้อีกประเภทหนึ่ง คือ น้ำดื่มบรรจุขวดแก้ว มีขนาด 500 และ 950 มิลลิลิตร กำหนดราคากลางการซื้อขายไว้ 3 และ 6 บาท ตามลำดับ (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ เรื่อง ราคากำหนดจ่ายปลีกแนะนำสำหรับสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (ขวด PET), 2553) น้ำดื่มประเภทนี้ได้รับความนิยมในร้านอาหาร โรงแรม และปัจจุบันมีการรณรงค์ให้ใช้ในครัวเรือนด้วย เวลาซื้อน้ำ

ดื่มในบรรจุภัณฑ์ที่ทำจากแก้ว จะต้องมีการมัดจำค่าขวด เมื่อซื้อน้ำชุดใหม่จะต้องคืนขวดและขวดใหม่มาจะไม่ต้องเสียค่ามัดจำอีก ทำให้ผู้บริโภคที่เป็นบุคคลทั่วไปมองว่าเป็นความไม่สะดวก เพราะในบางครั้งไม่ได้รวบรวมขวดน้ำไว้ที่เดียวกัน ขวดน้ำหายไป ก็ต้องจ่ายค่ามัดจำขวดเพิ่มเติม

น้ำดื่มบรรจุขวดเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เมื่อมีการนำบรรจุภัณฑ์ขวดใส (ขวด PET) มาใช้เป็นบรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้เห็นน้ำดื่มด้านในได้ชัดเจน เป็นความใสสะอาดและตะกอนแขวนลอยในน้ำได้ชัดเจน แม้พลาสติกจะมีลักษณะใส แต่ในขวดพลาสติกก็มีการผสมเบสสีเข้าไปให้ออกเป็นสีโทนฟ้าหรือเขียวบ้าง ทำให้น้ำดื่มดูน่าทานมากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้บริโภคส่วนใหญ่ไม่ได้สังเกตเห็นความแตกต่างเหล่านี้ และมองว่ามีความสะดวกกว่าน้ำดื่มรูปแบบอื่น

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (ขวด PET) ที่พกพาได้ซึ่งมีตามท้องตลาดในอดีตมีขนาดปริมาตรสุทธิ 500-750 มิลลิลิตร ขวดกลาง และ 1500 มิลลิลิตร ขวดใหญ่ ทั้งนี้อาจจะมีขนาดพิเศษ 1000 หรือ 2000 มิลลิลิตร ที่สั่งผลิตให้กับหน่วยงานเป็นพิเศษ โดยกำหนดราคากลางไม่เกินขวดละ 6, 8, 12 และ 15 ตามลำดับ (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ เรื่อง ราคากำหนดจ่ายปลีกแนะนำสำหรับสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (ขวด PET), 2553) ซึ่งต่อมาก็มีการผลิตน้ำขวดขนาด 350 มิลลิลิตร มักถูกเรียกว่าขวดจิ๋ว และขนาด 900 มิลลิลิตร

น้ำดื่มบรรจุขวดแต่ละขนาดถูกใช้ในวาระแตกต่างกัน น้ำดื่มที่ผู้บริโภคทั่วไปดื่มมีขนาด 500-750 มิลลิลิตร ตามสถานการณ์ทั่วไปราคาอยู่ประมาณ 7-10 บาท เป็นขวดที่พกพาสะดวก ขนาดกะทัดรัด แม้ว่าในวันเดียวกันผู้บริโภคคนนั้น ๆ จะต้องดื่มน้ำที่มีปริมาณมากกว่า 1 ขวด แต่ผู้บริโภคก็ยังเลือกที่จะซื้อน้ำขวดขนาดนี้หลาย ๆ ขวด ดื่มหมดแล้วก็ทิ้งขวดได้เลย ไม่มีภาระ และถ้าจะซื้อขวดใหญ่ ก็ไม่สะดวกที่จะพกพา และมีน้ำหนักหนักเกินไป แม้ว่าราคาจะถูกลงก็ตาม เว้นแต่ ขณะที่ซื้อจะมีโปรโมชั่นทางด้านราคาก็อาจจะพิจารณาซื้อน้ำ 2 ขวดเล็ก หรือ ขนาดใหญ่

ส่วนน้ำดื่มขนาดจิ๋ว 350 มิลลิลิตร ก็จะใช้ในงานเฉพาะ เช่น กิจกรรมโรงเรียน การทำบุญ การตักบาตร แจกทาน หรือกิจกรรมอื่น

“เราทำขวด PET กับขวดแก้วมาตลอด...ขวดแก้วส่วนใหญ่ลงตามร้านอาหาร ที่เห็นขวด PET จะมีขนาดขวด 350 ขวด 600 แล้วก็ขวด 1 ลิตรครึ่ง ยังมี 1 ลิตรด้วยครับ...จากยอดขาย 2 แสน 5 แสนต่อเดือน ขนาด 600 กับ 1.5 ลิตรสัดส่วนที่ขายได้ประมาณ 60 40 ส่วนขนาด 350 เป็นกลุ่มเล็กตามโรงเรียน ประมาณซัก 15-20% ประมาณ 5000 แพคอะ” (คุณพงษ์วิไล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

น้ำดื่มที่มีขายในท้องตลาดมีราคาที่แตกต่างกันไปตามบริษัทผู้ผลิต คุณลักษณะของน้ำ แบรินด์สินค้า สถานที่จำหน่าย ลักษณะการวางจำหน่ายปลีก-ส่ง เป็นต้น ตัวอย่างเช่น น้ำดื่มบรรจุผลิตโดยการประปานครหลวง ภายใต้เครื่องหมายการค้า “ป้าป้า” ใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบโอโซน ได้มาตรฐานน้ำดื่มขององค์การอนามัยโลก (WHO) จัดจำหน่ายใน ราคาย่อมเยา ไม่หวังผลกำไร จำหน่ายน้ำดื่มขนาด 350 มิลลิลิตร โหลละ 42 บาท ขนาด 600 มิลลิลิตร โหลละ 45 บาท และขนาด 1,500 มิลลิลิตร แพ็คละ 6 ขวด 46 บาท ซึ่งมีจำหน่ายที่การประปานครหลวงสำนักงานใหญ่ และสำนักงานประจำทั้ง 18 สาขา (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority – MWA), 2561ข)

(3.2.8.4) ช่องทางการเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวด

ปัจจุบันน้ำดื่มบรรจุขวดได้กลายเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไป อาจได้มาโดยการซื้อหรือได้รับการแจกจ่ายตามโอกาสต่าง ๆ

กรณีของการได้รับมาจากการแจกโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย เกิดขึ้นใน กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งผู้จัดงานได้ซื้อหามาหรือมีสปอนเซอร์ของการจัดงานนำมาให้กับผู้เข้าร่วม กิจกรรมได้ดื่ม เป็นการส่งเสริมการตลาดของบริษัทของตัวเอง การแจกจ่ายรวมไปถึงในกรณีการ ทำการสงเคราะห์ให้กับผู้ยากไร้ ผู้ประสบภัยต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้ในกิจกรรมต่าง ๆ แล้ว น้ำดื่ม บรรจุขวดที่ได้รับการแจกจ่ายอีกช่องทางที่สำคัญคือ ได้รับการแจกจ่ายตามปั๊มแก๊ส เมื่อร่วม รายการเติมน้ำมันครบตามยอดการสั่งซื้อที่กำหนด เป็นต้น

น้ำดื่มบรรจุขวดที่ได้รับการแจกจ่าย โดยส่วนใหญ่จะเป็นแบรนด์ที่ไม่ เป็นที่รู้จัก เป็นแบรนด์ท้องถิ่น หรือเป็นแบรนด์ที่ผลิตเฉพาะตามชื่อของกิจการ มีผู้บริโภคส่วนหนึ่ง ไม่ดื่มน้ำแบรนด์ที่ไม่เป็นที่รู้จัก ก็จะนำไปให้กับคนอื่นในบ้าน บ้างก็นำน้ำนี้ไปดื่มก่อนดื่ม ทำกับข้าว หรืออาจจะนำไปรดน้ำต้นไม้

กรณีของน้ำดื่มบรรจุขวดที่ได้มาจากการซื้อขาย เนื่องจากตลาดน้ำ ดื่มมีการแข่งขันกันสูง แม้ว่าจะต้องผ่านการตรวจสอบขั้นตอนการผลิตจากหน่วยงานที่กำกับดูแล เช่น องค์การอาหารและยา (อย.) แต่ก็ยังมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในรูปแบบ คุณภาพ รสชาติ ช่องทางการจัดจำหน่าย และราคา ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม (1) น้ำดื่มท้องถิ่น และ (2) น้ำดื่มแบรนด์ที่มีชื่อเสียง

น้ำดื่มท้องถิ่น เป็นน้ำดื่มที่ผลิตจากผู้ผลิตรายเล็ก มีโรงงานขนาดเล็ก กำลังการผลิตไม่มากนัก เจ้าของโรงงานเป็นเจ้าของที่ตั้งของโรงงาน เจ้าของมีงบในการลงทุน สำหรับการผลิตไม่สูง การตั้งชื่อแบรนด์สินค้าเรียบง่าย ไม่ได้ทำการตลาด ตั้งขายไว้ที่หน้าโรงงาน

มีค่าใช้จ่ายในการบริหารจัดการไม่สูงมากนัก จึงทำให้น้ำดื่มที่ผลิตได้ราคาไม่แพง แต่น้ำดื่มที่ได้ อาจจะมีคุณภาพน้ำไม่สม่ำเสมอ

“ผมเคยซื้อน้ำดื่มยี่ห้อหนึ่ง เป็ดมาที่นึ่งกินไม่ได้เลย กลิ่นคลอรีนแรงมาก” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

น้ำดื่มแบรนด์ผู้ผลิตน้ำดื่ม เป็นน้ำดื่มที่ผลิตขึ้นจากโรงงานที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นโรงงานที่รับผลิตน้ำให้กับบริษัทห้างร้าน มีการตรวจสอบขั้นตอนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน และถูกตรวจสอบโดยฝ่ายตรวจสอบของลูกค้าที่มาสั่งผลิตอย่างสม่ำเสมอ จึงต้องคงคุณภาพของน้ำดื่มให้คงที่ตลอดเวลา โรงงานผลิตน้ำจึงเห็นโอกาสในการผลิตน้ำแบรนด์สินค้าตัวเองออกมา โดยมีการตั้งชื่อแบรนด์ให้น้ำดื่ม และมีการกำหนดกลยุทธ์ด้านการตลาด เช่น การทำแบรนด์การต่อสู้ (fighting brand) ทำการตลาดออนไลน์ เป็นต้น

“ของบริษัทที่มีน้ำดื่มของตัวเอง เราผลิตให้คนอื่นแล้วก็ใช้มาตรฐานเดียวกัน...” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

น้ำดื่มแบรนด์ที่เป็นที่รู้จักระดับประเทศ เป็นน้ำดื่มจากโรงงานผลิตระดับประเทศ ผลิตน้ำดื่มแบรนด์ที่เป็นที่คุ้นหูคุ้นตาของผู้บริโภค เป็นน้ำดื่มที่ผลิตจากผู้ผลิตขนาดใหญ่ที่มีโรงงานผลิตน้ำดื่มเป็นของตัวเอง ครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดของกลุ่มน้ำดื่มสูงสุด โดยแต่ละแบรนด์พยายามต่อสู้แข่งขันเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งทางการตลาดด้วยการสร้างความแตกต่าง เช่น รูปแบบบรรจุภัณฑ์ แคมเปญกับสังคม การใช้อินฟลูเอนเซอร์ เป็นต้น โดยน้ำดื่มในกลุ่มนั้นนอกจากจะพบเห็นได้โดยทั่วไปแล้ว จะยังเห็นในร้านสะดวกซื้อ และห้างสรรพสินค้าชั้นนำ เป็นน้ำที่ได้รับความเชื่อมั่นจากผู้บริโภคมากที่สุด

เนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าตลาดที่มีอยู่อย่างแพร่หลาย ทั้งตามท้องถนนที่มีรถเข็นขายให้บริการ ร้านโชห่วย ร้านสะดวกซื้อ ซุปเปอร์ไฮเปอร์มาร์เก็ต โมเดิร์นเทรด ศูนย์ค้าส่ง ฯลฯ กล่าวได้ว่าแทบทุกที่จะมีการขายน้ำดื่มบรรจุขวด

(3.2.8.5) การตัดสินใจซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด

แต่ละช่องทางการจัดจำหน่ายจะมีเงื่อนไขในการขายสินค้าน้ำดื่มที่แตกต่างกัน โดยจะมีการคัดเลือกสินค้าจากแบรนด์สินค้า บริษัทผู้ผลิต และราคา ทำให้ผู้บริโภคได้เลือกซื้อหาได้ตามความต้องการส่วนตัว และยังมีรูปแบบการสั่งซื้อที่แตกต่างทั้งออนไลน์ออฟไลน์ รวมทั้งบริการพิเศษของผู้ขาย เช่น การส่งถึงหน้าบ้าน ให้บริการกับผู้บริโภคด้วย

ทั้งนี้ ในการสั่งซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด จะพิจารณาจากข้อจำกัดของพื้นที่และความสะดวกในการดื่ม น้ำดื่มบรรจุขวดที่ขายดีที่สุดเป็นน้ำดื่มขนาดพกพา โดยมากหากเป็น

การซื้อเพื่อดื่มระหว่างวันจะซื้อเพียงขวดเดียว แต่หากซื้อเพื่อนำไปบริโภคที่บ้านจะซื้อเป็นแพ็ค และจำนวนการซื้อจะขึ้นอยู่โปรโมชั่น โดยเฉพาะด้านราคาที่ทำให้มีการตัดสินใจซื้อที่มากขึ้น

ในการเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด ยังมีปัจจัยที่สำคัญในด้านรสชาติ เนื่องจากน้ำดื่มแต่ละแบรนด์จะมีรสชาติเฉพาะตัว บรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสมถือว่าย่อย่างสะดวก และเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจร่วมกันของคนในครอบครัว

(3.2.8.6) บรรจุภัณฑ์

การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดนอกจากน้ำที่บรรจุจะต้องตรงตามมาตรฐานแล้ว ภาชนะบรรจุน้ำดื่มมีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกบริโภคเช่นกัน ในขณะที่ขวดแก้วและขวดพลาสติกแบบขุ่น (PE) ได้รับความนิยมจำกัดอยู่เพียงกลุ่มผู้บริโภคบางกลุ่ม น้ำดื่มขวดพลาสติกใส (PET) กลายเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีอย่างแพร่หลาย

บรรจุภัณฑ์แบบแก้ว แม้ว่าจะปราศจากสารเคมี เนื่องจากผลิตขึ้นจากวัสดุจากธรรมชาติ ไม่มีผลต่อรสชาติของน้ำ ไม่มีสารใด ๆ จะละลายผสมลงไปในน้ำได้ (HomeDay, 2564) อีกทั้งมีการสนับสนุนให้ใช้น้ำดื่มบรรจุขวดที่เป็นขวดแก้ว เพื่อการ rius (Reuse) รีไซเคิล (Recycle) และลดขยะ โดยผู้ผลิตน้ำดื่มได้ออกแคมเปญพิเศษเพื่อสนับสนุนให้เกิดการใช้ขวดแก้ว โดยให้บริการส่งน้ำขวดแก้วถึงบ้าน (Singha Drinking Water, 2563) และมีราคาน้ำที่ถูกกว่า (ratirita, 2563) แต่เนื่องจากขวดแก้วมีขนาดที่ค่อนข้างใหญ่ มีน้ำหนักมาก จึงไม่สะดวกที่จะใช้พกพาเดินทาง การดื่มน้ำจากภาชนะบรรจุภัณฑ์ที่เป็นขวดแก้วจะต้องมีการมัดจำค่าขวดในครั้งแรก (Singha Drinking Water, 2563) และมีกระบวนการแลกคืนขวด ฝาจุของบรรจุภัณฑ์น้ำดื่มแบบขวดแก้วให้ความรู้สึกว่าน้ำไม่สะอาด เพราะเพียงแค่ดึงฝาดอกจึงมักพบการใช้ขวดแก้วในพื้นที่เฉพาะ เช่น โรงแรม ไม่เป็นที่นิยมในบ้านเรือนประชาชนทั่วไป

ขณะที่บรรจุขวดน้ำดื่มแบบพลาสติกขุ่น (พลาสติก PE) มีชื่อเรียกว่าขวด High Density Polyethylene (HDPE) ผลิตจากเม็ดพลาสติกโพลีเอทิลีนที่มีความหนาแน่นสูง มีคุณสมบัติแข็งแรงเหนียว ยืดหยุ่น ไม่เปราะแตกง่าย ทนทานต่อสารเคมี ทนความร้อนได้ประมาณ 80-100 องศาเซลเซียส และทนต่อการด่างสูง ได้ขวดจะมีสัญลักษณ์ที่เขียนว่า HDPE หรือ เลข 2 (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2567ก) ขวดพลาสติกนี้ถูกนำมาใช้บรรจุน้ำดื่มเป็นกลุ่มแรก ๆ และยังมีให้เห็นอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน น้ำบรรจุขวดประเภทนี้ไม่เป็นที่นิยมในกลุ่มคนทั่วไป เพราะเมื่อเปิดดื่มน้ำแล้วจะรับรู้ได้ถึงกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ แต่มักนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น การล้างหน้า หรือในกลุ่มชนใช้แรงงานที่ต้องการดื่มน้ำปริมาณมากแต่ไม่มีค่าใช้จ่ายมากนัก

“ภาชนะพลาสติกที่บรรจุน้ำขนาดใหญ่ที่เป็นแกลลอนน้ำที่ทำจากพลาสติกประเภทนี้ มักพบว่าที่ก้นภาชนะจะมีตะกอน และบางแกลลอนจะเปลี่ยนเป็นสีเหลือง ลองใช้มือลูบแล้วจะรู้สึกได้ว่ามีความลื่น” (คุณธราทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

พลาสติกอีกประเภทหนึ่งที่นิยมนำมาใช้ทำขวดบรรจุน้ำดื่ม คือ พลาสติกชนิดพอลิเอทิลีนเทเรฟทาเลต (Poly Ethylene Terephthalate) หรือ ขวด PET สัญลักษณ์เลข 1 (Supang Chatuchinda, 2561) ทำให้ขวดน้ำดื่มมีลักษณะใส เป็นขวดพลาสติกที่ใช้กันมากที่สุดในโลก มีคุณสมบัติในป้องกันการซึมผ่านของแก๊สและความชื้น ช่วยกักเก็บออกซิเจนและคาร์บอนไดออกไซด์ แต่ทนความร้อนได้ไม่ดี ที่อุณหภูมิที่สูงอาจทำสารพิษหลุดออกมาได้ ไม่แนะนำให้นำมาใช้ซ้ำ (Bernau, 2024) รวมทั้งไม่สามารถแช่ช่องฟรีซ เพราะจะทำให้ขวดเปราะ แตกได้ (Creative Talk, 2563) โดยบรรจุภัณฑ์ที่ทำจากพลาสติกใส (PET) ที่ใช้กับน้ำดื่มในปัจจุบันมีขนาดแตกต่างกัน ตั้งแต่เป็นแกลลอนขนาดใหญ่ 20 ลิตร ไปจนกระทั่งขวดน้ำขนาดใหญ่ 1-2 ลิตร ขวดสำหรับพกพา ขนาด 500-900 มิลลิลิตร และขวดสำหรับการใช้งานเฉพาะกิจ ขนาด 300-350 มิลลิลิตร

น้ำที่บรรจุในขวดน้ำพลาสติกชนิดนี้ได้รับความนิยมมาก เนื่องจากมีน้ำหนักเบา พกพาสะดวก แข็งแรงทนทานขวดตกไม่แตก สามารถขึ้นรูป ตกแต่ง ดัดแปลง และสามารถย่อยสลายได้ (จอห์น เลา, 2567) (การย่อยสลายมีผลต่อการ recycle) ตามแบบที่ผู้ผลิตต้องการ จึงสร้างเอกลักษณ์และทำให้เป็นที่จดจำแบรนด์ได้ง่ายขึ้นได้ (SunStore, 2566) บางชนิดใสสามารถมองเห็นสิ่งที่บรรจุอยู่ภายในได้ ทั้งนี้ ผู้ผลิตหลายหลายให้ความสำคัญกับการออกแบบขวดพลาสติก รวมทั้งการออกแบบฉลากให้น่าสนใจและแตกต่าง เช่น การออกแบบรูปทรงให้จับถนัดมือ ให้มีความสวยงาม ให้สะท้อนกับรูปแบบของบริษัท การให้ข้อมูลคนหายไปกับฉลากขวดเป็นต้น (room, 2560) ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้บริโภคเช่นกัน

บรรจุภัณฑ์ที่สะท้อนถึงแนวคิดของผู้ผลิต เช่น การผลิตขวดน้ำดื่มบรรจุขวดที่บางลง หรือฝาเกลียวขนาดเล็กลง ตามเหตุผลด้านสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลกระทบต่อตัดสินใจของผู้บริโภคกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันก็ถูกตัดออกจากตัวเลือกเนื่องจากความไม่สะดวกในตอนเปิดฝา การยกดื่ม การพกพา เช่นกัน

“ใช่ ๆ ตอนนั้นที่เขาก่อโฆษณาใหม่ ๆ หนูกับพี่ชายไปตามหา และดื่มเฉพาะน้ำดื่มยี่ห้อนั้นเลย เพราะต้องการช่วยโลก” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

บรรจุภัณฑ์นอกจากจะหมายถึงตัวขวดที่ใช้บรรจุแล้ว ยังต้องประกอบด้วยฉลากของบรรจุภัณฑ์ฉลากสินค้า ที่นอกจากจะใช้เพื่อบอกคุณสมบัติ ขั้นตอนการ

ผลิต วิธีใช้ และคุณประโยชน์ของน้ำแล้ว ยังใช้สำหรับการสร้างแบรนด์สินค้าเพื่อให้เป็นที่รู้จักแก่ผู้บริโภค กฎหมายแต่ละประเทศได้กำหนดข้อมูลที่ต้องมีบนฉลาก สำหรับประเทศไทยการแสดงผลฉลากน้ำดื่มนั้นจะต้องเป็นไปตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 68 (พ.ศ.2525) เรื่องฉลากกำหนดให้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอาหารควบคุมเฉพาะ จะต้องแสดงเครื่องหมาย อย. (เลขสารบบอาหาร) ขนาดความสูงไม่น้อยไปกว่า 2 มม. สีของตัวเลขจะต้องตัดกับสีพื้นภายในกรอบสีขาว และสีของกรอบจะต้องตัดกับสีพื้นฉลาก และยังต้องระบุข้อความที่ประกอบด้วย ชื่อของผลิตภัณฑ์ที่เป็นภาษาไทย ชื่อผลิตภัณฑ์ที่เป็นภาษาอังกฤษ (ต้องอ่านออกเสียงให้ตรงตามชื่อภาษาไทย) ชื่อ-ที่อยู่-เบอร์โทรศัพท์ผู้ผลิตหรือผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่ม ปริมาณอาหารเป็นน้ำหนักสุทธิ โดยฉลากน้ำดื่มสามารถผลิตจากสติ๊กเกอร์โปร่งใสหรือทึบแสงก็ได้ (กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566; allpackmakelink, 2564)

น้ำดื่มบรรจุขวดยังอยู่ภายใต้มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม จึงต้องระบุข้อความที่เป็นตัวเลข อักษร หรือเครื่องหมายที่ระบุว่าเป็นผลิตภัณฑ์ภายใต้มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม วันเดือนปีที่บรรจุ ปริมาตรสุทธิเป็นลูกบาศก์เซนติเมตร (มิลลิลิตร) หรือลูกบาศก์เดซิเมตร (ลิตร) รหัสรุ่นที่ผลิต ชื่อผู้ทำหรือโรงงานที่ทำ พร้อมสถานที่ตั้งหรือเครื่องหมายการค้าที่จดทะเบียน หากมีภาษาต่างประเทศต้องมีภาษาไทยความหมายเดียวกันเขียนกำกับไว้ (สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, กระทรวงอุตสาหกรรม, 2549)

แม้ว่าน้ำดื่มที่ผ่านกระบวนการปรับปรุงจนสามารถดื่มได้อย่างปลอดภัยและบรรจุไว้ในขวดที่ปิดมิดชิดและยังดูใสสะอาด แต่บริเวณขวดน้ำดื่มจะต้องกำหนดวันหมดอายุไว้ตาม พ.ร.บ.อาหารและยา (อย.) เนื่องจากเมื่อถึงเวลาหนึ่งบรรจุภัณฑ์ขวดพลาสติกอาจปล่อยสารพิษมาเจือปน โดยปกติไม่ควรเก็บเกิน 2 ปี

“หนูก็จะดูวันหมดอายุด้วย ถ้าหมดอายุแล้ว หนูก็ทิ้งลงถังขยะเลย เหมือนกับอาหารอื่น ๆ” (คุณพิรุณ ลดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

ปัจจัยอื่นที่เร่งให้เกิดการหมดอายุของน้ำ คือ ความร้อนซึ่งเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการทำลายโครงสร้างของพลาสติกได้ง่ายมากขึ้น ทำให้พลาสติกเสื่อมคุณภาพและยิ่งปล่อยสารพิษปนเปื้อนในปริมาณที่สูงขึ้น การเก็บน้ำไว้ใกล้กับสารเคมี เช่น ทินเนอร์ (thinner) น้ำมันสารทำความสะอาดชนิดแห้ง แก๊สหลายชนิด อาจมีการซึมผ่านเข้าไปยังขวดน้ำทำให้คุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลงได้ น้ำขวดที่เปิดใช้แล้วอาจมีการเจริญเติบโตของเชื้อจุลินทรีย์หรือแบคทีเรียที่มีความเสี่ยงที่จะเกิดโรคอีกด้วย ควรทานให้หมด ไม่ควรเก็บนานเกิน 2 อาทิตย์ (Jiraporn Pakorn, 2560)

“เวลาที่เห็นเขาตั้งน้ำอยู่ด้านนอกก็จะไม่ซื้อค่ะ มันตากแดด” (คุณวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2566).

แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดจะได้รับความนิยมเนื่องจากความเชื่อถือในความสะอาดที่มีการปิดมิดชิด ดังนั้น แม้จะเป็นน้ำดื่มที่บรรจุมาในขวด แต่เป็นขวดที่เปิดไว้แล้ว ผู้บริโภคก็จะไม่เลือกดื่มน้ำที่อยู่ในขวดเหล่านั้นเช่นกัน หากไม่ทราบว่าใครเปิดน้ำนั้น บางรายจะไม่ดื่มน้ำบรรจุขวดขวดนั้นเลยหากไม่ได้เปิดขวดด้วยตัวเอง

ทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภคที่ปรากฏตามวัฏจักรของน้ำ ประกอบด้วย น้ำฝน น้ำผิวดิน ตามแม่น้ำ ลำคลอง บ่อตื้น และน้ำใต้ดินที่ลึกลงไปชั้นดิน-หิน ถือเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่คนในชุมชนเมืองกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีโอกาสเข้าถึงน้ำและนำมาบริโภคได้ เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่ยังคงสะอาดบริสุทธิ์ ทำให้แหล่งน้ำเหล่านั้นมีความสะอาดปลอดภัย แต่เมืองเมืองถูกพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเข้าถึงน้ำตามธรรมชาติ ทั้งจากสภาพแวดล้อมที่ไม่ส่งเสริมการบริโภคน้ำ รวมทั้งกฎระเบียบต่าง ๆ การพัฒนาความได้ส่งเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและวางโครงสร้างสาธารณูปโภคด้านการประปา ทำให้คนเข้าถึงน้ำประปาได้ และใช้เป็นแหล่งน้ำพื้นฐานเพื่อการบริโภค ที่มีการนำไปผ่านกระบวนการเพิ่มเติม เช่น นำไปต้มดื่ม และสร้างรูปแบบของการดื่มน้ำตามวิถีชีวิตของการพัฒนาสู่ความเป็นเมือง ได้แก่ การกรองน้ำ และน้ำดื่มยี่ห้อหรือเครื่องหมายของเอกชน ซึ่งต้องใช้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำให้กับวิธีการเหล่านั้น

(4) นโยบาย แนวปฏิบัติ และกฎระเบียบ ในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภค

ทรัพยากรที่ใช้ในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคที่สำคัญอีกส่วนหนึ่ง คือ ทรัพยากรเชื้ออำนาจที่ทำให้เกิดความสามารถในการจัดการคนและกิจกรรมที่เป็นโครงสร้างการจัดการและระบบการตัดสินใจ ซึ่งในส่วนนี้จะกล่าวถึงการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภคโดยหน่วยงานที่มีอำนาจ ทำให้สนับสนุนการเข้าถึงและการใช้น้ำเพื่อการบริโภค (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรน้ำ, 2564)

(4.1) การเข้าถึงทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภคภายใต้การกำกับโดยหน่วยงานรัฐ

(4.1.1) การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศไทยที่ผ่านมานั้นมีหลายฉบับและมีหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงาน ต่อมาจึงได้มีการบัญญัติพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ.2561 (2561) เพื่อบูรณาการให้การบริหารทรัพยากรน้ำ

อย่างเป็นระบบ โดยครอบคลุมทรัพยากรน้ำในบรรยากาศ น้ำผิวดิน น้ำใต้ดินและน้ำทะเล ทั้งในแหล่งน้ำสาธารณะ แหล่งกักเก็บน้ำ คลองส่งน้ำ พื้นที่ทางน้ำหลาก ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมถึงแหล่งน้ำระหว่างประเทศหรือแหล่งน้ำต่างประเทศที่ไทยอาจนำมาใช้ประโยชน์ได้ แบ่งออกเป็น 9 หมวด ซึ่งหมวดที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคประกอบด้วย

หมวดที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจของรัฐ ได้แก่ หมวด 1 ทรัพยากรน้ำ กำหนดให้รัฐมีอำนาจใช้ พัฒนา บริหารจัดการ บำรุงรักษา พื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างสมดุลและยั่งยืน หมวด 6 การอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรน้ำ สาธารณะ เน้นการสงวนพื้นที่แหล่งต้นน้ำ พื้นที่ชุ่มน้ำเพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ สาธารณะ หมวด 7 พนักงานเจ้าหน้าที่ หมวดที่เกี่ยวข้องกับการใช้น้ำ ได้แก่ หมวด 2 สิทธิในน้ำ ให้สิทธิบุคคลในการใช้หรือเก็บกักน้ำได้เท่าที่จำเป็นแก่ประโยชน์ในกิจกรรมหรือในที่ดินของตนโดยไม่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนหรือเสียหายแก่บุคคลอื่น และหมวด 4 การจัดสรรน้ำและการใช้น้ำโดยคำนึงถึงน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การรักษาระบบนิเวศ จารีตประเพณี การบรรเทาสาธารณภัย การคมนาคม เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และการท่องเที่ยว ตามลำดับ หากเป็น (1) การใช้น้ำเพื่อการดำรงชีพไม่ต้องขอรับใบอนุญาต ไม่ต้องชำระค่าใช้น้ำ แต่ต้องให้ข้อมูลการใช้น้ำ (2) การใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเพื่อการอุตสาหกรรม การประปาและกิจการอื่น ต้องได้รับใบอนุญาตจากอธิบดีของกรมที่เกี่ยวข้องและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการลุ่มน้ำ หมวดที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบ หมวด 8 ความรับผิดชอบทางแพ่งในกรณีที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรน้ำสาธารณะ และหมวด 9 บทกำหนดโทษ ทั้งนี้กฎหมายฉบับนี้มีทั้งโทษอาญาและทางแพ่ง

ภายใต้กฎหมายฉบับดังกล่าว ได้มีการออกกฎกระทรวงกำหนดลักษณะการใช้น้ำแต่ละประเภท พ.ศ. 2567 ออกเป็น 3 ประเภท ตามลักษณะและการใช้น้ำ โดยประเภทที่ 1 เป็นการใช้น้ำลักษณะส่วนตัวในครัวเรือนหรือเป็นบริการสาธารณะที่มีการใช้น้ำทำไม่เกิน 1 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน หรือใช้น้ำบาดาลไม่เกิน 2 ลูกบาศก์เมตรต่อวัน ประเภทที่ 2 เป็นการใช้น้ำเพื่ออุตสาหกรรมที่มีการใช้น้ำบาดาลเกินสองพันลูกบาศก์เมตรต่อวันต่อบ่อ แต่ไม่เกินสามพันสองร้อยลูกบาศก์เมตรต่อวันต่อบ่อ หรือมีอัตราการใช้ทรัพยากรน้ำสาธารณะที่ไม่ใช้น้ำบาดาลไม่เกินสามหมื่นลูกบาศก์เมตรต่อวัน และประเภทที่ 3 ที่มีอัตราการใช้น้ำปริมาณมากที่อาจส่งผลกระทบต่อสมดุลของทรัพยากรน้ำ (กฎกระทรวง กำหนดลักษณะการใช้น้ำแต่ละประเภท พ.ศ. 2567, 2567) โดยกฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดให้ทรัพยากรน้ำสาธารณะจะถูกบริหารจัดการด้วย

กฎหมายว่าด้วยการชลประทานและกฎหมายว่าด้วยน้ำบาดาล ซึ่งขอยกเฉพาะรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองมากล่าวถึง ดังนี้

(4.1.1.1) น้ำจากชลประทาน

ภาพรวมทรัพยากรน้ำผิวดินจะถูกดำเนินการโดยกรมชลประทาน ที่ดูแลในเรื่องน้ำท่า คือ ดูแลปริมาณน้ำในระบบทั้งหมด ตั้งแต่ปริมาณน้ำฝน การกักเก็บน้ำ การจัดสรรน้ำในภาคครัวเรือน การเกษตร และรวมถึงน้ำที่ใช้ในภาคอุตสาหกรรม

“น้ำต้นทุนของชลประทานมาจากน้ำฝนตกลงสู่แม่น้ำลำคลอง บริหารจัดการน้ำที่ไม่เท่ากันในแต่ละเดือน แต่ละปี...การจัดการน้ำ ให้ใช้ในการอุปโภคบริโภคและอุตสาหกรรมก่อน จากเขื่อนลำเลียงน้ำให้ การประปานครหลวงก่อน ต่อมาเป็นการคำนึงถึงระบบนิเวศน์ คือ การขับไล่น้ำเค็ม น้ำเน่าเสีย จากนั้นจึงคำนวณถึงน้ำเพื่อให้เกษตรกรที่อยู่ในเขตชลประทานทำนาออกฤดู (ทำนารอบสอง) หรือในฤดูแล้ง” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

นอกจากการดำเนินการตามกฎหมายที่ให้อำนาจแก่กรมชลประทาน ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยตรงแล้ว ในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการบริโภคสำหรับคนในชุมชนเมืองและพื้นที่ที่การประปาเข้าถึง กรมชลประทานในฐานะหน่วยงานรัฐผู้รับผิดชอบจะประสานงานกับการประปาในเขตพื้นที่ที่เพื่อกำหนดตัวเลขปริมาณการใช้น้ำและดำเนินการจ่ายน้ำตามความต้องการใช้น้ำให้กับการประปาในพื้นที่และเรียกเก็บค่าบริการในอัตราพิเศษ

“การประปาจะแจ้งปริมาณน้ำทั้งหมด เดือนละเท่าไร กรมชลประทานก็จัดสรรให้ตามนั้นเลยครับ ต้นทุนที่มาจากกรมชลประทานก็คำนวณให้การประปา เป็นการทำงานร่วมกันโดยหน้าที่ไม่ใช่โดยกฎหมาย...เรียกเก็บค่าลำเลียงน้ำจากการประปาประมาณลูกบาศก์เมตรละ 50 สตางค์” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

เมื่อหน่วยงานที่ดูแลเกี่ยวกับการประปาได้รับน้ำแล้วจะส่งเข้าโรงงาน เพื่อผ่านกระบวนการผลิตน้ำประปาและส่งออกให้กับผู้บริโภคในพื้นที่ต่อไป

(4.1.1.2) น้ำใต้ดิน

การบริหารด้านน้ำใต้ดินเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยน้ำบาดาล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือ กรมทรัพยากรน้ำบาดาล จะควบคุมดูแลการใช้น้ำบาดาล คือน้ำใต้ดินที่อยู่ในชั้นดิน กรวด หินทราย หรือหินลึกลงจากผิวดินมากกว่า 10 เมตร (พระราชบัญญัติน้ำบาดาล พ.ศ.2520, 2520) โดยมีการกำหนดเงื่อนไขและวิธีการในการใช้น้ำบาดาลในพื้นที่ต่าง ๆ ที่เป็นเขตน้ำบาดาลและเขตวิกฤติน้ำบาดาล เพื่อควบคุมปริมาณการใช้น้ำบาดาลอย่างเหมาะสม รวมทั้งการกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมที่เกี่ยวข้อง

กรมทรัพยากรน้ำบาดาลกำหนดหลักเกณฑ์พิจารณาจัดประเภทการใช้น้ำบาดาลเพื่อการอุปโภคบริโภคมีหลักเกณฑ์ 3 ประการ (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ง) คือ (1) เพื่อเป็นน้ำดื่มหรือน้ำใช้ภายในครัวเรือนหรือที่พักอาศัย รวมทั้งหมู่บ้านจัดสรร ที่ดินจัดสรรเพื่อพักอาศัย ตึกแถว หรือเรือนแถว (2) ใช้ในสถานที่ราชการ หน่วยงานของรัฐ โรงพยาบาลของรัฐ สถานพยาบาลของรัฐ สนามกีฬาของรัฐ สถาบันการศึกษา หรือศาสนสถาน มูลนิธิ และ (3) ใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตน้ำประปาของรัฐวิสาหกิจ หรือ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อบริการชุมชนสำหรับอุปโภค หรือบริโภค

ค่าใช้จ่ายในการขุดเจาะน้ำบาดาลขึ้นกับความลึกของบ่อและขนาดท่อ และยังต้องชำระค่าธรรมเนียมค่าขอรับใบอนุญาตเจาะหรือใช้น้ำบาดาล ค่าขอละ 10 บาท หากได้รับอนุญาตจะมีค่าธรรมเนียมใบอนุญาตเจาะน้ำบาดาล และใบอนุญาตใช้น้ำบาดาลซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของบ่อน้ำบาดาล คือ บ่อขนาด 2 – 3 นิ้ว, 4 – 5 นิ้ว และ 8 นิ้วขึ้นไป มีค่าธรรมเนียม 100, 500 และ 1000 บาท ตามลำดับ (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ค) และยังคงต้องอายุตามรอบที่กฎหมายกำหนด เพื่อให้เจ้าหน้าที่ได้ติดตามการใช้น้ำบาดาลและผลกระทบต่อระบบนิเวศในพื้นที่ โดยใบอนุญาตเจาะน้ำบาดาล มีอายุไม่เกิน 1 ปี ใบอนุญาตใช้น้ำบาดาลในเขตวิกฤตการณ์น้ำบาดาล (กรุงเทพมหานคร ปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา นนทบุรี นครปฐม สมุทรปราการ และ สมุทรสาคร) ไม่เกิน 3 ปี นอกเขตวิกฤตการณ์น้ำบาดาล (พื้นที่อื่น 70 จังหวัด) ไม่เกิน 5 ปี และใบอนุญาตระบายน้ำลงบ่อน้ำบาดาล มีอายุ ไม่เกิน 5 ปี (กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2564ค) และยังคงใช้ตามเงื่อนไขที่กำหนดในใบอนุญาตเท่านั้น

(4.1.1.3) น้ำจากแหล่งน้ำที่ไม่ใช่ชลประทานและน้ำบาดาล

นอกจากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำโดยกรมชลประทานและกรมทรัพยากรน้ำบาดาลแล้ว ยังมีกรมทรัพยากรน้ำเป็นหน่วยงานในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งรวมถึงการจัดสรรน้ำ การใช้น้ำ และส่งเสริมเกี่ยวกับสัมปทานประกอบกิจการประปา โดยได้ออกกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องในการกำหนดเกณฑ์และเงื่อนไขของผู้ขออนุญาตใช้น้ำ รวมถึงอัตราค่าธรรมเนียมต่าง ๆ กับการใช้น้ำประเภทที่สองและประเภทที่สาม ซึ่งใช้น้ำในกระบวนการบริการและอุตสาหกรรม (กรมทรัพยากรน้ำ, 2563, 2565, 2566; สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2561)

(4.1.2) การควบคุมทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค

นอกจากพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ.2561 (2561) แล้ว การเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคจากแหล่งน้ำสาธารณะของคนในชุมชนเมืองยังอยู่ภายใต้กฎหมายควบคุมการ

ใช้ที่ดินในการขุดเจาะ และเสาะหาแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ.2497 (2497) พระราชบัญญัติการขุดดินและถมดิน พ.ศ.2543 (2543) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562 (2562) พระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่ พ.ศ. 2547 (2547) พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ.2551 (2551) และพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 (2522) ในด้านการควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อมจากการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภค ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการใช้น้ำให้ไม่เกิดมลพิษและความเดือดร้อนรำคาญ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 (2535) พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535 (2535) พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 (2535) ซึ่งกฎหมายดังกล่าวถูกใช้ในการควบคุมการเข้าถึงและการใช้ทรัพยากรน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค ซึ่งต่างมีหน่วยงานภาครัฐเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายในการออกเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมที่ดิน กรมโยธาธิการและผังเมือง กรมควบคุมมลพิษ เป็นต้น (สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน), 2566)

(4.1.3) น้ำประปา

แหล่งน้ำดิบที่ใช้ในการผลิตน้ำประปาโดยทั่วไปมาได้จากทั้งน้ำผิวดิน และน้ำใต้ดิน แต่อย่างไรก็ตามน้ำดิบที่การประปานครหลวงซึ่งเป็นหน่วยงานที่บริหารจัดการน้ำประปาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้นำน้ำดิบจากแหล่งน้ำผิวดิน 2 แห่ง คือ แม่น้ำเจ้าพระยา และเขื่อนแม่กลองเท่านั้น (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority – MWA), 2564) โดยการบริหารงานของการประปานครหลวงนอกจากจะอยู่ภายใต้กำกับของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของหน่วยงานราชการ เช่น พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติ การปฏิบัติราชการทางอิเล็กทรอนิกส์ พ.ศ.2565 แล้ว (การประปานครหลวง, 2566) ยังมีกฎหมายที่กำหนดบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการการประปา ได้แก่ พระราชบัญญัติการประปานครหลวง พ.ศ. 2510 วางหลักเกี่ยวกับการบริหารจัดการการประปานครหลวง และพระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พ.ศ.2526 (2526) วางหลักเกี่ยวกับการรักษาน้ำในคลองประปาที่ใช้เก็บน้ำและส่งน้ำที่ได้มาจากแหล่งน้ำดิบ คลองรับน้ำ หรือ คลองขังน้ำ เพื่อใช้ในการผลิตน้ำประปา (การประปานครหลวง, 2565ค, 2567ก) โดยมีรายละเอียดสรุปดังนี้

พระราชบัญญัติการประปานครหลวง พ.ศ. 2510 (2510) และที่แก้ไขเพิ่มเติม กำหนดให้รวมกิจการประปาในเขตกรุงเทพและปริมณฑล ทั้ง 4 แห่งเดิม คือ จังหวัดพระนคร จังหวัดธนบุรี จังหวัดนนทบุรี และจังหวัดสมุทรปราการ เป็นการประปานครหลวง (กปน.) มี

ฐานะเป็นรัฐวิสาหกิจในสังกัดกระทรวงมหาดไทย จัดตั้ง คณะกรรมการผู้บริหารงานพร้อมกับ กำหนดหน้าที่ ตลอดจนหลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจการงานประปา ไว้ในทุกด้าน ไม่เฉพาะเพียงการควบคุมการผลิต จัดส่ง และจำหน่ายน้ำประปาที่ได้มาตรฐานของการประปานครหลวงและการประปาเอกชนในพื้นที่ แต่ยังรวมถึงออกพันธบัตรเพื่อการระดมทุนในการปรับปรุงและขยายกิจการประปา โดยแบ่งออกเป็น 6 หมวด ได้แก่ หมวด 1 การจัดตั้ง ทุน และเงินสำรอง หมวด 2 การกำกับ การควบคุม และการบริหาร หมวด 3 การสร้าง และบำรุงรักษาระบบการส่ง และการจำหน่ายน้ำ หมวด 4 ความสัมพันธ์กับรัฐบาล หมวด 5 การร้องทุกข์ และการสงเคราะห์ และหมวด 6 การบัญชี การสอบ และการตรวจ

พระราชบัญญัติรักษาคคลองประปา พ.ศ.2526 (2526) ใช้ควบคุมและรักษาคุณภาพและปริมาณน้ำในคลองประปา โดยกำหนดให้ต้องมี การขออนุญาตก่อนการชักน้ำหรือวิดน้ำในคลองประปา คลองรับน้ำ หรือคลองขังน้ำ หรือทำให้น้ำรั่วไหล ยกเว้นตักน้ำไปใช้เพื่อการอุปโภคหรือบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งการขุดหรือขยายคลองประปา คลองรับน้ำ หรือคลองขังน้ำ สร้างทำนบหรือปลูกสร้างในเขตคลองต้องได้รับอนุญาตก่อน ห้ามการเดินเรือ ใช้ถ่อค้า หรือจอดเรือในบริเวณที่มีป้ายหรือเครื่องหมายของการประปาแสดงว่าเป็นบริเวณที่ฝั่งท่อน้ำดิบปล่อยสัตว์ไปในคลอง หรือเขตหวงห้าม ห้ามเทหรือทิ้งสิ่งใด ๆ หรือระบายหรือทำให้น้ำโสโครก ทิ้งซากสัตว์ ขยะมูลฝอย หรือสิ่งปฏิกูลลงในเขตคลองประปา ชักผ้า ล้างสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรืออาบน้ำในเขตคลองประปา จับสัตว์น้ำ รวมถึงห้ามเพาะปลูกพืช ให้ใช้กฎเกณฑ์ในการรักษาคคลองประปาในเขตการประปานครหลวงและการประปาสวนภูมิภาคในลักษณะเดียวกัน

ภายใต้กฎหมายทั้ง 2 ฉบับนี้ การประปานครหลวงมีอำนาจในการกำหนดเงื่อนไขและกฎเกณฑ์การขออนุญาตใช้น้ำรวมถึงค่าธรรมเนียมเรียกเก็บสำหรับการบริการน้ำประปาได้ โดยสามารถขอใช้น้ำได้ทั้งในขณะที่เป็นน้ำดิบซึ่งอยู่ระหว่างการลำเลียงเข้าสู่กระบวนการผลิตจากคลองประปา ประเภท 1 ที่อยู่อาศัย วัด โรงเรียน หรือสาธารณสุขสถาน อัตราค่าน้ำดิบ 1 บาทต่อลูกบาศก์เมตร และประเภท 2 การใช้น้ำอื่น 2 บาทต่อลูกบาศก์เมตร และอาจยกเว้นการเรียกเก็บค่าน้ำดิบในกรณีหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐ สำนักพระราชวัง องค์การการกุศล และเกษตรกร (ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง การขออนุญาตใช้น้ำดิบจากคลองประปา และอัตราค่าน้ำดิบ, 2551)

สำหรับการขอใช้น้ำประปาในเขตพื้นที่ การประปานครหลวงได้กำหนดเงื่อนไขและหลักเกณฑ์การขออนุญาตใช้น้ำประปาในกรณีการติดตั้งประปาใหม่หรือติดตั้งประปาซ้ำ การติดตั้งแบบถาวรหรือชั่วคราว แบ่งเป็น 2 ประเภท (ระเบียบการประปานครหลวง ฉบับที่ 51

ว่าด้วย การกำหนดประเภทผู้ใช้น้ำและการเปลี่ยนประเภทผู้ใช้น้ำ พ.ศ.2558, 2558) คือ ประเภทที่ 1 ที่พักอาศัย (Residence) และประเภทที่ 2 ธุรกิจ ราชการ รัฐวิสาหกิจ อุตสาหกรรม และอื่น ๆ โดยต้องยื่นเอกสารประกอบแบบฟอร์มคำขอที่ต้องประกอบด้วยหลักฐานยืนยันตัวตนในฐานะบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลประกอบเอกสารแสดงกรรมสิทธิ์การครอบครองอาคาร ทั้งนี้จะต้องมีการติดตั้งมาตรวัดน้ำให้เหมาะสมกับปริมาณการใช้น้ำประปา (การประปานครหลวง, 2562) ค่าบริการการใช้น้ำประปาคำนวณจากขนาดมาตรวัดน้ำ (ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง กำหนดอัตราค่าบริการรายเดือน, 2549) และปริมาณการใช้น้ำ (ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง กำหนดอัตราค่าน้ำประปา, 2542) โดยประกาศอัตราค่าน้ำและบริการค่าน้ำประปาต่อลูกบาศก์เมตรตั้งแต่ธันวาคม 2542 สำหรับปริมาณการใช้น้ำตามมาตรวัดน้ำขั้นต่ำของประเภทที่ 1 และ 2 คิดเป็น 45 บาท และ 90 บาท ตามลำดับ และสำหรับอัตราขายเหมา (Bulk Sale) เฉลี่ย 10.50 บาท และ 13.00 บาท ตามลำดับ (การประปานครหลวง, 2567ข, 2567ค)

“ของพีซีเอ็มเตอร์น้ำประปาแยกกันที่บ้านกับที่โรงงาน ที่มาใช้ในโรงงานผลิตน้ำดื่มขอใหม่ ใช้เวลาประมาณ 15 วัน ของที่โรงงานเขาคิดค่าน้ำที่ใช้ตามอัตราก้าวหน้าเลย” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

การประปานครหลวง (กปน.) ครอบคลุมพื้นที่ให้บริการ 3 จังหวัด กรุงเทพมหานคร นนทบุรี และสมุทรปราการ ยืนยันว่ามีระบบในการดูแลรักษาคุณภาพน้ำดิบอย่างละเอียดตลอด 24 ชั่วโมง และยืนยันคุณภาพน้ำประปาตามมาตรฐานองค์การอนามัยโลก (WHO) ก่อนส่งจ่ายผ่านระบบท่อประปากว่า 34,000 กิโลเมตร เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภค (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA), 2564)

(4.2) การผลิตน้ำดื่มเพื่อการบริโภค

เมื่อทรัพยากรน้ำถูกแปรเปลี่ยนเป็นทรัพยากรที่มีมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ เกิดกระบวนการทำให้น้ำให้กลายเป็นสินค้าและมีการซื้อขายได้ผ่านระบบตลาด จึงเกิดแนวคิดในการผลิตน้ำเพื่อการบริโภค ซึ่งถูกกำกับดูแลโดยกระบวนการตามกฎหมาย ซึ่งในการวิจัยนี้ได้มีการกล่าวถึงไว้ใน 2 เรื่องสำคัญ คือ น้ำดื่มที่ได้จากตู้กดน้ำดื่มหยอดเหรียญและน้ำดื่มบรรจุขวด

(4.2.1) น้ำดื่มจากตู้กดน้ำดื่มหยอดเหรียญ

การให้บริการตู้กดน้ำดื่มหยอดเหรียญถือเป็นการดำเนินกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข มาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 (ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ. 2558, 2558) จึงต้องมีการขอรับใบอนุญาตจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะเข้าควบคุมการ

ดำเนินการให้ถูกสุขลักษณะ โดยได้กำหนดแนวปฏิบัติเกี่ยวกับสถานที่ในการติดตั้งตู้หยอดเหรียญ ไม่ให้เกิดการปนเปื้อนได้ง่าย ห่างไกลจากบริเวณที่มีฝุ่น แหล่งระบายน้ำเสีย และแหล่งขยะมูลฝอย ไม่มีแหล่งแมลงและสัตว์พาหะนำโรค คุณลักษณะของตู้น้ำ ต้องทำจากวัสดุที่ไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ มีความสะอาดอย่างสม่ำเสมอและไม่รั่วซึม ใช้แหล่งน้ำที่มีคุณภาพดี เช่น น้ำประปา หรือน้ำจากบ่อบาดาล ต้องมีระบบการตรวจสอบการควบคุมและการปรับปรุงคุณภาพน้ำเพื่อให้ได้น้ำบริโภคที่มีคุณภาพมาตรฐานตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยน้ำบริโภคในภาชนะที่ปิดสนิท นอกจากนี้ยังต้องมีการเก็บตัวอย่างน้ำส่งตรวจ ณ ห้องปฏิบัติการวิทยาศาสตร์ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง รวมทั้งต้องมีการบำรุงรักษาและการทำความสะอาดเป็นประจำ และต้องทำบันทึกและรายงานให้ผู้บริโภคได้ตรวจสอบว่ามีการดำเนินการดูแลบำรุงรักษาอย่างเหมาะสม

สำหรับในกรุงเทพฯ การดำเนินการขอรับใบอนุญาตสามารถดำเนินการได้ที่สำนักงานเขต ในกรณีการประกอบกิจการโดยไม่ได้รับอนุญาตต้องถูกจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 50,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ หากไม่แสดงใบอนุญาตไว้ในที่เปิดเผยต้องถูกปรับไม่เกิน 500 บาท ในระหว่างการประกอบกิจการจะมีหน่วยงานด้านสาธารณสุขเข้าตรวจสอบอยู่เป็นประจำ หากตรวจพบเหตุไม่ถูกต้องหรือฝ่าฝืนพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535 ที่จะมีผลกระทบต่อสภาวะ ความเป็นอยู่ที่เป็นไม่เหมาะสมกับการดำรงชีพของประชาชน หรือจะเป็นอันตรายอย่างร้ายแรงต่อสุขภาพของประชาชน เจ้าพนักงานมีอำนาจในการสั่งให้แก้ไขโดยเร่งด่วน หากผู้ประกอบการไม่ปฏิบัติตามอาจถูกสั่งพักใช้ใบอนุญาต หรือถูกปรับไม่เกิน 2,000 บาท

“ของพีที่ตั้งอยู่หน้าบ้าน ชื้อต่อมาจากบริษัทที่มาติดตั้งให้ ก็เห็นมีหน่วยงานด้านสาธารณสุขมาตรวจสอบตลอดนะ พีก็เปลี่ยนไส้กรองตามรอบของเขา” (คุณยมนา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจโดยมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค และ สภาองค์กรของผู้บริโภคระหว่างวันที่ 15-31 ส.ค. 2565 พบว่าตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญ 1,530 ตู้ ในพื้นที่กรุงเทพฯ 33 เขต ไม่ติดใบอนุญาตประกอบกิจการตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญถึง 1,380 ตู้ หรือคิดเป็น 90% จากที่สำรวจ ไม่มีฉลากระบุตรวจไส้กรอง 1,334 ตู้ คิดเป็นกว่า 87.2% และไม่มีการแสดงรายงานการตรวจคุณภาพน้ำจำนวน 1,392 ตู้ คิดเป็นกว่า 91% (The Coverage, 2565) โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีอำนาจในการสั่งระงับการใช้ตู้กดน้ำได้

“ตู้กดน้ำที่เคยใช้ได้ อยู่ดี ๆ ก็มาแปะกระดาษว่าเสีย เลยต้องซื้อน้ำขวดกิน จากที่กดตู้ได้หอบได้” (คุณวิไลสนะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

(4.2.2) น้ำดื่มบรรจุขวด

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดมลภาวะ ประกอบกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่สอดคล้องกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้ธุรกิจการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเติบโตอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดมีกระบวนการที่อยู่ภายใต้กฎหมายฉบับหลัก คือ พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 (2522) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(4.2.2.1) การควบคุมก่อนออกสู่ตลาด

การขออนุญาตผลิตน้ำดื่ม หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบ ได้แก่

- (1) หน่วยงานท้องถิ่นที่กำกับดูแลการขออนุญาตสถานที่ผลิตอาหารและการชำระภาษีโรงเรือน
- (2) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาหรือสาธารณสุขจังหวัด เพื่อขออนุญาตผลิตอาหารและ
- ขอหมายเลข อย. (3) กรมโรงงาน กรณีที่เครื่องจักรมีกำลังม้าสูงหรือมีแรงงานมากเข้าข่ายเป็น
- โรงงาน (4) กรมทรัพยากรธรณี หากจำเป็นต้องใช้น้ำบาดาล (5) กรมพัฒนาธุรกิจการค้า ในการ
- ก่อตั้งกิจการ (6) กรมสรรพากรเกี่ยวกับภาษีเงินได้และภาษีมูลค่าเพิ่ม

การตั้งโรงงานผลิตน้ำดื่ม จะต้องติดต่อขออนุญาตสถานที่เพื่อผลิตอาหารโดยการตรวจสอบกำลังแรงงานหรือจำนวนคนงาน ถ้าเข้าข่ายเป็นโรงงานอุตสาหกรรมต้องขออนุญาตจากกรมโรงงานอุตสาหกรรม (ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2513) ออกตามความในพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 เรื่อง หน้าที่ของผู้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน, 2513) หากไม่เข้าข่ายการเป็นโรงงานอุตสาหกรรมสามารถติดต่อหน่วยงาน อย. เพื่อขอคำแนะนำการก่อสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่มจากนั้นจึงส่งตัวอย่างน้ำดิบที่ใช้ในการผลิตให้กับหน่วยงานที่รับผิดชอบคุณภาพน้ำ เช่น กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ แล้วจึงสร้างโรงงานผลิตน้ำดื่มและวางเครื่องจักรให้เหมาะสมตามแบบแปลนให้แล้วเสร็จ จึงส่งเอกสารยื่นความจำนงให้ อย. เข้าตรวจสอบอาคารสถานที่ผลิต และเก็บตัวอย่างน้ำที่ผ่านกระบวนการกรอกและบรรจุลงขวด พร้อมฉลากในลักษณะเดียวกับที่จะออกขายจริง แล้วจึงนำผลวิเคราะห์น้ำที่ได้มา ยื่นขอเครื่องหมาย อย. ซึ่งสามารถผลิตและจัดจำหน่ายได้ทันทีหลังได้รับเครื่องหมาย อย.

“ของพี่ตอนยื่นขอตั้งโรงงานผลิตครั้งแรกก็ทำตามขั้นตอนของกฎหมาย แล้วตอนย้ายโรงงานก็ต้องทำเหมือนกัน แต่เนื่องจากน้ำที่เก่าเป็นน้ำกระด้างจึงติดตั้งเครื่องกรองเรซินด้วย มาที่ใหม่ก็เอามาติดตั้งในแปลนด้วย แล้วก็ส่งให้ อย. ตรวจสอบผ่านเรียบร้อยแล้วจึงผลิตน้ำออกขายได้... ของพี่ใช้น้ำประปาในการผลิตเลย ไม่ต้องใช้น้ำบาดาล แคไปเปลี่ยนมิเตอร์ขนาดใหญ่ขึ้นแล้วก็จ่ายค่าน้ำตามจริง” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

โรงงานผลิตน้ำดื่มขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ที่มีกำลังผลิตสูงแหล่งน้ำดิบจากน้ำประปามีต้นทุนที่สูงจึงจำเป็นต้องใช้แหล่งน้ำจากน้ำบาดาล ซึ่งต้องดำเนินการตามกระบวนการขออนุญาตใช้น้ำบาดาล

“โรงงานของเรามีกำลังการผลิตสูงสุดประมาณ 1 ล้านแพ็คต่อเดือน เราใช้ น้ำบาดาล 70% แล้วก็น้ำประปา 30%” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

หลักเกณฑ์วิธีการที่ดีหรือจีเอ็มพี (Good Manufacturing Practice : GMP) หลักเกณฑ์นี้ถูกกำหนดขึ้นโดยสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 220) พ.ศ. 2548 เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (ฉบับที่ 3) เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2544 กำหนดให้ธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่ต้องกำหนดวิธีการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต และการเก็บรักษาสินค้าตามหลักเกณฑ์วิธีการที่ดีหรือจีเอ็มพี (Good Manufacturing Practice : GMP) ซึ่งปัจจุบันมีประเด็นพิจารณา ได้แก่ (1) สถานที่ผลิตและอาคารที่ผลิต (2) เครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิต (3) แหล่งน้ำที่ใช้ผลิตน้ำดื่ม (4) ภาชนะบรรจุ (5) สารทำความสะอาดและฆ่าเชื้อ (6) การบรรจุ (7) การสุขาภิบาล (8) บุคลากรและลักษณะผู้ปฏิบัติงาน (9) บันทึกและรายงาน ผู้ผลิตต้องบันทึก และรายงานเกี่ยวกับการตรวจวิเคราะห์น้ำ สภาพการทำงานของเครื่องกรอง หรือเครื่องฆ่าเชื้อโรค รวมทั้งคุณภาพของน้ำดื่ม ทั้งด้านเคมี ฟิสิกส์ และจุลชีววิทยา โรงงานผลิตน้ำดื่มจะต้องผ่านเกณฑ์การตรวจประเมินขั้นพื้นฐานของแต่ละหมวดไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 และต้องไม่พบข้อผิดพลาดที่สำคัญ และต้องผ่านเกณฑ์เฉพาะทุกข้อ (กองอาหาร สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2564; ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 420) พ.ศ. 2563, 2563, สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2564)

มาตรฐานบรรจุภัณฑ์ เป็นไปตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 435) พ.ศ. 2565 เรื่อง กำหนดคุณภาพหรือมาตรฐานของภาชนะบรรจุที่ทำจากพลาสติก (2565) ที่ได้กำหนดชนิดพลาสติก การใช้งานบรรจุภัณฑ์ การแปรใช้ใหม่ ความสะอาด ฯลฯ ที่เกี่ยวข้องกับภาชนะบรรจุ

ฉลากน้ำดื่ม ต้องประกอบด้วย ชื่ออาหารว่าเป็น “น้ำดื่ม” และ “น้ำแร่” ที่ต้องระบุแหล่งน้ำแร่ซึ่งผ่านการตรวจสอบแหล่งแร่จากนักธรณีวิทยาของกรมทรัพยากรธรณี และต้องระบุชื่อแร่ธาตุสำคัญ เลขสารบบอาหาร 13 หลัก ที่ถูกต้อง สามารถตรวจสอบได้ที่ผู้ผลิต ปริมาตรสุทธิ คำว่า “ควรบริโภคก่อนวันที่” วันเดือนปีที่ควรบริโภคก่อน ข้อมูลอื่น ๆ เช่น

มาตรฐาน ซึ่งจะระบุลงในฉลากจะต้องเป็นข้อเท็จจริง ที่พิสูจน์ได้ (กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566)

เลขสารบบอาหาร (เลข อย.) เป็นเลขที่บ่งบอกถึงผลิตภัณฑ์อาหารที่ได้รับการรับรองจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ซึ่งจะบ่งบอกถึงผู้ผลิต แหล่งผลิต กระบวนการผลิต น้ำดื่มแต่ละยี่ห้อจำเป็นต้องมีเลข อย.กำกับเป็นการเฉพาะผลิตภัณฑ์ จัดเป็นอาหารที่มีการกำหนดคุณภาพและมาตรฐาน ทั้งในด้านคุณภาพ จุลินทรีย์ และบรรจุภัณฑ์ ซึ่งการกระบวนการขอเลขสารบบอาหารจะดำเนินการโดยโรงงานผู้ผลิตน้ำดื่ม หากมีการเปลี่ยนแปลงโรงงานผลิตน้ำดื่มจำเป็นจะต้องมีการขอเลขสารบบอาหารใหม่

เลขสารบบอาหารประกอบด้วยเลข 13 หลัก แบ่งเป็น 2 ส่วน เลข 8 หลักแรก เป็นเลขสถานประกอบการ ประกอบด้วย เลขจังหวัดที่ตั้งของสถานที่ผลิต สถานะของหน่วยงานที่ขออนุญาต เลขประจำสถานที่ผลิต และเลขท้ายของปี พ.ศ.ที่อนุญาต แบ่งเป็น 2, 1, 3 และ 2 หลักตามลำดับ แลเลข 5 หลักหลัง คือ เลขผลิตภัณฑ์อาหาร 5 หลัก ประกอบไปด้วย หน่วยงานที่อนุญาตผลิตภัณฑ์ และเลขลำดับผลิตภัณฑ์ที่ผ่านการอนุญาต แบ่งเป็น 1 และ 4 หลักตามลำดับ (สมาคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารประเทศไทย, 2559)

การขออนุญาตโฆษณาอาหาร เป็นการขออนุญาตเพื่อระบุนายละเอียดของอาหารในบรรจุภัณฑ์และการโฆษณาตามแหล่งช่องทางอื่น ซึ่งจะต้องเป็นการโฆษณาตามจริง ตาม ประกาศสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เรื่อง หลักเกณฑ์การโฆษณาอาหาร พ.ศ. 2564 (2564) ออกตามความในมาตรา 4 มาตรา 40-42 ของพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 ห้ามโฆษณาคุณประโยชน์ คุณภาพ หรือสรรพคุณของอาหาร อันเป็นเท็จหรือเป็นการหลอกลวงให้เกิดความหลงเชื่อโดยไม่สมควร และคำโฆษณาจะต้องได้รับการตรวจพิจารณาก่อนจึงจะโฆษณาได้

ภาชนะบรรจุภัณฑ์ ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก จะต้องดำเนินการจัดเตรียมภาชนะบรรจุขวดพลาสติกที่มีมาตรฐานตามมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม ที่รวมถึงภาชนะสำหรับบรรจุน้ำบริโภค ฝาจุกและฟิล์มพลาสติกที่ใช้ในการปิดกั้นน้ำรั่วซึม จะต้องมีความสะอาด มีผิวและขอบเรียบ (ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมฉบับที่ 4226 (พ.ศ. 2553) ออกตามความในพระราชบัญญัติมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม พ.ศ. 2511 เรื่อง ยกเลิกและกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมภาชนะพลาสติกสำหรับบรรจุน้ำบริโภค, 2553)

(4.2.2.2) การควบคุมหลังออกสู่ตลาด

การวิเคราะห์คุณภาพน้ำ ตาม GMP420 ต้องส่งตรวจวิเคราะห์น้ำที่ห้องปฏิบัติการปีละ 1 ครั้ง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุสำหรับน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นไปตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 367) พ.ศ. 2557 เรื่อง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุ (2557) และที่แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 (2560) ฉบับที่ 3 (2562) ฉบับที่ 4 (2562) และประกาศกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยเรื่องน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท จะต้องมีความครบถ้วนเป็นจริง ไม่โอ้อวด การโฆษณา จะต้องไม่ผลิตสาระสำคัญของน้ำดื่มที่ได้ขออนุญาตไว้ (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เรื่อง หลักเกณฑ์การโฆษณาอาหาร พ.ศ. 2564, 2564)

“ที่นี่จะมีการส่งตรวจคุณภาพน้ำเป็นประจำ มีทั้งการตรวจภายในและส่งตรวจภายนอก”
(คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

(4.2.2.3) บทกำหนดโทษ

ในกรณีที่ผู้ประกอบการไม่ดำเนินการตามกฎหมายเกณฑ์ที่ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง เครื่องดื่มในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น ไม่มีการขออนุญาต หรือดำเนินฝ่าฝืนกฎหมายด้านสถานที่คุณภาพผลิตภัณฑ์ ภาชนะบรรจุ หรือฉลาก มีบทกำหนดโทษทั้งจำคุกและปรับ ทั้งนี้ พนักงานเจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งโดยกฎหมายมีอำนาจสั่งให้ผู้ประกอบการแก้ไขปรับปรุงได้

(4.3) การจัดหาน้ำดื่มในหน่วยงาน

(4.3.1) สถานศึกษา

ตุน้ำดื่มในสถานศึกษา ถือเป็นการจัดบริการขั้นพื้นฐานที่ควรจะมีอย่างเพียงพอต่อความต้องการในแต่ละวัน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (2542) มาตรา 6 การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546 (พ.ศ.2546) มาตรา 39 (1) ให้บริหารกิจการของสถานศึกษาตามกฎหมาย ข้อบังคับของทางราชการ แต่จากการศึกษาสถานการณ์การจัดการและคุณภาพน้ำดื่มในโรงเรียนของกองสุขาภิบาลอาหารและน้ำ กรมอนามัย พบว่าโรงเรียนส่วนใหญ่คุณภาพน้ำดื่มมีการปนเปื้อนแบคทีเรีย ดังนั้นแม้จะไม่มีกฎหมายที่ใช้ในการควบคุมการให้บริการน้ำดื่มในสถานศึกษาเป็นการเฉพาะ แต่กรมอนามัยได้จัดทำคู่มือการควบคุมและเฝ้าระวังคุณภาพน้ำดื่มในโรงเรียน มีการประกาศแนะนำให้มีการทำความสะอาดตุน้ำดื่มให้พร้อมกับการเปิดภาคการศึกษา (กองส่งเสริมความรอบรู้และสื่อสารสุขภาพ, กรม

อนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2564; กรมอนามัย, 2562ข) และมีการกำหนดเกณฑ์คุณภาพน้ำดื่มตามเกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้กรมอนามัย รวมถึงวิธีการตรวจสอบคุณภาพน้ำดื่มทั้งในภาคสนามและที่อยู่ในห้องปฏิบัติการ (กลุ่มพัฒนาระบบจัดการคุณภาพน้ำบริโภค, สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2561)

(4.3.2) สถานที่ทำงาน

ลูกจ้างและพนักงานที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่ทำงาน คิดเป็นสัดส่วนได้เกินกว่า 1 ใน 3 ของการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ดังนั้น ผู้ประกอบการจึงจำเป็นต้องจัดหาน้ำสะอาดสำหรับการบริโภคในสถานที่ทำงานให้เพียงพอ ซึ่งมีกฎหมายที่วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดหาน้ำดื่มให้กับลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2513) ภายใต้พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 (2512) เรื่อง หน้าที่ของผู้รับใบอนุญาตประกอบกิจการ ลงวันที่ 24 กรกฎาคม 2513 ที่ต้องจัดหาน้ำสะอาดสำหรับดื่ม ตามมาตรฐานน้ำบริโภคอย่างเพียงพอ ไว้เป็นที่ต่างหากในอัตรา 1 แห่งต่อคนงานไม่เกิน 40 คน 2 แห่งต่อคนงานไม่เกิน 80 คน และเพิ่มขึ้นในอัตราส่วน 1 แห่ง ต่อจำนวนคนงานไม่เกิน 50 คน ทั้งต้องจัดหาและรักษาอุปกรณ์การดื่มหรือภาชนะที่บรรจุน้ำดื่มให้พอเพียงและอยู่ในสภาพที่สะอาดถูกสุขลักษณะ (ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2513), 2513) ระยะเวลาปรับเปลี่ยนไม่เกิน 2 พันบาท (มาตรา 50) (พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512, 2512) ซึ่งแม้ว่าพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 จะถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 (2535) แล้วก็ตาม แต่ประกาศฯ ฉบับนี้ยังคงมีผลบังคับใช้ต่อตามความในบทเฉพาะกาลของพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ.2535

กฎหมายบัญญัติขึ้นเกี่ยวข้องกับน้ำเพื่อการบริโภคในสถานที่ทำงานอีกฉบับหนึ่ง คือกฎกระทรวงว่าด้วยการจัดสวัสดิการในสถานประกอบกิจการ พ.ศ. 2548 (กฎกระทรวงว่าด้วยการจัดสวัสดิการในสถานประกอบกิจการ พ.ศ. 2548, 2548) นอกจากความในพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 (2541) มาตรา 95 ที่กำหนดให้ผู้ประกอบการที่มีลูกจ้างอยู่ในสำนักงานหรือโรงงานจำเป็นต้องจัดหาน้ำสะอาดสำหรับดื่มเป็นอัตราส่วนอย่างน้อย 1 แห่งสำหรับลูกจ้าง 40 คน หากเศษของจำนวนลูกจ้างเกิน 20 คนให้ถือว่าเป็น 40 คน ซึ่งหากนายจ้างไม่ปฏิบัติตามจะต้องระวางโทษต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

แม้ว่ากฎหมายทั้ง 2 ฉบับนี้จะกำหนดให้นายจ้างต้องจัดหาน้ำดื่มสะอาดเพื่อการบริโภคให้กับลูกจ้างในสถานที่ทำงาน แต่มีความแตกต่างกันในบริบทของสถานที่ทำงาน กล่าวคือ ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมฯ ใช้บังคับเฉพาะในโรงงาน แต่ กฎกระทรวงฯ ของ

กระทรวงแรงงาน จะใช้บังคับกับสถานประกอบการทุกประเภทที่มีลูกจ้างตามพระราชบัญญัติแรงงาน พ.ศ. 2541 ซึ่งกฎหมายฉบับหลังมีความเข้มข้นมากกว่า และยังต้องพิจารณาเรื่องความสอดคล้องของพื้นที่ทำงานในความเป็นจริงนอกจากจำนวนลูกจ้างด้วย กล่าวคือ สำหรับพื้นที่ทำงานที่มีอาคารหลายหลังห่างกันต้องพิจารณาติดตั้งจุดน้ำดื่มเพิ่มเติมด้วย และกฎหมายกำหนดให้ต้องมีการส่งน้ำทดสอบตามมาตรฐานด้วย (JorporHnoy, 2565) ทั้งนี้เกณฑ์การพิจารณาคุณภาพน้ำจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

การจัดหาน้ำดื่มในสถานประกอบการที่พบได้ คือ การบริการน้ำดื่มบรรจุขวด การส่งน้ำแกลลอน และการติดตั้งเครื่องกรองน้ำตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งการให้บริการน้ำดื่มบรรจุขวด หรือน้ำแกลลอนมักจะเป็นสถานประกอบการที่มีการตั้งงบประมาณเกี่ยวกับสวัสดิการน้ำดื่มเป็นการเฉพาะ และให้บริการเป็นการเฉพาะส่วน ซึ่งสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคได้ว่าเป็นน้ำที่สะอาด

“ที่ห้องผู้บริหารของโรงพยาบาลจะมีน้ำดื่มขวดให้นะ เนี่ยก็ไปหยิบมาดื่มเหมือนกัน” (คุณสุวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ธันวาคม 2565).

ผู้ประกอบการหรือนายจ้างโดยเฉพาะในโรงงานอุตสาหกรรมจะมีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่ต่อเชื่อมน้ำประปาเพื่อให้ลูกจ้างและพนักงานได้ใช้ดื่มเนื่องจากมีค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก

“ที่ออฟฟิศก็จะใช้น้ำขวดที่ผลิตเองให้กับลูกค้า ในโรงงานเรามีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำไว้ที่จุดต่าง ๆ ให้คนงานได้ใช้ดื่มกันอยู่แล้ว” (คุณธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

การให้บริการน้ำดื่มในสถานประกอบการหากเป็นน้ำดื่มที่ได้มาจากเครื่องกรองน้ำ คุณภาพน้ำจะแตกต่างกันไป ทั้งนี้ ขึ้นกับคุณภาพของเครื่องกรองน้ำและการบำรุงรักษา

“ตอนที่น้ำกรองที่บ้านรสชาติกร่อย ๆ พอมากินน้ำที่บริษัทแล้วไม่เหมือนที่บ้าน รู้สึกเหมือนกินน้ำขวดเลย ที่บริษัทเลยไม่ต้องซื้อน้ำดื่ม” (คุณธราทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

นอกจากเรื่องของรสชาติของน้ำที่จัดหาให้โดยผู้ว่าจ้างซึ่งไม่เป็นที่พึงประสงค์ของพนักงานแล้ว รูปแบบในการบำรุงรักษาเครื่องกรองน้ำก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลูกจ้างหรือพนักงานเลือกที่จะจัดหาน้ำดื่มด้วยการซื้อน้ำบรรจุขวดแทนการดื่มน้ำที่มีการจัดเตรียมไว้ให้ในการทำงาน

“น้ำดื่มที่ทำงานจะมีรสชาติแปลก ๆ โดยเฉพาะช่วงก่อนที่จะเปลี่ยนไส้กรอง แล้วก็คนใช้เยอะด้วย ชื่อน้ำขวดมากินสบายใจกว่า” (คุณธรราร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการจัดหาน้ำดื่มให้กับบุคลากรภายในหน่วยงาน นอกจากผู้ประกอบการที่ถูกบังคับให้มีการจัดหาเครื่องดื่มตามกฎหมายแล้ว ในสถานที่ศึกษาเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่มีหน้าที่จัดหาเครื่องดื่มให้กับบุคลากรและนักเรียนนิสิตนักศึกษาเช่นกัน เพราะเป็นหน่วยงานที่นอกจากมีหน้าที่หลักด้านการศึกษายังต้องให้บริการน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยอันเป็นการส่งเสริมพัฒนาการของนักเรียนนิสิตนักศึกษา และบุคลากรในสถานศึกษาเช่นกัน

นโยบาย แนวปฏิบัติ และกฎระเบียบ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภคได้กล่าวถึงครอบคลุมการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำต้นทางโดยรัฐ ซึ่งเป็นผู้บริหารทรัพยากรน้ำที่ถือเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ผ่านกฎหมายการบริหารจัดการน้ำและหน่วยงานที่ควบคุมดูแลทั้งในส่วนน้ำผิวดิน น้ำใต้ดินและแหล่งน้ำอื่น ซึ่งถือเป็นต้นทางของการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค ตลอดจนกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการในการผลิตน้ำประปา และน้ำดื่มทางเลือกอื่น ได้แก่ น้ำดื่มจากตู้หยอดเหรียญ รวมทั้งน้ำดื่มบรรจุขวด ที่มีกฎหมายบังคับไว้เป็นการเฉพาะเนื่องจากเป็นสินค้าที่ส่งผลกระทบโดยตรงกับผู้บริโภคจึงมีกฎหมายควบคุมอย่างเข้มงวดทั้งในกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดหาเครื่องดื่มโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้กับบุคลากรภายในหน่วยงานทั้งในที่ทำงานและสถานศึกษา ซึ่งเป็นสถานที่สำคัญรองจากที่พักอาศัย ซึ่งคนในชุมชนเมืองจะต้องใช้ชีวิตอยู่ในสถานที่ดังกล่าว

1.2 การให้ความหมายในการบริโภคน้ำดื่ม

การให้ความหมายตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้างเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ทางโครงสร้าง คือ ระบบของความหมายและสัญลักษณ์ที่บุคคลในสังคมใช้ในการตีความประสบการณ์ของตนเองและสื่อสารกันเพื่อความเข้าใจร่วมกัน ตามคานิยม มาตฐาน และความเชื่อ ซึ่งมีผลต่อวิถีการรับรู้และปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจ ประกอบด้วยภาษา สัญลักษณ์ และรหัสต่าง ๆ ที่ใช้ในเฉพาะวัฒนธรรมนั้น ๆ อาจอยู่ในรูปแบบภาษาทางการและไม่เป็นทางการ (Giddens, 2006)

การให้ความหมายของการบริโภคน้ำดื่มมุ่งเน้นไปที่ความหมายและคุณค่าที่เชื่อมโยงกับรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่แตกต่างกัน สามารถสื่อความหมายได้หลากหลายตามบริบททางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ศาสนา หรือสังคม เช่น บางวัฒนธรรมน้ำสะอาดอาจเป็นสัญลักษณ์ของ

ความบริสุทธิ์และใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา ในบริบทของพื้นที่ที่ประสบภัยแล้ง น้ำสะอาดอาจบ่งบอกถึงการอยู่รอดและการฟื้นฟู ซึ่งกำหนดวิถีการรับรู้ของบุคคลและปฏิสัมพันธ์กับน้ำที่ผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำ

การให้ความหมายเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง อาจรวมถึงการที่น้ำดื่มบรรจุขวดมักจะถูกมองว่าสะอาดและปลอดภัยกว่าน้ำดื่มที่ไม่ได้บรรจุขวด ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อและค่านิยมที่มีต่อสุขภาพและความปลอดภัยในสังคม การให้ความหมายนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ และโดยเฉพาะอิทธิพลจากความเป็นเมืองตามแนวทางการพัฒนาประเทศ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ความสะอาด

ความสะอาดของน้ำเป็นสิ่งกำหนดรูปแบบของการบริโภคน้ำ โดยแนวคิดเกี่ยวกับการดื่มน้ำที่ว่า “น้ำที่จะใช้ดื่มได้ ต้องเป็นน้ำดื่มที่สะอาด น้ำดื่มที่สะอาด เป็นน้ำดื่มที่ร่างกายต้องการ” ได้บ่งบอกถึงความสำคัญของความสะอาดของน้ำดื่ม แต่คำว่า “น้ำสะอาด” ของคนในชุมชนเมืองกลับเป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้นภายใต้ความหมาย ความคิด ความเชื่อที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ความสะอาดของน้ำเพื่อการบริโภคมีการเปลี่ยนแปลงแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และยังคงเปลี่ยนแปลงต่อไปไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว ผู้บริโภคให้ความหมายแตกต่างตามประสบการณ์และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งอธิบายได้ ดังนี้

(1.1) น้ำสะอาดตามธรรมชาติ

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสรรพสิ่งตามธรรมชาติ ได้เรียนรู้ ลองผิดลองดี และถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่นตามสิ่งที่ได้พบเห็นมา ในเรื่องความหมายของความสะอาดของน้ำดื่มเช่นเดียวกัน น้ำดื่มที่สะอาดจะต้องเป็นน้ำดื่มที่ดื่มแล้วปลอดภัยไม่ส่งผลเสียต่อร่างกาย ความสะอาดของการบริโภคน้ำที่ถูกถ่ายทอดเริ่มต้นตั้งแต่กระบวนการจัดเก็บ ลำเลียง และกระบวนการทำให้น้ำมีความสะอาด ในอดีตมีความเชื่อเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของน้ำ คนในชุมชนจึงช่วยกันดูแลและปกป้องแหล่งน้ำ ทำให้น้ำคงความสะอาดบริสุทธิ์ กระทั่งแหล่งน้ำบางแห่งยังถูกนำมาใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ น้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ถูกนำมาบริโภคจึงถูกให้ความหมายว่าสะอาดปลอดภัย ไม่ส่งผลร้ายใดต่อร่างกาย และถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของ การบริโภคโดยตรง การทำอาหาร และส่วนประกอบของยารักษาโรค น้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติจึงได้รับการให้ความหมายว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาดเพียงพอที่จะนำมาดื่มกินได้อย่างอิสระ เป็นน้ำที่สะอาดบริสุทธิ์

น้ำจากธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นน้ำในแม่น้ำ ลำคลอง ห้วย หนอง คลอง บึง หรือ แม้กระทั่ง น้ำใต้ดิน น้ำบาดาล รวมกระทั่งถึงน้ำที่อยู่ในบ่อน้ำนิ่ง แม้ว่าตามสภาพแล้วน้ำจาก แหล่งน้ำเหล่านั้นจะมีสีเจือปน ไม่ได้ใส เห็นตะกอนแขวนลอยอยู่บ้าง ผู้บริโภคยังนิยมนำมา รับประทาน บางครัวเรือนจะใช้สารส้มแกว่งเพื่อให้เกิดการตกตะกอน แต่บางครัวเรือนเพียงนำน้ำ เหล่านั้นมาพักทิ้งไว้แล้วก็ดื่มกินโดยไม่ผ่านกระบวนการใดเลย

“ก่อนหน้านี ที่บ้านพาตึมน้ำบ่อ... น้ำบ่อไม่ต้องทำอะไร ก็กินได้เลย” (คุณเนียร (นามสมมติ), การ สืบสวนส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

คนในชุมชนเมือง ทั้งกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมืองซึ่งนำแนวความคิด ความสะอาดของน้ำตามธรรมชาติติดตัวมาพร้อมกับการย้ายถิ่นฐานเข้าสู่เมือง หรือเป็นกลุ่มคนที่ มีรกรากอยู่ในเมืองก่อนที่สภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนไป คนเหล่านี้ได้อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ให้ ความหมายน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาดตามธรรมชาติ สามารถดื่มได้

นอกจากแหล่งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดินที่กล่าวมาข้างต้น น้ำฝน เป็นน้ำตาม ธรรมชาติอีกแหล่งหนึ่งที่ไม่เพียงถูกให้ความหมายว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาดเพียงพอที่จะนำมา บริโภค แต่คนในชุมชนจำนวนไม่น้อยได้ถือเอาน้ำฝนเป็นแหล่งน้ำหลักเพื่อการบริโภค มีการเตรียม ล้างภาชนะรองน้ำฝนล่วงหน้าไว้เพื่อเตรียมรับน้ำฝนในหน้าฝนให้ใช้ดื่มได้ตลอดทั้งปี โดยปล่อยให้ น้ำฝนรอบที่ 1-2 ได้ชะล้างหลังคาบ้านเรือน หลังจากนั้นจึงหันวางระบายน้ำเข้าสู่ภาชนะบรรจุ น้ำฝน แล้วกักเก็บเพื่อรอรอบของการนำมาบริโภคตามลำดับ โดยไม่ต้องมีการวิธีใดเพิ่มเติม นอกจากการใช้ผ้าหรือฝาปิดหน้าภาชนะป้องกันแมลงและฝุ่น แม้ว่าในขณะที่จะนำมดื่มน้ำฝนที่อยู่ ภายในภาชนะกักเก็บจะมีคราบฝ้าอยู่ หรือตะกอนนอนก้นภาชนะ คนในชุมชนเพียงปิดสิ่งเหล่านั้น ออกไปแล้วยังคงดื่มน้ำฝนนั้นอยู่ โดยยังมองว่าน้ำฝนนั้นยังคงสะอาดเพียงพอที่จะนำมาดื่มได้

“อย่างมากก็แค่เอาขันปาดๆข้างหน้าหน่อย ตรงที่เป็นฝ้าคล้ายน้ำมันอยู่บนผิวน้ำ ก็ไม่รู้ว่ามันเกิดจาก อะไร” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสืบสวนส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ไม่เพียงแต่น้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสะอาดใน แต่ละครัวเรือนได้ น้ำเหล่านั้นถูกส่งต่อไปให้ผู้มาเยือนในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งต่างก็ให้ความหมายว่า เป็นน้ำสะอาดเพียงพอที่จะดื่มได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น น้ำตามธรรมชาติก่อนการพัฒนา คือ น้ำ สะอาดเพียงพอที่จะใช้ดื่มได้ ซึ่งได้ถูกบอกสอนต่อให้มีการดื่มน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติจากรุ่นสู่รุ่น

ความสะอาดของน้ำตามธรรมชาติถูกลดทอนลงไปจากการพัฒนาที่ทำให้ สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป มีการส่งเสริมสังคมอุตสาหกรรมที่มาพร้อมกับความเป็นเมือง ทำ

ให้เกิดมลพิษในสิ่งแวดล้อมและความสกปรกเจือปนลงในน้ำ ทำให้แนวความคิดว่าไม่อาจหากน้ำสะอาดจากแหล่งน้ำธรรมชาติอีกต่อไป

“เมื่อก่อนบ้านพื้กินน้ำฝนกันนะ ตอนนั้นกลับไปดูสิ น้ำฝนมีแต่ตะกอน ขนาดเป็นน้ำฝนที่ตกลงมาเข้าโถ่งน้ำ ไม่ผ่านหลังคาเลยนะ” (คุณพิชญ์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

จะเห็นได้ว่าความสะอาดของน้ำตามธรรมชาติของคนในชุมชนเมือง เกิดขึ้นและมีอยู่ในช่วงเวลาหนึ่ง น้ำตามธรรมชาตินี้สามารถเข้าถึงได้ง่าย อยู่ใกล้ตัว ไม่มีค่าใช้จ่าย จึงเป็นแหล่งน้ำที่ผู้คนในชุมชนเมืองพึ่งพาเข้าหาได้ แต่ทว่าความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ทำให้ความหมายความสะอาดของน้ำเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

(1.2) น้ำสะอาดตามหลักวิทยาศาสตร์

การพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัย นอกจากทำให้สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเกิดภาวะมลพิษส่งผลให้น้ำตามธรรมชาติกลายเป็นน้ำที่ไม่สะอาด แนวความคิดด้านวิทยาศาสตร์ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนา ยิ่งทำให้เกิดข้อสงสัยกับความหมายที่ว่าน้ำตามธรรมชาติเป็นน้ำที่สะอาด

แนวคิดวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความสะอาดของน้ำดื่มเกิดขึ้นโดยกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่พยายามจะค้นหาและแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ที่เจือปนอยู่ในน้ำ ทางด้านกายภาพ เคมี และชีววิทยา ไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิต แร่ธาตุสารอาหาร รวมถึงพลังงานที่สะสมอยู่ แล้วนำมาศึกษาจำแนกว่าสิ่งเหล่านั้น คือ อะไร และมีผลต่อร่างกายเช่นไร ถ้าสิ่งเหล่านั้นทำให้เกิดผลเสียต่อร่างกายจะถูกกำหนดว่าเป็นสิ่งปนเปื้อน เช่น เชื้อโรค แบคทีเรีย โลหะหนัก แต่หากสิ่งนั้นมีผลดีต่อร่างกายก็นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกาย ซึ่งนอกจากจะพิจารณาประเภทของสิ่งที่ปนเปื้อนอยู่ในน้ำแล้วยังมีการกำหนดปริมาณของสิ่งที่ปนเปื้อนในน้ำด้วย ดังนั้น น้ำที่สะอาดตามความหมายทางวิทยาศาสตร์จะต้องเป็นน้ำที่ไม่มีสิ่งเจือปนที่เป็นอันตราย และสิ่งที่เจือปนแม้จะเป็นกลุ่มที่ไม่อันตราย จะอยู่ต้องอยู่ในเกณฑ์เชิงปริมาณด้วย ซึ่งมีคำกล่าวที่สะท้อนถึงแนวคิดเกี่ยวกับความสะอาดในเชิงวิทยาศาสตร์ที่มักพูดกันเสมอว่า น้ำสะอาด คือ น้ำที่ “ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น และไม่มีรสชาติ” ซึ่งถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการการศึกษา

“นั่นแหละ ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ได้ยินมาตั้งแต่ตอนเรียนในโรงเรียน” (คุณพิชญ์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

ความหมายของความสะอาดที่ว่าไม่มีสี ไม่มีกลิ่น และไม่มีรส ถูกถ่ายทอดไปใช้กับน้ำดื่มแล้วยังรวมไปถึงบรรจุภัณฑ์และภาชนะที่ใช้ในขณะที่ดื่มน้ำ ดังนี้

ไม่มีสี คือ น้ำที่มองเห็นด้วยตา จะต้องใส ไม่มีสี ไม่มีสิ่งใดเจือปน เห็นได้ว่าไม่มีตะกอนแขวนลอย ภาชนะบรรจุภัณฑ์ต้องใส ต้องเห็นความใสและสิ่งแขวนลอยในน้ำดื่มผ่านบรรจุภัณฑ์ได้ บรรจุภัณฑ์ต้องไม่มีความสกปรกหรือสีที่เปลี่ยนแปลงไป ภาชนะที่ใช้ดื่มต้องสะอาด

ไม่มีกลิ่น คือ เมื่อได้ดมหรือดื่มน้ำแล้วจะต้องไม่มีกลิ่นแปลกปลอม โดยเฉพาะกลิ่นที่เกิดท่อน้ำ กลิ่นคลอรีน หรือกลิ่นจากบรรจุภัณฑ์และฝาปิด ผู้บริโภคบางคนยังปฏิเสธแก้วโลหะรักษาความเพราะได้กลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ ทำให้รู้สึกได้ว่ามีจากปนเปื้อนของโลหะลงในน้ำ

ไม่มีรสชาติ คือ เมื่อน้ำสัมผัสลิ้นแล้วต้องไม่มีรสชาติที่ไม่พึงประสงค์หรือไม่ทราบแหล่งที่มา แต่รสชาติเฉพาะตัวของน้ำแบรนด์ หรือ รสชาติของน้ำจากแหล่งน้ำที่ทราบที่มาของรสชาติยังถือว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาด

“น้ำที่สะอาดคือน้ำที่เรากินแล้วมันไม่เกิด เกิดผลเสียกับเรา หมายถึง ไม่ทำให้ท้องเสีย ไม่มีตะกอน หรืออะไรสะสม ไม่มีธาตุ ไม่มีสารเคมีเจือปน” (คุณวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2566).

แม้ว่าเมื่อพิจารณาในขั้นต้นพบว่าเป็นน้ำที่ไม่มีสี ใสไม่มีตะกอน อยู่ในภาชนะที่สะอาด แต่หากถูกส่งมอบโดยรูปแบบที่ผิดปกติจากเดิมก็จะถูกมองว่าเป็นน้ำที่ไม่สะอาด เช่น หากเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกเปิดฝาไว้ก่อนจะนำมาบริโภค จะถูกให้ความหมายว่าน้ำบรรจุขวดนั้นไม่สะอาด กล่าวคือ ผู้บริโภคต้องเป็นผู้เปิดฝาชวดนั้นเอง และจะต้องมีสัญญาณให้รับรู้ได้ว่าเป็นการเปิดฝาชวดน้ำนั้นครั้งแรก จึงจะให้ความหมายว่าน้ำชวดนั้นมีสะอาดอย่างแท้จริง

ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ให้คำอธิบาย ทำนาย และรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการบริโภคน้ำที่มีสิ่งเจือปน และโรคติดต่อต่าง ๆ ซึ่งถ่ายทอดจากคนสู่คนได้ เช่น อหิวาตกโรค ไวรส์ตับอักเสบ ทำให้คนในชุมชนเกิดการตระหนักถึงสิ่งที่เจือปนอยู่ในน้ำ และการแพร่ระบาดของโรค จึงให้นิยามความสะอาดของน้ำดื่มที่เข้มข้นขึ้นไปตามความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ที่ได้รับ และปฏิเสธความสะอาดจากน้ำธรรมชาติ ความสะอาดที่เกิดขึ้นโดยความรู้ด้านวิทยาศาสตร์นี้ไม่เพียงใช้เฉพาะกับน้ำเพื่อการบริโภค ยังรวมถึงความสะอาดของภาชนะบรรจุ ท่อส่งน้ำ อุปกรณ์ต่อพ่วงจากแหล่งน้ำต้นทางมาถึงครัวเรือน ไม่ว่าจะเป็นท่อน้ำหรือก๊อกน้ำที่อาจจะเป็นสนิมหรือมีสิ่งปนเปื้อน ประสิทธิภาพที่รับรู้เกี่ยวกับการซ่อมบำรุงอุปกรณ์ของหน่วยงาน ซึ่งส่งผลต่อการให้ความหมายความสะอาดของรูปแบบน้ำต่าง ๆ

ความหมายของความสะอาดด้านวิทยาศาสตร์ที่เข้ามาเริ่มทำให้เกิดความสงสัยในรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มสาธารณะ เช่น น้ำดื่มที่เพื่อนบ้านตั้งภาชนะให้กับคนสัญจรไปมาได้ดื่ม จึงเริ่มหมดไป รวมทั้งแท่งน้ำสาธารณะจัดหาให้โดยหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้รับการดูแลรักษาความสะอาดอย่างถูกต้อง จึงไม่ได้รับความน่าเชื่อถือว่าเป็นน้ำที่สะอาดและถูกถอนออกจากตำแหน่งติดตั้ง ทั้งที่เป็นทางเลือกที่สำคัญในการเข้าถึงแหล่งน้ำดื่มได้

“ถ้าสภาพแวดล้อมแบบเดิมผมว่ายังกินได้สนิทใจ เพียงแต่พอมมาใช้ชีวิตอยู่ในเมืองกรุง เราว่ามันมีฝุ่นควัน บางทีก็อาจจะติดตะขวงใจเหมือนกัน...คือเพราะเราโดนกรอกหูอยู่ทุกวัน ด้วยความรู้อะไรที่มันมีอยู่ จะจริงไม่จริงเราไม่รู้ละ มันอาจจะจริงก็ได้ หรือมันอาจจะไม่จริงก็ได้...ถ้าตรวจวัดออกมาแล้วรู้สึกว่ามันสะอาดจริง ไม่ได้มีสิ่งแปลกปลอมอะไร ผมคิดว่าผมดื่มได้โดยสนิทใจ” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้ถูกถ่ายทอดผ่านกลไกทางสังคม และสิ่งนี้ได้พัฒนาระบบการทำให้น้ำสะอาด (purification) ไม่ว่าจะเป็น ด้านเคมี คือ การใช้สารเคมีต่าง ๆ ปรับแต่งคุณสมบัติของน้ำ เช่น ค่าความเป็นกรดด่าง (pH) ด้านชีวภาพโดยใช้จุลินทรีย์บำบัดกำจัดสิ่งสกปรกที่เจือปน และด้านกายภาพ คือ การตั้งน้ำทิ้งไว้ให้เกิดการตกตะกอน หรือการเติมสารเร่งการตกตะกอน รวมถึงเทคโนโลยีเมมเบรนหรือตัวกรองโมเลกุลสารที่เป็นส่วนเกินซึ่งปนอยู่ในน้ำออกจากน้ำ ซึ่งในท้ายที่สุดกรรมวิธีในการทำให้น้ำสะอาดเหล่านี้กลับเป็นประเด็นถกเถียงในวงกว้างว่าจะเป็นการปรับปรุงให้น้ำมีความสะอาดเกินไปไม่เหมาะกับการนำมาบริโภค แต่มีผู้บริโภคบางรายกลับเลือกที่จะดื่มน้ำที่มีความสะอาดโดยปราศจากสิ่งเจือปนนี้ แม้ทราบว่าจะไม่มีแร่ธาตุหลงเหลือ เพราะให้ความหมายว่าความสะอาดของน้ำจะต้องไม่มีสิ่งใดเจือปน ถ้าอยากได้แร่ธาตุอื่นต้องไปรับจากการทานอาหาร

“ที่บ้านผมต้องการน้ำ RO ครับ แม้ว่าจะไม่เหลืออะไรอยู่ในน้ำเลย” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

ความก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์ได้สร้างเครื่องมือที่ใช้แยกส่วนประกอบของน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติแล้วนำมาเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐานทางวิทยาศาสตร์เพื่อกำหนดระดับของความสะอาด และจัดทำข้อสรุประดับความสะอาดของแหล่งน้ำนั้น ๆ น้ำสะอาดในความหมายตามวิทยาศาสตร์จึงหมายถึงความปลอดภัยของน้ำดื่มจากเชื้อโรค สารเคมี และสิ่งปนเปื้อนอื่น ๆ ที่อาจเป็นอันตรายต่อร่างกาย น้ำดื่มที่สะอาดจึงต้องเป็นน้ำที่ผ่านกระบวนการอย่างถูกต้อง ปราศจากสิ่งปนเปื้อน และปลอดภัยต่อการดื่ม

เมื่อคนในสังคมจึงเกิดความตื่นตัวถึงสิ่งที่เจือปนอยู่ในน้ำและเกณฑ์มาตรฐานทางวิทยาศาสตร์ และเลือกที่จะบริโภคน้ำดื่มที่มีความสะอาดตามหลักวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น ยิ่งทำให้หันหลังให้กับแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เคยให้ความหมายว่าเป็นน้ำสะอาด ไม่กลับไปมองหาวิธีการที่ทำให้น้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติมีความสะอาด และเชื่อมั่นว่าตามหลักวิทยาศาสตร์แล้วความสะอาดคือน้ำที่ผ่านกระบวนการผลิตน้ำดื่มตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งในท้ายที่สุดก็มีเพียงน้ำดื่มบรรจุขวดเท่านั้นที่คงความสะอาดได้ตามกระบวนการผลิตตามหลักวิทยาศาสตร์

(1.3) น้ำสะอาดตามกฎหมาย

น้ำดื่มเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่ภาครัฐมีหน้าที่จะต้องจัดหาให้ประชาชนได้ดื่มน้ำที่สะอาด สอดคล้องกับเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป้าหมายที่ 6 ในการสร้างหลักประกันเรื่องน้ำและการสุขาภิบาลให้มีการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน (มูลนิธิเพื่อการพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2565) ในทางกฎหมายจึงให้ความหมายของความสะอาดว่าต้องเป็นน้ำที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดขึ้นโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้กำหนดมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับความสะอาดของน้ำเพื่อการบริโภคไว้ 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพ เคมี และชีวภาพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ด้านกายภาพ : สามารถรู้จากประสาทสัมผัส เช่น สี กลิ่น ความขุ่น ที่เกิดสิ่งเจือปนในน้ำที่ไม่ละลายน้ำซึ่งมีขนาดเล็กแขวนลอยอยู่ รวมทั้งความเป็นกรด-ด่าง ที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของเชื้อจุลินทรีย์ กัดกร่อนระบบท่อน้ำทำให้มีโอกาสนปนเปื้อนของโลหะในน้ำสูงขึ้น

ด้านเคมี : เกี่ยวข้องกับการปนเปื้อนของโลหะหนัก สารพิษ ยาฆ่าแมลง ที่อาจมาจากธรรมชาติ การเกษตร อุตสาหกรรม กระบวนการผลิตหรือวัสดุสัมผัสน้ำดื่ม หรือสารที่ใช้กำจัดศัตรูพืชหรือแมลง (World Health Organization, 2017, 2022) ซึ่งโลหะหนักและสารเคมีบางชนิดมีความเป็นพิษสูง ส่งผลต่อร่างกายทำให้เกิดอาการเจ็บป่วยแบบเฉียบพลัน และแบบเรื้อรัง หรืออาจก่อให้เกิดมะเร็งได้

ด้านชีวภาพ : เป็นการปนเปื้อนของจุลินทรีย์ซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า ที่พบได้ในทุกสภาพแวดล้อม ที่พบได้ในน้ำดื่ม ได้แก่ แบคทีเรีย ไวรัส และโปรโตซัว การปนเปื้อนของจุลินทรีย์ที่เป็นเชื้อก่อโรคจะทำให้เกิดการเจ็บป่วย หรือการระบาดของโรคที่มีน้ำเป็นสื่อ (Waterborne disease) ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญต่อการควบคุมคุณภาพของน้ำดื่ม

“ก็มีเจ้าหน้าที่มาตรวจตามรอบ จะมีแบบฟอร์มการตรวจอยู่ เขาจะไปตรวจกับฝ่ายโรงงาน” (คุณลดา พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ทั้งนี้ หน่วยงานที่กำกับดูแลเกี่ยวกับความสะอาดของน้ำและผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องได้กำหนดเกณฑ์พิจารณาด้านความสะอาด ประกอบด้วย กรมอนามัย หน่วยงานภายใต้กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการจัดสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีสุขภาพดี ได้ออกประกาศกรมอนามัย เรื่อง เกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้ กรมอนามัย พ.ศ. 2563 (2563) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) มีบทบาทในการรักษาความปลอดภัยในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของประชาชน ทำหน้าที่ตรวจสอบและควบคุมคุณภาพน้ำดื่ม ทั้งทางด้านคุณสมบัติทางเคมี คุณสมบัติทางฟิสิกส์ และคุณสมบัติเกี่ยวกับจุลินทรีย์ เพื่อควบคุมคุณภาพและสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค ได้ดำเนินการภายใต้ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 61 (พ.ศ.2524) เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท และที่แก้ไขเพิ่มเติม อีก 5 ฉบับ ได้แก่ ฉบับแก้ไขที่ 2 (พ.ศ.2534) ปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐาน ฉบับแก้ไขที่ 3 (พ.ศ.2544) กำหนดรูปแบบวิธีการการผลิตและตรวจสอบคุณภาพน้ำบริโภคในภาชนะปิดสนิท ฉบับแก้ไขที่ 4 (พ.ศ.2545) เปลี่ยนแปลงรายละเอียดการแสดงฉลาก ฉบับแก้ไขที่ 5 (พ.ศ.2547) กำหนดให้น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท เป็นอาหารที่กำหนดคุณภาพหรือมาตรฐาน และฉบับแก้ไขที่ 6 (พ.ศ.2553) ปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งได้กำหนดมาตรฐานพารามิเตอร์ในการตรวจวัดคุณภาพ ดังแสดงตามตารางข้างล่าง และยังได้กำหนดเกณฑ์ของภาชนะ และการแสดงฉลาก รวมทั้ง ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 435) พ.ศ. 2565 ออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ.2522 เรื่อง กำหนดคุณภาพหรือมาตรฐานของภาชนะบรรจุที่ทำจากพลาสติก (2565) กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ว่าด้วย เรื่อง มาตรฐานคุณภาพน้ำบาดาลเพื่อการบริโภค กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2542) (2542) และสำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (สมอ.) กระทรวงอุตสาหกรรม มีบทบาทในการกำกับดูแลมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมน้ำบริโภค โดยได้ออกประกาศกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม น้ำบริโภค มาตรฐานเลขที่ มอก. 257-2549 ซึ่งครอบคลุมน้ำซึ่งใช้บริโภคทั่วไป และน้ำที่ใช้ในอุตสาหกรรมอาหาร ที่บรรจุในภาชนะบรรจุปิดสนิท และไม่บรรจุในภาชนะบรรจุ (สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, กระทรวงอุตสาหกรรม, 2549) ซึ่งแต่ละหน่วยงานได้ออกกฎระเบียบเป็นการเฉพาะในคุณภาพของน้ำ โดยมีหลักเกณฑ์เป็นไปตามค่าการทดสอบทางวิทยาศาสตร์

จากตารางเปรียบเทียบเกณฑ์ความสะอาดจากสิ่งปนเปื้อนซึ่งถูกกำหนดไว้ตามกฎหมายโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ตาราง 15) อาจสังเกตได้ว่าเกณฑ์เหล่านั้นได้ถูกกำหนดขึ้นใช้น้ำเพื่อการบริโภคจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งมีรากฐานความคิดในเชิงวิทยาศาสตร์ที่มาพร้อมกับการพัฒนาความเป็นเมือง ในด้านหนึ่งทำให้เกิดความตระหนักรู้เกี่ยวกับความสะอาดเป็นวงกว้างในสังคม แต่ในอีกแง่หนึ่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์เหล่านี้จะเป็นต้องใช้อุปกรณ์และเครื่องมือในการตรวจสอบตรวจวัดภายในห้องปฏิบัติการ ซึ่งมาพร้อมกับค่าใช้จ่าย และความรู้ในขั้นสูงที่ประชาชนบางส่วนไม่อาจจะเข้าใจและเข้าถึงได้ จึงต้องสยบยอมให้ผู้ที่มีความรู้และครอบครองเทคโนโลยีที่เหนือกว่าครอบงำความคิดผ่านตัวบทกฎหมาย ทั้งในรูปแบบที่เป็นผู้บัญญัติกฎหมายและเป็นผู้ใช้กฎหมาย

จากความหมายของความสะอาดของการบริโภคน้ำที่ได้กล่าวไปข้างต้น ความหมายของความสะอาดไม่ได้หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ในอดีตน้ำสะอาดคือน้ำตามธรรมชาติ และต่อมาเมื่อวิทยาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้รับการยอมรับ เกิดการแยกแยะสิ่งที่เจือปนที่อยู่ในน้ำและวิเคราะห์ถึงคุณลักษณะสิ่งเจือปนได้ จึงสร้างความหมายเกี่ยวกับน้ำตามหลักวิทยาศาสตร์ขึ้นมาใหม่ ถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการการศึกษาและการโฆษณาในช่องทางการตลาด และต่อมาความหมายความสะอาดทางวิทยาศาสตร์นี้ ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือในการกำหนดกฎเกณฑ์ความสะอาดของน้ำตามกฎหมายซึ่งเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ได้รับการยอมรับแพร่หลาย ความสะอาดของน้ำจึงไม่ใช่ความสะอาดของน้ำตามธรรมชาติ แต่ต้องเป็นน้ำที่ผ่านกระบวนการผลิตที่ถูกต้องตามหลักเกณฑ์วิทยาศาสตร์และที่กฎหมายรองรับ จากที่เข้าถึงได้โดยง่ายกลับกลายเป็นข้อจำกัดหนึ่ง ซึ่งในที่สุดแล้วกระบวนการผลิตที่สร้างความหมายให้น้ำสะอาดถูกบรรจุรวมไว้ในน้ำดื่มบรรจุขวด น้ำดื่มบรรจุขวดจึงเป็นที่รวมความหมายของน้ำสะอาดของคนในชุมชนเมือง

นอกจากความหมายของน้ำสะอาดแล้ว ความสะอาดของการบริโภคน้ำยังรวมไปถึงอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด เช่น ท่อส่งลำเลียงน้ำ ก๊อกน้ำ ภาชนะในการต้มน้ำ ซึ่งในอดีตล้วนแต่เป็นสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติ ซึ่งความหมายนี้ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปจากวัสดุที่เป็นธรรมชาติหาได้ง่ายในท้องถิ่น กลายเป็นความสะอาดตามหลักวิทยาศาสตร์และกฎหมายที่ต้องมีกระบวนการผลิตและผ่านกระบวนการตรวจสอบ

(2) สุขภาพ

ในอดีตการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองเป็นไปตามสภาพที่มี ก่อนที่น้ำประปาจะเข้าถึง ต่างดื่มน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เมื่อน้ำประปาเข้าถึงจึงใช้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำหลักมีทั้งการดื่มโดยไม่ผ่านกระบวนการและการผ่านกระบวนการต้มหรือกรอง บางครัวเรือนพบปัญหาตะกอนตะกรันหรือกลิ่น ทำให้ดื่มน้ำลดลงไปโดยปริยาย ไม่มีการรณรงค์หรือการสร้างความรู้ความสัมพันธ์ของน้ำดื่มกับสุขภาพ คนทั่วไปจึงดื่มน้ำในแบบที่มีอยู่ในครัวเรือน ผู้บริโภคหลายคนเลือกที่จะดื่มเครื่องดื่ม เช่น ชา กาแฟ น้ำอัดลม น้ำผลไม้ แทนการดื่มน้ำดื่มสะอาดที่หาได้ยากและมีสภาพไม่พึงประสงค์

“ตอนเด็ก ๆ จำได้ว่าดื่มน้ำน้อยมาก ไม่มีก็ดื่มน้ำอัดลมแทน” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

การรณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับความหมายของสุขภาพในการบริโภคน้ำดื่ม ทำให้เกิดความตระหนัก คนในชุมชนเมืองเริ่มใส่ใจสุขภาพมากขึ้น มีการสร้างความรู้ว่าสุขภาพที่ดีและชะลอความชราเกี่ยวข้องกับคุณภาพของน้ำและปริมาณการดื่มน้ำ (สมศักดิ์ วรคามิน, 2561) จากกระบวนการพัฒนาที่มีวัตถุประสงค์สำคัญในการส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยในด้านการบริโภคน้ำดื่ม เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากการให้ความหมายด้านสุขภาพ โดยเฉพาะการใส่ใจคุณลักษณะของน้ำที่ดื่มและปริมาณน้ำที่ดื่มในแต่ละวัน ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

(2.1) ปริมาณการดื่มน้ำ

ความรู้ที่ว่า น้ำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของร่างกาย อยู่ภายใต้วิทยาการด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มาพร้อมกับการพัฒนา ทำให้รู้ว่าในร่างกายมีน้ำคิดเป็นร้อยละได้กว่า 70 ที่พบได้ในเซลล์ เนื้อเยื่อ เลือด น้ำเหลือง น้ำดี ฯลฯ ยังทำหน้าที่ขับของเสียออกจากร่างกาย ละลายสารอาหาร ลำเลียงอาหารที่ย่อยแล้วไปยังส่วนต่าง ๆ เป็นส่วนสำคัญในการทำปฏิกิริยาชีวเคมีของร่างกาย และยังช่วยควบคุมอุณหภูมิในร่างกาย รวมทั้งการเผาผลาญของร่างกาย (สทัญญิ ศรีสุมะ, 2566) ปริมาณน้ำดื่มกับสุขภาพจึงเป็นเรื่องที่แยกจากกันไม่ได้

(2.2) องค์ประกอบที่เจือปนในน้ำ

การพัฒนาที่เกิดขึ้นในด้านการสาธารณสุข ทำให้ผู้บริโภคให้ความสำคัญกับน้ำที่นำมาบริโภคมมากขึ้น นอกจากความสะอาดของน้ำที่นำมาดื่มและปริมาณน้ำที่ควรดื่มในแต่ละวันแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ควรมีอยู่ในน้ำดื่มที่จะเสริมสร้างสุขภาพที่ดีให้กับร่างกาย รวมถึงสิ่งที่ไม่ควรหลีกเลี่ยงซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อร่างกาย ความหมายของการบริโภคน้ำดื่มด้านสุขภาพ จึงต้องเป็นน้ำดื่มที่มีแร่ธาตุซึ่งมีคุณสมบัติที่ส่งเสริมการทำงานของร่างกาย แร่ธาตุที่

เจ็บปวยในน้ำดื่มเหล่านี้ส่งผลต่อรสชาติของน้ำดื่ม โดยแร่ธาตุแต่ละชนิดถูกใช้อ้างอิงเป็นการบำบัดรักษาโรคหรือการปรับสมดุลร่างกายโดยธรรมชาติ

“น้ำดื่มแต่ละยี่ห้อ แต่ละแหล่งที่มา ก็จะมีแร่ธาตุที่แตกต่างกัน แร่ธาตุต่างกันส่งผลต่อร่างกายต่างกัน รสชาติก็แตกต่างกัน” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

น้ำดื่มตามแหล่งน้ำธรรมชาติจะมีแร่ธาตุเจ็บปวยตามธรรมชาติ ขณะที่น้ำดื่มบางประเภทได้รับการเติมแร่ธาตุภายหลัง แร่ธาตุเหล่านี้ยังเป็นตัวกำหนดค่าความเป็นกรดต่างของน้ำ เช่น แคลเซียม แมกนีเซียม โพแทสเซียม จะให้ความเป็นด่างกับน้ำ เป็นแหล่งอาหารที่ช่วยให้การทำงานของระบบร่างกายเป็นไปด้วยความปกติ และเพิ่มความสดชื่นให้ร่างกาย แร่ธาตุที่ปรากฏอยู่ในน้ำยังช่วยส่งเสริมสุขภาพ และช่วยบำบัดรักษาอาการของโรคได้ แต่อาจมีผลต่อการทำปฏิกิริยาของยาปฏิชีวนะบางจำพวก (Thai PBS, 2563)

“น้ำจะมีแร่ธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะน้ำที่เป็นด่างจะช่วยปรับสมดุลในร่างกาย ที่เมื่อนอกจะใช้น้ำในการรักษาบรรเทาอาการเจ็บปวย เพื่อปรับสมดุลของร่างกาย โดยใช้ธรรมชาติบำบัด” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

น้ำกรองโดยเฉพาะจากระบบการ RO (Reverse Osmosis) แม้ว่าจะช่วยกำจัดสิ่งเจ็บปวยในน้ำทั้งทางด้านชีววิทยา เช่น เชื้อโรค ไวรัส แบคทีเรีย คอลิฟอร์ม ทางด้านกายภาพ คือ ฝุ่นขนาดใหญ่เล็ก และทางด้านเคมี คือ โลหะหนัก ตะกั่ว แคดเมียม คลอรีน แต่น้ำที่กรองได้จากกระบวนการ RO กลับมีคุณสมบัติของความเป็นกรด (Thai PBS, 2563)

ในเรื่องกระบวนการทำให้น้ำสะอาดบริสุทธิ์ มีประเด็นที่เกี่ยวข้องในด้านสุขภาพที่เป็นที่ถกเถียงกัน คือ น้ำดื่มควรเป็นน้ำที่ไม่มีสิ่งเจ็บปวยเลยหรือไม่ บางรายมองว่าแร่ธาตุที่มีในน้ำและในอาหารอยู่แล้ว หากเห็นแร่ธาตุที่ไม่เป็นอันตรายก็ไม่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ แต่บางรายมองว่าต้องการสิ่งเจ็บปวยเหล่านั้นออกไปจากน้ำดื่มให้หมด จึงเลือกกระบวนการการผลิตน้ำที่ช่วยกำจัดสิ่งปนเปื้อน แร่ธาตุ และสารละลายต่างๆ ออกจากน้ำทั้งหมด แต่มีข้อสังเกตว่าหากน้ำดื่มประเภทนี้ต่อเนื่องเป็นเวลานานอาจส่งผลต่อสมดุลของแร่ธาตุในร่างกาย

นอกจากนี้ ความหมายของน้ำดื่มที่ดีต่อสุขภาพ จะต้องมีส่วนทำให้ร่างกายทำงานได้อย่างปกติ ร่างกายควรมีสภาวะความเป็นด่างที่ pH 7.3-7.4 (Thai PBS, 2563) ความเป็นกรดและด่างของน้ำเป็นส่วนหนึ่งส่งผลต่อการทำงานของร่างกาย เนื่องจากหากดื่มน้ำที่มีความเป็นกรด ทำให้อวัยวะเกิดการอักเสบ เซลล์เนื้อเยื่อในร่างกายก็จะได้รับน้ำที่มีสภาวะเป็นกรด ผันของเซลล์เหล่านั้นไม่อาจต่อต้านการแทรกซึมของเชื้อโรคต่าง ๆ เข้าสู่เซลล์ได้จะติดเชื้อได้ง่าย เซลล์

จะไปดึงแคลเซียมจากร่างกายมาอาจส่งผลทำให้กระดูกบางได้ และค่าความเป็นด่างนี้ควรจะต้องได้มาจากแร่ธาตุตามธรรมชาติ จึงจะไม่ก่ออันตรายต่อสุขภาพ

“น้ำที่ขายตามท้องตลาด ฉลากเขียนว่ามี pH 10 น้ำพวกนั้น ไม่ใช่ น้ำด่างตามธรรมชาติ แต่เป็นน้ำแร่ แร่ที่ออกมามีความเข้มข้นมาก จะเป็นอันตรายต่อร่างกาย...เราสามารถทำน้ำด่างดื่มเองได้ โดยใช้มะนาวฝานทั้งเปลือกแช่ลงในน้ำ” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

แม้ว่าผู้บริโภคมีทางเลือกในการทานอาหารจากพืชผักผลไม้มาเสริมความเป็นด่างให้กับร่างกาย แต่ท่ามกลางอาหารการกินของคนในเมืองที่ล้วนมีส่วนประกอบของความเป็นกรดสูง ไม่ว่าจะเป็น น้ำตาล อาหารที่ประกอบด้วยไขมัน น้ำอัดลม ชา กาแฟ ประกอบกับความเครียดสะสมจากการทำงาน ทำให้อาจมีค่าความเป็นกรด น้ำดื่มที่มี pH ที่แตกต่าง จึงเป็นความหมายถึงของน้ำที่ดีต่อสุขภาพ และแม้ว่าน้ำด่างจากธรรมชาติได้จากน้ำดื่มปีมะนาวจะอยู่ใกล้ตัว แต่คนในชุมชนเมืองกลับเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มที่บรรจุในขวดมากกว่า ด้วยวิถีชีวิตที่เร่งรีบและความมั่นใจในคุณภาพ

ความหมายของการดื่มน้ำที่ดีต่อสุขภาพ คือ การดื่มน้ำส่งผลดีต่อสุขภาพ ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ได้จากการพัฒนา ส่งผลต่อความหมายว่านอกจากต้องเป็นการดื่มน้ำที่มีคุณภาพสะอาดปลอดภัย ยังต้องพิจารณาถึงคุณสมบัติของน้ำที่ดีต่อร่างกายให้ถูกวิธีและได้ประโยชน์สูงสุด ส่งผลดีต่อสุขภาพร่างกายช่วยให้ระบบต่าง ๆ ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และทำให้รู้สึกสดชื่นกระปรี้กระเปร่าอีกด้วย

(3) คุณภาพ

คุณภาพ หมายถึง ลักษณะที่ดีเด่นของสิ่งใด ๆ อาจมองที่ลักษณะ ประโยชน์ใช้สอย ความทนทาน ความสวยงาม หรือประสิทธิภาพในการใช้งาน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2552, 2565ก) คนในชุมชนเมืองให้ความสำคัญกับคุณภาพของสิ่งของที่ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ในเรื่องของการบริโภคน้ำดื่มนั้นได้มีการถ่ายทอดผ่านกระบวนการการศึกษาที่มาพร้อมกับการพัฒนา ซึ่งมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

(3.1) คุณภาพน้ำ

น้ำที่มีคุณภาพ หมายถึง น้ำที่สะอาดและดีต่อสุขภาพ จึงพิจารณาจากน้ำที่ดื่มแล้วมีประโยชน์ ถูกสุขลักษณะ และไม่ก่อให้เกิดพิษต่อร่างกาย ภายใต้สภาวะความทันสมัย คุณภาพน้ำได้ถูกตีความและให้ความหมายว่าสิ่งเจือปนในน้ำต้องมีค่าสอดคล้องกับการตรวจวัดตามเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ว่าไม่มีการเจือปนของสารพิษที่ทำให้เกิดโทษต่อร่างกายและต้องมี

คุณสมบัติที่ดีต่อสุขภาพ ซึ่งต้องผ่านกระบวนการผลิตที่ถูกต้องได้มาตรฐาน ภายใต้กระบวนการพัฒนาที่ทำให้น้ำเพื่อการบริโภคถูกทำให้เป็นสินค้า น้ำจากแหล่งน้ำทางธรรมชาติจึงถูกนำมาผ่านกระบวนการผลิตที่ถูกอ้างว่าทำให้น้ำมีคุณภาพ กระบวนการเหล่านั้นมีทั้งการขायอุปกรณ์เครื่องมือ เช่น เครื่องกรองน้ำ และการขायผลิตภัณฑ์น้ำดื่มพร้อมดื่มในรูปแบบน้ำประปา น้ำตู้หยอดเหรียญ หรือน้ำดื่มบรรจุขวด

เมื่อเป็นที่ทราบกันว่าน้ำแต่ละแหล่งที่มาอาจมีรสชาติที่แตกต่างกันจากส่วนผสมที่อยู่ในน้ำ น้ำที่มีคุณภาพของผู้บริโภคอีกประการหนึ่งคือมีรสชาติดีและถูกปาก ซึ่งทำให้ผู้บริโภคยังคงเลือกดื่มน้ำแบรนด์ที่มีรสชาติที่เฉพาะได้

“น้ำยี่ห้อจุกกันในตลาดซื้อให้ขายก็ไม่กิน เขาบอกว่ามันยังจืดไม่รู้ ตอนนี้จะไปกินน้ำแพ็คเกจยี่ห้อของโมเดิร์นเทรดอย่างเดียว แพ็คละ 46 บาท...เคยซื้ออีกยี่ห้อหนึ่งสี่ชมพูเป็นน้ำดื่มตามร้านขายส่ง เค้าขายไก่แล้วก็ขายน้ำด้วย เป็นยี่ห้อของเขาเอง แพ็คละ 35 บาท ยายบอกว่าไม่อร่อย แกกินได้แค่น้ำยี่ห้อนี้ยี่ห้อเดียว” (คุณธรรทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

(3.2) คุณภาพเครื่องมืออุปกรณ์

ความหมายของคุณภาพน้ำยังรวมถึงคุณภาพของเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในการบริโภค เช่น ภาชนะในการดื่มน้ำ ท่อส่งน้ำ ภาชนะกับเก็บน้ำ ภาชนะรองรับน้ำ ฯลฯ ซึ่งพิจารณาว่าอุปกรณ์เหล่านั้นมีความสะอาด ปราศจากการปนเปื้อนหรือความสกปรกหรือไม่ ด้วยวิธีการสังเกตด้วยตา เครื่องมือวัด หรือประสบการณ์ที่พบเห็นด้วยตัวเองหรือที่ได้รับทราบต่อกันมา

ส่วนประกอบที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพในการดื่มน้ำคือภาชนะบรรจุสำหรับการดื่มน้ำ ที่รวมถึงภาชนะในการกักเก็บน้ำ เช่น ขวดบรรจุน้ำเพื่อเตรียมดื่ม และแก้วน้ำสำหรับดื่ม นอกจากนี้จะต้องมีความสะอาดปราศจากเชื้อโรค ไม่มีกลิ่นไม่พึงประสงค์ ยังต้องมีความสะดวกสบายในการพกพาและการกำจัด

(3.3) คุณภาพส่วนประกอบอื่น

ความหมายของคุณภาพน้ำเพื่อการบริโภคนั้นยังถูกมองผ่านคุณภาพของบริษัทผู้ให้บริการหรือผลิตน้ำเพื่อการบริโภคเหล่านั้น และให้ความหมายในทิศทางเดียวกันกับบริษัทผู้ผลิตและแบรนด์สินค้า นอกจากนี้คุณภาพน้ำยังหมายถึงเกณฑ์มาตรฐานและการได้รับการรับรองจากหน่วยงานหรือสถาบันรับรองที่น่าเชื่อถือในด้านต่าง ๆ

การให้ความหมายของคุณภาพน้ำ ยังถูกมองผ่านสถานที่ที่พบแหล่งน้ำด้วยการให้ความหมายของแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เป็นน้ำที่เคยมีคุณภาพแต่ปัจจุบันควรต้องมีกระบวนการในการบำบัดกำจัดสิ่งเจือปนก่อนนำมาบริโภค แต่หากเป็นแหล่งน้ำที่ผ่านกระบวนการ

ผลิตซึ่งหาซื้ออุปกรณ์หรือผลิตภัณฑ์สำเร็จได้ในท้องตลาดคุณภาพน้ำจะสอดคล้องกับแหล่งที่มาของน้ำ เช่น จากร้านค้าทั่วไป ร้านสะดวกซื้อที่มีชื่อเสียง หรือร้านค้าขนาดใหญ่ เป็นต้น

การให้ความหมายของคุณภาพน้ำตามที่กล่าวไปข้างต้น ไม่ได้ให้ความหมายเพียงคุณสมบัติของน้ำและอุปกรณ์เพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงสัญญาต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเป็นกฎเกณฑ์แห่งคุณภาพน้ำ ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานการรับรอง ผู้ผลิตและแบรนด์สินค้า รวมถึงสถานที่พบน้ำนั้นด้วย

(4) ความสะดวกสบาย

ท่ามกลางสภาวะเร่งรีบและความกดดันที่เกิดขึ้นกับคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง ในเกือบทุกขณะของการดำเนินชีวิต การเสาะแสวงหารูปแบบในการบริโภคน้ำดื่มที่มอบความสะดวกสบายให้ จึงเป็นสิ่งที่คนในชุมชนเมืองเฝ้าหา คำว่า “สะดวกสบาย” เป็นคำที่ประกอบจากคำว่า “ความสะดวก” หมายถึง คล่อง ไม่ติดขัด มักใช้คู่กับคำว่า “สบาย” ที่มีความหมายว่าอยู่ดีกินดี (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2565ข, 2565ค) ในความหมายของความสะดวกสบายของการเข้าถึงแหล่งน้ำของคนในชุมชนเมืองจึงต้องเป็นน้ำดื่มที่ส่งเสริมการใช้ชีวิตให้ง่ายขึ้น ทำให้การดำเนินชีวิตไม่ติดขัด ให้เกิดความคล่องแคล่วในทุกช่วงเวลา ไม่ต้องเผชิญกับอุปสรรคหรือความยุ่งยาก ซึ่งสามารถแบ่งการให้ความหมายออกเป็น 3 ส่วน คือ

(4.1) ความสะดวกสบายของสถานที่และเวลา

ผู้บริโภคให้ความหมายกับความสะดวกสบายของน้ำดื่มว่าเป็นน้ำดื่มที่สะดวกสบายต้องสามารถเข้าถึงได้ “ทุกที่ทุกเวลา” หมายความว่า ต้องพบเจอได้ทุกที่ทุกเวลา สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในเมือง ผ่านข้อจำกัดของสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ

(4.2) ความสะดวกสบายจากน้ำที่พร้อมดื่ม

ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงน้ำที่พร้อมดื่มได้ทันที ต้องเป็นการดื่มที่มีคุณภาพ สะอาด ปลอดภัย และต้องมีคุณสมบัติตามที่ต้องการ เช่น ต้องการน้ำที่แช่เย็นดับกระหาย หรือน้ำในอุณหภูมิปกติ ที่มีตู้แช่เย็นหรือน้ำที่แช่เย็นพร้อมให้บริการหยิบดื่มได้ทันที ความพร้อมที่เกิดขึ้นต้องเกิดทั้งกับน้ำดื่ม และภาชนะที่ใช้ในการดื่มด้วยเช่นกัน

(4.3) ความสะดวกสบายในการลดภาระหน้าที่

นอกจากการให้ความหมายต่อน้ำดื่มที่มีความสะดวกจะต้องพบได้ “ทุกที่ทุกเวลา” แล้ว ยังรวมถึงการลดภาระต่อเนื้อที่ที่ต้องพกพาน้ำดื่มไปทุกหนทุกแห่ง ด้วยขนาด รูปทรงของบรรจุภัณฑ์ และภาระในการละทิ้งภาชนะเหล่านั้น ด้วยการทิ้งไว้ที่ใดก็ได้เช่นกัน

ไม่เพียงแต่ความสะดวกสบายในแง่มุมมองของสถานที่และเวลาแล้ว ความหมายของความสะดวกสบายของรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มจะต้องลดภาระงานที่ต้องใช้ในการจัดหา จัดเตรียม ทั้งในการผลิตน้ำที่สะอาดเพื่อการบริโภค และรวมถึงภาระงานในการกักเก็บน้ำ จัดเก็บน้ำ และการดื่ม ซึ่งนอกจากจะเกี่ยวข้องกับด้านเวลาแล้ว ยังมีเรื่องของกำลังคน และค่าใช้จ่าย

ความหมายของความสะดวกสบาย เป็นไปตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่มีความรีบเร่งและต้องการทางเลือกที่เป็นทางเลือกของการใช้ชีวิตที่จะต้องหาได้จากทุกที่ทุกเวลา เป็นน้ำดื่มที่พร้อมให้ดื่มได้โดยไม่ต้องดำเนินการใด ๆ เพิ่มเติม และการลดภาระหน้าที่ ทั้งในเรื่องการพกพาขวดน้ำติดตัวตลอดเวลาและการต้องเตรียมน้ำดื่มเอง

(5) ความคุ้มค่า

คำว่า “ความคุ้มค่า” ถูกให้ความหมายว่าเป็นผลลัพธ์ที่ได้รับเมื่อเทียบกับสิ่งที่ลงทุนไป ขึ้นอยู่กับ บริบท มุมมอง และความต้องการของบุคคลนั้น สำหรับความคุ้มค่าในเรื่องการบริโภคน้ำดื่มถูกตีความหมายในแง่มุมมองของสิ่งที่สูญเสียไปเพื่อแลกกับสิ่งที่ได้รับมา ดังนี้

(5.1) ต้นทุน

ต้นทุนหรือสิ่งที่สูญเสียไปเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบความคุ้มค่าที่คนในชุมชนเมืองใช้ในการแลกสิ่งที่ต้องการให้ได้มา ได้แก่ เวลาและค่าใช้จ่าย ซึ่งเวลา เป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่มีความเร่งรีบ ส่วนค่าใช้จ่าย รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เป็นตัวเงิน และค่าใช้จ่ายที่เป็นสิ่งที่ใช้เงินแลกซื้อ เช่น เชื้อเพลิงต่าง ๆ สำหรับกระบวนการทำให้น้ำสะอาด

(5.2) ผลลัพธ์

ผลลัพธ์หรือสิ่งที่ได้รับมาที่ใช้ในการเปรียบเทียบกับต้นทุนนั้นประกอบด้วย คุณภาพของน้ำ ความหมายของคุณภาพของน้ำ ได้อธิบายการให้ความหมายของคุณภาพน้ำไปก่อนหน้านี้แล้วว่าจะต้องเป็นน้ำสะอาดปราศจากเชื้อโรค ดีต่อสุขภาพ ผลิตตามขั้นตอนและกระบวนการที่ถูกต้อง หากผลลัพธ์ก็คือคุณภาพของน้ำมีความสมเหตุสมผล ตามความคิดเห็นและความสำคัญ จะถือว่ามีความคุ้มค่า

สุขภาพ ความหมายของความคุ้มค่า นอกจากจะพิจารณาการดื่มน้ำเฉพาะอย่างแล้ว ยังเป็นการให้ความหมายในลักษณะเชิงเปรียบเทียบระหว่างการบริโภคน้ำดื่มแต่ละรูปแบบว่าการดื่มน้ำรูปแบบมีความคุ้มค่ามากกว่ากัน และรูปแบบใดมีความคุ้มค่ามากที่สุด

ความสะดวกสบาย การให้ความหมายเกี่ยวกับความคุ้มค่ายังให้ความหมายเพื่อเปรียบเทียบกับความสะดวกสบายที่ได้รับด้วยเช่นกันตามที่ได้นำเสนอไปในข้างต้น

ภายใต้แนวคิดแบบทุนนิยมที่ส่งเสริมให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ลงทุนไป กับผลลัพธ์ที่ได้กลับคืนมาว่าต้องมีความคุ้มค่า คนในชุมชนเมืองให้ความสำคัญกับเงินตราและ เวลาที่ต้องลงทุนไปเมื่อเทียบกับคุณภาพ สุขภาพ และความสะดวกสบายที่ได้รับ

(6) การแบ่งสถานะทางสังคม

ท่ามกลางระบบชนชั้นสมัยใหม่ในเขตชุมชนเมือง ซึ่งเกิดจากการพัฒนา การ บริโภคน้ำดื่มเป็นส่วนหนึ่งของการบริโภคสินค้าที่ปรากฏในท้องตลาดตามระบบทุนนิยม มีการให้ ความหมายของชนชั้นในการดื่มน้ำเป็นการแบ่งชนชั้นในการบริโภคน้ำดื่ม ซึ่งเกิดขึ้นและแฝงตัวอยู่ ในสังคม ซึ่งมีหลายปัจจัยเป็นผลจากการเข้าถึงและการใช้น้ำดื่มของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับ สถานะทางการเงินและความสะดวกสบาย และรวมถึงสถานที่ตั้งของที่พักและพื้นที่ที่ดำรงชีวิตใน แต่ละวัน ซึ่งแบ่งระดับชนชั้นได้เป็น ชนชั้นที่มีสถานะทางเศรษฐกิจดี มีโอกาสการเข้าถึงน้ำดื่มได้ หลากหลายและเป็นน้ำดื่มที่มีคุณภาพสูง ภายในที่พักอาศัยสามารถติดตั้งอุปกรณ์สำหรับดื่มน้ำ คุณภาพได้ หรือเลือกซื้อน้ำดื่มราคาแพงได้ ชนชั้นที่มีสถานะทางเศรษฐกิจระดับปานกลาง อาจใช้น้ำดื่มจากระบบสาธารณะหรือซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด ชนชั้นที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำ มีข้อจำกัด ทางการเงิน อาจใช้น้ำดื่มจากระบบสาธารณะที่มีคุณภาพที่ไม่แน่นอน หรือแหล่งน้ำดื่มที่ไม่มี คุณภาพเพียงพอ

“เอาท้ายไปจอดหน่อย อาจจะเงิน ๗ หน่อย ต้องไปมีดหน่อย...มันถูก คนจะถามว่าไม่มีดซื้อน้ำกิน เหมียว...ผมเห็นคนไปกรอกยังไม่เห็นกลางวันนะ เหมือนกลางคืนแอบวนมาต่อคิวกันโดยปริยาย คนยัง เยอะอยู่เลย เดี่ยวอีกสัก 10 นาทีเราค่อยออกมาใหม่” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

การเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มไม่เป็นเพียงแค่ความหมายพื้นฐาน แต่ภายใต้ สังคมบริโภคนิยมที่มีการจัดลำดับคนในสังคมจากการบริโภคได้ส่งผลกระทบให้เกิดการจัดระดับ ของคนในสังคมด้วยวิธีการดื่มน้ำดื่มด้วยเช่นกัน โดยการดื่มน้ำที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงกว่าจะถูก มองว่าเป็นคนที่มีสถานะทางสังคมที่ดีกว่า

1.3 เกณฑ์กำหนดการเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม

แม้ว่าคนในชุมชนเมืองจะมีโอกาสในการเข้าถึงน้ำดื่มได้หลากหลายรูปแบบ แต่ก็มี เกณฑ์ที่ใช้กำหนดรูปแบบการดื่มน้ำ ได้แก่ บรรทัดฐาน ค่านิยม และความเชื่อที่คนในสังคม ยอมรับรูปแบบการดื่มน้ำนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมหรือถูกต้อง มุ่งเน้นเป็น “พฤติกรรมที่ควรเป็น” เกี่ยวข้องกับมิติ “ถูกหรือผิด” “ยอมรับหรือไม่ยอมรับ” เกณฑ์เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องถูกเขียนขึ้นใน ลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์ หรือตัวบทกฎหมายเท่านั้น รวมถึงกฎเกณฑ์ที่ไม่เป็นทางการ นิสัย ค่านิยมที่เป็นที่เข้าใจและได้รับการยอมรับทั่วไปในสังคมด้วย ดังนั้น กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการ

บริโภคน้ำดื่มอาจรวมถึงกฎหมายและข้อบังคับเกี่ยวกับน้ำดื่มโดยตรงและแนวปฏิบัติที่คนในสังคมยอมรับร่วมกัน เช่น กฎหมายและข้อบังคับเกี่ยวกับความปลอดภัยของน้ำ นโยบายสาธารณะที่ส่งเสริมการอนุรักษ์น้ำ หรือบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมที่สนับสนุนการใช้น้ำสะอาดในการดื่มและปรุงอาหาร ความถูกต้องตามกฎหมายเหล่านี้มักมีการจัดเป็นสถาบันและบังคับใช้โดยเจ้าหน้าที่หรือได้รับการยอมรับจากชุมชน ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติของบุคคลต่อคุณภาพการใช้น้ำซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

(1) เกณฑ์ด้านคุณภาพและความปลอดภัย

น้ำที่มีคุณภาพซึ่งได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนเมือง ต้องเป็นน้ำที่ร่างกายของมนุษย์สามารถนำไปใช้ประโยชน์และไม่มีโทษต่อร่างกายมนุษย์ ต้องเป็นน้ำที่สะอาดปลอดภัยและดีต่อสุขภาพตามความหมายที่ได้กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้านี้ รวมถึงส่วนที่เกี่ยวข้องที่มาพร้อมกับการดื่มน้ำด้วย เช่น ภาชนะบรรจุ อุปกรณ์ในการเก็บรักษา อุปกรณ์การส่งน้ำ ฯลฯ ซึ่งเกณฑ์ในการพิจารณาคุณภาพน้ำอาจอธิบายได้ดังนี้

(1.1) กระบวนการปรับสภาพน้ำให้ได้คุณภาพ

เมื่อคุณภาพน้ำหมายถึงประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อร่างกายและความปลอดภัยต่อมนุษย์ แต่ผลของการบริโภคน้ำดื่มที่เกิดขึ้นกลับไม่ปรากฏชัดอย่างรวดเร็ว ผู้บริโภคจึงเลือกพิจารณาคุณภาพของน้ำจากกรรมวิธีในการได้มาของน้ำที่จะนำมาบริโภค ซึ่งอาจจะพิจารณาดังนี้

(1.1.1) น้ำที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการปรับสภาพน้ำ

น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเป็นแหล่งน้ำที่ไม่เคยผ่านกระบวนการบำบัดใด ๆ ตามแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาความเป็นเมือง เช่น การดื่ม การกรอง หรือการฆ่าเชื้อ น้ำจากแหล่งน้ำนี้เคยได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพเพียงพอในการนำมาบริโภค แม้ว่าจะไม่ผ่านกระบวนการปรับสภาพหรือบำบัด แต่ปัจจุบันกลับถูกมองว่าน้ำดังกล่าวมีการปนเปื้อนของสารพิษต่าง ๆ ซึ่งอาจจะมีอยู่ก่อนแล้วแต่ผู้บริโภคไม่ทราบ ไม่ตระหนักรู้ หรือเกิดจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจนเกิดมลพิษจริง การที่น้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติที่ไม่ได้ถูกบำบัดกำจัดสิ่งสกปรกจึงยังเป็นน้ำที่ไม่มีคุณภาพเพียงพอที่จะนำมาบริโภคได้

“แหล่งน้ำตามธรรมชาติ บ่อน้ำ น้ำใต้ดิน แม้จะห่างไกลจากชุมชน ก็มีการปนเปื้อนของเชื้อโรค จะไปดื่มกินที่บ่อน้ำนั้นทันทีไม่ได้ ต้องผ่านกระบวนการบำบัดสิ่งปนเปื้อนเหล่านั้นก่อน” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

น้ำจากแหล่งน้ำอื่น ๆ ที่ได้จากระบวนการปรับสภาพและบำบัดน้ำตามหลักการทางวิทยาศาสตร์จะได้กล่าวในหัวข้อถัดไป

(1.1.2) น้ำที่ผ่านกระบวนการปรับสภาพน้ำเพียงกระบวนการเดียว

ในกระบวนการทำน้ำให้สะอาดเพื่อการบริโภคอาจแบ่งได้เป็น 4 กระบวนการ คือ กระบวนการปรับสภาพน้ำ กระบวนการทำให้น้ำตะกอน กระบวนการกรองเสียออกจากน้ำ และกระบวนการฆ่าเชื้อ ในแต่ละกระบวนการมีขั้นตอนและวิธีการที่แตกต่างกัน ดังนี้

กระบวนการปรับสภาพน้ำ : เป็นกระบวนการรับน้ำจากแหล่งน้ำดิบไม่ว่าจะเป็นน้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ หรือน้ำประปา กระบวนการนี้จะปรับสภาพความกระด้างของน้ำ น้ำที่ผ่านกระบวนการนี้แล้วยังคงมีสิ่งสกปรกทั้งทางกายภาพ เช่น ตะกอนแขวนลอย ทางชีวภาพ คือ เชื้อโรคต่าง ๆ และทางเคมี คือ โลหะหนัก ซึ่งยังไม่ถูกบำบัดกำจัดออกไป กระบวนการนี้มักใช้ในโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด หรือเครื่องกรองในบ้านบางรุ่นเท่านั้น

กระบวนการทำให้น้ำตกตะกอน : เทคนิคที่ทำให้น้ำตกตะกอนที่นิยมใช้คือการกวนด้วยสารส้มหรือสารเคมีที่มีคุณสมบัติจับตัวกับตะกอนที่อยู่ในน้ำเพื่อให้ตะกอนมีอนุภาคที่ใหญ่ขึ้นจนตกตะกอนลงสู่ก้นภาชนะ ในอดีตวิธีการนี้ถูกใช้ปรับสภาพน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ จนได้น้ำดื่มที่มีคุณภาพเพียงพอต่อการบริโภค แต่ปัจจุบันการใช้วิธีการนี้เพียงวิธีการเดียวไม่อาจจะทำให้น้ำมีคุณภาพเพียงพอที่จะดื่มได้

กระบวนการกรอง : เป็นกระบวนการแยกสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ออกจากน้ำโดยใช้เยื่อกรอง หรือเมมเบรน ประสิทธิภาพของการกรองจะขึ้นอยู่กับขนาดของเยื่อเมมเบรนที่ใช้ ซึ่งเยื่อกรองน้ำในเครื่องกรองน้ำที่ในครัวเรือนจะแตกต่างกับที่ใช้ในอุตสาหกรรม ซึ่งแม้จะเป็นเครื่องกรองน้ำในระบบ RO เหมือนกัน แต่ประสิทธิภาพอาจจะแตกต่างกัน

“บ้านพี่แต่ก่อนก็ใช้เครื่องกรองน้ำแบบ RO น้ำเสียจะไหลทิ้งประมาณ 1:5 แต่เครื่องกรองน้ำที่ใช้ในโรงงานผลิตน้ำจะมีน้ำเสีย 1:10 เลย” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

คุณภาพของน้ำที่กรองได้ ยังขึ้นกับน้ำดิบที่ส่งเข้าเครื่องกรอง โดยเฉพาะเครื่องกรองน้ำในครัวเรือนที่ส่วนใหญ่จะใช้น้ำดิบจากน้ำประปา น้ำประปาดิบในช่วงหน้าแล้ง จะมีความกร่อยก็ส่งผลต่อคุณภาพน้ำกรองที่ได้มาเช่นกัน

ดังนั้น ในกระบวนการกรองน้ำ คุณภาพของน้ำที่ได้จากเครื่องกรองน้ำแต่ละรุ่น ก็จะมีผลแตกต่างกัน การกรองน้ำผ่านเยื่อกรองน้ำที่ไม่ได้บำรุงรักษาจะทำให้น้ำกรองที่ได้ไม่ได้ประสิทธิภาพตามคุณสมบัติของเครื่องกรองนั้น เครื่องกรองน้ำที่เข้ามาเป็นระยะเวลา

ยาวนานก็มีผลในเรื่องอุปกรณ์เสื่อมสภาพ ปัจจัยที่กล่าว ล้วนมีผลต่อคุณภาพน้ำที่ได้ แม้กระทั่งจะเป็นระบบกรองน้ำที่ดีที่สุด ผู้บริโภคบางส่วนก็ยังคงเห็นว่าน้ำกรองที่ออกมายังไม่มีคุณภาพเพียงพอเพื่อนำไปดื่ม ควรจะต้องผ่านกระบวนการปรับปรุงน้ำดื่มด้วยวิธีการอื่นอีก

กระบวนการฆ่าเชื้อโรค : เป็นกระบวนการที่มุ่งเป้าหมายสู่การกำจัดเชื้อโรคที่ปนเปื้อนอยู่ในน้ำ จะอยู่ที่ขั้นตอนสุดท้ายก่อนจะนำน้ำไปบริโภค ซึ่งเทคนิคที่นิยมใช้ในครัวเรือนคือการใช้ความร้อนฆ่าเชื้อ วิธีนี้ถูกใช้มาตั้งแต่อดีตมีทั้งการนำน้ำตากแดดจนกระทั่งมาถึงการต้มน้ำดื่ม แต่การต้มน้ำเพียงอย่างเดียวก็ไม่อาจทำให้ตะกอนและสิ่งเจือปนที่เป็นอันตรายต่อร่างกายหายไป จะพบเห็นการตกตะกอนของสารเหล่านั้นอยู่ที่ก้นภาชนะที่ใช้ต้ม แม้ในโรงงานผลิตน้ำดื่มจะมีกรรมวิธีฆ่าเชื้อโรคด้วยการฉายรังสียูวี (UV) หรือระบบโอโซน (O₃) ก็มีผลเพียงกำจัดเชื้อโรค บรรดาตะกอนและโลหะที่อยู่ในน้ำก็ยังคงอยู่ในน้ำ น้ำที่ผ่านกระบวนการฆ่าเชื้อโรคเพียงอย่างเดียวจึงไม่มีคุณภาพเพียงพอที่จะนำมาดื่มได้

น้ำดื่มที่ผ่านการปรับปรุงคุณภาพน้ำเพียงกระบวนการใดกระบวนการหนึ่งอย่างเดียวดังเช่นในอดีตจึงถูกมองว่าน้ำที่ผ่านกระบวนการนั้น ๆ เป็นน้ำที่ไม่มีคุณภาพ

(1.1.3) น้ำที่ผ่านกระบวนการปรับปรุงน้ำหลายขั้นตอน

การปรับปรุงน้ำเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งในการให้ความหมายของคุณภาพของน้ำดื่ม จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมผ่านการพัฒนาความเป็นเมือง ทำให้วิถีชีวิต แนวความคิดและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป น้ำที่ไม่ผ่านการปรับปรุงน้ำ ไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพเพียงพอในการนำมาบริโภคอีกต่อไป ยังคงมีน้ำเพื่อการบริโภคที่ผ่านการปรับปรุงน้ำเพียงกระบวนการเดียวบางกระบวนการ คือ น้ำกรอง ที่ได้รับการยอมรับภายใต้เงื่อนไขของอุปกรณ์ การบำรุงรักษา และช่วงเวลา

“ตอนนี้ก็ต้มน้ำกรองที่บ้าน แต่กรองแล้วต้องเอามาต้มต่อ...คุณภาพน้ำกรองที่ต้มแล้วเทียบได้กับน้ำขวดที่ผลิตเอง เพราะมีการกรองและฆ่าเชื้อ...การต้มก็คือการฆ่าเชื้อเทียบกับการผ่านยูวีและโอโซนในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

แม้ว่าน้ำประปาจะเป็นน้ำที่ผ่านการปรับปรุงสภาพน้ำหลายขั้นตอน และได้รับการยืนยันจากผู้ผลิตน้ำประปามีคุณภาพน้ำในระดับที่ดื่มได้ แต่คำว่าคุณภาพของน้ำ ถูกมองผ่านปัจจัยหลายประการ คือ ความสะอาดท่อนส่งน้ำจากโรงงานผลิตถึงก๊อกน้ำที่จะใช้เปิดดื่ม ประสิทธิภาพที่ได้รับรู้วิธีการซ่อมแซมท่อนส่งน้ำ ความสม่ำเสมอของน้ำประปาในแต่ละช่วงเวลาของปี ฯลฯ ทำให้น้ำประปาถูกมองว่าเป็นน้ำที่ยังไม่มีคุณภาพเพียงพอที่จะใช้เป็นแหล่งน้ำในการบริโภคได้จริง

การผลิตน้ำดื่มที่ทำขึ้นผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนของผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ประกอบไปด้วยความรู้ ความเชี่ยวชาญของบุคลากรในทุกส่วนงานที่จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับแนวนโยบายที่ ถูกกำหนดขึ้น เช่น การผลิตน้ำที่มีความสะอาดบริสุทธิ์ อุปกรณ์และภาชนะต้องมีความสะอาดทุกขั้นตอน ทั้งในกระบวนการผลิตและบรรจุ น้ำ ภาชนะต้องไม่เป็นอันตรายต่อผู้บริโภค ซึ่งเป็นการตรวจสอบจากภายในผู้ผลิตเอง โดยการกำหนดมาตรฐานในการตรวจสอบคุณภาพ ซึ่งผู้ผลิตที่ประสบความสำเร็จจะกำหนดมาตรฐานในการตรวจติดตามคุณภาพน้ำที่สูงกว่ามาตรฐานกลางที่กฎหมายกำหนด ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับการยอมรับถึงคุณภาพ

“ของเราตรวจติดตามคุณภาพน้ำ 4 ครั้งต่อปี มากกว่าของ อย.ที่ให้ตรวจติดตามปีละ 2 ครั้ง” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารสวนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

สืบเนื่องจากการดำเนินชีวิตในเมืองที่ต้องเผชิญกับความเร่งรีบ การที่ต้องปรับปรุงสภาพน้ำในหลายขั้นตอนจึงเป็นภาระที่มากเกินไป ในเมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดทุกขวดมีกระบวนการผลิตที่ผ่านกระบวนการในหลายขั้นตอนแล้ว ผู้บริโภคในเมืองจึงเลือกที่จะดื่มน้ำบรรจุขวดในที่สุด

(1.2) อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำ

คุณภาพของอุปกรณ์หรือส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำมีส่วนสำคัญต่อการเลือกรูปแบบน้ำของคนในชุมชนเมืองเช่นกัน โดยพิจารณาดังนี้

อุปกรณ์สำหรับการส่งลำเลียงน้ำ เมื่อน้ำที่ได้จากกระบวนการบำบัดกำจัดสิ่งปนเปื้อนออกจากน้ำมีคุณภาพที่เพียงพอสำหรับการบริโภคแล้ว น้ำเหล่านั้นจะต้องถูกลำเลียงจนถึงมือผู้บริโภคด้วยเส้นทางที่มีคุณภาพเช่นเดียวกัน ในกรณีของน้ำที่ส่งตามท่อส่งน้ำ ท่อส่งน้ำนั้นจะต้องได้รับการดูแลให้มีคุณภาพ ท่อส่งน้ำมีอยู่ทั้งในระบบการลำเลียงน้ำของการประปามายังบ้านเรือน หรือเข้าตามตึกน้ำที่ให้บริการสาธารณะ จากท่อส่งน้ำตลอดจนไปสู่ก๊อกน้ำปลายทางที่จะได้น้ำดื่ม อุปกรณ์เหล่านั้นต้องมีคุณภาพ ต้องมีการบำรุงรักษาให้เหมาะสม ทั้งในด้านวิธีการและระยะเวลา

ประสบการณ์ของผู้บริโภคที่ได้พบเห็นความไม่ได้คุณภาพของอุปกรณ์ การซ่อมบำรุงและการใช้งานของอุปกรณ์เหล่านี้ ก็จะมีมองว่าน้ำที่ส่งมาถึงผู้บริโภคเป็นน้ำที่ไม่ได้คุณภาพเช่นกัน

อุปกรณ์สำหรับการเก็บกักน้ำ เมื่อน้ำถูกลำเลียงมาถึงปลายทางแล้ว จะต้องมีการกักเก็บน้ำเพื่อเตรียมบริโภค อุปกรณ์เหล่านี้รวมถึงอุปกรณ์ที่เป็นภาชนะกักเก็บน้ำขนาดใหญ่

เช่น ตุ่ม โอง ซึ่งในอดีตใช้กักเก็บน้ำฝน ไปจนถึงกระทั่งภาชนะขนาดกลาง-เล็ก เช่น กระติก เขี่ยอก น้ำ ขวดน้ำ ฝาขวดน้ำ ที่ใช้บรรจุน้ำ หากภาชนะเหล่านั้นเกิดการปนเปื้อนจากกระบวนการผลิต การขนส่ง การเก็บรักษาแล้ว ก็ทำให้น้ำไม่ได้คุณภาพเช่นเดียวกัน

อุปกรณ์สำหรับการรองรับน้ำขณะดื่ม เป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการบริโภคน้ำดื่ม ขั้นสุดท้ายที่จะส่งน้ำที่มีคุณภาพเข้าสู่ร่างกายของมนุษย์ ภาชนะเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นแก้วน้ำหรือ ขวดน้ำ ที่ผลิตจากวัสดุที่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดกลิ่นและรสสัมผัสที่แตกต่างกัน ผู้บริโภคบางรายไม่คุ้นเคยกับกลิ่นเหล่านั้น อาจจะมีอาการปนเปื้อนจากวัสดุลงในภาชนะ จึงมองว่าน้ำที่บรรจุเป็น น้ำที่ปนเปื้อนไม่มีคุณภาพ

“ที่บ้านก็จะมีกระติกน้ำของแต่ละคน แต่จะไม่ไปเติมน้ำที่อื่น น้ำในกระติกน้ำก็มาจากน้ำในขวด พลาสติกที่ผลิตใช้ของที่บ้าน” (คุณพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

(1.3) มาตรฐานและเครื่องหมายรับรองการผลิต

เครื่องหมายรับรองเป็นเครื่องหมายที่ให้ไว้กับอุปกรณ์หรือกระบวนการผลิตที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุงคุณภาพน้ำและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ในสังคมสมัยใหม่ที่มาพร้อมกับการพัฒนาผู้บริโภคจะใช้เครื่องหมายรับรองตามมาตรฐานเป็นเครื่องมือเพื่อยืนยันคุณภาพของน้ำ ดังนั้นผู้ผลิตจำเป็นต้องพิจารณารับเอาเกณฑ์มาตรฐาน และเครื่องหมายรับรองเหล่านี้มาใช้ในกระบวนการผลิตตามเงื่อนไขและรูปแบบของแต่ละโรงงาน ซึ่งอาจจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

(1.3.1) มาตรฐานและเครื่องหมายรับรองอุปกรณ์การผลิต

เครื่องกรองน้ำเป็นอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องในการปรับปรุงน้ำให้มีคุณภาพในการบริโภค ซึ่งมีทั้งในระดับที่ใช้ในครัวเรือนและที่ใช้ในโรงงานผลิตน้ำระดับอุตสาหกรรม ซึ่งหน่วยงานที่ควบคุมดูแลอุปกรณ์ในการผลิต ได้ออกมาตรฐานและเครื่องหมายรับรองอุปกรณ์เหล่านี้ เพื่อกำกับการผลิตให้มีประสิทธิภาพ ทำให้น้ำที่กรองออกมาได้มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับเช่นกัน โดยมีเครื่องหมายรับรองอุปกรณ์การผลิตที่ได้รับความนิยมดังนี้

มาตรฐานโกลด์ซีล (Gold Seal Mark) โดย สมาคมคุณภาพน้ำดื่ม หรือ WQA (Water Quality Association) องค์กรไม่แสวงหาผลกำไรทำของสหรัฐอเมริกา ทำหน้าที่เป็นตัวแทนผู้บริโภคในครัวเรือน องค์กรการค้า กลุ่มอุตสาหกรรมผู้ผลิตเครื่องกรองน้ำ เพื่อรับรองว่ามีมาตรฐานเทียบเท่าหรือเหนือกว่ามาตรฐานอุตสาหกรรมในการลดปริมาณสิ่งปนเปื้อนตลอดอายุการใช้งาน มีความทนทาน ไม่มีอุปกรณ์ที่ก่อให้เกิดอันตรายในน้ำที่ผ่านการกรองแล้ว

มาตรฐานของ NSF โดย National Sanitation Foundation International องค์การเอกชนที่ไม่แสวงหาผลกำไร เป็นมาตรฐานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์และการจัดการความเสี่ยงด้านสุขภาพและความปลอดภัย โดยมีมาตรฐานหลายอนุกรม เช่น NSF42 เกี่ยวกับความสามารถในการกรองตะกอน สีและกลิ่น ของคลอรีน NSF53 เกี่ยวกับความสามารถในการกรองเชื้อโรค (Cyst) หรือ สารระเหย

Designed in USA ให้การรับรองกับกลุ่มไส้กรองน้ำว่ามีการออกแบบในประเทศสหรัฐอเมริกา

Thailand Trust Mark หรือ T Mark ที่เป็น “Trusted Quality” เพื่อรับรองคุณภาพสินค้าที่ผลิตในประเทศไทยที่ทั่วโลกไว้วางใจในทุกมิติ ได้แก่ คุณภาพสินค้าและบริการที่ได้รับมาตรฐานสากล ด้านแรงงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม การคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม การผลิตที่ใช้ฝีมือและมีความใส่ใจ

องค์การอาหารและยาแห่งสหรัฐอเมริกา หรือ FDA (Food and Drug Administration) เป็นหน่วยงานรัฐบาลกลางมีทำหน้าที่ดูแลสวัสดิภาพด้านความปลอดภัยเกี่ยวกับการใช้ยา อาหาร อุปกรณ์ทางการแพทย์ และเครื่องสำอางของประชาชนชาวอเมริกัน

เครื่องหมาย CE (Conformite Europeene) แปลได้ว่าเป็น “European Conformity” เป็นเครื่องหมายการรับรองจากผู้ผลิต (Manufacturer's Declaration) ว่าสินค้านั้น มีคุณสมบัติตามข้อกำหนดด้านสุขภาพ ความปลอดภัย และการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ตามกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องของสหภาพยุโรป สามารถวางจำหน่ายและเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรีในเขตเศรษฐกิจยุโรป หรือ European Economic Area (EEA)

ข้อกำหนดที่ 2002/95/EC ของสหภาพยุโรป (EU) ว่าด้วยเรื่องของการใช้สารที่เป็นอันตรายในอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าและอิเล็กทรอนิกส์ หรือ RoHS (Restriction of Hazardous Substances) รับรองว่าชิ้นส่วนทุกอย่างที่ประกอบเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า ตั้งแต่แผงวงจร อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ และสายไฟ ต้องไม่มีสารตะกั่ว (Pb) ปรอท (Hg) แคดเมียม (Cd) เฮกซะวาเลนซ์ (Cr-VI) โพลีโบรมิเนต ไบเฟนิล (PBB) และโพลีโบรมิเนต ไดเฟนิล อีเธอร์ (PBDE) ไม่เกินเกณฑ์ที่กำหนด

มาตรฐานเหล่านี้ที่ถูกกำหนดขึ้นกับอุปกรณ์การผลิตสามารถพบได้ในการปรับปรุงคุณภาพน้ำที่ต้องใช้อุปกรณ์การกรอง เช่น เครื่องกรองน้ำตามครัวเรือน ตู้กดน้ำหยอดเหรียญ ตู้กดน้ำสาธารณะที่มีเครื่องกรอง หรือแม้กระทั่งเครื่องผลิตน้ำดื่ม ซึ่งมาตรฐานเหล่านี้จะมีเกณฑ์ในการประเมินคุณสมบัติของเครื่องกรองน้ำที่บ่งบอกถึงสภาพการใช้งาน ซึ่งหากผู้ผลิต

สามารถผลิตสินค้าได้ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน ก็จะได้รับการรับรองจากหน่วยงานตามที่กำหนด เกณฑ์นั้น อย่างไรก็ตาม มาตรฐานในและเครื่องหมายรับรองอุปกรณ์การผลิตไม่ได้เป็นเกณฑ์บังคับตามกฎหมาย แต่ผู้ผลิตจะใช้เป็นเครื่องมือทางการตลาดเพื่อป้องกันบอกความมีคุณภาพที่เหนือกว่าคู่แข่ง ผู้ผลิตบางรายจึงพยายามมองหามาตรฐานและการรับรองที่มีความแปลกแตกต่างไปจากผู้ผลิตอื่นเสมอ

(1.3.2) มาตรฐานและเครื่องหมายรับรองกระบวนการผลิต

น้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ใช้ในครัวเรือนจะมีรูปแบบในการปรับปรุงสภาพน้ำเพื่อนำไปใช้ในการบริโภคที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามประสบการณ์ ภูมิปัญญา ความสามารถ และสถานะทางเศรษฐกิจ การผลิตใช้ดื่มในครัวเรือนไม่ถูกกำหนดให้มีมาตรฐานในกระบวนการผลิตก่อนนำไปบริโภค แต่หากเป็นน้ำดื่มบรรจุขวด ถือเป็นการผลิตน้ำในเชิงพาณิชย์ ผู้ผลิตจะต้องดำเนินการกระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งมาตรฐานเหล่านี้จะส่งผลต่อความหมายของคุณภาพน้ำที่ผลิตได้ ดังนี้

มาตรฐาน อย. โดยสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาประเทศไทย เป็นมาตรฐานภาคบังคับสำหรับโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งมาตรฐานนี้กำหนดให้มีการตรวจประเมินสถานที่ผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท ในด้าน (1) สถานที่ตั้งและอาคารผลิต (2) เครื่องมือ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิต (3) แหล่งน้ำ การปรับปรุงคุณภาพน้ำ และการควบคุมคุณภาพมาตรฐาน (4) ภาชนะบรรจุ (5) สารทำความสะอาดและฆ่าเชื้อ (6) การบรรจุ (7) การสุขาภิบาล และ (8) บุคลากรและสุขลักษณะผู้ปฏิบัติงาน (คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ที่ 205/2550, 2551)

เครื่องหมายรับรอง อย. เป็นสัญลักษณ์ที่ผู้บริโภคคุ้นชินมากที่สุด คือ สัญลักษณ์และหมายเลข อย. บนขวดน้ำดื่ม ที่บ่งบอกว่าเป็นน้ำดื่มที่ขึ้นทะเบียนถูกต้องและยังคงดำเนินกิจการอยู่โดยการตรวจสอบจากเครือข่ายของหน่วยงาน นอกจากนี้ยังระบุว่าผู้ผลิตได้ผ่านการพิจารณาด้านคุณภาพ ความปลอดภัย ควบคุมการผลิตตามหลักเกณฑ์สาธารณสุข ที่เรียกว่า GMP อย. ซึ่งปรับปรุงจาก GMP Codex ในการผลิตมีความสะอาด ปราศจากเชื้อก่อโรค และสารปนเปื้อน เช่น โลหะหนัก รวมถึงปลอดภัยจากการเลือกใช้ประเภทพลาสติกที่เหมาะสมสำหรับบรรจุน้ำดื่มด้วย การตรวจติดตามจะเกิดขึ้นก่อนที่โรงงานจะผลิตน้ำออกขายในเชิงพาณิชย์ และจะมีการตรวจติดตามปีละ 2 ครั้ง ในการตรวจติดตาม อาจจะแจ้งหรือไม่แจ้งวันเวลาที่เข้าประเมินก่อนที่จะเข้าประเมินจริง

“เขาดึงโรงน้ำ เห็นเป็นโรงเล็กๆ เขาก็มี ออย. กันทุกที่ อย่างน้ำท้องถื่นทั่วไป พี่ก็เห็นเขามี ออย. แต่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอาจจะมาตรวจสอบ เพื่อมาขอ ออย. แต่ ออย. ไม่ได้บ่งบอกว่านี่มีมาตรฐานนะ” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

“ผลิตเพื่อใคร อ่า และมี วันเดือนปีที่ผลิต เลข ออย. และก็ต้องสูงก็มีล ก็เขินด้วย เพราะว่าโรงน้ำบางที่ เขาก็ไม่ได้กำหนด ตามใจลูกค้า แต่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ในความเป็นจริงอะ อ่า เราต้องมีความสูงของตัวอักษร เพราะว่าเมื่อก่อนเราผลิตให้เทศบาลให้เทศบาลนี่แหละ ทางกรมชั่งตวงวัดเนี่ยเขาก็เข้าไปดู ที่ทางโลตัสว่าใครเป็นผู้ผลิตมันเนาะ เรายี่แหละ แล้วเขาก็สู่มมา ก็โทรเข้ามาอย่างนี้แหละว่า กรมชั่งตวงวัดนะ จะเข้ามาตรวจสอบที่โรงงานนะ ว่าคุณได้มาตรฐานจริงไหม เขาก็จะมาดูว่า ฉลาก ความกว้าง ความยาว ความสูง คุณต้องมีตัวอักษรสูงก็มีล ก็เขิน” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

GMP Codex ย่อมาจาก Good Manufacturing Practice เป็นมาตรฐานจากหน่วยงานมาตรฐานอาหารระหว่างประเทศ ที่บ่งบอกว่าสถานที่ผลิตน้ำดื่มได้ทำตามเกณฑ์วิธีการที่ดีในการผลิตอาหาร เป็นข้อกำหนดพื้นฐานที่ผู้ผลิตน้ำดื่มและอาหารต้องปฏิบัติตามเพื่อให้สามารถผลิตน้ำดื่มได้อย่างปลอดภัยและน่าเชื่อถือ ตั้งแต่ระบบกรองน้ำไปถึงการควบคุมสภาพแวดล้อมการผลิต ดังนั้น การรับรองระบบ GMP จึงเป็นเครื่องยืนยันว่าน้ำดื่มที่ผลิตออกมามีขั้นตอนการผลิตที่สะอาด ปลอดภัย จึงได้น้ำที่มีคุณภาพ

มาตรฐาน HACCP เป็นมาตรฐานระดับสากล ย่อมาจาก Hazards Analysis and Critical Points ที่เน้นการวิเคราะห์จุดเสี่ยงในกระบวนการผลิตน้ำดื่มและมาตรการป้องกันอันตรายที่ผู้บริโภคอาจได้รับทั้ง 3 ประเภท ได้แก่ อันตรายทางชีวภาพ เช่น เชื้อจุลินทรีย์ อันตรายจากสารเคมี เช่น สารทำความสะอาดอุปกรณ์ในโรงงาน และอันตรายทางกายภาพ เช่น เศษพลาสติก เศษโลหะ ที่อาจเจือปนมาในน้ำดื่มได้ มาตรฐานนี้มีความเข้มงวด การนำเครื่องหมายรับรองใส่ในบรรจุภัณฑ์ได้ต้องมีหน่วยงานผู้รับรองซึ่งขึ้นทะเบียนและผ่านการรับรองทั้งของสาธารณสุขในไทยและหน่วยงานสากลระหว่างประเทศเท่านั้น โรงงานที่ได้รับมาตรฐานนี้มองว่าเพียงพอที่จะบ่งบอกถึงคุณภาพน้ำที่ผลิตได้จากโรงงานของตนเอง

HALAL ฮาลาล ฮะลาล หรือ หะลาล หมายความว่า กฎบัญญัติอนุมติมุสลิมที่อยู่ในศาสนานิติภาวะกระทำได้ เครื่องหมายรับรองฮาลาลมีความสอดคล้องกับข้อกำหนดของมาตรฐาน HACCP และบ่งบอกว่าผลิตภัณฑ์นั้นเป็นที่ฮาลาล (อนุมัติ) สำหรับมุสลิมใช้บริโภคสามารถยืนยันได้ว่าโรงงานผลิตน้ำดื่ม นั้น ได้ทำการผลิตน้ำดื่มภายใต้ข้อบัญญัติของศาสนาอิสลาม ควบคุมบุคคลและวัตถุต่าง ๆ ในกระบวนการผลิตให้อยู่ในข้อบัญญัติ ในประเทศไทย

จะออกให้โดยคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย เกณฑ์พิจารณาข้อกำหนดส่วนหนึ่ง คือ ความสะอาดของพื้นที่ในการผลิต จะต้องไม่มีสัตว์เลี้ยงที่จะทำให้เกิดการปนเปื้อนได้

“อ่า คุณก็ต้องใส่ เวลาใส่ไม่ใช่ว่านึก เอาตราสัญลักษณ์มาใส่ก็ใส่ อยากจะใส่ก็ใส่ ไม่ได้ เพราะบางที่ไม่เข้าใจเห็นใสมา ใส่อย่างนั้น ใส่ผิดๆถูกๆ ตามกฎหมายจริงๆ เขาต้องใส่ทั้งประโยคว่า เครื่องหมาย HACCP นี้ ได้รับการรับรองจากสถาบันกระทรวงวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งมันยาวเพี้ย...ถ้าคุณไม่ใส่ทั้งประโยคคุณก็ไม่ต้องใส่ ค่ะ” (คุณดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ISO ย่อมาจาก International Organization for Standardization โดยองค์การระหว่างประเทศเพื่อการมาตรฐาน เป็นองค์การระหว่างประเทศอิสระที่ไม่ใช่ภาครัฐ ได้ร่วมกันกำหนดมาตรฐานสากล ISO เพื่อการควบคุมคุณภาพและความปลอดภัยของผลิตภัณฑ์และบริการ มาตรฐานที่นิยมใช้ในกระบวนการผลิต คือ ISO 9001 เป็นการจัดวางระบบบริหารงานเพื่อการประกันคุณภาพให้กระบวนการต่างๆ ได้รับการควบคุมและตรวจสอบได้ มีระบบระบุขั้นตอนและวิธีการทำงานให้บุคลากรรู้หน้าที่ความรับผิดชอบและขั้นตอนการปฏิบัติงาน มีการฝึกอบรมให้ความรู้และทักษะในการปฏิบัติงาน มีการจัดบันทึกข้อมูล การตรวจสอบย้อนกลับการปฏิบัติงาน และมีการแก้ไขข้อผิดพลาดรวมทั้งมีแนวทางในการป้องกันข้อผิดพลาดเดิม นอกจากนี้ยังมีมาตรฐาน ISO 14000 ที่ใช้เป็นแนวทางให้องค์กรหรือหน่วยงานสามารถจัดระบบการจัดการของตนเพื่อให้บรรลุนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม แม้ว่ามาตรฐานนี้ไม่ได้ถูกบังคับตามกฎหมาย แต่โรงงานผลิตน้ำที่ต้องการกลุ่มลูกค้าสั่งผลิตที่มีการรับรอง ISO แล้ว จะมีเป้าหมายให้ได้รับการรับรองมาตรฐานเหล่านี้ เนื่องจากมีผลต่อการตัดสินใจในระดับผู้สั่งผลิต

“โรงงานของเรามี HACCP มาตรฐานการผลิตที่เกี่ยวข้องกับอาหารอยู่ เพียงพอแล้ว ถ้าจะมีมาตรฐานตัวอื่นอีกจะต้องเป็นมาตรฐานใหม่ ที่ไม่เหมือนคนอื่น” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

แม้ว่าการที่น้ำดื่มถูกนำมาบรรจุขวดขายในท้องตลาดถูกบังคับให้ต้องดำเนินการให้ได้ตามมาตรฐานที่หน่วยงานกำหนดเพื่อให้ได้การรับรองตามมาตรฐาน ทำให้สร้างความแตกต่างในการนิยามความหมายของคุณภาพน้ำจากแหล่งที่แตกต่างกัน ผู้บริโภคเชื่อมั่นในคุณภาพน้ำที่ผลิตโดยกระบวนการผลิตที่ได้รับการรับรองมาตรฐานมากกว่าการเลือกดื่มน้ำที่ผลิตใช้เองในครัวเรือน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งในการเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด

“แน่นอนแหละ น้ำที่นำมาบรรจุลงในขวดได้ จะต้องมีความสะอาดที่แน่นอน เพราะกว่าจะมาใส่ลงในขวด ก็ต้องมีขั้นตอนอีกเยอะแยะเลย” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

มาตรฐานและการรับรองเหล่านี้ล้วนแต่เป็นผลที่เกิดจากการพัฒนาสู่ความเป็นอุตสาหกรรม จึงเป็นการส่งเสริมการเติบโตของการทำน้ำดื่มให้กลายเป็นสินค้าออกสู่ตลาดให้คนในเมืองได้นำมาบริโภค

เนื่องจากมาตรฐานและการรับรองมาตรฐานที่เกี่ยวกับน้ำเพื่อการบริโภคนั้นมีหน่วยงานให้การรับรองทั้งที่เป็นหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชนซึ่งเป็นองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศหรือองค์กรในประเทศที่มีศักยภาพในการออกตรารับรองสินค้าได้ ตราสัญลักษณ์เหล่านั้นก็ได้รับการตรวจสอบและยอมรับจากผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ไม่เพียงแต่ผู้ที่ออกตราสัญลักษณ์นั้นที่สร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้น แต่จะต้องได้รับความพึงพอใจถึงต่อการใช้ตราสัญลักษณ์ดังกล่าวด้วย เนื่องจากความเป็นสากลของมาตรฐานขึ้นต้องขึ้นกับความพึงพอใจของผู้ซื้อด้วยเช่นกัน

(1.4) สุขภาพ

จากความตระหนักถึงผลกระทบต่อสุขภาพทำให้เกิดกฎเกณฑ์ปริมาณน้ำที่ควรดื่มในแต่ละวันของแต่ละคน โดยเฉลี่ย 6-8 แก้วต่อวัน หรือที่ต้องคำนวณตามอัตราน้ำหนักและการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ทำให้ผู้บริโภคหันมาใส่ใจด้านปริมาณการดื่มน้ำให้เพียงพอต่อวัน บางรายมีการซื้อภาชนะบรรจุเพื่อวัดเกณฑ์ปริมาณให้ตรงตามเป้าหมายในแต่ละวัน มีการณรงค์ให้งดและลดปริมาณเครื่องดื่มอื่นที่ไม่ส่งผลดีต่อสุขภาพร่างกาย การส่งเสริมให้มีการดื่มน้ำอย่างเพียงพอนี้ในบางพื้นที่สวนทางกับการเข้าถึงน้ำสะอาดที่มีอย่างเพียงพอที่ถูกจัดหาให้โดยไม่มีค่าใช้จ่าย ผู้บริโภคจำนวนหนึ่งจึงหันมาคำนวณปริมาณน้ำจากจำนวนขวดน้ำที่ได้ดื่มไปในแต่ละวัน

การดื่มน้ำที่ไม่ได้มีคุณภาพจากกรรมวิธีที่ทำให้น้ำสะอาดอย่างไม่ถูกวิธี อาจส่งผลกระทบต่อร่างกาย เช่น การดื่มน้ำ แม้ว่าจะฆ่าเชื้อโรคต่าง ๆ ได้ แต่หากน้ำยังมีส่วนประกอบของฝุ่นผง หรือสารโลหะหนักที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ เมื่อดื่มน้ำแล้ว สารเหล่านั้นจะถูกทำให้มีความเข้มข้นมากขึ้น กลายเป็นตะกอนเกาะติดภาชนะซึ่งหากได้ดื่มเข้าไปพร้อมน้ำจะมีผลต่อสุขภาพ เช่น เป็นสาเหตุของการเกิดนิ่ว

“อาบกินน้ำประปาต้ม...ไม่ได้กรองต้มเลย...อากรป่วยเป็นนี้...หมอบอกว่านี่เกิดจากการกินอาหารและดื่มน้ำที่ไม่สะอาด” (คุณสายนทิ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

นอกจากประเด็นที่เกี่ยวกับส่วนประกอบที่เจือปนในน้ำที่ส่งผลต่อสุขภาพแล้ว ความรู้ในเรื่องปริมาณการดื่มน้ำให้เพียงพอกับร่างกายต่อวันก็ได้รับการเผยแพร่มาพร้อมกับการพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์ที่พบว่าจะต้องดื่มน้ำเพื่อชดเชยน้ำที่สูญเสียไปทุกวัน ปริมาณอย่างน้อยวันละ 2 ลิตร ขึ้นกับน้ำหนักตัว และการใช้ชีวิตในแต่ละวัน และต้องดื่มน้ำมากขึ้นเมื่อมีการสูญเสียน้ำอื่น เช่น ท้องเสีย อากาศร้อนมาก หรือการมีโรคประจำตัวที่ต้องจำกัดปริมาณน้ำ ก่อนที่ผู้ป่วยโรคจะทราบถึงปริมาณน้ำเหล่านี้ ได้ เลือกที่จะดื่มน้ำตามแต่ที่มี ปริมาณน้ำจึงไม่ตรงตามหลักวิทยาศาสตร์ หากไม่สามารถหาน้ำที่สะอาดได้ ก็จะเลือกดื่มเครื่องดื่มประเภทอื่น เช่น ชา น้ำผลไม้ หรือน้ำอัดลมทดแทน จึงเกิดการวินิจฉัยว่าเป็นโรคต่าง ๆ ตามมา

“แต่ก่อนเราไม่มีน้ำสะอาด จะต้องเอาน้ำประปามาต้ม น้ำต้มมีกลิ่น ทำให้เราไม่ชอบดื่มน้ำ ไม่มีใครมาบอกให้ดื่มน้ำเยอะ ๆ เราเลยไปกินน้ำอัดลมกินชาแทน...คนสมัยก่อนจึงเป็นนี้ เพราะไม่มีน้ำไปละลายอาหารที่กินไป” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มาพร้อมกับการพัฒนา ได้สร้างความตื่นตัวให้กับคนในชุมชนเมืองหันมาดูแลสุขภาพของตัวเอง นอกจากความหมายของสุขภาพที่เกี่ยวกับการดื่มน้ำจะให้ความสำคัญกับปริมาณน้ำที่ดื่มในแต่ละวันแล้ว ยังใส่ใจกับประเภทและคุณภาพน้ำที่จะต้องมีส่วนประกอบของแร่ธาตุและคุณสมบัติที่เหมาะสมกับร่างกาย แม้ว่าการทำให้น้ำอยู่ในสถานะที่ปลอดภัยและดีต่อสุขภาพจะสามารถทำได้หลากหลายวิธี แต่ด้วยวิถีความเป็นเมืองและความสะดวกสบาย จึงทำให้คนในชุมชนเมืองเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีกระบวนการผลิตที่บ่งบอกได้ถึงคุณลักษณะของน้ำ และปริมาณน้ำที่ดื่มจากปริมาตรของขวดน้ำ วิถีชีวิตคนเมืองจึงถูกกำกับต้องตกอยู่ในสังคมแห่งการดูแลสุขภาพที่ฝ่ายทุนได้สร้างขึ้น หันไปพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด แทนการบำบัดร่างกายโดยวิถีธรรมชาติ

เกณฑ์ด้านคุณภาพผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองทั้งคุณภาพของน้ำดื่มหรือบรรจุภัณฑ์ต่างมีความเกี่ยวข้องกับเกณฑ์ตามตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้นำเสนอไปในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับคุณภาพน้ำจากแหล่งน้ำต่าง ๆ การผลิตน้ำดื่มและบรรจุภัณฑ์ การจัดจำหน่าย ซึ่งถูกสร้างขึ้นหน่วยงานที่กำกับดูแล มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้บริโภคมีความมั่นใจในคุณภาพของน้ำของน้ำ ไม่ว่าจะเป็นเกณฑ์คุณภาพของน้ำ เกณฑ์การพิจารณาให้ตราสัญลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งผู้บริโภคได้รับรู้ และมีความมั่นใจในเกณฑ์และตราสัญลักษณ์ จึงมีตัดสินใจที่จะเลือกดื่มน้ำในรูปแบบนั้น ๆ

อย่างไรก็ตาม เกณฑ์และตราสัญลักษณ์การรับรอง เกือบทั้งหมดเป็นการรับรองผลิตภัณฑ์น้ำดื่ม ซึ่งมีการแปรรูปจากแหล่งน้ำดิบที่มาจากธรรมชาติ โดยมีกระบวนการผลิตในกระบวนการอุตสาหกรรม โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในฉลากบนน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้เกิดการยอมรับการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดว่าเป็นน้ำที่ผ่านเกณฑ์ตามกฎหมายในที่สุด

(1.5) เกณฑ์ที่ปรับเปลี่ยนตามการรับรู้

เกณฑ์ของคุณภาพน้ำที่พิจารณาเกี่ยวกับความสะอาดของน้ำเพื่อการบริโภค ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว ในเหตุการณ์หรือสถานการณ์หนึ่ง ทำให้เกิดการรับรู้ของผู้บริโภคแบบหนึ่งซึ่งส่งผลต่อเกณฑ์ที่แตกต่างกัน เกณฑ์ในเรื่องคุณภาพและความปลอดภัยของน้ำดื่มการบริโภคน้ำดื่มจึงเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น ดังเช่น ในช่วงเวลาที่ต้องพึ่งพาคนในครอบครัว น้ำที่มีคุณภาพและปลอดภัยคือน้ำที่ถูกจัดหาให้โดยคนในครอบครัวซึ่งมีหน้าที่จัดหาน้ำเพื่อการบริโภคและได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากคนในครอบครัวจากรุ่นสู่รุ่น

ในขณะที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ในสถานศึกษา ช่วงต้นของชีวิตในการเรียน นอกจากดื่มน้ำที่ได้จากครัวเรือนแล้ว น้ำที่ถูกจัดเตรียมไว้ในสถานที่ที่ได้ทำกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมต่าง ๆ ก็ได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพและมีความปลอดภัย ไม่ว่าจะเป็นตู้กดน้ำในโรงเรียน น้ำในกระติกน้ำใบใหญ่ที่ถูกจัดเตรียมมาในการฝึกซ้อมดนตรี การฝึกซ้อมกีฬา การแข่งขันกีฬา ฯลฯ ในรูปแบบให้หมู่คณะได้ดื่มร่วมกัน ใช้ภาชนะในการดื่มร่วมกัน โดยเฉพาะผู้บริโภคที่เป็นผู้ชาย แม้ว่าภายใต้กระติกจะพบตะกอนอยู่ แต่น้ำที่อยู่ด้านบนกระติกน้ำก็ยังสะอาดเพียงพอที่จะดื่มได้

“บางทีเราเล่นกีฬาหรือซ้อมมวย น้ำที่เราดื่ม มันก็คือน้ำในกระติก กระติกเดียวเลย...ไม่คิดเลยว่าน้ำที่เขาเอามาให้เป็นน้ำอะไร น่าจะเป็นจากตู้กดน้ำแล้วมาใส่อุทัยทิพย์ดับกลิ่นค่อนข้างแรงของคลอรีน...เด็กผู้ชายในไม่สนใจเรื่องคุณภาพน้ำว่าสะอาดไหม...ใช้แก้วสองแก้วตักน้ำ 40 50 คนนะ” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

เมื่อออกไปทานอาหารกับเพื่อน ๆ ตามร้านอาหารที่มีน้ำบริการฟรีจากเหยือกหรือกระติก ก็จะเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มเหล่านั้น โดยอาจจะไม่สอบถามถึงแหล่งที่มาของน้ำที่นำมาบรรจุลงในภาชนะด้วย หรือกระทั่งก่อนที่จะดื่มก็ไม่ได้ให้ความสนใจว่าในน้ำนั้นมีอะไรปนเปื้อนอยู่บ้าง แม้ว่าจะมีน้ำดื่มบรรจุขวดตั้งไว้สามารถเปิดดื่มได้ เพราะคิดว่าน้ำที่ให้บริการฟรีก็มีความสะอาดเพียงพอ และเพื่อนในกลุ่มไม่ยากเสียค่าน้ำดื่ม ถ้าหากจะซื้อน้ำก็จะดื่มเครื่องดื่มอื่น

ดังนั้น ตามสถานการณ์ดังกล่าวเกณฑ์การพิจารณาเรื่องคุณภาพของและความปลอดภัยของน้ำที่ดื่มจึงเป็นไปตามผู้ดูแลและสังคมที่จัดเตรียมจัดหาน้ำดื่มมาให้บริโภค ยังไม่มีการตั้งข้อสงสัยถึงรสชาติหรือความผิดปกติใด ๆ

“ตอนมัธยมแม่ให้เข้าไปอยู่หอ จะเลือกน้ำเอง แต่ว่าตอนเด็กๆ ไม่ค่อยเลือก แม่ให้กินอะไรก็กินอะไร อย่างเงี้ย เป็นน้ำที่ดื่มมาให้เรากินเราก็ไม่รู้ว่าเป็นน้ำอะไร” (คุณวิษสานะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

ในสถานการณ์ที่ต้องใช้ชีวิตตามลำพัง วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงทำให้ความคิดเปลี่ยนไปด้วย ต้องตัดสินใจอะไรด้วยตัวเองมากขึ้น รวมทั้งเพื่อนรอบข้างก็มีความคิดที่เปลี่ยนแปลงไป มีการคัดสรรสิ่งต่างรวมทั้งด้านอาหารการกินและการดื่มน้ำ เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้มีมุมมองคุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลงไป เป็นช่วงของการเรียนรู้ด้วยตัวเองอย่างเข้มข้น ผ่านความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ที่มีการเรียนการสอน การโฆษณา ทำให้ตระหนักถึงสิ่งเจือปนในน้ำและรสชาติ นิยามของคุณภาพน้ำในด้านความสะอาดจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่คำว่า น้ำสะอาดจะต้องไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรสชาติ และต้องมีความปลอดภัยในการดื่ม เมื่อย้อนคิดถึงน้ำที่ได้ดื่มในวัยเด็ก ในตอนนั้นคิดว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพเพียงพอ แต่ตอนนี้คิดว่าไม่มีคุณภาพและไม่มีความปลอดภัยแล้ว

เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปสู่การทำงานอย่างเต็มตัว สามารถหาเงินได้ด้วยตัวเอง การคิดและการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงไปเป็นการเลือกสิ่งที่ดีที่สุดให้กับตัวเองและคนรอบข้าง ภายใต้สภาพทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้สะท้อนไปที่มุมมองต่อเกณฑ์พิจารณาเรื่องคุณภาพน้ำด้วยเช่นกัน นอกจากจะต้องเป็นน้ำที่สะอาดมีคุณภาพ ผ่านกระบวนการที่ถูกต้อง มีการรับรองคุณภาพจากหน่วยงานมาตรฐาน-ตราสัญลักษณ์กำกับ ประกอบกับใช้ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจมากขึ้น หรือจะต้องมีแหล่งอ้างอิงว่าน้ำที่ผ่านกระบวนการเหล่านั้นมีคุณภาพ เช่น เป็นกระบวนการเดียวกับที่โรงพยาบาลใช้

เกณฑ์ที่กำหนดการเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพและความปลอดภัยของคนในชุมชนเมืองได้พิจารณาถึงตั้งแต่กระบวนการปรับสภาพน้ำจากแหล่งน้ำดิบ ทั้งที่มาจากแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำที่ได้มาจากการพัฒนาความเป็นเมือง รวมทั้งอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ผ่านการกำหนดมาตรฐานและการรับรองที่ใช้หลักการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งไม่เพียงจะกล่าวถึงเรื่องความสะอาดและปลอดภัย ยังคำนึงถึงผลของการดื่มน้ำที่มีต่อสุขภาพ อย่างไรก็ตาม เกณฑ์ที่เกิดขึ้นเหล่านี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปตามการรับรู้ของคนในชุมชนเมืองเช่นกัน

(2) เกณฑ์การได้มาของน้ำบริโภค

(2.1) แหล่งที่มาของน้ำ

แหล่งน้ำในการบริโภคเป็นเกณฑ์สำคัญในการเลือกรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่ม สำหรับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองที่มาของแหล่งน้ำมีความสอดคล้องกับประเด็นเรื่องคุณภาพของน้ำและความน่าเชื่อถือ กล่าวคือ หากเป็นแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการบำบัดกำจัด จะไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพเพียงพอที่จะดื่มได้ ด้วยเหตุผลดังที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อก่อนหน้านี้แล้ว รวมทั้งน้ำบาดาลที่มีประเด็นเรื่องความสะอาดและการเข้าถึงน้ำซึ่งในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลเป็นเขตควบคุมการใช้น้ำบาดาลที่ต้องจำกัดปริมาณ จึงทำให้เข้าถึงได้ยากมากขึ้น

ขณะที่การใช้น้ำประปาเพื่อการบริโภคโดยตรงยังไม่ได้ได้รับความเชื่อมั่น จากประสบการณ์ที่พบเห็นการปนเปื้อนและความไม่สม่ำเสมอของปริมาณและคุณภาพ น้ำประปาจึงถูกนำไปผ่านกระบวนการบำบัดกำจัดในครัวเรือนด้วยการต้มและการกรองซึ่งได้รับการยอมรับในคุณภาพว่าสามารถนำมาใช้บริโภคได้ แต่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงและการใช้เช่นกัน

น้ำดื่มที่ได้จากการกรอง ยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างสมบูรณ์ เพราะการกรองน้ำให้ได้คุณภาพ จะต้องขึ้นอยู่กับความสามารถในการกรองของระบบ ซึ่งนอกจากเป็นส่วนด้านเทคนิคของเครื่องแล้ว ในการบำรุงรักษาก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพน้ำเช่นกัน น้ำกรองจึงอาจจะได้รับการยอมรับว่ามีความปลอดภัย เช่นเดียวกันกับตู้กดน้ำดื่มอัตโนมัติ

ภายใต้ข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในการใช้ชีวิตของคนในเมือง น้ำดื่มบรรจุขวดกลับเป็นแหล่งน้ำดื่มที่ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในเรื่องคุณภาพได้ เนื่องจากผู้บริโภคต่างมีความเชื่อมั่นว่าหากน้ำดื่มถูกนำมาบรรจุลงในขวดแล้วจะต้องมีการตรวจสอบโดยภาครัฐ ทำให้มั่นใจได้ว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพ

“ผมไม่เคยพลิกดูข้างขวดเลยครับว่ามีมาตรฐานอะไรไหม แต่คิดว่าอย่างน้อยต้องมี อย. มีแล้วก็น่าจะกินได้” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

แหล่งน้ำดื่มที่ได้มาจากน้ำในขวดน้ำได้รับความน่าเชื่อถือและการยอมรับในความสะอาดและปลอดภัย

(2.2) ผู้ผลิตน้ำเพื่อการบริโภค

ภายใต้กระบวนการพัฒนาความเป็นเมือง และการพัฒนาการเป็นอุตสาหกรรม เพื่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมที่เพิ่มขึ้น น้ำดื่มถูกยกย่องเป็นประเด็นที่ต้องได้รับการพัฒนา จึงมีการศึกษาและพัฒนาระบบการทำให้ น้ำมีความสะอาดปลอดภัย โดย

รณรงค์ให้ดื่มน้ำที่มีเกณฑ์มาตรฐาน หรือต้องผ่านกระบวนการที่ได้มาตรฐาน หน่วยงานที่มีหน้าที่ผลิตเป็นเกณฑ์สำคัญในการเลือกรูปแบบน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองเช่นกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น น้ำดื่มที่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพ ไม่เพียงจะดูคุณภาพน้ำที่ส่งผลต่อร่างกายโดยตรง แต่ยังมีการให้ความหมายของคุณภาพผ่านมาตรฐานและการรับรอง น้ำดื่มที่มีคุณภาพเพียงพอในการบริโภคจึงมุ่งเน้นไปที่น้ำดื่มที่มีกระบวนการปรับสภาพน้ำที่ได้มาตรฐาน ซึ่งมาตรฐานทั้งหมดถูกบรรจุไว้ในน้ำดื่มบรรจุขวด เมื่อน้ำดื่มถูกทำให้เป็นสินค้าจึงมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ในด้านที่เกี่ยวกับผู้ผลิตและแบรนด์สินค้า ซึ่งส่งผลต่อการให้ความหมายคุณภาพน้ำ ดังนี้

(2.2.1) ผู้ผลิตน้ำดื่มระดับท้องถิ่น

น้ำดื่มท้องถิ่น เป็นน้ำดื่มที่ผลิตโดยโรงงานผลิตน้ำดื่มขนาดเล็ก ผู้บริโภคที่มีความเชื่อมั่นในกระบวนการผลิตว่ากว่าจะมาเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดได้จะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบ โดยเฉพาะตามมาตรฐานภาคบังคับ จึงเลือกที่จะดื่มน้ำท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะอยู่ภายใต้กฎระเบียบในการตั้งโรงงานผลิตน้ำดื่มและกฎระเบียบในการผลิตน้ำดื่มให้มีคุณภาพ น้ำดื่มท้องถิ่นก็มักถูกตั้งข้อสงสัยในคุณภาพน้ำ ผู้บริโภคบางรายได้ดื่มน้ำท้องถิ่นแล้ว เกิดการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างคุณภาพของน้ำกับน้ำดื่มระดับอื่นแล้วพบว่าน้ำมีกลิ่นพลาสติกบ้าง มีรสชาติไม่พึงประสงค์จากคลอรีนบ้าง จึงปฏิเสธการดื่มน้ำท้องถิ่น

การจัดตั้งโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็ก มีค่าใช้จ่ายเริ่มต้นตั้งแต่ 3-4 แสนบาทเป็นต้นไป คุณภาพน้ำดื่มที่ผลิตขึ้นจึงมีผลโดยตรงจากคุณภาพของอุปกรณ์สภาพแวดล้อมและการบริหารจัดการ น้ำดื่มท้องถิ่นที่ถูกผลิตขึ้นจากโรงงานขนาดเล็กบางโรงงานสามารถกำหนดราคาขายได้ต่ำกว่าท้องตลาดมา เพราะผู้ผลิตเลือกใช้อุปกรณ์ที่มีราคาถูก และขาดการบำรุงที่ดี เช่น การใช้วัสดุสามารถขึ้นสนิมได้ จึงมีการปนเปื้อนลงในน้ำ เกิดกลิ่นไม่พึงประสงค์ และอาจเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคได้

แม้ว่าการผลิตน้ำจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุม กำกับดูแลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา สำนักงานเขตในพื้นที่ ฯลฯ แต่จากประสบการณ์ของผู้บริโภคบางราย โดยเฉพาะที่มีโอกาสได้เข้าไปดูงานในโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด พบการปนเปื้อนในขั้นตอนของกระบวนการผลิตน้ำ จึงเกิดความสงสัยในความเข้มงวดของขั้นตอนการตรวจสอบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

“โฆษณาผ่าน RO ฆ่าเชื้อด้วย Ozone ที่รู้อยู่แล้วว่าโอโซน ไม่ใช่ว่าทุกโรงจะทำได้ จะฆ่าเชื้อได้ ที่เคยเข้าไปโรงงานหนึ่ง เขามีเครื่องโอโซน แต่เข้าไปไม่ได้กลิ่นโอโซนเลย พนักงานปะแป้งเต็มหน้าเลย แสดงว่าไม่ได้มีระบบที่สะอาดจริง เพราะโรงงานผลิตอาหาร ปะแป้งไม่ได้ ทาเล็บไม่ได้ ทาลิปสติกไม่ได้ คุณหิวขนาดไหน คุณก็กินขนมไม่ได้ จะเป็นพาหะนำพวกมด แมลง เข้ามา...คุณไม่ได้เปิดโอโซน ฆ่าเชื้อด้วยโอโซน อย่างกลิ่นโอโซนจะฉาวๆ...แค่โฆษณา ไม่มีจรรยาบรรณ...สมัยก่อน 3 แพ็คร้อยไม่มีนะ มีที่พี่ไปดูนี้แหละ เขารับผลิตแค่แพ็คเกจ 20 กว่าบาท” (คุณลดดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

(2.2.2) ผู้ผลิตน้ำดื่มระดับกลาง

น้ำดื่มระดับกลาง เป็นน้ำดื่มที่ผลิตโดยผู้ผลิตที่ใส่ใจในคุณภาพน้ำดื่มมากกว่าการควบคุมค่าใช้จ่ายในการผลิต จึงกำหนดแนวนโยบายการควบคุมมาตรฐานการผลิตให้มีคุณภาพ มีเครื่องมือ อุปกรณ์ และกระบวนการในการผลิตที่ได้มาตรฐาน

ผู้ผลิตน้ำดื่มในระดับกลางนี้ นอกจากจะผลิตดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดในแบรนด์ของตัวเองแล้ว จะได้รับการยอมรับจากผู้สั่งผลิตให้เป็นผู้ผลิตน้ำดื่มในแบรนด์สินค้าของบรรดาผู้สั่งทำน้ำบรรจุขวดในแบรนด์ของผู้สั่งผลิต โดยจะใช้กรรมวิธีในการผลิตน้ำที่ไม่แตกต่างจากกระบวนการที่ใช้ในการผลิตน้ำแบรนด์ของตัวเอง แต่จะเพิ่มการให้บริการที่เป็นความเฉพาะของผู้สั่งผลิต เช่น รูปแบบบรรจุภัณฑ์และฝา ขนาดบรรจุภัณฑ์ การออกแบบฉลาก เป็นต้น

ผู้ผลิตน้ำดื่มขนาดกลางนี้ เป็นผู้ผลิตน้ำดื่มให้กับบริษัทที่ผลิตแบรนด์สินค้าอื่นที่ไม่ได้อยู่ในวงการการผลิตน้ำซึ่งต้องการเผยแพร่แบรนด์ของตัวเองให้เป็นที่รู้จัก และใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มในหน่วยงาน เช่น ธนาคาร สถาบันการศึกษา สถาบันเสริมความงาม บั๊มน้ำมัน ฯลฯ จึงมักเห็นชื่อผู้ผลิตเหล่านี้อยู่ในฉลากของน้ำดื่มประเภทการสั่งผลิต และถูกแจกจ่ายโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายให้กับลูกค้าที่มาใช้บริการ หากลูกค้าที่ใช้บริการมีความคุ้นเคยกับแบรนด์ผู้สั่งผลิตอยู่แล้วก็จะมีความเชื่อมั่นในคุณภาพของน้ำดื่มที่สั่งผลิตเช่นกัน

(2.2.3) ผู้ผลิตน้ำดื่มระดับประเทศ

จากที่กล่าวไปจะเห็นได้ว่าน้ำดื่มที่มีคุณภาพนอกจากต้องมีกระบวนการผลิตที่น่าเชื่อถือ ผู้ผลิตและแบรนด์สินค้า และสถานที่ที่จัดจำหน่ายก็มีส่วนที่ส่งผลในการให้ความหมายขอคุณภาพน้ำ เพราะมีความเชื่อมั่นใจสถานที่จัดจำหน่ายว่ามีกระบวนการในการคัดเลือกสินค้าที่มีคุณภาพเพื่อนำเสนอให้กับลูกค้าแล้วอาจจะไม่ต้องพิจารณาคุณภาพของกระบวนการผลิตของแบรนด์สินค้า

การใส่ใจโลกไปพร้อมกับใส่ใจคุณภาพ เป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาเมืองไปสู่ความทันสมัยที่ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อม

ต่าง ๆ ตามมา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พยายามจัดทำมาตรฐานและเครื่องหมายรับรองที่ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดได้นำไปใช้ เช่น ผลิตภัณฑ์คาร์บอนต่ำ การนำเสนอการรณรงค์ให้มีการรีไซเคิลอุปกรณ์ การปรับเปลี่ยนบรรจุภัณฑ์ให้บางลง ฝาขวดให้เล็กลง การลดใช้แคปซูล ซึ่งเป็นมาตรฐานที่ถูกกำหนดขึ้น

(2.2.4) ผู้ผลิตน้ำประปา

การประปานครหลวง หน่วยงานรัฐที่ทำหน้าที่การบริหารจัดการระบบประปาของคนในชุมชนเมืองกรุงเทพมหานครและปริมณฑล มีศักยภาพในการผลิตน้ำดื่มที่มีคุณภาพเทียบเท่ากับน้ำที่ดื่มได้ แม้ว่าจะยังไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นน้ำที่ดื่มได้โดยตรง แต่หลายครัวเรือนได้นำน้ำประปามาใช้ในกระบวนการปรุงอาหาร หรือการต้มน้ำชงเครื่องดื่ม แต่ไม่นำมาใช้เป็นน้ำดื่มหลักเนื่องจากปัญหาคุณภาพน้ำประปาที่ไม่คงตัว

(2.3) บริษัทและแบรนด์สินค้า

ปัจจุบันการผลิตน้ำดื่มไม่เพียงใช้เพื่อการเปลี่ยนน้ำให้กลายเป็นสินค้าที่มีคุณภาพเท่านั้น บริษัทผู้ผลิตสร้างมูลค่าเพิ่มให้เกิดกับความเป็นสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้ผู้บริโภครู้จักสินค้าน้ำดื่มผ่านทางยี่ห้อหรือแบรนด์ของสินค้าน้ำดื่ม และสร้างความมั่นใจให้กับสินค้าน้ำดื่มที่ใช้แบรนด์สินค้านั้นให้เกิดความแตกต่างจากแบรนด์อื่น ในการเลือกซื้อน้ำดื่มจึงใช้แบรนด์สินค้าเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ

“ทีมงานขายพยายามตั้งไข่ขายน้ำของเรา เดินเคาะตามบ้านเลย ตั้งแต่ไม่เป็นที่รู้จักจนกระทั่งตอนนี้เรียกได้ว่าเป็นแบรนด์อันดับต้น ๆ แล้ว” (คุณพงศ์วิศ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

สำหรับบริษัทที่มีทั้งสินค้าหลายประเภท และมีสินค้าประเภทน้ำดื่มด้วยนั้น แม้ว่าสินค้าจะเป็นผลิตภัณฑ์ที่มาทีหลัง แต่เมื่อแบรนด์ของสินค้านั้นมีชื่อในท้องตลาด ก็สร้างความเชื่อมั่นให้กับผลิตภัณฑ์น้ำดื่มเช่นกัน

นอกจากนี้ การสั่งผลิตน้ำดื่มภายใต้แบรนด์ของบริษัทตัวเองได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นมาก โดยมีวัตถุประสงค์ในการประชาสัมพันธ์บริษัทด้วยการแจกฟรีในวาระต่าง ๆ ทั้งในนามบุคคลหรือบริษัทห้างร้าน ไม่ว่าจะเป็นปัมน์น้ำมัน ธนาคาร สมาชิกสภาผู้แทน เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการออกจากหน่วยโดยใช้ชื่อแบรนด์ของหน่วยธุรกิจ ที่เห็นมากคือตามร้านสะดวกซื้อและโมเดิร์นเทรด สินค้าน้ำดื่มเหล่านี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพเช่นกัน

“ไม่รู้สิ ก็เคยได้ยินแบรนด์นี้ เค้คงไม่เอาชื่อเสียงบริษัทมาทิ้งไว้ที่การทำน้ำดื่มหรอก” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

(2.4) การจัดจำหน่าย

การจัดจำหน่ายรวมถึงการจำหน่าย จ่าย และแจกฟรี เป็นเกณฑ์สำคัญในการยอมรับน้ำดื่มว่ามีคุณภาพและปลอดภัย

(2.4.1) วิธีการจัดจำหน่าย

การจัดจำหน่าย คือการส่งสินค้าไปให้ถึงมือผู้บริโภค มีทั้งการจัดจำหน่ายแบบไม่เสียค่าใช้จ่าย (ให้ฟรี) และแบบเสียค่าใช้จ่าย (ขาย) ซึ่งหากเป็นน้ำที่ได้มาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายจะได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพที่น้อยกว่า เว้นแต่จะเป็นน้ำแบรนด์ที่รู้จัก

“น้ำจากบ่อก็จะเอามาอะ แต่ไม่กิน เอาไปรดน้ำต้นไม้” (คุณธรรธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

(2.4.2) สถานที่จัดจำหน่าย

สถานที่จัดจำหน่ายเป็นเกณฑ์สำคัญในการตัดสินใจ หากสถานที่จัดจำหน่ายเป็นสถานที่ที่มีความเป็นทางการ จะได้รับการยอมรับมากขึ้น กล่าวคือ ในกรณีที่เป็นสถานที่จัดจำหน่ายทั่วไป เช่น ตามร้านโชห่วย ไม่เป็นที่นิยมในการเลือกซื้อน้ำ โดยเฉพาะน้ำที่ไม่ใช่แบรนด์ที่คุ้นเคย

“เดี๋ยวนี้เขาไม่เข้าร้านอย่างพี่หรอก นู่นไปร้านสะดวกซื้อกันหมด แถวนี่ก็มีแต่ต่างชาติ” (คุณยมนา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

หากเป็นสถานที่จัดจำหน่ายที่เป็นทางการ มีชื่อเสียง เช่น ร้านสะดวกซื้อที่เป็นแบรนด์ดัง หรือโมเดิร์นเทรด จะได้รับความเชื่อมั่นว่าสินค้าที่นำมาวางจำหน่าย จะเป็นสินค้าที่ได้รับการตรวจสอบมาตรฐานแล้ว บางครั้งไม่ได้กลับไปดูฉลากว่ามีการรับรองตามมาตรฐานหรือไม่

การได้มาของน้ำเพื่อการบริโภค กล่าวถึง ที่มาที่ไปของน้ำบริโภคอันมีผลต่อการตัดสินใจเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม แหล่งน้ำที่มาจากธรรมชาติและจากการผลิต ขนาดและประสิทธิภาพของผู้ผลิตน้ำเพื่อการบริโภค เกี่ยวข้องโดยตรงกับคุณภาพน้ำดื่ม บริษัท แบรนด์ สินค้า และช่องทางการจัดจำหน่ายส่งผลต่อความน่าเชื่อถือของน้ำดื่ม หากเป็นบริษัทและแบรนด์ที่น่าเชื่อถือ จะเกิดความไว้วางใจเทียบเคียงว่าต้องเป็นน้ำที่มีคุณภาพเทียบเท่ากับชื่อเสียงของบริษัทและแบรนด์นั้น ขณะที่ช่องทางการจัดจำหน่ายที่น่าเชื่อถือ สร้างความเชื่อมั่นว่ามีการคัดเลือกรน้ำดื่มที่มีคุณภาพและปลอดภัย

(3) เกณฑ์ด้านความสะดวกสบาย

(3.1) พบได้ทุกที่และทุกเวลา

เนื่องจากชีวิตคนเมืองในแต่ละวันมีภาระหน้าที่ที่ต้องออกไปเผชิญโลกภายนอกไม่ได้อยู่ในที่พักอาศัยเพียงอย่างเดียว ตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งกลับถึงบ้านต้องมีการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งในทุกวัน รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มจึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดความสะดวกสบาย ทำให้เกิดความคล่องตัวในทุกสถานที่ที่ไป ความสะดวกสบายนับรวมถึงกระบวนการเข้าถึงน้ำและภาชนะการเติมน้ำที่สะอาด ที่อยู่ใกล้เพียงพอจะหยิบฉวยมาดื่มดับกระหายได้ง่ายในทุกที่ ทั้งในแหล่งชุมชน ร้านค้าทั่วไป สถานที่สาธารณะ กล่าวคือ

ในที่พัก จะต้องอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่ต้องการนำดื่มพร้อมกับอุปกรณ์การบริโภคน้ำ เช่น ห้องพัก ส่วนทำงาน ส่วนทานอาหาร ห้องนอน หรือที่อื่นใดที่ต้องการเติมน้ำ นอกจากนี้ในห้องครัวที่เป็นพื้นที่ในการจัดเตรียมน้ำดื่ม

“ยายไม่กินน้ำเย็น ชอบเอาน้ำเข้าไปไว้ในห้องนอน จะกินตอนกลางคืนจะได้ไม่ต้องเดินออกมา” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

ในสถานที่ทำงาน สถานที่ศึกษา หรือสถานที่ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่เป็นประจำ แหล่งน้ำนั้นจะต้องอยู่ไม่ไกลกว่าพื้นที่ทำงาน เช่น โต๊ะทำงาน ห้องเรียน ฯลฯ

“จริง ๆ มันก็ไม่ไกลมากนัก แต่วางานที่มีทำให้ไม่อยากเดินไป เลยซื้อน้ำขวดมาไว้ได้โต๊ะสะดวกดี” (คุณฝนทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มกราคม 2566).

“เวลามาทานข้าวที่โรงอาหาร ถ้าลืมกระติกน้ำไว้ที่ห้องก็จะไม่เดินกลับไป จะซื้อน้ำขวดแทน” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

ระหว่างการเดินทางตลอดเส้นทางที่ต้องเดินทางไป เช่น ในรถส่วนตัว รถสาธารณะ

“ในรถผมต้องมึนน้ำติดไว้ ผมเดินทางตลอด เวลารถติดต้องมึนน้ำเก็บไว้ ยิ่งอยู่บนทางด่วนไม่รู้จะไปเอาน้ำจากไหน...ผมเคย ตอนอยู่บนทางด่วนแล้วไม่มีน้ำ ตั้งแต่นั้นผมติดน้ำไว้ในรถตลอดเลยครับ” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

แม้ในบริเวณสถานที่เหล่านั้น จะมีจุดบริการให้น้ำดื่มในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น จุดกักน้ำดื่มในหน่วยงาน ต้องอยู่ไม่ห่างจากตำแหน่งของจุดที่ทำงาน

“วันไหนงานยุ่ง ๆ ก็ไม่มีเวลาเดินไปก่น้ำเลย ขนาดเข้าห้องน้ำยังรอตอนพักทีเดียว” (คุณฝนทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มกราคม 2566).

ระบบการจัดส่งเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งเสริมความสะดวกสบายของการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด เนื่องจากเป็นระบบการจัดส่งน้ำดื่มที่สะดวก รวดเร็ว ตรงต่อเวลา และครอบคลุมพื้นที่ การเรียกใช้งานง่ายผ่านแอปพลิเคชัน

“ภรรยาผมเป็นคนจัดการเรื่องส่งน้ำในออฟ ส่งไม่ถึงยอดก็พวงของอื่นมาด้วย...มีพนักงานมาส่งของถึงบ้านเลยครับ” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

ความเป็นคนในเมืองกรุงเทพฯ เมืองที่ไม่เคยหลับใหล มีการเคลื่อนไหวตลอดเวลา น้ำดื่มบรรจุขวดถือเป็นน้ำดื่มคุณภาพที่สะอาดปลอดภัยพร้อมดื่มได้ทุกที่ทุกเวลา

(3.2) น้ำพร้อมดื่ม

น้ำที่พร้อมดื่มต้องเป็นน้ำที่มีความสะอาด ผ่านกระบวนการกรอง ฆ่าเชื้อ และปราศจากสิ่งปนเปื้อน สารเคมี และโลหะหนัก มีรสชาติที่ดี ไม่มีกลิ่นเหม็น และเป็นน้ำดื่มที่มีอุณหภูมิเหมาะสม ดื่มแล้วรู้สึกสดชื่นคุณสมบัติตามที่ต้องการ

“น้ำในขวดมันมาแบบสะอาดมาเลย ไม่ต้องไปทำอะไรอีก มันสะอาดอยู่แล้ว เปิดฝาแล้วก็ดื่มได้เลย” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

“เนี่ยครับ เข้ามาผมก็เข้าร้านสะดวกซื้อ ไปชื้อน้ำขวดนึงในตู้แช่ กับอาหารเข้า เปิดมาได้กินพร้อมกันเลย ไม่ต้องเตรียมน้ำต่อนะครับ” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

นอกจากความพร้อมของน้ำดื่มแล้ว ยังรวมทั้งมีภาชนะที่พร้อมให้ดื่มน้ำเข้าถึงปากได้ในทันทีด้วย

“ที่โรงอาหารก็มีตู้กดน้ำให้ละครับ แต่เป็นแก้วกระดาษแบบกรวยใช้แล้วทิ้ง เมาที่ตั้งไว้ที่โต๊ะไม่ได้ เลยซื้อเป็นขวดกันมา” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

(3.3) ลดภาระหน้าที่

นอกจากเกณฑ์ความสะดวกสบายในเรื่องสถานที่และเวลาแล้ว และความเป็นน้ำที่พร้อมดื่มแล้ว การบริโภคน้ำดื่มที่ตอบโจทย์ของคนในชุมชนเมืองจะต้องไม่สร้างภาระเพิ่มเติม เช่น ภาระในการเตรียมน้ำ เตรียมภาชนะเนื่องจากมีภาระหน้าที่ที่ต้องดำเนินการอย่างอื่นที่ถูกมองว่าสำคัญกว่า นั่นคือการทำงานเพื่อหาเงินมาดำเนินชีวิตของตนเองและคนในครอบครัว

ภาระหน้าที่ในการบริโภคน้ำดื่มที่ต้องพกพาภาชนะบรรจุน้ำ เป็นปัญหาใหญ่ของคนในชุมชนเมือง ท่ามกลางความแออัด การใช้สอยทรัพยากรที่ต้องแข่งขันกัน การเดินทางที่ไม่สะดวก ภาชนะบรรจุน้ำถูกมองว่าเป็นส่วนเกินของภาระทุกประการ เมื่อนำภาชนะบรรจุน้ำมาจากที่פקแล้ว ยังต้องนำกลับไปยังที่פקอีก

“ตอนไปเรียนพิเศษ ของก็เต็มกระเป๋แล้ว หนักมากด้วยค่ะ ไม่ได้เอากะติกน้ำมา ไปซื้อน้ำขวดวันละ 2 ขวด เข้าขวดหนึ่ง เย็นขวดหนึ่ง” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

การที่ต้องพกพาภาชนะบรรจุน้ำระหว่างวันทำให้เกิดความไม่คล่องตัวหากต้องเดินทางไปไหนมาไหน ในเรื่องนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดสามารถแก้ปัญหาได้ เนื่องบรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มบรรจุขวดมีหลายขนาด ปรับความต้องการของผู้บริโภคให้สะดวกแก่การพกพา สามารถทิ้งภาชนะบรรจุน้ำดื่มได้ทุกที่ แม้ว่าจะยังดื่มน้ำไม่หมดก็ตาม

“กินน้ำแล้ว ก็ทิ้งขวดได้เลย ถ้ารีบแม้กินน้ำไม่หมดก็ทิ้งขวดไปได้เลย ไม่ต้องถือไปไหน” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

ภาระหน้าที่อีกประการหนึ่ง คือ ภาระต่อค่าใช้จ่ายในการดื่มน้ำ แม้ว่าจะมีทางเลือกในการดื่มน้ำที่หลากหลาย เช่น การติดตั้งเครื่องกรองน้ำ ที่มีภาระการลงทุนติดตั้งเครื่องกรองน้ำและค่าบำรุงรักษา ซึ่งเป็นภาระที่หนักสำหรับบางครัวเรือน แต่ผู้บริโภคกลับมีความเห็นว่า น้ำดื่มบรรจุขวดไม่สร้างภาระด้านค่าใช้จ่ายที่เกินกว่าจะรับได้ เพราะมีราคาที่เหมาะสมสามารถเข้าถึงได้ แม้ว่าในความเป็นจริงค่าน้ำดื่มบรรจุขวดอาจสูงถึงหนึ่งในสามของรายได้ครัวเรือนก็ตาม แม้กระทั่งบางครัวเรือนยอมรับว่าค่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในเมืองแล้ว

เกณฑ์ด้านความสะดวกสบาย เป็นเกณฑ์ที่สำคัญประการหนึ่งที่ใช้ในการแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตที่มีแต่ภาระหน้าที่และความเร่งรีบของคนในชุมชนเมือง จึงต้องเลือกหาน้ำดื่มที่สามารถพบเห็นได้ทุกที่ เป็นน้ำที่พร้อมดื่ม และต้องลดภาระหน้าที่ที่ต้องพกพาภาชนะไปกับตัวเองตลอดเวลา และภาระในการเตรียมจัดหาน้ำดื่ม

(4) เกณฑ์ความคุ้มค่า

คนที่ใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ถูกทำให้เป็นเสมือนเครื่องจักรแห่งการผลิตเงินโดยการนำแรงงานของตนไปแลกกับเงินเพื่อนำไปซื้อหาสิ่งของหรือการบริการที่ตนเองต้องการ ในเรื่องน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน เมื่อเกณฑ์ความคุ้มค่าได้จากการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ได้รับกับมูลค่าเงินที่ต้องลงทุนไป การเปรียบเทียบนี้ได้เกิดขึ้นในทุกขณะของการตัดสินใจในการบริโภคน้ำดื่ม ซึ่งสามารถแบ่งอธิบายได้ดังนี้

(4.1) ความคุ้มค่าเทียบกับคุณภาพน้ำที่ได้รับ

ผู้บริโภคมีความเชื่อว่าคุณภาพน้ำที่ได้รับจากการลงทุนในเรื่องของเวลา และค่าใช้จ่ายในกระบวนการผลิตในครัวเรือนหรือในสำนักงานด้วยกระบวนการกรองน้ำเพื่อนำมาบริโภค เนื่องจากคุณภาพน้ำจะขึ้นอยู่กับความสามารถของอุปกรณ์เครื่องมือ และการบำรุงรักษา ซึ่งไม่อาจเทียบเท่ากับคุณภาพน้ำที่ได้จากน้ำดื่มบรรจุขวด อีกทั้งราคาขายน้ำดื่มบรรจุขวดในปัจจุบันยังเป็นราคาที่ยอมรับได้ในเกือบทุกระดับ ผู้บริโภคจึงยอมที่จะซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มหลัก แม้ว่าจะมีค่าใช้จ่ายเกินร้อยละ 30 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมดของตัวเองก็ตาม นอกจากนี้ ผู้บริโภคที่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับสถานะทางการเงินก็มีโอกาสในการเลือกน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีคุณภาพด้อยลงมา คือ บรรจุในภาชนะที่มีกลิ่น แต่ก็ยังคงมีความเชื่อมั่นในคุณภาพน้ำที่ได้รับกับค่าใช้จ่าย ถือได้ว่าได้น้ำที่มีคุณภาพเป็นสินค้าที่ตรงกับความต้องการ

(4.2) ความคุ้มค่าเทียบกับภาระหน้าที่ที่ลดลง

เมื่อความเร่งรีบของการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมือง ทำให้เวลาเป็นสิ่งสำคัญ การที่ต้องจัดเตรียมน้ำดื่มที่มีคุณภาพ เช่น การต้ม อาจทำให้เสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายในเรื่องของเชื้อเพลิงพลังงาน อีกทั้งยังต้องจัดเตรียมภาชนะในการรองรับน้ำที่มีความสะอาด และสำหรับการต้มน้ำกรองจากเครื่องกรองน้ำตามบ้านหรือที่ทำงานต้องมีการบำรุงรักษาให้ถูกต้องเหมาะสม เมื่อเทียบกับเวลาและค่าใช้จ่ายที่สูง

ภาระหน้าที่ที่เกิดขึ้นกับการจัดเตรียมน้ำดื่ม มีความเกี่ยวข้องกับเวลาที่ต้องใช้ เมื่อสามารถลดภาระหน้าที่การจัดเตรียมน้ำลงได้ จะมีเวลาในการไปทำสิ่งต่าง ๆ ให้ตอบใจทุกข์ การอาศัยในชุมชนเมือง เช่น พักผ่อนหย่อนใจ พัฒนาตัวเองด้านอื่น ใช้เวลากับครอบครัวหรือพบปะสังสรรค์เพื่อนฝูงได้

“เหมือนแบบเร่งรีบกันหมด อยู่ในกรุงเทพฯ เราแค่หยิบออกมาจากแพ็คก็ใส่กระเป๋าก็ได้เลยหยิบออกมาจากแพ็คก็เข้าตู้เย็นได้เลย ราคาที่รับได้ ประหยัดเวลา ไม่ต้องมาเตรียมน้ำเอง” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(4.3) ความคุ้มค่าเทียบกับสุขภาพ

เนื่องจากการบริโภคน้ำดื่มเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำทุกวัน การบริโภคน้ำดื่มที่มีคุณภาพจะช่วยเสริมสร้างสุขภาพและป้องกันการสะสมของโรคต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อประสิทธิภาพในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การลงทุนในน้ำดื่มที่มีคุณภาพ ถือเป็นการลดค่าใช้จ่ายในระบบสุขภาพ ลดความเสี่ยงต่อการเป็นโรคที่เกี่ยวข้องกับน้ำไม่สะอาด ซึ่งส่งผลให้ลดค่าใช้จ่ายในการรักษาโรค

และเสริมสร้างสุขภาพ ช่วยให้ร่างกายมีสุขภาพที่ดี ซึ่งสามารถนำไปสู่การประหยัดค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลในระยะยาว

“ค่าน้ำขวดไม่เกิบาท เมื่อเทียบกับคุณภาพน้ำที่ได้มา แล้วจึงดูจากอากงแล้ว เลยเลือกดื่ม น้ำขวดดีกว่า”
(คุณสายนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

ความคุ้มค่าเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกรูปแบบการเติมน้ำที่สำคัญประการหนึ่งของคนในชุมชนเมือง เนื่องจากใช้ชีวิตที่ต้องการแข่งขันดิ้นรนนำแรงงานและเวลาของตนเองไปแลกกับเงินตราเพื่อสร้างความมั่งคั่ง ดังนั้น จึงมีการคำนึงถึงความคุ้มค่าในสิ่งที่ลงทุนไป โดยเฉพาะเงินตราและเวลากับสิ่งที่ได้มาในการบริโภคน้ำดื่มแต่ละประเภท

(5) เกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อม

สืบเนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และมลพิษอันเกินจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรเกินศักยภาพ ทำให้เกิดความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อม จนเกิดเป็นกระแสการรักษาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งในด้านการบริโภคน้ำดื่ม ที่มีการรณรงค์ลดการใช้ขวดพลาสติกหรือการนำขวดพลาสติกกลับไปใช้ใหม่ ความตระหนักรู้นี้ได้สร้างกฎเกณฑ์ที่สะท้อนถึงความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อมและการกระทำที่เป็นมาตรฐานในการดำเนินธุรกิจน้ำดื่มในปัจจุบัน ซึ่งมีผลเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจยอมรับรูปแบบในการเติมน้ำ

เกณฑ์มาตรฐานและเครื่องหมายรับรองเกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์น้ำเพื่อการบริโภค เช่น ผลิตภัณฑ์คาร์บอนต่ำ การรีไซเคิลอุปกรณ์ รวมถึงมาตรการและนโยบายในการปรับปรุงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ เช่น ทำให้ขวดให้บางลง ฝาขวดให้เล็กลง การลดใช้แคปซูล ซึ่งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมที่ให้ความหมายหากได้รับมาตรฐานและการรับรองดังกล่าว น้ำที่ผลิตขึ้นเป็นน้ำที่มีคุณภาพเช่นกัน

ผู้บริโภคจำนวนไม่น้อยที่ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้และการเปลี่ยนแปลงของผู้ประกอบการที่รองรับกับปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ และใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกความถูกต้องชอบธรรมในการเติมน้ำดื่ม

“หนูกับพี่ชายจะซื้อน้ำยี่ห้อที่ขวดบาง ๆ ดูรักษาสิ่งแวดล้อมดีคะ ช่วยลดโลกร้อนด้วย ถ้าในร้านไม่มีจึงจะซื้อยี่ห้ออื่น” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

เกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อม ถูกสร้างขึ้นบนพื้นฐานความตระหนักถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการบริโภคน้ำดื่ม โดยเฉพาะการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีรายงานการศึกษาจากหลายแหล่งที่มาว่าทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องพยายาม

สร้างสัญญาณเป็นภาพลักษณ์ที่ดีให้กับน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งสอดคล้องกับเจตนาของผู้บริโภคในชุมชนเมืองที่ยังมีความต้องการในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

1.4 น้ำดื่มบรรจุขวด : วัฒนธรรมหลักในการบริโภคน้ำดื่มของคนเมือง

วัฒนธรรมที่จะเป็นวัฒนธรรมหลักของคนในสังคม จะเป็นสิ่งที่คนในสังคมให้ความหมาย (share meaning) และคุณค่า (share value) กับสิ่งเหล่านั้นร่วมกัน ทำให้มีการประพฤติปฏิบัติสิ่งเหล่านั้นจนเป็นแบบแผนสืบต่อกลายเป็นโครงสร้างทางสังคม การอธิบายโครงสร้างทางสังคมตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (Structuration Theory) ของแอนโธนี กิดเดนส์ อธิบายได้ว่าโครงสร้างทางสังคมประกอบด้วยกฎและทรัพยากร (rules and resources) ซึ่งในหัวข้อที่ 1.1 1.2 และ 1.3 ได้การวิเคราะห์ให้เห็นโครงสร้างทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกฎและทรัพยากรการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ที่ส่งผลต่อการเลือกรูปแบบในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดโดยอาจจะสรุปได้ดังนี้

(1) การครอบครองและเข้าถึงทรัพยากร

การครอบครองทรัพยากร (allocative resources) ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ มีส่วนสำคัญต่อรูปแบบการดื่มน้ำของผู้บริโภค สำหรับประเทศไทยทรัพยากรน้ำถือว่าเป็นสาธารณสมบัติซึ่งถูกบริหารจัดการโดยภาครัฐ มีรัฐเป็นผู้ครอบครองและจัดสรรทรัพยากรตามนโยบายการบริหารจัดการน้ำ การจัดสรรทรัพยากรน้ำ (authoritative resource) จึงถูกกำหนดขึ้นผ่านกฎระเบียบที่ตราขึ้นโดยฝ่ายปกครอง มีเป้าหมายเพื่อทำให้เกิดความเสมอภาคและความเป็นธรรมในการเข้าถึงน้ำกับทุกฝ่าย อาจแบ่งประเภทการใช้น้ำได้เป็นน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ภาคการเกษตร และภาคอุตสาหกรรม โดยมีหน่วยงานหลัก คือ กรมชลประทาน กรมทรัพยากรน้ำบาดาล และกรมทรัพยากรน้ำ

คนในชุมชนเมืองโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ที่เกิดจากส่วนผสมของความแตกต่างหลากหลายโดยเฉพาะจากกลุ่มคนที่ย้ายถิ่นฐานมาจากพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งรับเอาวิถีชีวิตการดื่มน้ำดื่มตามธรรมชาติติดตัวมารวมทั้งคนในชุมชนเมืองในอดีต ต่างเข้าถึงน้ำธรรมชาติได้โดยง่ายและเป็นอิสระ กล่าวคือ พื้นที่ในกรุงเทพฯ ที่ยังมีผู้อาศัยอยู่อย่างไม่แออัด ทำให้สามารถเข้าถึงน้ำฝนได้โดยการรองน้ำในภาชนะที่ขึงอยู่ปลายรางระบายน้ำ หรือแม้กระทั่งใช้น้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นน้ำผิวดิน แม่น้ำลำคลอง หรือน้ำบ่อขุด แต่สภาพแวดล้อมในเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับกฎระเบียบเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำทำให้การเข้าถึงน้ำต้องกระทำผ่านเงื่อนไขตามที่กฎหมายกำหนด การเข้าครอบครองน้ำสะอาดเป็นจึงไปได้ยากมากขึ้น ภายหลังการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่เข้มข้นยิ่งทำให้คนในชุมชนเมืองต้องพึ่งพาน้ำจากภาครัฐซึ่งจัดสรรให้เป็นน้ำเพื่อ

การบริโภค โดยแหล่งที่มาหลักคือน้ำประปาที่บริหารจัดการโดยการประปานครหลวงและน้ำใต้ดิน หรือน้ำบาดาลที่บริหารจัดการโดยกรมทรัพยากรน้ำบาดาล การเข้าถึงน้ำเหล่านี้ต้องดำเนินการตามรูปแบบวิธีการ การขออนุญาต และการชำระค่าธรรมเนียมการใช้น้ำตามอัตราที่ถูกกำหนดขึ้น

แม้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับน้ำประปาจะดำเนินการต่อท่อน้ำประปากระจายทั่วถึงทุกพื้นที่ในกรุงเทพฯ พร้อมกับมีนโยบายน้ำสะอาดดื่มได้ก็ตาม แต่การเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคของคนในกรุงเทพฯ ยังคงมีข้อจำกัดจากความไม่แน่นอนของปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำ สี กลิ่น รสชาติ ซึ่งทำให้การเข้าถึงน้ำสะอาดเป็นไปได้ยากและไม่แน่นอน การเข้าถึงน้ำที่สะอาดปลอดภัยจากน้ำประปาจึงมีข้อจำกัดเป็นอย่างมาก ขณะที่การเข้าถึงน้ำใต้ดินและน้ำบาดาลที่แม้ว่าจะมีต้นทุนการใช้น้ำที่น้อยกว่าน้ำประปา แต่จำเป็นต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญและงบประมาณจำนวนมากในการขุดเจาะ อีกทั้งการใช้น้ำบาดาลของคนในเขตเมืองอย่างกรุงเทพฯ เป็นไปได้ยากมากขึ้นเนื่องจากถูกกำหนดให้เป็นเขตวิกฤตการณ์น้ำบาดาล ไม่อนุญาตให้เจาะน้ำบาดาลและไม่อนุญาตให้ใช้น้ำบาดาลในพื้นที่ที่สามารถเชื่อมต่อบริเวณประปาได้

การเข้าถึงน้ำสะอาดด้วยทางเลือกอื่น ๆ โดยการนำมาผ่านกระบวนการทำความสะอาดด้วยตัวเอง เช่น การต้ม การกรอง ก็มีข้อจำกัดที่เกิดจากการเข้าถึงน้ำดิบที่มีคุณภาพ เทคโนโลยีค่าใช้จ่าย และต้องมีความรู้ ความเชี่ยวชาญในการคัดเลือกรูปแบบที่เหมาะสม และที่สำคัญคือข้อจำกัดที่เกิดกับรูปแบบครอบครัวของคนในชุมชนเมือง ขนาดพื้นที่และความเป็นเจ้าของที่พักอาศัย และที่สำคัญคือข้อจำกัดด้านเวลาในการจัดการน้ำสะอาดด้วยตัวเอง การใช้บริการน้ำดื่มสาธารณะผ่านตู้หยอดเหรียญหรือภายในหน่วยงานต่าง ๆ ก็อาจจะทำให้ได้น้ำที่ไม่สะอาดเพียงพอเนื่องจากขาดกระบวนการบำรุงรักษาที่ถูกต้อง และไม่มีการสื่อสารเกี่ยวกับการบำรุงรักษาเครื่องมือที่ทำให้ผู้บริโภคไม่เชื่อมั่นในความสะอาด โดยไม่ว่าจะเป็นคนที่อยู่ในกลุ่มอาชีพและการทำงานอย่างไร หรือมีสถานะทางเศรษฐกิจเช่นไร ต่างก็ได้รับผลกระทบจากข้อจำกัดในการเข้าถึงน้ำสะอาดเหล่านี้ในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเมืองเช่นเดียวกันไม่น้อย

ในขณะเดียวกัน กลุ่มนายทุนฝ่ายผลิตกลับเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรด้านเศรษฐกิจและบุคลากรที่มีความสามารถได้มากกว่า เนื่องจากความสามารถทางเศรษฐกิจและการสนับสนุนจากกฎระเบียบที่ถูกกำหนดขึ้นโดยหน่วยงานผู้รับผิดชอบ ทำให้เข้าถึงน้ำประปาและน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลได้ง่าย กล่าวคือ มีเทคโนโลยีในการสำรวจแหล่งน้ำที่ชัดเจน ประกอบกับเทคโนโลยีในการสูบน้ำเพื่อนำมาใช้ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด กับนโยบายการบริหารจัดการที่เอื้อให้ผู้มีความเงินทุนและผู้เชี่ยวชาญสามารถเข้าถึงน้ำได้ดีกว่าผู้บริโภคโดยทั่วไป กล่าวคือสามารถขอให้น้ำในรูปแบบของโรงงานอุตสาหกรรมทั้งในน้ำประปาและน้ำบาดาลได้ และสามารถ

ใช้น้ำเหล่านี้ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจนกลายเป็นสินค้าเพื่อออกจำหน่ายในตลาดให้กับผู้บริโภค ซึ่งมีผู้จำหน่ายที่ครอบครองทรัพยากรในการกระจายสินค้าไปยังผู้บริโภคให้สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นจึงทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดถูกผลิตและจำหน่ายในตลาดได้ดียิ่งขึ้น

(2) ความหมายที่มีต่อการบริโภคน้ำดื่ม

การให้ความหมายเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง คนในชุมชนเมืองที่มาจากชนบทโดยส่วนใหญ่ยังคงให้ความหมายต่อความสะอาดของน้ำดื่มตามธรรมชาติ แต่เมื่อสังคมและสิ่งแวดล้อมของเมืองเปลี่ยนแปลงไป ความหมายของการบริโภคน้ำดื่มทั้งของคนที่อยู่ในเมืองและคนที่ได้รับผลจากการพัฒนาจึงกลายเป็นน้ำดื่มที่สะอาด ปลอดภัย โดยยกนิยามคำว่า “ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น และไม่มีรสชาติ” แทนความสะอาดและปลอดภัย รวมไปถึงความสะอาดและปลอดภัยของภาชนะบรรจุที่จะนำมาใช้ในการดื่มน้ำ ซึ่งถูกจำกัดความตามความหมายความสะอาดทางด้านวิทยาศาสตร์ซึ่งเกิดจากการพัฒนาเมือง แนวคิดนี้ถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนการสอนและสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่มีกระจายอยู่ทั่วไป นอกจากนี้แนวคิดด้านวิทยาศาสตร์ยังส่งผลสืบเนื่องให้การดื่มน้ำมีความเกี่ยวข้องกับสุขภาพ การดื่มน้ำจะต้องดื่มในปริมาณที่เพียงพอต่อร่างกายและต้องเป็นน้ำที่มีคุณสมบัติกรด-ด่างที่เหมาะสมอีกทั้งควรมีแร่ธาตุที่จำเป็นต่อร่างกาย ซึ่งปรากฏสิ่งเหล่านี้ได้ในน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีกรรมวิธีการผลิตตามมาตรฐาน

ขณะเดียวกันรูปแบบของการดื่มน้ำจะต้องเป็นรูปแบบที่มีความสะดวกสบายทั้งในด้านสถานที่และเวลา ที่ต้องเป็นรูปแบบของน้ำที่หาทางได้ทุกที่ทุกเวลา และการลดภาระหน้าที่ในการจัดเตรียมน้ำดื่มและอุปกรณ์ในการดื่มน้ำ โดยเฉพาะในการดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติกที่สามารถหาซื้อและพกพาไปได้สะดวก สอดคล้องกับสภาวะเร่งรีบของคนในเมืองทุกอาชีพและหน้าที่ ไม่เว้นแม้กระทั่งนักเรียนนักศึกษาไปจนถึงคนทำงาน

การให้ความหมายของการดื่มน้ำว่าเป็นน้ำดื่มที่มีความคุ้มค่า เปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่ลงทุนกับซึ่งเป็นผลลัพธ์ที่ได้รับ คือ เวลาและค่าใช้จ่าย เทียบกับ คุณภาพน้ำ ความสะดวกสบาย และสุขภาพ ซึ่งจะเห็นได้ว่าด้วยราคาของน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกกำหนดโดยระบบตลาด ทำให้เป็นราคาที่จับต้องได้ และยังมีความหลากหลายให้ผู้บริโภคได้เลือกได้ตามสถานะและความพึงพอใจ

การปรากฏตัวของน้ำดื่มบรรจุขวด แม้ในตอนแรกยังไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากมีราคาสูง แต่เมื่อสภาพสังคมสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป น้ำดื่มบรรจุขวดจึงกลายเป็นน้ำที่ให้

ความหมายในเรื่องความสะอาด ปลอดภัย ดีต่อสุขภาพ เพราะเป็นน้ำที่ถูกควบคุมให้มีการผลิตตามมาตรฐาน อีกทั้งยังให้ความหมายของความสะอาดในข้อหา พกพาและกักตุน กับทั้งความคุ้มค่าที่คนในชุมชนเมืองค้นหาและไขว่คว้า ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้น และต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่มีวิธีการที่หลากหลาย ถูกจัดระดับไว้ด้วยการให้ความหมายเรื่องความสะอาดปลอดภัย ดีต่อสุขภาพ ซึ่งน้ำดื่มเหล่านั้นถูกทำให้เชื่อว่าจะต้องเป็นน้ำที่มีคุณภาพที่ผ่านกระบวนการที่มีมาตรฐาน ดังนั้น จึงต้องเป็นน้ำที่มีราคา ต้องซื้อหาหรือแลกมาด้วยเงินตรา จึงมีการให้ความหมายของการบริโภคกับสถานะทางสังคมไว้ ทั้งกับผู้บริโภคที่เลือกดื่มน้ำประเภทที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายด้วยตัวเอง และการมองกลับมาของคนในสังคม ซึ่งการดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่นไม่อาจอยู่ในความหมายของน้ำเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนเมือง แต่การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดได้ทำให้ผู้บริโภครู้สึกว่าเป็นการยกระดับชั้นทางสังคมของตัวเอง

(3) กฎแห่งความถูกต้องชอบธรรม

กฎแห่งความถูกต้องชอบธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดรูปแบบพฤติกรรมของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองว่ารูปแบบใดเป็นสิ่งที่กระทำได้หรือกระทำไม่ได้ ควรหรือไม่ควร ดีหรือไม่ดี ซึ่งสำหรับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองแล้ว การบริโภคน้ำดื่มจะต้องเป็นน้ำดื่มที่มีความสะอาดปลอดภัยและสุขภาพ โดยนอกจากจะพิจารณาจากกระบวนการผลิตแล้ว ยังให้ความสำคัญกับแหล่งที่มาของน้ำดื่มเหล่านั้นด้วย เนื่องจากไม่อาจลงไปตรวจสอบคุณภาพน้ำด้วยตัวเอง จึงพิจารณาน้ำดื่มจากตราสัญลักษณ์มาตรฐานการผลิต และแหล่งที่มาของน้ำดื่ม จะต้องเป็นแหล่งที่มาของน้ำที่มีความน่าเชื่อถือ ซึ่งเกิดจากการพิจารณาผ่านกระบวนการผลิต ชื่อเสียงของผู้ผลิต การบริหารงานของผู้ผลิต ขนาดของกำลังการผลิต และหากเป็นน้ำดื่มที่เป็นสินค้าในท้องตลาดแล้วจะรวมถึงแบรนด์สินค้าด้วย

เช่นเดียวกับการให้ความหมายการบริโภคน้ำดื่มของคนในเมือง การจะเลือกดื่มน้ำดื่มแบบใดจะต้องเป็นน้ำดื่มที่ให้ความสะดวกสบายและความคุ้มค่ากับการใช้ชีวิตของคนในเมืองที่ต้องอยู่ในสภาพเร่งรีบ ประกอบกับการเดินทางที่มีอยู่ทุกวัน โดยเฉพาะการเดินทางด้วยบริการสาธารณะที่มีความแออัด จึงจำเป็นต้องลดภาระการขนส่งน้ำดื่มที่สามารถหาซื้อจากที่ใดก็ได้แทน

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดได้เข้ามามีบทบาทในการตอบสนองต่อกฎที่กำหนดพฤติกรรมของการบริโภคน้ำดื่มของคนในเมืองที่มีความหลากหลายแล้ว คนในเมืองยังถูกทำให้ตระหนักถึงความถูกต้องชอบธรรมในด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่อาจทำลาย

สิ่งแวดล้อม จึงเกิดการสร้างความเครียดให้คนตระหนักรู้ และหาทางเลือกที่จะสามารถเติมน้ำดื่มบรรจุขวดได้ไปพร้อมกับความรู้สึกผิดต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง เช่น การผลิตขวดน้ำดื่มที่บางลง

กล่าวโดยสรุป เมื่อกฎและทรัพยากรการบริโภคน้ำดื่มของคนเมืองได้เอื้อต่อการบริโภคน้ำซึ่งบรรจุมาในขวดพลาสติกมากกว่าสิ่งใดทั้งหมด คนในสังคมเมืองจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยการเติมน้ำด้วยการเลือกหาน้ำบริโภคที่มาจากบรรจุขวดอย่างไม่มีทางเลือก และด้วยทรัพยากรเดียวกันนี้ทำให้การผลิตน้ำและบรรจุลงในขวดพลาสติกเหมาะสมเป็นน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองที่สุด ดังนั้น ตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง โครงสร้างซึ่งประกอบด้วยกฎและทรัพยากรในการบริโภคน้ำดื่มเอื้อต่อรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมากที่สุด วัฒนธรรมหลักในการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองก็คือวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกนั่นเอง

ส่วนที่ 2 การสร้างความมีเสถียรภาพให้กับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมือง

การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้กลายเป็นวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมืองของไทย ความเป็นโครงสร้างของวัฒนธรรมนี้ได้ถูกผลิตซ้ำจากผู้ที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำดื่มผ่านการตีความความหมาย (interpretive scheme) การอำนวยความสะดวก (facility) และการสร้างวิถีปฏิบัติแห่งสังคม (norm) ภายใต้ความสามารถของบุคคลในการกระทำอย่างอิสระและทำการเลือกต่าง ๆ ทำให้โครงสร้างเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงนี้มีทิศทางที่ทำให้วัฒนธรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองถูกสร้างและรักษาให้ยังมีความเสถียรภาพ มั่นคง โดยจะวิเคราะห์เป็น 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ การตีความและการผลิตซ้ำความหมายให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดในชุมชนเมือง เงื่อนไขที่เอื้อให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสิ่งจำเป็นและกลายเป็นพลังอำนาจของคนในชุมชนเมือง การทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นบรรทัดฐานของการบริโภคน้ำในสังคมเมือง และพลวัตของการสร้างโครงสร้าง ความมั่นคงถาวร และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม ดังนี้

2.1 การตีความและการผลิตซ้ำความหมายให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดในชุมชนเมือง

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้เกิดการเป็นเมืองได้เปลี่ยนแปลงสภาพสังคมจากอดีตที่มีการพึ่งพาอาศัย ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน กลายเป็นมีความสัมพันธ์กันอย่างโดดเดี่ยว วิถีชีวิตแบบตัวคนเดียว ต่างคนต่างต้องทำภาระหน้าที่ของตนเอง ภายใต้ความรีบเร่ง และข้อจำกัดนานับประการ เริ่มตั้งแต่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ไปกระทั่งถึงคนในวัยทำงาน หรือแม้กระทั่งผู้สูงอายุ ไม่อาจมีเวลามาจัดการจัดหาเครื่องดื่มสะอาดได้ด้วยตนเอง ประกอบกับการ

เปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่ไม่อาจหาน้ำดื่มสะอาดได้ใกล้ตัว จึงต้องพึ่งพิงการจัดหาน้ำดื่มผ่านกลไกการตลาด น้ำซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐาน จึงถูกทำให้กลายเป็นสินค้า มีการสร้างความหมายผ่านสื่อกลาง ภายใต้เบื้องหลังการจัดการจากทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนผู้เป็นนายทุน ซึ่งได้สร้างความหมายผ่านการสื่อสารและการโต้ตอบ บุคคลสร้างความหมายและการเข้าใจที่ร่วมกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานของโครงสร้างสังคมถึงประโยชน์ของน้ำดื่มบรรจุขวดจนกระทั่งเป็นที่ยอมรับตามกันของคนในชุมชนเมือง ความหมายถูกสื่อสารผ่านน้ำดื่มบรรจุขวด ผู้บริโภคได้ซื้อหาเข้าถึงและได้รับความหมายจนกระทั่งเป็นการสื่อสารระหว่างกัน เป็นการผลิตซ้ำความหมายและการกระทำ

(1) น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำที่สะอาดปลอดภัย

ความสะอาดและปลอดภัยเป็นเรื่องสำคัญใช้ในการสื่อสารภายใต้ความเป็นน้ำดื่มบรรจุขวด ผ่านกรอบการตีความมาจากความรู้ การโฆษณาชวนเชื่อ การบอกกล่าวของรัฐให้รับรู้ แม้ว่าความหมายของความสะอาดเหมือนกัน คือ ต้องเป็นน้ำที่ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส และผู้มีความรู้มากกว่าจะมีความตระหนักถึงความสะอาดมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามน้ำดื่มบรรจุขวดกลับทำให้ทุกคนไม่จำเป็นต้องตระหนักถึงเรื่องความสะอาดลึกถึงการตรวจวัดความสะอาด เนื่องจากมีการสื่อสารจากผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย รวมทั้งการรับรองโดยมาตรฐานของรัฐที่มีอยู่ในขวดแล้ว น้ำดื่มบรรจุขวดจึงทำหน้าที่ผลิตซ้ำความหมายและรองรับความหมายแห่งความสะอาดแล้ว

(1.1) กระบวนการผลิตตามมาตรฐาน

สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปประกอบกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ถูกประกอบสร้างขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่วิถีชีวิตความเป็นเมือง ทำให้คนในชุมชนเมืองตระหนักว่าน้ำดื่มตามธรรมชาติไม่สะอาดเพียงพอในการดื่ม แม้กระทั้งการทำให้ น้ำสะอาดแบบเดิม เช่น การแกว่งสารส้มหรือการต้มน้ำไม่อาจทำให้น้ำสะอาดเพียงพอต่อการดื่มได้ น้ำที่มีความสะอาดและปลอดภัยเพียงพอสำหรับดื่มได้ ต้องเป็นน้ำที่ผ่านกระบวนการการผลิต น้ำดื่มที่มีคุณภาพ จนได้คุณสมบัติตามมาตรฐานที่ยอมรับได้เท่านั้น ซึ่งผู้บริโภคในชุมชนเมืองได้รับความรู้ในด้านการผลิตและมาตรฐานผ่านการโฆษณาชวนเชื่อและการบอกกล่าวของทั้งรัฐและเอกชน ทำให้ดีคือน้ำดื่มที่ผ่านกระบวนการผลิตและมีการรับรองตามมาตรฐานรูปแบบเดียวที่มีในชุมชนเมือง คือ น้ำที่บรรจุอยู่ในขวดนั่นเอง

ผู้บริโภคในชุมชนเมืองดีคือน้ำดื่มบรรจุขวดเข้าสู่กระบวนการผลิตในเชิงอุตสาหกรรมจะต้องมีกระบวนการผลิตที่ได้คุณภาพและมีการรับรองตามมาตรฐาน อีกทั้งยังต้องอยู่ภายใต้การควบคุมคุณภาพกระบวนการผลิตที่เข้มงวดตามกฎหมาย ผู้บริโภคบางรายไม่

แม้กระทั่งตรวจสอบคุณภาพและตราสัญลักษณ์ใด ๆ ก็ดีมี ก็มั่นใจว่าน้ำในขวดจะต้องเป็นน้ำที่สะอาดปลอดภัย

“ไม่ต้องดูยี่ห้อ ไม่ได้ดูตราสัญลักษณ์อะไร เห็นแค่มาใส่ขวดก็น่าจะสะอาด” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจากโรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมายจะมีกฎหมายควบคุม ตั้งแต่กระบวนการก่อสร้างโรงงาน การทดสอบการผลิต ก่อนการผลิตและจำหน่ายจริง ในทุกขั้นตอนจะมีการตรวจสอบจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายส่วน และหากแบบแปลนโรงงานหรือคุณภาพน้ำตัวอย่างไม่เป็นไปตามมาตรฐาน ก็จะถูกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสั่งให้ปรับปรุงแก้ไข

“ก่อนเปิดโรงงานจะต้องขออนุญาตตามขั้นตอน การส่งแปลนตรวจ การส่งรายละเอียดการผลิต และต้องส่งน้ำที่ผลิตได้หลังจากสร้างโรงงานแต่ก่อนการผลิตจริงไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตรวจ ถ้าไม่ผ่านมาตรฐานก็ยังไม่ได้รับอนุญาตให้ผลิตน้ำออกจำหน่าย” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

กระบวนการควบคุมการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ไม่เพียงแต่ควบคุมเรื่องคุณภาพของกระบวนการในการผลิตน้ำเท่านั้น ยังรวมไปถึงบรรจุภัณฑ์ที่ต้องได้มาตรฐาน ไม่มีสิ่งเจือปนทั้งทางกายภาพ ชีวภาพ และเคมี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะมีการตรวจสอบคุณภาพตามลำดับขั้นตอนตามช่วงเวลาที่กำหนด แต่ผู้บริโภคบางรายกลับมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดที่สร้างความไม่เชื่อมั่นด้านความสะอาดกับน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน

“ใช่ เขาก็ได้รับตรา อย.ถึงจะผลิตน้ำได้ แต่เคยพาถูกค้าไปดูโรงงาน ทั้งกลิ่น ทั้งสภาพโรงงานไม่น่าจะผ่านมาตรฐาน อย.ได้เลยนะ” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

“ตอนเด็ก ๆ มีคนเคยไปดูโรงงานผลิต โรงงานแบบไม่ไหวเลย เลยไม่กล้ากินน้ำขวดเลย” (คุณวิธสานะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

นอกจากนี้ แม่น้ำน้ำดื่มบรรจุขวดจะถูกตีความหมายและสื่อสารว่ามีความสะอาดเพียงพอ แต่ก็มีผู้บริโภคจำนวนหนึ่งที่ได้รับประสบการณ์ทั้งด้านคุณภาพน้ำอยู่ด้วย

“เคยกินน้ำอยู่ยี่ห้อหนึ่ง เปิดมานี่กลิ่นคลอรีนลอยมาเลย เลยไม่กินยี่ห้อนั้น กลับมาตอนหลังลองกินดื่มกลิ่นเหมือนจะหายไป” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับการตีความว่ามีกระบวนการการผลิตที่มีคุณภาพ และได้มาตรฐานจึงได้รับการตีความว่าเป็นน้ำที่สะอาดและปลอดภัยต่อการดื่ม ความคิดดังกล่าว

นี้ได้ถูกถ่ายทอดและบอกต่อกันผ่านประสบการณ์การรับรู้คุณภาพของน้ำดื่มว่ามีความสะอาดและปลอดภัย

(1.2) ตราสัญลักษณ์คุณภาพ

ตราสัญลักษณ์คุณภาพน้ำถูกสร้างขึ้นโดยรัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ ได้บ่งบอกถึงความปลอดภัยของน้ำดื่ม โดยเฉพาะการกำหนดค่าของสิ่งเจือปนต่างๆ ที่อยู่ในน้ำและภาชนะบรรจุ ตราสัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสร้างความเชื่อมั่นถึงความปลอดภัยกับผู้บริโภค และถูกสื่อสารผ่านช่องทางต่าง ๆ ให้ทราบว่าเมื่อเป็นตราสัญลักษณ์เหล่านั้นแล้วจะมีความมั่นใจในความปลอดภัย ดังนั้น เมื่อเห็นตราสัญลักษณ์มาตรฐานบนฉลากบรรจุภัณฑ์แล้วผู้บริโภคจึงตีความได้ว่าเป็นน้ำที่มีความปลอดภัย

ตราสัญลักษณ์จึงเป็นเครื่องมือในการสื่อสาร 3 ฝ่าย กล่าวคือ ของผู้สร้างตราสัญลักษณ์ ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด และผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด ผู้สร้างตราสัญลักษณ์จะต้องสื่อสารให้กับผู้ใช้งานทราบถึงคุณสมบัติของสิ่งที่ได้รับการรับรอง และสร้างความมั่นใจว่าตราสัญลักษณ์นั้นมีความน่าเชื่อถือ ผ่านการใช้งานโดยผู้ผลิตและการตรวจสอบของผู้สร้างตราสัญลักษณ์อย่างเคร่งครัด ผู้ผลิตจะทำหน้าที่ในการผลิตข้อความหมายของตราสัญลักษณ์บนฉลากน้ำดื่ม เมื่อตราสัญลักษณ์เป็นที่รู้จักมากขึ้น ผู้บริโภคจะเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของตราสัญลักษณ์ว่าเป็นกลไกการตรวจสอบแทนตนเองว่าน้ำนั้นจะมีความสะอาดเพียงใด ซึ่งตราสัญลักษณ์พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มบรรจุขวด คือ ตราสัญลักษณ์ อย. ที่ออกโดยสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา

“ผมเห็นตรา อย. อยู่นะ ผมก็ว่าปลอดภัย ตราอื่นก็ได้ยินโฆษณา แต่ก็ไม่รู้ว่าคืออะไร” (คุณชลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

ภายใต้การแข่งขันทางการตลาด ตราสัญลักษณ์มาตรฐานเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ผู้ผลิตน้ำดื่มใช้ยกระดับมาตรฐานน้ำดื่มของตนเองให้เหนือจากคู่แข่ง และนำมาใช้สื่อสารทางการตลาดถึงความปลอดภัยระดับมาตรฐานสากล

“น้ำดื่มของเราเป็นเจ้าแรกที่ได้มาตรฐานระดับโลกมาครอง เป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพของน้ำดื่มของเรา” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

อย่างไรก็ตาม ผู้ผลิตน้ำดื่มแต่ละรายต่างมีเกณฑ์ในการคัดเลือกการใช้งานมาตรฐานที่แตกต่างกันขึ้นกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย ซึ่งจะเป็นผู้สื่อสารและผลิตข้อความน่าเชื่อถือในความปลอดภัยและปลอดภัย ดังนั้น ผู้ผลิตบางรายให้ความสำคัญกับมาตรฐานโรงงานผลิตเพราะ

ตอบโจทย์ความต้องการของลูกค้าซึ่งผลิตมากกว่าจะให้ความสำคัญกับมาตรฐานน้ำดื่มระดับนานาชาติ

“โรงงานของเรามี GMP ก็เพียงพอแล้ว ถ้าจะขอมาตรฐานระดับสากลเพิ่มเติม ก็ต้องเป็นมาตรฐานใหม่เท่านั้น” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

จะเห็นได้ว่าผู้บริโภคได้ให้ความสำคัญกับตรามาตรฐานที่เป็นมาตรฐานพื้นฐานโดยเฉพาะตรามาตรฐาน ออย.ที่ปรากฏอยู่บนฉลากน้ำดื่ม ซึ่งใช้สื่อความหมายในการรับรองความสะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวดได้ ส่วนตราสัญลักษณ์มาตรฐานอื่นที่อาจตีความได้ถึงความปลอดภัย แต่ก็ยังไม่ใช่ว่าสำคัญ

(1.3) แบรินด์ผู้ผลิตน้ำดื่ม

ท่ามกลางการแข่งขันของสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด บริษัทผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดระดับประเทศหลายรายพยายามติดอาวุธให้กับตัวเองเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งทางการตลาด จึงสื่อสารสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้คนมั่นใจในคุณภาพน้ำดื่ม ผ่านการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านแคมเปญพิเศษ สื่อถึงความสะอาด ความปลอดภัย การสื่อสารผ่านความหมายเหล่านี้ได้ต่อยอดให้เกิดการผลิตซ้ำของการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดภายใต้แบรนด์ของบริษัทชั้นนำ เพราะมีความเชื่อว่าเป็นผู้ผลิตได้มาตรฐาน มีความสะอาด แม้จะพบว่าน้ำดื่มในหลายแบรนด์จะมีรสชาติ ไม่ใช่รสชาติที่ไม่มีกลิ่น ไม่มีรสชาติก็ตาม แต่ก็ยังเชื่อมั่นว่าภายใต้การผลิตของแบรนด์นั้น ๆ น้ำดื่มจะมีความสะอาดปลอดภัย

“ไม่รู้สิ วางน้ำไว้ ลูกค้ายาถึงถ้าเห็นแบรนด์ดัง ๆ ก็หยิบไปเอง มีอะไรก็หยิบไม่ถามด้วย” (คุณวารีวัธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

ปัจจุบันการผลิตน้ำดื่มเพื่อจำหน่ายไม่ได้จำกัดอยู่เพียงบริษัทที่ทำธุรกิจด้านน้ำดื่มเท่านั้น แต่ยังประกอบด้วยโรงงานผลิตน้ำดื่มเพื่อบริษัทที่อยู่ในธุรกิจอื่นด้วย เช่น การผลิตน้ำดื่มให้กับธนาคาร ร้านอาหาร ห้างร้าน หรือแม้กระทั่งปั้มน้ำมัน ผู้บริโภคยังคงให้ความเชื่อมั่นว่าน้ำบรรจุขวดเหล่านั้นมีความสะอาดปลอดภัยสำหรับใช้ดื่มได้ เพราะมีความเชื่อมั่นในบริษัทเจ้าของแบรนด์สินค้าว่าจะไม่นำชื่อเสียงของบริษัทของตัวเองมาทำให้เสื่อมเสีย

“เราก็กังใจในระดับหนึ่ง เขาคงไม่เอาแบรนด์เขามาเสียชื่อเสียงแบบนี้มากกว่า ทุก ๆ แบรนด์เขาก็ต้องกลั่นกรองของเขามาอยู่แล้ว” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(1.4) การโฆษณาชวนเชื่อ

การโฆษณา ที่ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดใช้เป็นกระบวนการสื่อสารที่มีเป้าหมายในการส่งข้อมูลหรือข้อความไปยังกลุ่มเป้าหมาย โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระตุ้นความสนใจ เพิ่มความรู้ และส่งเสริมการขายสินค้าหรือบริการให้กับผู้บริโภค

ผู้บริโภคได้รับรู้ข้อความผ่านสื่อโฆษณาน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นประจำ ผ่านช่องทางการสื่อสารทั้งแบบออฟไลน์ในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น ป้ายโฆษณาตามสถานที่สำคัญๆ เช่น ทางด่วน ห้างสรรพสินค้า หนังสือพิมพ์และนิตยสาร หรือกระทั่งป้ายที่รถขนส่งสาธารณะหรือป้ายรถประจำทาง เป็นต้น รวมถึงการโฆษณาผ่านอุปกรณ์สื่อสารอย่างเช่น โทรศัพท์มือถือ หรือกระทั่งการสื่อสารออนไลน์ผ่าน อินเทอร์เน็ต โซเชียลมีเดียต่าง ๆ และที่สำคัญคือกิจกรรมส่งเสริมการขายผ่านจุดประชาสัมพันธ์และตามร้านค้าต่าง ๆ

การโฆษณาน้ำดื่มบรรจุขวดมักเน้นจุดขายที่แตกต่างของแต่ละแบรนด์สินค้า เพื่อดึงดูดผู้บริโภคให้มีการซื้อสินค้าของตัวเอง โดยปกติจะมีการใช้กลยุทธ์และเนื้อหาที่เน้นเรื่องคุณภาพและความบริสุทธิ์ สุขภาพและความปลอดภัย ด้วยสื่อสารเรื่องราวและความรู้สึก ความสะดวกและเข้าถึงง่าย ภาพลักษณ์ ผ่านผู้มีชื่อเสียงเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและเพิ่มความน่าสนใจ และความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

คนในชุมชนเมืองต้องใช้ชีวิตอยู่กับโฆษณาที่เข้ามาในชีวิตอย่างไม่ขาดสาย แม้บางครั้งจะไม่ได้ต้องการหรือไม่ได้เลือกที่จะเห็น เช่น การเปลี่ยนช่องสถานีขณะที่ดูโทรทัศน์ที่กำลังมีโฆษณา หรือการปิดกั้นการแจ้งเตือนข้อความในโทรศัพท์มือถือซึ่งเป็นโฆษณาทางออนไลน์ แต่อย่างไรก็ตาม การโฆษณานี้กลับส่งผลถึงผู้บริโภคโดยไม่รู้ตัว

“ผมว่าผมเห็นโฆษณาน้ำดื่มยี่ห้อนี้มาตั้งแต่เล็กแล้วนะ มันก็มีผลกับการเลือกซื้อน้ำนะครับ แม้ว่าตอนหลังผมจะไม่ได้ซื้อยี่ห้อนั้น แต่ผมว่าทำให้ผมเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดมากกว่ากินน้ำอย่างอื่น” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

การโฆษณาอีกรูปแบบหนึ่งโดยใช้ดารานางแบบนายแบบที่มีภาพลักษณ์สะอาดสดใส เป็นการสร้างสัญลักษณ์ของแบรนด์เพื่อสร้างจุดขายให้กับน้ำดื่ม

“การเลือกฟรีเซ่นเตอร์ เราเลือกจากคาแรคเตอร์ของน้ำดื่มของเราว่าเหมาะสมกับดาราคณิน ไจนกระทั่งเราก็ดูคนนั้นมานำเสนอ น้องมีความประพฤติดี เรียบร้อย” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

ดังนั้น การโฆษณาชวนเชื่อจึงเป็นหนึ่งในการสื่อสารความหมาย ที่เข้าถึงคนในชุมชนเมืองอยู่ตลอดเวลาและมีอิทธิพลต่อความมั่นใจในการเลือกซื้อหาน้ำดื่มบรรจุขวดว่ามีความสะอาด

น้ำดื่มบรรจุขวดถูกสื่อสารและตีความโดยคนในชุมชนเมืองว่าเป็นน้ำที่มีความสะอาดปลอดภัย จากการที่น้ำดื่มบรรจุขวดถูกทำให้กลายเป็นสินค้าที่มีการควบคุมกระบวนการผลิตตามมาตรฐานและตราสัญลักษณ์คุณภาพ ประกอบกับชื่อเสียงของแบรนด์น้ำดื่มที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นว่าในน้ำดื่มบรรจุขวดจะมาพร้อมกับน้ำที่มีคุณภาพ และถูกส่งเสริมด้วยการโฆษณาผ่านสื่อต่าง ๆ ที่ต่างโอบล้อมคนในชุมชนเมืองทุกทิศทาง และการใช้ฟรีเซ็นเตอร์ที่เป็นที่นิยมของคนในชุมชนเมืองเพื่อสร้างภาพลักษณ์ความสะอาดและปลอดภัยให้กับน้ำดื่มบรรจุขวด

(2) น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำที่ดีต่อสุขภาพ

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับการผลิตที่ถูกหลักมาตรฐาน มีความสะอาดปลอดภัยแล้ว ภายใต้น้ำดื่มบรรจุขวดแล้ว นอกจากจะตีความว่าการได้น้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย จะเป็นน้ำดื่มที่ดีต่อสุขภาพ เพราะไม่เกิดการสะสมของสารพิษที่เป็นโทษต่อร่างกาย ในส่วนของแร่ธาตุที่อยู่ในน้ำยังถูกตีความหมายว่าเป็นสิ่งจำเป็นต่อร่างกาย

น้ำที่ถูกนำมาบรรจุขวดได้จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายที่กำหนดดูแล ในที่นี้จะขอยกกล่าวถึงน้ำที่มาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งถูกนำมาผลิตเป็นน้ำดื่มได้ 2 ประเภทตามกฎหมาย คือ น้ำดื่ม (น้ำเปล่า) และน้ำแร่ (น้ำที่มีแร่ธาตุจากแหล่งต้นน้ำ) แม้ว่าคุณสมบัติของน้ำดื่มที่ถูกบรรจุในขวดจะถูกจำกัดให้มีสารเจือปนได้น้อยกว่าน้ำแร่ตามธรรมชาติ แต่ด้วยกรรมวิธีการผลิต เช่น การแช่น้ำกับหินแร่ และคุณสมบัติของแหล่งน้ำต้นทางอาจทำให้น้ำยังคงมีรสชาติและกลิ่นที่แตกต่างกัน เช่นเดียวกับน้ำแร่ที่มีการเจือปนของแร่ธาตุในปริมาณแตกต่างกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดความแตกต่างของรสชาติ

นอกจากสิ่งที่เจือปนในน้ำจะทำให้เกิดรสชาติที่แตกต่างกันแล้ว แร่ธาตุที่มีอยู่เหล่านั้นมีผลต่อร่างกายที่แตกต่างกัน เช่น เมื่อสิ่งที่เจือปนอยู่ในน้ำมีความแตกต่างกัน

“น้ำอ้นนี้มีแร่ธาตุด้วยนะคะ เพราะว่าเป็นน้ำแร่ที่มีทั้งซิลิกา ช่วยเพิ่มออกซิเจน คือ เกี่ยวกับริ้วรอยมี ซัลเฟต แมกนีเซียม โพแทสเซียม แคลเซียมคลอไรด์ ซึ่งก็ทุกอย่างมันช่วยการทำงานของร่างกาย” (คุณวิรุณวงศ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 24 มกราคม 2566).

ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด นอกจากจะได้แร่ธาตุในน้ำตามธรรมชาติแล้ว ในกระบวนการผลิตยังสามารถเติมแร่ธาตุที่ถูกอ้างว่าเป็นประโยชน์ต่อร่างกายเข้าไปในน้ำดื่มบรรจุ

ขวดด้วยเช่นกัน แร่ธาตุเหล่านั้นเองถูกสื่อสารโดยผู้ผลิตว่าเป็นแร่ธาตุที่มีคุณประโยชน์ ทั้งยังเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติของน้ำให้เป็นกรดต่างปรับสภาพสมดุลของร่างกาย ทำให้ผู้บริโภคเกิดการตีความและเป็นการสื่อสารกันจนทำให้น้ำขวดถูกมองว่าเป็นน้ำที่มีองค์ประกอบดีต่อสุขภาพ

ความหมายของน้ำดื่มที่ดีต่อสุขภาพของน้ำดื่มบรรจุขวด ยังรวมไปถึงเป็นน้ำดื่มที่ไว้วางใจให้ดื่มเป็นน้ำดื่มหลักแทนน้ำดื่มประเภทอื่นได้ เพราะไม่มีเชื้อโรคหรือสารพิษที่ปะปนจนเป็นสาเหตุของการเกิดโรคในอนาคต

“พี่ที่ดื่มน้ำขวด ไปโรงแรมก็เอาน้ำขวดมาดื่ม ดื่มแล้วสบายใจไม่เห็นตะกอน ยิ่งเห็นญาติผู้ใหญ่เจ็บป่วยเป็นโรคนี้เพราะกินน้ำดื่ม พี่ว่าพี่ดื่มน้ำขวดแบบนี้ดีแล้ว” C18

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำที่สะอาด และได้รับความไว้วางใจแล้ว จึงไม่มีความตะขิดตะขวงใจในการดื่มน้ำให้ได้ปริมาณตามความต้องการของร่างกาย

“แต่ก่อนเป็นคนดื่มน้ำน้อยมาก แต่พอได้ทำน้ำดื่มบรรจุขวดเอง ก็สบายใจ เดี่ยวนี้ดื่มน้ำได้เยอะมาก” (คุณพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

ด้วยกระบวนการสื่อสารและการตีความผ่านน้ำดื่มบรรจุขวด โดยเฉพาะน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกแบบใส ผ่านกลไกการตลาดและการโฆษณาถึงความสะอาดและความปลอดภัยของน้ำดื่มบรรจุขวด ผู้บริโภคจึงเกิดการรับรู้และสื่อสารระหว่างกันด้วยคำพูดและการกระทำ ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มครอบครัวหรือในหมู่เพื่อนร่วมงานจึงทำให้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดอยู่อย่างมั่นคงถาวร และมีแนวโน้มว่าจะมีผู้บริโภคเข้าในวัฒนธรรมนี้เพิ่มมากขึ้น

(3) น้ำดื่มบรรจุขวดสร้างความสะดวกสบาย

ความสะดวกสบายถูกสร้างขึ้นมามากภายใต้แนวคิดการพัฒนาสังคมสู่ความเป็นเมือง ความสะดวกสบายนี้มาพร้อมกับความหมายของชีวิตที่สุขสบาย โดยเฉพาะคนในเมืองความสะดวกสบายยังสนองตอบต่อความเร่งรีบ

น้ำดื่มบรรจุขวดถูกสื่อสารแทนคำว่า “ความสะดวกสบายในการดื่มน้ำ ตอบโจทย์ของการใช้ชีวิตของคนเมือง” เพราะเป็นน้ำสะอาดที่ถูกบรรจุในภาชนะที่มีการตรวจสอบทุกขั้นตอนว่ามีความสะอาด โดยคนในเมืองไม่จำเป็นต้องไปตรวจสอบหรือตรวจวัดอีกต่อไป แต่น้ำที่พร้อมดื่มถูกนำมาบรรจุไว้ในขวดที่สามารถพบได้ทุกที่ ทุกแห่ง ทุกเวลา

“ผมว่าสะดวกดีนะ ทุกเช้าผมเข้าร้านสะดวกซื้อ ซื้ออาหารเข้ากับน้ำขวดหนึ่ง แล้วก็ไปทำงานต่อได้เลย” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

นอกจาก การตีความน้ำดื่มที่สะอาดสำหรับดื่มได้ด้วยความสะดวกแล้ว ยังมีการสื่อความหมายผ่านภาชนะบรรจุน้ำในขณะที่พักพิวหรือดื่มว่ามีความสะดวกสบาย จะดื่มที่ใดก็ได้

หรือแม้กระทั่งจะทิ้งที่ได้ก็ได้เช่นกัน บรรจุภัณฑ์ได้ถูกออกแบบขนาดเล็ก-ใหญ่และรูปร่างที่ตอบ
โจทย์ทั้งเรื่องการพกพาระหว่างวันหรือการใช้ในครัวเรือน ซื้อมาได้ง่ายมีบริการส่งถึงบ้าน

“ตัว 1 ลิตรขายน้อย ถ้าเทียบกับตัว 350 ตัว 600 ตัว 1,500 ตัวอาเฮียขวดแก้ว 500 มล. ออกมาแนว
กักๆ คนหันไปเล่นถ้ำเล่นก็เล่น 1,500 ไปเลย ถ้ำเล่นไม่ถึงลิตรเขาก็เล่น 600 อยู่ประมาณเนี่ย” (คุณ
พงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ภายใต้การสื่อความหมายความสะดวกของน้ำดื่มบรรจุขวด แม้ว่าน้ำที่อยู่ภายใน
ขวดจะเป็นน้ำที่ผ่านกระบวนการตามมาตรฐาน แต่ความสะดวกสบายของน้ำบรรจุขวดต้อง
พิจารณาร่วมกับภาชนะบรรจุขวดที่มีความแตกต่างของขนาด รูปร่าง และวัสดุ หากบรรจุน้ำลงใน
ภาชนะที่เป็นแก้ว จะถูกสื่อสารตีความว่ามีความสะดวกในการพกพาตลอด นอกจากกระบวนการ
ในการมัดจำขวดและการคืนที่ค่อนข้างยุ่งยาก น้ำดื่มในขวดแก้วมีน้ำหนักมาก แต่จะใช้ในพื้นที่
เฉพาะ เช่น ร้านอาหาร หรือโรงแรม ที่สร้างภาพลักษณ์การรักษาสิ่งแวดล้อมโดยการนำขวดเก่ามา
บรรจุใหม่ได้

น้ำดื่มภาชนะบรรจุแบบพลาสติก PE หรือขวดพูน แม้ว่าจะเป็นรูปแบบแรกที่ใช้
บรรจุน้ำและมีขนาดเหมาะสมสำหรับพกพา แต่กลับไม่เป็นที่นิยม เพราะความสะดวกนอกจากจะ
ถูกตีความผ่านภาชนะบรรจุแล้วยังต้องมีความหมายว่าน้ำที่อยู่ภายในต้องสะอาดปลอดภัย เมื่อ
ผู้บริโภคพบว่าน้ำที่อยู่ในขวดพูนนี้มีกลิ่นและพบมีความเสี่ยงต่อการปนเปื้อนซึ่งก่อให้เกิดอันตราย
ต่อสุขภาพกับผู้บริโภค (เบญญาภา เมธาวราพร, 2563) จึงถูกตีความว่าเป็นน้ำที่ไม่สะอาด
ปลอดภัย และน้ำในภาชนะดังกล่าวถึงถูกตีความว่าไม่สะอาดปลอดภัยไม่ก่อให้เกิดความสะดวก
แต่แม้จะเป็นเช่นนั้น น้ำดื่มบรรจุขวดแบบพูนกลับได้รับความนิยมในหมู่คนใช้แรงงานเพราะมีราคา
ต่อหน่วยน้ำที่ถูกกว่า

“ที่นี้ก็มีขายอยู่นะ เป็นคนที่เขาใช้แรงงาน หรือไม่ก็เป็นบ้านหลัง ๆ ที่อยู่ข้างใน” (คุณหยาดพิรุณ
(นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

ความสะดวกสบายที่ผู้บริโภคสื่อสารผ่านการพกพาน้ำดื่ม ผ่านการซื้อน้ำดื่ม
มาไว้ใกล้ตัวอยู่ตลอดเวลาหรือแม้กระทั่งการที่ผู้ผลิตและจัดจำหน่ายทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดปรากฏ
ได้ทุกหนแห่ง และอยู่ในภาพพร้อมดื่ม โดยเฉพาะในสภาพอากาศประเทศไทยที่ร้อนอบอ้าว ก็มีน้ำ
ดื่มบรรจุขวดเย็นชื่นใจหาซื้อได้ทั้งในร้านสะดวกซื้อและร้านค้าทั่วไป ซึ่งการสื่อสารผ่านน้ำดื่มบรรจุ
ขวดเหล่านี้ได้ ตอกย้ำว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นแหล่งน้ำดื่มที่มีคุณภาพที่เข้าถึงได้ง่ายสะดวกนั่นเอง

(4) น้ำดื่มบรรจุขวดยกระดับสถานะทางสังคม

การแบ่งชนชั้นทางสังคมที่เกี่ยวกับรูปแบบของการดื่มน้ำส่งผลกระทบต่อให้คนที่มิสถานะทางเศรษฐกิจไม่สูงนักพยายามขยับตัวตนด้วยการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการดื่มน้ำ เพื่อสะท้อนให้คนรอบข้างยอมรับในระดับชั้น

“ที่บ้านไม่ค่อยมีเงินหรอกคะ แต่ตอนที่เรียน มีเงินเก็บบ้าง ก็เอาไปซื้อน้ำขวดกินนะ เพื่อนกิน ก็อยากกินเหมือนเพื่อนบ้าง...ตอนนี้นำทำงานรายได้ก็ไม่ได้สูงนะ แต่ใคร ๆ ก็กินน้ำขวดกัน กินแล้วดูเทห์อยากเป็นคนเมือง กินแล้วเหมือนคนในเมืองกิน” (คุณเนียร์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

อย่างไรก็ตาม ภายใต้วัฒนธรรมของการดื่มน้ำบรรจุขวด ไม่มีความแตกต่างของความรู้สึกทางชนชั้นของน้ำแต่ละยี่ห้อ เว้นแต่จะเป็นน้ำดื่มต่างชนิดกัน เช่น น้ำแร่กับน้ำดื่ม น้ำนำเข้ากับบ่น้ำภายในประเทศ ซึ่งมีราคาที่แตกต่างกัน

(5) การสื่อความหมายแฝงในน้ำดื่มบรรจุขวด

น้ำดื่มบรรจุขวดนอกจากจะถูกสื่อสารผ่านความสะอาดบริสุทธิ์ กระบวนการผลิตที่มีคุณภาพ เหมาะสำหรับใช้ดื่มเพื่อสุขภาพที่ดีแล้ว น้ำดื่มบรรจุขวด ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารภาพลักษณ์ขององค์กร นอกจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ของผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย บรรจุภัณฑ์รวมถึงฉลากบรรจุภัณฑ์ก็เป็นส่วนสำคัญในการสื่อความหมายไปถึงมือผู้บริโภค นอกจากผู้บริโภคจะได้เห็นชื่อเจ้าของน้ำดื่ม บริษัทที่ผลิต แหล่งน้ำดื่ม และข้อมูลอื่นตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว ยังได้เห็นสีฉันทหรือข้อความซึ่งสะท้อนภาพลักษณ์ขององค์กรของผู้ผลิต ซึ่งเป็นการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ของผู้ผลิตหรือผู้ส่งผลิตไปสู่ผู้บริโภคโดยผู้บริโภคไม่รู้ตัว และผู้บริโภคยังใช้ภาชนะของน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ไปยังผู้อื่นอีก

“น้ำขวดที่ป่าได้รับมา ก็เป็นพวกน้ำดื่มของ สส. บั้มแก๊สอะไรอย่างนั้น ก็เห็นชื่อตัวใหญ่ ขวดขนาดเล็กดีพกพาง่าย หมดก็ล้างน้ำแล้วก็กรอกน้ำใหม่” (คุณวรรษา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

น้ำดื่มบรรจุขวดยังใช้เป็นวัตถุของการทำกิจกรรมความดี เมื่อน้ำดื่มเป็นส่วนสำคัญของร่างกายการแจกจ่ายน้ำดื่มเป็นเรื่องปกติที่พบเห็นได้เมื่อเกิดวิกฤต เช่น ช่วงวิกฤติโควิด-19 หรือกระทั่งการทำกิจกรรมเพื่อสังคม (CSR) ของหน่วยงานต่าง ๆ

“กิจกรรมของตำรวจ ของโรงเรียน เราก็จะยกน้ำแพ็คไปให้ เขาขอมาเท่าไรเราก็ให้เขาไป แต่ก่อนก็ให้ อย่างอื่น ตอนนี้นำเองก็ให้น้ำดื่ม เป็นการโฆษณาบริษัทด้วย” (คุณธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

การสื่อสารอื่นที่กระทำผ่านน้ำดื่มบรรจุขวด เป็นการสร้างกระแสแห่งการมีชีวิตให้อยู่ในน้ำดื่มบรรจุขวด เช่น ความสดชื่นและควมมีชีวิตชีวาที่ได้จากการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด หรือแม้กระทั่งการมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การงดการใช้ฟิล์มหุ้มฝาขวด (Cap Seal) หรือการปรับเปลี่ยนขวดน้ำและฝาขวดน้ำให้ใช้พลาสติกน้อยลง ซึ่งเป็นการสื่อสารให้เกิดกระบวนการปรับปรุงน้ำดื่มบรรจุขวดให้ตอบเจตคติตามกระแสการรักษาสิ่งแวดล้อม

“มีกลุ่มลูกค้าที่ต้องการจะดูแลสุขภาพเป็นสิ่งแวดล้อม ก็จะสั่งผลิตน้ำดื่มโดยใช้ฝาขวดแบบสั้น” (คุณลดา พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ภายใต้้น้ำดื่มบรรจุขวดจึงไม่เพียงแต่มีความหมายของน้ำดื่มเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีการสื่อสารความหมายไปถึงรูปแบบการใช้ชีวิต ความตระหนักรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้ผู้บริโภคมีการตีความการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมากกว่าการเป็นเพียงน้ำดื่มที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐาน และได้ฝังรากลึกในจิตใจของคนที่อยู่ในชุมชนเมืองที่โดยพื้นฐานคิดว่าตัวเองอยากมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพแวดล้อมให้ดียิ่งขึ้น

2.2 เจื่อนไขที่เอื้อให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสิ่งจำเป็นและกลายเป็นพลังอำนาจของคนในชุมชนเมือง

น้ำดื่มบรรจุขวดอยู่ในฐานะในการเอื้อประโยชน์ให้กับผู้บริโภคที่จะได้รับความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด ปลอดภัย ได้มาตรฐาน ทั้งยังถูกบรรจุลงในขวดที่พกพาสะดวก เหมาะสำหรับการเดินทางนอกบ้าน เดินทาง หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามวิถีชีวิตของคนในเมือง ความสะดวกสบายที่เกิดขึ้น เกิดจากการสอดประสานของพฤติกรรมที่ถูกสร้างโดยน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกให้เอื้ออำนวยต่อวิถีชีวิตในการบริโภคน้ำดื่ม (จริญญา กิติไพศาลนนท์ และ ปรัชัย ดาวอุดม, 2566) ของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดต่อไป

(1) เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นสินค้า

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นสินค้า น้ำธรรมชาติจึงกลายเป็นเครื่องมือในการทำกำไรของนายทุนที่อยู่ในระบบทุนนิยม ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่ายจึงต้องดำเนินการเพื่อเพิ่มความต้องการของลูกค้าและการพัฒนาสินค้าให้เอาชนะเหนือคู่แข่งภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่ออำนวยความสะดวกให้การผลิตและการจัดจำหน่ายสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดไปถึงมือผู้บริโภค

(1.1) การพัฒนาตัวเองให้เอื้อต่อการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดได้ทุกสถานการณ์

น้ำดื่มบรรจุขวดที่ปรากฏในประเทศไทยโดยเฉพาะในเขตกรุงเทพฯ ที่มาในรูปแบบของสินค้า มีพัฒนาการตัวเองโดยผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายอย่างต่อเนื่อง ทั้งคุณภาพน้ำและบรรจุภัณฑ์ สร้างภาพลักษณ์ที่ตอบเจตคติให้กับคนในเขตเมือง กล่าวคือ

ในด้านมาตรฐานการผลิต ผู้ผลิตต่างให้ความสำคัญและสื่อสารกับผู้บริโภค ให้ทราบถึงกระบวนการผลิตตามมาตรฐานระดับสากล ทำให้ผู้บริโภคเชื่อมั่นในคุณภาพว่าจะผลิต น้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย และใช้กระบวนการผลิตที่มีคุณภาพ

บรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มบรรจุขวดยังออกแบบมาให้มีความแตกต่างทั้งขนาด และลวดลาย ผู้บริโภคสามารถเลือกซื้อหาได้ตามความชื่นชอบและการใช้ชีวิตในขณะนั้น

“ปกติหนูก็จะดื่มน้ำเย็นๆ แต่ถ้าเย็นเกินไปเปลี่ยนฉลากสวย หนูก็ไปกินเย็นๆ นั้นได้” (คุณธรรทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

“นี่จ้ะ เขาออกแบบขวดมาแบบนี้ให้มีที่จับ สะดวกดี” (คุณวัชวิสุทธิ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

“ถ้าต้องอยู่อ่านหนังสือนาน ก็ซื้อน้ำขวดใหญ่ แต่ถ้าไปตีหนังสือ ก็ซื้อน้ำขวดเล็ก ซื้อเข้าขวดหนึ่ง เย็นขวดหนึ่ง เพราะระหว่างวันต้องเดินทาง” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

น้ำดื่มบรรจุขวดถือเป็นสินค้าควบคุม ซึ่งมีการกำหนดราคาขายโดยกรมการค้าภายในได้ประกาศราคาขายน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (ขวด PET) ขนาด 500 ถึง 600 มิลลิลิตร ไม่เกิน 14 บาท และขนาด 1.5 ลิตร ไม่เกิน 14 บาท (ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ เรื่อง ราคาจำหน่ายปลีกแนะนำสำหรับสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก (ขวด PET), 2553) แต่ราคาตามท้องตลาดจริงมีความแตกต่างหลากหลายตามรูปแบบตามคุณภาพของน้ำ เมื่อต้นทุนการผลิตต่ำอาจจะตั้งราคาขายไว้ 5 แพ็ค 100 บาทได้ นอกจากนี้การ จัดจำหน่าย เวลา สถานที่ และโอกาส ที่หลากหลายยังเป็นตัวกำหนดราคาซึ่งเป็นทางเลือกให้กับ ผู้บริโภคในแต่ละกลุ่ม หากเป็นการซื้อน้ำแพ็คเกจที่หน้าโรงงานผลิต ก็จะได้ราคาที่ถูกลง หากซื้อในช่วง การทำโปรโมชั่นก็จะได้ราคาถูกลงกว่าราคาปกติเช่นกัน

“ผมไปรับน้ำที่หน้าโรงงาน ได้ราคา 3 แพ็คร้อย แพ็คหนึ่งมี 12 ขวดเล็ก” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ในเรื่องของราคามีประเด็นการเปรียบเทียบกับสินค้าอื่นที่โดยปกติผู้ผลิตจะสามารถกำหนดราคาสินค้าได้ด้วยตัวเอง แต่เนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่มีการแข่งขันในตลาดสูง ผู้ผลิตมีความแตกต่างกัน ทำให้การตั้งราคาไม่อาจถูกกำหนดได้โดยผู้ผลิตเองแม้จะเป็น ผู้ผลิตรายใหญ่ระดับประเทศก็ต้องอาศัยกลไกตามท้องตลาด

“แต่ก่อนน้ำดื่มราคาสูงมากจึงไม่นิยม แต่ตอนนี้ ราคาน้ำดื่มไม่อาจจะกำหนดให้สูงมาก ต้องเป็นราคาที่สมเหตุสมผล จับต้องได้ เพราะมีการแข่งขันกันสูงมาก” P04

สถานที่ในการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดก็เป็นอีกรูปแบบของการปรับตัวให้เข้าตามสถานการณ์การตอบสนองของความสะดวกสบายให้กับคนเมือง แม้จะเป็นสถานที่ปิด เช่น ในโรงเรียนกวดวิชา ในสถานที่ทำงาน ในห้องทำงาน ก็ยังมีบริการจัดหาน้ำดื่มบรรจุขวดเข้าไปจำหน่ายหรือการให้บริการฟรี

แม้กระทั่งในบริเวณที่กำหนดราคาขายน้ำดื่มสูงกว่าปกติ ในบริเวณพื้นที่บริการเฉพาะ เช่น ในร้านอาหาร ลานกิจกรรม สนามบิน ที่ไม่อนุญาตให้มีการนำน้ำดื่มจากพื้นที่ข้างนอกเข้ามารับประทานได้ การบริการน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้ให้บริการจึงแหล่งน้ำดื่มสะอาด แหล่งน้ำเดียวที่ผู้บริโภคสามารถซื้อหาได้ เป็นการสร้างความจำเป็นให้กับผู้บริโภค ซึ่งโดยส่วนใหญ่ น้ำดื่มบรรจุขวดที่ให้บริการจะมีราคาที่สูงกว่าปกติ ผู้บริโภคก็ยังต้องยอมซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดนั้น

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ราคาที่แตกต่างกันเป็นการจัดระดับของสินค้าเช่นกัน ผู้ผลิตจะคำนวณต้นทุนและวางตำแหน่งระดับของสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดของตนเอง

“เราทำสินค้าแบรนด์ตัวเองเหมือนกัน ก็ขายราคาเท่านี้ จะไม่ลดราคาไปสู้กับน้ำดื่มท้องถิ่น อย่างไรก็ตามเราก็สู้เขาไม่ได้” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

ดังนั้น ท่ามกลางการแข่งขันของตลาดน้ำดื่มที่รุนแรง น้ำดื่มบรรจุขวดได้มีการพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ของตัวเองอย่างต่อเนื่องให้ตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคแต่ละกลุ่ม เพื่อเข้าถึงและสามารถเลือกใช้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นแหล่งน้ำดื่มหลัก

(1.2) ทางเลือกที่เข้ามาเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่มที่สะอาด

คนที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ในอดีตมีประสบการณ์การดื่มน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น จากแม่น้ำลำคลองที่ยังคงใสสะอาด หรือการรองน้ำฝน และรวมถึงการใช้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำหลักในการบริโภค จนทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกผลิตขึ้นในสมัยแรกไม่เป็นที่นิยมเป็นการทั่วไป จะมีอยู่เฉพาะกลุ่มคนต่างชาติหรือคนมีฐานะ เพราะน้ำดื่มสะอาดเข้าถึงได้ง่ายและน้ำดื่มบรรจุขวดก็มีราคาแพงจับต้องได้ยาก

เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป จนเกิดมลภาวะไปทั่วกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาเมืองไปสู่ความทันสมัย ประกอบกับผลด้านสุขภาพของผู้ใหญ่ในบ้านชี้ชัดว่าเป็นโรคที่เกิดขึ้นจากการดื่มน้ำที่ไม่สะอาด หรือการดื่มน้ำไม่เพียงพอ ผู้คนในชุมชนเมืองจึงกลับมาตระหนักถึงความสำคัญของการบริโภคน้ำที่สะอาดปลอดภัย มีคุณสมบัติเหมาะสม และดื่มน้ำในปริมาณที่เพียงพอ

การเข้ามาของน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งเป็นการเปลี่ยนให้ทรัพยากรที่เคยเป็นน้ำตามธรรมชาติกลายเป็นสินค้า มีกระบวนการผลิตที่ชัดเจน มีการรับรองมาตรฐาน รวมทั้งข้อมูลผลสำรวจผลวิจัยต่าง ๆ ที่รองรับถึงคุณสมบัติที่ดีเลิศของน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้น้ำดื่มบรรจุเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนที่การดื่มน้ำตามธรรมชาติที่มีการปนเปื้อนของสารพิษ และพื้นที่ห่างไกล น้ำประปาเข้าไม่ถึง หรือน้ำประปามีปัญหา ทั้งน้ำไม่เพียงพอ คุณภาพน้ำปลายทาง และคุณภาพน้ำที่มีความไม่สม่ำเสมอ

“บ้านที่น้ำประปาไหลอ่อนมาก บางทีต้องรองน้ำไว้ในกาละมังเพื่อมาอาบ เลยไม่คิดจะติดตั้งเครื่องกรองน้ำ” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

น้ำดื่มบรรจุขวดนอกจากจะเข้ามาแก้ปัญหาความขาดแคลนน้ำดื่มที่สะอาดของคนในชุมชนเมืองในกรณีทั่วไปแล้ว ยังเอื้อประโยชน์ให้กับผู้ประกอบการที่ตกอยู่ในสถานการณ์ลำบากอื่น ๆ เช่น สถานการณ์โรคระบาดที่เพิ่งผ่านไปในช่วงวิกฤตการณ์โควิด-19 น้ำดื่มบรรจุขวดนอกจากจะสร้างความสะดวกสบายให้กับผู้บริโภคทุกฝ่าย ทั้งผู้ที่ให้บริการทางการแพทย์ ผู้ป่วยและประชาชนทั่วไป ยังได้สร้างความเชื่อมั่นว่าการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดจะได้น้ำที่สะอาดไม่มีการปนเปื้อนของเชื้อโควิด-19 ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย ได้ใช้ช่องทางนี้เพื่อการนำเสนอว่าน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับผู้บริโภคที่ประสบภัย และเมื่อสถานการณ์ลดความตึงเครียดลงแล้ว ผู้บริโภคเหล่านั้นก็ไม่กลับไปดื่มน้ำแบบเดิมอีก

“ช่วงโควิดระบาด ที่บ้านมีคนติดโควิด ก็เลยซื้อน้ำแพ็คกิน แล้วก็เลยซื้อน้ำแพ็คกินมาต่อเนื่องเลย” (คุณเนียร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2566).

นอกจากนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดยังเป็นแหล่งน้ำดื่มที่ได้รับการยอมรับจากรัฐ โดยรัฐแนะนำให้กับประชาชนเมื่อเกิดวิกฤตกับน้ำประปา หากเกิดน้ำทะเลหนุนหรือความแห้งแล้งอันส่งผลกระทบให้น้ำประปามีรสชาติที่เปลี่ยนแปลงไปไม่เหมาะสมกับผู้บริโภคที่มีโรคประจำตัว (ศูนย์สื่อสารสาธารณะ, กรมอนามัย, 2563, 2564ก, 2564ข)

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นสินค้าเข้าสู่กระบวนการตลาด ได้ปรับเปลี่ยนทรัพยากรน้ำให้เป็นสิ่งที่สามารถซื้อขายได้ มีกระบวนการพัฒนาตัวเองเพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดให้กับผู้บริโภคในชุมชนเมืองตลอดเวลา ภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของการเข้าถึงน้ำดื่ม และยังเป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำดื่มสะอาด โดยเฉพาะน้ำประปาซึ่งเป็นแหล่งน้ำหลักของคนในเมืองมีปัญหาด้านคุณภาพและปริมาณการส่งน้ำมายังบ้านเรือน

(2) การผลิตและจัดจำหน่ายที่เอื้อต่อการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด

เมื่อทรัพยากรน้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้าด้วยการนำมาบรรจุลงในภาชนะจนกลายเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดตามแนวความคิดการพัฒนาความเป็นเมือง และการเปลี่ยนแปลงการผลิตในเชิงอุตสาหกรรม น้ำดื่มบรรจุขวดจึงอยู่ภายใต้แนวคิดกระบวนการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการผลิตและจัดจำหน่ายอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการให้ความสำคัญในเรื่องการจัดการห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งเป็นกระบวนการจัดการผลิตตั้งแต่ต้นทางแหล่งวัตถุดิบผ่านการจัดจำหน่ายไปจนถึงปลายผู้บริโภคหรือลูกค้าซึ่งเป็นปลายทาง ตลอดเส้นทางนี้ขั้นตอนและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดซื้อ (Procurement) การผลิต (Manufacturing) การจัดเก็บ (Storage) การขนส่ง (Transportation) และการจัดจำหน่าย (Distribution) (ศูนย์พัฒนาธุรกิจเพื่อความยั่งยืน, ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2567) ซึ่งต้องอาศัยการวางแผนการผลิต การจัดเก็บคลังสินค้า การขนส่งสินค้า การจัดส่ง การจัดการสินค้าคืน (Reverse Logistics) และการควบคุมคุณภาพ จนกระทั่งนำสินค้าที่มีคุณภาพไปส่งมอบให้กับผู้บริโภค (Songsang Dechsupa, 2567) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในเชิงการเอื้อประโยชน์และการสร้างอำนาจต่อรองระหว่างกันผ่านน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค ดังนี้

(2.1) การผลิต

(2.1.1) การผลิตเพื่อธุรกิจของตัวเอง

โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นต้นทางในการอำนวยความสะดวกการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ทำหน้าที่จัดหาวัตถุดิบและปรับปรุงคุณภาพน้ำต้นทุนที่อยู่ต้นทางให้กลายเป็นน้ำที่มีความสะอาดเพียงพอสำหรับการบริโภค ภายใต้การเข้าถึงทรัพยากรการผลิต เทคโนโลยี ความรู้ เงินทุน และกำลังคน ผู้ผลิตน้ำดื่มกลุ่มนี้อาจมีขนาดองค์กรและกำลังการผลิตที่แตกต่างตามกำลังเงินทุน ซึ่งมีผลต่อการเข้าถึง การครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง และการได้รับสิทธิประโยชน์ที่แตกต่างกันตามกฎหมาย อาจแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้ผลิตน้ำดื่มระดับท้องถิ่น ระดับกลาง และระดับประเทศ ซึ่งได้อธิบายไว้ในบทที่ 4 ส่วนที่ 1 หัวข้อ 1.3 (2) โดยผู้ผลิตในกลุ่มนี้ เป็นผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจการผลิตน้ำดื่มในนามของตัวเอง โดยจะตั้งชื่อแบรนด์ของตัวเองเพื่อเรียกชื่อน้ำดื่มบรรจุขวดที่ผลิตขึ้น

ในการผลิตจะมีการวางกลยุทธ์ให้เอื้อต่อการดื่ม น้ำของผู้บริโภค เช่น การกำหนดขนาดบรรจุภัณฑ์ ประเภท-รูปร่างบรรจุภัณฑ์ ฉลาก ราคา สถานที่และช่องทางการจัดจำหน่ายที่ต่างกัน คุณภาพน้ำที่ได้จากการผลิตจะขึ้นกับเงินลงทุนในเครื่องมือและอุปกรณ์การผลิตและบรรจุน้ำดื่ม โรงงานน้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็กอาจเริ่มต้นที่หลักแสน และหากวัสดุที่ใช้ดีขึ้นมาอีกทั้งระบบก็จะลงทุนเป็นหลักล้าน (สิริกานต์ พิทักษ์วงษ์, 2556)

“ด้านในเครื่องผลิต ไม่รู้ว่าเป็นตะกั่วหรือเป็นเหล็ก แต่ของที่พี่ใช้จะเป็นสแตนเลสทั้งข้างนอกและข้างใน ทำให้รสชาติดีกว่า ใช้งานได้นานกว่า และการบำรุงรักษาง่าย...ราคาลงที่ลงทุนไปก็เป็นล้าน...กว่าจะได้เปิดโรงงานผลิตน้ำดื่มของตัวเอง ก่อนหน้านี้พี่ต้องไปตระเวนหาข้อมูลอีกใช้เวลาหลายปีเลย” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

เงินลงทุนดังกล่าว ยังไม่นับรวมค่าความรู้ เทคโนโลยีในการผลิต แต่ยังคงต้องมีเงินลงทุนที่ใช้กับส่วนประกอบที่สำคัญสำหรับการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดทั้ง 4 ส่วน คือ น้ำ ภาชนะ ฝาปิด และฉลาก เช่น ค่าน้ำดิบที่มาจากน้ำประปา หรือการเจาะและขออนุญาตใช้น้ำบาดาล รวมถึงการออกแบบขวด การวางแผนการจัดซื้อขวด การล้างทำความสะอาดขวด การออกแบบฉลากน้ำดื่ม และการจัดทำฉลากน้ำดื่ม ซึ่งโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดแต่ละโรงงานจะเลือกที่จะเป็นผู้ผลิตเฉพาะน้ำดื่มและใช้ภาชนะ ฝาปิด และฉลากจากโรงงานที่เป็นพันธมิตรกัน หรือจะสร้างโรงงานเหล่านั้นเอง สำหรับผู้ผลิตน้ำดื่มรายใหญ่จะเลือกที่จะสร้างโรงงานผลิตส่วนประกอบเหล่านั้นเองเพื่อลดต้นทุนและความเสี่ยงที่อาจเกิดจากสินค้าขาดตลาด แต่สำหรับโรงงานขนาดเล็กอาจจะใช้ขวดพรีฟอร์มผ่านกระบวนการล้างเป่าและบรรจุ ปิดฉลากและปิดฝาขวด

“พวกขวดจะมีซีฟไฟเบอร์ส่งให้ได้ตลอด ยกเว้นถ้าเขาผลิตไม่ทัน เราก็ต้องมีหลายโรงงาน...ฉลากกับฝาก็คนละโรงงาน เราก็ต้องไปตามหาฝาที่ปิดขวดได้สนิทกัน พรีฟอร์มที่เข้ามาแต่ละล็อตไม่เหมือนกัน อาจจะมีเศษพลาสติก มีกลิ่นพลาสติก อาจมีการรูดต้องทดสอบ พอล้างขวดเสร็จต้องมาใส่บรรจุขวด ก่อนแล้วก็จะชิมก่อนจากขวดนั้นว่าเป็นไง” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

การเลือกภาชนะบรรจุภัณฑ์และฝาปิดมีความสำคัญต่อความรู้สึกของผู้บริโภค เมื่อผู้บริโภคต้องการเห็นความสะอาดของน้ำที่บรรจุอยู่ใน ภาชนะบรรจุน้ำดื่มจึงจะต้องเป็นภาชนะใส อาจจะมีผสมเม็ดสีฟ้าหรือฟ้าอมเขียวได้นิดหน่อย แต่จะไม่ใช้เม็ดพลาสติกกรีไซเคิลมาผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด

“โรงงานเราไม่เคยใช้ขวดรีไซเคิล ตั้งแต่อายุมา 10 กว่าปี เกือบ 20 ปี ไม่เคยมี เราใช้เม็ดพลาสติกใหม่ ๆ เลย ถ้าขวดรีไซเคิลเนี่ยจะทำให้เรามีกลิ่น” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ปัจจุบันในด้านอุปกรณ์และเครื่องมือสำหรับการเปิดโรงงานผลิตน้ำดื่มมีความยุ่งยากน้อยลงมาก เนื่องจากมีบริษัทที่ผลิตเครื่องมือและอุปกรณ์ที่ใช้ในการโรงงานผลิตน้ำในระดับอุตสาหกรรมอย่างแพร่หลาย บางแห่งมีการผลิตอุปกรณ์ที่ครบวงจร และตามมาด้วย

ชื่อเสียงที่สร้างให้เกิดความเชื่อมั่นของผู้ผลิตอุปกรณ์สำหรับการผลิตน้ำด้วย จึงเป็นทางเลือกให้กับผู้ที่ต้องการลงทุนสร้างโรงงานผลิตน้ำมีความเชื่อมั่นว่าการลงทุนไปจะไม่เสียเปล่า

“ตอนที่เลือกอุปกรณ์การผลิต ต่างยี่ห้อก็จะต่างอุปกรณ์การผลิต ที่เลือกของบริษัทนี้เพราะถ้าใช้เครื่องแบรนด์อื่นที่โน่นเนม ใช้เครื่องผลิตอะไรก็ไม่ว่าที่ลูกค้าไม่รู้จักรัก จะหายาก จำหน่ายยาก จะต้องจับตลาดล่างอย่างเดียว...แต่ถ้าสมมติว่าอุปกรณ์ทั้งหมดเป็นของที่นี่เลย ถ้าบอกลูกค้าเขาก็จะรู้จัก รู้เลยว่าคุณภาพเป็นยังไง คือได้มาตรฐานโลก...แต่ก็ลงทุนเยอะขึ้น” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดแหล่งน้ำดิบมีความสำคัญ ผู้ผลิตน้ำจำเป็นต้องหาน้ำดิบสำรองไว้สำหรับการผลิตหลายแหล่ง ซึ่งหากเป็นการผลิตโดยใช้น้ำประปาจะมีต้นทุนสูงกว่าการใช้น้ำบาดาล แต่ถึงกระนั้นผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดรายใหญ่อาจได้สิทธิพิเศษในการขอโควตาน้ำดิบ การขอสัมปทาน และการทราบถึงสถานการณ์ปริมาณน้ำจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้โดยตรง

“การประปามีตัวเลขความต้องการการใช้น้ำ และหากช่วงใดน้ำขาดแคลนก็จะมีการแจ้งไปยังหน่วยงานที่ต้องใช้น้ำปริมาณมากให้เตรียมรับมือกับความขาดแคลนของน้ำได้” (คุณพิศพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

น้ำดิบที่มาจากแหล่งน้ำที่ยังไม่พร้อมใช้งาน โดยเฉพาะน้ำบาดาลจะต้องนำมาปรับสภาพก่อนเข้าสู่ระบบการผลิตน้ำ เช่น การลดความกระด้าง ความเค็ม กลิ่น ซึ่งต้องใช้ตัวกรองชนิดพิเศษ นอกจากนี้ แหล่งน้ำดิบแต่ละพื้นที่อาจจะมีคุณภาพน้ำที่แตกต่างกัน หากเป็นการผลิตน้ำในแบรนด์สินค้าเดียวกันจะต้องควบคุมคุณภาพทั้งสิ้น กลิ่นและรสชาติให้มีความคงที่

“โรงงานของเรากระจายไปสิบแปดแห่ง น้ำดิบที่นำมาผลิต มีทั้งน้ำประปา น้ำบาดาล ที่อาจจะแตกต่างกันไปแต่ละพื้นที่ ตามแหล่งน้ำ แต่ก็จะมีการควบคุมโดยใช้กระบวนการผลิตที่เป็นมาตรฐาน” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

การที่ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดรายใหญ่ ตั้งโรงงานผลิตไว้กระจายตัวตามแหล่งน้ำต้นทุน และใช้น้ำบาดาลซึ่งมีต้นทุนน้อยกว่าน้ำประปาที่มีค่าบริการคิดเป็นอัตราแก้วน้ำ ทำให้สามารถควบคุมคุณภาพและปริมาณน้ำต้นทุนให้เพียงพอ ทั้งเป็นการประหยัดโดยเพิ่มขนาดการผลิต (Economy of Scale) ได้ด้วย

ในด้านการกำหนดราคา นอกจากต้นทุนในการผลิตที่เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดราคาแล้ว ยังคำนึงถึงปัจจัยราคาตลาดหรือกำลังซื้อของผู้บริโภคที่กำกับการกำหนด

ราคาของสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดด้วยมือที่มองไม่เห็น แต่ถึงอย่างนั้น เนื่องจากธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวดที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างหลากหลาย โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็กที่มีต้นทุนในการผลิตที่น้อยกว่าอาจจะกำหนดราคาได้ต่ำกว่า จึงทำให้อาณาเขตน้ำดื่มที่มีในท้องตลาดมีให้เลือกตั้งแต่ถูกไปราคาแพง ซึ่งรองรับความต้องการของผู้บริโภคที่มีสถานะที่แตกต่างกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเกิดขึ้นได้เสมอ ซึ่งจำเป็นต้องมีการแก้ปัญหาโดยอาศัยประสบการณ์และความเชี่ยวชาญ

“ขวดที่ได้มาส่วนใหญ่มีปัญหาขวดยับ... ถ้าชิมแล้วว่ามีกลิ่นจากพลาสติก เป็นขวดพลาสติกหรือฝา แสดงว่าน้ำที่ล้างหัวจากเครื่องไม่พอเรา ต้องไปปรับเพิ่ม” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

ผู้ผลิตน้ำดื่มจะต้องผลิตน้ำดื่มภายใต้มาตรฐานที่กำหนด ซึ่งผู้ผลิตน้ำดื่มระดับประเทศจะให้ความสำคัญกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์เพิ่มเติมโดยเฉพาะของต่างประเทศ เช่น NFS สำหรับโรงงานผลิตที่วางแผนจะเป็นผู้รับจ้างผลิต จะให้ความสำคัญกับเฉพาะมาตรฐานที่จำเป็น เช่น GMP ซึ่งข้อมูลกรรมวิธีผลิตที่แสดงถึงความเป็นมาตรฐานและภาพลักษณ์ที่ดีจะสร้างความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์และองค์กร ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด

เป้าหมายของผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิตน้ำดื่มเป็นของตนเองไม่ว่าจะเป็นระดับท้องถิ่น ระดับกลาง หรือระดับประเทศ คือ การได้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นแบรนด์ของตนเอง ในโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจะมีฝ่ายพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อให้ตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภคปลายทาง การพัฒนาผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงการพัฒนาเทคโนโลยีในการผลิตให้ได้มาตรฐานในการผลิตระดับต่าง ๆ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค ทั้งยังมีฝ่ายตรวจสอบคุณภาพน้ำให้มีความคงที่สม่ำเสมอ โรงงานผลิตน้ำดื่มที่ได้มาตรฐานจะให้ความสำคัญกับคุณภาพเป็นอย่างมาก มีการตรวจสอบคุณภาพมากกว่าเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ซึ่งในหนึ่งโรงงานการผลิตอาจผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดได้หลายแบรนด์ แต่ละแบรนด์จะมีการส่งเสริมภาพลักษณ์และการวางจุดยืนทางการตลาดที่แตกต่างกัน เช่น บางโรงงานตั้งสร้างแบรนด์สินค้าน้ำดื่มไว้เพื่อตอบสนองผู้บริโภคที่ต้องการน้ำดื่มคุณภาพเดียวกับน้ำดื่มคุณภาพระดับประเทศแต่ราคาย่อมเยารักว่า บางแบรนด์เลือกที่จะคงราคาไว้เพื่อสร้างภาพลักษณ์ว่าเป็นน้ำที่มีคุณภาพ หรือแม้กระทั่งบางโรงงานตั้งแต่ผลิตน้ำราคาถูกที่คุณภาพพอรับได้ แต่ไม่อย่างอย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า ไม่ว่าแบรนด์สินค้านั้นจะถูกว่าตำแหน่งสูงหรือต่ำ แต่น้ำที่บรรจุอยู่ในขวด ก็คือน้ำที่ออกจากเครื่องผลิตน้ำชุดเดียวกัน ได้คุณภาพน้ำเหมือนกัน

“เราเป็นโรงงานใหญ่ การบริหารจัดการเยอะ และ process ของเราเปะทุกขั้นตอน จะไปขายแข่งกับเขา 3 แพ็คร้อยไม่ได้ แบรินต์ใหญ่ของโรงงานเราจะไปลดราคาสู้ก็ไม่ได้ ทำให้เสียราคาถูกไหม ก็เลยต้องทำไซตซึ่งแบรนต์มาสู้กับเขา... ทั้งสองแบรนต์น้ำตัวเดียวกันนั่นแหละ ปริฟอร์มขวดลักษณะลดลง สมมติ 24 กรัม กับ 20 กรัม ลดต้นทุนลงหน่อยนึง ความแตกต่างแทบไม่มีเลย มีแค่แบบภาพลักษณ์เฉย ๆ มาสู้ตลาดล่าง สู้การขายน้ำได้” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

เมื่อความต้องการของน้ำดื่มบรรจุขวดยังเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงมีผู้ประกอบการที่เคยเป็นผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเทคโนโลยีการผลิตน้ำขวด จึงผันตัวเองออกมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาการวางระบบเครื่องจักรการผลิต ตลอดจนการวางกลยุทธ์ในการจำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ได้หลายรูปแบบทั้งในส่วนการวางผังระบบการผลิต การผลิตเครื่องจักร การติดตั้ง การซ่อมบำรุงเครื่องจักร แบบแยกส่วน ตลอดจนการสร้างเป็นโซลูชันทางธุรกิจให้กับนักลงทุนที่ไม่มีเวลาในการศึกษาธุรกิจการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดด้วยตัวเอง

“หน้าที่ของผม คือ เป็นเหมือนที่ปรึกษา ทำโซลูชันให้สอดคล้องกับการวิเคราะห์พื้นที่และคู่แข่งว่าโรงงานที่สร้างขึ้นควรเป็นแบบใด จะมีการสำรวจตลาดร่วมกันกับเจ้าของพื้นที่แลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นที่จากเจ้าของพื้นที่กับข้อมูลการวิเคราะห์คู่แข่ง บวกกับประสบการณ์จากการเดินทาง จะรู้ว่าแบบไหนดีไม่มีดี...ลูกค้ามีทั้งเป็นแบบบุคคลทั่วไปและบริษัท...กำลังพัฒนารูปแบบแฟรนไชส์ด้วย” (คุณสาครเรศ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤศจิกายน 2565).

ผู้ผลิตที่เข้าสู่เส้นทางของการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดนับวันจะมีมากขึ้นด้วยการสื่อสารข้อมูลและการอำนวยความสะดวกที่เกิดขึ้นจากทุกฝ่ายให้การดำเนินการของผู้ผลิตเป็นไปได้อย่างความสะดวกมากยิ่งขึ้น

(2.1.2) การผลิตให้กับผู้สั่งผลิต

ผู้สั่งผลิต คือ ผู้ที่ต้องการมีน้ำดื่มบรรจุขวดที่เป็นแบรนต์ของตัวเองแต่ไม่มีโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นของตัวเอง จึงต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้รับจ้างผลิต ที่เป็นโรงงานที่รับผลิต และ/หรือ ออกแบบสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด (OEM) โดยผู้รับจ้างผลิตจะอำนวยความสะดวกเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้าในการจัดหาองค์ประกอบทั้งหมดของการเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับลูกค้าที่สั่งผลิต

กลุ่มลูกค้าที่สั่งผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดมีอยู่ในหลายธุรกิจ ได้แก่ กลุ่มที่ต้องการผลิตเพื่อไปจัดจำหน่ายในช่องทางการจัดจำหน่ายของตัวเอง ตามร้านสะดวกซื้อ ห้างสรรพสินค้า หรือโมเดิร์นเทรด ซึ่งต้องการผู้รับจ้างผลิตที่ผ่านการคัดกรองการเป็นคู่ค้าที่

เข้มงวด มีการทำสัญญากำหนดเงื่อนไขอย่างรัดกุม ในกรณีที่มีการผิดเงื่อนไขจะมีมาตรการจัดการที่ชัดเจน ผู้รับจ้างผลิตให้กับลูกค้ากลุ่มนี้จึงต้องเป็นโรงงานที่มีขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีกำลังการผลิตเป็นล้านแพ็คเกจต่อเดือน และยังต้องมีระบบการจัดการที่เป็นมาตรฐานสากลสำหรับโรงงาน เช่น GMP HACCP เป็นต้น ผู้ส่งผลิตน้ำในกลุ่มนี้เป็นการส่งผลิตน้ำปริมาณมากและมีการส่งผลิตอย่างต่อเนื่อง

“การจะเข้าไปเป็นผู้ผลิตให้กับกลุ่มลูกค้าโมเดิร์นเทรด ต้องเตรียมความพร้อมให้ดี เรามีมาตรฐาน แต่ก็ไม่ใช่ทำได้” (คุณสาเรศ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 พฤศจิกายน 2565).

กลุ่มลูกค้าที่ส่งผลิตอีกกลุ่มหนึ่งเป็นบริษัทขนาดใหญ่เช่นเดียวกัน แต่เป็นกลุ่มลูกค้าที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับธุรกิจการจัดจำหน่ายน้ำดื่ม ใช้น้ำดื่มเพื่อการจำหน่ายแจกแบบไม่เสียค่าใช้จ่าย ลูกค้าที่สำคัญในกลุ่มนี้ คือ สถานีบริการน้ำมัน สถานีบริการแก๊ส โรงพยาบาล ธนาคาร เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดที่ผลิตให้กับกลุ่มลูกค้านี้จะถูกนำไปแจกจ่ายฟรี แต่การจะเข้าไปเป็นผู้ผลิตให้กับกลุ่มลูกค้าก็จำเป็นต้องผ่านเกณฑ์มาตรฐานการจัดซื้อจัดจ้างของบริษัทเหล่านั้นเช่นเดียวกัน

“ที่นี่จะแบ่งกลุ่มลูกค้าโมเดิร์นเทรดกับสถานีน้ำมันไว้ด้วยกัน ถือว่าเป็นลูกค้ารายใหญ่เพราะค่ายใหญ่ วอลุ่มมันเยอะ เงื่อนไขเยอะ ใช้เวลาในการต่อรองกัน ต้องมีการตรวจโรงงานก่อนหลายครั้ง บางทีก็ต้องไปประชุม” (คุณดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

กลุ่มร้านอาหารและโรงแรมเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ทำให้ความสนใจในการส่งผลิตน้ำดื่มในแบรนด์ของตนเอง โดยเฉพาะร้านอาหารและโรงแรมที่มีหลายสาขา อีกทั้งยังมีกลุ่มที่เป็นลูกค้าราชการ ที่มีความต้องการเฉพาะโดยมีงบประมาณจำกัดซึ่งต้องอาศัยความเชี่ยวชาญในการพูดคุยตกลงกัน รวมทั้งหน่วยงาน บริษัท ห้างร้านต่าง ๆ ที่ต้องการผลิตน้ำดื่มในแบรนด์ของตัวเองเพื่อนำมาใช้ประโยชน์เป็นแหล่งน้ำดื่มที่สะอาดทั้งยังใช้ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ หน่วยงานและการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงาน

ผู้ส่งผลิตเหล่านี้ เป็นกลุ่มคนที่มีรายละเอียดความต้องการสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งถูกทำให้สำเร็จโดยโรงงานผลิต โดยภายหลังจากผู้ส่งผลิตคัดเลือกโรงงานผู้ผลิตที่สามารถสนองตอบความต้องการของตัวเองได้แล้ว หน้าที่ทั้งหมดจะเป็นของโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ตั้งแต่การจัดหาแหล่งน้ำดิบและการผลิตน้ำดื่มให้ได้ตามที่ตกลงกับผู้ส่งผลิต รวมทั้งองค์ประกอบอื่น ๆ ของการผลิตจนกว่าจะได้เป็นน้ำดื่มบรรจุขวด

“เบื้องต้นเราคุยกับลูกค้าก่อนว่าลูกค้าต้องการขวดแบบไหน ถึงจะออกแบบผลิตได้ เราต้องส่งขวดให้ลูกค้าเลือกพร้อมกับสีฝา ถ้าลูกค้าเลือกขวดเลือกสีฝามาแล้ว ยากได้โลโก้แนวไหน เน้นอยากได้สีฟ้าๆ

เขียว ๆ เขาจะส่งโลโก้มารับเรา ถ้าลูกค้าไม่มีโลโก้จะช่วยออกแบบให้ก็ได้ บอกชื่อบริษัท กราฟิกจะไปออกแบบให้เน้นเป็นสีฟ้าสีเขียวที่ลูกค้าต้องการ ร้านลูกค้าเป็นร้านขายอะไร ถ้าเป็นร้านขายอาหารอาหารไทยใช่ไหม อาจจะมีลูกเล่นหรือรูปแบบที่มันอยู่ในฉลากให้เห็นความเป็นร้านของเขา” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

โรงงานผลิตจะเป็นผู้ประสานงานเรื่องฉลากและบรรจุภัณฑ์ การสั่งผลิตจะต้องมีปริมาณที่มากเพียงพอ เนื่องจากมีข้อจำกัดด้านแม่พิมพ์ของฉลาก ซึ่งลูกค้าผู้สั่งผลิตต้องเป็นคนชำระค่าจัดทำแบบฉลากด้วยตัวเอง และค่าแม่พิมพ์บรรจุภัณฑ์ที่มีความเฉพาะเจาะจงเป็นของตัวเองซึ่งไม่สามารถนำไปใช้ผลิตให้กับลูกค้ารายอื่นได้ โดยผู้สั่งผลิตไม่จำเป็นต้องชำระเงินค่าน้ำดื่มบรรจุขวดทั้งหมด จะชำระส่วนที่เหลือก็ต่อเมื่อมีการสั่งผลิตในล็อตถัดไป และหากฉลากใกล้จะหมดแล้วโรงงานผลิตก็จะสอบถามมายังผู้สั่งผลิตว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่เป็นการเตือนไม่ให้เกิดความขาดช่วงของน้ำดื่มที่ผลิต

โรงงานผลิตยังสามารถให้คำแนะนำเพื่อตอบสนองความต้องการอื่น ๆ ของลูกค้าที่เป็นไปตามนโยบายของหน่วยงานหรือแนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นความต้องการพิเศษได้ด้วยการจัดหาภาชนะและฝาปิดที่ลดภาวะโลกร้อนได้

“แคปซูลไม่ได้ใช้แล้วมันสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ แกะมาเปลี่ยนสนามเป็นภาชนะ...มีลูกค้าบอกว่าต้องการลดโลกร้อน เลยเสนอให้ลดฝาขวดเป็น 29 จริง ๆ ฝาขวดน้ำมี 2 แบบ ฝา 30 กับ 29 เป็นฝาหนาแบบสองเกลียวกับฝาสั้น ฝาสั้น ปากก็ต้องสั้นด้วย...ฉลาก PVC หนา ๆ ใหญ่ ๆ จะทำให้ติดขวดต้องใช้ความร้อนอบเปลืองพลังงาน ให้เปลี่ยนมาใช้ฉลาก OPP แบบมันติดกา... ขวดก็สามารถเป่าให้บางขึ้นได้ ใช้พลาสติกน้อยหน่อย ลดต้นทุนด้วย... แต่ไม่แนะนำให้สกรีนลงขวด มันกลับมารีไซเคิลไม่ได้ เพราะสีมันที่ขวดเอามาใช้อย่างอื่นไม่ได้” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

นอกจากที่ผู้ผลิตจะดำเนินการจัดหาภาชนะ บรรจุภัณฑ์ ฝาปิดและฉลากให้แล้ว โรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดยังให้บริการการขออนุญาต ขาย.ให้ด้วย เพียงแต่ลูกค้าให้ข้อมูลของลูกค้ากับโรงงาน ลูกค้าก็จะได้เลข ขาย.เป็นของลูกค้า

“สมมติมาทำกับพี่ พี่ก็ต้องขอเอกสารเพื่อมายื่น ขาย.ให้ เป็น ขาย.ของลูกค้าโดยตรง แต่ถ้าน้องจะไปผลิตอีกโรงหนึ่ง ต้องไปยื่นขอ ขาย.ใหม่ เป็นเลขใหม่ เพราะต้องรันของเขาเอง ไม่เกี่ยวกับ ขึ้นกับโรงงานผลิตว่าตั้งที่ไหนด้วยถ้าผลิตนนทบุรี ก็ต้องไปขอ ขาย. ของนนทบุรี ไม่ได้ขอ ขาย. ของจังหวัดปทุม” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ผู้ผลิตไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีโรงงานผลิตเป็นของตนเองหรือผู้สั่งผลิต เป็นกลุ่มที่ทำให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเข้าถึงผู้บริโภคได้ในทุกสถานการณ์ ผู้ผลิตมีการพัฒนา

ผลิตภัณฑ์ให้ตอบสนองความต้องการ ขณะเดียวกับผู้ส่งผลิตมีส่วนขยายของเขตการเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดที่ตอบสนองความต้องการผ่านการให้บริการธุรกิจหลักของตนเอง จึงเป็นกลุ่มคนที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้น้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นวัฒนธรรมที่มีความมั่นคงสภาพ

(2.2) การคัดเลือกสินค้าสำหรับการวางจำหน่าย

กลุ่มผู้ค้าส่ง มีลักษณะการบริหารธุรกิจแบบซื้อมาขายไป แม้ว่าจะต้องพิจารณาเรื่องต้นทุนสินค้า แต่หลักการบริหารงานคือสินค้าที่เข้ามาจะต้องถูกขายออกไปอย่างรวดเร็วที่สุด เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนสินค้าให้สดใหม่อยู่เสมอ ในเรื่องน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน น้ำดื่มแบรนด์ที่ขายดีได้รับการตอบรับจากลูกค้า จะถูกคัดเลือกให้นำเข้ามาจัดจำหน่ายมากกว่า

“ในความคิด น้ำดื่มแต่ละยี่ห้อก็เหมือนกัน...ก่อนหน้านี้ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่มยี่ห้อหนึ่ง แต่น้ำยี่ห้อนั้นขายไม่ค่อยดีเลย ผู้ถือยี่ห้อหนึ่งไม่ได้สัดส่วนแบบ 20 ต่อ 5 ก็ปล่อยขายไปตามธรรมชาติ จนหมดแล้วก็ไม่เอามาขายอีก” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

ในกลุ่มผู้ขายปลีกเช่นเดียวกัน แม้ต้องการลดต้นทุนของสินค้าที่จะนำมาจัดจำหน่าย แต่หากสินค้านั้นไม่เป็นที่รู้จักผู้บริโภคก็ยังไม่เลือกซื้อ

“เคยเอาน้ำท้องถิ่นมาขาย ราคาถูกกว่า แต่ขายไม่ได้เลย ไม่มีคนหยิบ เว้นแต่จะยัดใส่มือ ถ้าเขาไม่ถือสักก็เอาไป แต่บางคนก็ขอเปลี่ยน ตั้งแต่นั้นก็ไม่เอามาอีกเลย” (คุณวราวิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

การคัดเลือกสินค้ามาจัดจำหน่ายในร้านสะดวกซื้อ ในที่นี้ขอยกตัวอย่างร้านสะดวกซื้อแห่งหนึ่งซึ่งมีช่องทางการจัดจำหน่ายที่มีสาขาอยู่หลายแห่งทั่วประเทศมีกลไกในการคัดเลือกสินค้าที่มีลำดับขั้นตอนละเอียดซับซ้อน ซึ่งแบ่งขั้นตอนพิจารณาจากฝ่ายสินค้าและโปรโมชั่น และฝ่ายต้นทุนเพื่อเตรียมสินค้าให้มีขายหน้าร้าน เมื่อผ่านการพิจารณาจากทั้งสองฝ่ายแล้วจะถูกนำเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อการอนุมัติคัดเลือกให้สามารถวางจำหน่ายสินค้าที่หน้าร้านได้ โดยการพิจารณาทั้งหมดจะต้องคำนึงถึงคุณภาพของสินค้า ตราสัญลักษณ์ ยอดขายที่ผ่านมา ช่องทางการจัดจำหน่ายปัจจุบัน ความสามารถในการผลิต การส่งสินค้า อายุการเก็บรักษาสินค้า ต้นทุนและส่วนแบ่งกำไร เงื่อนไขการรับเงิน และเมื่อได้รับการพิจารณาให้วางจำหน่ายได้แล้ว ยอดขายจะต้องอยู่ในระดับเกณฑ์ที่กำหนด มิฉะนั้นก็จะถูกนำออกจากชั้นวางสินค้า และไม่ได้รับค่าบริการคืน รวมทั้งอาจจะไม่ได้รับค่าสินค้าเต็มจำนวน ด้วยเงื่อนไขและข้อกำหนดดังกล่าว เป็นสาเหตุหนึ่งที่ไม่ปรากฏน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ท้องถิ่นหรือแบรนด์อื่นที่ไม่ได้รับความนิยม

“เราไม่ได้ปิดกั้นสินค้าที่จะเข้ามาขายในร้าน ถ้าแบรนด์ไหนเข้ามาตามเงื่อนไขของเรา เราก็รับเข้ามาขายในร้านได้” (คุณธรรธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

นอกจากเกณฑ์คัดเข้าไปยังร้านสะดวกซื้อแล้ว ตลอดการจัดจำหน่ายยังมีการตรวจสอบสินค้าด้วยฝ่ายตรวจสอบ (QC) ก่อนที่จะจัดส่งสินค้าออกไปยังร้านค้า และยังมีทีมงานคอยลงพื้นที่สุ่มตรวจสอบคุณภาพสินค้าเช่นเดียวกัน ถ้าสินค้าไม่ได้มาตรฐานก็จะถูกส่งคืนไปยังผู้ผลิต

สำหรับร้านขายปลีก หาเร่แผงลอย การคัดเลือกน้ำดื่มจะเลือกน้ำแบรนด์ที่ได้รับความนิยมเป็นลำดับแรก แต่ก็อาจจะมีการคัดเลือกแบรนด์สินค้าท้องถิ่น หรือแบรนด์ของหน่วยงานในพื้นที่การจัดจำหน่ายด้วย เพราะมีต้นทุนที่ต่ำกว่า ในการคัดเลือกแบรนด์สินค้าจะพิจารณาร่วมกับยอดขายของน้ำแต่ละแบรนด์เป็นหลักสำคัญ หากแบรนด์ไหนขายได้ออกซ้าก็จะสั่งเข้ามาขายน้อยลง และต้องพิจารณาร่วมกับการบริการของฝ่ายขายว่ามีความน่าเชื่อถือและมีความยืดหยุ่นมากน้อยเพียงใด

“แบรนด์นั้นแม้จะเป็นแบรนด์ที่นิยมก็ไม่เอามา มันซีโก่ง มีหลักฐานครบแต่ไม่ยอมส่งสินค้า ติดตอไปที่ซูเปอร์ไวเซอร์ก็หายเงียบไป ติดตอไปที่บริษัทแล้วก็หายเงียบไป เลยกเลิกลง” (คุณยมนา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

“ผมบอก ถ้าไม่ให้ผมแช่สินค้าอื่นในตู้ ก็เอาตู้กลับไปได้เลย ผมขายน้ำอื่นได้” (คุณวารีวัส (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

อย่างไรก็ตาม ช่องทางการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดไม่เพียงมีแต่ช่องทางที่กล่าวมาเท่านั้น ยังมีช่องทางแบบไม่เป็นทางการอื่น เช่น ตามพื้นที่ส่วนบุคคลที่คนภายในอาจจะซื้อน้ำดื่มแบรนด์ที่ไม่เป็นที่รู้จักมาจัดจำหน่ายได้เช่นกัน และเมื่อไม่มีทางเลือกอื่นใด ผู้บริโภคก็จำต้องเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเหล่านั้น

(2.3) การจัดจำหน่าย

การจัดจำหน่ายเป็นวิธีการนำส่งสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งได้กลายเป็นสินค้าแล้ว ผ่านผู้เกี่ยวข้องในการจัดจำหน่ายและกิจกรรมต่าง ๆ ไปสู่ผู้บริโภคในเวลาและสถานที่ที่เหมาะสม ให้กับผู้บริโภคได้จับจ่ายใช้สอย ก่อนที่น้ำดื่มบรรจุขวดจะไปถึงมือผู้บริโภคได้จึงต้องมีกระบวนการในการจัดจำหน่าย ซึ่งอาจพิจารณาได้ดังนี้

(2.3.1) ผู้จัดจำหน่าย

การจัดจำหน่ายเป็นช่องทางที่นำสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดที่ผลิตโดยผู้ผลิตส่งต่อไปให้ผู้บริโภค สำหรับในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มบรรจุขวดนั้น อาจจะแบ่งกลุ่มผู้

จำหน่ายโดยสังเขปได้เป็น ผู้จัดจำหน่ายที่เป็นบริษัทในเครือเดียวกับผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่ายส่ง และผู้จัดจำหน่ายปลีก

ผู้จัดจำหน่ายในกลุ่มแรก คือ ผู้จัดจำหน่ายที่เป็นบริษัทในเครือเดียวกับผู้ผลิต ถือว่าเป็นผู้จัดจำหน่ายอย่างเป็นทางการของผู้ผลิตซึ่งเป็นผู้ผลิตน้ำดื่มรายใหญ่ การจัดจำหน่ายจะแบ่งโครงสร้างลูกค้าที่ชัดเจน และมีการจัดเจ้าหน้าที่ดูแลลูกค้าตามกลุ่ม ตัวอย่างการแบ่งส่วนงานจัดจำหน่ายของบริษัทน้ำดื่มแห่งหนึ่ง เช่น กลุ่มผู้จัดจำหน่ายส่ง (ยี่ป๊ว ซาป๊ว) กลุ่มลูกค้าองค์กรขนาดใหญ่ (โมเดิร์นเทรด) กลุ่มองค์กรขนาดเล็กหรือหน่วยงาน กลุ่มบ้านเรือน กลุ่มงานกิจกรรมอีเวนต์ กลุ่มร้านสะดวกซื้อ กลุ่มร้านค้าหาบเร่แผงลอย เป็นต้น ผู้จัดจำหน่ายในกลุ่มนี้ได้รับการเอื้อประโยชน์จากผู้ผลิตโดยตรง และสื่อสารย้อนกลับความต้องการของลูกค้าไปยังผู้ผลิตได้โดยตรง และรับนโยบายจากผู้ผลิตเพื่อนำมาวางกลยุทธ์การขายภายใต้ทรัพยากรด้านการขนส่งและกำลังคนที่มี

กลุ่มผู้จัดจำหน่ายส่ง กลุ่มนี้จะรับซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดจากผู้ผลิตมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจจะแบ่งระดับออกไปได้อีกเป็นยี่ป๊ว ซาป๊ว ตามลำดับของปริมาณการรับซื้อจากผู้ผลิต และจะได้รับสิทธิประโยชน์ด้านราคาจากผู้จัดจำหน่ายของบริษัทโดยตรง จึงทำให้ราคาขายต่อไปยังผู้จัดจำหน่ายอีกชั้นแปรผันตามต้นทุนน้ำที่ได้รับมากับทั้งการบริหารจัดการและการจัดส่งส่ง กลุ่มผู้จัดจำหน่ายส่งต้องรับภาระความเสี่ยงต่อกำไรและขาดทุนเอง กลุ่มนี้จะได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มผู้จัดจำหน่ายที่เป็นหน่วยงานเดียวกับผู้ผลิต หากผู้จัดจำหน่ายส่งมีผลงานเป็นที่เข้าตาบริษัทผู้จัดจำหน่าย ก็จะได้รับแต่งตั้งให้เป็นเอเจนท์ของบริษัท ถือว่าเป็นผู้จัดจำหน่ายส่งที่ใกล้ชิดกับผู้ผลิตรองจากผู้จัดจำหน่ายของบริษัท อาจจะได้รับสิทธิประโยชน์ในการสั่งซื้อสินค้ามากกว่าผู้จัดจำหน่ายส่งรายอื่น

กลุ่มผู้จัดจำหน่ายปลีก ได้แก่ ผู้จัดจำหน่ายที่มีช่องทางการจัดจำหน่ายขั้นสุดท้ายที่จะไปถึงมือผู้บริโภคโดยตรง กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ใกล้ชิดกับผู้บริโภคมากที่สุด แต่ก็มี การตั้งราคาสินค้าที่สูงที่สุด โดยจัดจำหน่ายผ่านช่องทางการจัดจำหน่ายของตนเอง เช่น ร้านสะดวกซื้อ ร้านโชห่วย หาบเร่แผงลอย หรือแม้กระทั่งสถานบริการต่าง ๆ เช่น ร้านอาหาร โรงภาพยนตร์ โรงแรม โรงเรียน ฯลฯ ทั้งที่มีหน้าร้านแบบต้องเดินมาซื้อด้วยตัวเอง บริการส่งถึงที่หรือถึงหน้าบ้าน รวมทั้งการส่งผ่านการสื่อสารออนไลน์ในรูปแบบต่าง ๆ

กลุ่มจัดจำหน่ายส่งที่มีหน้าร้านเป็นของตัวเอง อาจจะแบ่งสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดมาจำหน่ายปลีกที่หน้าร้านของตัวเองได้เช่นเดียวกัน ขณะที่ผู้จัดจำหน่ายปลีกอาจ

จำหน่ายสินค้าในรูปแบบการจัดจำหน่ายส่ง ลักษณะเป็นแพ็คโดยให้ราคาที่ถูกต่ำกว่าราคาขายปลีกได้เช่นกัน

(2.3.2) การจัดจำหน่ายผ่านตลาดทุนนิยม

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นสินค้าที่ได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคว่าสะอาดผ่านกรรมวิธีที่ถูกต้อง จึงได้รับความนิยมจากผู้บริโภคในชุมชนเมืองที่จะเลือกซื้อหามาบริโภคเป็นแหล่งน้ำดื่มหลัก รูปแบบการตลาดของน้ำดื่มจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดไปสู่ผู้บริโภคมีรายละเอียดที่จะพิจารณาดังนี้

(2.3.2.1) กลยุทธ์การนำเสนอสินค้า

การจัดจำหน่ายของผู้จัดจำหน่ายแต่ละประเภทแตกต่างกันไปตามคุณสมบัติของผู้จัดจำหน่าย กล่าวคือ ผู้จัดจำหน่ายที่เป็นบริษัทในเครือเดียวกับผู้ผลิต เป็นผู้จัดจำหน่ายที่ได้รับการเอื้อประโยชน์จากผู้ผลิตโดยตรง ดังนั้น จึงมุ่งเน้นการทำหน้าที่เป็นฝ่ายขายและการแนะนำสินค้า เพื่อเปิดตลาดใหม่ เมื่อได้รายการสั่งซื้อแล้วมอบหน้าที่การขนส่งให้กับบริษัทเป็นผู้ดำเนินการจัดส่งสินค้า

ในการนำเสนอสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดให้กับคนในชุมชนเมืองเป็นสิ่งที่ทำไม่ยาก เพราะคนในชุมชนเมืองรู้จักและยอมรับการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาในชีวิตประจำวันแล้ว แต่การจะทำให้ผู้บริโภคตัดสินใจเลือกซื้อสินค้าในแบรนด์ของตนเองเป็นส่วนที่สำคัญและยากมากที่สุด แปรนตีที่ผู้บริโภครู้จักคุ้นเคยก็จะได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี เป็นที่หมายปองของผู้จัดจำหน่ายในแต่ละระดับเช่นกัน

“กลยุทธ์ที่ทำให้แบรนด์น้ำดื่มของผมติดตลาด คือ ผมจะใช้วิธีเข้าไปสอบถามเรื่อย ๆ ให้ทีมงานเข้าไปสอบถาม ไปครั้งเดียวสองครั้ง จนเขาเปิดใจยอมรับ นี่คือกลยุทธ์ของผม” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ฝ่ายขายจะทำหน้าที่ในการนำเสนอสินค้า น้ำดื่มบรรจุขวดให้กับกลุ่มผู้จัดจำหน่ายคนกลางจะต้องสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้จัดจำหน่าย เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับสินค้าของตนเอง แม้จะยังไม่มีคำสั่งซื้อในครั้งนั้น ต้องทำให้ผู้จัดจำหน่ายคนกลางเปิดใจ ต้องติดตามสถานการณ์ของแบรนด์คู่แข่งว่ามีการนำเสนอโปรโมชั่นอะไรบ้าง และคิดกลยุทธ์และการบริการไม่ให้เกิดการเพรียงพรา้งทำให้ผู้จัดจำหน่ายเปิดใจให้กับแบรนด์อื่นมากจนเกินไป

“หลักๆ เราต้องสร้างความไว้วางใจเชื่อมั่น พอสินค้ามันติดแล้วจะเหนี่ยวนำน้อยน้อย... แปรนตีหลักที่แข่งขันอยู่ในตลาดมี 4 5 แปรนตี แต่ละแบรนด์แข่งขันที่กลยุทธ์ โปรโมชั่น พิธีเซ็นเตอร์... พออีกเจ้าหนึ่งลดราคา เราก็ต้องดูสถานการณ์ปรับตัวตามด้วย... เซลล์เป็นตัวเป็นตัวขับเคลื่อนที่ดีตัวหนึ่ง” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ท่ามกลางการแข่งขันของตลาดน้ำดื่ม นอกจากจะมีกลยุทธ์ด้านราคาแล้ว การช่วงชิงส่วนแบ่งการตลาดในระดับผู้จัดจำหน่ายที่เป็นตัวกลางที่สำคัญ คือ การให้เครดิต การชำระเงินและการจัดส่งสินค้าถึงหน้าสถานที่จัดจำหน่าย ส่วนกลยุทธ์ที่สำคัญของการนำเสนอสินค้าให้กับผู้บริโภคโดยตรง คือ ราคา แม้ว่าจะมีการสร้างแบรนด์ของสินค้าให้มีความแตกต่าง แต่การรับรู้ของผู้บริโภคส่วนใหญ่ในเมืองยังไม่เห็นความแตกต่างของแบรนด์ มองว่าน้ำดื่มเป็นสินค้าที่ทดแทนกันได้ ดังนั้นจึงไม่ยึดติดกับแบรนด์สินค้าใดสินค้าหนึ่ง โดยเฉพาะแบรนด์น้ำดื่มชั้นนำในท้องตลาดสามารถทดแทนกันได้

รูปแบบการนำเสนอสินค้าในปัจจุบันสำหรับคนในชุมชนเมือง นอกจากการซื้อขายสินค้าน้ำร้านแล้ว การนำเสนอสินค้าผ่านทางระบบออนไลน์ยังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ผู้บริโภคสามารถเลือกหาและเปรียบเทียบราคาได้ผ่านทางอุปกรณ์ที่ต่อผ่านระบบเครือข่ายอย่างเช่นโทรศัพท์มือถือที่ทุกคนมีอยู่ติดตัว การซื้อขายออนไลน์ยังมีบริการจัดส่งให้ถึงที่อยู่ที่กำหนดได้โดยผู้บริโภคไม่ต้องเสียเวลาไปรับหรือขนส่งสินค้าด้วยตัวเอง นอกจากนี้การซื้อขายสินค้าออนไลน์ยังเป็นช่องทางให้ผู้จัดจำหน่ายนำเสนอกิจกรรมส่งเสริมการขายถึงตัวผู้บริโภคโดยตรง และเป็นการเพิ่มโอกาสที่ผู้บริโภคจะซื้อสินค้าอื่นไปพร้อมกัน

“ผมจะซื้อครั้งนึง 6 แพ็คครับ บอกแฟนว่าก่อนเข้าบ้านแวะซื้อน้ำดีกว่า เป่าเลยครับ แฟนเขาสั่งจากร้านสะดวกซื้อ มีบริการส่งถึงบ้าน” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

(2.3.2.2) สถานที่จัดจำหน่าย

น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่สามารถพบหาได้ทุกที่ทุกเวลา สถานที่จัดจำหน่ายจึงมีกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งอาจแบ่งตามปริมาณการจัดจำหน่าย เช่น นอกเหนือจากระบบการสั่งซื้อที่ส่งให้กับตัวแทนหรือผู้จัดจำหน่ายคนกลางแล้ว หากเป็นแบบจำนวนมากในคราวเดียวสามารถสั่งซื้อได้ที่โรงงานผลิตหรือสถานที่เก็บสินค้าของผู้จัดจำหน่าย โดยลูกค้าสามารถนำรถมารับสินค้าที่หน้าโรงงานหรือสถานที่เก็บสินค้าได้ด้วยตัวเองหรือทำข้อตกลงการขนส่งไปยังสถานที่ที่ต้องการได้

ผู้บริโภคซึ่งเป็นลูกค้าทั่วไป อาจเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดได้จากสถานที่จัดจำหน่ายที่ตามโมเดิร์นเทรด ห้างสรรพสินค้า ตลาดสด ร้านสะดวกซื้อ ร้านขายของชำ รถเข็นหาบเร่ แผงลอย สถานที่ท่องเที่ยว เครื่องขายอัตโนมัติ หรือแม้กระทั่งบริเวณที่เป็นพื้นที่ปิด เช่น ร้านอาหาร สถานศึกษา สถานที่ทำงาน สถานที่ออกกำลังกาย เป็นต้น ซึ่งสถานที่จัดจำหน่ายเหล่านั้นมีส่วนในการกำหนดราคาขายของน้ำดื่มบรรจุขวดด้วย

ในปัจจุบันที่ช่องทางการขายออนไลน์เป็นที่นิยม บริษัทผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายได้ปรับตัวเปิดรับการขายผ่านช่องทางออนไลน์เช่นกัน สถานที่จัดจำหน่ายจึงผันตัวเองมาอยู่ในโลกออนไลน์ที่อาจอยู่ในรูปแบบการสร้างแอปพลิเคชันหรือเว็บไซต์เป็นแบรนด์ของตัวเอง การเปิดร้านค้าออนไลน์ผ่านแพลตฟอร์มพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์อื่น การขายผ่านสถานที่จัดจำหน่ายออนไลน์ของตัวกลางการจัดจำหน่าย รวมถึงผู้ให้บริการเดลิเวอรี่ที่สามารถส่งซื้อน้ำดื่มและส่งถึงสถานที่ที่ต้องการ

(2.3.2.3) การขนส่งและกระจายสินค้า

นอกเหนือจากการพัฒนาผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดให้เหมาะสมกับผู้บริโภคแล้ว การจัดจำหน่ายยังต้องการทรัพยากรและเครื่องมือในการรวบรวมและกระจายสินค้าให้ถึงกลุ่มลูกค้า สำหรับการกระจายสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดของแบรนด์ที่มีกำลังการผลิตมาก จะจัดเตรียมช่องทางการกระจายสินค้าไว้อย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่ น้ำดื่มบรรจุขวดถูกผลิตออกจากโรงงานไปสู่ตัวแทนการจัดจำหน่ายหรือผู้บริโภคโดยตรง

ผู้จัดจำหน่ายของบริษัทผู้ผลิตจะมีทรัพยากรที่สนับสนุนการจัดจำหน่ายที่มีคุณภาพอย่างครบวงจร ส่งตรงจากโรงงาน ทำให้สามารถเข้าถึงกลุ่มลูกค้าที่เป็นผู้ค้าขายได้ทุกกลุ่ม

“ในเรื่องของกระบวนการขนส่ง รถของเราก็อยู่ในคุณภาพมาตรฐานจะเก็บปิดเรียบร้อย เป็นรถเทรลเลอร์ใหญ่ ออกจากโรงงานแล้วส่งไปที่สาขา เอาลง ขึ้นรถขาย เอาไปส่งที่ร้าน คือ มันมีมากกว่า ที่เรื่องของคุณภาพด้านผลิตภัณฑ์อย่างเดียว” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

รถเทรลเลอร์จะถูกกระจายสินค้าไปยังพื้นที่กระจายสินค้าทั่วประเทศ รวมทั้งส่งให้กับลูกค้ารายใหญ่ กลุ่มจำหน่ายส่ง ร้านสะดวกซื้อที่มีหลายสาขา และจากนั้นจะมีกลุ่มผู้ขายรายย่อยจะมีทีมงานเปลี่ยนถ่ายน้ำดื่มบรรจุขวดลงในพาหนะขนาดเล็กเพื่อส่งต่อไปยังลูกค้าที่เป็นผู้ค้าขายต่อไป

“อันนี้ 2 แพ็ค แพ็คนี้ 3 แพ็ค จะมีชาเล้ง พ่วงข้างวิ่งไปส่ง ส่ง ๆ กันไป...ถ้ามีร้านประจำก็จะไปส่งให้ถึงหน้าร้าน เขาก็สะดวกไม่ต้องไปหาซื้อที่โมเดิร์นเทรด มาถึงก็ตั้งขายได้เลย” (คุณพงศ์วิศ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

การวางโครงสร้างขององค์กรที่ครอบคลุมกลุ่มลูกค้าอื่น ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มค้าขาย เช่น กลุ่มการจัดงานอีเวนต์ต่าง ๆ หรือกลุ่มลูกค้าในสำนักงานเป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้กลุ่มลูกค้าเหล่านั้นได้เข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดได้

กลุ่มผู้ค้าส่งจัดว่าได้รับสิทธิพิเศษโดยตรงจากผู้ผลิตที่ส่งผ่านฝ่ายจัดจำหน่ายของผู้ผลิตในการทยอยรับสินค้าเป็นล็อตได้ แต่ผู้ค้าส่งเองจำเป็นต้องบริหารจัดการการจัดกระจายน้ำดื่มด้วยตัวเองให้ทันเวลากับน้ำดื่มล็อตใหม่ตามข้อตกลงที่ทำไว้กับผู้จัดจำหน่ายของบริษัท

การจัดจำหน่ายน้ำดื่มของผู้ค้าส่ง มีทั้งการจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้ค้าส่งด้วยกันเองตามลำดับ หรือกับกลุ่มลูกค้าที่ต้องการน้ำปริมาณมาก เช่น โรงแรม ร้านอาหาร ผู้ค้าส่งจะต้องอำนวยความสะดวกให้กับลูกค้าของตนเองโดยเฉพาะในเรื่องการจัดการด้านการขนส่งตามที่ลูกค้าต้องการไปยังพื้นที่ที่ลูกค้ากำหนด โดยอาจจะไม่มีหรือมีค่าบริการเพิ่มเติม ซึ่งค่าใช้จ่ายในการขนส่งจะถูกคำนวณรวมกับราคาของน้ำดื่มบรรจุขวด ภายใต้เงื่อนไขจำนวนรอบในการขนส่งสินค้า ลูกค้าที่ต้องการน้ำปริมาณมากอาจจะทำสัญญาฝากน้ำไว้ที่โกดังก่อนได้ แต่ต้องขนออกไปในช่วงเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ ผู้จำหน่ายรายอื่นหรือผู้บริโภคที่ต้องการน้ำดื่มราคาถูกกว่าท้องตลาดอาจจะนำพาหนะของตัวเองมาขนส่งน้ำดื่มบรรจุขวดที่โกดังเก็บสินค้าของผู้จัดจำหน่ายส่งได้เช่นกัน

(2.3.2.4) การกำหนดราคา

สินค้าในท้องตลาดทั่วไปแล้วผู้ผลิตสามารถกำหนดราคาได้ด้วยตัวเอง แต่สำหรับน้ำดื่มบรรจุขวด ราคาไม่ได้ถูกกำหนดจากผู้ผลิตเพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่มีการแข่งขันกันสูง ราคาจึงตกอยู่ภายใต้กลไกการแข่งขันในตลาด ซึ่งมาจากความต้องการการบริโภคและกำลังซื้อ ดังนั้น ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายจึงมีการสื่อสารกันอย่างใกล้ชิดเพื่อกำหนดกลยุทธ์และราคาให้เหนือคู่แข่ง ราคาที่กำหนดขึ้นจะถูกคำนวณจากต้นทุนการผลิตและการจัดจำหน่ายแต่ละแบรนด์สินค้า เพื่อสร้างเป้าหมายกำไรสูงสุดในเชิงธุรกิจ และอยู่ในระดับที่ผู้บริโภคตัดสินใจซื้อได้ ซึ่งมักมีการเปรียบเทียบราคากับเวลาและสุขภาพที่ดี

สำหรับกลุ่มผู้ค้าส่ง เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนการกระจายสินค้าให้กับบริษัทผู้ผลิต กลุ่มนี้จะได้รับสินค้าโดยตรงจากบริษัท ซึ่งยี่ปี่ว ชาปี่ว การจัดระดับของกลุ่มลูกค้าขึ้นกับจำนวนการสั่งซื้อโดยตรง โดยแต่ละกลุ่มจะต้องจัดซื้อสินค้าให้ได้ปริมาณตามเกณฑ์ที่บริษัทกำหนด บริษัทจึงจะให้สิทธิประโยชน์เป็นส่วนลดต่อจำนวนการสั่งซื้อที่ได้ปริมาณตามเกณฑ์ และอาจจะมีการคืนกำไรได้อีกทางหนึ่ง

“สมมติว่า 1 แพ็ค ราคาเต็ม 60 บาทเร่แผงลอยซื้อไป 60 ถ้าเป็นชาปี่ว อาจจะเป็น 20 แกรม 5 แกรม 7 แกรมแต่ปริมาณซื้อ ตัวแถมจะลดต้นทุน ซึ่งราคาที่ตั้งเท่ากัน ตัวแปรคือตัวแถม ถ้าซื้อเยอะจะแถมเยอะระหว่างทางเราซื้อแถม แต่เราอาจมีเป้าเพิ่ม 3 เดือน สมมติให้ซื้อเพิ่มขึ้น 20% จากเดิมเดือนละหมื่น

เป็นเดือนละหมื่นสอง ถ้าเขาทำได้เราก็จะทำรีเบส (เครดิตเงินคืน) คือ 1.5 หรือ 2 บาท” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

การกำหนดราคาที่คำนวณจากต้นทุนทุกส่วนตั้งแต่การผลิตกระทั่งการขนส่งสินค้าไปยังผู้บริโภค ผู้ผลิตมีกลยุทธ์ที่สำคัญคือการวางตำแหน่งของแบรนด์สินค้าของตัวเองเทียบกับสินค้าน้ำดื่มในท้องตลาด อาจแบ่งได้อย่างง่ายเป็นน้ำดื่มระดับประเทศจะเป็นแบรนด์ชั้นนำที่มีขายและเป็นที่รู้จักกันทั่วไป น้ำดื่มระดับกลาง ที่ผลิตโดยน้ำโรงงานผลิตขนาดกลางที่รับสั่งผลิตน้ำดื่มให้กับธุรกิจอื่นด้วย และน้ำดื่มระดับท้องถิ่น เป็นน้ำดื่มที่มีต้นทุนการผลิตไม่สูงมากนัก โดยราคาขายปลีกสำหรับน้ำขวดกลาง 500-600 มิลลิลิตร จะอยู่ที่ประมาณ 7-10 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ผู้บริโภคจับต้องได้ ราคาจะแตกต่างกันไปตามปริมาณการซื้อและแบรนด์สินค้า หากปริมาณการซื้อมากอาจจะได้ลดราคาหรือสินค้าแถมฟรี ซึ่งน้ำดื่มแบรนด์ที่มีชื่อเสียงอาจจะทำราคาแบบแพ็ค (ขนาด 600 มิลลิลิตร 12 ขวด หรือ ขนาด 1.5 ลิตร 6 ขวด) โดยทั่วไปจะอยู่ที่แพ็คเกจประมาณ 45-55 บาท แต่หากเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ท้องถิ่นอาจมีราคาขายต่ำลงไปได้ถึง 3-4 แพ็ค 100 บาท

แต่ละแบรนด์จะมีการกำหนดราคาขายปลีกของน้ำดื่มบรรจุขวดไว้ แต่ด้วยสภาพการแข่งขันที่รุนแรงจึงมักใช้กลยุทธ์ในการลดราคาเพื่อจะดึงดูดลูกค้าให้เปลี่ยนมาเลือกใช้แบรนด์ของตัวเองหรือเป็นการกระตุ้นยอดขายการสั่งซื้อ การจัดโปรโมชั่นด้านราคาจะมีส่วนสำคัญที่ในการตัดสินใจเลือกเปลี่ยนแบรนด์ เพราะผู้บริโภคในเมืองมีแนวคิดว่ายาน้ำดื่มแบรนด์ที่มีชื่อก็เป็นน้ำดื่มสะอาดปลอดภัยที่ดื่มได้เหมือนกัน

“ช่วงไหนที่ลดราคาพิเศษแบบ 42 บาท หนูก็จะซื้อ 10 แพ็คเลย” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

นอกเหนือจากการลดราคาสินค้าโดยตรง การจัดชั้นวางในร้านสะดวกซื้อทำให้เกิดการเปรียบเทียบราคาได้ชัดเจน เมื่อสินค้าถูกวางเรียงอยู่ด้วยกันในชั้นหรือตู้แช่น้ำดื่ม ทำให้ผู้บริโภคเปลี่ยนใจซื้อสินค้าต่างแบรนด์ได้ง่ายขึ้น

แม้ว่าราคาต้นทุนของน้ำดื่มบรรจุขวดที่ผู้จัดจำหน่ายได้รับในแต่ละช่วงเวลาและแต่ละบริษัทจะไม่เท่ากัน แต่การกำหนดราคาขายที่หน้าร้านของน้ำดื่มบรรจุขวดแต่ละแบรนด์ หากในร้านมีทั้งน้ำดื่มที่เป็นแบรนด์ยอดนิยมร่วมกับน้ำดื่มอื่น จะกำหนดราคาไว้ไม่แตกต่างกัน

(2.3.2.5) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย

นอกเหนือจากการให้บริการและการอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการขนส่งสินค้าแล้ว การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายให้กับกลุ่มผู้จำหน่ายที่เป็นคนกลางหรือตัวแทนของบริษัทมีเพียงอย่างเดียว คือ กิจกรรมการลดราคาหรือการคืนกำไร ขณะที่การจัดจำหน่ายปลีกจะมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายอย่างหลากหลาย เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับราคา กิจกรรมแนะนำสินค้า การโฆษณาโดยใช้ฟรีเซ็นเตอร์ การสร้างแคมเปญพิเศษ แคมเปญชิงโชค เป็นต้น เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค เพราะน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่ผู้บริโภคในชุมชนเมืองมองว่าเป็นสินค้าที่ทดแทนกันได้ แม้ว่าผู้บริโภคจะมีการเลือกแบรนด์สินค้าที่ทานอยู่เป็นประจำ ซึ่งอาจจะได้รับอิทธิพลจากคนในครอบครัว หรือความชื่นชอบในรสชาติเฉพาะของน้ำดื่มแต่แบรนด์ แต่สามารถเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจนั้นได้ ผ่านกิจกรรมส่งเสริมการขาย

บริษัทที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มบรรจุขวดมักจัดกิจกรรมส่งเสริมการขาย น้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อเพิ่มยอดขายและสร้างการรับรู้ในแบรนด์ เช่น โปรโมชั่นพิเศษ ลดราคาในช่วงเวลาพิเศษตามเทศกาล กิจกรรมการซื้อ 1 แถม 1 การสะสมแต้มเพื่อนำไปแลกของรางวัลหรือส่วนลดในครั้งถัดไป กิจกรรมชิงโชคมีสิทธิ์ลุ้นรับของรางวัลใหญ่เมื่อซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดตามจำนวนที่กำหนด การจัดบูธแสดงสินค้าและแจกตัวอย่างน้ำดื่มเพื่อเพิ่มการรับรู้แบรนด์

การจัดกิจกรรมเพื่อการสร้างประสบการณ์กับแบรนด์น้ำดื่ม เช่น การจัดงานเปิดตัวน้ำดื่มรุ่นใหม่ ร่วมกับการกิจกรรมบันเทิง พบปะดารา และการแจกสินค้าตัวอย่าง หรือการสร้างบูธประสบการณ์ให้ผู้บริโภคได้ทดลองดื่มน้ำและเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิตคุณภาพน้ำ และประโยชน์ต่างๆ และกิจกรรมส่งเสริมการขายที่ทำกับบรรจภัณฑ์ เช่นการออกแบบบรรจภัณฑ์ให้มีการถือได้สะดวก ฉลากที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล ก็ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคเช่นกัน

“แคมเปญมีผลนะ มีอยู่ช่วงหนึ่ง ที่น้ำแบรนด์จัดแคมเปญเป็นลายโพนี่ เรายังไปร่วมที่สยามพารากอนเลยอะ มีเพนท์ มีกิจกรรมอะไรอย่างเงี้ย มีผล แคมเปญมีผล...อย่างน้ำแบรนด์ที่เรากินอยู่แล้ว ถ้าเกิดว่าช่วงนั้นมาจัดโปรโมชั่นลดราคานะ เราก็จะเลือกอันนั้นก่อน” (คุณสุวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 9 ธันวาคม 2565).

การใช้ฟรีเซ็นเตอร์หรือแบรนด์แอมบาสเดอร์ ที่เป็นดารารหรือคนดังในวงการบันเทิง มาจัดกิจกรรมผ่านสื่อโฆษณาและกิจกรรมต่าง ๆ โดยมักเน้นที่ (1) ประโยชน์และข้อดีของการเลือกใช้น้ำดื่มบรรจุขวดในชีวิตประจำวัน ในเรื่องความสะดวกในการพกพา ด้วยการออกแบบขนาดและบรรจภัณฑ์ที่เหมาะสมกับการใช้งาน ทนทาน เปิดใช้งานง่าย และสามารถพกพา

ได้สะดวก (2) การเข้าถึงและการหาซื้อที่ง่ายดายตามร้านสะดวกซื้อ ซูเปอร์มาร์เก็ต และร้านค้าปลีกทั่วไปทั่วประเทศ รวมถึงช่องทางออนไลน์ (3) การใช้งานในกิจกรรมตามสถานการณ์ เช่น การออกกำลังกาย การเดินทาง การประชุม การทำงานที่ออฟฟิศ การใช้ในบ้าน สำหรับตัวเองและครอบครัวทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มีขนาดที่เหมาะสมกับการใช้งานในแต่ละวัน (4) การออกแบบและบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัยสะดุดตา เหมาะกับวิถีชีวิตคนในเมือง วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่ใส่ใจสิ่งแวดล้อม (5) การส่งเสริมสุขภาพและความสะอาดผ่านการผลิตที่ได้มาตรฐาน มีการรับรองคุณภาพจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการเก็บรักษาที่ดี มีความสดใหม่ และมีคุณค่าทางโภชนาการของน้ำ

“เวลาที่ไปนำเสนอเราจะหาจุดแข็งของสินค้าเรา นอกจากโฆษณาที่เห็นฟรีเซนเตอร์แล้ว จะชี้จุดเด่น... มีหลายอย่างครับ เช่น ตราการันตีด้วยถ้วยรางวัล 3 ปีซ้อน 5 ปีซ้อนเอ็นเอสเอฟรางวัลนั้นรางวัลนี้จะไรตรงนี้ครับแล้ว” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

การส่งเสริมการขายที่นิยมทำในปัจจุบัน โดยเฉพาะในร้านอาหาร ร้านกาแฟ หรือร้านสะดวกซื้อ ด้วยการทำข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้ลูกค้าซื้อน้ำดื่มในราคาพิเศษเมื่อซื้ออาหารที่กำหนด การจัดแพ็คเกจที่มีน้ำดื่มรวมกับสินค้าอื่นในราคาพิเศษ เช่น น้ำดื่มพร้อมอาหารว่าง

บริษัทน้ำดื่มขนาดใหญ่จะมีการสร้างความร่วมมือกับองค์กรและกิจกรรมเพื่อสังคม ด้วยการสนับสนุนกิจกรรมการกุศลหรือการจัดงานที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อสังคม ว่าเป็นองค์กรที่มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น การรณรงค์ลดการใช้พลาสติก การบริจคน้ำดื่มในช่วงเวลาที่เกิดภัยพิบัติหรือในกิจกรรมการกุศลต่าง ๆ ภาพลักษณ์ที่ดีย่อมส่งผลต่อน้ำดื่มบรรจุขวดของแบรนด์นั้น ๆ ด้วย หรือแม้กระทั่งการเปลี่ยนแปลงฉลากเพื่ออุทิศให้กับการประกาศตามหาคนหาย

กิจกรรมออนไลน์ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ได้รับความนิยม โดยจากจัดแคมเปญในโซเชียลมีเดีย เช่น การโพสต์ภาพหรือวิดีโอที่มีสินค้าร่วมกับแฮชแท็กของแบรนด์เพื่อลุ้นรับซองรางวัล การรีวิวน้ำดื่มโดยอินฟลูเอนเซอร์หรือบล็อกเกอร์เพื่อสร้างการรับรู้และความน่าสนใจ การจัดประกวดภาพถ่ายหรือวิดีโอเกี่ยวกับน้ำดื่ม การเสนอให้ผู้บริโภคสามารถส่งชื่อน้ำดื่มบรรจุขวดผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์และบริการเดลิเวอรี่ทำให้ได้รับความสะดวกสบายในการซื้อ

การดำเนินการสร้างภาพลักษณ์ ทั้งกับกลุ่มธุรกิจด้านน้ำดื่มและกลุ่มที่ไม่ได้หวังสร้างกำไรจากการจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวด มีการรับรู้แบรนด์ผ่านขวดน้ำดื่มบรรจุขวดด้วยการแจกน้ำดื่มฟรีในพื้นที่สาธารณะ การจัดทำกิจกรรม CSR การแจกตัวอย่างในกิจกรรม

เฉพาะกิจ เช่น งานวิ่งมาราธอน หรืองานเทศกาล ส่วนแบรนด์น้ำดื่มบรรจุขวดขนาดเล็กมีทรัพยากรเงินทุนไม่มาก มักเริ่มต้นการทำกิจกรรมส่งเสริมการตลาดด้วยกลยุทธ์ด้านราคาและการอำนวยความสะดวกด้านการขนส่ง

“ที่จะต่อท่อจากโรงงานออกมาข้างนอกให้คนใกล้เคียงมาใช้น้ำได้ฟรี” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

กิจกรรมเหล่านี้มีเป้าหมายเพื่อดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค กระตุ้นยอดขาย และสร้างความจดจำในแบรนด์ของน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งไม่เพียงส่งผลโดยตรงต่อแบรนด์สินค้าน้ำดื่มนั้นเอง แต่ยังทำให้สินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นที่รู้จัก และได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคมากขึ้น

ในกระบวนการผลิต ผู้ผลิตได้ผลิตและปรับปรุงคุณภาพสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดให้มีคุณสมบัติรองรับความต้องการของผู้บริโภคในทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดและราคา ส่วนการจัดจำหน่ายได้สร้างให้น้ำดื่มบรรจุขวดเอื้ออำนวยให้การบริโภคน้ำดื่ม ด้วยการสร้างและเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายที่เกิดความสะดวกสบายให้กับผู้บริโภค ทั้งมีกระบวนการส่งเสริมการขายผ่านวัฒนธรรมบริโภค ทำให้กระตุ้นความอยากซื้อสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดมากยิ่งขึ้น

(3) น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกกับการอำนวยความสะดวกในการเติมน้ำของผู้บริโภคในชุมชนเมือง

น้ำดื่มบรรจุขวดถูกผลิตขึ้นโดยมีเป้าประสงค์สำคัญในการสร้างความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยของคนในชุมชนเมือง น้ำดื่มที่ผ่านกรรมวิธีผลิตตามมาตรฐานจะถูกส่งมาบรรจุลงในภาชนะปิดสนิทเพื่อออกจำหน่ายในเชิงการค้าซึ่งมีในท้องตลาด ภาชนะเหล่านั้นถูกทำขึ้นด้วยวัสดุที่เป็นพลาสติกหรือขวดแก้ว โดยบรรจุภัณฑ์ที่แตกต่างกันนี้มีผลสำคัญต่อการตัดสินใจของผู้บริโภค ดังนี้

(3.1) การเข้าถึงน้ำสะอาดปลอดภัย

แม้ว่าผู้บริโภคจะยอมรับว่าน้ำที่บรรจุลงในขวดจะเป็นน้ำที่ผ่านกรรมวิธีตามมาตรฐานทำให้สะอาดและปลอดภัยเพียงพอสำหรับการดื่ม แต่บรรจุภัณฑ์ที่แตกต่างกันก็มีแนวโน้มที่ทำให้ผู้บริโภครับรู้ถึงความสะอาดที่แตกต่างกันได้

ก่อนที่บรรจุภัณฑ์พลาสติกใสชนิด PET จะถูกใช้ในการบรรจุน้ำดื่มอย่างแพร่หลายในเชิงพาณิชย์ น้ำดื่มถูกบรรจุไว้ในภาชนะที่เป็นขวดแก้วและขวดพลาสติกชนิดขวด

PP มาก่อน แม้ว่าขวดแก้วจะมีคุณสมบัติใสมองทะลุเห็นถึงลักษณะของน้ำภายในได้ แต่เนื่องรูปแบบการปิดผนึกของฝาขวดแก้วทำให้ผู้บริโภครู้สึกถึงความไม่แน่นอนปลอดภัย

“น้ำที่สะอาดต้องผ่านกระบวนการฆ่าเชื้อ แล้วก็มีการบรรจุขวด...เราแปรรูปกับการที่มันอยู่ในขวดบรรจุภัณฑ์ แล้วมันปิดฝาแน่น...แต่น้ำดื่มอีกแบบหนึ่งต่อไปเป็นน้ำดื่มบรรจุขวด แต่เป็นขวดแก้ว แล้วต้องดื่มจุก อย่างนั้นก็ไม่กิน...ต่อไปให้เราเปิดเอง ที่มันไม่ใช่ฝาเกลียว ที่เป็นฝาแบบดิง อย่างนี้ก็ไม่กิน รู้สึกว่าแพ็คเกจมันแน่นหนามากพอ” (คุณพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

การที่ขวดแก้วเป็นบรรจุภัณฑ์ที่ถูกนำกลับมาใช้ซ้ำ (reuse) โดยต้องผ่านกระบวนการล้างทำความสะอาดขวด แต่กลับพบความไม่สะอาดที่ปรากฏบริเวณขวดที่อาจเกิดขึ้นจากกระบวนการขนส่งหรือการจัดเก็บ ทำให้ผู้บริโภคไม่เชื่อมั่นในความปลอดภัยของน้ำที่อยู่ในขวดแก้ว

“ขวดแก้ว พอมันเป็นแก้ว มันมีรูส ต่อให้เอาไปฆ่าเชื้อหรืออะไรยังไงก็แล้วแต่ มันก็เป็นการรื้อ...แล้วบางที ถ้าสังเกตบางร้านที่เขาขวดแก้วมาใช้ มันก็ไม่ได้สะอาด ช่าง ๆ ขวดมันก็เลอะเทอะ สนิมก็จะหม่น ๆ บ้างอะไรบ้าง ก็ไม่กิน ไม่เอา” (คุณพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

สำหรับภาชนะประเภทขวดพลาสติกอีกประเภทหนึ่งคือขวดน้ำพลาสติกแบบขุ่น แม้ว่าจะเป็นบรรจุภัณฑ์ประเภทแรกที่ถูกนำมาใช้เป็นบรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่ม และให้เห็นอยู่อย่างแพร่หลายช่วงเวลาหนึ่ง น้ำดื่มที่อยู่ในภาชนะบรรจุภัณฑ์ประเภทนี้มีกระบวนการผลิตน้ำที่ต้องถูกควบคุมเช่นเดียวกัน ดังนั้นน้ำดื่มด้านในจึงเป็นน้ำดื่มที่มีคุณภาพ แต่เนื่องจากวัสดุไม่สามารถมองเห็นถึงความปลอดภัยของน้ำที่อยู่ภายในได้ เมื่อเปิดขวดดื่มมักมีกลิ่นไม่พึงประสงค์ของสารเคมีและพลาสติกทำให้รู้สึกถึงการปนเปื้อนที่ทำให้ไม่สะอาด ประกอบกับการเปลี่ยนสีของขวดน้ำพลาสติกจากสีขาวเป็นสีเหลือง กับการพบเห็นที่ก้นขวดมีตะกอนและคราบขึ้น ผู้บริโภคส่วนใหญ่จึงไม่นำน้ำในขวดพลาสติกแบบนี้มาใช้บริโภค แต่อาจจะใช้ในการชำระล้างร่างกายหรือสิ่งของมากกว่า นอกจากการรับรู้ถึงการปนเปื้อนด้วยตัวเองของผู้บริโภคแล้ว จากการทดสอบในห้องปฏิบัติการยังพบว่าน้ำที่บรรจุในขวดพลาสติกแบบขุ่นมีโอกาสถูกปนเปื้อนจากสารพิษและโลหะหนักหากใช้อย่างไร้กฎวิธี (เบญญาภา เมธาวราพร, 2563)

“เคยกินน้ำขวดขุ่นตอนที่ออกกำลังกายเหนื่อย ๆ แล้วไม่มีอะไรให้ดื่ม ดื่มแล้วว่ามีกลิ่นเหมือนกลิ่นพลาสติก ถ้าเลือกได้ก็ไม่ซื้อดื่ม แต่ว่าส่วนมากก็จะซื้อเพื่อเอามาล้างมือ ล้างหน้า” (คุณอารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่น้ำบรรจุขวดพลาสติกแบบชุ่นไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากกระบวนการผลิตมีโอกาสปนเปื้อนของสารเคมีสู่น้ำดื่ม เมื่อรับประทานติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน อาจมีแนวโน้มที่จะเกิดการสะสมในร่างกายจนเกิดเป็นอันตราย ทั้งสามารถปลอมได้ด้วยการที่นำขวดเปล่ามากรอกน้ำแล้ววางฝาขวดที่ไม่ได้แกะที่เปิดออกแล้วตบที่ฝาก็จะได้น้ำที่เหมือนเป็นขวดใหม่ (Natchaphon B, 2567)

แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดน้ำพลาสติกแบบชุ่นจะได้รับการรับรู้จากผู้บริโภคจำนวนมากถึงความไม่สะอาดปลอดภัยของน้ำดื่มภายในบรรจุภัณฑ์ขวดพลาสติกแบบชุ่น แต่ยังมีผู้บริโภคในเมืองอีกจำนวนหนึ่งที่ยังคงหาซื้อน้ำดื่มประเภทนี้

“น้ำดื่มแบบชุ่นก็ยังมีขายอยู่นะ ก่อนโควิดยังเอามาขาย ก็พวกคนงานมาซื้อ แต่หลังโควิดคนส่งน้ำขวดพลาสติกแบบชุ่นก็หายไป” คุณนุ่น

ภายหลังจากการค้นพบวิธีการนำพลาสติกแบบใส (PET) มาผลิตเป็นบรรจุภัณฑ์สำหรับบรรจุน้ำดื่ม จึงได้รับความนิยมนำมาใช้เป็นบรรจุภัณฑ์เครื่องดื่มประเภทต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน บรรจุภัณฑ์ประเภทนี้แม้จะไม่สามารถทนความร้อนได้ แต่เนื่องจากมีลักษณะใสและสามารถเก็บกักก๊าซไว้ภายในได้ จึงถูกนำมาใช้บรรจุน้ำดื่มเช่นกัน ด้วยความใสของบรรจุภัณฑ์ทำให้สามารถมองเห็นน้ำภายในได้ชัดเจน และเมื่อผสมเม็ดพลาสติกสีฟ้าหรือสีเขียวยิ่งทำให้น้ำภายในดูใสสะอาด

ภาชนะที่ทำขึ้นจากพลาสติกใสชนิด PET นี้ ยังมีความสามารถในการกักเก็บแก๊สและป้องกันการรั่วไหลเปลี่ยนแก๊สระหว่างภายในและภายนอกขวด แรงดันของแก๊สภายในขวดจึงทำให้น้ำคงรูปได้แม้บรรจุภัณฑ์จะถูกผลิตขึ้นจากเม็ดพลาสติกที่มีปริมาณน้อยกว่าเดิม ซึ่งแก๊สที่ถูกบรรจุไว้ในขวดนอกจากจะใช้คงรูปทรงของภาชนะแล้วยังมีเหตุผลด้านความปลอดภัยที่จำเป็นต้องให้มีส่วนของอากาศประมาณ ร้อยละ 10 เพื่อให้อากาศสามารถขยายตัวเมื่ออุณหภูมิสูงขึ้นระหว่างการขนส่ง นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันไม่ให้ออกซิเจนในอากาศเข้าไปในน้ำ ซึ่งจะทำให้รสชาติของน้ำเปลี่ยนแปลงไป

บรรจุภัณฑ์พลาสติกแบบใสที่ถูกออกแบบมาควบคู่กับฝาเกลียวที่ปิดสนิทป้องกันการรั่วไหลของน้ำและแก๊สที่อยู่ภายในขวด ยิ่งทำให้เกิดความมั่นใจว่าน้ำที่อยู่ภายในขวดยังคงความสะอาดจะไม่ถูกปนเปื้อน จนกว่าผู้บริโภคจะเปิดดื่มด้วยตัวเอง

บรรจุภัณฑ์พลาสติกใสดูเหมือนจะได้รับความนิยมในหมู่ของผู้บริโภค แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยว่าพบการปนเปื้อนไมโครพลาสติกในน้ำดื่มที่บรรจุในขวดน้ำพลาสติกประเภทนี้ จึงมีการกำหนดอายุของสินค้าไม่เกิน 2 ปี ตามอายุของพลาสติกที่นำมาบรรจุ

“น้ำอยู่ได้ตลอดแค่ 5 ปี 10 ปี แต่ที่อยู่ไม่ได้ที่เขาต้องติดวันผลิต อยู่ได้แค่สองปีคือขวด ถ้าย้ายมาตากแดดตอนขนส่งมีแดดอายุจะสั้นลง” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

ทั้งนี้ ตามข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ที่มีการสื่อสารไปยังผู้บริโภค การเสื่อมสภาพของพลาสติกขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม หากอยู่ในสถานที่จัดเก็บที่ไม่เหมาะสม เช่น สถานที่ที่มีความชื้น ความร้อน และแสงแดด ก็จะทำให้เกิดการปนเปื้อนของไมโครพลาสติกได้เช่นกัน

แม้ว่าน้ำดื่มที่บรรจุในขวดพลาสติกใสจะได้รับความนิยมสูงสุด แต่คุณภาพของน้ำภายในก็ยังขึ้นอยู่กับมาตรฐานในการผลิตน้ำ ร่วมกับคุณภาพของเม็ดพลาสติกที่นำมาใช้เป็นบรรจุภัณฑ์และฝาปิด หากใช้เม็ดพลาสติกที่ไม่คุณภาพ หรือเม็ดพลาสติกรีไซเคิล อาจมีความเสี่ยงให้เกิดการปนเปื้อน และทำให้น้ำที่บรรจุภายในไม่สะอาด

“ถ้าเอามาลดราคาแต่ไปวางไว้ข้างนอกตรงแดดๆ อย่างเนี่ย ต่อให้ลดราคาก็ไม่ซื้อ” (คุณวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2566).

(3.2) วิธีการได้มาซึ่งน้ำดื่มบรรจุขวด

น้ำดื่มบรรจุขวดแบบขวดแก้ว มีข้อจำกัดในเรื่องของช่องทางการจัดจำหน่ายที่ไม่อาจพบเห็นได้ตามท้องตลาดทั่วไป แต่ต้องซื้อขายผ่านผู้จัดจำหน่ายของบริษัทหรือบริษัทผู้ค้าส่ง ต้องอาศัยการขนส่งที่มาจากผู้จัดจำหน่ายเท่านั้น แม้ว่าปัจจุบันผู้จัดจำหน่ายบางรายจะมีโครงการส่งน้ำดื่มขวดแก้วถึงบ้านแต่ด้วยกระบวนการยุ่งยากซับซ้อนกว่าการซื้อน้ำดื่มขวดพลาสติก ต้องมีระบบการมัดจำและคืนขวด ทำให้ผู้บริโภคต้องชำระค่ามัดจำขวด และต้องนำขวดทั้งหมดมาคืนยังผู้จัดจำหน่ายให้ครบถ้วน มิฉะนั้นจะไม่ได้รับเงินค่ามัดจำขวด สำหรับน้ำดื่มขวดพลาสติกไม่อาจพบเห็นได้ทั่วไปตามร้านค้าและร้านสะดวกซื้อทั่วไป แต่อาจจะหาได้ตามร้านขายของชำหรือตามโต๊ะจีน ขณะที่น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกกลับสามารถพบเห็นได้ทั่วไป การได้มาครอบครองไม่ยุ่งยาก เป็นการได้มาตามเงื่อนไขของผู้จัดจำหน่าย มีทั้งแบบที่ต้องชำระเงินและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย และสามารถนำน้ำดื่มบรรจุขวดนั้นไปดื่มได้โดยไม่ต้องมีกระบวนการคืนขวด

(3.3) การตอบสนองวิถีชีวิตของคนในเมือง

ด้วยวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่ต้องการความรวดเร็ว ชีวิตอยู่กับการเดินทาง การใช้ชีวิตไม่ได้อยู่ในที่ใดที่หนึ่ง อย่างน้อยต้องเดินทางระหว่างที่พักไปสถานที่ทำงาน หรือสถานศึกษา การเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดจะต้องเป็นน้ำดื่มที่สามารถซื้อหาได้ทันที พบเห็นได้ทุกที่ และสามารถพกพาไปได้สะดวก

ขณะที่น้ำดื่มที่บรรจุในขวดแก้ว นอกจากไม่สามารถหาซื้อได้ตามสถานที่ทั่วไปได้แล้ว การที่ภาชนะมีน้ำหนักมากและเสี่ยงต่อการเสียหาย จึงไม่สะดวกในการพกพา และเมื่อทานเสร็จแล้วก็มีภาระที่ต้องนำขวดแก้วไปคืนกับผู้จำหน่าย ดังนั้น มักใช้ในตามบ้านเรือน โรงแรม หรือร้านอาหารที่ไม่ต้องการการพกพาเคลื่อนที่ ในทางตรงข้าม น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีน้ำหนักที่เบากว่า สามารถพกพาไปไหนมาไหนได้ทุกที่ รวมถึงสามารถตัดสินใจทิ้งขวดน้ำดื่มได้ แม้ว่ายังดื่มน้ำไม่หมด จึงสามารถสนองตอบการใช้ชีวิตของคนในเมืองได้มากกว่า

น้ำดื่มขวดพลาสติกนอกจากมีน้ำหนักเบา สามารถพกพาไปได้ทุกที่ อีกทั้งยังหาซื้อได้ง่ายทุกหนแห่งแล้ว และอาจจะสั่งซื้อได้ง่ายเพียงปลายนิ้ว ความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ทั้งในด้านขนาดของขวด รูปแบบบรรจุภัณฑ์ วิธีการจำหน่าย ยังส่งเสริมให้ผู้บริโภคสามารถเลือกซื้อหาได้ตามความต้องการ เช่น หากต้องการดื่มน้ำปริมาณมากเพื่อใช้ในครัวเรือนในการทำกับข้าว อาจจะเลือกซื้อน้ำขนาด 5 ลิตร หรือหากต้องการดื่มน้ำปริมาณมากสามารถเลือกซื้อดื่มน้ำ 1.5 ลิตร น้ำดื่มที่ระบุขนาดเฉพาะเช่นในโรงพยาบาลหรือโรงแรมที่ขนาด 1 ลิตร น้ำดื่มขวดเล็กขนาด 500-600 มิลลิลิตรสำหรับการพกพา ส่วนน้ำดื่มขนาดจิ๋ว 350 มิลลิลิตร สำหรับภารกิจเฉพาะ เช่น การดับบาตร กิจกรรมของโรงเรียน รวมถึงปริมาณการเลือกซื้อน้ำในแต่ละครั้ง

นอกจากนี้ ผู้จำหน่ายยังอำนวยความสะดวกให้มีการจำหน่ายแบบราคาส่งที่ต้องซื้อรวมกันทีละหลายแพ็ค เป็นแพ็ค 6 ขวดหรือ 12 ขวด หรือการซื้อแบบปลีก ผู้บริโภคสามารถวางแผนการเลือกใช้น้ำดื่มขวดพลาสติกเหล่านี้ได้ด้วยตัวเอง ไม่มีเงื่อนไขยุ่งยากตามความต้องการของตัวเองหรือความต้องการของครัวเรือนได้ และถูกนำมาวางในตำแหน่งใกล้มือในบริเวณที่ต้องการดื่มน้ำ เช่น ไว้ในห้องนั่งเล่น ห้องอาหาร ห้องนอน ใต้โต๊ะทำงาน

ด้วยความเร่งรีบในการใช้ชีวิตของคนในเมือง น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกยังทดแทนการจัดเตรียมภาชนะสำหรับการดื่มน้ำ และนอกจากนี้ยังสามารถใช้ขวดพลาสติกที่ดื่มแล้วมารองน้ำที่ผลิตจากกรรมวิธีอื่นได้ เช่น การกรอง การต้ม ซึ่งถือว่ามีต้นทุนต่ำกว่าการซื้อภาชนะบรรจุที่เป็นกระบอกเก็บน้ำ และสามารถตัดสินใจใช้ซ้ำได้ตราบที่ไม่มีการชำรุด จะทิ้งเมื่อไหร่ก็ได้

น้ำดื่มขวดพลาสติกยังสามารถตอบสนองความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อม แม้ว่าขวดน้ำพลาสติกจะสลายตัวในสภาพแวดล้อมได้ยาก แต่การที่ผู้ผลิตออกแบบผลิตภัณฑ์ตามกระแสการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การลดปริมาณพลาสติกที่ใช้ในแต่ละขวด หรือการรณรงค์ให้นำขวดกลับมาใช้ซ้ำ ก็ทำให้คนในชุมชนเมืองอยากมีส่วนร่วมในการช่วยลดมลพิษที่เกิดจากการผลิตน้ำดื่มขวดพลาสติก และจากขยะจากขวดพลาสติก

เนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีความสะดวกในการพกพา เพราะมีน้ำหนักเบา สามารถขึ้นรูปได้ง่าย การจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายที่ทำผ่านน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจึงทำได้อย่างหลากหลาย การตกแต่งผ่านฉลากที่ยึดหยุ่นของฝั่งผู้ผลิต ยังสร้างความตื่นตาตื่นใจและความแปลกใหม่ให้กับผู้บริโภคในเมืองที่ต้องการความแปลกใหม่อยู่เสมออยู่และซื้อหาให้กับตนเอง

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามามีบทบาทในการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคของคนเมืองเหนือกว่าน้ำดื่มที่บรรจุในภาชนะประเภทอื่น จึงทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส (PET) กลายเป็นสิ่งที่นิยมเหนือกว่าน้ำดื่มที่บรรจุขวดรูปแบบอื่น ไม่ว่าจะเป็นบรรจุภัณฑ์แบบขวดแก้ว หรือบรรจุภัณฑ์แบบพลาสติกขุ่น

2.3 การทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นบรรทัดฐานของการบริโภคน้ำในสังคมเมือง

การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดถือเป็นวิถีปฏิบัติของคนในเมืองที่ปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย วิธีของการเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดแทนการดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่นนี้เอง คือ บรรทัดฐาน (norm) ในปฏิบัติการให้อยู่ในกรอบกฎเกณฑ์แห่งความถูกต้อง (legitimation) (Giddens, 1984) ที่กำหนดว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ ทำได้หรือทำไม่ได้ ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง บรรทัดฐานนี้เกิดจากการตีความกฎเกณฑ์เพื่อการปฏิบัติภายใต้ประสบการณ์ ความรู้ และทรัพยากรที่มี เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎเกณฑ์หรือโครงสร้างที่เป็นวัฒนธรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่ม เพื่อหวังให้เกิดผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเองและสังคมในทางลบน้อยที่สุดหรือทำให้เกิดผลการยอมรับทางบวกมากที่สุด สำหรับรูปแบบการดื่มน้ำของคนในชุมชนเมืองก็มีลักษณะเช่นกัน ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค ถือเป็นผู้เล่นหรือผู้แสดงที่มีบทบาทสำคัญในโครงสร้างของวัฒนธรรมการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ซึ่งสามารถวิเคราะห์วิธีแห่งปฏิบัติการของผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญทั้ง 3 กลุ่ม ดังนี้

(1) ผู้ผลิต

ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ผู้ที่สามารถเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรน้ำเพื่อการผลิต เป็นกลุ่มที่สร้างและขับเคลื่อนให้เกิดผลิตภัณฑ์ที่ตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภค ผู้ผลิตเป็นกลุ่มนายทุนหลักที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดออกสู่ท้องตลาด เป้าหมายที่สำคัญที่สุดของกลุ่มผู้ผลิตน้ำดื่ม คือ การทำกำไรสูงสุด แต่ทว่า กำไรสูงสุดนี้ไม่อาจขับเคลื่อนได้โดยผู้ผลิตเอง แต่ต้องอาศัยกลไกทางการตลาดที่ประกอบด้วยผู้ผลิตอีกมากมาย การต่อรองของผู้จัดจำหน่ายและผู้บริโภค ดังนั้นผู้ผลิตจึงต้องปรับปรุงวิถีปฏิบัติของตนเองอย่างไม่หยุดนิ่ง ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนให้น้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคม

(1.1) การสร้างผลิตภัณฑ์น้ำดื่มที่มีคุณภาพ

กฎเกณฑ์ที่สำคัญที่สุดในวัฒนธรรมการดื่มน้ำ คือการได้น้ำที่สะอาดปลอดภัยไร้สิ่งเจือปน ถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของการเลือกบริโภคน้ำดื่ม ผู้ผลิตที่มีคุณภาพจึงให้ความสำคัญกับความสะอาดและความปลอดภัยในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน ไม่เพียงปฏิบัติการตรวจสอบความสะอาดของโรงงาน คุณภาพน้ำดิบ เครื่องจักรผลิตน้ำดื่ม และผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดที่ผลิตได้ ตามที่กฎหมายกำหนดเท่านั้น หลายโรงงานยังเพิ่มการตรวจสอบคุณภาพโดยฝ่ายตรวจสอบคุณภาพภายใน และ/หรือ ใช้ฝ่ายตรวจสอบที่เป็นองค์กรภายนอก เพื่อให้มั่นใจว่าจะได้น้ำดื่มที่มีคุณภาพ และเป็นที่ยอมรับจากลูกค้า

“ถ้าเป็นพวกตัวเทสต์ตัวสอบ เราจะมี QC ที่มีเครื่องมือที่เทสเบื้องต้นอยู่แล้ว เรื่องการตรวจคุณภาพน้ำตามกฎกระทรวงที่บังคับว่าเราต้องตรวจคุณภาพน้ำอย่างน้อยปีละ 2 หน แต่โรงงานเราตรวจอย่างน้อยปีละ 4 หน ซึ่งมากกว่ามาตรฐานปกติที่เขากำหนดไว้” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

“ก่อนจะบรรจุน้ำทุกครั้งจะต้องเทระดับค่าน้ำด้วยเครื่องมือก่อน แล้วก็ต้องมาชิมเองด้วยว่ามันใช้ได้ไหม...พีชเองทุกครั้ง...มันหลุดออกไปไม่ได้ จะต้องรับผิดชอบ” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

การรักษาคุณภาพน้ำให้มีความสะอาดและปลอดภัยพร้อมดื่ม ในหลายกรณีทำให้ต้องมีการลงทุนเพิ่มเติม เช่น การเพิ่มเครื่องปรับสภาพน้ำก่อนการผลิต หรือ การจัดการที่มีความยุ่งยากซับซ้อนกว่าเดิม

“เราต้องเปลี่ยนไส้กรองเร็วขึ้น เดิมกว่าจะเปลี่ยนอะไหล่ไส้กรองก็ปีนึง แต่กลายเป็นแปดเดือน ที่ต้องเปลี่ยนอุปกรณ์สิ้นเปลือง เพราะช่วงนั้นน้ำเค็มหนุน ทำให้รสชาติน้ำเปลี่ยนไป

ก่อนหน้านี้เคยมีกรณีของการผิดพลาดในกระบวนการแสดงข้อมูลบนฉลากที่คลาดเคลื่อน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดกับการผลิต โรงงานผลิตจึงได้เรียกคืนน้ำจากสถานที่จัดจำหน่ายรวมกับน้ำที่ผลิตได้ไปทำลาย

“เราไม่ได้มีเจตนา เป็นรู้เท่าไม่ถึงการ โลกมาตรฐานอุตสาหกรรมไม่ถูกต้อง ตอนนั้นคือตึกกลับแล้วก็ทำลายทิ้งทั้งหมด..เรามองว่าถ้าฉลากฉลากแล้วใส่ฉลากใหม่ ลูกค้าน่าจะรู้ว่าเราแกะขึ้นแล้วใส่ฉลากใหม่ อีกอย่างจะเสียต้นทุนในการผลิตมากกว่าที่เราไปทำลาย เพราะต้องเสียคนแกะฉลากแล้วต้องเข้าระบบเพื่อไปใส่ฉลากใหม่ ต้องหุ้มพีอีใหม่...เราทำลายแล้วก็ขายขวดให้โรงงานซื้อขวดเปล่า” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

เนื่องจากคุณภาพน้ำดื่มมีความสำคัญเป็นอันดับต้น ๆ ดังนั้น ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดได้หยิบยกเรื่องน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยเป็นจุดขายของแบรนด์น้ำดื่มของตัวเองด้วย

(1.2) การสร้างผลิตภัณฑ์ตามกระแสความต้องการของลูกค้า

น้ำดื่มบรรจุขวดไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการจากประโยชน์ใช้สอยของน้ำที่เป็นเครื่องดื่มกระหายน้ำเท่านั้น การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจะต้องมีการปรับเปลี่ยนรองรับความสะดวกสบายตามความต้องการของลูกค้า เช่น การออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่มีขนาดเหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนเมือง ที่ต้องการความหลากหลายในด้านปริมาณน้ำที่เพียงพอแต่ไม่มากจนเกินไปกับวัตถุประสงค์การใช้งาน เช่น ขวดน้ำขนาดเล็ก 300-350 มิลลิลิตร ใช้สำหรับกิจกรรมเฉพาะกิจ ขวดน้ำขนาดกลาง 550-650 มิลลิลิตร ใช้สำหรับการพกพา ขวดน้ำขนาดใหญ่ 1.5 ลิตร ใช้สำหรับในครัวเรือนหรือการพกพาสำหรับคนที่ต้องการน้ำปริมาณมาก รวมทั้งขนาด 5 ลิตรสำหรับการหุงหาอาหาร อีกทั้งการออกแบบที่ทำให้ถนัดมือ หิ้วไปโดยไม่บาดเจ็บ หรือมีที่จับเพื่อเคลื่อนย้ายแพ็คเกจได้ เป็นต้น

นอกจากนี้ ด้วยกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีต่อการดื่มน้ำ ทั้งในด้านน้ำดื่มเพื่อสุขภาพ และน้ำดื่มที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ผู้ผลิตมีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่ดื่มแล้วดีต่อสุขภาพโดยอ้างอิงตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ถึงแร่ธาตุที่เป็นส่วนประกอบในน้ำดื่มของแบรนด์ตนเอง แม้กฎหมายจะกำหนดให้เฉพาะน้ำดื่มบรรจุขวดจำพวกน้ำแร่จะต้องมีการระบุแร่ธาตุที่เป็นส่วนประกอบในน้ำและแหล่งที่มาของน้ำดิบ แต่น้ำดื่มก็พยายามนำกรรมวิธีในการผลิตที่ทำให้รู้สึกเหมือนได้ดื่มน้ำแร่ เช่น การใช้ smart microfilter จึงทำให้น้ำดื่มมีรสชาติเฉพาะตัว ทำให้รู้สึกสดชื่นเมื่อได้ดื่ม และได้รับการประชาสัมพันธ์ว่าเป็นน้ำเพื่อสุขภาพ

“เหมือนเขาไปแช่ในหินแร่อยู่รสชาติมันก็เลยออกมา” (คุณสายชล (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

น้ำดื่มบรรจุขวดยังถูกใช้ในการสื่อสารเชิงสัญลักษณ์อื่น เช่น น้ำดื่มที่มีส่วนในการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงมีการผลิตน้ำดื่มที่ใช้บรรจุภัณฑ์ที่ลดจากใช้เมล็ดพลาสติก หรือบรรจุภัณฑ์ที่ไม่มีฉลากพลาสติกห่อหุ้ม แต่ก็มีประเด็นในเรื่องความสะดวกสบายของการดื่มน้ำจากบรรจุภัณฑ์เหล่านั้นเช่นกัน ที่ผู้บริโภคไม่ยอมรับและไม่เลือกซื้อ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้ผลิตต้องพิจารณาพัฒนาส่วนประกอบของน้ำดื่มบรรจุขวดให้เป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลง

“ผมว่าคนรุ่นใหม่สมัยนี้ จะบอกว่าตราสัญลักษณ์ต่าง ๆ ไม่จำเป็นเลยผมว่ามันก็ได้ ผมตัดความสำคัญออกไปเลยไม่ได้ เพราะคนที่พิจารณาเรื่องคุณภาพ รักษาสุขภาพตัวเอง รักสุขภาพ มีหลากหลายกลุ่มหลากหลาย ถ้ามีตราสัญลักษณ์ รักสุขภาพ รักสุขภาพ น้ำตัวนั้นน้ำตัวนี้ ตรงนี้ศูนย์ แคลอรี่ต่ำ

น้ำตาลน้อย ผู้บริโภคเริ่มใส่ใจสุขภาพตัวเอง บางคนก็หยิบมากินก่อนอ่าน บางคนอ่านก่อนกิน... ผมว่ามีครับ มีพวกแบบนี้ก็มีเยอะ มีอยู่แน่นอนครับ” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดที่เราเห็นได้ตามท้องตลาดทั่วไปนอกจากบรรจุในภาชนะที่เป็นพลาสติกแล้ว ยังมีการบรรจุลงในภาชนะที่เป็นขวดแก้วเช่นกัน ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายหลายรายมีการจัดแคมเปญส่งเสริมการขายน้ำดื่มบรรจุขวดแก้ว แต่ก็ยังไม่เป็นที่นิยมเนื่องจากความไม่สะดวกสบายในการพกพากับราคาและความยุ่งยากของกระบวนการรับคืนขวด

“การดื่มน้ำสะอาด มันดีต่อสุขภาพ แล้วจะใช้บรรจุภัณฑ์อะไรใส่น้ำนี้ได้ ต้องกลับมาที่ขวดพลาสติก มีลักษณะเชิงมี economic เป็น mass ที่สุด ราคาจับต้องได้...สิ่งต้องรู้ด้วยว่า น้ำเป็นของเหลวที่มันหนัก เวลาไปอยู่บรรจุภัณฑ์อื่น เช่น ขวดแก้วมันก็จะหนัก...เราจะแนะนำให้ขายขวดแก้วในร้านอาหาร เพราะไม่ต้องหิ้วไปไหนมาไหน ยกจากตู้เย็นมาวางที่โต๊ะเลย สามารถตอบโจทย์ตรงนั้นได้ ขณะเดียวถ้าเราดื่มน้ำที่ร้านอาหาร แล้วดื่มน้ำไม่หมด ถ้าเป็นขวดแก้วเราก็หิ้วออกมาไม่ได้ แม้ว่าน้ำในขวดจะยังนำมาดื่มต่อได้ทั้งวัน ดังนั้น ถ้าเป็นขวดพลาสติก อาจจะได้ประโยชน์แบบทานเร็วได้ทั้งวัน เขาก็อาจจะไม่มีที่วางขวดแก้วด้วย เขาก็ต้องขอเป็นขวดพลาสติก...สำหรับการบริโภคน้ำขวดบรรจุขวดของผู้บริโภคส่วนใหญ่ที่อยู่ในเมือง ชีวิตต้องมีการเดินทาง (journey) ของแต่ละคนในแต่ละวัน เราก็มีในน้ำดื่มพลาสติกซึ่งโดยรวมแล้วราคาก็ไม่แพง” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

(1.3) การปรับตัวในสภาวะการแข่งขันที่รุนแรง

แม้ว่าน้ำดื่มที่ผลิตออกมาในท้องตลาดมีแบรนด์ที่เป็นที่รู้จักแบบนับได้ มีผู้บริโภคบางกลุ่มที่ยึดติดกับแบรนด์สินค้าน้ำดื่มที่ตนเองชื่นชอบก็ไม่น้อย แต่ผู้บริโภคยังมองว่าน้ำดื่มเป็นผลิตภัณฑ์ที่สามารถทดแทนกันได้ ดังนั้นจึงหากไม่มีเหตุผลความจำเป็นพิเศษ ก็มีโอกาสที่จะเปลี่ยนไปเลือกซื้อน้ำแบรนด์อื่น หรือแม้กระทั่งอยู่ในสภาวะการไม่เลือก หากเป็นแบรนด์ที่มีชื่อในท้องตลาดก็เลือกดื่มได้หมด การแข่งขันระหว่างคู่แข่งที่มีระดับคุณภาพใกล้เคียงกันจึงอาศัยราคาขายที่ผู้บริโภคเข้าถึงได้และคุ้มค่ามากที่สุด

สำหรับโรงงานผลิตที่ยึดถือมาตรฐานในการผลิตขั้นสูง ทำให้มีต้นทุนในกระบวนการผลิตและการจัดการสูง การจะใช้ราคาเพื่อต่อสู้กับคู่แข่งเป็นไปได้ยาก ผู้ผลิตหลายรายเลือกที่จะผลิตสินค้าคุณภาพโดยไม่แข่งขันด้านราคา แต่หากผู้ผลิตใดต้องการจะขยายตลาดจะวางกลยุทธ์ด้านราคาให้สามารถสู้กับคู่แข่งได้โดยการสร้างแบรนด์ปะทะ (fight brand) ที่ลดต้นทุนด้านบรรจุภัณฑ์ลง เช่น เม็ดพลาสติกน้อยลง ฉลากเล็กลง ฝาขวดแบบสั้น การขนส่งภายในพื้นที่เป็นต้น แต่ยังใช้น้ำที่มีคุณภาพตามเดิม

คุณภาพเป็นเกณฑ์ขั้นพื้นฐานในการพิจารณาเลือกดีมน้ำของผู้บริโภค ดังนั้น ผู้ผลิตจึงต้องมองหาเครื่องมือที่ทำให้เกิดความน่าเชื่อถือกับผู้บริโภคโดยอาศัยตราสัญลักษณ์

“ก่อนที่มันจะติดลบมนอะมันทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ตราสัญลักษณ์พวกนี้มาการันตีตัวเองหมดแหละ เพื่อไม่ให้ด้อยกว่าชาวบ้านเอาง่ายๆ...พอติดลบมนไปแล้วทุกคนก็จะมองว่า แบบนี้ดี อาจจะไม่ได้อุรสชาติว่าเป็นยังงัยหรือว่ามี อย. ไหมหรือว่ามีเครื่องหมายการค้าอะไร มีตราต่างประเทศที่เรียกว่า NSF ไหม” (คุณพงษ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

การขอการรับรองมาตรฐานสากล หรือการแข่งขันเพื่อชิงชัยความเป็นผู้ชนะในการประกวดต่าง ๆ เป็นอีกกลยุทธ์หนึ่งที่แบรนด์ดีใช้สร้างความแตกต่างและความเหนือชั้นกว่าคู่แข่ง ซึ่งผู้ผลิตมองว่าเป็นสิ่งจำเป็น

“ต้องลิสต์สถาบันออกมา เช่น NSF แล้วก็สถาบันเรื่องสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เรามีในเรื่องของการสื่อสารออกไป...คำว่ามาตรฐานถ้าจะให้ได้รับการยอมรับให้มากที่สุด เราก็ต้องพิสูจน์ เช่น รางวัลที่เราพยายามยื่นเพื่อให้ได้รับการรับรอง เช่น อย. น้ำดื่มทั่วไปจะยื่น อย. ผ่านหมด แต่เราได้ อย. รางวัลอันดับหนึ่ง หมายความว่า มาตรฐานของเราต้องสูงกว่าคนอื่น...อย่างเช่น NSF มันมากกว่ามาตรฐานที่ยื่นกับกรมโรงงานอุตสาหกรรม มีกระบวนการที่ต้องตรวจสอบมากกว่าโรงงานอุตสาหกรรมอีกประมาณเกือบพันข้อ...เพื่อให้ได้รับการรับรองยืนยันได้ว่า เราไม่ได้ขายน้ำที่เป็นน้ำทั่ว ๆ ไป...เราถือว่าเราเป็นขั้นมาตรฐานที่สูงกว่ามาตรฐานโดยทั่วไป...เราจะบอกว่ามาตรฐานเราสูงโดยพูดเองก็อาจจะไม่ได้รับความเชื่อถือเท่าไร เลยต้องให้หน่วยงานระหว่างประเทศหรือหน่วยงานในประเทศซึ่งเป็นหน่วยงานที่เราคิดว่าสมควรเข้ามาตรวจสอบ” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

ฉลากน้ำดื่มบรรจุขวดนอกจากจะใช้สำหรับการอธิบายข้อมูลพื้นฐานของน้ำดื่มบรรจุขวดตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว ยังใช้เป็นการสื่อสารประชาสัมพันธ์ของกรรมวิธีการผลิตที่ทำให้ผู้บริโภคเห็นว่าแบรนด์สินค้าน้ำดื่มนี้มีสิ่งเหนือกว่าคู่แข่งได้อีกด้วย เช่น ขั้นตอนการผลิตที่มีมากกว่ามาตรฐาน

“กฎหมายไม่ได้บังคับ แต่ถ้าลูกค้า (ที่สั่งผลิต) อยากโชว์ว่าแบรนด์มีกรรมวิธีผลิตอะไรบ้าง แต่ต้องใส่ข้อความให้ถูกต้องครบถ้วนตามที่กฎหมายกำหนด” (คุณดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

การสร้างความแตกต่างผ่านรสชาติของน้ำดื่มเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นการสร้าง ความจดจำและความแตกต่างให้กับผู้บริโภค มีผู้บริโภคจำนวนไม่น้อยเลือกดีมน้ำจากรสชาติน้ำที่มีความเป็นเอกลักษณ์ประจำของแบรนด์ที่แตกต่างจนกระทั่งเกิดเป็นความคุ้นชิน นอกจากนี้ยังมี

รูปทรงและรูปลักษณ์ภายนอกที่ดูแปลกแตกต่างทำให้เกิดความสนใจและอยากจะซื้อหาไว้ครอบครอง

“น้ำที่ตั้งขายในร้านสะดวกซื้อ หนูจะดูจากรูปทรงของขวดก่อน” (คุณธารทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 29 กันยายน 2565).

นอกจากผู้ผลิตมีหน้าที่ในการผลิตแล้ว ยังต้องร่วมมือกับผู้จัดจำหน่ายในการสร้างกลยุทธ์เหนือคู่แข่ง เช่น การจัดแคมเปญใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต เช่น การเปลี่ยนแปลงฉลากการผลิตให้โดดเด่นกว่าคู่แข่ง

(1.4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้ส่งผลิต

ผู้ผลิตซึ่งมีโรงงานเป็นของตัวเอง อาจจะอยู่ในอีกสถานะหนึ่งคือการเป็นโรงงานรับจ้างผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดในแบรนด์สินค้าของธุรกิจอื่น ผู้ผลิตจะต้องเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญต้องสามารถให้คำปรึกษาและดำเนินการต่าง ๆ แทนผู้ส่งผลิตได้ ผู้ส่งผลิตมีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงผู้ผลิตได้ตลอดเวลา หากผู้ส่งผลิตมีสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การย้ายสถานที่ ทำให้ไม่เหมาะแก่การติดต่อและขนส่ง หรือในกรณีที่ไม่พอใจกับเงื่อนไขในการบริการของผู้ผลิต

“ตอนที่สับเปลี่ยนโรงงานรับจ้างผลิตประมาณ 2 รายแล้วครับ มีโอกาสจะไปเลือกผู้ผลิตรายอื่นอยู่แล้วครับ มีผู้ผลิตเจ้าอื่นอยู่แล้วครับ เพราะว่าโรงงานผู้รับผลิตส่วนใหญ่ก็ใช้น้ำแร่เหมือน ๆ กัน ถ้าเกิดโรงงานไหนราคาดีกว่าก็เลือกรายนั้น” (คุณธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 10 กันยายน 2565).

ผู้ผลิตที่มีโรงงานพร้อมในการส่งการผลิต มีความต้องการที่จะเข้าไปสู่กระบวนการผลิตให้กับผู้ส่งผลิตรายใหญ่ เนื่องจากมีความมั่นคง แต่อย่างไรก็ตามการที่จะเข้าไปเป็นผู้ผลิตของผู้ส่งผลิตรายใหญ่ได้จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่บริษัทลูกค้ากำหนดไว้

“มีการแนะนำเข้าไปก่อนเพราะว่าบริษัทใหญ่ถ้าไม่มีการแนะนำเข้าไป ก็ค่อนข้างยาก ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องทุนจดทะเบียนบริษัท บริษัทจะดูแค่คุณภาพ...ติดต่อไปแล้วเขาน้ำดื่มที่ผลิตอยู่ให้ลองชิม...ก็ให้เค้ามาตรวจโรงงานเราได้...กว่าจะยอมรับโรงงานเราได้ตรวจโรงงานหลายรอบมาก ตรวจแล้วตรวจอีก...ทั้งคิวซีคิวเอของเขา ส่วนกลาง เจ้าหน้าที่ของเขาเข้ามาเป็นสับ” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

กลยุทธ์อีกประการหนึ่งในการทำให้ได้รับการคัดเลือกให้เป็นโรงงานให้กับผู้ส่งผลิตคือการสร้างความเชื่อมโยง (connection) กับคนที่เป็แผนกจัดซื้อ ด้วยความเป็นมิตรและการติดต่ออย่างสม่ำเสมอแต่ไม่มากเกินไป

“บางรายจะมีคนติดต่อมา หรือไม่บางทีเราจะติดต่อจัดซื้อ ค้นหาว่าใครรับผิดชอบฝ่ายจัดซื้อ แล้วก็ขอพบ นัดไปพรีเซนต์แล้วก็ฝากข้อมูลบริษัท เหมือนไปแนะนำตัวให้เราเป็นที่รู้จักในท้องตลาดก่อน พอเรามีชื่อเสียงจะมีผลงานอ้างอิง (reference) แล้วก็ปากต่อปาก และด้วยบริการของเรา..ถ้าวันใดวันหนึ่งลูกค้าที่เราเข้าไปแนะนำตัวมี supplier คนเดียวแต่ความต้องการมากขึ้น เขาอาจจะพิจารณาให้เราเป็น supplier รายที่ 2” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

นอกจากที่ผู้ผลิตที่รับจ้างผลิต จะต้องมีการมีทีมงานสนับสนุนเรื่องการให้คำแนะนำผลิตภัณฑ์ การเลือกบรรจุภัณฑ์ ฝา และการออกแบบสลาก ผู้ผลิตจะต้องอำนวยความสะดวกในเรื่องเอกสารคำขอต่าง ๆ ในนามของผู้สั่งผลิต เช่น การขออนุญาต อย. และมาตรฐานอื่น ๆ ตามที่ผู้สั่งผลิตต้องการ ทั้งนี้จะรวมเป็นค่าใช้จ่ายในการผลิต

การได้รับคัดเลือกให้เป็นโรงงานผลิตให้กับบริษัทผู้สั่งผลิตได้นอกจากจะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบต่าง ๆ แล้ว ในบางครั้งจะต้องมีความรู้ในด้านการประมูลโดยจะมีการแข่งขันกับบริษัทผลิตน้ำดื่มที่มีคุณสมบัติตามที่ลูกค้าต้องการ ซึ่งให้ราคาและเงื่อนไขในการผลิตน้ำที่ดีที่สุดสำหรับลูกค้าด้วยเช่นกัน

โรงงานผลิตที่เป็นมาตรฐานจะมีระบบการแบ่งกลุ่มลูกค้าซึ่งเป็นผู้สั่งผลิตเพื่อให้เข้าถึงการบริการและการอำนวยความสะดวกได้ทั่วถึงและเหมาะสม

“ลูกค้า OEM ของเราแบ่งเป็น 8 กลุ่ม 1. ร้านอาหาร 2.กลุ่มผู้บริโภคร 3.กลุ่มธุรกิจธนาคาร การเงิน ราชการ 4. อุตสาหกรรมปิโตรเคมี 5. อสังหาริมทรัพย์ 6. โรงพยาบาล โรงแรม โรงเรียน 7.กลุ่มขนส่งทางบก ทางน้ำ สายการบิน บริษัทจำหน่ายรถยนต์ และ 8. กลุ่ม entertainment และโทรคมนาคม” (คุณลดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ขณะที่ผู้ผลิตสามารถคัดเลือกผู้สั่งผลิตได้เช่นกัน โดยผู้ผลิตจะดำเนินการเสนอราคาและเงื่อนไขตามที่ผู้สั่งผลิตต้องการ หากผู้สั่งผลิตไม่สามารถยอมรับเงื่อนไขได้ ผู้สั่งผลิตก็มีโอกาสที่จะปฏิเสธผู้สั่งผลิตได้

(1.5) ความต้องการแฝงของผู้สั่งผลิต

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดถูกใช้ร่วมกับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ และการแสดงถึงภาพลักษณ์บริษัทเจ้าของแบรนด์น้ำดื่มหรือผู้สั่งผลิตมีโอกาสที่จะใช้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสื่อกลางในการประชาสัมพันธ์ภาพลักษณ์ของตนเอง ทั้งการสื่อสารโดยตรงในข้อความที่ปรากฏอยู่บนฉลาก รวมทั้งการสื่อสารผ่านแบรนด์สินค้าโดยปริยายที่ปรากฏให้เห็น ณ จุดขายที่กระจายไปทั่วทุกแห่งในกรุงเทพฯ จากการจำหน่ายแจก หรือการเตรียมการจำหน่าย สิ่งนี้เป็นผลโดยทางอ้อมที่ผู้สั่งผลิตจะได้รับ ดังนั้น ผู้สั่งผลิตจึงยังคงเลือกที่จะสั่งผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อใช้งานในบริษัทหรือให้ทำกิจกรรมทางการตลาดต่าง ๆ ให้ลูกค้าได้รู้จักแบรนด์สินค้าของตัวเองมากขึ้น

ผู้ผลิตเป็นผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้าสู่ระบบการตลาด โดยมีเป้าหมายให้น้ำดื่มตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่มในสังคม เพื่อให้สามารถขายสินค้าของตัวเองได้มากขึ้นและครอบครองส่วนแบ่งทางการตลาดมากที่สุด จึงต้องมีการปรับปรุงพัฒนาสินค้าให้ เป็นไปตามกระแสความต้องการของลูกค้า และภาวะการณ์การแข่งขันที่รุนแรง การรับจ้างผลิตจากผู้ส่งผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้ผลิตที่มีโรงงานผลิตเป็นของตัวเอง เป็นตัวส่งเสริมให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นที่แพร่หลายมากขึ้น ผ่านความน่าเชื่อถือของบริษัทและแบรนด์สินค้าของผู้ส่งผลิตที่มีความต้องการนำน้ำดื่มบรรจุขวดไปใช้ในการประชาสัมพันธ์หน่วยงานของตัวเอง ดังนั้น ในการผลิตไม่เพียงแต่จะเอื้ออำนวยให้กับผู้บริโภคในกรุงเทพฯ และปริมณฑลที่มีความหลากหลาย ยังเอื้ออำนวยให้กับผู้ส่งผลิตจนทำให้น้ำดื่มแพร่หลายและกลายเป็นวิถีปฏิบัติในการบริโภคน้ำดื่ม

(2) ผู้จัดการจำหน่าย

ผู้จัดการจำหน่ายเป็นผู้ครอบครองทรัพยากรเกี่ยวกับการจัดจำหน่ายที่เกี่ยวข้องกับการขนส่งลำเลียงน้ำดื่มบรรจุขวดไปจำหน่าย จ่าย แจกจนถึงมือของผู้บริโภคที่อยู่ปลายสายของห่วงโซ่อุปทาน ผู้จัดการจำหน่ายมีหลายระดับตั้งแต่ผู้จัดการจำหน่ายที่เป็นบริษัทในเครือของผู้ผลิต เป็นตัวแทนของบริษัทผู้ผลิต ผู้จัดการจำหน่ายส่งที่เป็นพ่อค้าคนกลาง (ยี่ปั้ว ซาปั้ว ไล่ระดับลงไปตามปริมาณการสั่งซื้อ) และผู้ค้าปลีก ผู้จัดการจำหน่ายเหล่านี้เป็นตัวการสำคัญไม่แพ้ผู้ผลิตที่มีส่วนทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคมผ่านปฏิบัติการดังต่อไปนี้

(2.1) การวางกลยุทธ์การจัดจำหน่ายจากผู้จำหน่ายต้นทาง

ผู้จัดการจำหน่ายต้นทางจะเป็นส่วนหนึ่งของบริษัทผู้ผลิต หรือเป็นบริษัทในเครือที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับการลำเลียงและการขนส่งสินค้า การทำการตลาด ตลอดจนเส้นทางที่น้ำดื่มบรรจุขวดจะไปถึงมือของผู้บริโภค ฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดจำหน่าย จะประกอบด้วยฝ่ายขาย เป็นหน้าด่านที่จะเจาะหาลูกค้าใหม่ไปพร้อมกับการรักษาลูกค้าเดิม โดยจะเป็นฝ่ายที่นำเสนอข้อเสนอลักษณะที่ต่อรองเงื่อนไขในการจัดจำหน่าย เช่น ราคา อัตราการสั่งซื้อ รูปแบบและวิธีการขนส่ง จากนั้นจะส่งคำขอส่งสินค้าให้กับฝ่ายขนส่งทำหน้าที่ในการจัดส่งสินค้าในจำนวน วิธีการและระยะเวลาตามที่ตกลงกับลูกค้าไว้ เมื่อการขนส่งเรียบร้อยแล้ว ฝ่ายขายหรือฝ่ายขนส่งต้องตกลงกันทำหน้าที่ในการรับชำระเงินให้ถูกต้อง

ผู้จัดการจำหน่ายที่เป็นตัวแทนบริษัทจะอยู่ที่ตำแหน่งสูงสุดของระบบการจัดจำหน่าย ถ้าเปรียบกับร่มก็จะเป็นร่มที่มีขนาดใหญ่ครอบคลุมพื้นที่มากที่สุด ภายใต้ร่มนี้มีการจัดผังโครงสร้างแบ่งส่วนกันรับผิดชอบตามลักษณะของลูกค้า

“ของเรามีทุกช่องทางครบ ไม่ว่าจะเป็น TT, Modern Trade, เอเจนซี่, ยี่ปั้ว, ร้านค้าส่งขนาดใหญ่, event, ออฟฟิศ, ร้านของชำ เบ็ดเตล็ดหาบเร่แผงลอย เป็นต้น แยกแยกช่องทางชัดเจนครับ โปรโมชัน

แต่ละช่องทางจะไม่เหมือนกันครับ” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

“เราไม่มีฝ่ายการตลาดนะ มีแต่ฝ่ายขาย...น้ำดื่มในแบรนด์ของเราจะส่งไปยังไฮเปอร์มาเก็ตทั่วไปเทศ Modern trade กับสถานีน้ำมัน ที่ถือว่าเป็นลูกค้ารายใหญ่ เพราะว่า volume เยอะ” (คุณดาพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 26 มกราคม 2566).

ประเภทและรายละเอียดของผู้จัดจำหน่าย จะถูกกำหนดโดยฝ่ายที่เกี่ยวข้องของบริษัทผู้จัดจำหน่ายหรือบริษัทผู้จัดจำหน่ายร่วมกับผู้ผลิตโดยบางบริษัทจะมีฝ่ายการตลาดจะเจาะราคาและส่วนแบ่งกำไร ว่าช่องทางไหนมีโปรโมชั่นอย่างไรเป็นขั้นตอน และปริมาณการสั่งซื้อ ตัวเลขซื้อเยอะก็จะได้ต้นทุนที่ถูกลง ซึ่งโปรโมชั่นแต่ละเดือนจะไม่แน่นอน

ในการจัดจำหน่าย นอกจากผู้จัดจำหน่ายมีหน้าที่ในการกำหนดราคาสินค้าที่เหมาะสมกับลูกค้าแต่ละกลุ่ม ยังมีหน้าที่ในการส่งเสริมการขายอื่น เช่น การจัดกิจกรรมการส่งเสริมภาพลักษณ์แบรนด์สินค้าให้เป็นที่รู้จักและเกิดความน่าเชื่อถือ ทั้งในด้านการสร้างกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

“ยกตัวอย่างขวดพลาสติก เรามีโครงการขอขวดคืน...เราทำกับน้ำดื่มพลาสติกทุกยี่ห้อ...ซึ่งก่อนหน้าเนี่ย จาก annual report ของเรามีการจัดเก็บและนำมารีไซเคิลกับบริษัทในเครือแล้ว ขณะเดียวกันก็มีการ educate โรงเรียนต่าง ๆ โดยสร้าง station สำหรับจัดเก็บขวดพลาสติก ซึ่งจริงแล้วมีมูลค่าแต่ขึ้นกับการจัดเก็บ นำกลับมาผ่านกระบวนการทำให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น เสื้อ...เราทำทั้งเวิร์กช็อป การเชิญผู้ที่มีความรู้มาให้ข้อมูลข่าวสาร” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

นอกจากนี้ยังมีกลยุทธ์ในการสื่อสารผ่านตัวแทนที่เป็นบุคคลทำให้แสดงถึงภาพลักษณ์ตัวตนของแบรนด์สินค้าได้ชัดเจนมากขึ้น เช่น บางบริษัทจะยึดถือเรื่อง

“เรามีตัวตน เราคือบริษัทที่มีตำนาน มีคุณภาพ เราคือน้ำดื่มที่คิดว่าเราก็คือคนที่มีความภาพ ถ้าเปรียบเหมือนคนก็คือคนที่มีความพระคัมภีร์ที่ชาติต้องการ...ในเชิงของแนวคิด วิธีการของฟรีเซ็นเตอร์ ด้วยบุคลิกภาพของเขาเป็นตัวอย่างของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน ถึงแม้เขาจะต้องต่อสู้หรือมีครอบครัวไม่สมบูรณ์ แต่เขาก็มีสุขภาพจิตที่ดี มีทัศนคติ การดำเนินชีวิตที่ดี มีความสัมพันธ์กับครอบครัวที่ดี การเรียนรู้ การแสดงออกที่ดี...ด้วยบุคลิกภาพกับดีเอ็นเอของเขา มันน่าจะตรงกับคอนเซ็ปต์ของเรา ในทุกมุมมองก็ไม่ต่างกัน...เพราะฉะนั้น มันคือความชัดเจนมากกว่าที่เราใช้ฟรีเซ็นเตอร์ต้นนี้ นี่คือการ เรา นี่คือการชัดเจนของแบรนด์” (คุณชลธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 พฤศจิกายน 2565).

(2.2) กลยุทธ์การเข้าถึงลูกค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง

หน้าที่สำคัญของฝ่ายขายของบริษัทจัดจำหน่ายต้นทาง จะต้องสร้างกลยุทธ์เพื่อให้ผู้จัดจำหน่ายที่เป็นพ่อค้าคนกลางยินยอมเปิดใจเพื่อเลือกนำเสนอขายสินค้าของแบรนด์ตัวเองให้กับลูกค้า กลยุทธ์หนึ่งที่จัดว่าทำให้แบรนด์น้ำดื่มนั้นประสบความสำเร็จ คือ การสร้างความสัมพันธ์อันดีกับพ่อค้าคนกลาง ต้องอาศัยความอดทน จริยใจที่จะเข้านำเสนอความโดดเด่นของสินค้าที่มีเหนือคู่แข่ง ไม่ว่าจะเป็นคุณภาพน้ำด้วยการให้ชิมน้ำ แม้ว่าจะถูกปฏิเสธนับครั้งไม่ถ้วน โดยเฉพาะการเปิดตลาดให้คนเปิดใจ

“กลุ่มที่ผมขายไม่ใช่ผู้บริโภค แต่เป็นกลุ่มร้าน...ครั้งแรก ต้องเข้าไปแนะนำตัวก่อนว่าเป็นใครมาจากไหน แล้วทำใจว่ากำลังจะเสนอขายสิ่งที่เขาไม่เคยเปิดใจรับเลย ต้องถามเขาก่อนว่ารู้จักแบรนด์น้ำดื่มของเราไหม...บางบ้านปิดประตูไม่คุยด้วย ก็ไม่ใช่เรื่องแปลก เพราะเขาไม่ยอมรับสิ่งใหม่ๆ แต่บางร้านสนใจที่จะรับฟังเราก็เสนอโปรโมชันให้เขาฟัง” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

กลยุทธ์ต่อมาคือกลยุทธ์ด้านราคาเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการจำหน่ายสินค้าให้กับคนกลุ่มนี้ เนื่องจากการเลือกสินค้านำมาจัดจำหน่ายของกลุ่มพ่อค้าคนกลางจะเลือกจากราคาต้นทุน

“ร้านที่ผมคุยทุกวันนี้เป็นร้านยี่ปัวร้านใหญ่ บางทีเขาอยู่แล้วน้ำดื่มของเราดี โอเคใช้ได้ หลัก ๆ จะถามว่าโปรโมชันคุณเป็นยังไร คู่แข่งได้ไหม เขาจะฟังเรื่องผลกำไรของเขา เขาต้องฟังราคาต้นทุนละ Margin ว่าได้เท่าไร ถ้าไม่เคยขายของผมเลย จะถามต้นทุนที่รับมาของน้ำดื่มยี่ห้ออื่นที่เป็นที่รู้จักในท้องตลาด แล้วเสนอโปรโมชันที่มี บางร้านที่ไม่ขายไม่ใช่ว่าไม่รู้จักรู้จัก แต่ด้วยโปรโมชัน ณ วันที่ไปคุยอาจจะไม่ตอบโจทย์เขา ก็ไม่เป็นไร ผมก็ขอโอกาสถ้าผมมีอะไรดีๆ ผมก็กลับมาเสนอใหม่” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

ในการจัดทำโปรโมชันสำหรับกลุ่มผู้จัดจำหน่ายรายใหญ่นอกจากจะต้องทำให้ผู้จัดจำหน่ายได้รับกำไรในระดับที่พอใจแล้ว ยังต้องศึกษาโปรโมชันของคู่แข่งและปรับเปลี่ยนให้สู้กับคู่แข่งได้ด้วย

“อยู่พื้นที่ที่น้ำอภัยยี่ห้อมาแรง เราจะนั่งด้วยราคาโปรโมชันเดิมแล้วปล่อยให้เขาขายเราก็อยู่ไม่ได้ ต้องเล่นโปรโมชันเพื่อไปขี้นเขาคืน เราก็จะไม่ยอมเสียพื้นที่ตรงนั้นไป” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

กลุ่มผู้จัดจำหน่ายที่เป็นพ่อค้าคนกลางจะได้รับโปรโมชันที่แตกต่างกันไป ขึ้นกับจำนวนการสั่งซื้อในแต่ละรอบ ซึ่งจะสอดคล้องกับโปรโมชันที่ฝ่ายการตลาดของบริษัทได้พิจารณา ที่อาจเป็นส่วนลดจากการแถมสินค้าเมื่อสั่งซื้อสินค้าครบตามจำนวนที่กำหนด และรวมถึง

การสั่งซื้อสินค้าครบตามยอดเป้าหมายที่กำหนดขึ้นเป็นพิเศษในช่วงเวลาที่กำหนด เพื่อให้ได้รับเครดิตเงินคืน (rebate)

“การแบ่งระดับของราคาในเดือนนี้ เป็นแบบร้อยละหนึ่งหมื่นแปดต่อเดือน 48 45 43 บาท...ไม่บังคับว่า จะต้องมียอดตั้งแต่แรก แต่ครบรอบต้องสั่ง 1 หมื่น เป็นระบบสะสมได้ ลูกค้าสั่งมาหมื่นหนึ่งต้องจบภายในเดือนครับ ลูกค้าบางรายเปิด PO มาเที่ยวแรก สมมติวันที่ 5 3,000 แพ็ค วันที่ 15 อีก 3,000 แพ็ค วันที่ 27 อีก 4,000 แพ็คที่เหลือ เมื่อถึงรอบที่สั่งครบตามกำหนด ราคาก็ได้ลดลง ถ้าไม่ถึงก็ลดหลั่นราคาไปครับ...แต่เราอาจมีเป้าเพิ่ม 3 เดือน สมมติให้ซื้อเพิ่มขึ้น 20% จากเดิมเดือนละหมื่นเป็นเดือนละหมื่นสอง ถ้าเขาทำได้เราก็จะทำรีเบส (เครดิตเงินคืน) คือ 1.5 หรือ 2 บาท” (คุณพงศ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

เป้าหมายของผู้จัดจำหน่ายที่เป็นพ่อค้าคนกลางนอกจากกำไรจากส่วนต่างของต้นทุนและราคาขายแล้ว ในการคัดเลือกสินค้าเข้ามาจำหน่ายในขอบเขตพื้นที่ของตนจะต้องคัดเลือกจากสินค้าที่ได้รับความนิยมซึ่งมีแนวโน้มที่จะจัดจำหน่ายออกได้อย่างรวดเร็ว ที่จะทำให้ได้เงินมาต่อยอดลงทุนได้อย่างรวดเร็ว และสินค้าที่มีเป็นสินค้าที่สดใหม่เสมอ

“ตอนนี้ น้ำดื่มจะขายแค่ตัวเดียว ที่เหลือเป็นเครื่องดื่มอื่น...ซึ่งก็ขายหลายตัว ตัวนี้มันขายดีแล้วก็เลยไม่ยอมไปเพิ่ม เคยขายตัวอื่นมาแล้วไม่ค่อยดี...พอขายดีปั๊บตัวอื่นมันสต็อกนานเราก็ก็น้อย ๆ หยุด แล้วก็ไปดันให้ลูกค้าเล่นตัวเดียวเลย” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

บริษัทผู้จัดจำหน่ายของบริษัทผลิตจะเป็นผู้กำหนดกลยุทธ์ต่าง ๆ รวมทั้งการวางโครงสร้างการให้บริการกับผู้จัดจำหน่าย

“เราเปรียบเสมือนเป็นเอเยนต์ จะต้องซื้อสินค้าตรงกับบริษัทเท่านั้น...ระบบของบริษัทนี้จะเป็นรถขนส่งน้ำของบริษัท รถ 6 ล้อคันใหญ่ ๆ วิ่ง วิ่ง วิ่ง แล้วก็ขาย ขาย ขาย ขายไป...แต่เราจะซื้อแบบนั้นไม่ได้ เพราะต้องซื้อตรงกับผ่านกับตัวแทนจากบริษัทเลย...ตัวแทนบริษัทมีหน้าที่มาดูแลเราเท่านั้นเลย ไม่ใช่คนอื่นจะซื้อน้ำดื่มที่เรานำมาขายไม่ได้ ก็ซื้อได้ ซื้อกับบริษัทก็ยังซื้อได้ แต่ในเรื่องเรทราคาเราไม่รู้ว่าเขาเรทราคาแบบไหน คนอื่นจะซื้อได้แพงกว่าหรือถูกกว่าไหมเนี่ยฉันไม่รู้” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

แม้ว่าผู้จัดจำหน่ายจะได้รับสิทธิพิเศษให้เป็นตัวแทนจำหน่ายอย่างเป็นทางการของน้ำดื่มยี่ห้อหนึ่ง กล่าวคือ ได้รับการแต่งตั้งจากบริษัทผู้จัดจำหน่ายของบริษัทผู้ผลิตให้เป็นศูนย์กลางในการขายสินค้าในพื้นที่ ลูกค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางอื่น ๆ จะต้องซื้อน้ำแบรนด์นี้จากที่นี้เท่านั้น แม้จะได้รับสิทธิพิเศษจากการเป็นตัวแทนอย่างเป็นทางการ แต่หากน้ำดื่มแบรนด์

นั้นไม่มีความสามารถในการต่อสู้ในตลาดได้ ผู้จัดจำหน่ายก็จะคัดน้ำดื่มแบรนด์นั้นออกจากการจัดจำหน่าย

“ที่เลิกขายตัวอื่น เพราะว่าตัวอื่นไม่ได้ขายดี...ขนาดซื้อเข้าเดือนละประมาณ 1,200 แพ็คยังเลิกทำเลย เพราะว่ารู้สึกว่ามันโอเคกับการซื้อของมากองทิ้งไว้ เดือนนึงผ่านไปแล้ว 2 เดือนผ่านไปแล้วยังไม่หมด แล้วน้ำมันก็เป็นที่ของกิน ถ้าเกิดมันกองนานเราว่ามันไม่โอเค...แล้วก็เราไม่ชำนาญอยู่แล้ว แต่พอน้ำดื่มอีกยี่ห้อหนึ่งซึ่งเป็นของบริษัทในเครือเดียวกันมา ขายดีเลยเป็นเหตุผลง่าย ๆ ว่าตัวอื่นเลิกไปละกัน” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

การทำการส่งเสริมการขายระหว่างผู้จัดจำหน่ายซึ่งเป็นพ่อค้าคนกลางแต่ละระดับ นอกจากจะได้รับอิทธิพลจากการสร้างความน่าเชื่อถือของเจ้าของแบรนด์สินค้าแล้ว ผู้จัดจำหน่ายจะต้องทำการเสนอขายสินค้าด้วยการส่งเสริมการตลาดด้วยตัวเอง

“เราก็ต้องเสนอโปรให้ลูกค้าด้วย ส่วนมากพวกนี้จะขายได้เยอะจะต้องได้ราคาถูก เราก็ต้องซื้อจำนวนเยอะ 4000-5000 แพ็คต่อเดือน...การไม่ได้ทำตลาดก็คือเราไม่ซื้อเข้ามาในจำนวนเยอะ ๆ เราก็เลยไม่ได้ราคาที่แข่งขันเขาได้” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

เมื่อราคาต้นทุนและคุณภาพน้ำที่ได้รับจากบริษัทหรือผู้ขายส่งก่อนหน้านี้ไม่ได้แตกต่างกัน ทำให้การตั้งราคาขายน้ำดื่มไม่แตกต่างกัน ปริมาณการขายจึงขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของน้ำดื่มแต่ละแบรนด์

“ส่วนมากน้ำดื่มจะเป็นมาตรฐานอยู่แล้ว ราคาตลาดทั่วไปก็จะอยู่ประมาณ 50 บาท ถูกแพงกว่ากันก็ 1-2 บาท...ที่ขายได้ดี เพราะว่าแบรนด์ ราคาเป็นส่วนหนึ่ง แต่แบรนด์ คือ คนกินกันเยอะมากกว่า... เพราะว่าตอนที่ทำน้ำหลายยี่ห้อ สองแบรนด์ราคาเท่ากัน ออกรายการเท่ากัน แต่ยี่ห้อหนึ่งขายส่งไม่ได้...ขาย คืออาจจะขายได้ แต่ปริมาณต่างกันเยอะมาก ในต้นทุนเท่า ๆ กัน ไม่พูดถึงเรื่องราคานะ” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

ผู้จัดจำหน่ายที่เป็นพ่อค้าคนกลางจะตกลงสถานที่จัดส่งสินค้าตามความสะดวกของลูกค้า ลูกค้าอาจจะเลือกมารับเองหรือให้ไปส่งยังสถานที่กำหนด โดยหากลูกค้าต้องการให้จัดส่งสินค้า ผู้จัดจำหน่ายก็จะมีบริการจัดส่งเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับลูกค้า ภายใต้เงื่อนไขการจัดส่งสินค้าเป็นรอบ ๆ โดยจะคำนวณราคาขายตามเงื่อนไขข้อตกลงเกี่ยวกับการขนส่งด้วย

“ส่วนมากจะส่งในพื้นที่ไม่ไปพื้นที่ไกลๆ...ถ้าโทรมาสั่งน้ำร้อยแพ็คอาจยังไม่ส่ง ยกเว้นเขาจะมารับเอง...ปกติ 200 แพ็คก็คิด 43 บาทรวมค่าส่งไปเลย...โดยส่วนมากคนมาทุกเองก็ต้องวิ่งให้คุ้ม ถ้าเขามาเอาเอง จะเอาแค่ 50-60 แพ็คก็ไม่คุ้ม ส่วนมากคนที่มาเอาเองจะเอาจำนวนเยอะเหมือนกัน...” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

การบริหารจัดการเกี่ยวกับการขนส่งและกระจายสินค้าของผู้จำหน่ายที่เป็นคนกลาง ก็มีรูปแบบการบริหารที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนในการขนส่งสินค้า

“ถ้ามาเอาเองก็อาจจะลดให้บาทหนึ่ง โดยปกติลูกค้าไม่มีใครมาเอาเองอยู่แล้ว แต่ถ้าเกิดลูกค้าที่มาเอาเองอยู่แล้ว ก็จะได้ไปส่ง...โดยส่วนมาก ถ้าลูกค้าที่จะมาเอาเอง จะเป็นลูกค้าเจ้าใหญ่ ถ้าโทรมาขอซื้อ 500 แพ็คนะฝากไว้ก่อน ก็จะต้องรอให้ซื้อไปเลย 1-2 พัน เขาจะซื้อจำนวนละมาก ๆ อยู่แล้ว ไม่ค่อยมีเจ้าที่ซื้อ 200-300 แพ็คแล้วฝากไว้...พุดง่าย ๆ พันแพ็คขึ้นไปถึงจะฝากไว้ได้แล้วค่อยทยอยมาเอาเรื่อย ๆ มาทุกทีนั้นก็เต็มคันได้เท่าไรก็ว่าไป...แต่ถ้าน้อยกว่านั้นจะไปส่งให้ต้องส่งเต็มคันรถประมาณ 200 แพ็ค ต้องเอาของไปเลยทีเดียว แต่ราคาขายก็จะสูงกว่า” (คุณละหาน (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

การบริหารจัดการเกี่ยวกับการจัดจำหน่ายรวมกับการขนส่งที่มีประสิทธิภาพ นอกจากเป็นการลดต้นทุนราคาน้ำดื่มที่ได้จากผู้จำหน่ายคนก่อนหน้าแล้ว ผู้จำหน่ายอาจจะไม่ต้องมีพื้นที่ที่เป็นคลังสินค้าของตัวเองด้วย โดยนำสินค้ากระจายส่งไปยังลูกค้าของตัวเองในระหว่างทาง

“ราคาลดแพ็คละบาทมันก็ลดไปแค่พันเดียวเองดิ ต้นทุนค่าขนส่งเองน่าจะแพงกว่าก็จริง แต่ลดบาทเดียวเขาก็ทำกัน คนขายมีเทคนิคหลายอย่าง บางทีมาทุกปั๊บแล้วเขาไปส่งเลย เขาไม่ต้องมีโกดังเก็บของ สมมติรถคันหนึ่งทุกได้ 400 แพ็ค เขามาทุกเสร็จปั๊บก็ไปขายเลยได้กำไรละ ไม่ต้องเอามากองที่บ้าน ไม่ต้องมาเสียเวลา อีกอย่าง เขาไม่อยากจะให้เราไปส่งเพราะเราจะรู้ว่าลูกค้าเขาอยู่ไหน...มันมีหลายอย่างหลายปัจจัย ถ้าส่งของที่บ้านก็ต้องยกขึ้นบ้านเอง ถ้ามาเอาเองก็มีคนเอาขึ้น-ลงรถ ถ้ามาเอาเองบางทีตกทั้งพาเลท พอไปลงก็มีคนลงให้ แล้วแต่ความสะดวกของลูกค้า” (คุณละหาน (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

นอกจากการอำนวยความสะดวกถึงกลุ่มพ่อค้าคนกลางรายใหญ่แล้ว ในระบบการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดยังมีการอำนวยความสะดวกไปถึงพ่อค้าคนกลางที่มีหน้าร้านหรือรถเข็นแผงลอยเช่นกัน

รถเข็นขายโอวันติน กาแฟร้อน หรือหาเร่แผงลอย Sale จะไปถึงหน้าร้าน ไปรับออเดอร์เข็นไปขายได้เลย จะมีรถไปจอดเดินตามเข็นส่ง จะมีกลุ่มประจำ เช่น สวนจตุจักรจะมีรถจอดอยู่ ตรงไหนจะรู้กัน เขาก็จะเข็นขายกัน แต่ร้านพวกนี้จะไม่มีโปรโมชัน ขายราคาเต็มปกติ แบบเป็นแพ็ค ไม่ขายเป็นขวด

ท่ามกลางบรรยากาศการแข่งขันในตลาดน้ำดื่ม นอกจากผู้จำหน่ายจะคัดเลือกผู้จำหน่ายปลายทางด้วยการจัดระดับลูกค้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางจากปริมาณการสั่งซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด ขณะที่ผู้จำหน่ายที่อยู่ในลำดับถัดมาจะเลือกจำหน่ายแบรนด์สินค้าที่ต้นทุนต่ำ

และมีชื่อเสียงทำให้ขายออกได้ได้ง่ายขึ้นแล้ว ความน่าเชื่อถือและเงื่อนไขที่น่าเสนอให้กับผู้จัดจำหน่ายผ่านฝ่ายขายมีบทบาทในการคัดเลือกแบรนด์สินค้ามาจัดจำหน่ายเช่นกัน

“มีน้ำดื่มอยู่ยี่ห้อหนึ่งเป็นแบรนด์ที่ติดตลาดด้วย เซลล์เขาโอนเงินไป ตอนนั้นเลยไม่สั่งมาขายอีกเลย... ปกติเขาเคยมาส่งเราประจำ เราก็ไว้ใจว่าเขาเป็นเซลล์ เราก็จ่ายเงินเขาไป แล้วเขาไม่มาส่งเลย... ทุกวันนี้ก็เจียบ หลักฐานมีครบ ถามคนนั้นก็โยนไปให้อีกคน ถามทุกฝ่ายอะไรของเขา ก็โยนกันไปมา สรุปเรื่องก็เจียบ ไปสถานีตำรวจสองสามครั้งก็เหมือนเดิม จ้างทนายก็ไม่คุ้มค่าจ้าง มันก็สองสามหมื่น ก็เลยปล่อยไป... ปกติของมาค่อนข้างง่าย แต่ครั้งนั้นเซลล์คุยไว้กับอีกคนให้จ่ายเงินก่อนเพื่อให้ได้ราคาที่ต่ำลง สมมติห้าสิบบาทแต่ราคาหนึ่ง ร้อยแปดราคาถูกลง เลยเอาร้อยแปด เซลล์บอกว่าจะตัดมาให้ห้าสิบบาทสิบบาท เพราะว่าไม่มีที่ว่าง แต่เซลล์บอกว่าต้องจ่ายเงินก่อนจะได้คีย์เงินเข้าบริษัท เลยกลายเป็นว่าโดนโกง” (คุณยมนา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

“ผมเอน้ำอื่นไปแช่ในตู้เขา เซลล์เข้ามาจัดตู้ บอกให้บัง ๆ หน่อย ก็เลยบอกเขาว่าถ้าไม่ให้แช่เลยก็มาเอาตู้กลับไป จะได้ซื้อตู้มาเอง บอกหลายครั้งแล้ว แต่ก็ไม่เอากลับ... ถ้าตู้คุณให้แช่แค่เครื่องดื่มแบรนด์ของคุณกำไรขาดหนึ่งบาทเดียว ไม่ขายก็ได้ ไม่ได้ซีเรียส ไม่รู้จะทะเลาะไปทำไม ไม่รู้จะพูดอะไร... ผมก็ขายแหละ แต่ไม่ได้สั่งเซลล์ จะสั่งยี่สิบ แล้วจะซื้อถังมาแช่ แช่น้ำแข็งก็ได้ ไม่เปลืองไฟ น้ำดื่มขายกำไร 60% เนี่ย 10 บาท ได้ 6 บาท” (คุณวารีวัส (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

การคัดเลือกน้ำดื่มที่จะเข้ามาขายในร้านไม่ได้เป็นอิสระเสมอไป เนื่องจากมีความผูกพันในแบรนด์สินค้าที่จะสนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์และซุ้มขายของหรือตู้เย็นในการแช่เย็นเครื่องดื่ม ดังนั้น ผู้จัดจำหน่ายบางรายจึงเลือกที่จะขายเฉพาะน้ำดื่มที่เป็นแบรนด์สินค้าผู้สนับสนุนเครื่องมือและอุปกรณ์นั้น

ระบบการจ่ายชำระเงินภายในธุรกิจมีทั้งแบบเงินสดและระบบเงินผ่อน ขึ้นกับการอำนวยความสะดวกและความเชื่อมั่นของลูกค้า ผู้ขายอาจเสนอการผ่อนให้กับผู้ซื้อโดยให้แบ่งชำระเป็นรอบ ๆ แต่ต้องกลับมาปิดบัญชีกันภายในเดือนหรือภายในรอบเท่านั้น แต่โดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการรับเงินทันทีเมื่อสินค้าถึงปลายทางโดยไม่มีการให้เครดิตการค้า เพราะธุรกิจนี้เป็นธุรกิจซื้อขายขาด และโดยเฉพาะผู้ซื้อน้ำอยากจะทำกำไรถึงเงินสดในมือที่มีจริง

“ธุรกิจของน้ำดื่มของพี่เป็นธุรกิจเงินสดทั้งหมด แบบของลงปั๊บจ่ายเงินสดเลย... เพราะเศรษฐกิจเป็นแบบนี้ แล้วมีการแข่งขันกันสูง เกิดคดีกันแม้จะรักกัน ก็เลยตัดปัญหาตรงนี้ไป... แต่เห็นเพื่อนที่ทำโรงงานเขาบอกได้เครดิตจากโรงงานขอให้จ่ายเป็นงวดชนงวด” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

“ลูกค้าทั้งหมด ไม่มีเครดิตเทอม ต้องรับเงินมาเลย ไม่ว่าวิธีการรับเงินสดหรือโอนเงินก็ตามกระบวนการไปได้” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

“ต้องจ่ายเลยทันที ไม่มีให้รออีกเดือน...จะจ่ายด้วยเงินสดก็รับ...แต่ส่วนใหญ่ให้สแกนจ่ายจะเข้าไปบัญชีเขาเลย เขาก็ไปตรวจสอบได้” (คุณเพ็ญพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

“บางรายเครดิต บางรายเงินสดครับ ไม่แน่นอน...การเรียกร้องเงินและยอดสั่งซื้อต้องจบภายในเดือนครับ” (คุณพงษ์วิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 28 ตุลาคม 2565).

“ช่วงนี้บริษัทที่นำเสนอขายให้เรา มานำเสนอให้เราจ่ายเงินแบบเป็นเครดิตได้ หวังให้เราสั่งมากขึ้น แต่เราไม่เอา เพราะเราจะรู้เงินสดจริง ๆ ในมือว่ามีเท่าไร” (คุณยมนา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 ธันวาคม 2565).

“เวลาสั่งซื้อน้ำจะจ่ายเงินสดตลอด ไม่เปิดบิลค่ะ เราใช้เงินสดจริง สั่งตามจำนวนเงินที่เรามี” (คุณละหาน (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(2.3) กลยุทธ์การเข้าถึงลูกค้าที่เป็นผู้บริโภค

ผู้บริโภคมีความตระหนักเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำดื่มบรรจุขวดมาเป็นอันดับหนึ่ง ดังนั้น ผู้จัดจำหน่ายจะต้องแสดงให้เห็นถึงความสะอาดและปลอดภัยของน้ำดื่มบรรจุขวดทั้งน้ำดื่มที่อยู่ภายในและความสะอาดของบรรจุภัณฑ์ ที่ผ่านกระบวนการจัดเก็บและการขนส่งมาจนถึงมือผู้บริโภค นอกจากนั้นมุมมองด้านความสะอาดที่ปรากฏจากความใส สี และตะกอนที่เห็นได้ด้วยตาแล้ว เมื่อเปิดน้ำดื่มจะต้องเป็นน้ำที่ไม่มีรสและไม่มีกลิ่นที่ไม่มีพึงประสงค์ และบรรจุภัณฑ์ภายนอกจะต้องไม่มีร่องรอยของการปนเปื้อน ความเสียหาย หรือการถูกเปิดใช้งานมาก่อน ดังนั้น ผู้จัดจำหน่ายจะต้องมีมาตรการในการดูแลน้ำดื่มบรรจุขวดให้อยู่ในสภาพที่ดี ซึ่งเป็นกลยุทธ์ประการแรกและที่สำคัญที่สุด

การกำหนดราคาเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งของการแข่งขันด้านการจัดจำหน่าย ท่ามกลางการเปิดตัวของผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดที่มีให้เลือกอย่างหลากหลาย แต่ละแบรนด์ต้องใช้กลยุทธ์การกำหนดราคาที่เป็นการต่อรองระหว่างต้นทุนและกำไร

“ตอนนี้ปัจจัยหลักๆ ตลาดน้ำดื่มต้องสู้กันด้วยราคา ซึ่งโดนทำให้เสียราคาจากสภาพหลาย ๆ สิ่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้บริโภค ไม่ว่าจะเป็นโรงน้ำที่เปิดมาใหม่ต้องการปริมาณก็มาบีบราคา ราคาเลยเสียไป ก่อนหน้านั้นโรงน้ำไม่ได้เกิดขึ้นเยอะ ราคายังพอไปได้ ทุกวันนี้แค่ค่าบรรจุภัณฑ์ราคาก็สูงขึ้น ด้วยน้ำมัน เม็ดพลาสติก...ตอนนี้ถ้าสู้ด้วยราคาจะอยู่ค่อนข้างยาก กลยุทธ์ใหม่ของเรา คือ เราสู้ด้วยคุณภาพ เพราะเรามั่นใจในสิ่งที่เราผลิต” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

เนื่องจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่ผู้บริโภคมองว่าหากเป็นน้ำที่มีคุณภาพเท่าเทียมกันจะเป็นสินค้าที่ทดแทนกันได้ การจัดจำหน่ายที่จะเข้าถึงผู้บริโภคจะทำได้ด้วยการสร้างความแตกต่างและความจดจำแบรนด์น้ำดื่มของตนเอง เช่น การสร้างมาตรฐานผ่านการรับรองโดย

หน่วยงานภายนอกที่แสดงถึงความเหนือชั้นกว่าคู่แข่งแบรนด์อื่น การเลือกใช้ฟรีเซ็นเตอร์ที่บ่งบอกถึงตัวตนและสามารถส่งเสริมภาพลักษณ์ให้กับแบรนด์สินค้าของตัวเองได้ และยิ่งไปกว่านั้นคือการสร้างประสบการณ์ร่วมกับแบรนด์โดยการจัดกิจกรรมเป็นแคมเปญพิเศษ เพื่อความสนุกสนาน เช่น การออกแบบฉลากให้สอดคล้องกับเทศกาลต่าง ๆ กิจกรรมเพื่อสังคม เช่น การแจกน้ำดื่มบรรจุขวดให้กับกลุ่มผู้ประสบวิกฤติการณ์ หรือเพื่อการรักษาสีสิ่งแวดล้อม เช่น แคมเปญการเรียกคืนขยะขวดพลาสติกนำกลับมารีไซเคิล การออกแบบขวดใหม่เป็นขวดแบบหมุนโดยไม่ต้องใช้ฉลากแปะทับที่ขวด เป็นต้น

เมื่อผู้บริโภคส่วนใหญ่มองว่าน้ำดื่มที่มีคุณภาพเดียวกันเป็นสินค้าที่ทดแทนกลยุทธ์ด้านราคาจึงมีส่วนสำคัญในการเลือกซื้อ ผู้จัดจำหน่ายจึงมีการกำหนดกิจกรรมส่งเสริมการตลาดเพื่อลดแลกแจกแถมสินค้าของตัวเอง และขยายกลุ่มลูกค้าและเพื่อรักษาส่วนแบ่งการตลาดของแบรนด์ตัวเอง

สำหรับแบรนด์ท้องถิ่นที่สามารถควบคุมต้นทุนการผลิตของตัวเองได้ จะใช้กลยุทธ์ด้านราคาเพื่อต่อกรกับแบรนด์ท้องตลาด ทำให้สามารถขายน้ำในราคาที่ต่ำกว่ามากได้ ทั้งนี้ผู้บริโภคเลือกเปรียบเทียบคุณภาพและราคาของน้ำที่เหมาะสมกับความต้องการของตัวเอง

ช่องทางการจำหน่ายเป็นที่ที่ทำให้ผู้บริโภคสามารถเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดได้ กลยุทธ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการสร้างช่องทางที่หลากหลายและครอบคลุมความต้องการของผู้บริโภค แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเข้าไปอยู่ในช่องทางการจัดจำหน่ายทุกหนแห่ง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ห้างสรรพสินค้า ร้านสะดวกซื้อ ร้านค้า ร้านอาหาร ท้องถนน เป็นต้น และพื้นที่ปิดสำหรับกลุ่ม เช่น สนามกีฬา โรงเรียนกวดวิชา เป็นต้น ซึ่งสร้างความสะดวกสบายในการเข้าถึงน้ำได้ทุกหนแห่ง แต่การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่ายแบบออนไลน์ก็เป็นตัวเลือกตอบโจทย์ให้กับการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา เป็นการสั่งของได้ล่วงหน้า และกำหนดรับส่งในสถานที่และเวลาที่ต้องการได้ ผู้จัดจำหน่ายจึงได้ขยายช่องทางการจัดจำหน่ายแบบออนไลน์ผ่านทางบริษัทของตัวเอง บริษัทผู้จัดจำหน่ายในเครือ และบริษัทที่มีน้ำร้านเป็นของตัวเองและเปิดให้บริการแบบออนไลน์ด้วย ซึ่งการจัดจำหน่ายแบบออนไลน์ยังสามารถทำกิจกรรมส่งเสริมการตลาดที่เข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรงเช่นกัน

“น้ำแบรนด์ของเราเอง เราจะมีขายอยู่หลายส่วน ส่วนการขายแบบออนไลน์ จะมีโปรโมชั่นเป็นช่วงเหมือนกัน ซื้อ 30 แพ็ค 60 แพ็ค 100 แพ็ค ได้เรทราคาต่างกัน เพื่อดึงดูดลูกค้าให้สั่งจำนวนที่เยอะขึ้น... เราจะจัดคิวรถวิ่งส่งน้ำ...ถ้าออนไลน์จะใช้ยิงแอด เซลล์ไม่ได้ขายออนไลน์จะวิ่งชนลูกค้าตามหน้าร้าน...เรามีลูกค้าทางออนไลน์เป็นหมื่นแพ็ค” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

(2.4) การจัดจำหน่ายผ่านช่วงวิกฤตการณ์

วิกฤตการณ์อาจสร้างบาดแผลให้กับใครหลายคน แต่ในทุกครั้งที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้น น้ำดื่มบรรจุขวดได้แสดงบทบาทเป็นฮีโร่ผู้นำน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยไปถึงผู้บริโภค ดังเช่นวิกฤตการณ์น้ำท่วมกรุงเทพฯ และวิกฤตการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา หรือ COVID-19 ที่ผ่านมา น้ำดื่มบรรจุขวดถูกจัดจำหน่ายออกไปอย่างรวดเร็ว และขาดตลาดไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นตัวแทนแห่งน้ำสะอาดที่ถูกในใช้ครัวเรือนและถูกแจกจ่ายไปให้กับคนที่ประสบภัยพิบัติแฉ่น้ำ นอกจากนี้จะทำให้ความต้องการของน้ำดื่มบรรจุขวดเพิ่มขึ้นเป็นเท่าทวีคูณ เกิดโรงงานผลิตน้ำขึ้นใหม่ตามความต้องการที่เพิ่มสูงขึ้น อีกประการหนึ่ง บริษัทผู้ผลิตน้ำดื่มได้ใช้ผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสื่อกลางในการทำมาดี โดยการแจกจ่ายน้ำดื่มให้กับชุมชน

ในช่วงเวลาวิกฤติได้ส่งผลกระทบต่อผู้จัดจำหน่ายโดยเฉพาะพ่อค้าคนกลางส่วนหนึ่งที่ไม่สามารถรับน้ำจากฝ่ายขายได้ดั้งเดิมด้วยมาตรการการจัดการการแพร่ระบาดที่เข้มงวด จำกัดการเข้าพื้นที่ ผู้จัดจำหน่ายจึงต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่โมเดิร์นเทรดและขนย้ายน้ำดื่มบรรจุขวดเหล่านั้นด้วยตัวเอง

(2.5) การจัดจำหน่ายในพื้นที่เฉพาะ

แม้ว่าผู้จัดจำหน่ายจะมีหน้าที่อำนวยความสะดวกในการส่งน้ำดื่มบรรจุขวดให้ถึงมือผู้บริโภค แต่ในบางสถานการณ์ที่ผู้จัดจำหน่ายมีการครอบครองทรัพยากรที่ดีกว่า เช่น การเป็นเจ้าของพื้นที่และการครอบครองทรัพยากรน้ำดื่ม จึงทำให้มีอำนาจต่อรองเหนือกว่าผู้บริโภค เมื่อผู้บริโภคไม่อาจเข้าถึงรูปแบบการเติมน้ำด้วยวิธีอื่น จึงจำเป็นต้องยอมตามอำนาจเหนือกว่านั้น โดยเฉพาะอำนาจในการกำหนดสินค้าและราคาของน้ำดื่มบรรจุขวดที่จะนำมาจัดจำหน่าย ดังเช่นที่ปรากฏในสนามบิน สถานออกกำลังกายของเอกชน (Fitness) สวนสาธารณะ สนามเด็กเล่นที่บริหารงานโดยเอกชน หรือแม้กระทั่งในพื้นที่การจัดกิจกรรม เช่น งานคอนเสิร์ต งานเดินวิ่ง เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าผู้จัดงานจะสามารถขอรับสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดจากผู้จัดจำหน่ายได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่ายก็ตาม ผู้จัดจำหน่ายก็สามารถนำน้ำดื่มบรรจุขวดเหล่านั้นมาจัดจำหน่ายเพื่อหารายได้ให้กับการจัดงาน ซึ่งผู้บริโภคที่เข้ามาในพื้นที่เฉพาะหรือที่มาร่วมงานกิจกรรมไม่อาจจะปฏิเสธที่จะต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดในราคาตามที่ผู้จัดจำหน่ายกำหนด

(2.6) ควบคุมคุณภาพน้ำดื่มบรรจุขวดในช่องทางการจัดจำหน่าย

ผู้จัดจำหน่ายเป็นผู้คัดเลือกสินค้าเพื่อเข้ามาจัดจำหน่ายในพื้นที่ของตัวเอง โดยหลักแล้วจะคัดเลือกสินค้าที่มีคุณภาพจากคุณภาพของน้ำดื่มและชื่อเสียงของแบรนด์ ทั้งนี้ในการคัดเลือกจะมีรูปแบบและวิธีการตามที่แต่ละพื้นที่จัดจำหน่ายกำหนด

“มีหลายอย่างที่ต้องทำความเข้าใจให้กับคนที่เอาของมาขายในร้านสะดวกซื้อนี้ที่คนนอกอาจจะไม่รู้ มีทั้งเรื่องราคา แพคเกจ การส่งที่ต้องประสานงานเข้ามา ซึ่งไม่มีการฝึกอบรม แต่ใช้ประสบการณ์จากที่เราเคยทำงาน มันเป็นเรื่องของผลประโยชน์...การจัดซื้อของเข้า คนที่จะเป็นจัดซื้อไม่สามารถพูดอะไรได้โดยตรง” (คุณวิศวิสุทธิ์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

การคัดเลือกคุณภาพอาจจะต้องมีการพิจารณาจากความนิยมของสินค้าในท้องตลาด เจ้าของสินค้าน้ำดื่มจำเป็นต้องมีการประชาสัมพันธ์ในสินค้าของตัวเองเป็นที่รู้จักด้วย และนอกจากต้องเสนอรายละเอียดกำลังผลิต ยังจำเป็นต้องเสนอแผนการตลาดเพื่อประกอบการคัดเลือกการให้พื้นที่วางจำหน่ายด้วย นอกจากนี้ยังต้องมีการตกลงเกี่ยวกับราคาของสินค้าและผลกำไรที่ยอมรับได้ทั้งสองฝ่าย

ภายหลังจากการคัดเลือกน้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาแล้ว ในระหว่างการจัดจำหน่ายจะมีการตรวจสอบคุณภาพของน้ำดื่มที่ได้รับ หากเป็นน้ำดื่มที่ไม่ได้มาตรฐานจะมีการส่งกลับไปยังผู้จัดจำหน่ายก่อนหน้าหรือหากเป็นการจัดจำหน่ายโดยผู้ผลิตสินค้าโดยตรง ผู้จัดจำหน่ายที่ดีจะมีการรับฟังความคิดเห็นจากลูกค้าที่เป็นผู้จัดจำหน่ายและผู้บริโภค หากเกิดปัญหาก็คะชดเชยให้กับลูกค้า

“เราก็จะถามลูกค้าเกี่ยวกับการบริการ ได้รับการตอบรับว่าบริการของคุณดีมาก คนขับรถพูดจาดี สุภาพเรียบร้อย ส่งของได้ตามกำหนดอะไรอย่างเนี่ย ถือว่าเป็นการบริการที่ดี ในเรื่องราคาจะเช็กับทางตลาด พบว่าไม่ได้สูงกว่าที่อื่นเลย เป็นราคาโรงงานที่ยอมรับได้ ฟีดแบคเรื่องคุณภาพน้ำไม่ค่อยมี มีแค่เรื่องขวดบวม ฉลากเบี้ยว การเข้าตู้อบอัตโนมัติมันอาจมีเบี้ยวบ้าง ก็มีแค่เล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นเอง... มีการเคลมให้ลูกค้า ถ้าลูกค้าบอกว่ามี 10 แพ็คที่บวม ไปส่งครั้งหน้าจะเอา 10 แพ็คใหม่ไปเปลี่ยนกับ 10 แพ็คเดิมที่ลูกค้าเตรียมไว้” (คุณสายธาร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 ธันวาคม 2565).

ในระหว่างการจัดจำหน่าย ผู้จัดจำหน่ายจะมีมาตรการในการตรวจสอบ โดยการสุ่มตรวจผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดที่อยู่ในพื้นที่จำหน่าย โดยเฉพาะในช่องทางการจัดจำหน่ายที่เป็นมาตรฐานจะมีฝ่ายดำเนินการตรวจสอบอย่างเป็นขั้นตอน

“สมมติมีปัญหาลูกค้าร้องเรียน QA ก็ action อยู่แล้วครับ เรียกคืน lot จะ action เร็ว...และ QA จะมีการตรวจสอบแบบเป็นลูทีนอยู่แล้วนะครับ ในการที่สุ่มตรวจ supplier ต้องส่ง sample ไปให้ตรวจอยู่แล้ว” (คุณสาคร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

ผู้จัดจำหน่ายเป็นผู้ขับเคลื่อนให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้าถึงมือผู้บริโภคผ่านทรัพยากรในช่องทางการจัดจำหน่ายของตัวเองและพันธมิตร ซึ่งการจัดจำหน่ายประกอบด้วย การจำหน่าย (เสียเงิน) จ่าย แจก (ฟรี) โดยการกำหนดกลยุทธ์การจัดจำหน่ายผ่านช่องทางการจัด

จำหน่ายหลายระดับ เช่น โมเดิร์นเทรด พ่อค้าคนกลาง ร้านค้าขายส่ง ร้านค้าขายปลีก และการขายตรงสู่ผู้บริโภค ทั้งที่เป็นแบบดั้งเดิม หรือการเพิ่มช่องทางการสั่งซื้อสินค้าผ่านทางออนไลน์ ซึ่งอาจมีการจัดระเบียบการจัดจำหน่ายในรูปแบบเฉพาะในสถานการณ์วิกฤต หรือในการขายในพื้นที่เฉพาะอันเป็นส่วนตัว การจัดจำหน่ายจะมีการควบคุมและคัดเลือกสินค้าให้ได้คุณภาพตามต้องการ ด้วยกลยุทธ์ รูปแบบและวิธีการของการจัดจำหน่ายเหล่านี้ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดสามารถส่งถึงมือผู้บริโภคได้อย่างไม่ยุ่งยากจึงเป็นทางเลือกของผู้บริโภค

(3) ผู้บริโภค

(3.1) ปฏิสัมพันธ์กับตัวเอง

พัฒนาการความเป็นเมืองไปสู่ความทันสมัยได้สร้างกฎแห่งความถูกต้องชอบธรรมที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกรูปแบบการดื่มน้ำดื่มสำหรับคนในชุมชนเมืองว่า จะต้องเป็นรูปแบบการดื่มน้ำที่สามารถดื่มน้ำที่มีความสะอาดปลอดภัย ดีต่อสุขภาพ มีคุณภาพ มีแหล่งที่มาที่น่าเชื่อถือ สร้างความสะอาดสบายและความคุ้มค่า ทั้งยังเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการพัฒนาความเป็นเมืองที่สร้างกฎเกณฑ์แห่งความถูกต้องเหล่านี้ ยังได้สร้างอิทธิพลต่อกลุ่มคนที่เคยพักอาศัยในกรุงเทพฯ ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงให้กลายเป็นเมือง กลุ่มคนที่ได้รับอิทธิพลจากการขยายของเมืองกรุงเทพฯ และกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาในกรุงเทพฯ ซึ่งล้วนเป็นผู้บริโภคที่อยู่ในกรุงเทพฯ ให้ความรู้ว่าการบริโภคน้ำดื่มในรูปแบบอื่น ๆ ที่ผ่านมาไม่สามารถทะลุผ่านเกณฑ์ทั้งหมดนี้ได้ มีเพียงการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเท่านั้นที่มีความถูกต้องชอบธรรมเพียงพอในการดำรงชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ ได้อย่างตลอดรอดฝั่ง และต้องยอมรับกฎเกณฑ์นี้ไปโดยปริยาย

“ผมเคยเขียนจดหมายบอกทางบ้านว่า อยู่บ้านเราเนีย หิวน้ำ เวลาออกไปข้างนอก เราหาน้ำกินได้ แต่กรุงเทพเนีย ทุกสิ่งอย่างต้องซื้อหมด ทางบ้านเคยบอกว่าอะไรนะ ให้เงินมาเดือนละห้าร้อย ทำไม่ไม่พอใช้ สมัยนั้น ถ้าอยู่บ้านถือว่าเยอะมาก ผมบอกว่าถ้าออกนอกหอ ขึ้นรถเมล์ก็เสียค่ารถเมล์ หิวน้ำก็ต้องซื้อน้ำ” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

กฎเกณฑ์แห่งความสะอาดปลอดภัย คุณภาพ และสุขภาพ เป็นเกณฑ์ที่สร้างขึ้นด้วยความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ที่มาพร้อมกับความทันสมัย กฎเกณฑ์นี้จะถูกทำให้น่าเชื่อถือผ่านระบบการศึกษาและการโฆษณาในชีวิตประจำวัน และถูกตอกย้ำผ่านการโฆษณาชวนเชื่อทุกรูปแบบที่มีอยู่ทั่วกรุงเทพฯ จึงอาจเรียกได้ว่าเป็นกฎขั้นพื้นฐานของการเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อร่างกายทำให้เกิดการเจ็บป่วย หากพบว่าน้ำดื่มแบรนด์ใดไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน มีการปนเปื้อนของสารตะกอนแขวนลอย สารเคมี กลิ่นและรสชาติที่ไม่พึงประสงค์ รวม

ไปถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์อื่น ๆ เช่น การกำหนดวันเดือนปีที่หมดอายุ น้ำดื่มบรรจุขวดเหล่านั้นก็จะถูกปฏิเสธจากผู้บริโภค

“กรณีน้ำที่ได้รับแจกมา ถ้าน้ำดื่มบรรจุขวดหมดอายุแล้วไม่กิน จะทิ้งเลย ไม่เอาทำอย่างอื่น ถ้าเห็นปั๊บแล้วเราก็ติ้งเลย เหมือนพวกอาหาร ขนมห้างขนมหั้มนหมดอายุก็จะตัดสินใจทิ้งไปเลย” (คุณพิรุณดา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กุมภาพันธ์ 2566).

กรณีผู้บริโภคที่มีความเคร่งครัดกับกฎเกณฑ์ระดับพื้นฐานนี้ แต่ต้องตกอยู่ในสถานะที่ไม่อาจดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดได้ ผู้บริโภคอาจจะเลือกที่จะอดน้ำเพื่อไปหาช่องทางการจัดจำหน่ายที่เหมาะสม หรือยอมดื่มน้ำดื่ม น้ำอื่นที่พิจารณาด้วยตาแล้วพบว่ามีความสะอาดและปลอดภัยทั้งน้ำและภาชนะบรรจุ ทั้งนี้ มีผู้บริโภคจำนวนหนึ่งที่มองเห็นว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นรูปแบบการดื่มน้ำที่ผ่านเกณฑ์พื้นฐาน แต่ก็เปิดโอกาสที่จะดื่มน้ำดื่มประเภทอื่นที่คิดว่ามีคุณสมบัติใกล้เคียงกันได้

“สมมติว่าไปร้านก๋วยเตี๋ยว มีน้ำใสเหยือกขาวๆ กับน้ำขวดปิดฝา จะเลือกกินเหยือกขาว” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

ขณะที่ ผู้บริโภคที่มีความเคร่งครัดในความหมายของความสะอาด จะไม่ยอมประนีประนอมกับแหล่งทางเลือกน้ำดื่มที่คิดว่าไม่สะอาดเพียงพอ และกลับยอมที่จะเลือกอดน้ำดื่มหรือดื่มเครื่องดื่มอื่นแทน

“เวลาที่ไปกินข้าวริมถนนริมทาง พี่จะไม่ทานน้ำในเหยือกน้ำหรือในกระติกน้ำ พี่จะซื้อน้ำขวดที่เขาดึงไว้ เพราะเราไม่รู้ว่าเขาล้างเหยือกสะอาดไหม หลอดเวียนใช้ใหม่ ก็เลยเลือกเป็นขวดแล้วเรากระดกของเราได้...ถ้าในร้านไม่มีขวดขายเลย พี่ก็ไม่กินน้ำ กินข้าวเสร็จก็จะเดินมาซื้อโอวัลตินเย็น นมเย็นกินแทน” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

แหล่งที่มาของน้ำดื่มบรรจุขวดซึ่งสะท้อนความเชื่อมั่นที่ถูกเชื่อมโยงกับคุณภาพของน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอีกเกณฑ์หนึ่งที่ผู้บริโภคนำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาเลือกน้ำดื่ม

“เราเข้าเซเว่นหรือร้านปลีกร้านโชห่วย จะเลือกน้ำดื่มยี่ห้อที่รู้จัก ถ้าเป็นบรรจุภัณฑ์ที่เปิดปั๊บขวดจะนิ่มทันที จะเก็บมันจะถือไม่ได้ก็จะไม่เลือก สมัยก่อนไม่กินน้ำที่มีรสชาติกร่อย แต่ตอนนี้ดื่มได้ แล้วก็เลือกตัวที่ถูกลง ถ้าเลือกแบรนด์ท้องถิ่น ทำขวดหน้าตาดีทุกอย่างสวย ราคาถูกลง ก็อาจจะไม่เลือก” (คุณมรรณพ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2566).

แหล่งที่มาที่ถูกพิจารณาจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่ม เช่น หากเป็นผู้ที่อยู่ในธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวดจะรู้จักทั้งผู้ผลิตและผู้จำหน่ายที่แม้ว่าจะผลิตในแบรนด์ที่ไม่รู้จักก็ยังมีเชื่อมั่นที่จะนำน้ำดื่มบรรจุขวดนั้นมาบริโภคได้

“บ๊มแก๊สต่างจังหวัด ถ้าแบรนด์ที่ไม่คุ้นจะไม่กิน แต่ปกติแบรนด์ที่แจกอยู่ในบ๊มใหญ่ ๆ เป็นที่ผลิตให้กับแบรนด์น้ำดื่มเป็นปกติ ซึ่งเรารู้จักอยู่แล้ว ก็จะไม่กิน” (คุณธรรธรา (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ตุลาคม 2565).

“ไม่ค่อยกินน้ำที่แจก ส่วนมากเอาไว้ดื่มรด เติมห่ม่อพัก หม้อต้มน้ำฝน...กินได้ แต่ไม่เอามากิน ไม่เอามาใส่ตู้เย็นกิน” (คุณวารีวัส (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

กฎเกณฑ์ถัดมาคือกฎเกณฑ์แห่งความสะดวกสบาย เป็นเกณฑ์แห่งความถูกต้องชอบธรรมที่คนในชุมชนเมืองให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากสภาพสังคมที่เร่งรีบกับภาระงานที่มาเกินเวลาที่มิ คนในชุมชนเมืองถูกทำให้แปลกแยกไปจากสิ่งที่เคยมี ต้องพึ่งพาสินค้าจากระบบตลาด เกณฑ์แห่งความสะดวกสบายนี้ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกบรรจุอยู่ในภาชนะบรรจุประเภทอื่นอย่างขวดแก้วไม่สามารถพกพาไปพร้อมกับการเดินทางในชีวิตของคนในเมือง นอกจากนี้บรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่บอบบางเกินไป พกพาไม่สะดวกก็จะถูกปฏิเสธเช่นกัน

ในกรณีของการตอบใจหทัยความสะดวกสบายของการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ที่ต้องมีการสัญจรไปมาทั้งวัน ผู้บริโภคบางรายอาจปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตลดการเดินทางออกสู่ภายนอก จะเป็นการลดข้อจำกัดเกี่ยวกับความสะดวกสบายในการเข้าถึงน้ำดื่มได้

ความคุ้มค่าเป็นอีกกฎเกณฑ์หนึ่งที่ทำให้วิถีแบบคนในเมืองที่เร่งรีบและต้องการเลือกทำในสิ่งที่เป็นทางลัดมากกว่าจะทำอะไรด้วยตัวเอง น้ำดื่มบรรจุขวดจึงผ่านเกณฑ์ความคุ้มค่าทางด้านเวลาไปได้ง่าย ๆ เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการจัดเตรียมเตรียมน้ำดื่มด้วยตัวเอง น้ำดื่มบรรจุขวดที่ได้มาก็เป็นน้ำที่สะอาดปลอดภัย เมื่อเทียบกับราคาที่ต้องเสียไปก็คุ้มค่า

“ซีเกียจ คือ ต้องมานั่งกรอก นั่งล้างขวดทุกครั้ง ก็รู้สึกว่ซื้อจบเลย แล้วก็น้ำก็สะอาด เครื่องกรองมันก็ต้องมานั่งเปลี่ยนไส้กรองทุก 3 เดือน 6 เดือน แล้วเดี๋ยวนี้มันก็เป็น 3 ท่อ 4 ท่อ รู้สึกว่ามันก็มีค่าใช้จ่ายในตัวของมันเองก็ซื้อให้จบๆไปเลย แล้วเราก็เชื่อว่าบริษัทใหญ่ๆเนี่ย มันได้รับ รางวัลโนเบลรางวัลนี้ ตราฐานตรานี้มันก็จะใช้เครื่องกรองที่ใหญ่ มีมอนิเตอร์ มีคนตรวจ อยู่แล้ว...เราไม่รู้สึกว่ามันกระทบกับรายจ่ายหรือรายรับเรา ในการกินมือเที่ยงแล้วส่งน้ำขวดหนึ่ง กินมือเย็นส่งน้ำขวดหนึ่ง” (คุณสายนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 12 มกราคม 2566).

ผู้บริโภคส่วนใหญ่มองว่าราคานี้ต่ำกว่าสภาพที่ดีในอดีตแล้วคุ้มค่ากว่าที่จะต้องเสียตังน้ำดื่มประเภทอื่น แม้กระทั่งมองว่าค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นค่าใช้จ่ายที่ควรจัดเตรียมไว้สำหรับการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ

“บอกตัวเองว่าอยู่ในกรุงเทพฯ ทุกอย่างมีค่าใช้จ่ายหมด มันเป็นค่าครองชีพชนิดหนึ่ง เพราะฉะนั้นแม้แต่น้ำดื่มก็ถือว่าเป็นค่าใช้จ่าย เออ กินข้าวจานหนึ่ง สิบบาท ยี่สิบบาท...น้ำดื่มขวดละห้าบาทหกบาท...ประมาณนั้น แต่คือทุกอย่างมันต้องจ่าย จ่ายเงิน ก็เลยคิดว่า เออ มันเป็นเรื่องปกติ ที่เราจะต้องจ่าย” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

อย่างไรก็ตาม ผู้บริโภคอาจจะเลือกใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่ที่มีน้ำดื่มสะอาดให้ฟรี เพื่อไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อน้ำดื่มมาบริโภค

“บางช่วงปลายเดือนเนี่ยเริ่มไม่มีเงิน ก็แก้ปัญหาด้วยการไม่ออกข้างนอก พอวันหยุดเขาปล่อยออกข้างนอกเราก็ไม่ออก นั่งดูโทรทัศน์อยู่ในหอ ในโรงเรียนถ้าใครไม่ออกข้างนอกก็จะมีข้าวให้กินฟรี...ตอนทำงานก็ต้องซื้อน้ำดื่มวันละขวด แต่บางทีก็กินที่โรงงาน อย่างหอเนี่ยบางทีกลับมาถึงบ้าน จะดื่มก่อนนอน” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

เกณฑ์ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นเกณฑ์ที่เกิดขึ้นตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกที่หันมาใส่ใจเกี่ยวกับรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและลดมลพิษ กระแสการรณรงค์นี้ได้ถูกปลูกฝังผ่านทางสื่อสารทุกช่องทางในพื้นที่กรุงเทพฯ คนโดยทั่วไปได้รับทราบและมีความตระหนักรู้ถึงเรื่องผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่จะมาถึงผู้บริโภคหากไม่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยเฉพาะในเรื่องการขยะพลาสติกที่มีน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นต้นทาง ทำให้เกิดขยะปริมาณมาก บางส่วนอยู่บริเวณสถานที่ท่องเที่ยว ลงในทะเลทำอันตรายต่อบรรดาสัตว์ในทะเล ระยะเวลาที่ย่อยสลายของขวดพลาสติก หรือการปนเปื้อนของไมโครพลาสติก เป็นต้น ความตระหนักรู้นี้ได้สร้างแรงจูงใจให้ผู้บริโภคส่วนหนึ่งเลือกใช้ภาชนะในการดื่มน้ำดื่มด้วยตัวเอง บางคนนำน้ำมาจากบ้าน แล้วก็ไปเติมต่อที่ทำงาน บางคนเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีพลาสติกบาง แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังเป็นคนจำนวนน้อย เพราะด้วยการยึดติดกับกฎเกณฑ์แห่งความสะดวกสบาย จึงทำให้ยังคงเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกต่อไป

ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้บริโภคจะมีทางเลือกดื่มน้ำได้หลายทาง แต่ด้วยกฎเกณฑ์แห่งความถูกต้องที่กดทับอยู่ การใช้ชีวิตของผู้บริโภคในกรุงเทพฯ ก็ยังหนีไม่พ้นต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง และยิ่งการตัดสินใจเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อต้องสัมผัสกับคนในครอบครัวหรือคนในชุมชน

(3.2) ปฏิสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ผู้บริโภคลายรายมีทางเลือกในการต่อรองกับวัฒนธรรมน้ำดื่มบรรจุขวดที่เข้ามาในวิถีชีวิตส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น สามารถเลือกดื่มน้ำเหยือกในร้านอาหารได้เมื่อไปทานอาหารคนเดียว แต่เมื่อต้องอยู่ในฐานะส่วนหนึ่งของครอบครัว ผู้บริโภคอาจไม่มีอิสระในการตัดสินใจเลือกรูปแบบน้ำดื่มได้ด้วยตัวเอง แต่ต้องเลือกปฏิบัติในทางที่ตนเองจะไม่ถูกคนในครอบครัวกล่าวโทษหรือลงโทษ ขณะที่ต้องการให้คนในครอบครัวยอมรับในการดื่มน้ำดื่มของตนเอง

เรื่องแรกที่จะนำมากล่าวถึง คือ การเลือกรูปแบบน้ำที่จะนำมาบริโภค เมื่ออยู่ตัวคนเดียวผู้บริโภคลายรายจะไม่กำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับรูปแบบการดื่มน้ำที่เคร่งครัดมากเท่าที่อยู่กับครอบครัว เช่น ขณะที่อยู่ที่ทำงานอาจจะเลือกน้ำดื่มที่เป็นน้ำกรองของที่ทำงาน การดื่มน้ำดื่มบริการฟรีตามร้านอาหาร แต่ขณะใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวจำเป็นต้องดื่มน้ำที่คนที่มีอำนาจตัดสินใจในครอบครัวต้องการ

“เจอที่หนึ่งมีลูกน้ำในนั้น เลยไม่กินและไม่ให้ลูกกิน ถ้าน้ำขวดที่เปิดฝามาหรืออะไรก็ไม่ให้แตะ ระวังที่เราต้องยกดื่มต้องเอาอะไรเช็ดก่อน ตอนนั้นซื้อโรคมันเยอะ เน้นสะอาดไว้ก่อน เปลี่ยนทิชชูไม่เป็นไร ต้องให้ลูกทำความสะอาดไว้” (คุณทิพย์วารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 11 กันยายน 2565).

นอกจากคนในครอบครัวจะถ่ายทอดกันด้วยการปฏิบัติตามกัน หรือการห้ามดื่มน้ำด้วยวิธีการใด แต่ก็มีรูปแบบการถ่ายทอดกระบวนการความคิดในการเลือกดื่มน้ำที่สะอาดซึ่งในที่สุดจะได้รูปแบบในการดื่มน้ำดื่มได้หลากหลาย

“ตอนที่แม่สอนลูก คงไม่บอกว่า น้ำขวดดีกว่าน้ำกรอง แต่บอกว่าให้ดื่มน้ำที่สะอาด ต้องรู้จักดมกลิ่นดู ไม่มีสี ไม่มีตะกอน ไม่มีนั่นนี่โน่น แล้วคงเล่าประสบการณ์ที่เราโตมาเราเรียนรู้มาในตอนนี้น้ำไหนที่ได้มาตรฐาน น้ำขวดแม้ว่าทำได้ แม้ว่ามันโอเค...น้ำกรองที่บ้านเรากินได้ เพราะว่าเราซื้อเครื่องกรองที่มีคุณภาพ มีใบเซอร์...น้ำโรงเรียน คุณครูก็ต้องมีการแสดงใบใบเซอร์แจ้งว่าเดือนนี้มีการตรวจคุณภาพน้ำ” (คุณวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2566).

ด้วยความคุ้นเคยกับคนในครอบครัวแม้ว่าคนในครอบครัวจะเป็นผู้กำหนดรูปแบบของการดื่มน้ำดื่ม แต่หากเลือกได้ก็จะเลือกน้ำดื่มบรรจุขวด

“คือเวลาไปกินข้าวกับพ่อ เขาจะสั่งน้ำขวดมาเสร็จเลย โดยไม่ได้สนใจยี่ห้อว่าน้ำขวดอะไร แต่ขอเป็นน้ำขวดนะ แต่ไม่กินเหยือก...อันผมไม่ได้เลือกกินน้ำก็จริง แต่ถ้าสมมติมีน้ำขวดกับน้ำเหยือกมาตั้ง ผมก็เลือกน้ำขวด เพราะผมก็รู้สึก คือถ้าเลือกได้ เราก็เอาน้ำขวดดีกว่าและเราไม่ต้องจ่ายตัง” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

รูปแบบในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดยังถูกถ่ายทอดผ่านการกระทำของพ่อสู่ลูกได้ เมื่อพ่อดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นประจำ ลูกก็จะซึมซับรูปแบบวิธีการและปฏิบัติการซ้ำต่อไป

“ลูกก็กินน้ำขวด...ขนาดไปโรงเรียนครูห้ามเอาน้ำขวดไปในห้องเพราะลดขยะ ให้เอากระติกน้ำของตัวเองไป พอน้ำหมด เขาก็ไม่ไปกดนะ จะรอพักเที่ยงเพื่อมาซื้อน้ำขวดกินแล้วก็เทใส่กระติกน้ำ... เพราะพี่ก็กินแต่น้ำขวด แล้วอีกอย่างเนี่ยมันแก้วใครแก้วมันด้วย แล้วขวดเราก็จะไม่ให้กินต่อ เราก็จะกินของเรา เราก็จะไม่ให้ใครกินต่อจากเรา เรากินเสร็จก็ทิ้งอะไรเงี้ย แต่ถ้าอยู่บ้านก็จะเป็นแก้วใครแก้วมัน” (คุณวารีวิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

สำหรับครอบครัวที่กำลังจะมีลูกในอนาคตจะมีความพิถีพิถันในการเลือกน้ำดื่มในกับลูกด้วยเช่นกัน ซึ่งเน้นการดื่มน้ำจากน้ำดื่มบรรจุขวด และใช้ขวดจากน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นภาชนะในการรองน้ำ

“ตอนท้องลูกคนแรก สามีจะซื้อน้ำขวดให้กินตลอด ต้องเป็นน้ำที่เปิดขวดใหม่ตลอด ไม่กินน้ำที่เปิดขวดแล้วเอามารองน้ำใส่ขวดมากิน...ตอนมาท้องที่สองก็กินน้ำขวดเหมือนเดิม กินน้ำมากขึ้น ตอนหลังไม่มีเวลาไปซื้อ ไม่จำเป็นต้องเป็นน้ำที่เปิดขวดใหม่ กินหมดแล้วก็เอาขวดไปเติมน้ำกรองมาดั่งไว้กินได้” (คุณพนทิพย์ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 23 มกราคม 2566).

ครอบครัวที่มีลูกที่อยู่ในช่วงปฐมวัย จะมีความใส่ใจในเรื่องน้ำดื่มสำหรับลูกเช่นเดียวกัน โดยน้ำที่จะให้ลูกดื่มได้จะต้องเป็นน้ำที่กรองแล้วต้มแล้วเท่านั้น

“เราไม่รู้เลยกรองน้อย ใช้สูตรคุณยายกรองเสร็จแล้วก็เอามาต้มอีกทีนึง ของลูกก็ใช้สูตรเดียวกัน เป็นน้ำกรองแล้วต้มก่อน เพราะว่าตอนเด็กมากยังไม่ค่อยได้ดื่มน้ำปากเปล่า เน้นแต่นมก่อน แต่ตอนนี้ก็กินน้ำกรองได้ ไปข้างนอกก็ต้องกินน้ำขวด...แต่เมื่อก่อนต้องหอบน้ำกรองแล้วต้มไปเพราะกลัวลูกท้องเสีย...ของลูกต้องทำอย่างนี้ถึง 3 ขวบเลย” (คุณวารี (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 19 มกราคม 2566).

ในการจัดเตรียมน้ำให้กับคนในครอบครัวอาจรวมถึงการเตรียมน้ำให้กับสมาชิกที่ต้องการน้ำที่มีความสะอาดปลอดภัยเป็นพิเศษ เช่น ลูกค้ำมีภาวะเจ็บป่วยบ่อย หรือแม้กระทั่งผู้สูงอายุ ก็จำเป็นต้องมีการเตรียมน้ำเป็นพิเศษให้

“ตอนเด็กๆ ไม่ค่อยเลือก แม่ให้กินอะไรก็กิน เลือกมากไม่ได้ เพราะตอนเด็กชอบป่วยเราจะไม่รู้เลยว่าน้ำที่แม่ให้กินคืออะไร ส่วนใหญ่จะเป็นน้ำที่ต้มมาให้เรากินเราก็จะไม่รู้” (คุณวัธสนะ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มกราคม 2566).

การเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ที่ตัวเองชื่นชอบและคุ้นชินในรสชาติ
รูปลักษณ์ของบรรจุภัณฑ์ จะถูกรบกวนโดยคนในครัวครัวที่มีอำนาจตัดสินใจสูงสุด โดยส่วนใหญ่
จะเลือกเป็นน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ใดแบรนด์หนึ่งเฉพาะ

“ยี่ห้อนี้ผมทานได้...รู้สึกเหมือนไม่มีรสชาติ...น้ำที่มีรสชาติไม่ทาน ผมไม่ชอบครับ...ลูกสาวคนโตดื่มน้ำ
คนละยี่ห้อ...ที่บ้านซื้อน้ำอื่ยี่ห้อมาก็ไม่ถูกกว่าแต่เห็นแฟนชอบกินด้วยครับ ถ้าเป็นยี่ห้ออื่นกลัวแฟนไม่
กิน...ผมเคยซื้อน้ำยี่ห้อหนึ่งแล้วไม่รู้ผมคิดเองหรือเปล่าเขาไม่ทาน....แต่พอเขาซื้อเองก็จะซื้อยี่ห้อ
นี้” (คุณชโลธร (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 1 กันยายน 2565).

คนที่ทำงานอยู่ในบริษัทน้ำดื่มจะได้รับอิทธิพลให้มีความมั่นใจในความ
สะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวดของบริษัทของตัวเอง และจะนำน้ำดื่มของบริษัทตัวเองมาให้กับ
ครอบครัวด้วยเช่นกัน

(3.3) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน

ปฏิสัมพันธ์การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดระหว่างคนในชุมชนเมืองมีขึ้นทุกขณะที่มี
การเลือกดื่มน้ำ หรือการหยิบยื่นน้ำดื่มให้คนในชุมชน ผ่านวิธีปฏิบัติที่ถูกมองว่าเมื่อปฏิบัติแล้วจะ
ทำให้เกิดการยอมรับจากคนที่อยู่ร่วมกันซึ่งอยู่ภายใต้กฎแห่งการกระทำที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งกฎนี้
ได้ถูกสร้างขึ้นและมีพลวัตอยู่ตลอดเวลาในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

(3.3.1) รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่ถูกเลือก

น้ำดื่มจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่อาจมีการปนเปื้อนของสารพิษต่าง ๆ
การดื่มน้ำจากธรรมชาติจึงดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่ผิดปกติ การดื่มน้ำจากธรรมชาติจึงถูกคนใน
ชุมชนเมืองปฏิเสธไปอย่างสิ้นเชิง ทั้งจากตัวผู้บริโภคและผู้ที่ได้รับการหยิบยื่นน้ำประเภทนี้ให้ดื่ม
ส่วนการดื่มน้ำประปาที่ดูเหมือนจะเป็นทางออกที่ดี แต่ด้วยความไม่แน่นอนของน้ำประปาทำให้คน
ในชุมชนเกิดความไม่เชื่อมั่นในคุณภาพและเห็นพ้องต้องกันว่าน้ำประปาเป็นน้ำที่ยังดื่มไม่ได้จริง
ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการที่ได้นำเสนอไปก่อนหน้านี้แล้ว ดังนั้น การดื่มน้ำประปาจึงไม่ได้รับการ
ยอมรับ การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดดูเหมือนจะเป็นทางออกสุดท้ายที่สามารถตอบโจทย์การใช้ชีวิต
ของคนในชุมชนเมืองได้

รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่ถูกเลือกนี้คือน้ำดื่มบรรจุขวด ในหลายโอกาส
ที่เกิดขึ้นมีการหยิบยื่นน้ำดื่มบรรจุขวดให้คนอื่นแทนที่จะเป็นน้ำดื่มในรูปแบบอื่นที่สามารถเข้าถึง
ได้ง่ายเช่นตามร้านอาหารที่มีทางเลือก หรือการบริการน้ำดื่มในบ้านกับแขก ก็จะถูกให้บริการโดย
น้ำดื่มบรรจุขวดโดยไม่มีการตั้งคำถาม แต่เป็นการดำเนินการไปโดยอัตโนมัติ

“เวลามีคนไปบ้านก็ใช้ ก็ไม่ได้เอาน้ำในตู้เย็นที่เป็นน้ำกรองใส่ขวดไว้ จะใช้น้ำขวด ซื้อมาน้ำขวดเป็นแพ็ค ๆ ขวดเล็ก ๆ แช่ตู้เย็นไว้ เวลาเมื่อไหร่มาหา มีใครมาหา ก็ให้น้ำเขา ไม่เคยที่จะเอาน้ำกรองให้เขาเหมือนกัน ก็ไม่รู้เหมือนกัน ก็มันเป็นมาอย่างนี้” (คุณวารีวิธ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 25 พฤษภาคม 2566).

“บางทีไปบ้านญาติ ก็คือเรารู้ว่าที่บ้านเขาใช้เครื่องกรองน้ำ รองน้ำใส่ตู้เย็นไว้ เรารู้สึกทุกครั้งว่าเวลาที่เขายกน้ำให้เราแล้วเราดื่มน้ำเข้าไป มันทำให้เราไม่อยากดื่मครั้งต่อไป ยกเว้นว่ากินข้าวแล้วรู้สึกมันเผ็ด มันจำเป็นต้องดื่มก็ดื่ม จริง ๆ มันอาจจะสะอาดก็ได้ แต่ความรู้สึกเราบอกว่า มันแปร่ง...บางทีก็อยากถามว่าล้างไส้กรองบ้างไหม บางทีมันก็จะมีความคิดพวกนี้ขึ้นมา” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

(3.3.2) ความเชื่อมั่นจากมุมมองผู้เชี่ยวชาญ

ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพและน้ำดื่มในสังคมเมืองที่พัฒนาขึ้นด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นเป็นผู้มีอิทธิพลในการเผยแพร่ความรู้ให้กับคนในสังคม ผ่านทางการเรียนการสอนในโรงเรียน การฝึกอบรม การโฆษณา และได้ซึมซับไปอยู่ในตัวบุคคลและกำหนดการกระทำ ผู้บริโภคน้ำดื่มจะให้ความสนใจกับความสะอาดของ คุณสมบัติของ น้ำดื่ม และปริมาณในการดื่มน้ำ คนในสังคมจึงมองว่าหากคนไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ นี้จะทำให้ส่งผลเสียต่อสุขภาพ จึงไม่ยอมรับในการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับคำแนะนำนี้ ผู้บริโภคที่ไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกลงโทษ

ขณะที่ผู้บริโภคเองมีความเคร่งครัดในความสะอาดจึงเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด แต่หากอยู่ภายใต้การรักษาของแพทย์และพยาบาลที่ให้ดื่มน้ำกรองด้วยวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการรักษาก็สามารถดื่มน้ำดังกล่าวได้ เพราะเชื่อมั่นในแหล่งที่มาของน้ำว่าเป็นน้ำที่ถูกจัดเตรียมให้กับคนป่วยในโรงพยาบาล และนำกรรมวิธีการผลิตน้ำไปใช้กับที่บ้านด้วย

“เวลาเราอยู่รอดการรักษาเขาจะเอาน้ำเหยือกมาให้คนป่วยดื่ม เพื่อจะกรองดูปัสสาวะ...ที่นี้เขาให้คนป่วยดื่มน้ำ RO ผมเลยผั่งหัวว่า ต้องใช้ RO เท่านั้น” (คุณนที (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 14 ธันวาคม 2565).

สืบเนื่องจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นจากการทำงานและการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมือง เมื่อได้รับคำแนะนำในเรื่องปริมาณน้ำจากผู้เชี่ยวชาญก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี

“ปริมาณน้ำดื่ม ตอนนี้อย่างนี้ต้องดื่มน้ำวันละลิตรให้ได้ เป็นคนที่ไม่ค่อยดื่มน้ำ มันมีอาการปวดแขนปวดขา เราไปหาคุณหมอ บอกว่าให้ดื่มน้ำอย่างน้อยวันละ 2.5 ลิตรต่อวัน จะทำให้เส้นคลาย” (คุณหยาดพิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 ธันวาคม 2565).

(3.3.3) เหตุผลภายนอกที่ดีกว่า

เมื่อกฎแห่งความถูกต้องชอบธรรมในวิธีการเติมน้ำมีความเข้มข้น แต่น้ำดื่มบรรจุขวดกลับสามารถตอบสนองโดยการแก้ปัญหาเรื่องการบริโภคน้ำดื่มได้ น้ำดื่มบรรจุขวดจึงเป็นทางออกที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด

ด้วยความเข้มข้นของบรรทัดฐานที่ปรากฏอยู่ แม้ว่าผู้บริโภคจะไม่ได้มีความต้องการจะเติมน้ำดื่มบรรจุขวดทุกครั้ง แต่เมื่อต้องอยู่กับคนในสังคมซึ่งไม่คุ้นเคย หรือแม้จะคุ้นเคย ก็จะไม่เลือกหยิบยื่นน้ำดื่มบรรจุขวดให้แทนน้ำจากแหล่งน้ำดื่มอื่น

“ผมเองเติมน้ำได้ทั้งสองอย่าง คือไม่ได้ตั้งใจว่าจะต้องเป็นน้ำเหยือก หรือว่าเป็นน้ำขวด บางทีเร่งรีบ กินข้าวเสร็จปั๊บ คิดว่าเติมน้ำแก้วเดียวแล้วไปเลยจบ ก็จะไม่เอาน้ำขวด บางทีอย่างในรถมีน้ำเหลืออยู่จากที่เติมน้ำมันก็จะดื่มในรถ... ปกติถ้าไปกับเพื่อนที่ไม่คุ้นเคยกัน ผมน่าจะหยิบน้ำขวดเหมือนกัน ให้ทั้งกับผมและเพื่อน... เราก็ไม่รู้จะทำไม้อาจจะมีจุดหนึ่งที่เราคิดไม่เหมือนเรา แต่อย่างน้อย ถ้าดูจากบรรทัดฐานแล้วอันนี้น่าจะปลอดภัยกว่าน้ำเหยือก” (คุณพงศ์พิรุณ (นามสมมติ), การสื่อสารส่วนบุคคล, 8 มกราคม 2566).

ผู้ที่มีบทบาทในการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเกี่ยวกับน้ำดื่มบรรจุขวดที่สำคัญนอกจากตัวผู้บริโภคเองแล้ว ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย ยังมีบทบาทที่ทำให้เกิดพลวัตกฎและการครอบครองทรัพยากร ซึ่ง

แม้ว่าผู้บริโภคจะถือได้ว่าเป็นผู้มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจแสดงพฤติกรรมใด ๆ แต่การแสดงพฤติกรรมเหล่านั้นต้องอยู่ภายใต้โครงสร้างของกฎและการเข้าถึงทรัพยากร ที่จะใช้เป็นทางเลือกในการปฏิบัติหรือการเลือกรูปแบบการเติมน้ำ โดยผู้บริโภคอาจจะมีระดับการสะท้อนคิดตลอดเวลาที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนในเมือง เมื่ออยู่กับตัวเอง กับครอบครัว และกับคนในชุมชนที่แตกต่างกัน ทำให้ส่งผลต่อการเลือกรูปแบบน้ำดื่มบรรจุขวดที่แตกต่างกัน

2.4 พลวัตของการสร้างโครงสร้าง ความมั่นคงถาวร และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม

การศึกษาความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทยได้วิเคราะห์ให้เห็นว่าวัฒนธรรมของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทย คือ วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด วัฒนธรรมดังกล่าวได้ถูกสร้างให้เกิดเสถียรภาพผ่านการผลิตซ้ำโครงสร้างมาอย่างต่อเนื่อง แต่ภายใต้ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดก็ได้มีส่วนทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนหรือเคลื่อนไหวของโครงสร้างของวัฒนธรรมดังกล่าวด้วย เสถียรภาพจึงไม่ได้เกิดขึ้นจากการที่ทำให้โครงสร้างดำรงอยู่

เหมือนเดิม แต่เสถียรภาพเกิดจากการที่โครงสร้างมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกกลายเป็นสิ่งจำเป็นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในชุมชนเมืองของไทย ซึ่งเป็นที่มาของความจำเป็นของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกดังกล่าวนั่นเอง

สำหรับ “น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก” ซึ่งเป็นวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองของไทย ถือเป็นวัฒนธรรมที่เป็นโครงสร้างที่มั่นคงและเอื้อต่อกฎและทรัพยากรที่มีของคนในชุมชนเมืองมากที่สุด ในบรรดาวัฒนธรรมการบริโภคน้ำที่มี แม้ว่าการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะเป็นโครงสร้างหลักซึ่งประกอบด้วยกฎแห่งการให้ความหมาย กฎแห่งความถูกต้อง และการครอบครองทรัพยากรที่ชัดเจน โครงสร้างนี้เป็นตัวกำหนดบทบาทของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้คนในชุมชนเมืองมีทางเลือกในการตัดสินใจในการปฏิบัติซ้ำโครงสร้างดังกล่าวผ่านทางเลือกในการปฏิบัติทางสังคมที่ประกอบด้วย การตีความหมาย (interpretive) การใช้อำนาจ (facility) และวิถีแห่งการปฏิบัติ (norm) และการสื่อสาร (communication) การใช้อำนาจ (exercise of power) และกระบวนการยอมรับและปฏิเสธ (sanction) ทำให้เกิดพลวัตกับโครงสร้างอยู่ตลอดเวลา (Giddens, 1984)

อย่างไรก็ตามภายใต้กระบวนการผลิตซ้ำของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่เกิดขึ้นผ่านผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค แม้จะมีความเคลื่อนไหวเป็นพลวัต แต่พลวัตเหล่านั้นกลับทำให้โครงสร้างหรือวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น กล่าวคือ

การให้ความหมายของที่ดื่มได้ในอดีต คือ น้ำดื่มที่ไม่ทำให้เกิดผลเสียต่อร่างกาย แต่การพัฒนาเมืองสู่ความทันสมัยทำให้น้ำดื่มมีการผูกติดยึดโยงกับความหมายของความสะอาดปลอดภัย และสุขภาพในเชิงวิทยาศาสตร์ ที่มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดถูกทำให้กลายเป็นสินค้าที่มีกระบวนการมาตรฐานและตราสัญลักษณ์รับรองคุณภาพจึงตีความหมายได้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำดื่มที่มีคุณภาพปลอดภัยดีต่อสุขภาพ ตามที่มีข้อมูลรับรองทางด้านวิทยาศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้คนในสังคมเมืองอยู่อาศัยแบบครอบครัวเดี่ยว ที่มีภาระหน้าที่ของแต่ละคน เกิดการเร่งรีบ และไม่มีคนในครอบครัวคนใดมีเวลาว่างเพียงพอในการเตรียมน้ำดื่ม ยกเว้นที่บ้านมีแม่บ้านที่ลาออกจากงานมาทำงานบ้านโดยเฉพาะ การที่น้ำดื่มบรรจุขวดปรากฏตัวให้เห็นในทุกที่และสภาวะพร้อมดื่ม และมีราคาที่จับต้องได้ จึงเข้ามาเป็นทางเลือกหลักในการบริโภคน้ำของคนในชุมชนเมืองที่มีความมั่นคงราบที่ลักษณะของเศรษฐกิจและสังคมเป็นเช่นนี้ เพราะตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในเมือง

การบริโภคน้ำดื่มที่แต่ก่อนมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กันโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย กลายเป็นต่างคนต่างต้องจัดหาด้วยตัวเอง ยิ่งกว่านั้นรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มยังเป็นตัวแบ่งระดับชนชั้นของคนในสังคม หากเป็นการดื่มน้ำที่ต้องชำระเงินจำนวนสูงกว่าก็จะได้รับการยอมรับว่าเป็นคนมีสถานะที่ดีกว่า โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบระหว่างน้ำดื่มบรรจุขวดกับการดื่มน้ำประปาอื่นแล้ว การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดถูกมองว่าเป็นคนที่มีระดับชั้นที่สูงกว่า ยิ่งทำให้พลวัตของวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมีความเข้มแข็ง

น้ำดื่มบรรจุขวดที่มีความหมายแฝงในฐานะนามบัตรหรือใบเบิกทางให้กับบุคคลหรือธุรกิจ ผ่านการส่งมอบน้ำดื่มที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตเพื่อเข้าร่วมในกิจกรรมของหน่วยงานหรือกิจกรรมภายนอกหน่วยงาน เช่น กิจกรรมเพื่อสังคม (CSR) หรือเป็นสื่อกลางความเมตตาในวิกฤตการณ์ต่าง ๆ หรือใช้เป็นหนังสือแนะนำตัวของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งผู้บริโภครับสิ่งเหล่านี้มาด้วยความเต็มใจ และจำเป็นต้องรับรู้ข้อความที่มาพร้อมกับฉลากข้างขวด โดยเฉพาะขวดพลาสติกที่จัดทำฉลากได้ง่ายหลายรูปแบบ ซึ่งเป็นข้อความของการโฆษณาหน่วยงานเหล่านั้น สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ผู้ผลิตและผู้ส่งผลิตได้รับประโยชน์เป็นการโฆษณาประชาสัมพันธ์หน่วยงานหรือข้อความที่ต้องการไปสู่ผู้บริโภคโดยไม่ทันตั้งตัวซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่แฝงไว้ในน้ำดื่มบรรจุขวด เมื่อมีผู้ได้รับผลประโยชน์เช่นนี้ จึงยิ่งส่งเสริมให้มีการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกออกสู่ท้องตลาดมากขึ้น

ข้อจำกัดในการเข้าถึงและการครอบครองทรัพยากรในเชิงโครงสร้าง ที่คนในชุมชนเมืองไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มตามธรรมชาติได้ เช่น กฎหมายห้ามขุดบ่อบาดาลในกรุงเทพฯ และบริเวณชล จะต้องพึ่งพาการบริโภคน้ำดื่มที่มาจากการพัฒนา คือ น้ำประปา แต่ด้วยความไม่สม่ำเสมอของคุณภาพและปริมาณน้ำที่ปรากฏทำให้ ไม่สามารถใช้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำดื่มหลักได้ การจะติดตั้งเครื่องกรองน้ำก็ต้องใช้ทุนสูงและมีความเสี่ยงด้านน้ำประปา ประกอบกับน้ำดื่มบรรจุขวดในปัจจุบันมีราคาลดลงกว่าในสมัยแรกเริ่มที่ได้รับความนิยมในกลุ่มคนชั้นสูงเพราะมีราคาแพง ราคาที่จับต้องได้และการหาซื้อได้สะดวกสบาย อีกทั้งยังสร้างความรู้สึกถึงความคุ้มค่ากับราคาที่จ่ายไปเพื่อให้ได้น้ำดื่มที่เหมาะสมกับวิถีการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมือง จึงสร้างความมีเสถียรภาพของวัฒนธรรมน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกให้กับคนในชุมชนเมือง

การขยายตัวของวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกยิ่งมีมากขึ้นเมื่อเกิดปัญหาไม่สามารถเข้าถึงน้ำที่สะอาดได้ โดยเฉพาะเมื่อเกิดปัญหากับน้ำประปาที่ใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มและแหล่งน้ำเพราะผ่านเข้าเครื่องกรองน้ำ หรือตู้หยอดเหรียญอัตโนมัติ เมื่อน้ำประปามีสภาพไม่พร้อมใช้งาน ผู้บริโภคจะต้องหาซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดมาทดแทนการดื่มน้ำในรูปแบบเดิม การ

เปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตม้ น้ำดื่มบรรจุขวดแบบถาวร เพราะมีการเปรียบเทียบรสชาติน้ำดื่มที่แตกต่างกัน ทำให้ความเชื่อมั่นเปลี่ยนแปลงไป

ความมีเสถียรภาพและความมั่นคงของสถาบันการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดแข็งแรงขึ้นผ่านการสนับสนุนของผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย โดยผู้ผลิตสินค้าได้พยายามปรับปรุงน้ำดื่มบรรจุขวดในทุกด้าน เช่น ด้านคุณภาพน้ำดื่ม การออกแบบผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา ให้ตรงตามความต้องการของผู้บริโภคทุกระดับ กล่าวคือ ผู้ที่มีสถานะทางเศรษฐกิจต่ำ ก็สามารถเลือกซื้อหาน้ำดื่มบรรจุขวดราคาถูกลงได้ ประกอบกับแรงส่งเสริมของผู้จัดจำหน่ายที่ทำหน้าที่ในการจัดส่งสินค้าไปยังผู้บริโภค ผ่านทรัพยากรและช่องทางการจัดจำหน่ายของตัวเองร่วมกับพันธมิตร และการใช้กลยุทธ์เพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการซื้อสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด โดยใช้การลดแลกแจกแถม การโฆษณาชวนเชื่อ การจัดกิจกรรมสร้างประสบการณ์ที่ดีต่อสินค้า การใช้ฟรีเซ็นเตอร์ที่เป็นที่รู้จักเพราะสร้างภาพลักษณ์ให้กับสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวด กลไกการสร้างความสำเร็จในบริษัทหรือแบรนด์ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย การคัดเลือกสินค้าที่มีคุณภาพ เป็นต้น ยิ่งส่งเสริมให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกกลายเป็นสินค้าที่ทุกคนต้องการ และตอบสนองความต้องการรวมทั้งการแก้ปัญหาการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดของคนในชุมชนเมือง

การสร้างความสำเร็จให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดของ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย ว่าจะได้รับคุณภาพที่ดีมีมาตรฐานตลอดทุกขวด หรือทุกหยดของน้ำดื่ม ยิ่งสร้างความมั่นใจในการเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งมีความแตกต่างจากกระบวนการสร้างความมั่นใจในคุณภาพน้ำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการตรวจสอบคุณภาพน้ำประปา

ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค ต่างเลือกปฏิบัติการผ่านกฎแห่งความหมาย กฎแห่งความถูกต้องชอบธรรม และการเข้าถึงทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับน้ำให้น้ำดื่ม ซึ่งทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกกลายเป็นความปกติธรรมดา กล่าวคือ ผู้ผลิต ทำหน้าที่สร้างผลิตภัณฑ์น้ำดื่มที่ตอบสนองความต้องการกับผู้บริโภคทุกระดับ ผู้จัดจำหน่ายกระตุ้นความต้องการบริโภคและจัดส่งสินค้าไปถึงมือผู้บริโภค จนทำให้ผู้บริโภคเลือกปฏิบัติการเข้าไปเข้ามาในการเลือกดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก คิดว่าน้ำบรรจุขวดพลาสติกเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่จะใช้ในการส่งมอบแก่กันและกัน โดยเฉพาะในขณะที่อยู่กับครอบครัวหรือคนในชุมชนเมือง

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างทางสังคมของการบริโภคน้ำดื่ม โครงสร้างนี้ไม่ได้เป็นโครงสร้างที่แข็งแกร่งตายตัว แต่มีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างโครงสร้างกับตัวแทนผู้กระทำการอยู่

เสมอ ผ่านกระบวนการตีความ การจัดสรรโยกย้ายสลับเปลี่ยน และการสร้างทางเลือก ตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบการสื่อสาร (communication) การใช้อำนาจ (exercise power) และการยอมรับ/ปฏิเสธปฏิบัติการต่าง ๆ (sanction) ระหว่างคนในชุมชนเมืองให้ได้เลือกกระทำการผ่านปฏิบัติการการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด ขณะที่ภายใต้การตีความที่หลากหลาย ได้สร้างพลวัตความหมายใหม่ การเลือกประโยชน์ ได้สร้างทรัพยากรใหม่ กฎของการบริโภคน้ำดื่มใหม่ ได้สร้างการกระทำใหม่ ทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดจะไม่ได้มีความหมายที่หยุดนิ่งตายตัว ไม่ได้มีการครอบครองทรัพยากรที่หยุดนิ่งตายตัว และไม่มีกฎของการกระทำที่หยุดนิ่ง มีความเคลื่อนไหวตลอดเวลา แต่ยังอยู่ภายใต้รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก จึงเกิดเป็นการปฏิบัติการซ้ำผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจนกระทั่งได้กลับไปเสริมสร้างโครงสร้างทางสังคมให้มีความมั่นคงมากขึ้น และท้ายที่สุดของการเคลื่อนไหว น้ำดื่มบรรจุขวดยังให้คำตอบสุดท้ายว่าเป็นสิ่งที่ตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเมืองมากที่สุด ดังนั้น แม้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีพลวัต แต่ยังคงสร้างให้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมีเสถียรภาพ มั่นคงถาวร กลายเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

บทที่ 5

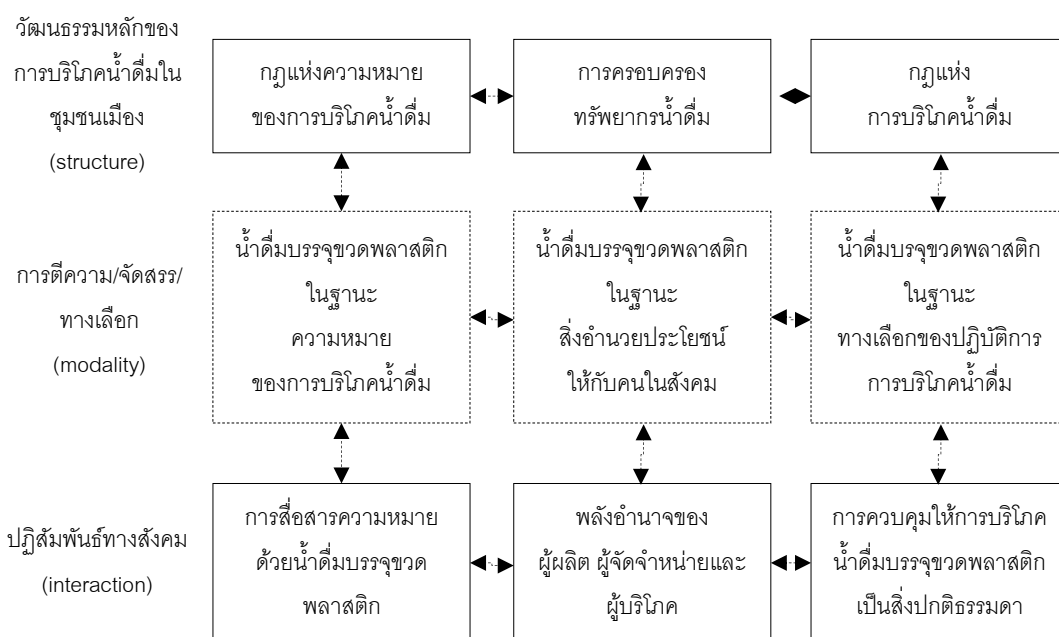
สรุปผลวิจัย ข้อวิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทยในครั้งนี้เกิดจากข้อสงสัยถึงเหตุและปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนเมืองอย่างเช่น กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไทย จำเป็นต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก จนกระทั่งเป็นสิ่งที่ไม่ได้ในการใช้ชีวิตในสังคมเมือง โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) ของแอนโทนี กิดเดนส์ทำให้ทราบกระบวนการสร้างโครงสร้างซึ่งเป็นวัฒนธรรมของการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่เกิดขึ้น และกลายเป็นวัฒนธรรมหลักสืบทอดต่อกันมาอย่างมั่นคงสถาพร ร่วมกับแนวคิดการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และระบบทุนนิยมที่ส่งเสริมให้น้ำดื่มบรรจุขวดกลายเป็นสินค้าในท้องตลาดที่เข้าถึงได้ง่าย ซึ่งในบทนี้จะเป็นการสะท้อนความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา รวมไปถึงบทวิพากษ์การศึกษาในครั้งนี้ โดยแบ่งหัวข้อเป็น 4 ประเด็น ประกอบด้วย ความเป็นสถาบันของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทย บทสะท้อนตัวตนผู้วิจัย บทวิพากษ์ความเป็นสถาบันของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของไทย และทางเลือกเพื่อการก้าวข้ามสถาบันการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง มีรายละเอียดดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัยและข้อวิจารณ์

ตามหลักของทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) ของแอนโทนี กิดเดนส์ซึ่งมองโครงสร้างและการกระทำมีลักษณะเป็นทวิลักษณ์ (Duality of Structure) ทั้งสองไม่ได้แยกส่วนกัน แต่ละส่วนไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ และไม่มีสิ่งใดสำคัญกว่าอีกสิ่งหนึ่ง แต่ทั้งคู่เปรียบเสมือนด้านหัวและด้านก้อยของเหรียญเดียวกัน โครงสร้างไม่ได้เป็นเพียงแรงบังคับจากภายนอกที่จะกำหนดการกระทำของคนในสังคม แต่ยังอนุญาตให้คนในสังคมได้กระทำการใด ๆ ได้ ในทางกลับกันการกระทำทางสังคมที่ทำโดยตัวแทนของปัจเจกจะกลับมาสร้างหรือเปลี่ยนแปลงโครงสร้างได้เช่นกัน โดยทำให้การกระทำเหล่านั้นมีความเป็นไปได้และคนอื่นในสังคมนั้นสามารถเข้าใจได้ ดังนั้น โครงสร้างจึงอาจถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้โดยการกระทำของตัวแทนที่กระทำผ่านการเลือกกระทำด้วยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นการกระทำซ้ำไปมาในการดำเนินชีวิตทุกขณะ การกระทำซ้ำไปซ้ำมาอย่างเป็นพลวัตไปในทิศทางเดียวกันโดยตลอด จึงทำให้โครงสร้างทางสังคมมีความมั่นคงแข็งแรงก่อเกิดความเป็นสถาบันขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับ

การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง ที่เป็นวัฒนธรรมหลักหรือโครงสร้างหลักในการดื่มน้ำของคนในชุมชนเมือง ที่ผ่านการกระทำซ้ำไปมาโดยคนในชุมชนอย่างเป็นพลวัตแต่มีผลการกระทำที่ตอกย้ำให้เกิดความแข็งแรงของโครงสร้างจนกลายเป็นสถาบัน ดังภาพประกอบที่ 8 ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

ภาพประกอบ 6 ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง
หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก Giddens, 1984)

5.1.1 วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง

วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง เป็นแบบแผนการปฏิบัติการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองจึงถือว่าเป็นโครงสร้างหลัก โดยตามแนวคิดทฤษฎีการสร้างโครงสร้างได้แบ่งโครงสร้างออกเป็นกฎและทรัพยากร กฎบ่งบอกถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือขั้นตอนที่บุคคลในสังคมนั้นต้องปฏิบัติตามในชีวิตจริง กฎเกณฑ์เหล่านั้นอาจถูกตีความและกำหนดให้กระทำสิ่งใดไว้ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร เช่น กฎหมายหรือระเบียบต่าง ๆ ขณะที่ทรัพยากรอาจเป็นทรัพยากรเชิงวัตถุซึ่งแยกจากมนุษย์เด็ดขาด หรือทรัพยากรเชิงอำนาจที่มีเหนือทรัพยากรหรือบุคคลอื่น ทำให้สิ่งเหล่านั้นกลายเป็นทรัพยากรที่ให้คนอื่นใช้งานได้ผ่านกิจกรรมความร่วมมือระหว่างบุคคล ดังนั้นการพิจารณาวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่ม จึงพิจารณาผ่านโครงสร้างหลักที่ประกอบด้วยกฎและทรัพยากร

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ได้ทำการวิเคราะห์วัฒนธรรมในการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองอย่างละเอียดไว้ในบทที่ 4 ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มภายใต้ กฎแห่งความหมายและกฎการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดถูกสร้างขึ้นภายใต้วิถีชีวิตของความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา วิถีชีวิตการเป็นเมืองนี้ได้เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมของคนในเมืองให้กลายเป็นชีวิตที่เร่งรีบ และมีความแปลกแยก จนทำให้ผู้บริโภคที่อาศัยอยู่ในเมืองต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าที่หาซื้อได้ในท้องตลาด การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นกับพื้นที่เมืองเดิมที่อาจเรียกได้ว่าเป็นกรุงเทพฯ สมัยก่อนกับกรุงเทพฯ สมัยนี้แทบจะไม่เหมือนกัน ทั้งสภาพครอบครัว สังคมและเศรษฐกิจ ที่ต่างพากันเร่งรีบ และทุกคนต่างมีภาระหน้าที่ที่ดูเหมือนจะเกินกว่าเวลาที่มี วิถีชีวิตดังกล่าวนี้ได้เปลี่ยนแปลงผู้คนในท้องถิ่นชนบทที่หลังไหลเข้ามาหาโอกาสในกรุงเทพฯ ด้วยเช่นกัน

(1) การครอบครองทรัพยากรน้ำดื่ม

ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมที่ทำให้ลักษณะครัวเรือนมีขนาดเล็กลง ขาดฝ่ายสนับสนุนการทำงานเตรียมน้ำดื่มให้กับคนที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ต่างคนต่างมีภาระหน้าที่ของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาชีพและการใด ๆ เช่น เป็นเพียงนักเรียนนักศึกษาไปจนกระทั่งคนที่ทำงานเต็มตัว ก็ต้องใช้เวลาของตัวเองให้คุ้มค่า และต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับตัวเองมากที่สุด ไม่เว้นแม้กระทั่งน้ำดื่มที่นอกจากจะไม่มีผู้จัดเตรียมน้ำดื่มให้แล้ว ยังไม่สามารถหาเวลาเพื่อมาจัดเตรียมน้ำดื่มได้ด้วยตัวเอง

การที่ชีวิตความเป็นอยู่ของคนในเมืองถูกจำกัดด้วยขนาดพื้นที่ของที่พักอาศัย เนื่องจากที่ดินมีราคาแพง นอกจากครอบครัวต้องลงขนาดลง พื้นที่ในการพักอาศัยก็ต้องถูกลดขนาดไปด้วย หรืออาจจะได้เปลี่ยนสถานที่ไปพักอาศัยที่อาคารสูง ทำให้ยังไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น น้ำฝนที่ต้องการพื้นที่ในการวางอุปกรณ์ รวมถึงการเข้าถึงแหล่งน้ำตามธรรมชาติอื่น ๆ ความเป็นเจ้าของของที่พักอาศัยก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่คนในชุมชนเมืองไม่อาจเลือกรูปแบบการดื่มน้ำได้อย่างอิสระอย่างแท้จริง เพราะการลงทุนในอุปกรณ์การบำบัดน้ำให้ได้คุณภาพจะไม่คุ้มค่า ดังนั้นจึงต้องหันมาพึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นแหล่งน้ำดื่มที่สำคัญ

การเข้าถึงน้ำดื่มตามธรรมชาติที่เคยเข้าถึงได้ง่าย กลับถูกการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่มาจากการพัฒนาก่อให้เกิดมลพิษกระจายไปทั่ว น้ำในแม่น้ำลำคลองที่เคยใสสะอาดดื่มกินได้กลับกลายเป็นน้ำเน่าเสีย เกิดมลพิษทางอากาศเป็นฝุ่นควันทำให้คนในเมืองไม่สามารถเข้าถึงน้ำฝนที่สะอาดได้อีกต่อไป

กฎเกณฑ์ที่ถูกบัญญัติขึ้นโดยภาครัฐในฐานะผู้บริหารจัดการทรัพยากรน้ำกลับสร้างเงื่อนไขให้เกิดการเข้าถึงที่ผู้บริโภคโดยทั่วไปเข้าถึงแหล่งน้ำได้ยาก กล่าวคือ การมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการขออนุญาตใช้น้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน ที่ต้องมีกฎเกณฑ์การขออนุญาตชัดเจน และการเสียค่าบริการใช้น้ำ ซึ่งนอกจากจะต้องอาศัยทุนจำนวนมากเพื่อหาผู้เชี่ยวชาญมาดำเนินการขุดเจาะน้ำใต้ดินหรือน้ำบาดาลให้เป็นผลสำเร็จ และนอกจากนี้ในกรุงเทพฯ และปริมณฑลถูกกำหนดให้เป็นเขตวิกฤตการณ์น้ำบาดาล ไม่อนุญาตให้เจาะน้ำบาดาลและไม่อนุญาตให้ใช้น้ำบาดาลในพื้นที่ที่สามารถเชื่อมต่อบริบบประปาได้ จึงทำให้การเข้าถึงน้ำตามธรรมชาติมีความยากลำบากมากขึ้น

แม้ว่าคนในกรุงเทพฯ จะมีแหล่งน้ำดื่มที่มาพร้อมกับการพัฒนา เช่น การตักน้ำจากเครื่องกรองน้ำ ที่สามารถทำได้เองในครัวเรือน แต่เนื่องจากน้ำประปาซึ่งเป็นน้ำดิบหลักของคนในชุมชนเมืองที่ถูกนำเข้าสู่กระบวนการทำให้น้ำสะอาดด้วยตัวเองกลับมีความไม่แน่นอน ทำให้การผลิตน้ำเพื่อการบริโภคในครัวเรือนด้วยตัวเองจึงมีข้อจำกัด เมื่อจะพึ่งพาน้ำจากตู้หยอดเหรียญที่มีกระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ก็อาจพบกับความเสี่ยงของความไม่สะอาดของน้ำ และบางส่วนต้องถูกปิดให้บริการไปเนื่องจากไม่มีการขออนุญาตให้บริการน้ำดื่มด้วยเครื่องอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ด้วยความไม่แน่นอนเหล่านี้ทำให้การเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคไม่ได้เป็นไปได้อย่างง่าย คนในชุมชนเมืองจึงหันไปเลือกซื้อน้ำดื่ม

ตลอดการใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทางไปทำงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ การแวะพักทานอาหาร การรวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือในพื้นที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ผู้บริโภคจะไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่มีความสะอาดปลอดภัยสำหรับการดื่มด้วยวิธีการอื่นยกเว้นแต่การมีน้ำดื่มบรรจุขวดที่ปรากฏตัวขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ เหล่านั้น

นอกจากการให้การเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดแล้ว การเข้าถึงภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำก็เป็นประเด็นที่สำคัญที่ทำให้ น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับความนิยม เนื่องจากการมีน้ำดื่มที่ได้คุณภาพแต่ไม่มีภาชนะบรรจุขวดที่สะอาดปลอดภัยใช้การได้ ก็ไม่อาจดื่มน้ำที่สะอาดได้เช่นกัน

น้ำดื่มบรรจุขวดที่ปรากฏขึ้นในตลาดทุนนิยมนี้ กลับกลายเป็นแหล่งทรัพยากรน้ำดื่มที่ทำให้คนเมืองดื่มได้อย่างสะอาดปลอดภัยและเข้าของได้ง่าย ลดภาระหน้าที่และเป็นการซื้อเวลาที่คนในชุมชนเมืองต่างหวงแหน น้ำดื่มบรรจุขวดยังปรากฏตัวออกมาในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งขนาดที่แตกต่างกัน บรรจุภัณฑ์ที่หลากหลาย และดูเหมือนจะเป็นสิ่งเดียวที่ปรากฏขึ้นทุกหนทุกแห่งในกรุงเทพฯ และนอกจากนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดยังสร้างตัวตนของตัวเองให้คนในชุมชนเมืองรู้สึกถึง

ความแตกต่างของชนชั้น โดยเฉพาะกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยกลับต้องการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อเสริมสร้างหน้าตาของตัวเองให้ทัดเทียมกับคนในสังคมเมืองคนอื่น

(2) กฎแห่งความหมายของการบริโภคน้ำดื่ม

คนในชุมชนเมืองได้ให้ความหมายของรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มไว้ร่วมกันว่า จะต้องเป็นน้ำดื่มที่มีความสะอาดและปลอดภัย ซึ่งเป็นความหมายพื้นฐานของน้ำดื่มบรรจุขวด ความสะอาดและปลอดภัยนั้น มักถูกแทนที่ด้วยคำว่า “ไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรสชาติ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แทนที่ความหมายของความสะอาดของน้ำดื่ม ซึ่งถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งกล่าวว่าน้ำดื่มที่สะอาดจะต้องไม่มีสิ่งใดเจือปนทั้งด้านเคมี กายภาพและชีวภาพ กระบวนการทางวิทยาศาสตร์นี้ถูกถ่ายทอดบอกสอนมาพร้อม ๆ กับกระบวนการเปลี่ยนเป็นเมือง ทำให้เกิดความทันสมัย โดยใช้สื่อการศึกษาเป็นตัวกระจายความรู้ด้านวิทยาศาสตร์นี้ไปยังบรรดานิสิต นักเรียนและนักศึกษา ประกอบกับการโฆษณาชวนเชื่อว่าน้ำดื่มสะอาดต้องเป็นเช่นนั้น แม้ว่าในอดีตผู้บริโภคให้ความหมายของความสะอาดตามธรรมชาติคือดื่มไปแล้วไม่ก่อให้เกิดโรค แต่ปัจจุบันกับถูกทำให้ตระหนักถึงการวิเคราะห์สิ่งที่เป็นพิษในน้ำด้วย

ความหมายของน้ำดื่มที่เหมาะสมแก่การดื่มไม่เพียงเป็นน้ำที่สะอาดปลอดภัย ยังต้องเป็นน้ำที่ทำให้สุขภาพดีด้วย ทั้งในแง่ของปริมาณการดื่มน้ำต่อวันต้องมีปริมาณน้ำที่เพียงพอ อีกทั้งคุณสมบัติของน้ำจะต้องมีความเป็นกรดด่างที่สมดุลต่อการใช้ชีวิต รวมถึงปริมาณแร่ธาตุ สารอาหารที่เจืออยู่ในน้ำ ทั้งนี้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์กำหนด ซึ่งถูกใช้เป็นเกณฑ์ของกฎหมายเช่นกัน การจะตรวจวัดคุณภาพน้ำทั้งในด้านสิ่งเจือปนและแร่ธาตุที่จำเป็นต่อร่างกายได้นั้นจะต้องอาศัยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ซึ่งน้ำดื่มในรูปแบบอื่นอาจจะตรวจวัดได้ยากกว่าน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีการผลิตที่เป็นมาตรฐาน จึงทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดแทนที่ความหมายของความสะอาด ปลอดภัยและดีต่อสุขภาพในตัว

นอกจากความหมายการเป็นน้ำดื่มที่มีคุณภาพแล้ว รูปแบบการดื่มน้ำที่เหมาะสมกับคนในเมือง จะต้องมีความสะดวกสบายตบโจทย์ของชีวิตเร่งรีบในเมือง ที่สามารถพบหาที่ใดก็ได้ พาพาไปที่ใดก็สะดวก ไม่สร้างภาระในการจัดการน้ำ ทั้งการเตรียมน้ำ ไปกระทั่งการขนย้ายภาชนะ หรือการทิ้งภาชนะเมื่อไม่ต้องการดื่มแล้วเพื่อสละหน้าที่ที่ดูเหมือนจะเป็นส่วนเกินของชีวิตคนในเมืองออกไป

ความหมายของการบริโภคน้ำดื่มที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความคุ้มค่า หมายถึงข้อเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่เสียไปกับผลลัพธ์ที่ได้คืนมา แม้ว่าคนในชุมชนเมืองจะดื่มน้ำต่อสู้กับชีวิตเพื่อแลกแรงงานกับเงิน แต่กลับต้องใช้จ่ายเงินที่ได้มาแลกกับน้ำบริโภคตามที่ต้องการใน

ลักษณะการใช้เงินแลกกับคุณภาพน้ำ ภาระหน้าที่กับเวลา และสุขภาพ ซึ่งน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นเพียงสิ่งเดียวที่จ่ายเงินซื้อมาแล้วสามารถยืนยันว่าจะได้ผลลัพธ์ที่คุ้มค่า

(3) กฎแห่งการบริโภคน้ำดื่ม

กฎแห่งการบริโภคน้ำดื่มเป็นกฎที่กำหนดรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง กฎนี้เป็นสิ่งที่กำหนดว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ทำได้หรือทำไม่ได้ อันประกอบด้วย กฎเกณฑ์ด้านคุณภาพ ความปลอดภัย และผลกระทบต่อสุขภาพของน้ำดื่ม ที่ต้องผ่านกระบวนการผลิตที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน โดยพิจารณาจากเครื่องหมายรับรองที่เกี่ยวกับน้ำดื่มและภาชนะบรรจุ ซึ่งเกณฑ์ดังกล่าวนี้มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อผู้บริโภคได้พบสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

เกณฑ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการได้มาของน้ำเพื่อการบริโภคนั้น ที่จะบ่งบอกถึงความน่าเชื่อถือของแหล่งของน้ำดื่มหรือรูปแบบของน้ำดื่มที่จะใช้ในการบริโภคว่าจะเป็นน้ำที่ดื่มได้หรือไม่ โดยที่ผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องพิจารณาถึงคุณภาพของน้ำดื่มโดยตรง เพียงทราบถึงแหล่งที่มาของน้ำดื่ม โรงงานผู้ผลิต บริษัทและเจ้าของแบรนด์ก็ทำให้มีความเชื่อมั่นว่าจะได้น้ำที่มีคุณภาพ ในเกณฑ์นี้ผู้บริโภคให้ความเชื่อมั่นกับน้ำดื่มบรรจุขวดในระดับที่แตกต่างกันตามคุณสมบัติและเงื่อนไขน้ำดื่มบรรจุขวด แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าการประปาจะเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตน้ำที่สะอาด และมีการยืนยันว่าน้ำประปาเป็นน้ำที่ดื่มได้ คนในชุมชนเมืองก็ยังไม่เชื่อมั่นว่าน้ำประปาจะเป็นน้ำที่ดื่มได้

ในส่วนของเกณฑ์การบริโภคน้ำดื่มที่สำคัญกับการดำรงชีวิตในกรุงเทพฯ ที่สำคัญอีกสองประการคือความสะดวกสบายและความคุ้มค่า หากรูปแบบการดื่มน้ำไม่สามารถทำให้เกิดความสะดวกสบายหรือทำให้เกิดความคุ้มค่าได้แล้วก็จะไม่ถูกเลือกให้เป็นรูปแบบการดื่มน้ำที่เป็นที่ยอมรับได้ ในส่วนนี้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นรูปแบบการดื่มน้ำที่มีความสะดวก พกพาง่าย น้ำหนักเบา จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของการบริโภคน้ำดื่ม

เกณฑ์สุดท้ายที่เป็นไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก คือ เกณฑ์พิจารณาด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นต้นกำหนดให้การดื่มน้ำที่ได้รับการยอมรับต้องเป็นการดื่มน้ำที่มีการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาผ่านกฎและทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่มดังที่ได้กล่าวไปข้างต้น จะพบว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาทำหน้าที่หลักของทรัพยากรน้ำเพื่อการบริโภค ซึ่งได้แพร่กระจายไปพร้อมกับการพัฒนาความเป็นเมือง ทั้งยังสอดคล้องกับกฎแห่งความหมายและกฎ

แห่งความถูกต้องชอบธรรมในการเลือกบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ดังนั้น การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีอยู่อย่างแพร่หลายจึงเป็นโครงสร้างหลักของการบริโภคน้ำดื่ม และกล่าวได้ว่าการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นวัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

5.1.2 พลวัตโครงสร้างกับความเป็นสถาบัน

ตามแนวคิดการสร้างโครงสร้างได้มองโครงสร้างเป็นแบบแบบทวิภาวะ (duality of the structure) กล่าวคือ ระบบและสถาบันจะเชื่อมโยงกันผ่านกิจกรรมของมนุษย์ซึ่งเน้นที่สถานะที่เป็นอยู่ของตัวแทนผู้กระทำการ โครงสร้างจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้คนเนื่องจากความรู้เกี่ยวกับสังคมที่ได้รับมาจากตัวแทน ทำให้ตัวแทนสามารถนำทางชีวิตประจำวันและตอบโต้กับวัตถุโดยรอบได้ และยังใช้ประโยชน์จากทั้งทรัพยากรทางเชิงวัตถุและทรัพยากรเชิงอำนาจที่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างของสังคมได้ แต่แต่ละบุคคลจะใช้โครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ ได้แก่ การตีความ บรรทัดฐาน และการจัดสรรสลับเปลี่ยนทรัพยากร เพื่อเป็นแนวทางในการกระทำของพวกเขา ขณะเดียวกันก็ผลิตซ้ำและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันไปพร้อมกัน

ความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธีระหว่างผู้กระทำการและโครงสร้างส่งผลให้เกิดการผลิตซ้ำและวิวัฒนาการของระบบสังคม ดังเช่น ในการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ผู้บริโภคจะปฏิบัติตามกฎและการเข้าถึงทรัพยากรอันเป็นโครงสร้างที่มี เมื่อมองกลับไปในอดีต คือ การบริโภคน้ำดื่มจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มีส่วนร่วมในการดำเนินการแบบกลุ่มเพื่อท้าทายหรือปรับโครงสร้างเพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง ดังนั้น โครงสร้างจึงไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวอยู่ตลอดเวลา แต่มีปฏิสัมพันธ์ผ่านการกระทำซ้ำของคนในสังคมซึ่งเชื่อมโยงกับโครงสร้างทำให้โครงสร้างเปลี่ยนแปลงไปสู่การที่มีน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามาแทนที่

กฎและทรัพยากรที่เป็นโครงสร้างถูกผลิตซ้ำหรือเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการกระทำของมนุษย์ แต่มีแนวโน้มที่จะผลิตซ้ำมากกว่า เนื่องจากชุดของความรู้ของกฎได้บ่งบอกวิถีการใช้ชีวิตและด้วยวิธีดังกล่าวจึงต้องใช้ทรัพยากรไปพร้อมกัน เช่น การเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน เราจึงสร้างโครงสร้างขึ้นในแต่ละวันเช่นกัน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจะเกิดขึ้นผ่านตัวแทน ด้วยการติดตามการกระทำและการสะท้อนกลับการกระทำของตัวแทนผ่านการไตร่ตรองชีวิตตลอดเวลาจึงสามารถเลือกแนวทางปฏิบัติใหม่ที่อยู่ภายใต้ความต้องการความมั่นคงในชีวิตทางสังคม ความต้องการนี้ทำให้เกิดความกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยทางกายภาพ เมื่อประกอบขึ้นกับความไม่รู้ทั่วไปของบุคคลจึงช่วยเพิ่มการผลิตรูปแบบที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าจนกลายเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากความสมัครใจที่จะกระทำการใด ๆ ซึ่งที่มีแนวโน้มจะปฏิบัติซ้ำไปซ้ำมากับโครงสร้างที่มีอยู่เดิมเพราะเรา

มีความต้องการอย่างลึกซึ้งในการรักษาความปลอดภัย ความรู้สึกมั่นคงและความสามารถในการคาดการณ์คงที่ ดังนั้น ขณะที่โครงสร้างกำหนดทางเลือกและพฤติกรรมของแต่ละบุคคล แต่การกระทำของแต่ละบุคคลกลับช่วยดำรงรักษาและผลิตซ้ำรูปแบบการสถาบันนี้ไว้เช่นกัน การผลิตซ้ำรูปแบบเดิมของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในชุมชนเมืองจึงเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับโครงสร้างทางสังคม ให้คงอยู่ต่อเนื่องยาวนาน เช่นกัน โดยสรุปได้ดังนี้

(1) น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในฐานะความหมายและตัวกลางในการสื่อสาร

ความหมาย

ภายใต้โครงสร้างของการบริโภคน้ำดื่ม น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้ให้ความหมายที่สอดคล้องกับกฎแห่งความหมาย และถูกตีความด้านความสะอาดปลอดภัย ผ่านกระบวนการผลิตที่ได้มาตรฐาน ตราสัญลักษณ์รับรองคุณภาพ สร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคว่า น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสิ่งที่ดีต่อสุขภาพ สร้างความสะดวกสบายลดภาระหน้าที่ที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดยังถูกใช้ตีความความหมายที่สามารถยกระดับสถานะทางสังคม อีกทั้งยังมีการสื่อสารความหมายแฝงไปพร้อมกับน้ำดื่มบรรจุขวดได้ เช่น ความเป็นตัวแทนของกิจกรรมการทำความดีเพื่อสังคม

(2) น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกและพลังอำนาจของผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภค

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดอำนวยความสะดวกให้กับผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคได้ใช้ทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายมีในการอำนวยความสะดวกให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดให้เป็นรูปแบบการดื่มน้ำที่สำคัญที่สุดของคนในชุมชนเมือง ซึ่งการเอื้อประโยชน์ของน้ำดื่มบรรจุขวดนี้เป็นใช้พลังอำนาจในการเอื้อประโยชน์โดยการโยกย้าย สับเปลี่ยน แทนที่ ทรัพยากรที่แต่ละฝ่ายเข้าถึงและครอบครองอยู่ได้อย่างลงตัว กล่าวคือ ผู้ผลิตสามารถผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดโดยใช้ทรัพยากรที่ตัวเองมี เช่น เทคโนโลยี ความรู้ บุคลากร จนผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดขายทำกำไรในท้องตลาดได้ ซึ่งมีผู้จัดจำหน่ายทำหน้าที่ในการจัดเก็บและขนส่งสินค้าไปยังมือผู้บริโภค โดยสินค้าเหล่านั้นที่มีความหลากหลาย ต่างตอบโจทย์ความต้องการของผู้บริโภคจนเป็นที่นิยม ทำให้ผู้ผลิตสามารถทำกำไรและมีกำลังในการผลิตได้อย่างต่อเนื่อง และมีแนวโน้มของการขยายตัวทางการตลาดได้มากขึ้น

ในส่วนการเอื้อประโยชน์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้จัดจำหน่าย ต่างมีการแบ่งปันช่องทางการทำเงินที่แตกต่างกัน ผู้ผลิต ทำให้น้ำที่ผลิต และสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับสินค้า ส่วนผู้จัดจำหน่ายทำหน้าที่ขนส่งสินค้าไปยังมือผู้บริโภค และสร้างความต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้บริโภค จนทำให้สินค้าสามารถจัดจำหน่ายได้มากยิ่งขึ้น

ขณะที่ ผู้บริโภคก็ได้รับประโยชน์จากน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้เข้าถึงน้ำที่สะอาดปลอดภัย มีความสะดวกสบาย จึงพร้อมที่จะใช้จ่ายเงินที่ตัวเองมีเพื่อหาซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดมาตอบสนองความต้องการของตัวเอง

(3) น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในฐานะทางเลือกของปฏิบัติการบริโภคน้ำดื่ม และการควบคุมให้การดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติกเป็นสิ่งปกติธรรมดา

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกไม่เพียงเป็นทางเลือกในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในชุมชนเมือง แต่เป็นทางเลือกหลักที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติการเพื่อการบริโภคน้ำดื่มที่เหมือนว่า จะได้รับการยอมรับในทุกขณะของการดำรงชีวิตในกรุงเทพฯ

ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย ต่างต้องแข่งกันเข่นขันสรรหารูปแบบวิธีการที่จะเอาชนะความต้องการที่แตกต่างของผู้บริโภคให้หลุดพ้นจากการปฏิเสธ เพราะมีการลงทุนเป็นเดิมพันในตลาดการซื้อมีน้ำดื่มบรรจุขวด ผู้ผลิตต้องสร้างผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพตามกระแสความต้องการของผู้บริโภค และต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับผู้จัดจำหน่าย

ผู้จัดจำหน่าย ต้องวางกลยุทธ์การจัดจำหน่ายสินค้าของตัวเองอย่างเหมาะสม ให้เหนือกว่าคู่แข่งทางการตลาดที่มีแนวโน้มขยายตัวสูงขึ้น และไปในทิศทางที่มีความหลากหลาย ผู้จัดจำหน่ายจะต้องกำหนดการวางตำแหน่งสินค้าในตลาด และวางกลยุทธ์ในการเข้าถึงผู้จัดจำหน่ายด้วยตนเอง และรวมถึงการเลือกสินค้าที่ดีที่สุดให้กับผู้บริโภค ทั้งการแข่งขันด้านช่องทางในการจัดจำหน่าย การจัดกิจกรรมทางการตลาด และราคา

ภายใต้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ ที่มีชีวิตเร่งรีบซับซ้อน คนในกรุงเทพฯ ต้องการน้ำดื่มที่มีคุณภาพให้กับตัวเองและครอบครัว การมีคุณภาพแม้จะเป็นไปตามความเชื่อส่วนตัวที่มีการโอนอ่อนผ่อนไปตามสถานการณ์แวดล้อม แต่คุณภาพน้ำต้องดีกว่าเมื่อต้องเลือกรูปแบบการดื่มน้ำให้กับคนในครอบครัว หรือได้รับอิทธิพลจากอำนาจกระทำการเหนือกว่าของบุคคลในครอบครัวที่ต้องฟังพากัน เช่น ต้องทำตามพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ หรือสามีหรือภรรยา และมีความเข้มข้นมากที่สุดเมื่อต้องอยู่กับคนในสังคมซึ่งยอมรับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำดื่มหลัก จึงต้องมีการคิดซับซ้อน และเป็นตัวกำหนดรูปแบบแนวปฏิบัติในการบริโภคน้ำดื่ม

จะเห็นว่าผู้ที่เกี่ยวทั้งสามฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่ายและผู้บริโภค ที่ตกอยู่ภายใต้โครงสร้างของวัฒนธรรมในการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด ต่างใช้ทรัพยากรตัวเองได้ถือครองและตีความหมายการบริโภคน้ำดื่มตามกฎแห่งความหมาย เพื่อที่จะเลือกแนวปฏิบัติในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดให้เป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นปกติธรรมดาของคนในชุมชนเมือง

คนในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ มีทางเลือกในการเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มได้หลากหลายตามเวลา สถานที่และโอกาสที่เกิดขึ้น จึงมีวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มได้หลากหลาย เช่น การดื่มน้ำฝน การดื่มน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ แต่ทว่า ด้วยสภาพแวดล้อมสังคม เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจวบกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของคนในชุมชนเมือง ด้วยสาเหตุและปัจจัยตามที่ได้วิเคราะห์ไปข้างต้น การที่น้ำดื่มบรรจวบกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของคนในชุมชนเมืองจึงเป็นโครงสร้างที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงผ่านการกระทำซ้ำของตัวแทนในสังคม เมื่อสมภาวะที่เกิดขึ้นจากทางเลือกในการสื่อสารตีความ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อเอื้อประโยชน์ในการบริโภคน้ำดื่ม และบรรทัดฐานในการบริโภคน้ำดื่มให้เป็นปกติวิสัยได้ส่งเสริมให้เกิดการกระทำซ้ำรูปแบบการดื่มน้ำดื่มบรรจวบพลาดิกลอยู่เช่นเดิม และมีแนวโน้มว่าจะเป็นการเสริมสร้างโครงสร้างการดื่มน้ำดื่มบรรจวบให้แข็งแกร่งมากขึ้น ดังนั้น โครงสร้างที่มีความแข็งแกร่งนี้ จึงกลายเป็นสถาบันที่มีความมั่นคง มีเสถียรภาพ จนกลายเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจวบของคนในชุมชนเมืองของไทย

5.1.3 การพัฒนาประเทศไทยที่มีผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง

แนวความคิดเกี่ยวกับ “การพัฒนา” เริ่มมีมาตั้งแต่อดีตกาลและสืบเนื่องต่อกันมาจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 แนวคิดการพัฒนาก็ได้รับความสนใจจากสำนักคิดทั่วโลกจนเกิดเป็นค่านิยมที่ใช้กันอย่างแพร่หลายจากปัญหาของสภาวะสงครามทำให้ต้องแสวงหาแนวทางและวิธีการเพื่อปรับปรุง พื้นฟู และแก้ไขสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง (ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์, 2558) สำหรับประเทศไทยแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาถูกกำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ใช้เป็นแม่บทหลักเพื่อวางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศจากคำแนะนำของธนาคารโลกให้มีการจัดตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นซึ่งปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ชาติชาย มุกสง, 2556) นับตั้งแต่ปี 2504 จนถึงปัจจุบันประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรวมแล้ว 13 ฉบับ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ค) ซึ่งแต่ละฉบับมีสาระสำคัญวิธีการและจุดเน้นแตกต่างกันเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในตอนเริ่มต้นเน้นผลักดันนโยบายทุนนิยมโลก เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากสหรัฐอเมริกาที่ต้องการช่วยเหลือประเทศไทยและกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่ให้กลายเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ด้วยการพยายามผลักดันนโยบายเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีนิยมหลังจีนปฏิวัติสำเร็จในปี 2492 (ชาติชาย มุกสง, 2556) ดังนั้นแนวโน้มในการพัฒนาจึงเป็นการสร้างบรรยากาศที่เป็นมิตรต่อการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศในกลุ่ม

ประเทศทุนนิยมภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกาและชาติอุตสาหกรรมชั้นนำของยุโรปอื่น และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของประเทศทั้งระบบไฟฟ้า ระบบประปา ระบบขนส่งทางรางและถนน สถานศึกษาตลอดจนโรงพยาบาลและสถานเอนกนาลัย เพื่อส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการสนับสนุนการลงทุนต้นอุตสาหกรรม ให้หลุดออกจากรายชื่อกลุ่มประเทศยากจน และแผนลำดับต่อมาได้ขยายขอบเขตการพัฒนาไปในด้านด้านสังคม การศึกษา การลดอัตราการเพิ่มของประชากร ฯลฯ (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, และสมบัติ ชูตินันท์, 2542)

แม้ว่าผลจากการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ถึงฉบับที่ 7 จะทำให้เศรษฐกิจขยายตัวเฉลี่ยร้อยละ 7-8 ต่อปี รายได้ต่อหัวของประชาชนเพิ่มจากปีละประมาณ 2,000 บาท เป็น 76,650 บาท สัดส่วนคนยากจนในปี พ.ศ. 2535 ลดจากร้อยละ 23.2 เป็น 11.4 ใน พ.ศ. 2539 บริการพื้นฐานต่าง ๆ ขยายตัวและกระจายไปทั่วประเทศ แต่ปรากฏปัญหาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การกระจายรายได้ ด้านสังคม ปัญหาครอบครัวแตกแยก ชุมชนล่มสลาย ความเมตตากฎาและความเอื้ออาทรที่เคยมีต่อกันลดลง และปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชน จึงได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิด ทิศทางและกระบวนการพัฒนาขึ้นใหม่ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนตั้งแต่ต้น มีการกำหนดวิสัยทัศน์หรือจุดหมายปลายทางของประเทศในอนาคตเพื่อให้ทุกฝ่ายใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการให้ไปสู่ทิศทางเดียวกัน เน้นการพัฒนาที่มีคนเป็นศูนย์กลางหรือจุดหมายสุดท้ายของการพัฒนา และการพัฒนาสู่ความยั่งยืน (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, และสมบัติ ชูตินันท์, 2542)

อย่างก็ตาม แม้จะมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาประเทศในสู่ความยั่งยืนแล้ว แต่ผลกระทบจากการพัฒนาที่เน้นขยายตัวทางเศรษฐกิจมากเกินไปผ่านระบบทุนนิยมเสรี และเน้นการพัฒนาความเป็นเมืองแบบกระจุกตัวที่เมืองหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดต่อเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ที่ทำให้เกิดการเติบโตทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของชุมชนเมือง และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชน รวมถึงการส่งผลกระทบต่อรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ ด้วยรูปแบบโครงสร้างของเศรษฐกิจที่เน้นระบบทุนนิยม ได้ส่งเสริมให้เกิดความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร (Wisaweisuan, 2009) โดยเฉพาะฝ่ายทุนที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้ทั่วถึงมากกว่า เนื่องจากเป็นฝ่ายครอบครองทรัพยากรอยู่เดิมในด้านทุน กำลังคน เทคโนโลยี

ความรู้ แม้รัฐจะเข้ามาบีบบาทในการจัดสรรทรัพยากรเพื่อให้เกิดความเสมอภาคและเท่าเทียมผ่านเครื่องมือต่าง ๆ เช่น กฎหมาย แต่กลับพบว่าเครื่องมือเหล่านั้นได้เอื้อประโยชน์ให้กับนายทุนในการเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรได้ดีกว่าคนทั่วไป เช่น การขออนุญาตการขุดเจาะน้ำบาดาล การเข้าใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำสาธารณะ

การสร้างความเป็นเมืองโดยที่รัฐได้สร้างสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น พบว่าเป็นการสร้างปิดบังทางน้ำนอกจากจะทำให้เกิดพิบัติภัยแล้ว ยังทำให้การเข้าถึงน้ำของคนในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ ซึ่งแต่ก่อนเคยได้ชื่อว่าเป็น “เมืองเวนิสแห่งตะวันออก” ที่สามารถเข้าถึงแหล่งน้ำตามธรรมชาติได้ดีกลับถูกปิดกั้นลง ผู้คนต่างหันหลังละเลยให้กับแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ประกอบกับการส่งเสริมอุตสาหกรรมที่มีการปล่อยน้ำเสีย ดังนั้นน้ำเสียจากโรงงานและชุมชน การเกษตร และการท่องเที่ยว จากความไม่ใส่ใจดูแลรักษาจากแนวทางการพัฒนาประเทศ ทำให้น้ำเกิดมลพิษเน่าเสียจนเป็นปัญหาร้ายแรงขึ้น อันส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน สัตว์น้ำ และระบบนิเวศ และรวมถึงรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่มด้วย

นอกจากมลพิษทางน้ำแล้ว การส่งเสริมการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ยังเป็นตัวเร่งให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร เมื่อเปรียบเทียบกับก่อนมีการใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 ปรากฏว่าประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทั้งด้านป่าไม้ แหล่งน้ำ แร่ธาตุ ฯลฯ หรืออยู่ในสภาพที่เรียกว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว (ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, และสมบัติ ชูตินันท์, 2542) ผู้คนต่างเข้าถึงน้ำได้อย่างอิสระปลอดภัยจากมลภาวะ เข้าถึงน้ำได้อย่างสะอาดและปลอดภัย ดังเช่นอดีตที่เคยบริโภคน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักของประเทศไทยได้ แต่ปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหามลพิษทางน้ำอย่างร้ายแรง

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยยังมาพร้อมกับความเชื่อด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งถูกนำมาใช้เป็นตัวขับเคลื่อนประเทศ และการออกกฎหมายต่าง ๆ ในส่วนของการบริโภคน้ำดื่ม ดังเช่นภายใต้การกำกับดูแลของกรมอนามัย (กรมอนามัย, 2563, 2565ก) กระทรวงสาธารณสุข เปิดเผยข้อมูลว่าคุณภาพน้ำฝนในครัวเรือนไม่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานน้ำบริโภค ยังส่งเสริมให้คนในชุมชนเมืองตระหนักถึงการบริโภคน้ำดื่มตามธรรมชาติ

ปัญหาประการสำคัญอีกประการหนึ่งจากการพัฒนาเมือง ทำให้การพัฒนาเป็นไปแบบกระจุกตัว ผู้คนต่างต้องการหลั่งไหลเข้ามาหาโอกาสในกรุงเทพฯ ทำในกรุงเทพฯ กลายเป็นพื้นที่รองรับทั้งคนที่ย้ายถิ่นฐานเข้ามาจากพื้นที่ชนบท คนที่อยู่ในเขตที่ความเป็นเมืองกรุงเทพฯ ขยายเข้าไปหา และคนในกรุงเทพฯ ที่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงความเป็นเมือง ที่อาจรู้สึกถึงภาวะไร้ราก (rootlessness) ผู้คนเริ่มแออัดกระจุกตัว เมื่อผู้คนมากขึ้นทรัพยากรในกรุงเทพฯ ที่มีอยู่

อย่างจำกัดต้องถูกแบ่งสรรออกไปตามความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้พื้นที่ในการพักอาศัยของแต่ละคนลดขนาดลงไปจากการพักอาศัยในพื้นที่โล่งกว้าง เข้าถึงน้ำดื่มได้หลากหลายกว่า อาจต้องย้ายไปพักอาศัยในพื้นที่ขนาดเล็กลงที่เป็นของตัวเอง หรือไปเช่าพักอาศัยในพื้นที่ของคนอื่น ความแออัดของพื้นที่ทำให้ไม่สามารถเลือกดื่มน้ำในรูปแบบเดิม ๆ และความเป็นเจ้าของพื้นที่ในเชิงขนาดพื้นที่และระยะเวลาครอบครองต่างมีส่วนในการตัดสินใจลงทุนอุปกรณ์ในการผลิตน้ำ ซึ่งมีผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำเช่นกัน

การพัฒนาที่ดูเหมือนว่าจะมีเป้าหมายให้คนมีความสะดวกสบายและมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น แต่ในอีกมุมหนึ่งการพัฒนาความเป็นเมืองนี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นครอบครัวและสังคม ด้วยความแออัดของความเป็นเมืองนี้ทำให้ครอบครัวมีขนาดเล็กลง ทุกคนที่มาอาศัยอยู่ในเมืองแม้จะเป็นครอบครัวเดียวกันแต่ต่างต้องมีหน้าที่ของตัวเองให้สำเร็จตามเป้าหมาย เช่น การเรียน การทำงาน ภาระหน้าที่ส่วนกลาง เช่นการจัดหาอาหารน้ำดื่มจึงมักถูกโยนออกไปนอกตัว คือ ซื้อหาจากนอกบ้าน หรือ การจ้างแม่บ้านจากภายนอก แตกต่างจากสมัยก่อนที่จะมีผู้เตรียมหาอาหารหรือน้ำดื่มซึ่งมักเป็นผู้ใหญ่ในบ้าน สำหรับในเมืองอาจพบเห็นคนกลุ่มนี้ได้ในกลุ่มคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีบ้านขนาดใหญ่ หรือเป็นผู้ที่เสียสละลาออกจากงานมาทำอาชีพ “แม่บ้าน” ที่อาจถูกมองว่าไม่ได้มีสถานะทางเศรษฐกิจ

การพักอาศัยแบบการรวมตัวกันของคนแปลกหน้าที่มาพักอาศัยในที่เดียวกันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันลักษณะฉาบฉวยและไม่แน่นแฟ้น ไม่อาจพึ่งพากันได้ในแบบการเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ดังสังคมในชนบทที่ผู้คนในหมู่บ้านเดียวกันมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีการแบ่งปันน้ำดื่มที่ได้จากการร่อนน้ำฝนใส่ตุ่มโองไว้น้ำบ้าน กลับถูกแทนที่ด้วยการบริการในระบบตลาดซื้อขาย เช่น ตู้หยอดเหรียญ หรือน้ำดื่มบรรจุขวด

ขณะที่น้ำประปาดูเหมือนจะเป็นทางเลือกที่สำคัญที่มาพร้อมกับการพัฒนาความเป็นเมือง รัฐได้วางแผนนโยบายให้ทุกพื้นที่ต้องมีน้ำประปาเข้าถึง และในอดีตคนในกรุงเทพฯ ได้พึ่งพาน้ำประปาเป็นน้ำเพื่อการบริโภค แต่พบว่าในกรุงเทพฯ ยังมีพื้นที่ที่น้ำประปายังเข้าไม่ถึง โดยเฉพาะในเขตของชุมชนแออัดที่ยังต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด รวมทั้งในบางพื้นที่ที่แม้มีน้ำประปาจะเข้าถึงบ้านเรือนในชุมชน แต่กลับพบปัญหากับน้ำประปา ทำให้ไม่ได้รับน้ำประปาที่สะอาด และต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดเช่นกัน

การเข้าถึงน้ำดื่มทางเลือกอื่นที่เกิดขึ้นกับคนเมืองภายใต้การพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่รายล้อมด้วยมลพิษและข้อจำกัดด้านพื้นที่ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มตามธรรมชาติแล้วจำเป็นต้องใช้น้ำประปาเพื่อการดื่มและการร่อนน้ำดื่ม แต่กลับต้องเผชิญกับความยากลำบาก

เพราะตะกอนจากน้ำประปาซึ่งเป็นดินที่จะนำมาใช้ต้มดื่ม อีกทั้งคุณสมบัติของน้ำประปาที่ไม่คงที่ และมีผลต่อน้ำที่ได้จากการต้มหรือการกรองโดยใช้เครื่องกรองน้ำสำหรับครัวเรือนที่ผู้บริโภคยังพบว่ายังมีกลิ่นหรือรสชาติที่แตกต่างไปตามลักษณะน้ำประปา นอกจากนี้ การเข้าถึงเครื่องกรองน้ำคุณภาพยังต้องอาศัยความรู้และกำลังทรัพย์เพื่อคัดเลือกเครื่องกรองน้ำที่มีคุณภาพ ทำให้คนในชุมชนเมืองยังคงต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดในที่สุด

5.1.4 สภาวะแปลกแยกในการใช้ชีวิตของคนในชุมชนเมืองที่ส่งผลต่อรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม

สังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่มาพร้อมลัทธิทุนนิยมส่งผลต่อการกระจายความเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตและทรัพยากรที่ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาค ผู้คนที่เข้าสู่เมืองต่างต้องอยู่ในสังคมแบบทุนนิยมแบบหลักเลียงไม่ได้ ภายใต้ระบบทุนนิยมนอกจากทำให้คนแปลกแยกจากธรรมชาติละเลยการใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว ความเป็นทุนนิยมยังทำให้คนที่อาศัยในกรุงเทพฯ เกิดการแปลกแยกต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดในตลาด

เมื่อการพัฒนายึดอัตราการเติบโตเชิงเศรษฐกิจเป็นที่ตั้ง คนในชุมชนเมืองจึงต้องมีการะหน้าที่ทำงานเพื่อแลกกับเงินตราเพื่อเพิ่มพูนให้ระบบเศรษฐกิจขยายตัว แทนที่จะทำงานเพื่อแลกกับสิ่งที่ต้องการ จึงเกิดความแปลกแยกระหว่างคนกับงาน ความแปลกแยกนี้รวมไปถึงความแปลกแยกในรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มซึ่งอาจพิจารณาได้เป็น 4 ประการ คือ

(1) แรงงานแปลกแยกจากผลผลิตที่ตัวเองทำ

แรงงานที่อยู่ในกรุงเทพฯ ต่างมีหน้าที่ที่แต่ละคนได้รับมอบหมายภายใต้ระบบการทำงานแบบแบ่งงานกันทำของแนวคิดแบบทุนนิยม บ้างก็ต้องทำงานในสาขาวิชาชีพต่างๆ เพื่อผลิตสินค้าและบริการ บ้างก็ต้องเรียนหนังสือเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าเพื่อก้าวเข้าสู่สังคมการทำงานที่ตนเองสามารถเลือกงานที่ต้องการทำได้ แต่ภายใต้หน้าที่ที่ทุกคนได้ปฏิบัติกรอยู่นั้นกลับเป็นการใช้แรงงานความคิด แรงงานกาย แรงงานใจไปเพื่อผลิตสินค้าและบริการตามสั่งของนายทุน ซึ่งผลผลิตที่ได้นั้นกลับไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของตนเอง แต่กลับเป็นการสร้างความมั่งคั่งให้กับนายทุน แรงงานก็ยังคงอยู่มีสถานะทางเศรษฐกิจในระดับเท่าเดิม ยังคงต้องใช้ชีวิตแบบเดิมๆ และมีรูปแบบการดื่มน้ำดื่มแบบเดิมที่ไม่มีทางเลือก

(2) แรงงานแปลกแยกไปจากกระบวนการทำงาน

แรงงานที่อยู่ในกรุงเทพฯ ไม่ได้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการผลิต แต่ถูกบังคับด้วยความจำเป็นที่ต้องใช้แรงงานตัวเองขายแลกเงินในระบบตลาด ทำให้ขาดอิสระ ถูกแยกส่วนทำหน้าที่ไม่สามารถเชื่อมโยงการทำงานแต่ละส่วนได้ ดังนั้น ทุกส่วนต้องพยายามทำหน้าที่ของตัวเองแข่งกับเวลา เพื่อให้ได้งานที่สำเร็จออกมาตามเป้าหมายที่ถูกตั้งไว้ มิฉะนั้นอาจไม่ได้รับรางวัลหรือ

การถูกลดโทษ ลดชั้นเงินเดือน ทุกหน้าที่มีความสำคัญ ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบในการบริโภคน้ำดื่ม การที่จะใช้เวลาในเตรียมน้ำให้กับตัวเองที่มีความซับซ้อน หรือแม้กระทั่งการเดินไปดื่มน้ำที่พื้นที่ที่ได้รับการจัดเตรียมไว้ก็ยังดูเหมือนเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางไม่ให้เกิดการทำงานในหน้าที่ จึงจำเป็นต้องพิจารณาปรับเปลี่ยนน้ำดื่มสำเร็จรูป เพียงเปิดฝาดื่มได้ และมีพร้อมพกพาไปได้ใกล้ตัว หยิบดื่มได้ทันที

(3) แรงงานแปลกแยกไปจากสิ่งมีชีวิตอื่น

แรงงานที่ทำงานในระบบเปรียบเหมือนเป็นเพียงฟันเฟืองเล็ก ๆ ที่ไม่มีความสำคัญ นายทุนสามารถหาฟันเฟืองตัวใหม่มาทดแทนได้เสมอเมื่อเกิดปัญหา แรงงานจึงต้องตั้งใจทำงานหาเลี้ยงชีพจึงขาดปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นรวมทั้งครอบครัว ดังนั้น ความสัมพันธ์ในครอบครัว เพราะแรงงานต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจทั้งหมดไปกับภาระหน้าที่ที่อยู่เบื้องหน้าเพื่อรักษาตำแหน่งงานให้ดีที่สุด การเตรียมอาหารน้ำดื่มที่แต่ก่อนเคยมีการแบ่งหน้าที่กันและความเกื้อกูลกันก็ลดน้อยถอยลง ในครอบครัวกลับอยู่กันอย่างพึ่งพาตัวเอง

(4) แรงงานแปลกแยกไปจากคนอื่น

แรงงานที่อยู่ในระบบขาดความรู้สึกเอื้ออาทรต่อกัน ในแต่ละวันต่างคนต้องดิ้นรนเอาตัวรอด ถูกแบ่งแยกแรงงานและความตระหนักรู้ถูกแยกออกจากการควบคุมโดยโครงสร้างของงาน สถานะของการทำงานที่เกิดขึ้นนี้ทำให้แรงงานขาดความผูกพันอาหารซึ่งกันและกัน และอยู่กันแบบต่างคนต่างอยู่ การร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อเลือกรูปแบบน้ำในชุมชนและการแบ่งปันกันในชุมชน ดังเช่นในอดีตหมดไป จึงต้องพึ่งพาน้ำดื่มที่ปรากฏในท้องตลาด

ความแปลกแยกที่กล่าวไปข้างต้น ทำให้แรงงานในระบบทุนนิยมกลายเป็นทั้งสินค้าและผู้บริโภคในเวลาเดียวกัน ดังนั้น ในการบริโภคน้ำดื่ม คนที่พักอาศัยในกรุงเทพฯ ที่ต้องมาใช้แรงงานในกรุงเทพฯ ที่ดูเหมือนจะมีทางเลือกในการบริโภคน้ำดื่มได้ แต่แท้จริงกลับไม่สามารถเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่สามารถจัดการเตรียมเองได้ แต่ต้องใช้แรงงานตัวเองไปแลกกับเงินตรา แล้วนำเงินตราที่หามาได้นั้นไปซื้อหาน้ำที่ให้บริการอยู่ในท้องตลาด และเป็นผลิตภัณฑ์ที่ถูกผลิตขึ้นเป็นการเฉพาะของกลุ่มนายทุนอีกกลุ่มหนึ่งที่พร้อมจะสร้างกำไรจากผลิตภัณฑ์น้ำดื่ม ความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตและการบริโภคของแรงงานที่อยู่ในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ จึงเป็นไปโดยอ้อมแทนที่จะเป็นอย่างธรรมชาติและโปร่งใส โดยทำผ่านตลาด เงินตรา ราคา การแข่งขัน และผลกำไร ซึ่งเป็นเครื่องมือของการแลกเปลี่ยนสินค้า สะท้อนให้เห็นในรูปแบบของมูลค่าแลกเปลี่ยน (exchange-value) แทนที่มูลค่าใช้สอย (use-value) ที่ย่อมผูกขาดราคาด้วยระบบ

ตลาด ซึ่งแรงงานมีอำนาจต่อรองได้เพียงเล็กน้อย คนในชุมชนเมืองจึงจำยอมต้องซื้อน้ำดื่มที่พร้อมให้บริการที่ปรากฏตัวในท้องตลาด

5.1.5 วัฒนธรรมบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด: สินค้าจากระบบทุนนิยม

วัตถุประสงค์ของน้ำดื่มบรรจุขวดแรกเริ่มเป็นการลำเลียงน้ำออกจากบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ให้กับคนภายนอก ต่อมาเมื่อมีการศึกษาแร่ธาตุภายในน้ำจึงมีการออกจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีแร่ธาตุตามธรรมชาติในร้านขายยาชั้นนำ และภายหลังเมื่อคนตระหนักรู้และให้ความสำคัญของคุณภาพของน้ำมากขึ้น จึงถูกใช้บรรจุน้ำที่ผ่านกรรมวิธีในการบำบัดกำจัดสิ่งเจือปนให้กลายเป็นน้ำเปล่าที่มีคุณภาพพร้อมดื่ม ดังนั้น ประโยชน์ใช้สอยที่แท้จริงของน้ำดื่มบรรจุขวดในปัจจุบันจึงเป็นการจัดเก็บและลำเลียงน้ำดื่มที่มีคุณภาพพร้อมดื่มไปยังผู้บริโภคเพื่อการดับกระหายและเพิ่มสารน้ำในร่างกาย

ภายใต้รูปลักษณ์ “น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก” ที่เสนอจะธรรมดา นอกจากจะมีประโยชน์ใช้สอยของน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีต่อผู้บริโภคเพื่อดับกระหายแล้ว น้ำดื่มบรรจุขวดยังถูกแต่งองค์ทรงเครื่องด้วยฝ่ายผลิตและผู้จัดจำหน่ายซึ่งเป็นนายทุนในระบบทุนนิยมให้มีภาพลักษณ์เป็นมิตรต่อผู้บริโภค โดยเฉพาะคนในชุมชนเมืองที่มีความเร่งรีบแข่งขันอยู่ตลอดเวลา น้ำดื่มบรรจุขวดได้เปิดแขนต้อนรับผู้บริโภคที่ได้รับความเจ็บปวดอ่อนล้าจากการใช้ชีวิตในเมือง แต่กลับไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดซึ่งเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตได้ ด้วยการปรากฏตัวในรูปแบบที่ผู้บริโภคสามารถพบเห็นได้ทุกที่ทุกเวลา มีขนาดและน้ำหนักให้เลือกหลายรูปแบบตามวัตถุประสงค์ตามแต่ที่ผู้บริโภคต้องการ ทั้งใช้ในการเดินทาง พกพาส่วนตัว หรือแม้กระทั่งในครัวเรือน และยังไม่มีภาระบรรจุกฎเกณฑ์ในการถือติดตัวเพื่อนำกลับไปล้างทำความสะอาดหรือการคืนขวด ทั้งยังสามารถเข้าถึงง่ายผ่านช่องทางตลาดที่มีบริการส่งถึงมือผู้บริโภคหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่บนท้องถนน กระทั่งถึงการให้บริการส่งถึงบ้าน

ในระบบของผู้จัดจำหน่ายที่เกี่ยวข้องกับการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวด ทุกฝ่ายจะได้รับการแบ่งส่วนกำไรอย่างเป็นไปได้ ตั้งแต่พ่อค้าคนกลางขนาดใหญ่ กลางและเล็ก ที่ต่างมีทรัพยากรที่สามารถจัดสรรปันส่วนไปตามระบบได้อย่างราบรื่น จนกระทั่งถึงผู้จัดจำหน่ายลำดับสุดท้ายก่อนถึงมือผู้บริโภค

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดถูกทำให้กลายเป็นสินค้าภายใต้การผลิตแบบอุตสาหกรรม จึงมีการจัดระบบระเบียบให้มีมาตรฐานหนึ่งเดียวกันตั้งแต่การผลิตขวดแรกถึงขวดสุดท้าย มีการกำหนดมาตรฐานในส่วนกระบวนการผลิตน้ำและบรรจุภัณฑ์ การขนส่ง และการจัดจำหน่าย โดยยืนยันด้วยตราคุณภาพและแบรนด์สินค้า ภายในสภาวะมลพิษต่าง ๆ ที่รุมล้อมตัวของผู้ใช้ชีวิตใน

กรุงเทพฯ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ยิ่งเป็นสิ่งตอกย้ำสัญลักษณ์ความหมายซึ่งเป็นมายาคติให้ผู้บริโภคเกิด ความมั่นใจว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำที่มีคุณภาพดีที่สุดในตลาด และจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกมากที่สุด

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดได้กลายเป็นสินค้าซึ่งได้รับความนิยม และเป็นที่พึงพิงของคนใน ชุมชนเมือง นายทุนที่มีความพร้อมทั้งกำลังทุนและแรงงานยิ่งสะสมทุนเพื่อขยายการผลิตอย่าง ต่อเนื่อง ตลาดที่น้ำดื่มบรรจุขวดยังคงได้รับความนิยมในตลาด โดยนายทุนไม่สนใจแค่เพียงมูลค่า ใช้สอยแต่กำหนดมูลค่าแลกเปลี่ยนที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างความต้องการสินค้า หรือระหว่างบุคคลและสิ่งของที่เป็นเป้าหมายของการคำนวณและการแสวงหาผลประโยชน์ของ นายทุน นายทุนได้สร้างความต้องการอื่นแทนที่ความต้องการโดยธรรมชาติของผู้บริโภคในน้ำดื่ม บรรจุขวดเพียงเพื่อการดับกระหายที่ได้สูญหายไปอย่างสิ้นเชิง กลายเป็นแบบแผนความต้องการ ของผู้บริโภคที่มากเกินไปจนความจำเป็นตามธรรมชาติ

ความต้องการที่ถูกสร้างขึ้นได้ถูกกำหนดขึ้นเป็นแบบแผนจนเกิดเป็นวัฒนธรรม บริโภค (consumer culture) ของน้ำดื่มบรรจุขวด ที่พยายามถ่ายทอดเรื่องราวความหมายและ สร้างความถูกต้องชอบธรรมให้กับน้ำดื่มบรรจุขวด ผ่านการศึกษาเล่าเรียน และการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ที่ปรากฏอยู่ทุกหนแห่งล้อมรอบผู้บริโภคที่อยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งความหมายในด้าน ความสะอาดปลอดภัย สุขภาพ ความสะดวกสบาย ความคุ้มค่า และยังเป็นตัวแบ่งสถานะทาง สังคมทำให้คนการเข้าใจเกี่ยวกับมาตรฐานและฐานะทางสังคมแตกต่างกันไป ทำให้ผู้บริโภคเกิด ความเชื่อมั่นในคุณภาพของน้ำดื่มบรรจุขวด ผ่านมาตรฐานและเกณฑ์คุณภาพที่ถูกสร้างขึ้น และ ได้รับความสนับสนุนการกฎเกณฑ์ฝ่ายรัฐยืนยันความสมบูรณ์ของความถูกต้องชอบธรรมให้กับน้ำ ดื่มบรรจุขวด

นอกจากนี้ ฝ่ายทุนยังได้ส่งเสริมให้เกิดการบริโภคที่มากขึ้นผ่านกิจกรรมส่งเสริม การตลาดที่มีอยู่หลากหลายไม่เฉพาะกับตัวสินค้าที่มีการลด-แลก-แจก-แถม ที่ทำให้ความต้องการ ของผู้บริโภคเพิ่มขึ้นแม้ไม่มีความจำเป็นในขณะนั้น รวมถึงการอำนวยความสะดวกในการจัดส่ง สินค้าถึงมือผู้บริโภคเท่านั้น ยังมีการสร้างภาพลักษณ์ให้สินค้ามีตัวตนเพื่อให้มีความใกล้ชิดกับ ผู้บริโภคผ่านตัวแทนที่เป็นแบรนด์แอมบาสเดอร์ หรืออินฟลูเอนเซอร์ ที่น่าเชื่อถือ พร้อมกับยังสร้าง สโลแกนให้จดจำความเป็นแบรนด์สินค้าเพื่อสร้างความแตกต่างกับคู่แข่ง

น้ำดื่มบรรจุขวดยังกลายเป็นตัวแทนความดีให้กับเจ้าของแบรนด์สินค้า เพื่อใช้ใน กิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ เช่น การดักบาตร กิจกรรมโรงเรียน กิจกรรมของหน่วยงานราชการ การ บริจาคน้ำดื่มบรรจุขวดในช่วงวิกฤตการณ์ เช่น ช่วงวิกฤตการณ์โควิดที่เพิ่งผ่านมา ทำให้น้ำดื่ม

บรรจขวดพลาสติกกลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในกลไกของการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับแบรนด์สินค้า ด้วยเหตุนี้เอง น้ำดื่มบรรจขวดจึงได้รับความนิยมไปยังกลุ่มธุรกิจที่ไม่ได้มีโรงงานผลิตน้ำดื่มบรรจขวดเอง แต่ใช้การส่งผลิตน้ำดื่มบรรจขวด เพื่อนำน้ำดื่มบรรจขวดมาเป็นใบเบิกทางในการแนะนำแบรนด์สินค้าและตัวเอง เช่น ตามสถานีบริการน้ำมันที่มักจะมีการแถมน้ำดื่ม เพื่อเป็นการกระตุ้นยอดขาย หรือการแจกน้ำดื่มที่มีชื่อบริษัท หรือ ในนามของสมาชิกทางการเมืองเพื่อทำให้ผู้บริโภครับน้ำดื่มไป ยอมรับการแนะนำตัวโดยไม่อาจปฏิเสธได้

น้ำดื่มบรรจขวดที่ถูกทำให้กลายเป็นสินค้า จึงไม่ได้ไร้เดียงสาอีกต่อไป แต่กลายเป็นตุ๊กตาหน้ายิ้มใจกว้าง มีมนุษยสัมพันธ์ดีรับแก้ปัญหาการบริโภคน้ำดื่มให้กับคนในชุมชนเมืองทุกคน ที่แฝงไปด้วยอำนาจบังคับผู้บริโภคและผลประโยชน์ของนายทุนกับผู้ที่ต้องการสร้างผลประโยชน์จากน้ำดื่มบรรจขวด

5.1.6 กับดักของคนเมืองที่รวมไว้ในน้ำดื่มบรรจขวดพลาสติก

น้ำดื่มบรรจขวดพลาสติกที่เข้ามาพร้อมความทันสมัยและการพัฒนาความเป็นเมืองได้สร้างความน่าเชื่อถือให้เป็นที่พึ่งพาได้ ดูเหมือนการบริโภคน้ำดื่มผ่านน้ำดื่มบรรจขวดจะเป็นสิ่งที่ลวงตัวและแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชนเมืองทุกประการ แต่เบื้องหลังความสำเร็จของน้ำดื่มบรรจขวดน้ำกลับแฝงไปด้วยกับดักที่ดักจับคนในชุมชนเมืองให้เข้าสู่วัฒนธรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่ม

(1) กับดักของคุณภาพน้ำ

ด้วยมุมมองของคุณภาพน้ำผ่านความเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งได้รับการแนะนำและยอมรับผ่านกลไกของการพัฒนาสู่ความทันสมัย คุณภาพน้ำที่นำมาบริโภคได้นั้น จะต้องเป็นน้ำที่มีความสะอาดปลอดภัย ดีต่อสุขภาพในทางวิทยาศาสตร์ ทั้งในเชิงคุณสมบัติ สิ่งเจือปน และปริมาณน้ำที่จำเป็นต่อดื่ม และมีการกำหนดคุณภาพผ่านการรับรองมาตรฐาน ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้เขียนเรื่องราว ในฐานะนักวิทยาศาสตร์และผู้ออกกฎหมาย ซึ่งผู้บริโภคโดยทั่วไปไม่อาจจะทำให้เข้าถึงเกณฑ์คุณภาพเหล่านั้นได้ แต่การที่จะทำให้เรามีคุณสมบัติผ่านเกณฑ์ที่กำหนดนั้น จะต้องเป็นผู้ครอบครองทรัพยากรเงินทุน ความรู้ บุคลากร เทคโนโลยี กฎหมายเหล่านั้นจึงเป็นการเอื้อประโยชน์ให้กับนายทุนผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจขวดให้สร้างน้ำดื่มที่คุณภาพเหล่านั้นได้

ในขณะที่น้ำประปาเป็นตัวแทนของน้ำสะอาดที่คนในชุมชนเมืองสามารถเข้าถึงได้ การที่การประปาขู่นโยบาย “น้ำประปาดื่มได้” แต่กลับไม่สามารถทำให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในน้ำประปาว่าสามารถเป็นเช่นนั้นได้ ผู้บริโภคในชุมชนเมืองจึงไม่อาจเข้าถึงน้ำสะอาดด้วย

วิธีการอื่นที่สามารถหลุดพ้นจากกับดักที่น้ำดื่มบรรจุขวดได้สร้างขึ้น และมองว่าหากไม่มีน้ำดื่มบรรจุขวดก็ไม่ต้องไปหาน้ำสะอาดดื่มได้จากที่ไหนแล้ว

(2) กับดักด้านความสะดวกสบาย

การบริการที่ดีจากผลิตภัณฑ์และการจัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวด ผ่านช่องทางการจัดจำหน่ายต่าง ๆ จนถึงมือผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภครู้สึกถึงความสะดวกสบาย ทั้งในรูปแบบการเข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา เป็นน้ำที่พร้อมดื่มได้ทันที โดยผู้บริโภคสามารถเลือกรูปแบบผลิตภัณฑ์หรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของน้ำบรรจุขวดได้ตามความต้องการ โดยไม่ต้องจัดเตรียมภาชนะอื่นใดเพิ่มเติม ที่สำคัญคือไม่ต้องเสียเวลาในการเตรียมน้ำและภาชนะ รวมถึงการล้างภาชนะภายหลังการดื่มน้ำแล้ว จะทั้งขวดน้ำที่ดื่มเมื่อไหร่ก็ได้ แม้ว่าจะดื่มน้ำในขวดไม่หมดก็ตาม ล้วนเป็นกับดักของน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการเหล่านี้ แม้ว่าจะมีการรณรงค์สร้างความตระหนักถึงผลกระทบของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่มี เช่น ด้านสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่เมื่อคนชุมชนเมืองติดกับดักความสะดวกสบายเหล่านี้จึงไม่พยายามคิดหาวิธีการอื่นใหม่ ๆ หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม แต่ยังคงต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด กระทั่งกล่าวว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นน้ำที่ขาดไม่ได้

นอกจากนี้ การเข้าถึงน้ำด้วยวิธีการอื่น ๆ เช่นการขุดเจาะน้ำบาดาลใช้เองก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ระเบียบที่มีความซับซ้อน ต้องให้ผู้เชี่ยวชาญ และมีข้อห้ามในการขุดเจาะน้ำบาดาลในกรุงเทพฯ จึงทำให้น้ำบาดาลไม่เป็นที่นิยมเพราะไม่สะดวกสบาย การนำน้ำบาดาลมาใช้บริโภคก็ยังคงต้องนำขึ้นมาผ่านกระบวนการปรับสภาพน้ำให้สามารถบริโภคน้ำได้ ซึ่งต้องใช้งบประมาณและเครื่องมือเฉพาะที่ไม่ได้ทำให้เกิดความสะดวกสบาย อีกทั้งน้ำประปาแม้ว่าผู้บริโภคน้ำดื่มในกรุงเทพฯ จะสามารถเข้าถึงน้ำประปาได้ที่หน้าก๊อกน้ำ แต่น้ำประปาก็ยังคงมีปัญหาเรื่องคุณภาพและความน่าเชื่อถือ คนในกรุงเทพฯ จึงไม่อาจหลุดพ้นจากกับดักนี้ได้

(3) กับดักแห่งความคุ้มค่า

ความคุ้มค่าเป็นการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่สูญเสียไปกับสิ่งที่ได้กลับมา ผู้บริโภคในชุมชนเมืองนอกจากจะถูกบังคับให้มีความแปลกแยกจากสิ่งที่ตัวเองผลิตคือการจัดหา น้ำดื่มด้วยตัวเองในรูปแบบต่าง ๆ จนต้องไปพึ่งพาสິงที่ตัวเองไม่ได้ผลิต คือ น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่มีขายในท้องตลาด โดยใช้เงินตราที่มาจากการขายแรงงานของตัวเองในระบบมาซื้อหา น้ำดื่มบรรจุขวด แต่กลับมองว่าน้ำดื่มบรรจุขวดที่ได้มาคุ้มค่าเมื่อแลกกับเงินตราที่หามาได้ ผู้บริโภคมองว่าราคาของน้ำดื่มบรรจุขวดที่ถูกตั้งขึ้นเป็นราคาที่รับได้และคุ้มค่า ซึ่งราคาเป็นกับดักที่สำคัญที่นายทุนใช้ในการต่อรองกับความต้องการของผู้บริโภค

น้ำดื่มบรรจุขวดที่มีในตลาดถูกกำหนดราคาขายไว้หลายรูปแบบ ทั้งแบบส่งและแบบปลีก การกำหนดราคาขายแบบส่งเป็นเรื่องระหว่างทางของการจัดจำหน่าย การกำหนดราคาขายแบบปลีกเป็นการขายให้กับผู้บริโภค ซึ่งราคาขายแบบปลีกของน้ำดื่มบรรจุขวดก็มีความแตกต่างตามการวางตำแหน่งของแบรนด์สินค้าของผู้ผลิต ซึ่งโดยมากจะมาจากต้นทุนการผลิต การจัดจำหน่าย และการสร้างภาพลักษณ์ ตั้งแต่ราคาแพคละ 60 บาท ไปจนกระทั่ง 3-4 แพค 100 บาท เมื่อราคาขายหรือเงินตราที่ต้องจ่ายไปเพื่อแลกมากับระดับคุณภาพน้ำที่ผู้บริโภคแต่ละคนต้องการตรงกัน ผู้บริโภคน้ำจึงมองว่าการใช้จ่ายเพื่อให้ได้น้ำที่มีคุณภาพตามต้องการนั้นมีความคุ้มค่า ราคาขายของน้ำดื่มบรรจุขวดที่แตกต่างกันนี้จึงเป็นกับดักแบบกระชอนเล็กใหญ่ที่ถูกสร้างขึ้นด้วยความแตกต่างให้กับผู้บริโภคที่มีความต้องการต่างกัน

กับดักแห่งความคุ้มค่าอีกประการหนึ่ง คือ ความคุ้มค่าของสุขภาพที่ต้องสูญเสียไป เพราะคนเราไม่มีโอกาสที่สองในการเลือกการดำเนินชีวิตใหม่ สุขภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญ ผู้บริโภคหลายคนที่ได้รับประสบการณ์การดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่นของคนในอดีต เช่น การดื่มน้ำต้ม หรือการดื่มน้ำประปา ซึ่งพบว่าทำให้เกิดผลกระทบต่อร่างกาย จึงเลือกที่จะดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด ซึ่งเป็นราคาที่รับได้ และลดความเสี่ยงต่อสุขภาพ

(4) กับดักแห่งความทันสมัย

ในยุคแห่งความทันสมัย ที่มาพร้อมกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจนทำให้คนในชุมชนเมืองยอมรับในคุณภาพของน้ำดื่มบรรจุขวดว่าเป็นน้ำดื่มที่ดีที่สุด เพราะมีกรรมวิธีการผลิตที่ทันสมัยตรวจสอบได้ ได้มาตรฐาน จนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมหลักของคนในชุมชนเมือง

ภายใต้สังคมแห่งความทันสมัยการแบ่งชนชั้นของคนในสังคมไม่ได้ขึ้นกับกำพืดหรือชาติกำเนิดเหมือนในอดีต แต่ใช้รูปแบบการบริโภคเป็นตัวกำหนดชนชั้นคนในสังคม เกิดเป็นวัฒนธรรมแห่งการบริโภค (consumer culture) ที่ใช้แบ่งชนชั้น รูปแบบการบริโภคน้ำดื่มจึงเป็นสิ่งที่ใช้ในการแบ่งชนชั้นหรือสถานะทางสังคม ขณะที่น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นตัวแทนแห่งความทันสมัย คนในชุมชนที่เลือกรูปแบบการดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่นอาจมีความตะขิดตะขวงใจในการดื่มน้ำในรูปแบบอื่นนอกจากการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด โดยเฉพาะขณะที่อยู่กับคนอื่นในสังคมการเรียนหรือการทำงาน อาจถูกแบ่งชั้นว่าเป็นกลุ่มคนที่มิสถานะต่ำกว่า ทำให้จำยอมต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองมาดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด

นอกจากนี้ ภายใต้การพัฒนาสังคมความเป็นเมืองไปสู่ความทันสมัยแบบทุนนิยม นายทุนพยายามหาช่องทางทำกำไรกับสิ่งที่ได้ลงทุน จึงสร้างกระแสความต้องการให้เกิด

ขึ้นกับผู้บริโภคเกินกว่าความต้องการที่แท้จริงตามธรรมชาติ โดยอาศัยช่องทางการตลาด ผ่านการโฆษณา การจัดกิจกรรมกระตุ้นการซื้อสินค้าให้กับผู้บริโภค และการสร้างภาพลักษณ์ที่เป็นมิตรต่อผู้บริโภค

กับดักรับของความเป็นเมืองภายใต้การพัฒนาสู่ความทันสมัยที่มีการกระจายทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียม ผู้จัดจำหน่ายที่มีการครอบครองพื้นที่ในการจัดจำหน่ายและทรัพยากรน้ำดื่มที่ดีกว่า มีอำนาจเหนือผู้บริโภคบังคับให้ผู้บริโภคต้องยอมซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดในรูปแบบและราคาตามที่ผู้จัดจำหน่ายกำหนด เช่น ตามสถานที่เฉพาะ ในสถานบริการต่าง ๆ หรือในงานกิจกรรมที่ผู้บริโภคไม่อาจเข้าถึงน้ำด้วยวิธีการอื่นได้ จึงจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำดื่มเท่าที่ผู้จัดจำหน่ายซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่จะจัดหามาให้

สิ่งเหล่านี้เป็นกับดักรับของความทันสมัยซึ่งได้สร้างกระบวนการที่ทำให้คนในชุมชนเมืองเลือกที่จะปฏิบัติการในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดและปฏิเสธการดื่มน้ำดื่มแบบอื่น ๆ ของตัวเองของคนในครอบครัว และของคนอื่น ซึ่งปฏิบัติการนี้ได้ถูกกระทำซ้ำไปซ้ำมาอยู่ภายใต้การพัฒนาสู่ความทันสมัยของคนในกรุงเทพฯ

5.1.7 การเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยเป็นหน้าที่ของใคร

น้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต การเข้าถึงน้ำดื่มที่มีคุณภาพเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ทุกคน การเข้าถึงน้ำสะอาดเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 72 (2560) และตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ที่กำหนดแนวทางการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถในการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นหลัง (Brundtland, 1987) ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำถูกกำหนดไว้ในเป้าหมายที่ 6 สร้างหลักประกันเรื่องน้ำและการสุขาภิบาล ให้มีการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้ สำหรับทุกคน ซึ่งได้กำหนดเป้าหมายย่อยเกี่ยวกับน้ำเพื่อการบริโภคไว้ในเป้าหมายย่อย 6.1 ให้ทุกคนเข้าถึงน้ำดื่มที่ปลอดภัยและมีราคาที่สามารถซื้อหาได้ ภายในปี พ.ศ. 2573 และเป้าหมายย่อย 6.4 เพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำในทุกภาคส่วนและสร้างหลักประกันว่าจะมีการใช้น้ำและจัดหาน้ำที่ยั่งยืน เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ และลดจำนวนประชากรที่ประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ภายในปี พ.ศ. 2573 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565ข, 2567)

เมื่อน้ำเป็นปัจจัยขั้นพื้นฐานของประชาชนประกอบกับเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐจึงมีหน้าที่ในการบริหารจัดการน้ำให้กับประชาชน แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายด้าน

การกระจายสาธารณูปโภค พบว่าในปี พ.ศ. 2562 สมาชิกในครัวเรือนทั่วประเทศเข้าถึงแหล่งน้ำสะอาดเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 98 ในปี 2559 เป็นร้อยละ 99.5 ผ่านน้ำประปา น้ำบาดาล น้ำบ่อขุด น้ำฝน รถบรรทุกน้ำ น้ำบรรจุภัณฑ์ และตู้กดน้ำ แต่จากข้อมูลในปี 2562 กลับพบว่ามีน้ำบริโภคในครัวเรือนที่ผ่านเกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้เพียงร้อยละ 40.70 ลดจากร้อยละ 43.6 ในปี 2559 (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2567, น. 178) รัฐจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาและปรับปรุงระบบประปาอย่างจริงจังให้ได้มาตรฐานเหมาะสำหรับการบริโภค และให้ครอบคลุมพื้นที่ ซึ่งแม้กระทั่งในกรุงเทพฯ ยังพบว่าในพื้นที่ที่น้ำประปายังเข้าไม่ถึง เช่น ในชุมชนแออัด ซึ่งความเป็นมาตรฐานจะต้องมีการตรวจวัดคุณภาพตั้งแต่หน้าโรงงานผลิตตลอดจนในท่อส่งลำเลียงน้ำภายนอก ท่อส่งน้ำภายในบ้านเรือน จนกระทั่งถึงก๊อกน้ำที่ผู้บริโภคได้ใช้งาน โดยต้องควบคุมคุณภาพให้มีความคงที่สม่ำเสมอตลอดทุกฤดูกาล เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคว่ารัฐได้ทำหน้าที่ในการให้บริการน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยตามหลักเกณฑ์น้ำประปาดื่มได้

อย่างไรก็ตาม แนวคิดน้ำประปาดื่มได้ต้องเผชิญกับความท้าทายในหลายด้านเกี่ยวกับการบริหารน้ำประปาทั้งด้านคุณภาพและปริมาณที่เหมาะสมและสม่ำเสมอ แต่เมื่อการบริหารน้ำประปาต้องประสบกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ภาวะฝนแล้ง น้ำแล้ง หรือน้ำทะเลหนุน ทำให้สภาพน้ำต้นมีคุณสมบัติเปลี่ยนแปลง รัฐเพียงดำเนินการออกประกาศแจ้งเตือนถึงสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปให้ประชาชนเตรียมรับมือกับการดื่มน้ำกร่อยด้วยตัวเอง ยังแนะนำให้ น้ำดื่มบรรจุขวดแทน (ศูนย์สื่อสาธารณะ, กรมอนามัย, 2563, 2564ก, 2564ข) นอกจากนี้ ปริมาณน้ำประปาที่ไม่คงที่ บางพื้นที่น้ำประปาขาดแคลนและยังจะมีการประกาศแจ้งเตือนน้ำประปาไม่ไหลในพื้นที่อยู่เป็นประจำ และหลายครั้งเป็นการประกาศให้ทราบอย่างกะชั้นชิด (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA), 2567ก; ผู้จัดการออนไลน์, 2558ก, 2558ข) ทำให้ประชาชนต้องจัดหาน้ำดื่มมาสำรองด้วยตัวเองเช่นกัน

เมื่อการแจ้งเตือนให้ประชาชนรับมือกับปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น และหลายครั้งเกิดขึ้นเป็นช่วงรอบเวลา โดยไม่ได้มีแผนการรับมือหรือแผนสำรองเพื่อทำให้คุณภาพน้ำและปริมาณน้ำประปาคงที่ให้ใช้ได้จริง กล่าวคือ การแก้ปัญหาไม่ได้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง ภาวะของการเตรียมจัดหาน้ำดื่มที่สะอาดจึงตกอยู่ที่ประชาชน การที่รัฐแนะนำให้ประชาชนดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดแทน ทั้งยังส่งเสริมว่าการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดนี้ส่งผลดีต่อสุขภาพ (ศูนย์สื่อสาธารณะ, กรมอนามัย, 2563, 2564ก, 2564ข) ยิ่งเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดให้มีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งรัฐปฏิบัติที่เกิดขึ้นนี้ราวกับว่าภารกิจของรัฐในการจัดหาน้ำได้สิ้นสุดลงภายใต้ข้อจำกัด

ของสภาพแวดล้อม และเปิดโอกาสให้น้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาแก้ปัญหาการเข้าถึงน้ำสะอาดของประชาชนแทนที่จะเป็นหน้าที่ของรัฐ ทำให้เกิดข้อสงสัยว่าเป็นความไม่จริงจังกในการแก้ปัญหาการจัดหาน้ำดื่มให้กับประชาชน ซึ่งแสดงถึงการเปิดโอกาสให้เกิดความไม่เท่าเทียมทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เมื่อรัฐส่งเสริมให้ใช้น้ำดื่มบรรจุขวดที่กลายเป็นสินค้าในระบบตลาด เสมือนกับการสมคบคิดกับนายทุนให้นายทุนสามารถนำเสนอผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดได้ดียิ่งขึ้น นอกเหนือจากกฎหมายที่สนับสนุนการเข้าถึงทรัพยากรน้ำที่ดีกว่าประชาชนโดยทั่วไป

การบริโภคน้ำดื่มเพื่อป้องกันการเกิดโรคและการชะลอวัยตามหลักวิทยาศาสตร์ นอกจากต้องบริโภคน้ำที่มีคุณภาพดีแล้ว ผู้บริโภคควรได้รับน้ำอย่างเพียงพอในแต่ละวัน โดยประมาณวันละ 2 ลิตรต่อคน (สมศักดิ์ วรรคามิน, 2561) ขึ้นกับกิจกรรมส่วนตัวของแต่ละคน และการเปลี่ยนแปลงในแต่ละวัน ซึ่งหากรัฐปล่อยให้ผู้บริโภคที่อยู่ในกรุงเทพฯ รับภาระในการจัดหาน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยด้วยตัวเอง ผู้บริโภคจะต้องรับภาระค่าน้ำดื่มบรรจุขวดประมาณ 19 บาทต่อวัน คิดเป็นประมาณร้อยละ 46 ต่อค่าแรงขั้นต่ำรายชั่วโมง หรือร้อยละ 5.76 ต่อค่าแรงขั้นต่ำรายวัน เมื่อเทียบกับค่าแรงขั้นต่ำ 330 บาทต่อวัน หรือต้องทำงานประมาณ 28 นาที จึงจะได้ดื่มน้ำตามปริมาณที่แนะนำได้ (Numbeo, 2024; Rocket Media Lab, 2564ก) เมื่อช่องทางการเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคถูกจำกัดไว้เพียงน้ำดื่มบรรจุขวด จึงเป็นการส่งเสริมความมั่งคั่งให้กับเอกชนหรือนายทุนผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้ตลาดการค้าน้ำดื่มบรรจุขวดยิ่งเติบโตมากขึ้น การพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเพียงอย่างเดียวยังส่งผลต่อความยั่งยืนในการจัดหาน้ำดื่มสะอาดเพื่อการบริโภค ภาระการจัดหาน้ำดื่มสะอาดและค่าใช้จ่ายเหล่านี้ของผู้บริโภค ไม่สอดคล้องกับเป้าหมายที่ 6.1 และ 6.4 ของการพัฒนาที่ยั่งยืน

ขณะที่มีการติดตั้งน้ำดื่มในพื้นที่สาธารณะให้ฟรีให้กับประชาชนของกรุงเทพฯ แต่ขาดการบำรุงรักษา มีผู้คนวันติดตามตัวเครื่อง ผู้บริโภคจึงสร้างไม่เชื่อมั่นว่าจะสามารถดื่มน้ำที่สะอาดได้ ผู้บริโภคที่ไม่มีทางเลือกด้วยข้อจำกัดต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ อาจมีความจำเป็นต้องใช้น้ำดื่มเหล่านั้นกลับต้องเผชิญการได้น้ำที่ไม่มีคุณภาพและอาจจะมีผลต่อสุขภาพด้วย รวมทั้งการให้บริการตู้ดื่มน้ำหยอดเหรียญของเอกชนที่ยังพบว่าเป็นตู้เถื่อนถึงร้อยละ 91.76 ซึ่งไม่ได้รับใบอนุญาตตามที่กำหนด ซึ่งอาจส่งผลต่อคุณภาพน้ำจากตู้กดน้ำที่ไม่ได้รับการตรวจสอบ (ตลาดซื้อนิตยสารออนไลน์, 2565; สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2561; วีระศักดิ์ โควสุรัตน์, 2563; The Coverage, 2565)

แม้ว่าตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสวัสดิการแรงงานของไทยได้มีข้อกำหนดให้นายจ้างต้องจัดหาน้ำดื่มฟรีให้กับแก่ลูกจ้าง ไม่นับรวมสถานที่ทำงานที่ไม่ได้ปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งลูกจ้างต้องซื้อน้ำดื่มเพื่อบริโภคระหว่างวันด้วยตัวเอง หากแต่ในสถานที่ที่มีบริการน้ำดื่มให้ตามกฎหมาย ลูกจ้างยังคงจัดหาซื้อน้ำเพื่อมาบริโภคระหว่างวันด้วยตัวเองเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากการให้บริการน้ำดื่มมีข้อจำกัดหลายประการเช่นการบำรุงรักษาอุปกรณ์และเครื่องมือให้คงสภาพให้ได้น้ำดื่มที่มีคุณภาพ โดยไม่มีการสื่อสารทำความเข้าใจกับลูกค้า ทำให้ลูกจ้างเกิดความไม่มั่นใจในความสะอาดและคุณภาพของน้ำดื่มที่ต้องใช้ร่วมกับคนอื่นเป็นสาธารณะ หรือแม้กระทั่งการติดตั้งตู้น้ำดื่มในบริเวณที่ไม่สะดวก เช่น ติดตั้งใกล้กับห้องน้ำ หรือห่างไกลจากบริเวณการทำงาน การจัดหาซื้อน้ำดื่มในลักษณะเหล่านี้จึงไม่ได้ลดภาระในการจัดหาซื้อน้ำดื่มเพื่อนำมาบริโภคของลูกจ้าง

การหาน้ำดื่มที่มีคุณภาพในสถานศึกษาเป็นสิ่งที่สำคัญจำเป็นเช่นเดียวกัน เพราะเป็นที่รวมตัวกันของกลุ่มของผู้เล่าเรียน คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาที่ต้องใช้เวลาอยู่ในสถานที่แห่งนั้น ผู้บริหารในสถานศึกษามีหน้าที่หลักในการอำนวยความสะดวกให้ทุกคนได้น้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย และเพียงพอในทุกที่ และถ้าเป็นไปได้ควรมีการหาน้ำดื่มที่ไม่เสียค่าใช้จ่าย เพราะผู้เล่าเรียนเป็นผู้ที่ไม่มีรายได้ควรมีการบำรุงรักษา เฝ้าระวัง ตรวจสอบ และค่าเชื้อโรคในน้ำเพื่อคงคุณภาพน้ำดื่ม (กองส่งเสริมความรู้และสื่อสารสุขภาพ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2564; ศากุน เอี่ยมศิลา และคณะ, 2553; องค์การยูนิเซฟประเทศไทย และกรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข, 2550) รวมทั้งสื่อสารการตรวจเช็คสภาพนั้นกับทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการดื่มน้ำดื่มทางเลือกเหล่านั้น แทนที่จะต้องไปพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดที่ดูมีความน่าเชื่อถือมากกว่าและอำนวยความสะดวกได้ดีกว่า

การเข้าถึงน้ำสะอาดไม่เพียงแต่เป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐหรือผู้ประกอบการเท่านั้น ผู้บริโภคเองก็มีหน้าที่ในการตรวจสอบความผิดปกติที่เกิดขึ้นกับการให้บริการน้ำดื่ม นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ในการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า หากเป็นไปได้ควรลดใช้การดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติก เพราะมีต้นทุนทรัพยากรในการผลิตที่สูงกว่าราคาที่ผู้บริโภคต้องจ่ายไป การดื่มน้ำในขวดพลาสติกควรดื่มน้ำให้หมดก่อนที่จะซื้อขวดใหม่ และทิ้งขวดน้ำให้เป็นที่ รวมทั้งเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดื่มน้ำทางเลือกอื่น เช่น การพกพาภาชนะบรรจุน้ำไปเติมน้ำยังจุดให้บริการเติมน้ำ เพื่อลดขยะ และลดการใช้น้ำดื่มบรรจุขวด อันจะเป็นการลดความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่จะมีต่อตัวเองและลูกหลาน ทำให้เข้าถึงน้ำที่สะอาดได้ ดังนั้น การพัฒนาน้ำดื่มที่มีคุณภาพจึงเป็นหน้าที่

ของทุกคน และเราสามารถทำได้ด้วยการร่วมมือกัน โดยไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบการใช้น้ำ การสร้างความยั่งยืน

5.1.8 น้ำบรรจุขวดพลาสติกวิถีแห่งความสะอาดสลายกับอันตรายที่แฝงตัว

คนในชุมชนเมืองยอมรับให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชนเมือง คำกล่าวที่ว่า ไม่มีคนในชุมชนเมืองคนใดที่ไม่รู้จักน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ไม่น่าจะเกินความจริง เพราะทุกหนแห่ง โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ จะเห็นน้ำดื่มนี้ถูกจัดจำหน่ายในทุกแห่ง และเข้าไปอยู่ในทุกครัวเรือน แต่ภายใต้การอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชนเมืองกลับเต็มไปด้วยอันตรายที่แฝงตัวที่ผู้บริโภคในชุมชนเมืองอาจจะยังไม่รู้ หรือยังไม่ตระหนักถึงอันตรายเหล่านี้

(1) อันตรายต่อสุขภาพ

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นน้ำดื่มที่ถูกบรรจุอยู่ในขวดพลาสติก แม้ว่าน้ำในขวดจะผ่านกระบวนการผลิตตามมาตรฐานและมีการกำหนดคุณภาพมาตรฐานของภาชนะบรรจุอาหารที่ทำจากพลาสติกไว้ให้มีการตรวจวิเคราะห์ด้านความปลอดภัย ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 435) พ.ศ. 2565 และมีข้อสรุปจากตรวจสอบการปนเปื้อนสารเคมีจากบรรจุภัณฑ์พลาสติกที่อยู่ในอุณหภูมิสูงว่าไม่อาจทำปฏิกิริยาจนเกิดเป็นสารไดออกซินได้ แต่พบเพียงว่าขวดน้ำดื่มพลาสติกที่ตั้งไว้ในอุณหภูมิสูงเกิน 60 องศาเซลเซียส นานเกิน 11 เดือน จะปล่อยสารทาเลตละลายออกมาเกินมาตรฐานที่อียู (EU) กำหนดไว้ (สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา, 2566) รวมทั้งการยืนยันว่าขวดน้ำดื่มแช่แข็งไม่ได้มีอันตรายของการปนเปื้อนของสารอันตรายประเภทไดออกซิน เพราะไม่ได้อยู่ในบรรจุภัณฑ์พลาสติกทั้งสองแบบ คือ พลาสติกใส (ขวด PET) และขวดขุ่น (ขวด PP) (ซัวร์กอนแซร์, 2565) แต่ภาชนะบรรจุภัณฑ์ของขวดบางแบรนด์ที่ไม่ได้มาตรฐาน หรือเป็นบรรจุภัณฑ์พลาสติกประเภท 3 หรือ 7 ที่ทำจากพอลิคาร์บอเนตและพอลิไวนิลคลอไรด์อาจปนเปื้อนสาร BPA (พบแพทย์, 2565) อาจปล่อยสารปนเปื้อนลงในน้ำที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพได้ (นิชชาอร ภควัตชัย, 2559)

นอกจากความเสี่ยงการปนเปื้อนสารเคมีแล้ว ยังพบการปนเปื้อนไมโครพลาสติก (Felton, 2020) ในน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกประเภทขวดใส (PET) มีการวิจัยพบว่า จากน้ำดื่ม 259 ขวดที่ซื้อจาก 19 แห่งทั่วโลก โดยเฉลี่ยพบ อนุภาคพลาสติกขนาด 6.5–100 ไมโครเมตร ปริมาณ 325 อนุภาค/ลิตร และอนุภาคมากกว่าหรือเท่ากับ 100 ไมโครเมตร พบ 10.4 อนุภาค/ลิตร (Mason et al., 2017, 2018; Safe Drinking Water Foundation, 2024) และจากการวิเคราะห์หาการปนเปื้อนไมโครพลาสติกจากน้ำดื่มแบรนด์ยอดนิยม 10 แบรินด์ในประเทศไทย จำนวน 95 ตัวอย่าง พบการปนเปื้อนของไมโครพลาสติกเฉลี่ยสำหรับขนาด 6.5–20 μm , 20–50

μm และ มากกว่าหรือเท่ากับ $50 \mu\text{m}$ อยู่ที่ 81.0 ± 3.0 , 26.0 ± 2.0 และ 12.0 ± 1.0 อนุภาค/ลิตร ตามลำดับ และจะเพิ่มขึ้นอย่างมากในอนุภาคที่มีขนาดเล็ก (Kankanige & Babel, 2020) ผลการศึกษาจากองค์กรสื่อไม่แสวงหากำไรออร์บมีเดีย (Orb Media) พบการปนเปื้อนของไมโครพลาสติก ในน้ำดื่มบรรจุขวด 11 ยี่ห้อที่วางจำหน่ายใน 9 ประเทศ รวมถึงประเทศไทย พบอนุภาคพลาสติกร้อยละ 93 ในตัวอย่าง (คลินิกน้ำสะอาด, การประปานครหลวง, 2565) และการศึกษาของ ศีลารุณ ดำรงศิริ และคณะ (2566) พบไมโครพลาสติกในน้ำดื่มบรรจุภาชนะแบบขวด PET แบบขวดแก้ว และแบบถ้วย และค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นชนิดเดียวกับตัวภาชนะและฝา และมีพลาสติกชนิดอื่นปนอยู่ไม่มาก แต่ไม่แน่ชัดว่าไมโครพลาสติกเหล่านี้มีอยู่บนตัวภาชนะก่อนนำมาบรรจุน้ำที่เกิดพร้อมกับการผลิตขวดและฝา หรือปนเปื้อนจากแหล่งอื่นระหว่างขนส่งหรือร่อนนำไปบรรจุน้ำ หรือเกิดขึ้นหลังบรรจุน้ำแล้วพื้นผิวของภาชนะก็อาจจะค่อย ๆ สลายหลุดออกมาในน้ำ

ไมโครพลาสติกเหล่านี้เป็นอนุภาคพลาสติกเส้นผ่านศูนย์กลางเล็กกว่า 0.5 มิลลิเมตร ที่อาจมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เกิดจากการสึกกร่อนและการย่อยสลายของสิ่งที่มีพลาสติกเป็นส่วนประกอบถูกพบปนเปื้อนอยู่ในสิ่งแวดล้อมทุกหนแห่ง ไมโครพลาสติกที่เข้าสู่ร่างกายผ่านการหายใจและการกินอาหารและน้ำจะถูกสะสมในร่างกายในเนื้อเยื่อต่าง ๆ รวมทั้งตับ ไตและสมอง จะส่งผลให้เกิดความเป็นพิษทำให้ร่างกายทำงานผิดปกติ (Vethaak & Legler, 2021) และเป็นสารที่กระตุ้นการก่อมะเร็ง โรคหลอดเลือดหัวใจ โรคระบบสืบพันธุ์ และโรคอ้วนได้ (สถาบันวิจัยและพัฒนาพลังงานนครพิงค์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2563; Campanale et al., 2020; Nirmala et al., 2023) จากข้อมูลการวิจัยของ WWF ร่วมกับมหาวิทยาลัยนิวคาสเซิลในออสเตรเลียพบว่ามนุษย์อาจบริโภคไมโครพลาสติกจากแหล่งธรรมชาติเข้าสู่ร่างกาย ในปริมาณกว่า 2,000 ชิ้น หรือ 5 กรัมต่อสัปดาห์ เทียบเท่ากับบัตรเครดิต 1 ใบต่อสัปดาห์ (ทัศชา ทรัพย์มีชัย, 2565) อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่า ไมโครพลาสติกขนาดไหน ชนิดไหน ปริมาณเท่าไรที่จะส่งผลอันตรายกับร่างกายมนุษย์ (ศีลารุณ ดำรงศิริ และคณะ, 2566)

นอกจากไมโครพลาสติกแล้วยังมีพลาสติกขนาดเล็กที่เรียกว่า นาโนพลาสติกซึ่งปนเปื้อนอยู่ในน้ำ ซึ่งยังไม่มีการศึกษาที่บอกชัดเจนว่าจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพอย่างไร (อ้อ มัน เป็นอย่างนี้เอง by อาจารย์เจษฎ์, 2567) ทั้งนี้ ไมโครพลาสติกอาจถูกกำจัดออกจากน้ำดื่มได้หลายวิธี เช่น การกรองด้วยระบบ Reverse Osmosis (RO) การกลั่นน้ำ และการกรองแบบ Ultrafiltration (UF) (Le et al., 2023; Tadsuwan & Babel, 2022)

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกแม้จะเข้าถึงได้ง่ายและให้ความสะดวกสบาย แต่ด้วยความเสี่ยงในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีต่อสุขภาพ ผู้บริโภคจึงไม่สามารถละเลยในการพิจารณา

เลือกบริโภคน้ำดื่มขวดพลาสติกที่มีคุณภาพ โดยต้องตรวจสอบคุณภาพทั้งภายนอกและภายใน รวมถึงบรรจุภัณฑ์ก่อนว่าเป็นน้ำดื่มที่มีเครื่องหมายรองรับจาก อย. มีรายละเอียดในฉลากที่ถูกต้องครบถ้วน ลักษณะภาชนะต้องสะอาด ฝาขวดปิดผนึกสนิท น้ำต้องใสสะอาด (กรมอนามัย, 2562ก)

ความเสี่ยงอีกประการหนึ่ง เกิดจากการจัดเก็บขวดน้ำดื่มไว้ในที่ที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะในระหว่างการจัดจำหน่าย เช่น การตั้งขวดน้ำดื่มไว้ใกล้กับสินค้าที่เป็นสารเคมี อาจเกิดการปนเปื้อนสารเคมีเข้ามาในน้ำดื่มได้ รวมทั้งการวางน้ำดื่มในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม ที่มีความร้อนมากเกินไป มีฝุ่นควัน หรือมีความสกปรก อาจเกิดการปนเปื้อนเชื้อโรคได้ ทั้งนี้ จากการเก็บน้ำดื่มบรรจุขวดโดยกรมอนามัย ตั้งแต่ปี 2554 – 2557 พบว่าไม่ผ่านเกณฑ์มีการปนเปื้อนเชื้อโคลิฟอร์มแบคทีเรีย (กรมอนามัย, 2562ก)

การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดของคนในกรุงเทพฯ ไม่เพียงเพราะต้องการความสะดวกปลอดภัยของน้ำที่อยู่ที่อยู่ภายในขวดเท่านั้น แต่ยังต้องการภาชนะบรรจุภัณฑ์ที่สะอาดและพร้อมดื่ม รวมทั้งสามารถนำภาชนะเหล่านั้นมาใช้ซ้ำ เพื่อบรรจุน้ำดื่มในรอบต่อ ๆ ไปด้วย ทั้งนี้เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการที่ต้องซื้อภาชนะใส่น้ำเฉพาะที่มีราคาแพง และมักจะพบว่ามีความเสื่อมสภาพต้องเปลี่ยนบ่อยครั้ง จึงเลือกที่จะใช้ขวดพลาสติกจากน้ำดื่มบรรจุขวดที่ดื่มหมดแล้วมาบรรจุน้ำแทน แต่การจะกระทำเช่นนี้จะต้องระมัดระวังเรื่องการปนเปื้อนและการสะสมของเชื้อโรค หากการทำความสะอาดไม่ถูกวิธี โดยเฉพาะบริเวณปากขวดและฝาขวด และการขัดถูขวดเพื่อทำความสะอาด อาจทำให้เกิดรอยขีดข่วน และขวดน้ำที่ตั้งไว้ในที่ที่มีความร้อนอาจทำให้ขวดพลาสติกเสื่อมสภาพ จนเกิดการปนเปื้อนสารเคมีจากขวดพลาสติกได้ จึงควรทำความสะอาดให้ทั่วถึง ไม่ควรนำมาใช้ซ้ำ หากพบรอยขีดข่วน คราบสกปรก (กรมอนามัย, 2565ข)

แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดจะให้ความสะดวกสบายกับคนในชุมชนเมือง แต่การจะอยู่ในวัฒนธรรมน้ำดื่มบรรจุขวด จึงต้องรู้และตระหนักถึงความเสี่ยงที่มีต่อสุขภาพที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจะมีในอนาคตด้วยเช่นกัน

(2) อันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

แม้ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะถูกผลิตขึ้นอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดให้กับผู้บริโภค และเพื่อลดข้อจำกัดของการเข้าถึงน้ำสะอาดให้กับคนในชุมชนเมืองจากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจนเกิดความเป็นมลพิษขึ้น ทำให้ไม่สามารถเข้าถึงน้ำด้วยวิธีการอื่นได้ แต่การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบันกลับส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญเช่นกัน เนื่องจากการรวมวิธีการผลิตไปจนกระทั่งการส่งน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกให้กับ

ผู้บริโภคล้วนต้องใช้ทรัพยากร อีกทั้งยังสร้างมลพิษและขยะพลาสติกจำนวนมาก ซึ่งปัญหานี้ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นไปพร้อมกับการขายตัวของตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

ในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรน้ำตลอดช่วงชีวิตผลิตภัณฑ์ (lifecycle) จากการศึกษาของ Botto (2009) พบว่าการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจาก 6 โรงงานผลิตน้ำท้องถิ่นต้องใช้น้ำโดยเฉลี่ย 8.1 ลิตร ต่อการผลิตน้ำดื่ม 1.5 ลิตร คิดเป็นกว่า 5 เท่า ซึ่งจะใช้น้ำในการผลิตมากขึ้นเมื่อขนาดของโรงงานเล็กลง ขณะที่ Tandon, Kolekar, and Kumar (2014) พบว่าต้องใช้น้ำถึง 17.4 ลิตรในการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด 1 ลิตร โดยร้อยละ 61 ใช้ในกระบวนการผลิตขวดและกระดาษแข็ง นอกจากนี้ ยังต้องสูญเสียพลังงานในกระบวนการผลิต การขนส่ง การจัดจำหน่าย และการแช่เย็นระหว่างการจัดจำหน่ายไปยังผู้บริโภคถึง 1.4-5.8 MJ/L ในปี พ.ศ. 2543 มีการสูญเสียพลังงานในวงจรผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดมากกว่าที่ใช้ในการผลิตน้ำประปาถึง 2000 เท่า (Gleick & Cooley, 2009; Parag, Elimelech, & Opher, 2023) พร้อมกับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกซึ่งเป็นสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (สหประชาชาติประเทศไทย, 2565ข) ยังไม่นับรวมมลภาวะและขยะขวดพลาสติกที่เกิดขึ้น ผลกระทบเหล่านี้ล้วนทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป การที่น้ำดื่มบรรจุขวดสร้างความสะดวกสบายให้กับผู้บริโภค แต่กลับต้องสูญเสียทรัพยากรไปอย่างมหาศาลในกระบวนการผลิตและขนส่ง แม้ผู้บริโภคจะมองว่าคุ้มค่ากับราคาที่ต้องจ่ายไปเพื่อให้ได้น้ำดื่มที่สะอาดมา แต่ความคุ้มค่านั้นไม่ได้พิจารณาถึงทรัพยากรธรรมชาติที่แท้จริงที่ต้องสูญเสียไป ยังไม่นับรวมกับการบริโภคน้ำดื่มของผู้บริโภคที่กินเหลือแล้วทิ้ง เพราะต้องการลดภาระให้กับตนเองในการต้องพกพาน้ำดื่มบรรจุขวดไปกับตัวเอง ยิ่งทำให้ความคุ้มค่าของการใช้ทรัพยากรลดลง

น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และมีอัตราการเติบโตต่อเนื่องสำหรับประเทศไทยในปี 2566 มียอดขายประมาณ 67,000 ล้านบาท คาดว่าจะเติบโตเฉลี่ยปีละ 5.28% ระหว่างปี 2566- 2570 (ผู้จัดการออนไลน์, 2566) สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทรัพยากรมากในการผลิต ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ประสบปัญหาภัยแล้ง ปัญหาดินทรุดตัว และมักได้ปรากฏข่าวเกี่ยวกับการแย่งชิงน้ำเพื่ออุตสาหกรรมและการเกษตรอย่างดุเดือด เนื่องจากทั้งสองส่วนต้องการใช้ทรัพยากรน้ำในกระบวนการผลิตปริมาณมาก (ผู้จัดการออนไลน์, 2548) ขณะที่ในพื้นที่บางส่วนอาจมีการจำเป็นต้องสลับวันจ่ายน้ำประปาเพราะแหล่งน้ำดิบไม่เพียงพอ (Thai PBS, 2567ก, 2567ข)

ปริมาณการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดที่เพิ่มขึ้นทุกปี ยังส่งผลกระทบต่อขยะจากขวดน้ำพลาสติกที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน แต่ทว่าด้วยคุณสมบัติของพลาสติกเกี่ยวกับน้ำดื่มบรรจุขวดประกอบ

ขึ้นจากพลาสติกหลากหลายประเภท ได้แก่ (1) พลาสติกสำหรับบรรจุน้ำ ซึ่งปัจจุบันนิยมใช้เป็นพลาสติกประเภทขวดใส (PET) มีความแข็งแรงทนทาน ไม่แตกหักง่าย ทนต่อความเป็นกรด และป้องกันการซึมผ่านของก๊าซได้ดี มากกว่าขวดซุ่น (PP) เป็นพลาสติกชนิดเทอร์โมพลาสติก ขึ้นรูปได้จากความร้อน มีน้ำหนักเบามากที่สุด (Autthapol, 2565) (2) ฝาขวดน้ำ ทำจากพลาสติกประเภท HDPE มีความหนาแน่นสูงขึ้นรูปได้ดี แข็งแรง เหนียว และทนทาน (พีทีที โกลบอล เคมิคอล, 2565) และ (3) ขวดน้ำทำจากพลาสติกชนิด PVC ที่มีราคาถูกความยืดหยุ่นดี ทนทานต่อสารเคมี ใช้ในอุตสาหกรรมหนักและในโรงงานได้ โดยปัจจุบันมีการยกเลิกแคปซูลที่ก่อให้เกิดขยะ 2,600 ล้านชิ้นต่อปี น้ำหนักประมาณ 520 ตันต่อปี (สมาคมการพิมพ์ไทย, 2566) ซึ่งการที่บรรจุภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกประกอบด้วยพลาสติกหลายประเภทซึ่งมีคุณสมบัติแตกต่างกันจึงมีวิธีการจัดการที่ต่างกัน ในส่วนของพลาสติกประเภท PET สามารถนำไปรีไซเคิลได้ 100% ขณะที่พลาสติกประเภท PVC เมื่อถูกความร้อนจะทำให้เกิดสารก่อมะเร็งขึ้นได้ และพลาสติกที่เกิดการผุพังย่อยสลายอาจทำให้เกิดไมโครพลาสติกปะปนในสิ่งแวดล้อมได้ (Guo & Wang, 2019) ยังไม่นับรวมภาชนะบรรจุพลาสติกแบบมีการพิมพ์โดยใช้หมึกไปบนขวดที่ยังมีความเข้าใจผิดว่าเป็นการรักษาสิ่งแวดล้อม เพราะยังทำให้ไม่สามารถนำขวดมารีไซเคิลได้ การจัดการกับขยะจากขวดน้ำพลาสติกจึงมีความยุ่งยากซับซ้อน และหากกำจัดอย่างไร้กฎวิธีอาจก่อให้เกิดมลพิษมากขึ้นด้วย

พลาสติกที่ใช้กับการบรรจุน้ำดื่มส่วนใหญ่เป็นประเภทที่ต้องอาศัยการกำจัดที่ถูกต้องวิธี เช่น การหมัก การฝังกลบ เพื่อเกิดการย่อยสลาย หากขยะพลาสติกที่ตกค้างอยู่สิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้เข้าสู่กระบวนการกำจัดที่ถูกต้องวิธีจะต้องใช้เวลาย่อยสลาย 500 ปี (แอดวานซ์ไบโอ, 2567) โดยมีรายงานขยะพลาสติกทั่วโลกรั่วไหลสู่ท้องทะเลมากกว่า 13 ล้านตันต่อปี โดยประเทศไทยสร้างปริมาณขยะทางทะเลและขยะมูลฝอยสูงสุดเป็นอันดับ 6 ของโลก ซึ่งเป็นขยะจากพลาสติกถึง 2 ล้านตัน องค์ประกอบของขยะทะเลที่พบเป็นขวดพลาสติกเครื่องดื่มร้อยละ 22 (จิตรภรณ์ พักโสภา, 2566) สหประชาชาติคาดว่าหากมนุษย์ยังทิ้งขยะกันต่อเนื่องเช่นนี้ทุกปี ภายใน พ.ศ. 2593 ทะเลจะมีขยะพลาสติกจำนวนมากกว่าปลา ซึ่งจะมีผลต่อการประมง สัตว์น้ำ และการท่องเที่ยว ขยะพลาสติกจึงเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตในทะเล เมื่อสัตว์ที่อาศัยในแหล่งน้ำกลืนกินสารเคมีที่มาจากพลาสติกรวมทั้งเศษการย่อยสลายพลาสติกเป็นไมโครพลาสติกเข้าไป แล้วมนุษย์ก็กินสัตว์น้ำนั้น สารพิษก็จะเคลื่อนย้ายตามโซ่อาหารกลับสู่มนุษย์เช่นกัน (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กระทรวงศึกษาธิการ, 2564; Rochman et al., 2014) ดังนั้นการจัดการกับขยะพลาสติกให้ถูกวิธีน่าจะเป็นส่วนสำคัญ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายควรมีส่วนร่วมในการจัดการนี้ด้วยตามหลักการการระวังไว้ก่อน (Precautionary Principle) หลักการผู้ก่อ

มลพิษเป็นผู้จ่าย (Polluter Pays Principle: PPP) (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2566ข) และหลักการขยายความรับผิดชอบของผู้ผลิต (Extended Producer Responsibility: EPR) (Greenpeace Thailand, 2563, 2565)

นอกจากปัญหาเกี่ยวกับการจัดการขยะจากน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกแล้ว ตลอดจนวัฏจักรวงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดยังก่อให้เกิดก๊าซเรือนกระจกซึ่งมีผลทำให้เกิดวิกฤตสภาพภูมิอากาศที่อาจส่งผลให้อุณหภูมิเฉลี่ยโดยรวมของโลกสูงขึ้น นอกจากนี้จะเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมที่รุนแรงจนเกิดภัยแล้วและน้ำท่วมที่รุนแรงมากขึ้นแล้ว ยังทำให้ระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้นจากการละลายของธารน้ำแข็ง ซึ่งหากไม่ลดอัตราการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอาจทำให้น้ำท่วมโลก และพื้นที่ร้อยละ 96 ของกรุงเทพมหานครมีความเสี่ยงในการเกิดอุทกภัย ทั้งพื้นที่พักอาศัยและพื้นที่เชิงพาณิชย์ที่มีความหนาแน่นสูงใจกลางเมือง (Greenpeace East Asia, 2564) โดยผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวด PET ขนาด 600 มล. มีค่าคาร์บอนฟุตพริ้นท์ประมาณ 120 – 125 กรัมคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (พวงพันธ์ ศรีทอง, 2562) หรืออาจจะเทียบได้ว่าถ้าลดการใช้พลาสติก PET ขนาด 600 มิลลิตร 1 ขวด เท่ากับลดการใช้กระดาษ A4 14 แผ่น (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2567ข)

นอกจากนี้ การที่ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดสร้างแคมเปญรักสิ่งแวดล้อม จากความพยายามลดปริมาณเม็ดพลาสติกที่ใช้ในกับบรรจุภัณฑ์บรรจุน้ำดื่มเป็นแนวทางที่เป็นรูปธรรมในการลดการใช้พลาสติกอันเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม แต่หากมองอีกมุมหนึ่งหากสิ่งนี้ทำไปเพียงเพื่อสร้างจุดขายให้มีความแตกต่างจากคู่แข่งในตลาดเพื่อเรียกความสนใจให้กับผู้บริโภคที่อยากมีส่วนร่วมในการรักษาสิ่งแวดล้อมเพราะรู้สึกผิดกับการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่ทราบว่ามีส่วนทำลายสิ่งแวดล้อม ปัญหาขยะพลาสติกอาจจะไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง แต่ยิ่งส่งเสริมให้น้ำดื่มบรรจุขวดขายได้ดียิ่งขึ้น ทำให้มีการผลิตน้ำขวดในปริมาณเพิ่มขึ้น อาจจะต้องทบทวนว่าการแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้เพียงพอหรือไม่ สิ่งนี้ทำให้การใช้พลาสติกโดยรวมลดลงจริงหรือไม่

จะเห็นได้ว่า น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะมอบความสะดวกสบาย ให้กับคนในชุมชนเมือง แต่ภายใต้ความสะดวกสบายที่คนในชุมชนเมืองยอมรับนั้นกลับสร้างปัญหาให้เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ปัญหาสิ่งแวดล้อมนี้ไม่เพียงแต่มีผลกระทบกับตัวผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเอง แต่ยังส่งกระทบไปยังวงกว้างทั่วโลกอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด

(3) อันตรายต่อระบบเศรษฐกิจ

ผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกแม้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวจากการที่น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นที่นิยมในวงกว้างและมีแนวโน้มที่ตลาดจะขยายตัวเพิ่มมากขึ้น แต่ในอีกมุมหนึ่งในกระบวนการตามห่วงโซ่อุปทานทั้งวงจร ตั้งแต่การผลิตไปจนถึงการจัดจำหน่ายถึงมือผู้บริโภค นอกจากต้องสูญเสียทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้ถูกคำนวณรวมไว้ในต้นทุนของน้ำดื่มบรรจุขวด ยังไม่รวมค่าใช้จ่ายในการจัดการขยะพลาสติกที่มีค่าใช้จ่ายสูง และการสูญเสียทางเศรษฐกิจจากมลพิษพลาสติกที่สร้างความเสียหายต่อระบบนิเวศ ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยว ประมง และเกษตรกรรม

ถ้าเรามองเพียงว่าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมอบความสะดวกสบาย จึงเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างไม่ระมัดระวัง และไม่รู้คุณค่าของทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง ในสักวันหนึ่งผลกระทบเหล่านั้นก็จะกลับมาสู่ผู้บริโภคทั้งต่อสุขภาพร่างกายของผู้บริโภค รวมถึงส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจของพวกเราอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

5.2 บทสะท้อนตัวตนผู้วิจัย

5.2.1 จุดยืนและตัวตนของผู้วิจัยก่อนเข้าสนาม

ผู้วิจัยเกิดและเติบโตในกรุงเทพฯ ถือได้ว่าเป็นคนที่อยู่ในวัฒนธรรมการบริโภคน้ำของคนในกรุงเทพฯ จึงได้เห็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดื่มน้ำบรรจุขวดและมีประสบการณ์ร่วมในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ตอนเป็นเด็กที่บ้านจะจัดเตรียมน้ำดื่มไว้ให้เพื่อนำไปใช้ดื่มที่โรงเรียน ต่อมาเริ่มเห็นน้ำดื่มบรรจุขวดแบบขุ่นเป็นครั้งแรกที่ถูกนำมาใช้ดื่ม จนกระทั่งได้เห็นน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกและน้ำดื่มขวดแก้วที่ออกจำหน่ายทั่วไปเข้ามาแทนที่การถือกระติกน้ำพกติดตัว จึงทำให้เกิดความสงสัยว่า ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น การปรากฏตัวของน้ำดื่มบรรจุขวดได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของการบริโภคน้ำดื่มจริงหรือไม่ และเพราะเหตุใดเราจึงต้องยอมจ่ายเงินซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดซึ่งมีราคาสูงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

การใช้ชีวิตในเมืองอย่างกรุงเทพฯ ในความทรงจำแม่บ้านจะเป็นผู้จัดเตรียมน้ำดื่มให้ และจะถือกระติกน้ำดื่มที่บรรจุด้วยน้ำกรองไปโรงเรียน เหมือนกับเพื่อนร่วมชั้นที่ถือกระติกน้ำไปโรงเรียนกัน แต่ไม่ทราบแน่ชัดว่าน้ำในกระติกน้ำของเพื่อนร่วมชั้นเป็นน้ำกรองเช่นเดียวกันหรือไม่ เมื่ออยู่ที่โรงเรียนยังจะมีคูเล่อร์สแตนเลสให้กดดื่มได้ตามสะดวก โดยโรงเรียนได้จัดเตรียมภาชนะไว้ให้นักเรียนได้ใช้ร่วมกัน ในตอนนั้นไม่ได้คำนึงถึงเรื่องการบำรุงรักษาคูเล่อร์น้ำนั้นเลย ตลอด

การเดินทางกลับบ้านจะพบเห็นการขายน้ำสมุนไพรหน้าร้านโชวห่วย และมีโอกาสได้ซื้อดื่มเพื่อดับกระหายบ้าง แต่ไม่มีความทรงจำว่ามีการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดดื่มเอง

ในบ้านมีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำจากน้ำประปาและนำมาให้เพื่อการดื่มและการทำอาหาร ส่วนตัวเคยลองชิมน้ำประปาและเคยบริโภคน้ำประปาเพื่อดับกระหาย แต่ไม่มีความคิดว่าน้ำประปาจะดื่มได้ เพราะบางครั้งพบว่ามึนกลิ่นคลอรีนและตะกอนที่มาพร้อมกับน้ำ ทำให้สภาพสีและกลิ่นของน้ำเปลี่ยนแปลงไป

ช่วงชีวิตหนึ่งมีโอกาสได้ไปใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติเป็นระยะ ได้เข้าศึกษาและลงพื้นที่ต่าง ๆ จึงมีโอกาสได้เข้าถึงรูปแบบน้ำดื่มที่หลากหลาย ทั้งการดื่มน้ำจากแม่น้ำในพื้นที่ป่า การดื่มน้ำที่มาจากบ่อน้ำผ่านการแกว่งสารส้มและดื่มที่ชาวบ้านใช้ดื่มกิน รวมทั้งการดื่มน้ำฝน ซึ่งมักลอยหน้าฝนด้วยดอกมะลิสดทำให้รู้สึกถึงความหอมเย็นชื่นใจ โดยส่วนตัวจึงชอบดื่มน้ำฝน และมักจะรำลึกถึงน้ำฝน

ผู้วิจัยมีโอกาสได้ไปทำงานต่างประเทศช่วงหนึ่ง ในสถานที่ทำงานจะมีการจัดการเกี่ยวกับน้ำดื่มให้บริการกับพนักงาน ขณะอยู่ที่ที่พักจะอาศัยการซื้อน้ำขวดขนาดใหญ่มาเป็นแหล่งน้ำดื่มหลักสลับกับการกดตู้หยอดเหรียญที่มีอยู่ใกล้กับที่พัก ในระหว่างท่องเที่ยวต่างประเทศ มีประสบการณ์ในการดื่มน้ำประปา (tap water) ซึ่งในบางพื้นที่ที่น้ำประปามีกลิ่นก็จะเห็นเลมอนผ่านในภาชนะเพื่อดับกลิ่น แต่ก็ยังให้ความรู้สึกถึงความไม่เป็นธรรมชาติ จึงหยุดการดื่มแก้วนั้น ในพื้นที่สาธารณะที่ตั้งอยู่ในสถานที่ท่องเที่ยวของรัฐต่าง ๆ จะติดตั้งตู้จ่ายน้ำดื่มลักษณะต่าง ๆ ตู้นี้เป็นทางเลือกที่ดีของทั้งนักเดินทางและคนในเมืองนั้น เพราะน้ำมีความสะอาดไม่มีกลิ่นรบกวน มีการจัดการอุปกรณ์ให้สะอาด และนอกจากนี้ยังมีโอกาสได้ดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่วางจำหน่ายในต่างประเทศพบว่ามีความหลากหลายทั้งภาชนะบรรจุภัณฑ์และรสชาติ แต่ที่สังเกตได้คือน้ำดื่มบรรจุขวดจะมีราคาแพง จึงไม่เป็นที่นิยมในการซื้อดื่ม หากต้องซื้อน้ำดื่มคนทั่วไปจะดื่มเครื่องดื่มประเภทอื่นที่มีราคาถูกกว่า เช่น นม แทนการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด

ผู้วิจัยมีโอกาสเรียนรู้ในหลายสาขาวิชา จึงมีมุมมองในฐานะผู้บริโภคต่อการบริโภคน้ำดื่มผ่านสาขาวิชาต่าง ๆ ได้แก่

ด้านวิทยาศาสตร์ มีพื้นฐานของการพิสูจน์ทราบข้อเท็จจริงผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้น มุมมองที่มีต่อน้ำดื่มจึงเป็นมุมมองของการพิสูจน์สิ่งที่มีอยู่ในน้ำดื่มบรรจุขวดที่ทำให้เกิดสี กลิ่น และรสชาติ และจะตั้งข้อสงสัยว่าน้ำเหล่านั้นมีความสะอาด มุมมองมองนี้ได้จากการเรียนการสอนที่มีอยู่ตั้งแต่สมัยปฐมวัยไปจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย

ด้านสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยพยายามคิดหาวิธีการเพื่อนำขวดพลาสติกมาใช้ซ้ำหรือแปรรูปเพื่อการใช้งานอื่นที่เหมาะสมด้วยตัวเอง นอกจากนี้ ยังอยากมีส่วนร่วมในการรณรงค์ให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ไม่ก่อมลภาวะให้เกิดกับสิ่งแวดล้อม โดยใช้ภาชนะทางเลือก แต่ก็ทำได้เพียงอยู่ในสำนักงานและที่บ้าน การเดินทางก็ยังต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดอยู่

งานสายกฎหมาย เมื่อได้เรียนรู้ว่ากฎหมายมีไว้เพื่อการจัดระเบียบของคนในชุมชน กฎหมายต้องทำให้คนได้รับสิทธิและต้องมีหน้าที่ที่เท่าเทียมเสมอกัน ดังนั้น จึงมีความคาดหวังที่จะสามารถนำกฎหมายมาทำให้เกิดความเท่าเทียมในการเข้าถึงน้ำดื่ม และการจัดระเบียบการใช้น้ำดื่มเพื่อลดมลภาวะ

ผู้วิจัยเข้าใจดีว่าการทำธุรกิจมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือการทำกำไรเพื่อมาหล่อเลี้ยงธุรกิจ และมีความเข้าใจว่าแต่ละกระบวนการขั้นตอนในการบริหารงานของกระบวนการทำน้ำให้กลายเป็นสินค้าจนกระทั่งได้ออกจำหน่ายให้กับผู้บริโภคจะต้องมีการลงทุน แต่ในฐานะผู้บริโภคก็มีความหวังให้การดำเนินการนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานการผลิตที่มีคุณภาพ ปลอดภัย และมีการตั้งราคาที่ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคจนเกินไป

ความสนใจที่เกี่ยวกับรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง ประกอบกับการสังเกตเห็นความเติบโตของตลาดน้ำดื่มบรรจุขวด ทำให้ผู้วิจัยตั้งคำถามกับตัวเองเสมอว่าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามาในชีวิตเราเมื่อใดตอนไหน และในชีวิตของคนในเมืองทำไมต้องอยู่กับน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก จากการตั้งข้อสงสัยจึงเกิดความสนใจเคยหาคำตอบโดยการสอบถามคนใกล้ชิดและคนในเมืองที่ได้พบปะกันในแต่ละวันว่า “ทำไมต้องบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด” ทั้งที่น้ำเป็นทรัพยากรจำเป็นขั้นพื้นฐานที่เราควรจะเข้าถึงได้ และคำตอบแรกที่ได้คือ “มันสะดวกสบาย” และตามมาด้วยคำตอบที่ว่า “ก็ไม่รู้จะดื่มอะไร” คำตอบนี้เป็นของคนในชุมชนเมืองทั่วไปรวมทั้งของตัวเองด้วย

5.2.2 การเคลื่อนไหวของทัศนมุมมองตัวตนของผู้วิจัย

การเคลื่อนไหวของทัศนมุมมองของผู้วิจัยเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มของตัวเองในฐานะส่วนหนึ่งของคนในชุมชนเมืองเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากการเรียนในสาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ จากคำตอบที่ว่า “มันสะดวกสบาย” และ “ก็ไม่รู้จะดื่มอะไร” ที่เคยเป็นคำตอบที่คิดว่าเหมาะสมแล้ว แต่กลับถูกนำมาทบทวนใหม่ว่าเป็นเช่นนั้นหรือไม่ คำตอบทั้งสองถ้ามองให้ลึกลงเรากำลังตกอยู่ภายใต้โครงสร้างที่ครอบงำเรา โครงสร้างที่ดูเหมือนคนในกรุงเทพฯ ไม่อาจหลีกเลี่ยงไปได้ โครงสร้างที่ถูกสร้างขึ้นโดยความมีอำนาจบางประการที่เหนือกว่า ซึ่งเราได้สยบยอมมันแล้วโดยไม่

รู้ตัวจึงเกิดการกระทำซ้ำปฏิบัติทางสังคมที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้การดื่มเครื่องดื่มบรรจุขวดนี้กลายเป็นสถาบันที่มีความแข็งแกร่งมั่นคงสถาพรมากขึ้น

จุดเริ่มต้นจากคำถามที่ถูกต่อยอดโดยทฤษฎีทางสังคมที่ว่าด้วยแนวคิดการสร้างโครงสร้าง (structuration theory) ของแอนโทนี กิดเดนส์ที่ได้ทบทวน ศักยภาพวิเคราะห์ร่วมกับคำแนะนำจากอาจารย์ที่ปรึกษา ทำให้ความคิดของตนเองเคลื่อนตัวจากความสยบยอมต่อสถาบันนี้ไปเป็นการตั้งคำถามเพื่อหาทางออกก้าวพ้นความเป็นสถาบันการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างนี้ได้มองการเกิดสถาบัน (form of institute) จากพลวัตโครงสร้างและการกระทำที่อยู่คู่กันเหมือนเหรียญ 2 ด้านเป็นแบบทวิภาวะ (duality of structure) โครงสร้างกำหนดทั้งการกระทำให้อยู่ในกรอบที่กำหนดและอนุญาตให้เกิดการกระทำใด ๆ ขึ้น ผ่านตัวแทนคนในสังคมที่ปฏิบัติพฤติกรรมซ้ำไปมา เมื่อการกระทำนั้นไปในทิศทางเดียวกันก็ยิ่งเสริมสร้างให้โครงสร้างเกิดความแข็งแกร่งขึ้น ทำให้ความเป็นสถาบันยิ่งแข็งแกร่ง สถาพรเช่นกัน การได้นำทฤษฎีนี้มาใช้เป็นแว่นขยายศึกษาพฤติกรรมที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่ม จึงทำให้เข้าใจโครงสร้างและปฏิบัติการที่เสริมสร้างให้ความเป็นสถาบันมั่นคง ทำให้รู้ว่า “น้ำดื่มบรรจุขวด” ไม่ได้ไร้เดียงสาอีกต่อไป

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ไม่ใช่แค่เพื่อดับกระหาย แต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อแทนที่รูปแบบวิธีการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง โดยกลุ่มผู้มีอำนาจเหนือที่สามารถเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรที่เกี่ยวกับน้ำดื่มได้ดีกว่า ผ่านการสื่อสารและกำหนดความหมายความสะดวกปลอดภัย และสุขภาพที่วิธีการดื่มน้ำแบบเดิมไม่อาจเข้าถึงได้ เพราะใช้ความรู้และเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์กับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อกลางที่มีทุกหนแห่ง ส่งเสริมวัฒนธรรมการบริโภคผ่านระบบตลาดแบบทุนนิยม ยังสร้างความมั่นใจโดยกระบวนการคุณภาพที่มีมาตรฐานและตราสัญลักษณ์เป็นเครื่องยืนยัน และสร้างน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้บริโภคในทุกรูปแบบให้เข้าถึงได้ทุกที่ทุกเวลา และให้รู้สึกว่ามีคุณค่าด้วยราคาและเวลาที่ต้องสูญเสียไปกับการดื่มน้ำ เป็นต้น หากเปรียบเป็นอาวุธก็มีอำนาจรุนแรงและตรงเป้าทำลายคู่ต่อสู้ได้อย่างราบคาบ โดยทำให้ผู้บริโภคแพ้วทางไปโดยไม่รู้ตัวด้วยซ้ำ

นอกจากนี้ น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่ปรากฏตัวขึ้นด้วยวัตถุประสงค์การดับกระหาย แต่ตอนนี้ได้กลายเป็นทูตสันตไมตรีตัวแทนของแบรนด์และบุคคลที่ต้องการส่งเสริมภาพลักษณ์การทำความดี ที่มีรายละเอียดปรากฏอยู่บนฉลากของน้ำดื่ม ยิ่งทำให้น้ำดื่มบรรจุขวดเป็นที่นิยมในกลุ่มผู้ผลิตและผู้ส่งผลิตที่ต้องการสื่อความหมายทางอื่นด้วย

สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประสบการณ์ที่ผู้วิจัยได้รับจากการเข้าสู่สนามวิจัยครั้งนี้ ความคิดของผู้วิจัยได้เคลื่อนตัวจากความสยบยอมให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดไปเป็นการพยายามต่อสู้กับความไม่เท่าเทียมจากกฎและทรัพยากรเชิงโครงสร้างตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง ซึ่งเกิดจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และกระตุ้นให้เกิดความรู้เท่าทันในการบริโภค น้ำดื่มและการใช้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกอย่างมีวิจารณญาณ แม้ว่าผู้บริโภคที่อยู่ในชุมชนเมืองไม่อาจจะหลีกเลี่ยงวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดได้ แต่ก็ควรมีสิทธิเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มด้วยความจริงและความตื่นรู้ ให้ตั้งคำถามต่อความมั่นคงถาวรของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดที่คนในสังคมมองว่าเป็นเรื่องธรรมดาและเกิดการสะท้อนคิดภายในไปสู่การปลดปล่อยตัวเองพร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อเสนอแนะเพื่อก้าวผ่านความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดและเกิดการเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคอย่างยั่งยืน

5.2.3 เสียงสะท้อนจากคนที่อยู่ภายใต้ความครอบงำ

การวิจัยครั้งนี้ ได้คลี่ให้เห็นถึงโครงสร้างของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำสำหรับการบริโภค จากบทสัมภาษณ์แบบวิภาษวิธี ได้ยินเสียงสะท้อนการมีอิทธิพลเหนือกว่า การถูกกดขี่และความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้นกับผู้บริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง ทำให้เกิดความคิดและพฤติกรรมที่ตกอยู่ภายใต้ความครอบงำอันยากจะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งที่เป็นแบบรู้ตัวและไม่อาจรู้ตัว ผู้วิจัยจึงขอใช้พื้นที่ส่วนนี้สะท้อนเสียงเหล่านั้น

การที่ต้องยอมรับกับภาระค่าใช้จ่ายของการซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดดื่ม เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านเกิดที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย ค่าใช้จ่ายนี้เกิดขึ้นนับตั้งแต่การเดินทางมาดำรงชีวิตในกรุงเทพฯ และเป็นตัวอย่างของเสียงสะท้อนที่เกิดขึ้นให้ยอมรับภาระค่าใช้จ่ายนี้เป็นส่วนหนึ่งของค่าใช้จ่ายในชีวิต เพราะไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยในทางอื่นได้ โดยเฉพาะในขณะที่ต้องออกเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ

คำพูด “ก็ไม่รู้จะไปดื่มน้ำที่สะอาดได้จากที่ไหน” เป็นคำพูดที่ติดปาก ซึ่งคนที่ใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ ใช้ตอบคำถามที่ว่าทำไมต้องดื่มน้ำดื่มบรรจุขวด ส่วนหนึ่งเพราะไม่สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดโดยสภาพของแหล่งที่พักอาศัยที่จำกัดหรือเป็นพื้นที่ที่น้ำประปายังไม่ถึงเช่นในพื้นที่บางส่วนของชุมชนแออัดจึงจำเป็นต้องพึ่งพาน้ำขวด แต่ในจำนวนนี้ บางกลุ่มที่สถานะทางเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวย จำเป็นต้องดื่มน้ำบรรจุขวดที่อยู่ในขวดพลาสติกแบบซุนซึ่งอาจพบความปนเปื้อนของสารเคมีและสิ่งสกปรกได้มากกว่า หรือดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีราคาย่อมเยาแต่อาจมีกลิ่นและรสชาติที่ไม่พึงประสงค์ คนกลุ่มนี้ต้องตกอยู่ใต้สภาพบังคับจากโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียม ทำให้เข้าถึงน้ำดื่มจำกัดและต้องพึ่งพาน้ำดื่มแบบไม่มีทางเลือก

นอกจากข้อจำกัดด้านที่פקอาศัยแล้ว สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ไม่อาจดื่มด่ำที่สะอาด ในเขตอรัณอัมรินทร์หรือกิ่งเพชรในเขตกรุงเทพฯ ครั้งหนึ่งเคยร่อนน้ำฝนมาดื่มได้ มาวันนี้ไม่อาจร่อนน้ำฝนมาดื่มได้อีกต่อไป จากภาวะมลพิษของการพัฒนาและการไม่ดูแลแหล่งน้ำเช่นในอดีต ผู้คนที่อยู่ริมน้ำกลับต้องเผชิญกับภาวะน้ำเน่าเสียอย่างว่าแต่น้ำมาดื่มได้ เพียงเดินผ่านก็ได้กลิ่นเหม็นรบกวนการอยู่อาศัย ทรัพยากรน้ำที่อยู่ใกล้ตัวกลับถูกปนเปื้อนด้วยสารพิษต่าง ๆ จนต้องพึ่งพาการเข้าถึงน้ำดื่มที่ได้จากการพัฒนา คือ ระบบน้ำประปา ระบบเครื่องกรองน้ำ ระบบตู้กดน้ำหยอดเหรียญ หรือ น้ำตู้กดสาธารณะ ซึ่งในหลายแห่งถูกปล่อยปะละเลย ทำให้อยู่ในสภาพที่ใช้งานไม่ได้ คนในชุมชนเมืองจึงไม่รู้หาดื่มได้จากที่ใด

กลุ่มคนอีกจำพวกหนึ่ง แม้ว่าจะสามารถเข้าถึงน้ำดื่มภายในที่พักอาศัย หรือที่ทำงาน ด้วยวิธีการอื่นนอกจากการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด เช่น การต้มน้ำกรองน้ำ แต่ด้วยเงื่อนไขการใช้ชีวิตที่ถูกสร้างขึ้นโดยระบบความเป็นเมืองและภาระงานภายใต้การบริหารแบบทุนนิยมที่ต้องเร่งรีบและเปรียบเทียบความคุ้มค่าอยู่เสมอ จึงยอมเปิดโอกาสให้น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามามีบทบาทสำคัญโดยไม่รู้ตัว ผู้บริโภคในกลุ่มนี้อาจอ้างถึงข้อจำกัดด้านเวลาและภาระหน้าที่ จึงเลือกดื่มด่ำน้ำดื่มบรรจุขวดแทนที่รูปแบบการต้มน้ำอื่นที่มีอยู่ใกล้ตัว โดยไม่รู้ตัวว่ากำลังถูกครอบงำจากความสะดวกสบายและระบบการส่งเสริมการตลาดที่มีอยู่ให้เห็น พอมารู้ตัวอีกทีคือได้ซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามาอยู่ในบ้านและที่ทำงานแล้วทุกครั้ง

แม้ว่ารัฐได้วางระบบการประปาจนถึงในครัวเรือนก็ตาม คนที่פקอาศัยในครัวเรือนสามารถนำน้ำประปาไปหุงต้มอาหาร และนำไปดื่มโดยผ่านหรือไม่ผ่านกระบวนการได้ แต่จากปัญหาคุณภาพและความสม่ำเสมอของการส่งน้ำ เป็นข้อจำกัดที่ทำให้ประชาชนอาจพึ่งพาน้ำประปามาเป็นแหล่งน้ำดื่มหลัก เมื่อเกิดวิกฤตกับน้ำประปา เช่น น้ำมีตะกอน มีสี มีรสชาติกร่อย หรือน้ำหยุดไหล ทำให้หลายครัวเรือนต้องเปลี่ยนไปดื่มด่ำน้ำดื่มบรรจุขวด และบางครัวเรือนไม่กลับมาดื่มด่ำน้ำประปาอีกต่อไปอย่างไม่มีทางเลือก

หลายคนมีความเชื่อว่าน้ำประปาดื่มได้ แต่ต้องเป็นน้ำประปาที่อยู่ต้นทางไม่ได้ผ่านท่อส่งน้ำตั้งแต่หน้าโรงงานจนถึงก๊อกน้ำในบ้าน เพราะไม่เชื่อมั่นในความสะอาดระหว่างทาง เพราะเคยเห็นการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ที่ทำให้เกิดการปนเปื้อนในระหว่างการซ่อมบำรุง ประกอบกับการเห็นที่ปลายทางว่ามีตะกอนมาถึงบ้าน แต่อีกกลุ่มหนึ่งไม่เชื่อมั่นในรูปแบบการบริหารงานระบบประปาว่าจะทำให้เกิดน้ำที่สะอาดดื่มได้ หากรัฐบาลมีความจริงใจในการแก้ปัญหา นอกจากจะให้น้ำมีคุณภาพแล้ว ยังต้องให้ผู้บริหารสร้างความมั่นใจว่าน้ำประปาดื่มได้จริง จากการนำไปใช้ผู้บริหารได้ดื่มน้ำนั้นเป็นตัวอย่าง

คนที่ใช้ชีวิตในกรุงเทพฯ เรียกร้องให้รัฐอำนวยความสะดวกให้ทุกคนได้เข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย โดยเฉพาะน้ำประปาต้องกระจายให้ครอบคลุมพื้นที่ และต้องการให้มีการตรวจสอบคุณภาพน้ำประปาในทุกที่ให้มีมาตรฐานเดียวกันอย่างแท้จริง ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมด โดยเฉพาะผู้ที่เข้าทำการซ่อมบำรุงจะต้องมีความพิถีพิถันและตระหนักรู้เสมอว่ากำลังซ่อมอุปกรณ์ในการส่งน้ำประปา ซึ่งน้ำประปานั้นอยู่ในระดับคุณภาพไว้สำหรับเป็นน้ำดื่ม ต้องรักษาน้ำในท่อน้ำประปาให้มีความสะอาดปลอดภัย และต้องทำให้ประชาชนเห็นอย่างต่อเนื่อง ถ้าน้ำประปาทำให้คงคุณภาพไว้ในระดับที่ดื่มได้ไม่ดีเพียงพอ คนทั่วไปก็ไม่เอาไปดื่ม แต่เอาไปใช้ในห้องน้ำ ไปใช้ล้างอุปกรณ์แทน เพราะไม่เชื่อมั่นในน้ำประปา แต่ถ้าทำให้เกิดน้ำประปาดื่มได้จริงจะเป็นการลดค่าใช้จ่าย ไม่ต้องซื้อน้ำดื่ม สะดวกสบายกว่าการไปซื้อน้ำดื่มด้วย เพราะสามารถดื่มได้จากก๊อกในบ้านทันที

5.3 ข้อเสนอแนะ

เป้าประสงค์ของการศึกษาวิจัยความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทยฉบับนี้ มิใช่เพื่อเป็นการต่อต้านการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก แต่เป็นการนำเสนอข้อมูลความจริงโดยการคลี่ให้เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองอย่างรอบด้าน เพื่อให้คนในชุมชนเมืองได้เกิดการสะท้อนคิดในตัวเองถึงความจำเป็นและผลกระทบจากการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก และส่งเสียงสะท้อนไปยังผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรในการบริโภคน้ำดื่ม เพื่อให้การบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองเป็นไปด้วยความยั่งยืน ผู้วิจัยจึงขอเสนอข้อเสนอแนะอันสอดคล้องกับผลการศึกษาเพื่อเป็น “ทางเลือกเพื่อก้าวข้ามสถาบันการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคนในชุมชนเมือง” ดังนี้

5.3.1 ส่งเสริมให้น้ำประปาดื่มได้อย่างจริงจัง

จากผลการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นวัฒนธรรมหลักของคนในชุมชนเมือง ที่คนในชุมชนเมืองถือปฏิบัติร่วมกัน แทนที่จะเป็นน้ำประปาที่ถือเป็นสาธารณูปโภคหลักของคนในชุมชนเมือง ทั้งนี้เพราะน้ำประปาไม่อาจตอบสนองความหมายเรื่องความปลอดภัย สุขอนามัย เนื่องจากยังพบปัญหาด้านคุณภาพน้ำและความไม่สม่ำเสมอในการจ่ายหน้่น้ำ ทำให้เกิดความไม่เชื่อมั่นในกระบวนการของน้ำประปา ขณะเดียวกันสามารถพบความหมายเหล่านี้ได้จากน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

การสร้างโครงสร้างพื้นฐานให้ประชาชนได้เข้าถึงน้ำดื่มที่มีคุณภาพ รัฐบาลได้ลงทุนพัฒนาระบบประปาอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนมีน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย ซึ่งในอดีตนอกจาก

ประชาชนในกรุงเทพฯ จะสามารถเข้าถึงน้ำธรรมชาติได้แล้ว มักบริโภคน้ำประปาเช่นกัน แต่ด้วยการเติบโตของเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของคนในเมือง ทำให้ชุมชนเมืองหันไปบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมากขึ้น เนื่องจากมีความเชื่อมั่นในความสะดวกและความปลอดภัยมากกว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น นอกจากผู้บริโภคจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการบริโภคน้ำดื่มมากขึ้น การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดในระยะยาวยังอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค ทั้งยังเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม และการที่ประชาชนหันมาใช้น้ำดื่มบรรจุขวดแทนน้ำประปายังเป็นการสร้างความไม่ยั่งยืนในระบบการจัดการทรัพยากรน้ำอีกด้วย

แม้ว่าการประปานครหลวงในฐานะหน่วยงานที่บริการน้ำประปาให้กับคนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลจะยืนยันว่าน้ำประปาสะอาด ปลอดภัย ดื่มได้อย่างมั่นใจ ด้วยการควบคุมคุณภาพน้ำตามแผนน้ำประปาปลอดภัย (Water Safety Plan: WSP) ตามมาตรฐานองค์การอนามัยโลก (WHO) (กรมอนามัย, 2566ก; การประปานครหลวง, 2567ง) แต่จากข้อมูลการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลและข้อมูลจากแหล่งอื่นพบว่ามีความเสี่ยงที่มาจากคุณภาพน้ำประปา ทั้งในเรื่องตะกอน สี กลิ่น และรสชาติ ทำให้ไม่สามารถดื่มน้ำประปาได้ ซึ่งข้อมูลตรงตามการประชุมสภาอภิปรายร่าง พ.ร.บ. งบประมาณรายจ่ายประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2567 เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2567 (ผู้จัดการออนไลน์, 2567) ซึ่งการปนเปื้อนที่พบได้กับน้ำประปาที่มาถึงครัวเรือนนั้นแสดงให้เห็นว่าน้ำประปายังไม่ได้คุณภาพและอาจก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพ ซึ่งไม่ตรงตามความต้องการพื้นฐานของผู้บริโภคที่ต้องการบริโภคน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัย และให้ความหมายว่าน้ำที่สะอาดเหมาะแก่การบริโภคจะต้องเป็นน้ำที่ใส ไม่มีตะกอน ไม่มีสีหรือกลิ่นที่ผิดปกติ

สำนักงานสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย (2566) ให้ข้อแนะนำว่ากลิ่นคลอรีนที่อยู่ในน้ำประปาเป็นกลิ่นที่แสดงว่าน้ำได้ผ่านการฆ่าเชื้อ โดยสามารถลดกลิ่นคลอรีนด้วยการเปิดน้ำประปาใส่ภาชนะที่สะอาดทิ้งไว้ หรือกรองผ่านไส้กรองถ่านกัมมันต์ แต่วิธีการนี้นอกจากสร้างความไม่สะดวกและเพิ่มภาระให้กับผู้บริโภคที่ต้องจัดเตรียมอุปกรณ์เพื่อกรองน้ำประปาทิ้งไว้ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในกรุงเทพฯ แล้ว ผู้บริโภคที่เคยดำเนินการตามคำแนะนำดังกล่าวกลับมีประสบการณ์ว่าผลลัพธ์ไม่เป็นไปตามคำแนะนำ แม้กระทั่งมีการกรองผ่านเครื่องกรองน้ำก็ยังได้กลิ่นคลอรีนอยู่ ขณะที่นำน้ำประปาไปต้มให้เดือดแม้จะเชื่อมั่นว่าสามารถฆ่าเชื้อโรคได้ แต่ปรากฏว่ามีตะกอนสีขาวนอนก้นภาชนะที่ใช้ในการต้ม

ความสะดวกของน้ำประปายังมีประเด็นด้านเทคนิคในเรื่องของแรงดันน้ำในท่อส่งน้ำซึ่งจะทำให้เป็นการชะล้างสิ่งปนเปื้อนที่อยู่ในน้ำ ซึ่งเป็นประเด็นที่พูดถึง หากสามารถมีการศึกษา

และนำมาใช้อย่างจริงจังจะทำให้ลดการปนเปื้อนในท่อส่งน้ำประปาได้เช่นกัน Rocket Media Lab, 2564ข)

คุณภาพน้ำประปาที่ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงตามฤดูกาลโดยเฉพาะช่วงหน้าแล้ง ทำให้ผู้บริโภคสัมผัสได้ถึงความแตกต่างกลายเป็นน้ำประปาเค็ม ดังเช่นใน ปี พ.ศ. 2564 ที่เกิดปรากฏการณ์ภัยแล้งของน้ำทะเลที่ปากอ่าวไทยสูงกว่าปกติและปริมาณน้ำในเขื่อนหลักมีน้อย (ไทยรัฐออนไลน์, 2564ข) และอาจเกิดจากสภาวะอากาศที่ร้อนจัด (สำนักข่าวไทย TNAMCOT, 2567) จึงมีผลทำให้น้ำประปามีรสกร่อย สร้างความกังวลให้กับผู้บริโภค โดยเฉพาะกลุ่มเสี่ยงที่มีโรคประจำตัว และผู้สูงอายุ แม้ว่ามีผลการวิจัยว่าเครื่องกรองน้ำระบบ RO สามารถกำจัดสิ่งปนเปื้อนและความเค็มออกจากน้ำทำให้น้ำมีความสะอาดพร้อมดื่มได้ แต่การติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่มีคุณภาพ จะมีค่าใช้จ่ายทั้งในการติดตั้งและการบำรุงรักษา ซึ่งผู้บริโภคมองว่าไม่คุ้มค่า และข้อจำกัดเกี่ยวกับสถานที่ติดตั้งที่ทำให้ผู้บริโภคไม่ติดตั้งเครื่องกรองน้ำใช้เอง

ในเรื่องการบริการส่งน้ำอย่างต่อเนื่องก็เป็นปัจจัยที่สำคัญในการเลือกบริโภคน้ำประปา ในบางพื้นที่แม้ว่าระบบประปาเข้าถึง แต่น้ำประปาที่ไหลเบาหรือไม่ไหล ซึ่งเป็นไปตามประกาศหยุดจ่ายน้ำชั่วคราวเป็นหลายชั่วโมงที่มีให้เห็นอยู่เสมอ และบ่อยครั้งเป็นการแจ้งล่วงหน้าไม่นานนัก (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA), 2567ก; สำนักงานประปาสาขาพญาไท การประปานครหลวง, 2567) และรวมถึงการหยุดจ่ายน้ำติดต่อกันหลายวันในหลายพื้นที่ (มติชนออนไลน์, 2567) การหยุดจ่ายน้ำประปานี้ส่วนทางกับการดำเนินชีวิตที่ต้องใช้น้ำทุกวัน การที่ต้องจัดหาภาชนะการรองน้ำสำรองไว้ใช้ ผู้บริโภคมองว่าเป็นการเพิ่มภาระจากที่เคยมี ดังนั้น การประปานครหลวง ควรมีแผนสำรองในกรณีน้ำหยุดไหลให้กับประชาชน

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้น้ำประปามีการปนเปื้อน คือ การปนเปื้อนที่เกิดจากท่อส่งน้ำ ท่อน้ำประปาที่มีอายุการใช้งานยาวนานและเป็นท่อประปารุ่นเก่ามักจะเกิดสนิมจึงปนเปื้อนมากับน้ำประปาได้ ประกอบกับในระหว่างการซ่อมบำรุงท่อประปาที่ไม่มีความระมัดระวัง จะทำให้เกิดการปนเปื้อนเข้าไปในท่อประปาและถูกส่งไปตามบ้านเรือน ดังนั้น หากจะทำให้น้ำประปาดีได้ การประปานครหลวงจะต้องดำเนินการปรับปรุงคุณภาพน้ำทั้งในเรื่องคุณภาพและปริมาณให้มีความสม่ำเสมอต่อเนื่อง แม้ว่าการประปานครหลวงจะยืนยันว่ามีการตรวจสอบคุณภาพน้ำดิบ และคุณภาพน้ำประปา ทั้งด้านกายภาพ เคมี และแบคทีเรีย โดยผู้เชี่ยวชาญแล้วก็ตาม แต่ก็ยังพบปัญหาการเข้าถึงน้ำประปาที่สะอาดและปลอดภัยอยู่จึงควรดำเนินการตรวจสอบและแก้ไขปัญหาดังกล่าวในพื้นที่ที่ประสบปัญหาอย่างจริงจัง

นอกจากเรื่องความสะดวกปลอดภัยแล้ว ผู้บริโภคยังต้องการความสะดวกสบายในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภค ซึ่งน้ำประปาจัดได้ว่าเป็นน้ำที่สามารถเข้าถึงได้ทุกที่ด้วยโครงข่ายการวางระบบท่อส่งน้ำประปา ในด้านการบริการเพิ่มเติมเรื่องการกำจัดกลิ่นคลอรีน หากมีให้บริการด้านอุปกรณ์กำจัดกลิ่นแบบพร้อมใช้ให้กับผู้บริโภค เป็นการลดภาระที่ผู้บริโภคจะต้องไปจัดหาเอง และสามารถเข้าถึงน้ำประปาได้ทันทีโดยไม่ต้องเสียเวลารอคอย นอกจากนี้ บริการตรวจเช็คท่อน้ำที่อยู่ในบ้านเรือนที่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการปนเปื้อนของน้ำประปาส่งความมั่นใจได้ว่าน้ำประปาที่ส่งถึงก๊อกน้ำของผู้บริโภคเป็นน้ำประปาที่มีความสะอาด

หน่วยงานการประปาควรสร้างพันธมิตรทั้งในอุตสาหกรรมเดียวกัน เพื่อรณรงค์ให้ความรู้ และการบริการน้ำประปาให้ทั่วถึง โดยในพื้นที่การประปานครหลวงเข้าถึงได้ยาก เช่น พื้นที่ชุมชนแออัด เขตบ้านจัดสรร ต้องร่วมมือกับประปาชุมชนเพื่อให้รักษาระดับมาตรฐานคุณภาพของน้ำประปาให้คงที่

ความสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่แพ้เรื่องการจัดการด้านคุณภาพน้ำและการส่งน้ำ ด้วยการทดสอบคุณภาพ การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เทคนิควิธีการที่เหมาะสมแล้ว การสร้างความเชื่อมั่นกับผู้บริโภคก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเชื่อว่า “น้ำประปาดื่มได้” จริง ความเชื่อมั่นจะถูกสร้างขึ้นจากคุณภาพของน้ำดื่ม หากเปรียบเทียบกับน้ำดื่มบรรจุขวดที่เป็นที่ยอมรับเนื่องจากมีมาตรฐานการผลิตที่ชัดเจนและเปิดเผย โดยต้องสร้างความมั่นใจให้คนในชุมชนเมืองดื่มน้ำประปาทั้งในเชิงข้อมูล การมีส่วนร่วม และความโปร่งใส โดยการสื่อสารข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ เน้นย้ำสื่อสารในสิ่งที่ผู้บริโภคต้องการ เช่น ความสะดวกปลอดภัย ด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และใช้ช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย

ความเชื่อมั่นที่ถูกสร้างขึ้น จะต้องมิให้เห็นเป็นประจักษ์ ตั้งแต่ระดับผู้บริหารไปกระทั่งพนักงานทุกภาคส่วนว่ามีการบริหารงานอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการดำเนินการตามกระบวนการขั้นตอน และได้รับผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ มีผู้บริโภคเสนอว่าเมื่อยืนยันว่าน้ำประปาดื่มได้ ให้ผู้บริหารดื่มน้ำประปาเป็นตัวอย่าง หรือในการซ่อมบำรุงท่อน้ำจะต้องมีกระบวนการที่รักษาความสะดวกทุกขั้นตอน

การมีส่วนร่วมในการจัดการด้านประปาของชุมชนเป็นส่วนสำคัญ ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนสามารถซักถามได้และรับคำตอบอย่างตรงไปตรงมาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับน้ำประปาอย่างแท้จริง และเกิดความเชื่อมั่นในการดื่มน้ำประปา นอกจากนี้ การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและติดตามการดำเนินงานของระบบน้ำประปา และตรวจสอบการดำเนินงานตรวจสอบคุณภาพน้ำตามมาตรฐานได้อย่าง

สมัคร โดยหน่วยงานเป็นผู้เผยแพร่ผลการตรวจสอบที่ตรงไปตรงมา และรับฟังพร้อมตอบสนองต่อข้อร้องเรียน จะทำให้ทราบถึงปัญหาและแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในการตรวจสอบคุณภาพน้ำประปา นอกจากหน่วยงานการประปาจะดำเนินการด้วยตัวเองแล้ว ยังควรสนับสนุนโครงการตรวจสอบคุณภาพน้ำประชาชนที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการเก็บตัวอย่างน้ำและส่งตรวจ เพื่อการประปาจะได้ทราบข้อมูลโดยลดพนักงานที่ต้องลงไปเก็บตัวอย่างด้วยตัวเอง

เมื่อผู้บริโภคประสบกับปัญหาเกี่ยวกับน้ำประปา ทำให้ผู้บริโภคหันไปเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดแทน บางรายที่หันไปซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดแล้วก็ไม่กลับมาดื่มน้ำแบบเดิมอีกเพราะรู้สึกมีความเชื่อมั่นในความสะดวกที่น้ำดื่มบรรจุขวดมอบให้ ดังนั้น จึงต้องสร้างความมั่นใจให้กับประชาชนว่า “น้ำประปาดื่มได้” เกิดจากการสร้างการรับรู้ของให้กับประชาชนว่าน้ำประปาถูกควบคุมจนได้มาตรฐานตามที่กล่าวอ้าง นอกจากนี้จะต้องใช้กำลังจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการประปาในการรักษาคุณภาพน้ำแล้ว ยังจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน ซึ่งกลยุทธ์ที่จะประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีการศึกษาบริบทและความต้องการของชุมชนแต่ละแห่งด้วย และนอกจากนี้ยังต้องสร้างพันธมิตรทั้งในและต่างประเทศเพื่อช่วยประชาสัมพันธ์น้ำประปาดื่มได้ ทั้งในด้านความสะดวก ปลอดภัย ดีต่อสุขภาพ สะดวกสบาย คุ้มค่า และผู้ที่ดื่มน้ำประปามีระดับชนชั้นเท่าเทียมกับการดื่มน้ำด้วยวิธีการอื่น

5.3.2 จัดการบริการน้ำดื่มของหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพ

ผลการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองนอกจากในแต่ละวันจะต้องอยู่ในที่พักอาศัยและสถานที่ทำงานแล้ว ยังต้องมีการเคลื่อนที่ไปยังสถานที่ต่าง ๆ ไม่หยุดนิ่งอยู่ในที่พักตลอดเวลา ไม่เว้นแม้บ้านหรือคนทำงานอิสระก็ต้องมีการเดินทางออกจากบ้านเช่นกัน จึงต้องการการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะดวกปลอดภัยในระหว่างทางที่เป็นการบริการน้ำดื่มสาธารณะได้ คือ การบริการน้ำดื่มที่มีอยู่นอกครัวเรือน การบริการน้ำดื่มในพื้นที่สาธารณะจะเป็นการเพิ่มโอกาสการเข้าถึงน้ำให้กับผู้บริโภคในชุมชนเมืองอีกทางหนึ่ง จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการจัดหาน้ำดื่มในพื้นที่สาธารณะซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ภายในหน่วยงานที่ต้อนรับลูกค้าหรือประชาชนที่เข้าใช้บริการ มีรายละเอียดดังนี้

(1) พื้นที่ที่เป็นของหน่วยงานใดหน่วยงาน

พื้นที่ที่เป็นของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง หมายถึงถึง พื้นที่ตามหน่วยงานราชการ เอกชน สถานที่ทำงาน สถานศึกษา ที่ให้บริการแก่บุคคลภายในควรมีการจัดหาน้ำดื่มที่สะดวกปลอดภัย โดยเฉพาะผู้ประกอบการจะต้องยึดถือปฏิบัติตามหลักเกณฑ์การจัดหาน้ำให้กับลูกค้าให้ตรงตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนดให้ทั่วถึงและเพียงพอ นอกจากนี้ ยังควรดูแลรักษาสภาพของอุปกรณ์ให้อยู่ในสภาพการทำงานที่ปกติ ให้สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะดวกและปลอดภัย

สถานประกอบการควรจะต้องมีการสื่อสารในเรื่องการบำรุงรักษาอุปกรณ์ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับลูกค้าให้มาบริโภคน้ำดื่มตามที่จัดหาให้ การจัดหาน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัย ควรรวมไปถึงหน่วยงานที่ให้บริการสาธารณะที่ให้บริการกับบุคคลภายนอกด้วยเช่นกัน

ในการบำรุงรักษาเครื่องมือและอุปกรณ์จ่ายน้ำ ควรจัดตั้งหน่วยงานขึ้นเพื่อดูแลจัดการเรื่องคุณภาพน้ำและการสื่อสารให้กับลูกค้าและผู้มาใช้บริการเพื่อให้การสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ที่มีให้เลือกหลายรูปแบบ เช่น การสื่อสารภายในองค์กร การติดป้ายประกาศที่มีรายการการบำรุงรักษา สภาพการใช้งาน ซึ่งจะสร้างความมั่นใจกับผู้มาใช้บริการให้ตัดสินใจเลือกดื่มน้ำจากแหล่งที่ให้บริการได้

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในฐานะผู้บังคับใช้กฎหมาย ควรมีการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการน้ำดื่มในพื้นที่การทำงาน ทั้งในเรื่องของคุณภาพและปริมาณที่เหมาะสมเพียงพอด้วยเช่นกัน

(2) พื้นที่สาธารณะที่บริหารงานโดยรัฐและชุมชน

พื้นที่สาธารณะ คือ พื้นที่เปิดกว้างให้ผู้คนทั่วไปทุกเพศทุกวัยเข้าไปใช้พื้นที่ได้ เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทุกคน สำหรับในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ พื้นที่สาธารณะส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ได้รับการดูแลและจัดการโดยหน่วยงานของรัฐและชุมชน สำหรับกรุงเทพฯ พื้นที่สาธารณะอาจหมายถึงสวนสาธารณะ สวนหย่อมในชุมชน สถานที่เล่นกีฬา พื้นที่ริมทางได้สะพานแม่น้ำเจ้าพระยา สถานที่ตลาดนัด ตลาดสด ถนนคนเดิน ลานดนตรี สถานที่จัดงานทางประเพณี วัฒนธรรม พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่สำหรับการใช้ชีวิตนอกบ้าน ในสภาวะความเป็นเมืองแบบกรุงเทพฯ พื้นที่สาธารณะจึงเปรียบเสมือนจุดพักของคนในเมืองระหว่างการเดินทาง สัญจรไปมา หรือที่พักผ่อนในยามต้องการพื้นที่นอกระบบที่อัดอัดคับแคบของพื้นที่พักอาศัยที่นับวันยิ่งลดขนาดลง พื้นที่นี้จึงมีความสำคัญไม่น้อยกว่าพื้นที่ในบ้าน

ในอดีตตามสวนสาธารณะของกรุงเทพฯ จะเห็นการให้บริการน้ำพุดื่มน้ำสาธารณะ ที่พบเป็นองค์ประกอบหนึ่งในสวนสาธารณะที่ให้บริการน้ำดื่มฟรีกับคนที่เข้าใช้บริการ มีการกระจายจุดดื่มน้ำสะอาดตั้งแต่ปี 2542 รวบรวม 400 จุดทั่วกรุงเทพฯ แต่ถูกทิ้งร้างกลายเป็นที่สะสมสิ่งสกปรก และการแพร่ระบาดของโควิด-19 จึงถูกรื้อถอนออกไปในปี 2564 (วนัฐย์ พุฒนาถ, 2567)

แม้ว่าจะมีการรื้อฟื้นการให้บริการน้ำดื่มสาธารณะให้คนน้ำได้ฟรีตามจุดต่าง ๆ ทั่วกรุงเทพฯ ตามโครงการ Bottle Free Seas โดย Environmental Justice Foundation Thailand (EJF) ได้เปิดตัว ร่วมกับเครือข่าย Refill Bangkok (กองบรรณาธิการ Urban Creature, 2566)

และการเปิดจุดให้บริการน้ำประปาดื่มได้ฟรี ของการประปานครหลวงทั้ง 18 แห่ง และสำนักงานใหญ่ (การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority – MWA), 2567ข, 12 พฤษภาคม) รวมถึงการดำเนินโครงการ “ดื่มน้ำดื่ม กปน. ในสวนสาธารณะ ช่วยลดขยะพลาสติก” ที่กรุงเทพฯ ร่วมกับการประปานครหลวง (มติชนออนไลน์, 2565) ซึ่งเป็นนิมิตรหมายอันดีอันแสดงถึงทิศทางการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้คนในกรุงเทพฯ สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยได้มากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การพิจารณาการให้ความหมายต่อการบริโภคน้ำดื่มของคนในกรุงเทพฯ คือความสะอาดและปลอดภัย ดังนั้น ผู้ที่บริหารจัดการจะต้องติดตั้งบำรุงรักษาเครื่องจ่ายน้ำ อุปกรณ์ และพื้นที่ใกล้เคียงให้มีความสะอาดและปลอดภัยอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และต้องมีการสื่อสารเพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคด้วยการบำรุงรักษาระบบที่ต่อเนื่องและรักษาคุณภาพน้ำที่สะอาด

การให้บริการน้ำดื่มสาธารณะ ต้องพิจารณารูปแบบวิธีการในการดื่มน้ำด้วยเช่นกัน เพราะหากเป็นการบริการที่ผู้บริโภคจะต้องนำภาชนะมารองดื่มเอง แสดงว่าภาระในการจัดหาภาชนะนั้นจะต้องตกไปที่ผู้บริโภคเช่นเดิม ซึ่งอาจจะไม่ตอบสนองความต้องการของคนในกรุงเทพฯ ที่ต้องการความสะดวกสบายดื่มน้ำได้ทุกที่ทุกเวลาด้วยอีกประการหนึ่ง ตามโครงการนี้ ผู้บริโภคในกรุงเทพฯ อาจจะใช้ภาชนะส่วนตัวหรือการนำขวดพลาสติกจากน้ำดื่มบรรจุขวดที่นำมาบรรจุน้ำซ้ำ แต่หากต้องการลดการใช้ขวดพลาสติกอย่างจริงจัง อาจจะต้องมีการคำนึงถึงภาชนะที่จะนำมาใช้รองน้ำเพื่อดื่มน้ำหรือวิธีการในการเข้าถึงน้ำดื่มนั้นเช่นกัน ดังนั้นโครงการดังกล่าว จึงควรทำไปควบคู่กับการรณรงค์การลดใช้บรรจุภัณฑ์ที่อาจก่อให้เกิดขยะพลาสติก

ประเด็นในเรื่องความไม่สะดวกในการพกพากระบอกน้ำติดตัวไปทุกที่ อาจจะหมดไปหากแลกมาด้วยการเข้าถึงน้ำได้ทุกที่ทุกเวลาผ่านกระบอกน้ำที่ติดตัวไว้เช่นกัน ดังนั้นจึงควรมีการพิจารณากระจายจุดบริการน้ำดื่มไปให้ทั่วถึง และขณะเดียวกันควรมีจุดให้ทำความสะอาดภาชนะก่อนที่จะบรรจุน้ำในขวดน้ำเพื่อป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรคด้วย

5.3.3 สร้างความหลากหลายในการเข้าถึงน้ำสะอาดให้กับคนในชุมชนเมือง

ผลการศึกษาพบว่าจากสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนในกรุงเทพฯ ไม่อาจเชื่อมั่นในความปลอดภัยของน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติ จำต้องพึ่งพาน้ำที่เกิดการกระบวนการพัฒนาความเป็นเมืองโดยการผ่านเทคโนโลยีในการทำมาสะอาด เช่น การผ่านเครื่องกรองน้ำ การกวดน้ำจากตู้กดน้ำอัตโนมัติ การใช้น้ำประปา และการดื่มน้ำบรรจุขวด การจะลดปริมาณการใช้น้ำดื่มบรรจุขวดจะต้องหาทางออกที่ทำให้สามารถบริโภคน้ำสะอาดด้วยวิธีอื่นได้

นอกจากการส่งเสริมให้น้ำประปาดื่มได้ ซึ่งได้กล่าวไว้ในหัวข้อ 6.2.1 แล้ว ยังมีทางเลือกในการเข้าถึงน้ำสะอาดผ่านกระบวนการกรองน้ำซึ่งทำได้เองที่บ้าน หรือการรับบริการจากตู้กดน้ำที่มีอุปกรณ์การกรองและฆ่าเชื้อ

(1) การติดตั้งเครื่องกรองน้ำ

เครื่องกรองน้ำเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ในการกรองสิ่งสกปรกออกจากน้ำ ทำให้น้ำมีความสะอาดเพียงพอแก่การบริโภค เครื่องกรองน้ำเป็นเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน จึงประกอบด้วยเทคนิควิธีการที่ซับซ้อนซึ่งคนทั่วไปไม่อาจจะเข้าใจได้ เครื่องกรองน้ำบางประเภทแม้ว่าจะมีผู้เชี่ยวชาญอธิบายกระบวนการในการทำงานแล้วก็ไม่ทำให้เกิดความเข้าใจ นอกจากนี้เครื่องกรองน้ำที่มีขายในท้องตลาดยังมีให้เลือกอยู่หลายรุ่นหลายประเภทในความซับซ้อนของเครื่องกรองน้ำ ทำให้ผู้บริโภคตีความถึงความยุ่งยากและความเป็นเทคโนโลยีที่ไกลตัวและไม่มีเวลาที่จะมาทำความเข้าใจกับความซับซ้อนนี้ ยิ่งกว่านั้น บางคนมองว่าแม้จะเป็นเทคโนโลยีที่ซับซ้อนแต่เมื่อเทียบกับการผลิตน้ำดื่มของน้ำดื่มบรรจุขวดแล้ว คุณภาพน้ำที่ได้ไม่น่าจะเทียบได้

นอกจากนี้ เครื่องกรองน้ำที่มีอยู่ในตลาดมีความหลากหลายทั้งในด้านคุณสมบัติและราคา ผู้บริโภคไม่อาจทราบได้เลยว่าราคาที่สูงกว่าจะได้คุณภาพน้ำที่ดีกว่าหรือไม่ ในขณะที่หากมีราคาสูงเกินไปก็ไม่อาจตัดสินใจเลือกซื้อมาได้

ในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับความซับซ้อนของเทคโนโลยีเครื่องกรองน้ำและราคา รัฐควรมีการศึกษาวิจัยและสร้างเครื่องกรองน้ำต้นแบบให้คนในชุมชนเลือกแล้วนำไปเปรียบเทียบกับเครื่องกรองน้ำที่มีขายอยู่ในท้องตลาด ทั้งในด้านเทคโนโลยีและราคาที่เหมาะสม ในการนี้อาจจะร่วมมือกับหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้องเพื่อดำเนินการติดตั้งเครื่องกรองน้ำในราคาประหยัดให้เหมาะสมกับครัวเรือน

แม้ว่าปัจจุบันน้ำดื่มบรรจุขวดจะได้รับการยอมรับในความสะอาดและความน่าเชื่อถือจากกระบวนการผลิต แต่มีคนจำนวนไม่น้อยที่ต้องการติดตั้งเครื่องกรองน้ำใช้เพื่อลดภาระค่าใช้จ่าย หากรัฐสามารถส่งเสริมให้ผู้บริโภคเกิดความเข้าใจและตัดสินใจซื้อเครื่องกรองน้ำให้เหมาะสมกับตัวเองจะเป็นการส่งเสริมให้เกิดการดื่มน้ำในรูปแบบทางเลือก

ในการใช้ชีวิตของคนในกรุงเทพฯ มีคนจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่พักของตัวเอง การติดตั้งเครื่องกรองน้ำที่มีราคาค่อนข้างสูง ถือเป็นการลงทุนเพื่อการดื่มน้ำได้ แต่ก็ต้องคิดทบทวนหากต้องออกจากพื้นที่ไปแล้วจะสามารถใช้งานได้คุ้มค่าหรือไม่ นอกจากนี้ยังต้องพิจารณาถึงข้อห้ามในการติดตั้งเครื่องกรองน้ำในพื้นที่เนื่องจากไม่ใช่พื้นที่ของตัวเอง การที่

สามารถให้คนในชุมชนรวมกลุ่มเพื่อติดตั้งเครื่องกรองน้ำของชุมชนในพื้นที่ได้ใช้งานร่วมกัน โดยให้กรรมการหมู่บ้านเป็นคนดูแล อาจเป็นทางเลือกที่ทำให้ทุกคนสามารถใช้น้ำได้กรองได้อย่างมั่นใจ

(2) ตู้ก้นน้ำอัตโนมัติที่มีคุณภาพ

ตู้ก้นน้ำสาธารณะเป็นที่พึ่งพิงของคนที่มีถิ่นพำนักชั่วคราว เช่น ในหอพัก หรือ แม้กระทั่งคนที่ตั้งถิ่นฐานถาวร เนื่องจากน้ำที่ได้จากตู้ก้นน้ำมีราคาถูกกว่าน้ำดื่มบรรจุขวดในคุณภาพที่ยอมรับได้

คนในชุมชนเมืองที่ใช้บริการจากตู้ก้นน้ำมักเป็นคนที่มียาได้ไม่สูงมากนัก นอกจากจะใช้เพื่อการบริโภคแล้วยังใช้เพื่อการทำอาหาร เนื่องจากราคาที่ถูก ขณะที่ผู้บริโภคพบว่าน้ำที่ได้จากตู้ก้นน้ำบางตู้มีรสชาติและกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพ แต่ก็ยังจำใจต้องกินเพราะไม่มีทางเลือกในด้านงบประมาณ จากการสำรวจตู้ก้นน้ำอัตโนมัติของกรมอนามัย กลับพบว่ามีตู้ก้นน้ำจำนวนมากที่เป็นตู้ก้นน้ำที่ไม่ได้รับอนุญาตซึ่งเสี่ยงต่อการได้รับน้ำที่ไม่ได้มาตรฐาน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องเข้มงวดกวดขันในเรื่องการตรวจสอบคุณภาพให้เป็นไปตามมาตรฐาน

ในมุมมองของผู้ประกอบการตู้ก้นน้ำที่ต้องจัดหาพื้นที่ในการติดตั้ง กับการจ่ายไฟฟ้าและน้ำประปา และการอยู่ภายใต้กฎระเบียบของการชำระค่าธรรมเนียมรายปีซึ่งอาจมีผลต่อการตัดสินใจลงทุนของผู้ประกอบกิจการ ขณะที่เมื่อมีข้อกังวลว่าการปรับลดอัตราค่าธรรมเนียมลงจาก 2,000 บาท/ปี เป็น 500 บาท/ปี อาจทำให้ผู้ประกอบการละเลยเรื่องความสะอาดและคุณภาพน้ำ (คณะกรรมการองค์การอิสระเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคภาคประชาชน, 2562) ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องยึดมาตรการในการจัดการการตรวจสอบคุณภาพน้ำให้ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนด

(3) บรรจุภัณฑ์สำหรับคนในชุมชนเมือง

บรรจุภัณฑ์เป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งสำหรับการเลือกรูปแบบในการบริโภคน้ำของคนในชุมชนเมือง บรรจุภัณฑ์เป็นที่รองรับน้ำดื่ม หากบรรจุภัณฑ์ไม่สะอาดไม่ได้มาตรฐานจะส่งผลต่อน้ำดื่มได้เช่นกัน ดังนั้นผู้บริโภคไม่เพียงคำนึงถึงน้ำที่นำมาดื่ม ยังพิจารณาจากบรรจุภัณฑ์ที่ต้องมีความสะอาดปลอดภัยด้วย นอกจากนี้บรรจุภัณฑ์สำหรับน้ำดื่มนอกจากจะมีความสำคัญที่สุดคือใช้ในการรองรับน้ำแล้ว แต่ก็เป็นภาระให้ต้องพกพาไปไหนมาไหนติดตัวตลอดเวลา หากบรรจุภัณฑ์มีขนาดไม่เหมาะสม เช่น ขนาดใหญ่ น้ำหนักมากอาจไม่สะดวกที่จะพกพาด้วย การมีบรรจุภัณฑ์น้ำดื่มเป็นของตนเอง ต้องมีภาระในการดูแลรักษา ต้องมีการชำระล้างและนำมาบรรจุน้ำใหม่ การจะปรับเปลี่ยนการบริโภคน้ำดื่มคนในชุมชนเมืองจึงต้องคำนึงถึงบรรจุภัณฑ์ที่

สามารถแก้ปัญหาของการใช้ชีวิตของคนเมือง รวมถึงกรณีของการบริการน้ำดื่มสาธารณะ จำเป็นต้องคำนึงถึงความสะดวกและความสะดวกของบรรจุภัณฑ์ที่นำมาใช้รองน้ำดื่มด้วยเช่นกัน

คนในชุมชนเมืองมักจะใช้บรรจุภัณฑ์จากน้ำดื่มบรรจุขวดที่ดื่มหมดแล้วมาเติมน้ำใหม่ แทนการใช้บรรจุภัณฑ์พลาสติกที่ซื้อไว้สำหรับเติมน้ำเฉพาะ เนื่องจากพบว่ามียังมีตะกอนอยู่ภายในภาชนะ และบรรจุภัณฑ์อาจเปลี่ยนสีไป ใช้งานได้ไม่ทนทานและไม่คุ้มค่า หากเป็นบรรจุภัณฑ์แก้วอาจจะแตกเสียหายและน้ำหนักมาก การใช้ขวดน้ำดื่มพลาสติกที่ดื่มหมดแล้วมารองน้ำซ้ำ เป็นการมองว่าอย่างไรก็ต้องซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดอยู่แล้ว นำมาใช้สักสองครั้งก็ดูมีความคุ้มค่าว่าการลงทุนซื้อบรรจุภัณฑ์ที่นำมาใช้งานโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตามกรมอนามัยกลับไม่ส่งเสริมให้มีการนำขวดพลาสติกมาใช้ซ้ำ เนื่องจากเสี่ยงต่อการปนเปื้อน (กรมอนามัย, 2562ก)

ดังนั้น การสร้างทางเลือกในการดื่มน้ำให้กับคนในชุมชนเมือง นอกจากจะต้องรองรับคุณภาพของน้ำดื่มแล้ว ภาชนะบรรจุยังเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงความสะดวก สะดวก และคุ้มค่าเช่นกัน

5.3.4 สร้างชุดความรู้ให้ผู้บริโภครู้เท่าทันกับการถูกครอบงำ

ผลการศึกษาที่ปรากฏว่ามีความไม่เท่าเทียมเชิงโครงสร้างในการเข้าถึงน้ำสะอาด ทำให้ผู้บริโภคถูกครอบงำโดยผู้ตัวและไม่ผู้ตัว จากโครงสร้างที่ประกอบขึ้นจากการพัฒนาและระบบทุนนิยม ในส่วนนี้จึงขอเสนอแนะการสร้างชุดความรู้เพื่อทำให้ผู้บริโภคเกิดการสะท้อนคิดและต่อรองกับโครงสร้างที่ไม่เท่าเทียม กระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามต่อการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่ได้กลายเป็นวัฒนธรรมหลักในการบริโภคน้ำดื่ม นำไปสู่การปลดปล่อยตัวเอง โดยแบ่งชุดการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 5 หัวข้อหลัก ได้แก่

(1) สถานการณ์และความสำคัญของน้ำแหล่ง

สถานการณ์ทรัพยากรน้ำ แหล่งน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง การเข้าถึงแหล่งน้ำ ค่าใช้จ่าย และเงื่อนไข ความสำคัญของน้ำดื่มที่สะอาด บทบาทของน้ำดื่มในการรักษาสุขภาพและการดำรงชีวิต อันตรายจากน้ำดื่มที่ปนเปื้อนและวิธีการตรวจสอบคุณภาพน้ำ

(2) แหล่งที่มาของน้ำตามธรรมชาติและน้ำที่มาจากพัฒนาเมือง

น้ำดื่มจากแหล่งน้ำธรรมชาติ วิธีการเข้าถึงและข้อจำกัดในการเข้าถึงแหล่งน้ำสะอาดที่ใช้เพื่อการบริโภคจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ทั้งน้ำฝน น้ำผิวดิน ทั้งในด้านกายภาพและด้านกฎหมาย และน้ำใต้ดิน กระบวนการบำบัดกำจัดน้ำให้มีคุณภาพเพียงพอกับการดื่ม เพื่อเป็นทางเลือกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดตามธรรมชาติด้วยวิธีการที่ไม่ยุ่งยาก และสร้างความรู้ความเข้าใจในการรักษาแหล่งน้ำตามธรรมชาติ

น้ำดื่มที่มาจากการพัฒนาความเป็นเมือง ได้แก่ น้ำกรอง น้ำจากตู้กดน้ำ กล่าวถึงวิธีการเข้าถึงแหล่งน้ำ คุณภาพน้ำ เทคโนโลยี การบำรุงรักษา เพื่อเป็นทางเลือกในการเลือกดื่ม น้ำโดยไม่พึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด รวมถึงเทคโนโลยีน้ำกรอง และตู้กดน้ำหยอดเหรียญ ในพื้นที่ที่ทำงาน สถานศึกษา และพื้นที่สาธารณะ

น้ำดื่มบรรจุขวด อัตราการเติบโตของการใช้น้ำดื่มบรรจุขวด การผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด รูปแบบ ผลกระทบในการผลิตน้ำดื่มตามแหล่งที่มาของน้ำดิบ กระบวนการผลิตน้ำดื่ม ประเภท ขนาด ราคา บรรจุภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวด รูปแบบ กระบวนการผลิต การจัดจำหน่าย ประเภท เพื่อให้ตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากกระบวนการผลิตต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผลกระทบต่อการผลิตและการกำจัดขยะจากขวดพลาสติก และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมจากการผลิต ขนส่ง ขยะขวดพลาสติก ปัญหาการปนเปื้อนของพลาสติกในธรรมชาติ

(3) ตลาดทุนนิยมและความครอบงำของทรัพยากรน้ำของชุมชนเมือง

ข้อเท็จจริงของการกระจายความสามารถในการเข้าถึงน้ำที่ไม่เท่าเทียม สภาวะแปลกแยกที่เกิดจากการพัฒนา กลไกในตลาดทุนนิยมที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่มาเกินความจำเป็นผ่านการส่งเสริมการตลาดเกิดความต้องการการบริโภคที่สูงกว่าที่ควรจะเป็น

(4) ความหมายและความจำเป็นที่ถูกสร้างขึ้นให้กับการบริโภคน้ำของคนในชุมชนเมืองภายใต้การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

การสร้าง ความหมาย ความสะดวกสบายและความคุ้มค่าผ่านวิถีชีวิตที่เร่งรีบ ซึ่งเป็นความหมายที่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และหน่วยงานของรัฐ อันเป็นกับดักของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่มีต่อคนในชุมชนเมือง

(5) ทางออกและการก้าวข้ามเพื่อหลุดพ้นจากการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวด

นำเสนอทางออกที่เป็นทางเลือก ได้แก่ การสนับสนุนการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดด้วยตัวเอง เช่น การต้ม หรือการต้มน้ำผ่านเครื่องกรองน้ำ และการส่งเสริมให้น้ำประปาเป็นแหล่งทางเลือกหลัก โดยการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภคได้มีส่วนร่วมในการตรวจสอบคุณภาพ กระตุ้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม สร้างความเชื่อมั่นให้กับแหล่งน้ำอื่น เช่น น้ำกรอง น้ำประปา ว่าคงตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนเมือง พัฒนาบรรจุภัณฑ์ทางเลือกที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และรณรงค์การใช้ขวดน้ำรีฟิล เผยแพร่ข้อมูลให้ประชาชนทราบถึงผลกระทบและทางเลือกที่ยั่งยืน

ทั้งนี้ ในชุดของการเรียนรู้สามารถใช้สื่อที่หลากหลาย ได้แก่ การฉายวิดีโอสารคดี เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเห็นภาพรวมและผลกระทบจริง การใช้สื่ออินโฟกราฟิก เพื่อเสริมความเข้าใจของ

ผู้เข้าร่วมเกี่ยวกับข้อมูลเชิงสถิติและผลกระทบ การใช้แอนิเมชันสั้นระหว่างการสาธิตหรือเวิร์กช็อป แสดงวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง การแจกเอกสารบทความและงานวิจัยให้ผู้เข้าร่วมเพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและใช้ในการอภิปรายกลุ่ม

5.3.5 สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กร

ผลการศึกษาประการสำคัญของคนในชุมชนเมืองที่ต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจนกระทั่งทำให้วัฒนธรรมนี้กลายเป็นสถาบันที่มีความมั่นคง คือ น้ำดื่มบรรจุขวดให้ความสะดวกสบายไปทุกที่ ไม่เพียงแต่น้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัย แต่รวมถึงรูปแบบบรรจุภัณฑ์ การแก้ไขปัญหาไม่อาจสำเร็จได้เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในสังคม แต่ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ดังนั้น จึงขอเสนอการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งคนในชุมชน จัดตั้งโครงการและกิจกรรมเพื่อลดการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก และส่งเสริมรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่ยั่งยืน เป้าประสงค์หลัก คือการทำให้สามารถเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดปลอดภัยได้ทุกที่ทุกเวลา โดยมีรายละเอียด ดังนี้

(1) ระบุผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ประกอบด้วย องค์กรภาครัฐ ได้แก่ กรมทรัพยากรน้ำ, กรมควบคุมมลพิษ, องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน เช่น Greenpeace ภาคเอกชน บริษัทผลิตและจำหน่ายเครื่องกรองน้ำ จุดจำหน่ายน้ำดื่มรีฟิล สถานศึกษา เช่น โรงเรียน, มหาวิทยาลัย, สถาบันการศึกษา และกลุ่มชุมชน, กลุ่มอาสาสมัคร

(2) ประชุมเจรจา เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและความเห็น และสร้างทีมงานร่วมมือโดยแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการหรือทีมงานจากทุกภาคส่วนเพื่อกำหนดเป้าหมายและแผนปฏิบัติ

(3) กำหนดเป้าหมายและวิธีการดำเนินงาน ทั้งระยะสั้นและระยะยาว เช่น ลดการใช้ขวดน้ำพลาสติกในกรุงเทพฯ และปริมณฑลภายใน 1 ปี ทำให้น้ำประปาดื่มได้ทั่วกรุงเทพฯ ภายในปี 2570 มีตู้น้ำดื่มรีฟิลทุกสถานีรถไฟฟ้าพร้อมกับภาชนะเติมน้ำที่สะอาดปลอดภัย สร้างโมเดลเครื่องกรองน้ำทางเลือก วิจัยและพัฒนาบรรจุภัณฑ์น้ำดื่มที่พกน้ำหนักเบาพกพาสะดวก เป็นต้น แล้วนำไปดำเนินการเป็นแผนปฏิบัติ

(4) การสื่อสารและการเผยแพร่ข้อมูล ด้วยการประชาสัมพันธ์ ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ และสื่อมวลชนในการเผยแพร่ข้อมูลและกิจกรรม ร่วมกับการจัดกิจกรรมรณรงค์ การเดินรณรงค์ กิจกรรมในชุมชน การประกวดการออกแบบขวดน้ำรีฟิล เพื่อสร้างความมั่นใจในน้ำสะอาดปลอดภัยและสามารถเข้าถึงได้ทุกที่

(5) การสนับสนุนทางการเงินและทรัพยากร ด้วยการการระดมทุน จากหน่วยงานรัฐ และหน่วยงานเอกชนที่เป็นผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวด เพื่อการวิจัยและพัฒนา เครื่องมือและอุปกรณ์อันจะสนับสนุนเกิดทางเลือกในการต้มน้ำดื่มที่สะดวกสบาย เข้าถึงได้

(6) การติดตามและประเมินผล การดำเนินงานเป็นระยะ ๆ เพื่อปรับปรุงและพัฒนา กิจกรรม ร่วมกับการรายงานความก้าวหน้าและผลลัพธ์ให้ผู้มีส่วนได้เสียทราบ

(7) วางแผนการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยการรับฟังปัญหาและนำมาปรับปรุง การทำงาน

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่แข็งแกร่งและมีประสิทธิภาพจะช่วยให้การลดการ พึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดและการบริโภคน้ำดื่มที่ยั่งยืนประสบความสำเร็จและส่งผลให้เกิดความ ยั่งยืนต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม

5.3.6 แนวนโยบายการบริโภคน้ำดื่มที่เป็นของคนในชุมชนเมืองเพื่อ ความยั่งยืน

จากผลการศึกษาพบว่า การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้กลายเป็นสถาบันที่มี ความเข้มแข็งสืบเนื่องจากกฎเกณฑ์นโยบายที่เอื้อให้เกิดการจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เท่าเทียม นายทุนจึงได้รับผลประโยชน์จากการผลิตและจัดจำหน่ายน้ำดื่ม ขณะที่สร้างความเสียหายต่อ สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดยังสร้างสัญญาณจากความ ความหมายและการสร้างความถูกต้องให้กับน้ำดื่มบรรจุขวดว่าเป็นรูปแบบการบริโภคน้ำดื่ม เหมาะสมที่สุดกับวิถีชีวิตของคนเมือง ทำให้คนเมืองติดอยู่บนกับดักเหล่านี้และถูกครอบงำจนบาง คนไม่รู้ตัวต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดเพียงอย่างเดียว ดังนั้น รัฐจึงควรดำเนินนโยบายที่ เกี่ยวข้องเพื่อเป็นมาตรการในการเลือกวิธีการต้มน้ำที่มีอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปกับการจัดหา น้ำดื่มที่ สะอาดและปลอดภัยให้กับคนในชุมชนเมือง

(1) หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย

หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่าย เป็นการนำเครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์มาใช้ในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยผู้ก่อมลพิษหรือผู้ก่อความเสียหายต่อ สิ่งแวดล้อมมีหน้าที่รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นต่อสุขภาพของ มนุษย์หรือสิ่งแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2565, 2566ข, 2567) หลักการนี้เป็นการประยุกต์ใช้หลักการ ทางเศรษฐศาสตร์มาเพื่อจัดการกับมลพิษ โดยใช้กลไกทางราคามาผลักดันให้ผู้ก่อมลพิษเกิด แรงจูงใจปฏิบัติตามระเบียบและข้อกำหนดของกฎหมาย (ธนิษฐ์ บุษยรัตน์, 2546) เป็นมาตรการ

ที่สร้างแรงจูงใจให้ผู้ก่อมลพิษ และผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและดำเนินกิจกรรมที่ลดการสร้างมลพิษ ในกรณีของน้ำดื่มบรรจุขวดอาจเห็นได้ผลลัพธ์ที่ดี จากข้อมูลในอดีตที่น้ำดื่มบรรจุขวดมีราคาแพง จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับ จนมาปัจจุบันมีการปรับลดราคาเนื่องจากการแข่งขันในตลาดสูง โดยเครื่องมือที่เกี่ยวกับตามหลักการนี้ ประกอบด้วย (จรีพร ดวงกลาง, 2567)

การใช้เครื่องมือการเงินการคลัง ด้วยการเรียกเก็บค่าตอบแทนในการบำบัดกำจัดขยะพลาสติกจากน้ำดื่มบรรจุขวด และค่าปล่อยมลพิษจากการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดจากผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด การเก็บภาษีน้ำดื่มบรรจุขวดเนื่องจากในกระบวนการผลิตทำให้เกิดมลพิษ แม้ว่าในที่สุดผู้ผลิตอาจจะผลักภาระภาษีเหล่านี้ให้กับผู้บริโภค แต่ผลลัพธ์สุดท้ายจะทำให้ผู้บริโภคพิจารณาในความคุ้มค่าและจะลดการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดลง

เครื่องมือทางการตลาด ทำให้เกิดระบบการตรวจสอบและบันทึกปริมาณมลพิษ ด้วยกระบวนการมัดจำ-คืนเงินค่าประกันหากนำภาชนะมาคืน การสร้างประกันความเสียหายโดยให้ผู้ผลิตเป็นผู้ซื้อประกันความเสี่ยงที่จะเกิดกับสิ่งแวดล้อมจากบริษัทประกันภัย

เครื่องมือสร้างแรงจูงใจ ด้วยการให้เงินทุนสำหรับการวิจัยและพัฒนามาตรการที่ช่วยลดมลพิษที่จะเกิดในอนาคต การให้กู้เงินด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำเพื่อหันมาใช้วิธีการผลิตที่สะอาด การลดหย่อนภาษีสำหรับผู้ผลิตหรือผู้บริโภคที่นำมามาตรการลดมลพิษมาใช้ และการใช้แรงจูงใจทางกฎหมาย เช่น ค่าปรับ เป็นต้น

ภายใต้หลักการผู้ก่อมลพิษเป็นผู้จ่ายนี้ เป็นกลไกสำคัญที่สามารถใช้ควบคุมการพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก โดยการให้ราคาเป็นสิ่งจูงใจร่วมกับการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการบริโภคน้ำดื่มแต่ละประเภทอย่างแท้จริง เช่น การจูงใจให้ผู้ผลิตเครื่องกรองน้ำผลิตผลิตภัณฑ์ที่มีราคาเข้าถึงได้ภายใต้เงื่อนไขไม่ซับซ้อน ระบบการเข้าซื้อเครื่องกรองน้ำคุณภาพดีราคาจับต้องได้ โดยรัฐเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ รวมทั้งการกำหนดภาชนะน้ำดื่ม เมื่อน้ำดื่มมีราคาที่สูงขึ้น ผู้บริโภคก็จะมีพฤติกรรมการบริโภคที่ปรับเปลี่ยนไป เช่น ในช่วงแรกของประเทศไทยและในต่างประเทศที่น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกมีราคาแพง จึงไม่เป็นที่นิยม แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดรัฐบาลจะต้องมีทางเลือกให้กับการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดและปลอดภัยให้กับประชาชน

(2) หลักการขยายความรับผิดชอบของผู้ผลิต

หลักการขยายความรับผิดชอบของผู้ผลิต (Extended Producer Responsibility: EPR) เป็นเครื่องมือที่ให้ผู้ผลิตสร้างความรับผิดชอบต่อตลอดวงจรชีวิตบรรจุภัณฑ์ ทำให้คำนึงถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างครบวงจร ตั้งแต่การเริ่มต้นคิด การออกแบบ ผลิตภัณฑ์พลาสติก การจัดส่งกระจายสินค้า การรับคืน การเก็บรวบรวม การใช้ซ้ำ จนนำมาสู่การ

นำกลับมาใช้ใหม่ และการบำบัด เพื่อให้เกิดเป็นกระบวนการที่ยั่งยืนของผลิตภัณฑ์ รวมไปถึงผลิตภัณฑ์พลาสติก ให้สามารถใช้งานได้อย่างคุ้มค่า และส่งผลเสีย หรือผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด (สถาบันพลาสติก, 2567; Greenpeace Thailand, 2563, 2565) การดำเนินการตามหลักการนี้จะทำให้เกิดการลดขยะการใช้พลาสติกที่ถูกกำจัดอย่างไม่ถูกวิธี และทำให้ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดเกิดความตระหนักต่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และมีความรับผิดชอบในการจัดการกับขยะพลาสติกที่ได้ผลิตตั้งแต่ต้นกระบวนการไปจนถึงจบกระบวนการ

หากมีการดำเนินการตามหลักการขยายความรับผิดชอบต่อแล้ว ผู้ผลิตจะต้องแสดงความรับผิดชอบต่อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกตลอดวงจรการผลิต ตั้งแต่การผลิต การจัดจำหน่าย การบริโภค และการเรียกคืนบรรจุภัณฑ์เพื่อมาจัดการอย่างถูกวิธี ผู้ผลิตจะมีส่วนช่วยในการรณรงค์ให้ผู้บริโภคตระหนักถึงกระบวนการผลิตที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม และผู้ผลิตยังมีหน้าที่บำบัดกำจัดของเสียที่เกิดจากการผลิต ที่เป็นผลที่ดีในระยะยาว และทำให้เกิดการดื่มน้ำบรรจุขวดที่ยั่งยืนมากขึ้น เพราะมีการคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นโดยรวม

(3) หลักการสร้างประสบการณ์ให้กับผู้บริโภค

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นสินค้าที่อยู่ในตลาด และได้รับความนิยมเนื่องจากได้รับการโฆษณาประชาสัมพันธ์ตามช่องทางต่าง ๆ ทำให้เกิดความต้องการซื้อของผู้บริโภค การจะเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจสำหรับสินค้าที่อยู่ในตลาด จึงต้องใช้กลยุทธ์ในการสร้างประสบการณ์ใหม่กับลูกค้า (Customer Journey) เพื่อให้ทราบว่าลูกค้าจะซื้อสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดต้องผ่านขั้นตอนอะไร หรือทำกิจกรรมอะไร โดยมีกระบวนการดังนี้

การสร้างการรับรู้ (Awareness) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องสร้างการรับรู้ถึงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มทางเลือกให้กับผู้บริโภค เช่น การจัดการน้ำประปาให้สามารถดื่มได้แล้ว การจัดบริการน้ำดื่มในสวนสาธารณะ การรณรงค์ให้มีการใช้ภาชนะบรรจุภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งนอกจากจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่และคุณภาพน้ำในเบื้องต้น รวมไปถึงการให้ข้อมูลเกี่ยวกับภาชนะบรรจุภัณฑ์ทางเลือกสำหรับผู้บริโภค ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือ

รัฐควรสนับสนุนทั้งข้อมูล เงินทุน และเครื่องมือให้กับผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่าย เพื่อให้เข้าถึงเทคโนโลยีในการผลิตที่หลากหลายที่ช่วยให้การผลิตและจัดจำหน่ายส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง โดยการใช้มาตรการส่งเสริมหรือเครื่องมือสร้างแรงจูงใจต่าง ๆ

การพิจารณา (Consideration) ในขั้นตอนนี้ ผู้บริโภคจะเริ่มรู้แล้วว่ามีการให้บริการน้ำดื่มบรรจุขวดในรูปแบบใหม่ ๆ ผู้บริโภคจะต้องหาข้อมูลเพื่อการเปรียบเทียบรูปแบบ

การบริโภคน้ำดื่มในแต่ละประเภท หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องให้บริการข้อมูลอย่างถูกต้องและตรงไปตรงมา รวมทั้งต้องรับข้อแนะนำต่าง ๆ เพื่อนำไปปรับปรุงการทำงาน

ผู้ผลิตและจัดจำหน่ายเช่นเดียวกันจะมีการเลือกวิธีการโดยการศึกษาวิธีการเปรียบเทียบกับรูปแบบอื่น เช่น การเปลี่ยนแปลงการฉลากบรรจุภัณฑ์ เป็นบรรจุภัณฑ์แบบขวดน้ำไม่มีฉลาก เพื่อช่วยให้การรีไซเคิลขวดน้ำทำได้ง่าย (สมาคมการพิมพ์ไทย, 2566) ซึ่งเป็นรูปแบบของน้ำดื่มบรรจุขวดใหม่ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลง

การตัดสินใจ Conversion กลุ่มผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคจะตัดสินใจดำเนินการซ้ำแบบเดิม หรือเปลี่ยนรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มไปเป็นรูปแบบอื่นได้ จะต้องขึ้นกับกฎแห่งความหมาย กฎแห่งความถูกต้องชอบธรรม และการเข้าถึงครอบครองทรัพยากรของแต่ละฝ่าย หากได้รับการสร้างการรับรู้ถึงทางเลือกในการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดใหม่ ๆ ที่ดีขึ้น และได้เปรียบเทียบทางเลือกเหล่านั้นผ่านการสื่อสารตีความเรื่องที่เกี่ยวข้องกับน้ำดื่ม การกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกรูปแบบการบริโภคน้ำ และการใช้อำนาจเหนือทรัพยากรที่มีได้ จึงจะตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคน้ำดื่มที่ไม่ได้พึงพิงการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นวัฒนธรรมหลัก ซึ่งเป็นการเลือกรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ทำให้เกิดผลกระทบเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้ แต่ยังยอมรับให้มีการพัฒนาต่อไปข้างหน้าได้ ก็ถือว่าเป็นทิศทางที่ทำให้เกิดการพัฒนาย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

แก้ว กังสดาลอำไพ. (2558, 15 มิถุนายน). *คุยสบาย ๆ เรื่องน้ำประปา*. มูลนิธิโลกสีเขียว.

https://greenworld.or.th/green_issue/คุยสบายๆ-เรื่องน้ำประปา/

กฎกระทรวงการสำรวจตัวอย่างภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2558. (2558, 29 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 132 ตอนที่ 126 ก หน้า 21-23.

กฎกระทรวงกำหนดลักษณะการใช้น้ำแต่ละประเภท พ.ศ. 2567. (2567, 25 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 141 ตอนที่ 4 ก หน้า 1-4.

กฎกระทรวงว่าด้วยการจัดสวัสดิการในสถานประกอบกิจการ พ.ศ. 2548. (2548, 29 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 122 ตอนที่ 29 ก หน้า 14-18.

กรพินธุ์ พัวพันสวัสดิ์. (2561, 30 เมษายน). *ผู้หญิง ชนชั้น และคาร์ล มาร์กซ*. ประชาไท.

<https://prachatai.com/journal/2018/04/76677>

กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย. (2565). *ข้อมูลสถิติ จำนวนประชากรจากการทะเบียน*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_01_11101_TH.xlsx

กรมการปกครอง, กระทรวงมหาดไทย. (2565). *จำนวนและสัดส่วนประชากรจากการทะเบียน จำแนกตามกลุ่มวัย. (วัยเด็ก วัยแรงงาน วัยสูงอายุ) เพศ ภาค และจังหวัด พ.ศ. 2555 - 2564*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_01_11103_TH.xlsx

กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม. (2562, 27 สิงหาคม). *น้ำประปา ... มาจากไหนกันนะ “น้ำประปา” เป็นแหล่งน้ำที่สำคัญในการดำรงชีวิต คนเราใช้น้ำประปาใน* [Image attached] [Status Update]. Facebook.

<https://web.facebook.com/photo.php?fbid=2684912394873184>

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

(2562). *นิยามและประเภทครอบครัว*. กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.

- กรมควบคุมมลพิษ. (2563). รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมประจำปี 2563. กรมควบคุมมลพิษ.
- กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2565, 20 เมษายน). อำนาจ และหน้าที่. https://www.dwr.go.th/about_us.php?about_us_id=5
- กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2566, 30 มิถุนายน). กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องกับกรมทรัพยากรน้ำ. https://dwr.go.th/law_list.php?category_id=2
- กรมทรัพยากรน้ำ. (2563). โครงการพัฒนาแหล่งน้ำและการบริหารจัดการน้ำในประเทศไทย. กรมทรัพยากรน้ำ.
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2555). สถานการณ์น้ำบาดาลในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลปี พ.ศ. 2555. กรมทรัพยากรน้ำบาดาล.
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2563, 30 มกราคม). จริงหรือไม่!? กรุงเทพฯ และปริมณฑล ห้ามเจาะ-ใช้น้ำบาดาล. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/2925>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564ก, 31 มีนาคม). การขออนุญาตเจาะน้ำบาดาลและใช้น้ำบาดาล. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/4856>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564ข, 30 มีนาคม). หลักเกณฑ์เข้าร่วมโครงการน้ำบาดาลเพื่อการเกษตรของกรมทรัพยากรน้ำบาดาล???. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/17/4846>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564ค, 23 กรกฎาคม). 9 วิธีดูแลระบบประปาบาดาล. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/5455>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564ง, 31 มีนาคม). การขออนุญาตเจาะน้ำบาดาลและใช้น้ำบาดาล มีสเตอร์บาดาลขอแนะนำข้อควรรู้ก่อนเจาะและก่อนใช้น้ำบาดาล [Image attached] [Status Update]. Facebook. <https://web.facebook.com/Groundwaterthailand/posts/2916775345207092>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564จ, 1 กันยายน). แบบไหน...เรียกว่าใช้น้ำบาดาลเพื่อการอุปโภคบริโภค. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/5712>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2564ฉ, 16 กรกฎาคม). ใบอนุญาตเจาะ/ใช้น้ำบาดาล มีอายุกี่ปี. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/5417>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2565, 10 มิถุนายน). รู้หรือไม่!? น้ำบาดาลมีมากกว่าน้ำผิวดิน. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/7121>
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2566ก, 21 กรกฎาคม). ทราบหรือไม่?...ปริมาณน้ำบาดาล และการใช้น้ำบาดาลในประเทศไทย...มีอยู่เท่าใด. <http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/9958>

กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2566ข, 5 ตุลาคม). *ข้อควรรู้ ก่อนเจาะ และก่อนใช้น้ำบาดาล*.

<http://www.dgr.go.th/th/newsAll/124/10420>

กรมประชาสัมพันธ์. (2564, 24 ธันวาคม). กทม. เริ่มรื้อถอนแท่นน้ำประปาดื่มได้ 400 จุดทั่วกรุง คืนพื้นที่ผิวทางเท้าพร้อมปรับปรุงภูมิทัศน์เมือง.

<https://www.prd.go.th/th/content/page/index/id/65106>

กรมศิลปากร. (2542). วัฒนธรรม อารยธรรม ภูมิปัญญาและเทคโนโลยี. กรมศิลปากร.

กรมอนามัย. (2562ก, 17 กันยายน). *อันตราย... ขวดน้ำพลาสติกใช้ซ้ำ*. AnamaiMedia.

<https://multimedia.anamai.moph.go.th/help-knowledgs/bottle/>

กรมอนามัย. (2562ข, 25 ตุลาคม). *กรมอนามัย แนะนำ โรงเรียนทำความสะอาดตู้น้ำดื่ม เตรียมพร้อมรับเปิดเทอม*. AnamaiMedia.

<https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/news251062/>

กรมอนามัย. (2563, 25 พฤษภาคม). *กรมอนามัย แนะนำ เก็บน้ำฝนให้ปลอดภัย ควรต้มเดือดก่อนดื่ม*.

AnamaiMedia. <https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/news240563/>

กรมอนามัย. (2565ก, 24 กุมภาพันธ์). *กรมอนามัย แนะนำ วิธีเก็บน้ำฝน ลดการปนเปื้อน ต้มเดือดก่อนดื่ม*. AnamaiMedia. <https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/240265/>

กรมอนามัย. (2565ข, 13 ตุลาคม). *กรมอนามัย แนะนำ 6 ขั้นตอน ทำน้ำสะอาดใช้ช่วงน้ำท่วม ย้ำ ขวดพลาสติกใช้ซ้ำต้องไม่มีรอยขีดข่วน ไม่มีคราบสกปรก ต้องทำความสะอาดทุกครั้ง*.

AnamaiMedia. <https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/news131065/>

กรมอนามัย. (2566ก, 22 มีนาคม). *น้ำประปา ดื่มได้ ปลอดภัย สังเกตง่ายๆ*. AnamaiMedia.

https://multimedia.anamai.moph.go.th/infographics/info488_water1

กรมอนามัย. (2566ข, 19 มีนาคม). *เลือกน้ำดื่มอย่างไร "สะอาด ปลอดภัย" น้ำดื่มบรรจุขวดทุกชนิด : มีเครื่องหมายรองรับจาก อย., ลักษณะ* [Image attached] [Status Update]. Facebook.

<https://web.facebook.com/photo/?fbid=523145063327994>

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2560). *สัมปทานประกอบกิจการประปา ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลหนองขาม อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี*.

กฤตยภรณ์ ตันติเศรษฐ์. (2557). กระบวนการกลายเป็นสินค้าของประเพณีแห่เทียนพรรษา จังหวัดอุบลราชธานี. *สหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา*, 3(1), 137-150.

กฤตินี ณัฐวุฒิสวัสดิ์. (2549). *นัยยะวัฒนธรรมบริโภคหลังสิ้นามิ. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล. (บรรณาธิการ). ใน รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ (เล่ม 1) โครงการสังเคราะห์ความรู้และจัด*

ประชุมเรื่อง “วัฒนธรรมบริโภค” เพื่อจัดประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 5 (น.204 – 213). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

กลุ่มพัฒนาระบบจัดการคุณภาพน้ำบริโภค, สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2561). *คู่มือ การควบคุมและเฝ้าระวังคุณภาพน้ำดื่มในโรงเรียน*. กลุ่มพัฒนาระบบจัดการคุณภาพน้ำบริโภค, สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข.

กองบรรณาธิการ HD. (2562, 10 ธันวาคม). *ควรดื่มน้ำวันละกี่ลิตร*. HDmall.

<https://www.honestdocs.co/how-much-water-to-drink-daily-calculator>

กองบรรณาธิการ HD. (2560, 28 มีนาคม). *สุขภาพดี เริ่มต้นที่นี่. เรื่องของ น้ำดื่ม และน้ำใช้ในบ้าน ใช้อย่างไรให้ปลอดภัย*. HDmall. <https://hd.co.th/drinking-water-and-water-usage-in-household>

กองบรรณาธิการ Urban Creature. (2566, 4 กันยายน). *โครงการติดตั้งตู้กดน้ำสาธารณะ 10 จุด และแผนที่จุดเติมน้ำกว่า 100 แห่งทั่ว กทม.* Urban Creature.

<https://urbancreature.co/refill-bangkok/>

กองส่งเสริมความรู้และสื่อสารสุขภาพ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2564, 31 ตุลาคม). *กรมอนามัยแนะ 4 ขั้นตอน จัดการน้ำสะอาดในโรงเรียน พร้อมรับเปิดเทอม*.

AmamaiMedia. <https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/311064/>

กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2564). *คู่มือสำหรับผู้ควบคุมการผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท น้ำแร่ธรรมชาติและน้ำแข็งบริโภค*. กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา.

กองอาหาร, สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2566, 13 พฤศจิกายน). *หลักเกณฑ์ /*

ข้อกำหนด - ฉลาก - การแสดงฉลากอาหารและตัวอย่างฉลากอาหาร.

<https://food.fda.moph.go.th/for-entrepreneurs/food-labeling-and-examples>

กัญญ์ณวัฐ์ เตโชติอัศนีย์. (2562, 25 สิงหาคม). *UN เตือน ประชากรโลกกว่า 2 พันล้านคนขาดแคลนน้ำดื่มสะอาด*. The Standard. <https://thestandard.co/un-world-water-development-report-2019/>

กาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2550). *กรุงเทพมหานคร: เมืองโตเดี่ยวยุคโลกของประเทศไทย*. สำนักงานพัฒนาระบบข้อมูลข่าวสารสุขภาพ.

https://www.hiso.or.th/hiso/news_hiso/fileupload/710pp345-3.doc

การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA). (2561ก, 6 พฤศจิกายน). "คลอรีน" ในน้ำประปา ปกป้องภัยต่อการอุปโภค-บริโภค น้ำประปาของการประปานครหลวง. (กปน.) จะมีปริมาณ [Image attached] [Status Update]. Facebook.
https://web.facebook.com/MWAthailand/posts/2309524922422919/?locale=th_TH

การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA). (2561ข, 4 พฤษภาคม). กปน. ยกเลิกแคปซูล "ปาป้า" สนับสนุนนโยบาย "น้ำสะอาดไม่ต้องมีแคปซูล" นางศรัณยา สีน้าเพชร [Image attached] [Status Update]. Facebook.
<https://web.facebook.com/MWAthailand/posts/1967649993277082/>

การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA). (2564, 5 มกราคม).
 กว่าจะมาเป็นน้ำประปาสะอาดปลอดภัยแต่ละหยด ต้องผ่านทุกขั้นตอนสำคัญตั้งแต่ต้นน้ำสู่ปลายน้ำ [Image attached] [Status Update]. Facebook.
<https://www.facebook.com/MWAthailand/posts/กว่าจะมาเป็นน้ำประปาสะอาดปลอดภัยแต่ละหยด-ต้องผ่านทุกขั้นตอนสำคัญตั้งแต่ต้นน้ำสู่/4866166786758707/>

การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA). (2567ก, 10 มิถุนายน).
 ประกาศ : ด่วนมาก!!! คืบวันนี้ วันจันทร์ที่ 10 มิ.ย. 67. (22.00-02.00 น.) น้ำประปาไหลอ่อนถึงไม่ไหล [Image attached] [Status Update]. Facebook.
<https://web.facebook.com/photo/?fbid=840403681447406&set=a.306386011515845>

การประปานครหลวง กปน. (Metropolitan Waterworks Authority - MWA). (2567ข, 12 พฤษภาคม). กปน. เปิดจุดให้บริการน้ำประปาดื่มได้ฟรี ที่สำนักงานประปาสาขา ทั้ง 18 แห่ง และ กปน. สำนักงานใหญ่ เริ่ม 13 พ.ค. 67 นี้ [Image attached] [Status Update]. Facebook.
https://web.facebook.com/photo.php?fbid=822312116589896&id=100064333465233&set=a.306386004849179&_rdc=1&_rdr

การประปานครหลวง. (2564, 22 ธันวาคม). กปน. เร่งดำเนินการรื้อถอนแท่นน้ำประปาดื่มได้ทั่ว กทม. สนับสนุนการสร้างทัศนียภาพสวยงามให้คนกรุงเทพมหานคร.
<https://www.mwa.co.th/movement/movement-news/กปน-เร่งดำเนินการรื้อถอนแท่นน้ำประปาดื่มได้ทั่ว-กทม-สนับสนุนการสร้างทัศนียภาพสวยงามให้คนกรุงเทพมหานคร/>

การประปานครหลวง. (2565ก). ข้อมูลสถิติ : จำนวนผู้ใช้น้ำ ปริมาณน้ำผลิต และการจำหน่ายของ

การประปานครหลวง ปีงบประมาณ 2555 - 2564. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_21_7_TH_.xlsx

การประปานครหลวง. (2565ข). ข้อมูลสถิติ : ข้อมูลสำคัญ การประปานครหลวง ปีงบประมาณ 2555 - 2564. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

http://statbbi.nso.go.th/staticreport/Page/sector/TH/report/sector_21_6_TH_.xlsx

การประปานครหลวง. (2565ค, ธันวาคม). คำอธิบายสรุปสาระสำคัญ พระราชบัญญัติการประปา นครหลวง พ.ศ. 2510 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. https://www.mwa.co.th/wp-content/uploads/2022/12/article_20201201105914.pdf

การประปานครหลวง. (2566, 18 พฤศจิกายน). ประวัติภาระหน้าที่ของ กปน.

<https://www.mwa.co.th/about/knowning-mwa/history-obligations/>

การประปานครหลวง. (2567ก, 8 มกราคม). กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ กปน.

<https://www.mwa.co.th/about/laws-regulation/enactment/>

การประปานครหลวง. (2567ข, 8 มกราคม). คำนวนค่าใช้จ่ายในการใช้น้ำประปา.

<https://www.mwa.co.th/services/users-services/bill-calculation/>

การประปานครหลวง. (2567ค, 8 มกราคม). อัตราค่าน้ำและบริการ.

<https://www.mwa.co.th/services/users-should-know/users-service-rate/service-rate/>

การประปานครหลวง. (2567ง, 8 มกราคม). กปน. ยืนยันน้ำประปาสะอาด ปลอดภัย ดื่มได้อย่างมั่นใจ พร้อมเชิญชวนประชาชนดูแลระบบประปาภายในบ้าน.

<https://www.mwa.co.th/mwawsp2024/>

กิตติคุณ ดำรงรงค์, พระเอกรัตน์ มหามงกุล, และ พระมหาสมพงษ์ จิตฺติจิตฺโต. (2561). แนวคิดในการพัฒนาประเทศไทย Thailand Development Concepts. วารสารวามัญของแพทยศาสตร์ปริทัศน์, 5(2), 81-92.

กิตตินันท์ นาคทอง. (2558, 17 ก.ค.). น้ำประปาสกร่อย เรื่องที่คนกรุงเทพฯ ต้องรับมือ. MGR Online. <https://mgronline.com/columnist/detail/9580000081206>

เกรียงศักดิ์ จันทินอก, และ พลาง จันทจรุฑกัทร. (2562). ผลกระทบของชนชั้นทางสังคมกับแรงจูงใจทางสังคมที่มีต่อความตั้งใจซื้อสินค้าออนไลน์: หลักฐานเชิงประจักษ์จากมุมมองของผู้บริโภคในประเทศไทย. จุฬาลงกรณ์ธุรกิจปริทัศน์, 41(160), 57-83.

เกษม เพ็ญภินันท์. (2550). สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค: ความเป็นปกติวิสัยของการบริโภควัฒนธรรมในชีวิตประจำวัน. ใน สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค (น.1-92).

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เกษียร เตชะพีระ. (2540, 20 มีนาคม). ลวดโลกาภิวัตน์รัดคอ. *มติชน*, 13.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. (2545). *ประชากรกับการพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ขวัญชนก อัมภา, และ รวี หาญเผชิญ. (2562). การพัฒนากรอบแนวคิดปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกระบวนการวางแผนแบบรวมพลัง. *วารสารการบริหารปกครอง*, 8(1), 288-313.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือวิถีไทย. (2543). *วิถีไทย*. สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.

คณะกรรมการองค์การอิสระเพื่อการคุ้มครองผู้บริโภคภาคประชาชน. (2562, 4 กันยายน). *ศูนย์สิทธิผู้บริโภค กทม. กังวล การปรับลดค่าธรรมเนียมตู้น้ำดื่มหยอดเหรียญ อาจส่งผลกระทบต่อเรื่องความสะอาดและคุณภาพน้ำ*. <https://www.indyconsumers.org/main/food-drugs-healthpruduts-167/1117-620904.html>

คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. (2564, 3 มิถุนายน). *บทที่ 2 โครงสร้างสังคมและสถาบันทางสังคม*. <https://edoffice.kku.ac.th/research/files/101306-2-3-Socialstruct.doc>

คณาจารย์กลุ่มวิชาศึกษาทั่วไป. (2564). ระบบทุนและการเคลื่อนย้ายทุนสู่ท้องถิ่น [presentation].

ใน *เอกสารประกอบกระบวนการวิชา 050113 ท้องถิ่นและโลกาภิวัตน์ Localism and Globalization*. ภาควิชามนุษยสัมพันธ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คลินิกน้ำสะอาด, การประปานครหลวง. (2565). *ไมโครพลาสติกในน้ำดื่ม*.

<https://www.mwa.co.th/wp-content/uploads/2022/12/ไมโครพลาสติกในน้ำดื่ม.pdf>

คัดค้านัฐ ชื่นวงศ์อรุณ, และ ณภัทร ดนัย. (2563, 19 สิงหาคม). *น้ำบาดาล และแหล่งน้ำใต้ดิน*.

National Geographic ฉบับภาษาไทย.

<https://ngthai.com/science/30365/groundwater/>

คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ที่ 205/2550 เรื่อง การตรวจประเมินสถานที่ผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิทตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 220) พ.ศ.2544.

(2551, 17 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 125 ตอนพิเศษ 11 ง หน้า 7-8.

คำสั่งสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ที่ 841/2545 เรื่อง การตรวจประเมินสถานที่ผลิตน้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิทตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 220) พ.ศ.2544.

(2546, 26 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 120 ตอนพิเศษ 25 ง หน้า 41-42.

งานจัดการข้อมูลภาครัฐและเศรษฐกิจ, ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2565, 25 มกราคม).

EC_RL_018 ค่าจ้างแรงงานเฉลี่ย จำแนกตามอาชีพ. ธนาคารแห่งประเทศไทย.

https://app.bot.or.th/BTWS_STAT/statistics/BOTWEBSTAT.aspx?reportID=667&language=TH

จรัญญา กิติไพศาลนนท์ และ ปรัชัย ดาวอุดม. (2566). น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก : สิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดของคนเมือง. *วารสารศิลปศาสตร์ราชชมงคลสุวรรณภูมิ*, 5(1), 141-156.

จอห์น เลา. (2567, 18 พฤษภาคม). *วิธีทำขวดพลาสติก – กระบวนการผลิตขวดพลาสติก*. ibottling. <https://ibottling.com/th/วิธีทำขวดพลาสติก-กระบวนการผลิตขวดพลาสติก/>

จันจิรา สมบัติพูนศิริ. (2558). หน่วยที่ 15 ประชาธิปไตยและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยในยุโรป. ใน *ชุดวิชาประชาธิปไตยและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย เอกสารการสอนประจำชุดวิชา 83203 ประชาธิปไตยและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย สาขาวิชา รัฐศาสตร์*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จันจิรา สุวรรณกำจาย. (2543). *พฤติกรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล].

จารุณี ฉัตรกิตติพรชัย. (2550). *น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิทในกฎหมายไทย*.

https://www.dss.go.th/images/st-article/sti_6_2550_WaterPackage.pdf

จิตติกานต์ หลักอารียะ, และ พรพันธุ์ เขมคุณาศัย. (2563). สังเคราะห์องค์ความรู้เรื่อง “วัฒนธรรมบริโภคนิยม” จากงานวิจัยไทยในรอบ 22 ปี (พ.ศ.2538-พ.ศ.2560). *อินทนิลทักษิณสาร*, 15(1), 9-22.

จิตตินันท์ เดชะคุปต์. (2557). การศึกษาและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัวไทย. *วารสารมนุษยนิเวศศาสตร์ ฉบับพิเศษ สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบ 36 ปี*.

จิตราภรณ์ พักโสภา. (2566, 26 กรกฎาคม). ใน *พิมพ์นารา อินต๊ะประเสริฐ (บรรณาธิการ), คุณภาพระบบนิเวศทะเลไทยอาจวิกฤติ หาก “ปัญหาขยะพลาสติกในทะเล” ยังไม่ถูกจัดการอย่างยั่งยืน*. SDG MOVE. <https://www.sdgmovement.com/2023/07/26/plastic-pollution-sea-thailand/>

จินดารัตน์ โพธิ์นอก. (2552, 17 พฤศจิกายน). *ทุนนิยม-สังคมนิยม*. สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.

<http://legacy.orst.go.th/?knowledges=ทุนนิยม-สังคมนิยม-๑๗-พฤศจิกายน-๒๕๕๒>

จรัพร ดวงกลาง. (2567, 1 มิถุนายน). *เครื่องมือทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการสิ่งแวดล้อม*. สำนัก

บริหารโครงการ, กรมชลประทาน.

http://oopm.rid.go.th/subordinate/opm9/pdf/km/file_11.pdf

ฉลาดซื้อ นิตยสารออนไลน์. (2565, 25 กุมภาพันธ์). น้ำดื่มจากตู้จำหน่ายเครื่องดื่มร้อนกับเรื่องที่ต้องระวัง.

นิตยสารฉลาดซื้อ, 117. <https://chaladsue.com/article/27/เรื่องเด่น-ฉบับที่-117-น้ำดื่มจากตู้จำหน่ายเครื่องดื่มร้อน>

ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2542). เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาหลักและทฤษฎีพัฒนศึกษา. คณะครู ศาสตร, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยวัฒน์ สวเจริญสุข. (2567, 7 มีนาคม). ความเสี่ยงภัยแล้งและน้ำท่วม ปี 2567: ผลกระทบต่อภาคเกษตรและอุตสาหกรรมเกี่ยวเนื่อง. วิจัยกรุงศรี.

<https://www.krungsri.com/th/research/research-intelligence/drought-2024>

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2535). รัฐ (พิมพ์ครั้งที่ 3). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชั่วคราวก่อนแพร่. (2565, 24 กุมภาพันธ์)ชั่วคราวก่อนแพร่ : ขวดน้ำดื่มแช่แข็งมีสารอันตราย จริงหรือ ?

[Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=6s7NdOJuwtc>

ชาติชาย มุกสง. (2556, 16 สิงหาคม). การจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. สถาบันพระปกเกล้า. http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=การ_จัดทำ_แผน_พัฒนา_เศรษฐกิจ_และ_สังคม_แห่งชาติ

ชาย โพธิ์สีดา. (2555). ครุฑเรือนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา. วารสารราชบัณฑิตยสถาน, 37(3), 234-256.

ชาลิสา เมธานุกาพ. (2563, 7 กุมภาพันธ์). น้ำประปาดื่มได้จริงไหม? ถ้าไม่มั่นใจรับมืออย่างไรดี.

Greenery. <https://www.greenery.org/articles/insight-water/>

ชูชัย สมบัติไกร. (2557). พฤติกรรมผู้บริโภค (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2557). รัฐศาสตร์แนววิพากษ์. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณรงค์พันธ์ จิตต์แก้วแท้. (2560). การจัดระเบียบชุมชนริมคลองลาดพร้าวเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน. ใน รายงานการศึกษาตามหลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 59, วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. (2558). ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

ณัฐกานต์ จันทะยอด. (2561, 20 สิงหาคม). แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก.

พิพิธภัณฑ์เหรียญกษาปณ์ารักษ์ โดยกรมธนารักษ์.

http://coinmuseum.treasury.go.th/news_view.php?nid=157

ณิชชาอร ภควัตชัย. (2559, กุมภาพันธ์). *น้ำดื่มบรรจุขวด PET อันตรายจริงหรือไม่*. ศูนย์ทดสอบวัสดุ
สัมผัสอาหารของอาเซียน, กรมวิทยาศาสตร์บริการ.

http://lib3.dss.go.th/fulltext/dss_knowledge/FCM_02_2559_PET.pdf

ดวงพร รอดเพ็งสังคะ, อุบลรัตน์ จันทรังษ์, นฤมล เวสราธิกิจ, รุจา อติศรกาญจน์, ดวงทิพย์ ศิริ
กาญจนารักษ์, พิมพ์วิทย์ กิตติสารกุล, จุฑามาศ ศิริประชา, ษากณ เตชะชาติวินิช, พัฒน์นรี
อุตมะ, คมเพชร กรองกระจ่าง, และ กัมพล แก่นสุวรรณ. (2566). จาก “มนต์แคน แก่นคูณ”
ถึงการหมดยุคของ “เมืองโตเดี่ยว” ทำไมเศรษฐกิจภูมิภาคถึงเป็นอนาคตของประเทศไทย.
พระสยาม BOT Magazine, 2566(2), 3-7.

ดวงรัตน์ เสือขำ. (2560). บทที่ 4 การสุขาภิบาลที่พักอาศัย. ใน *เอกสารประกอบการสอน สาขาวิชา
อาชีวอนามัย และความปลอดภัย* (น. 60-113). คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี,
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม,

ดารณี ถวิลพัฒน์กุล. (2549). *กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดำรงค์ สุานดี. (2538). *รัฐกับการพัฒนาประเทศ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

ดินาร์ บุญธรรม, และ วราภรณ์ จิวชัยศักดิ์. (2555, 6 พฤษภาคม). *น้ำดื่มของคนไทย* [รายการวิทยุ].
ไทยศึกษา. <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/น้ำดื่มของคนไทย/>

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2567ก, 2 พฤษภาคม). *ปฏิบัติการล่องหนคุณขวดขึ้น"มา รู้จักขวด
รุ่นกัน!"*. Set Social Impact. <https://www.setsocialimpact.com/Article/Detail/77511>

ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2567ข, 2 พฤษภาคม). *การลดการใช้ขวดพลาสติก*. Climate
Care Collaboration Platform.

<https://climatecare.setsocialimpact.com/carethebear/tips/detail/33>

ทัชชา ทรัพย์มีชัย. (2565, 2 กันยายน). *มนุษย์กินไมโครพลาสติก 5 กรัมต่อสัปดาห์*. ศูนย์ความเป็น
เลิศด้านเทคโนโลยีปิโตรเคมีและวัสดุ. <https://petromat.org/home/microplastics-human-health-impacts/>

ทัศนธร ภูมิยุทธ์. (2565, 14 มกราคม). *ขยะพลาสติก*. สำนักงานนโยบายและแผน
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. <https://www.onep.go.th/ขยะพลาสติก/>

- ไทยรัฐออนไลน์. (2564ก, 2 กุมภาพันธ์). ผู้ว่าฯกทม. เผยน้ำประปาเค็มหลายพื้นที่ เดือน 4 กลุ่มเสี่ยงควรหลีกเลี่ยง. <https://www.thairath.co.th/news/local/bangkok/2024344>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2564ข, 3 กุมภาพันธ์). น้ำประปากร่อย ปี 2564 กระทบหนัก กางแผนรับมือจนกว่าจะถึงฤดูฝน. <https://www.thairath.co.th/news/local/2025445>
- ธนิษฐ์ บุษยรัตน์. (2546). การประยุกต์ใช้หลักการทางเศรษฐศาสตร์ในการจัดการมลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศไทย. ใน รายงานการศึกษาตามหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง การบริหารเศรษฐกิจสาธารณะสำหรับนักบริหารระดับสูง รุ่นที่ 1. สถาบันพระปกเกล้า.
- ธนุสรา เหล่าเจริญสุข. (2541). ความปลอดภัยของผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด. *รัฐมิแล*, 19(1), 53-57.
- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, และสมบัติ ชูตินันท์. (2542). เรื่องที่ 9 แผนพัฒนาประเทศ. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน* (เล่มที่ 24). มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
- ธัญพัชร ศรีมาร์ตัน. (2558). *อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกับกระบวนการกลายเป็นสินค้า : กรณีศึกษาโรงแรมบึงนครา บุติก โอเทล แอนด์ สปา เชียงใหม่* [การค้นคว้าแบบอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่]. <http://cmuir.cmu.ac.th/bitstream/6653943832/46102/3/full.pdf>
- นงศราญ วงศ์วาท. (2551). พฤติกรรมการเลือกซื้อ และความพึงพอใจของลูกค้าที่มีต่อน้ำดื่มบรรจุขวดตราราชภัฏพระนครศรีอยุธยา [ภาคนิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา]. <https://doi.org/10.14457/ARU.the.2008.57>
- นพพร จันทรนำชู. (2559). พัฒนศึกษา: ความหลากหลายของกระบวนการทัศน์ทางการศึกษา/การพัฒนา. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย*, 36(2), 149-171.
- นภาพร หะวานนท์, นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล, และ ปานจักษ์ เหล่ารัตนวงษ์. (2545). ความกลมกลืนระหว่างทฤษฎีฐานรากกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในการสร้างดัชนีความเข้มแข็งชุมชน. ใน โครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.
- นฤชล กันทองค์. (2542). โครงสร้างการตลาดและปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการน้ำดื่มบรรจุปิดสนิทของผู้บริโภคในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ [วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยแม่โจ้].
- นิเชต สุนทรพิทักษ์. (2541). น้ำดื่ม ปัจจัยสำคัญของชีวิตที่ไม่ควรมองข้าม. *วัฒนธรรมไทย*, 35(5), 34-36.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2565). *เมืองในสังคมไทยสมัยใหม่*. ภาควิชาประวัติศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน). (2565). *ทำความเข้าใจสัญลักษณ์พลาสติก*.

<https://www.pttplc.com/th/Media/Publications/Godji/Content-25444.aspx?page=7>

บ้านเมือง. (2565, 25 เมษายน). *บ่อน้ำทรัพย์ น้ำแร่ผุดจากธรรมชาติไหลตลอดปี ไม่ต้องใช้เครื่องสูบน้ำ*. <https://www.banmuang.co.th/news/region/277901>

บ้านและสวน. (2562, 17 กรกฎาคม). *แก้ปัญหาจุกจิกเรื่องเครื่องกรองน้ำ*.

<https://www.baanlaesuan.com/77055/homeguru/homepro-sep1>

เบญจมาศ ภัคโชค. (2551, 13 ตุลาคม). *วันน้ำของโลกหรือวันอนุรักษ์โลก World Water Day วันที่ 22 มีนาคม ของทุกปี*. [Thaigoodview.com](http://thaigoodview.com).

<https://www.thaigoodview.com/knowledge/6997/specialday0322>

เบญญาภา เมธาวราพร. (2563, กุมภาพันธ์). *บทความเชิงลึกกรณีศึกษา : อันตรายจากการบริโภคเครื่องดื่มที่บรรจุในขวดพลาสติกแบบขุ่น*. กองเผยแพร่และประชาสัมพันธ์.

<https://mt.mahidol.ac.th/wp-content/uploads/2020/02/ขวดพลาสติก.pdf>

ปกรณ์ เลิศเสถียรชัย. (2563). *ความรู้ฉบับพกพา Capitalism ทุนนิยม* (ฉบับปรับปรุงเนื้อหาใหม่). บุ๊คสเคป.

ปัทมสันตนิยม. (2564). *การบริหารจัดการน้ำตามหลักธรรมาภิบาล*. *มหาจุฬานาครทรรศน์*, 8(1), 20-32

ประกาศกรมอนามัย เรื่อง เกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้ กรมอนามัย พ.ศ. 2563. (2563, 13 กรกฎาคม). *กรมอนามัย*.

ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.

2560 – 2565. (2563, 29 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 137 ตอนพิเศษ 152 ง หน้า 3.

ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.

2560 – 2564. (2560, 3 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 134 ตอนพิเศษ 67 ง หน้า 9.

ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ.

2566 – 2570. (2565, 29 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 139 ตอนพิเศษ 307 ง หน้า 9.

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 135) พ.ศ. 2534 เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท

(ฉบับที่ 2). (2534, 2 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 118 ตอนพิเศษ 61 หน้า 3041-3042.

- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 220) พ.ศ. 2544 เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (ฉบับที่ 3). (2544, 26 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 118 ตอนพิเศษ 70 ง หน้า 4-5.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 256) พ.ศ. 2545 เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (ฉบับที่ 4). (2545, 18 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 89 ตอนพิเศษ 54 ง หน้า 15-16.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 284) พ.ศ. 2547 เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (ฉบับที่ 5). (2548, 31 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 122 ตอนพิเศษ 8 ง หน้า 1-2.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 367) พ.ศ. 2557 เรื่อง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุ. (2557, 6 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 131 ตอนพิเศษ 102 ง หน้า 32-39.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 383) พ.ศ. 2560 เรื่อง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุ (ฉบับที่ 2) . (2540, 4 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 134 ตอนพิเศษ 97 ง หน้า 24.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 401) พ.ศ. 2562 ออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 เรื่อง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุ (ฉบับที่ 3). (2562, 7 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 136 ตอนพิเศษ 113 ง หน้า 21.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 410) พ.ศ. 2562 ออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 เรื่อง การแสดงฉลากของอาหารในภาชนะบรรจุ (ฉบับที่ 4). (2562, 16 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 136 ตอนพิเศษ 257 ง หน้า 9.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 420) พ.ศ. 2563 ออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 เรื่อง วิธีการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ในการผลิต และการเก็บรักษาอาหาร. (2564, 9 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 138 ตอนที่ 31 ง หน้า 24-26.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 435) พ.ศ. 2565 ออกตามความในพระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 เรื่อง กำหนดคุณภาพหรือมาตรฐานของภาชนะบรรจุที่ทำจากพลาสติก. (2565, 17 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 139 ตอนพิเศษ 139 ง หน้า 11-15.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 61 (พ.ศ.2524) เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท. (2524, 24 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. ฉบับพิเศษ เล่ม 98 ตอนพิเศษ 157 หน้า 52-56.
- ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง กิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พ.ศ. 2558. (2558, 17 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 132 ตอนพิเศษ 165 ง หน้า 16-23.

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท (ฉบับที่ 6). (2553, 27 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 127 ตอนพิเศษ 67 ง หน้า 8-9.

ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2542) ออกตามความในพระราชบัญญัติน้ำบาดาล พ.ศ.2520 เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์และมาตรการในทางวิชาการ สำหรับการป้องกันด้านสาธารณสุขและการป้องกันในเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ. (2542, 13 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนที่ 29 ง หน้า 7-10.

ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2513) ออกตามความในพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512 เรื่อง หน้าที่ของผู้รับใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงาน. (2513, 1 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 87 ตอนที่ 70 หน้า 12-26.

ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ฉบับที่ 3470 (พ.ศ. 2549) ออกตามความในพระราชบัญญัติมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม พ.ศ. 2511 เรื่อง ยกเลิกมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม น้ำบริโภค เล่ม 1 ข้อกำหนดเกณฑ์คุณภาพ และกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมน้ำบริโภค. (2549, 6 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 123 ตอนที่ 64 ง หน้า 174.

ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมฉบับที่ 4226 (พ.ศ. 2553) ออกตามความในพระราชบัญญัติมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม พ.ศ. 2511 เรื่อง ยกเลิกและกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมภาชนะพลาสติกสำหรับบรรจุน้ำบริโภค. (2553, 9 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 127 ตอนที่ 129 ง หน้า 14.

ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง การขออนุญาตใช้น้ำดิบจากคลองประปา และอัตราค่าน้ำดิบ. (2551, 16 กันยายน). *สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา*.

ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง กำหนดอัตราค่าน้ำประปา. (2542, 28 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 116 ตอนพิเศษ 44 ง.

ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง กำหนดอัตราค่าบริการรายเดือน. (2549, 4 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 123 ตอนพิเศษ 128 ง.

ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง เกณฑ์กำหนดคุณภาพน้ำประปาของการประปานครหลวง. (2565, 11 ตุลาคม). *การประปานครหลวง*.

ประกาศคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2537) ออกตามความในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 เรื่อง กำหนดมาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน. (2537, 24 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 111 ตอนที่ 16 ง หน้า 73-81.

ประกาศสำนักงานคณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ เรื่อง ราคาคำหน่ายปลีกแนะนำ
สำหรับสินค้าที่มีบรรจุขวดพลาสติกใส. (ขวด PET). (2553, 21 กรกฎาคม). สำนักงาน
คณะกรรมการกลางว่าด้วยราคาสินค้าและบริการ.

ประกาศสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เรื่อง หลักเกณฑ์การโฆษณาอาหาร พ.ศ. 2564.
(2564, 30 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 138 ตอนพิเศษ 73 ง หน้า 14-21.

ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ.2497. (2497, 30 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 71 ตอนที่ 74
หน้า 10-66.

ปรีชัย ดาวอุดม. (2557). *การทำให้โรงเรียนกวดวิชาเป็นโครงสร้างที่มีเสถียรภาพในสังคมไทย*
[ปริญญานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. iThesis
Srinakharinwirot University.

http://ir.swu.ac.th/jspui/bitstream/123456789/4484/2/Pharichai_D.pdf

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2538). *เศรษฐศาสตร์การเมือง โลกทัศน์กับการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง.*
โครงการพัฒนาตำรา, ศูนย์บริการเอกสารวิชาการ, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

บุรินทร์ นาคสิงห์, และ อังกร หงส์คณานุเคราะห์. (2561). การทำให้สงครามกรุงเทพฯ เป็นสินค้า
วัฒนธรรมในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. *มานุษยวิทยา*, 1(1), 159-189.

ผจญจิตต์ อธิคมนันท์. (2543). บทที่4 : สถาบันกับการเปลี่ยนแปลงสังคม. ใน *การเปลี่ยนแปลงทาง
สังคมและวัฒนธรรม (Social Cutural Change (SO 205)*, ภาควิชาสังคมวิทยาและ
มานุษยวิทยา, คณะมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ผ่องพรรณ ตรัยมงคลกุล, และ สุภาพ ฉัตรภรณ์. (2555). *การออกแบบการวิจัย.*
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ผู้จัดการออนไลน์. (2548, 9 สิงหาคม). *สงครามแย่งน้ำปะทุหนัก ขยายทุกวงสังคม-อัครัฐฆ่าคน
ระยอง*. MGR Online. <https://mgronline.com/daily/detail/9480000107227>

ผู้จัดการออนไลน์. (2558ก, 7 กรกฎาคม). In Pics : รอยเตอร์ประกาศ “กรุงเทพฯ อาจมีน้ำประปา
เหลือใช้ได้แค่ 30 วัน” เตือนคนกรุงเร่งกักตุนน้ำดื่มยามฉุกเฉิน. MGR Online.
<https://mgronline.com/around/detail/9580000076709>

ผู้จัดการออนไลน์. (2558ข, 11 กรกฎาคม). *20 วันอันตราย ลุ้นระทึก ประปาเมืองกรุงเหือด เชื้อ
แห้งขาด*. MGR Online. <https://mgronline.com/daily/detail/9580000078313>

ผู้จัดการออนไลน์. (2563, 14 มกราคม). *วิกฤตภัยแล้งกระทบหนัก เตือนกลุ่มเสี่ยงห้ำหั่นน้ำประปา*

- ไปดื่มดื่ม!. MGR Online. <https://mgronline.com/specialscoop/detail/9630000002808>
 ผู้จัดการออนไลน์. (2564, 23 ธันวาคม). อวสาน “แท่นน้ำประปาดื่มได้” ยุคสมัยเปลี่ยนไป ชำรุดไร้
 การดูแล เสี่ยงแพร่เชื้อโควิด. MGR Online.
<https://mgronline.com/online/section/detail/9640000126585>
 ผู้จัดการออนไลน์. (2566, 20 กรกฎาคม). JKN ชิงมรดกน้ำดื่ม เวทีนี้สวยสุขภาพ.
<https://mgronline.com/business/detail/9660000065622>
 ผู้จัดการออนไลน์. (2567, 4 มกราคม). ง! สโลแกนการประปานครหลวง “ประปาดื่มได้” ใจดื่ม
 ไม่ได้. <https://mgronline.com/local/detail/9670000001097>
 พจนา วลัย. (2556, 1 มีนาคม). *Alienation: การสร้างสภาวะแปลกแยกโดยระบบทุนนิยม*. (ตอนที่
 2). ประชาไท. <https://prachatai.com/journal/2013/03/45551>
 พนิดา จงสุขสมสกุล. (2562). ปัจจัยที่มีผลต่อความสุขของประชาชนในประเทศไทย. *วารสารวิชาการ
 มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 39(2), 83-103.
 พบแพทย์. (2565ก). ดื่มน้ำ ยิ่งเยอะ ยิ่งดีจริงหรือ ? Pobpad.com. <https://www.pobpad.com/ดื่มน้ำ-ยิ่งเยอะ-ยิ่งดีจ>
 พบแพทย์. (2565ข). ขวดน้ำปล่อยสารอันตรายออกมาได้จริงหรือ? Pobpad.com.
<https://www.pobpad.com/ขวดน้ำปล่อยสารอันตรายอ>
 พระขวัญเมือง สุหะ. (2546). พุทธศาสนากับลัทธิบริโภคนิยม. ศึกษาเปรียบเทียบเศรษฐกิจศาสตร์แนว
 พุทธกับเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลัก [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหิดล].
 พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 116
 ตอนที่ 74 ก หน้า 1-23.
 พระราชบัญญัติการขุดดินและถมดิน พ.ศ. 2543. (2543, 7 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 117
 ตอนที่ 16 ก หน้า 41-52.
 พระราชบัญญัติการประปานครหลวง พ.ศ.2510. (2510, 15 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 84
 ตอนที่ 75 หน้า 601-624.
 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562. (2562, 29 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 136
 ตอนที่ 71 ก หน้า 27-70.
 พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535. (2535, 5 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 105
 ตอนที่ 38 หน้า 27-52.
 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522.pdf. (2522, 14 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่

96 ตอนที่ 80 หน้า 1-43.

พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541. (2541, 20 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 115

ตอนที่ 8 ก หน้า 1-44.

พระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อพัฒนาพื้นที่ พ.ศ.2547. (2547, 27 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา.

เล่ม 121 ตอนพิเศษ 81 ก หน้า 1-28.

พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ.2561. (2561, 28 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 135 ตอนที่

112 ก หน้า 44-83.

พระราชบัญญัติน้ำบาดาล พ.ศ.2520. (2520, 28 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 94 ตอนที่

69 หน้า 8-28.

พระราชบัญญัติพัฒนาที่ดิน พ.ศ. 2551. (2551, 5 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 105 ตอนที่

38 หน้า 27-52.

พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2546. (2546, 6 กรกฎาคม). ราช

กิจจานุเบกษา. เล่มที่ 120 ตอนที่ 62 ก หน้า 1-30.

พระราชบัญญัติรักษาคอลงประปา พ.ศ.2526. (2526, 6 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 100 ตอน

ที่ 160 หน้า 1-7.

พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ.2535. (2535,

28 กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109 ตอนที่ 15 หน้า 28-42.

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2512. (2512, 6 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 86 ตอนที่ 19 หน้า

58-98.

พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535. (2535, 9 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 109 ตอนที่ 44

หน้า 62-81.

พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535. (2535, 4 เมษายน). ราช

กิจจานุเบกษา. เล่มที่ 105 ตอนที่ 37 หน้า 1-43.

พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522. (2522, 13 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 96 ร.จ. 1

ตอนที่ 79 (ฉบับพิเศษ).

พวงพันธ์ ศรีทอง. (2562, 3 ตุลาคม). คาร์บอนฟุตพริ้นท์ผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวด PET. องค์การ

บริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน).

<https://thaicarbonlabel.tgo.or.th/index.php?lang=TH&mod=WVhKMGFXTnNaUT09&action=WkdWMFIXbHM&param=T1E9PQ>

พัชณีย์ คำหนัก. (2562, 23 กรกฎาคม). การทำให้ทรัพยากรเป็นของเอกชนในทัศนะมาร์กซิสต์. ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง.

<https://www.tcijthai.com/news/2019/7/article/9244>

พิทยา สายหู. (2522). ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: พิมพ์.

พิทยา พลละวัลย์. (2562). จากการบริโภคในฐานะกิจกรรม... สู่วัฒนธรรมบริโภคในฐานะทฤษฎี.

วารสารศาสตร์, 12(3), 106-141.

พีทีที โกลบอล เคมิคอล. (2565, 16 ธันวาคม). เม็ดพลาสติกผลิตฝาขวด ใส่ใจผู้บริโภค เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม. พีทีที โกลบอล เคมิคอล จำกัด (มหาชน).

<https://productsandsolutions.pttgcgroup.com/th/blog/เม็ดพลาสติกผลิตฝาขวด-ใส่ใจผู้บริโภค-เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม>

โพสต์ทูเดย์. (2562, 27 สิงหาคม). เนสเล่ขอสูบน้ำพุร้อนจากธรรมชาติ ใส่ขวดขายวันละล้าน

แกลลอน. Post Today. <https://www.posttoday.com/world/598850>

โพสต์ทูเดย์. (2564, 23 ธันวาคม). กทม. รื้อแท่นน้ำประปาเดิมได้ 400 จุดทั่วกรุงคืนพื้นที่ทางเท้า. Post

Today. <https://www.posttoday.com/social/general/671385>

ภัทรธรา ศรีสว่างวงศ์. (2553) พฤติกรรมการซื้อและความพึงพอใจของบุคลากรในมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามที่มีต่อผลิตภัณฑ์น้ำดื่มบรรจุขวดวรุณทิพย์ [การค้นคว้าอิสระปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม].

<http://fulltext.rmu.ac.th/fulltext/2553/95989/chapter2.pdf>

มติชนออนไลน์. (2560, 1 พฤษภาคม). กปน. แจงภาพ “ท่อประปา” สนิมเขรอะว่อนเน็ต เป็นของเก่า ปี 2559 แก่ไขแล้ว. Matichon Online.

https://www.matichon.co.th/social/news_546549

มติชนออนไลน์. (2565, 15 กุมภาพันธ์). กปน. หนุนตุนน้ำดื่มใน 4 สวนสาธารณะ กทม.-นนท์ฯ ช่วย

ลดขยะพลาสติก. Matichon Online. https://www.matichon.co.th/local/quality-life/news_3185850

มติชนออนไลน์. (2567, 19 พฤษภาคม). เช็กด่วน! กปน. แจงเตือน คนกรุงเทพฯ ‘น้ำไม่ไหล-

น้ำประปาไหลอ่อน’ 7 ชั่วโมง กระทบ 20 พื้นที่. Matichon Online.

https://www.matichon.co.th/local/news_4584481

มิตรนิรันดร์ เอ็นจิเนียริง. (2564, 8 กรกฎาคม). น้ำในดิน และ น้ำบาดาล แตกต่างกันอย่างไร ?

เลือกใช้น้ำจากไหนมาทำระบบน้ำประปาดีกว่ากัน. MitrWater. <https://mittwater.com>.

<https://www.mittwater.com/groundwater-vs-soil-water/>

มิตรนิรันดร์ เอ็นจีเนียริง. (2567, 14 มีนาคม). ระบบประปาบาดาล คืออะไร มีกี่ขนาด ใช้บริการติดตั้งระบบน้ำประปาบาดาล ที่ไหนดี. MittWater. <https://www.mittwater.com/what-underground-water-supply-system/>

มูลนิธิเพื่อการพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. (2565, 10 กุมภาพันธ์). เป้าหมายที่ 6 สร้างหลักประกันเรื่องน้ำและการสุขาภิบาล ให้มีการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน. SDG Port. <https://www.sdgport-th.org/indicators-dashboard/#1628146600599-b8f26449-95df>

ยศ สันตสมบัติ. (2540). มนุษย์กับวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ยุวดี ชวดยกิจ. (2551). ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดทางการตลาดของฟิลลิป คอตเลอร์ กับลัทธิ
บริโภคนิยม [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].

<https://search.lib.cmu.ac.th/search/?searchtype=&searcharg=b1437345>

รพีพร สุทาธรรม. (2544). มาตรฐานน้ำดื่มบรรจุขวดคุณภาพที่ต้องควบคุม. สถาบันอาหาร, 3(18), 28-32.

ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2555. (2556, 11 มกราคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 130 ตอนพิเศษ 4 ง หน้า 1-17.

ระเบียบกรุงเทพมหานครว่าด้วยชุมชนและกรรมการชุมชน พ.ศ. 2564. (2564, 27 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 138 ตอนพิเศษ 114 ง หน้า 9-33.

ระเบียบการประปานครหลวง ฉบับที่ 51 ว่าด้วยการกำหนดประเภทผู้ใช้น้ำและการเปลี่ยนประเภทผู้ใช้น้ำ พ.ศ.2558. (2558, 5 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 132 ตอนพิเศษ 283 ง หน้า 2-3.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540. (2540, 11 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 114 ตอนที่ 55 ก หน้า 1-99.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560. (2560, 6 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 134 ตอนที่ 40 ง หน้า 1-90.

โรงพยาบาลวิภาวดี. (2565, 10 มีนาคม). ดื่มน้ำน้อยเกินไป...ทำสุขภาพพัง.

<https://www.vibhavadi.com/Health-expert/detail/242>

โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์. (2565). มนุษย์และสังคม โครงสร้างทางสังคม สถาบันทางสังคม. ใน เอกสารประกอบการสอนรายวิชาน้ำที่พลเมือง รหัสวิชา ส30103 เรื่องสังคมไทย สาขาวิชา

สังคมศึกษาและศิลปะ. โรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์.

ลัษมณ ไมตรีมิตร. (2560, 9 ตุลาคม). จากน้ำดื่มบรรจุขวดถึงละอองน้ำในอากาศ: ความพยายามต่อสู้กับปัญหาการขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค. Thai Publica.

<https://thaipublica.org/2017/10/landscape-architecture-and-sustainability02/>

วณัฐย์ พุฒนาถ. (2567, 17 เมษายน). น้ำร้อนและน้ำดื่มฟรี ทำไมเมืองที่ดีต้องมีจุดดื่มน้ำ

สาธารณะ. NationTV. <https://www.nationtv.tv/blogs/lifestyle/378942678>

วรรณดี สุทธิรักษกร. (2559). การวิจัยเชิงคุณภาพ : การวิจัยในกระบวนการตัดสินใจทางเลือก. ศยาม.

วรรณนา ยงพิศาลภพ. (2562, 3 พฤษภาคม). แนวโน้มธุรกิจ/อุตสาหกรรมปี 2562-2564:

อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม. วิจัยกรุงศรี.

<https://www.krungsri.com/th/research/industry/industry-outlook/Food-Beverage/Beverage/IO/io-beverage-20-th>

วรวลัญช์ ไรจนพล. (2565). หน่วยที่ 4 สาเหตุของการพัฒนาประชาธิปไตย. ใน เอกสารการสอน

ประจำชุดวิชา 83203 ประชาธิปไตยและกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตย ชุดวิชา

ประชาธิปไตยเปรียบเทียบ. สาขาวิชารัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

วัชรพล พุทธิรักษา. (2562). คาร์ล มาร์กซ์ กับ สภาวะแปลกแยก. Blockdit.

<https://www.blockdit.com/posts/5d09ac1182b658252266311e>

วัชรระ งามจิตรเจริญ. (2552). บทที่ 2 หลักการและวิธีการของทุนนิยม. ใน แนวคิดในการใช้พุทธธรรม

เพื่อดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยม : กรณีศึกษา. ศูนย์พุทธศาสนศึกษา,

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

http://www.cubs.chula.ac.th/old/index.php?option=com_content&view=article&id=51:2012-06-27-18-41-05&catid=6:2012-04-29-05-46-57&Itemid=4

วิงคินเตอร์กรุป. (2565, 5 พฤษภาคม). เริ่มต้นธุรกิจน้ำดื่มต้องรู้. บริษัท วิงคินเตอร์กรุป จำกัด.

http://www.winkintergroup.com/drinking_water_business/starting/

วินัย ผลเจริญ. (2556). ทฤษฎีสังคมและการเมือง. เอกสารประกอบการสอนวิชาทฤษฎีสังคมและ

การเมือง. วิทยาลัยการเมืองการปกครอง, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วีระชาติ โอฬารพิริยกุล, และ กิตติวดี บุญชื้อ. (2557). เรื่องที่ 6 การประปา, การจัดหาของคนไทยใน

สมัยต่างๆ. ใน สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ (เล่มที่ 39, น. 196-229). มูลนิธิโครงการ

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

วีระศักดิ์ โค้วสุรัตน์. (2563, 4 ตุลาคม). น้ำดื่มของคนไทย. ThaiPublica.

<https://thaipublica.org/2020/10/weerasak-kowsurat08/>

ศรีศักร วัลลิโภดม, และ ศรีนาถ สุริยะ. (2535). เรื่องที่ 5 สังคมและวัฒนธรรมไทย, โครงสร้างสังคม. ใน *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน* (เล่มที่ 16). มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.

ศากุน เอี่ยมศิลา และคณะ. (2553) การศึกษาการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำดื่มในโรงเรียน. *วารสารสุขภาพอาหารและน้ำ*, 1(3), 7-14.

ศิริชนก วิริยเกื้อกุล. (2565). *กฎหมายว่าด้วยการจัดการทรัพยากรน้ำ*. กลุ่มงานบริการวิชาการ 5 สำนักวิชาการ.

https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/parliament_parcy/ewt_dl_link.php?nid=42028&filename=index

ศิลปวัฒนธรรม. (2561, 15 มีนาคม). *เปิดภาพ “เครื่องกรองน้ำ” สมัยโบราณ*. Silpa-Mag.

https://www.silpa-mag.com/culture/article_16242

สีลาจุฑา ดำรงศิริ, สุทธิรัตน์ กิตติพงษ์วิเศษ, ภูมิรินทร์ คำเดชศักดิ์, รัชชานนท์ เปี่ยมใจสว่าง, วรณ วารัญญานนท์, ฤทธิเดช แวณกุล, และ ณัฐภัทร รัตนวิชัย. (2566). ผลการศึกษาเบื้องต้นของไมโครพลาสติกในตัวอย่างน้ำดื่มบรรจุขวด. *วารสารสิ่งแวดล้อม*, 27(2), 1-7.

<https://doi.org/10.35762/EJ.2566007>

ศุภาพิชญ์ อัครานุกฤษฎ์กุล. (2557). *การศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์กับการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากคุณลักษณะเน้นประโยชน์ใช้สอยและเน้นความปลอดภัยทางอารมณ์* [การค้นคว้าอิสระปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

http://ethesisarchive.library.tu.ac.th/thesis/2014/TU_2014_5602115122_1264_590.pdf

ศูนย์ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาบุคลากรและเทคโนโลยีด้านอุตสาหกรรม 4.0. (2563).

อุตสาหกรรม 1.0 First industrial revolution. EEC Automation Park. Automation Park.

<https://automationpark.or.th/อุตสาหกรรม-1-0-first-industrial-revolution>

ศูนย์พัฒนารัฐกิจเพื่อความยั่งยืน, ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. (2567, 5 กุมภาพันธ์).

Sustainable Supply Chain. Sustainable Capital Market Development.

<https://setsustainability.com/page/sustainable-supply-chain>

ศูนย์รวมข้อมูลธุรกิจเอสเอ็มอี. (2564, 23 กุมภาพันธ์). รู้จัก “โฟลาริส” น้ำดื่มขวดรุ่น 5 บาท ต้นกำเนิดน้ำดื่มติดแบรนด์ของไทย ที่หายจากตลาดไปนานนับ 10 ปี!. SME Thailand Club.

<https://www.smethailandclub.com/entrepreneur/6823.html>

ศูนย์วิจัยเครือข่ายทางธุรกิจและชุมชนเข้มแข็ง, คณะวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

(2554). รายงานฉบับสมบูรณ์. (Final Report) โครงการวิจัย เรื่อง รูปแบบ แนวทาง และ มาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ. สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ.

ศูนย์สารสนเทศกรุงเทพมหานคร. (2565, 23 มีนาคม). กรุงเทพฯปัจจุบัน.

<https://apps.bangkok.go.th/info/m.info/nowbma/>

ศูนย์สื่อสารสาธารณะ, กรมอนามัย. (2563, 4 มกราคม). กรมอนามัย เผย ช่วงน้ำทะเลหนุนเสี่ยงประปา เค็ม อย่าตระหนก ไม่กระทบต่อสุขภาพ. Anamai Media.

<https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/060163-01-น้ำประปาเค็ม/>

ศูนย์สื่อสารสาธารณะ, กรมอนามัย. (2564ก, 4 กุมภาพันธ์). กรมอนามัย เผยน้ำประปาเค็ม อย่า ตระหนก ไม่กระทบสุขภาพ ชี้กลุ่มเสี่ยงหากดื่มต้องระวัง. Anamai Media.

<https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/040264/>

ศูนย์สื่อสารสาธารณะ, กรมอนามัย. (2564ข, 13 กุมภาพันธ์). กรมอนามัย เผย คนกรุง – ปริมณฑล ยัง พบน้ำประปาเค็มช่วงวันหยุด แนะนำดื่มน้ำบรรจุขวดแทนดีกว่า. Anamai Media.

<https://multimedia.anamai.moph.go.th/news/150264/>

ศูนย์ห้องปฏิบัติการและวิจัยทางการแพทย์ และการเกษตรแห่งเอเชีย. (2566, 4 มกราคม). ทำไมเรา ถึงดื่มน้ำ"ประปา"(ยัง)ไม่ได้?. บริษัท ศูนย์ห้องปฏิบัติการและวิจัยทางการแพทย์ และ การเกษตรแห่งเอเชีย จำกัด (มหาชน) AMARC. <https://amarc.co.th/amarc-article-tap-water/>

ศูนย์วิจัยและพัฒนาเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร. (2564, มีนาคม). ตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดในประเทศไทย. ศูนย์ อัจฉริยะเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, อุตสาหกรรมพัฒนามูลนิธิ เพื่อสถาบันอาหาร.

<https://fic.nfi.or.th/market-intelligence-detail.php?smid=329>

ศูนย์วิจัยและพัฒนาเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร. (2565, มีนาคม). ตลาดน้ำดื่มบรรจุขวดในประเทศไทย ปี 2564. ศูนย์อัจฉริยะเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร, อุตสาหกรรมพัฒนามูลนิธิ เพื่อสถาบันอาหาร.

<https://fic.nfi.or.th/market-intelligence-detail.php?smid=360>

เศรษฐศาสตร์นอกกระแส. (2558, 19 มิถุนายน). ทฤษฎีมูลค่าของมาร์กซ. (1) แอดมินต้องขอออก ตัวก่อนว่าไม่ใช่แฟนพันธุ์แท้ของมาร์กซเลย ก่อน [Status Update]. Facebook.

<https://web.facebook.com/heterodoxecon/posts/863156737084495/>

สถาบันพลาสติก. (2567, 2 พฤษภาคม). รู้จักกับ EPR กับการสร้างประโยชน์อะไรให้กับ
ภาคอุตสาหกรรมและสิ่งแวดล้อม.

https://www.thaiplastics.org/document_page.php?id=1108

สถาบันวิจัยและพัฒนาพลังงานนครพิงค์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2563, 17 ธันวาคม). ขวดน้ำ
พลาสติก. (PET) ใช้ซ้ำก่อมะเร็ง จริงหรือไม่. <https://erdi.cmu.ac.th/?p=2941>

สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, กระทรวงศึกษาธิการ. (2564, 25 พฤศจิกายน).
สะดวกใช้มากแต่ยากกำจัด...ขยะพลาสติก.

<https://www.ipst.ac.th/knowledge/17182/plastic-waste.html>

สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำ (องค์การมหาชน). (2566, 8 ธันวาคม). ระบบข้อมูลกฎหมายด้าน
บริหารจัดการทรัพยากรน้ำ. <https://hydrolaw.thaiwater.net/หน่วยงานที่รับผิดชอบ/>

สมศักดิ์ วรรณสิน. (2561). น้ำเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิต (Water for life). กองการแพทย์ทางเลือก.

<https://thaicam.dtam.moph.go.th/น้ำดื่มเพื่อชีวิต/>

สมศักดิ์ วรรณสิน. (2565, 12 มีนาคม). น้ำเป็นสิ่งจำเป็นของชีวิต. (Water for life). กองการแพทย์

ทางเลือก, กระทรวงสาธารณสุข. <https://thaicam.go.th/น้ำดื่มเพื่อชีวิต/>

สมาคมการพิมพ์ไทย. (2566). น้ำดื่มไร้ฉลาก. วารสารการพิมพ์ไทย, 141.

สมาคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางอาหารประเทศไทย. (2559). สิ่งที่เราควรทราบ หากอยากเป็น
ผู้ประกอบการอาหาร ตอน 1. Food Science and Technology Association of Thailand.
(FoSTAT). <https://fostat.org/communication/fscm040>

สรวิชัย วงศ์ขุ่ม. (2554). การวางแผนพัฒนาประเทศ. ศูนย์การพิมพ์เพชรบุรี.

ส่วนลดและใช้ประโยชน์ของเสีย, สำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย, กรมควบคุมมลพิษ.

(2553). มาเรียนรู้เรื่องพลาสติกและโฟม เพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อม. ส่วนลดและใช้ประโยชน์
ของเสีย, สำนักจัดการกากของเสียและสารอันตราย, กรมควบคุมมลพิษ.

สหประชาชาติประเทศไทย. (2565ก, 10 กุมภาพันธ์). เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 6 น้ำสะอาดและ
สุขอนามัย จัดให้มีน้ำสำหรับการอุปโภคบริโภค การจัดการน้ำที่ยั่งยืน และสุขาภิบาลสำหรับ
ทุกคน. สหประชาชาติ. <https://thailand.un.org/th/sdgs/6>

สหประชาชาติประเทศไทย. (2565ข, 12 มีนาคม). สาเหตุและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพ
ภูมิอากาศ. <https://thailand.un.org/th/174652-สาเหตุและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ>

สหภูมิ ศรีสุเม. (2566, 14 พฤศจิกายน). ดื่มน้ำ ยังไง ให้ดีต่อร่างกาย ?. Rama Channel.

- <https://www.rama.mahidol.ac.th/ramachannel/article/ดื่มน้ำ-ยังง-ให้ดีต่อร/>
 สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2549). *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 6). โรงพิมพ์แห่ง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สาคร สมเสริฐ. (2556). ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมสมัยใหม่. *นักบริหาร*, 33(3), 66-74.
- สำนักข่าวไทย TNAMCOT. (2567, 6 พฤษภาคม). *กปน. เผยน้ำกร่อยจากอากาศร้อนจัด ยังใช้
 อุปโภคได้* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ldzPAjISHX8>
- สำนักคุณภาพและความปลอดภัยอาหาร, กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์, กระทรวงสาธารณสุข.
 (2562). *คู่มือมาตรฐานน้ำดื่มประเทศไทย*. ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักคุณภาพและความปลอดภัยอาหาร, กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์. (2560, 27 มิถุนายน).
กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ย้ำอย่าดื่มน้ำในบ่อน้ำสีดำที่ อ.ศรีสาคร จ.นราธิวาส.
<http://bqsf.dmsc.moph.go.th/bqsfWeb/index.php/2017/06/27/black/>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2556, 21 มีนาคม). *น้ำ....สิ่งสำคัญ แต่คนมัก
 มองข้าม*. <https://www.thaihealth.or.th/น้ำ-สิ่งสำคัญ-แต่คนมักม/>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2558, 20 กรกฎาคม). *ตุนน้ำดื่ม น้ำใช้ เลี่ยงขวด
 พลาสติกใช้ซ้ำ*. <https://www.thaihealth.or.th/ตุนน้ำดื่ม-น้ำใช้-เลี่ยง/>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2559, 6 มกราคม). *วิธีบริโภคน้ำประปาอย่าง
 ปลอดภัย*. <https://www.thaihealth.or.th/วิธีบริโภคน้ำประปาอย่า/>
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2565, 30 กันยายน). *กินหวานมากเกินไป ส่งผลอะไร
 กับร่างกายบ้าง*. <https://www.thaihealth.or.th/กินหวานมากเกินไป-ส่งผลอะไร/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565ก).
สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด (พ.ศ.2555-2559).
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565ข).
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560 – 2564.
https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565ค).
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. <http://nscr.nesdc.go.th/nesdp/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565ง).
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555 – 2559. สำนักงาน

- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2565จ).
สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง (พ.ศ.2560-2564).
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี.
สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2561, ธันวาคม). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสำรวจ
คุณภาพน้ำดื่มจากตู้จำหน่ายเครื่องดื่มหยอดเหรียญอัตโนมัติ ในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2561.
<https://infocenter.nationalhealth.or.th/Ebook/DrinkingWater/book.html>
สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. (2566, 12 มกราคม). ดื่มน้ำจากขวดพลาสติกที่วางตาก
แดดไว้เป็นเวลานานทำให้เกิดเป็นมะเร็ง จริงหรือ ?
https://oryor.com/media/checkSureShare/media_specify/1156
สำนักงานจัดหางานสิงห์บุรี. (2559, 15 กันยายน). ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพอิสระ.
[https://www.doe.go.th/prd/singburi/service/param/site/144/cat/18/sub/0/pull/detail/v
iew/detail/object_id/215](https://www.doe.go.th/prd/singburi/service/param/site/144/cat/18/sub/0/pull/detail/view/detail/object_id/215)
สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2565). ความเป็นมาคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (กนช.).
http://www.onwr.go.th/?page_id=6892
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. (2566ก, 8 พฤษภาคม). วันที่ 22 มีนาคม ของทุกปี “วันน้ำโลก”.
<https://www.onep.go.th/วันที่-22-มีนาคม-วันน้ำโลก/>
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. (2566ข). แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๕. สำนักงาน
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. http://plan_monitor.onep.go.th/detail/index/4/3
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. (2565).แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐. สำนักงาน
นโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม.
สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. (2567). รายงานการติดตามประเมินผลแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม (พ.ศ.
๒๕๖๐ - ๒๕๖๕). สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม,

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรน้ำ. (2564). รายงานประจำปีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำในประเทศไทย. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรน้ำ.

สำนักงานประชาสัมพันธ์ไทย การประปานครหลวง. (2567). โพสต์ [Facebook page].

Facebook. https://web.facebook.com/mwa.phayathai/?locale=th_TH&_rdc=1&_rdc

สำนักงานปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. (2562, 20 มกราคม). วิธีการของคณสมัยโบราณ. STKC. <https://www.stkc.go.th/info/วิธีการของคณสมัยโบราณ>

สำนักงานพัฒนารัฐบาลดิจิทัล (องค์การมหาชน). (2565). การขอรับสัมปทานประกอบกิจการประปา (N). <https://info.go.th/procedure/94e56d1f-0cb4-47cc-806d-c2e4c2156ebf/view?lat=13.7588311&lng=100.5405449>

สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, กระทรวงอุตสาหกรรม. (2549). มาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม น้ำบริโภค มอก. 257-2549. (2549, 6 กรกฎาคม). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 123 ตอนที่ 64 ง หน้า 174.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2552). รายการ “รู้ รัก ภาษาไทย” ออกอากาศเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2552 เวลา 7.00-7.30 น. [บทวิทยุ]. สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย. <http://legacy.orst.go.th/?knowledges=คุณภาพ-๖-พฤษภาคม-๒๕๕๒>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2563). พัฒนา. ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม 2563, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2564). ทุนนิยม. ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2564, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2565ก). คุณภาพ. ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2565, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2565ข). สบาย. ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2565, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2565ค). สะดวก. ใน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2564, จาก <https://dictionary.orst.go.th/>

สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 6, สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2566). โครงการวิจัย การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาใน

ครอบครัวแห่งกลางโดยใช้ครอบครัวและชุมชนเป็นฐาน. สำนักงานส่งเสริมและสนับสนุน
วิชาการ 6, สำนักงานปลัดกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, กระทรวง
พัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. (2544). รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคม
ของครัวเรือน พ.ศ.2543. กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ, สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2533). มาตรฐานคำจำกัดความ: ครัวเรือน ตาม โครงการ: สำนะโน
ประชากรและเคหะ ปี 2533. [https://statstd.nso.go.th/definition/projectdetail.aspx?
periodId=84&defprodefId=1064](https://statstd.nso.go.th/definition/projectdetail.aspx?periodId=84&defprodefId=1064)

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564ก). ร้อยละของครัวเรือนที่มีน้ำดื่มสะอาด.

https://www.data.go.th/th/dataset/os_01_00061

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564ข). ตารางที่ 7 ครัวเรือนส่วนบุคคล จำแนกตามแหล่งที่มาของน้ำดื่ม
และน้ำใช้ส่วนใหญ่ ประเภทของที่อยู่อาศัย และเขตการปกครอง. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

http://www.nso.go.th/sites/2014/Documents/pop/2553/4/whole_kingdom/Table7.xls

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564ค). สรุปผลที่สำคัญการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ.2563.
สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). 1 สถิติประชากรศาสตร์ ประชากรและเคหะ.

<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/01.aspx>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานประมาณของรัฐบาล. (2564).

ความเหลื่อมล้ำของจังหวัดกับการจัดสรรงบประมาณของไทย. (ปี 2552-2564) : เศรษฐกิจ
สังคม และการพัฒนาคน. สำนักงานประมาณของรัฐบาล, สำนักงานเลขาธิการสภา
ผู้แทนราษฎร.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565ก, 15 มีนาคม). ความเป็นมา.

https://www.nesdc.go.th/ewt_news.php?nid=2943

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565ข, 15 มีนาคม). เป้าหมายที่ 6 สร้าง
หลักประกันเรื่องน้ำและการสุขาภิบาล ให้มีการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้
สำหรับทุกคน. <https://sdgs.nesdc.go.th/เกี่ยวกับ-sdgs/เป้าหมายที่-6-สร้างหลักป/>

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2567). เป้าหมายที่ 06 สร้างหลักประกัน
เรื่องน้ำและการสุขาภิบาล ให้มีการจัดการอย่างยั่งยืนและมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน. ใน
รายงานความก้าวหน้าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย พ.ศ. 2559-2563 (น.

174-193). สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย. (2566, 22 มีนาคม). *น้ำประปา ดื่มได้ปลอดภัย*

สังเกตง่ายๆ. https://multimedia.anamai.moph.go.th/infographics/info488_water1/

สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2559).

คู่มือประชาชนการดำเนินการเกี่ยวกับสัมปทานประกอบกิจการประปา. สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2561). *คู่มือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัมปทานประกอบกิจการประปา*. สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรม

ทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2562).

คู่มือประชาชนการดำเนินการเกี่ยวกับสัมปทานประกอบกิจการประปา. สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2567).

คู่มือประชาชนการดำเนินการเกี่ยวกับสัมปทานประกอบกิจการประปา. สำนักบริหารจัดการน้ำ, กรมทรัพยากรน้ำ, กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2557). *คู่มือปฏิบัติ ตู้น้ำดื่ม*

หยอดเหรียญ การประกอบกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ พระราชบัญญัติการ

สาธารณสุข พ.ศ.2535. กลุ่มวิจัยและพัฒนาคุณภาพน้ำบริโภคน้ำ, สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ.

สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2564ข). *คู่มือ แนวทางการ*

ดำเนินงานเพื่อขอรับรองคุณภาพน้ำประปาตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำประปาดื่มได้

กรมอนามัย. สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข.

สำนักสุขาภิบาลอาหารและน้ำ, กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2564ก, 8 มีนาคม). *กรม*

อนามัย จับมือ การประปานครหลวง ย้ำความเชื่อมั่นคุณภาพน้ำประปาปลอดภัย.

[https://foodsafety.anamai.moph.go.th/th/news-](https://foodsafety.anamai.moph.go.th/th/news-anamai/download/?did=203177&id=67955&reload=)

[anamai/download/?did=203177&id=67955&reload=](https://foodsafety.anamai.moph.go.th/th/news-anamai/download/?did=203177&id=67955&reload=)

สิทธิพันธ์ พุทธหนุน. (2551). บทที่ 4 การสร้างความเป็นทันสมัย (Modernization). ใน *ทฤษฎีพัฒนา*

การเมือง เอกสารการสอนวิชา PS425 (น.88-119). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สิริกานต์ พิทักษ์วงศ์. (2556). *การศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนโรงงานผลิตน้ำดื่มในอำเภอแก*

ลง จังหวัดระยอง [ปริญญาานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์].

<https://dric.nrct.go.th/Search/ShowFulltext/2/271763>

สิริอนงค์ ถนอมกุลบุตร. (2566). *ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้บริโภค* [การค้นคว้าอิสระปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา].

http://etheses.aru.ac.th/PDF/1255661119_05.PDF

สุนทราภรณ์ เตชะพะโลกุล. (2534). *เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

สุปราณี คงนิรันดร์สุข. (2533, มิถุนายน). จาก "หม่อมมณีดท์" ผู้ให้กำเนิด สู่ "รุดี" ผู้สานต่อฝันที่เป็นจริง. นิตยสารผู้จัดการ.

<https://web.archive.org/web/20101012153015/gotomanager.com/news/printnews.aspx%3Fid=8953>

สุพัตรา สุภาพ. (2543). *สังคมและวัฒนธรรมไทย: ค่านิยม ครอบครัวยุคใหม่ ศาสนา ประเพณี. ไทยวัฒนาพานิช.*

สุมิตร สุวรรณ. (2554). *รัฐกับแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนา. ภาควิชาการพัฒนาศาสตร์มนุษยศาสตร์และชุมชน, คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.*

สุรเดช โชติอุดมพันธ์. (2550). *วัฒนธรรมบริโภคในพื้นที่เมือง: บทวิเคราะห์วรรณกรรมไทยร่วมสมัย. ใน สู่พรมแดนความรู้เรื่องวัฒนธรรมบริโภค (น.165-198). ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).*

สุรพงษ์ ลือทองจักร. (2552). *หลักมานุษยวิทยาและหลักสังคมวิทยา. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.*

สุรัตน์ ณ เชียงใหม่. (2542). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใส ของผู้บริโภคในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่* [ปัญหาพิเศษปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยแม่โจ้]. MJUDC.

http://webpac.library.mju.ac.th/mm/fulltext/thesis/2557/Surat_Na%20Chiangmai/fulltext.pdf

โสวัตรี ณ ถลาง. (2561). *วัฒนธรรมเมืองในพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล. วารสารไทยศึกษา, 14(2), 89-123.*

โสวัตรี ณ ถลาง. (2562). *จากชุมชนชานเมืองสู่ความเป็นเมืองทุนนิยม กรณีศึกษา พื้นที่นนทบุรี.*

มานุษยวิทยา, 2(2), 150-190.

โสวัตรี ณ ถลาง. (2564, 25 กรกฎาคม). โครงการวิจัย “วัฒนธรรมเมืองในพื้นที่ชายขอบของ

กรุงเทพมหานครและปริมณฑล”. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและ

นวัตกรรม. <https://researchcafe.tsri.or.th/urban-culture-and-marginalized-area/>

หัสชัย สิทธิรักษ์. (2552). *ระหว่างระบบทุนนิยม บริโภคนิยม และวัตถุนิยม*.

http://www2.nstru.ac.th/nstru2011/show_news_ex.php?id=11293

องค์การยูนิเซฟประเทศไทย, และ กรมอนามัย, กระทรวงสาธารณสุข. (2550). *คู่มือการเฝ้าระวัง*

คุณภาพน้ำดื่มในโรงเรียน สำหรับนักเรียนแกนนำ (พิมพ์ครั้งที่ 2). ชุมชนสหกรณ์การเกษตร

แห่งประเทศไทย.

อนุรักษ์ วุฒิแฮม, และ ประพันธ์ ธรรมไชย. (2556). การศึกษาพฤติกรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด

ของประชาชนตำบลขัวมุง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. *วิทยาลัยบัณฑิตศึกษากิจการ*

มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 6(1), 69-90.

อภิชัย พันธเสน. (2544). พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์

สาขาต่างๆ. อมรินทร์.

อริสา จันทบุญทา, และ จิรัฐ เจนพิงพร. (2561). ความเป็นเมือง. (Urbanization) และนัยเชิง

นโยบายของไทย. *Focused and Quick (FAQ)*, 128, 1-15.

อ้อ มันเป็นอย่างนี้เอง by อาจารย์เจษฎ์. (2567, 15 มกราคม). *พบไมโครพลาสติกจำนวนมากใน*

ขวดน้ำดื่ม แต่ยังไม่หลักฐานว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพครับ [Image attached] [Status

Update]. Facebook. <https://web.facebook.com/photo/?fbid=925566242261522>

อ้อด พานแดง. (2557). *ธุรกิจน้ำดื่มเงินล้าน*. ปัญญาชน.

อัมภาวุฒิ ศรีทน, และ อุมารินทร์ ตุลารักษ์. (2564). บ่อน้ำล้างศักดิ์สิทธิ์กับการสื่อสารความหมาย

ทางวัฒนธรรม ของชุมชนเทือกเขาภูเวียง อำเภอเวียงเก่า จังหวัดขอนแก่น. ใน *การประชุมวิ*

ชาการเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาแห่งชาติ ครั้งที่ 22 วันที่ 25 มีนาคม 2564 (น.

753-763). มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อาภา วรรณฉวี. (2564, 13 สิงหาคม). *การวิจัยเอกสาร. (Documentary Research)*. มหาวิทยาลัย

ราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. <https://bsru.net/การวิจัยเอกสาร-documentary-research/>

เอนกชัย เรืองรัตนกร, และ กุลทราภรณ์ สุพงษ์. (2558). ปัจจัยที่จำกัดประสิทธิภาพของมาตรการ

ลงโทษทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาต่อชูดาน. (ค.ศ. 1989-2014). *การเมือง การบริหาร*

และกฎหมาย, 7(3).

- แอดวานซ์ไบโอ. (2567, 2 เมษายน). พลาสติกที่ย่อยสลายได้ยาก และไม่ใช่ทุกพลาสติกที่ย่อยสลายได้เอง. บริษัท แอดวานซ์ไบโอฮาว จำกัด. <https://www.advancebio11.com/blog/พลาสติกย่อยสลายยาก%20และไม่ใช่ทุกพลาสติกที่ย่อยสลายได้เอง%21>
- ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. (2564). หน่วยที่ 10 แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมือง. ใน *เอกสารประกอบชุดวิชา 81713 การวิเคราะห์การเมือง*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- 77PPP. (2556, 4 มกราคม). น้ำดื่มโพลาริส. (Polaris Drinking Water) สถานีรถไฟกรุงเทพ หัวลำโพง Hua Lamphong, Bangkok Railway Station กรุงเทพมหานคร | Bangkok [Image attached] [Status Update]. Facebook.
<https://web.facebook.com/77PPP/photos/a.456325961142245/352199471554895/>
- AFP. (2018, 15 March). *Top bottled water brands 'contaminated with plastic particles*. Bangkok Post. <https://www.bangkokpost.com/world/1428723/top-bottled-water-brands-contaminated-with-plastic-particles>
- Alexander, S.M. (2010). *Water Privatization at the Tap and in the Bottle: Exploring the Challenge of Anti-Privatization in a Market Society*. [Master's thesis, Cornell University]. CiteSeerX.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=3d70c7fe91428ed9b382c726e4b194dec10a1691>
- allpackmakelink. (2564, 10 มีนาคม). *สิ่งที่ควรมีบนฉลากน้ำดื่ม*. บริษัท ออลแพค เมคลิงก์ จำกัด.
<https://allpackmakelink.com/สิ่งที่ควรมีบนฉลากน้ำดื่ม/>
- Apure. (2022, July 21). *What is Municipal Water?*. Shanghai GL Environmental Technology Co., Ltd. <https://apureinstrument.com/blogs/what-is-municipal-water/>
- Arnould, E.J., Sheth, J., & Malhotra, N. (2010). Global consumer culture. In D. Bello, & D. Griffiths (Eds.), *Wiley International Encyclopedia of Marketing* Wiley-Blackwell. Wiley-Blackwell.
- Autthapol. (2565, 29 มกราคม). *ฝาพลาสติกทำมาจากอะไร จำเป็นกับธุรกิจอย่างไรบ้าง?*. กรีนดี.
<https://thaifoodpackaging.com/blog/plastic-caps-made-of/>
- Baker, H. (2022, August 21). *Is drinking rainwater safe?* Live Science.
<https://www.livescience.com/is-drinking-rainwater-safe>
- Bakker, K. (2004). *Uncooperative Commodity: Privatising water in England and Wales*.

Oxford University Press.

- Bakker, K. (2005). Neoliberalizing nature? Market environmentalism in water supply in England and Wales. *Annals of the Association of American Geographers*, 95(3), 542–565.
- Bakker, K.J. (2001). Paying for Water: Water Pricing and Equity in England and Wales. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26(2), 143–164.
- Balibar, E. (2007). *The philosophy of Marx* (C. Tuner, Trans.). Verso. (Original work published 1993)
- Barley, S. R., & Tolbert, P. S. (1997). Institutionalization and Structuration: Studying the Links between Action and Institution. *Organization Studies*, 18(1), 93–117.
<https://doi.org/10.1177/017084069701800106>
- Barlow, M., & Clarke, T. (2005). Blue Gold: The Fight to Stop the Corporate Theft of the World's Water. The New York Press.
- Baudrillard, J. (1988). *Selected Writings* (M. Poster, Ed.). Stanford University Press.
- Baudrillard, J. (1996). *The System of Objects* (J. Benedict, Trans.). Verso. (Original work published 1968).
- Baudrillard, J. (1999). *The Consumer Society, Myths and Structures* (C. Turner, Trans.). Sage. (Original work published 1970).
- Baylis, J., & Smith, S. (2008). The globalization of world politics: An introduction to international relations (4th ed.). Oxford University Press.
- BBC Radio4. (2015, January 19). *Karl Marx on Alienation* [Video]. YouTube.
<https://www.youtube.com/watch?v=PZ4VzhluKCQ>
- Bernau, A. (2024, May 22). *The 7 Types of Plastics You Should Avoid*. Alan's Factory Outlet. <https://alansfactoryoutlet.com/7-types-of-plastics-their-toxicity-and-most-commonly-used-for/>
- Black, M. (2004). *The No-Nonsense Guide to Water* (8th ed.). New Internationalist.
- bon@kalasin. (2555, 16 มิถุนายน). ความรู้กับความไม่รู้ : ลัทธิบูชาสินค้า. Gotoknow.
<https://www.gotoknow.org/posts/68346>
- Bond, P. (2004). Water Commodification and Decommodification Narratives: Pricing and

- Policy Debates from Johannesburg to Kyoto to Cancun and Back. *Capitalism Nature Socialism*, 15(1), 7–25.
- Botto, S. (2009). Tap Water vs. Bottled Water in a Footprint Integrated Approach. *Nature Precedings*. <https://doi.org/10.1038/npre.2009.3407.1>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of a Judgement of Taste* (R.Nice, Trans.). Harvard University Press.
- Bralower, T., & Bice, D. (2021, January 15). *Distribution of Water on the Earth's Surface*. E-Education Institute. <https://www.e-education.psu.edu/earth103/node/701>
- BrandAgeOnline. (2562, 21 มกราคม). ถอดบทเรียนโพลาริส – เฟรช แอนด์ ดราย แบรินด์ใหญ่ที่พยายามหวนคืนสู่ความสำเร็จ.... บริษัท แบรินด์เอจ มาร์เก็ตติ้ง รีซอร์สเซส จำกัด. <https://www.brandage.com/article/10057>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Brundtland, G.H. (1987). *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*. (UN-Dokument A/42/427). UN. <http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm>
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4th ed.). Oxford University Press.
- Calvert, R. (1995). *Rational Actors, Equilibrium, and Social Institutions*. In J. Knight & I. Sened (Eds.), *Explaining Social Institutions*. (pp.58–60). University of Michigan.
- Camera, J.P. (1971). *Study of W. Lloyd Warner's social classes - an application to department store purchasing in Great Falls and Havre* [Master's thesis, University of Montana]. ScholarWorks. <https://scholarworks.umt.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=9091&context=etd>
- Campanale, C., Massarelli, C., Savino, I., Locaputo, V., & Uricchio, V.F. (2020). A Detailed Review Study on Potential Effects of Microplastics and Additives of Concern on Human Health. *International Journal Environmental Research and Public Health*, 17(4), 1212. <http://doi.org/10.3390/ijerph17041212>
- Chain Drug Review. (1990). *Imported Beer Sales Fall Off during 1989*. Chain Drug Review.

Check in Tin Siam – เช็คอินถิ่นสยาม. (2558, 10 กรกฎาคม). “POLARIS - โพลาริส ” น้ำดื่มของคนชั้นสูง “โพลาริส” เป็นคำติดปากคนรุ่นหนึ่ง [Image attached] [Status update].

Facebook.

<https://web.facebook.com/Checkintinsiam/photos/a.448588838574506/647292815370773>

Childe, V.G. (1996). The Urban Revolution 1951. In T.T. LeGates, & F. Stout (Eds.), *The City Reader*. Routledge.

Clarke, D.B., Doel, M.A., & Housiaux. K.M.L. (2003). *The Consumption Reader*. Routledge

Colapietro, V.M. (1990). The Reconstruction of Institutions. *The Journal of Speculative Philosophy New Series*, 4(3), 237-248.

Coway Thailand. (2565, 11 สิงหาคม). การกำเนิดเครื่องกรองน้ำ. CowayThailand.in.th.

<https://www.cowaythailand.in.th/blog/เครื่องกรองน้ำ/การกำเนิดเครื่องกรองน้ำ/>

Creative Talk. (2563, 14 กรกฎาคม). ชวนหาคำตอบ ทำไมขวดบรรจุนมต้องเป็นขวดพลาสติกขุ่น.

[creativetalkconference.com. https://creativetalkconference.com/hdpe-milk-bottles/](https://creativetalkconference.com/hdpe-milk-bottles/)

Creswell, J.W. (2013). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches (3rd ed.). Sage.

Doctor Drink. (2563, 24 กรกฎาคม). EP.2 กระบวนการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด [Video]. YouTube.

<https://www.youtube.com/watch?v=giFps60IPBQ>

Doctor Drink. (2563, 24 มิถุนายน). EP.1 ธุรกิจโรงงานผลิตน้ำดื่ม เริ่มต้นอย่างไร? [Video].

YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=QB3arvam3Fc>

Durkheim, E. (1950). *The Rules of Sociological Method* (8th ed.; S.A. Solovay, & J.H.

Mueller, Trans.; G.E.G. Catlin, Eds.). Free Press. (Original work published 1895)

Ecolotech. (2562, 20 พฤศจิกายน). The Earth-Saving Technology Company องค์การแห่งการสร้างเทคโนโลยีเพื่อช่วยโลก. <https://www.ecolotech.co.th/copy-of-3>

Evans, J. (2011). *Environmental Governance*. Routledge.

Felluga, D. (2561, 25 กรกฎาคม). บทนำเสนอว่าความคิดของมาร์กซ์ฉบับกะทัดรัด. (*Introduction to Marx*). (จักรพล ผลละออง, แปล). Blogazine.

<https://blogazine.pub/blogs/althusser1993/post/6253>

Felton, R. (2020, September 24). *What's Really in Your Bottled Water?*. Consumer Reports.

<https://www.consumerreports.org/water-quality/whats-really-in-your-bottled-water-a5361150329/>

Fox, M. (2013, May 10). *Pulled from rubble after 16 days: Water secret to survival.*

nbcnews.com. <https://www.nbcnews.com/health/health-news/pulled-rubble-after-16-days-water-secret-survival-f1C9876099>

Gabriel, Y. & Lang, T. (1995). *The Unmanageable Consumer: Contemporary Consumption and Its Fragmentation.* Sage

Galiani, S., Gertler, P., & Schargrodsky, E. (2005). Water for Life: The Impact of the Privatization of Water Services on Child Mortality. *Political Economy*, 113(1), 83–120.

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society.* Polity Press.

Giddens, A. (2006). *Sociology* (5th ed.). Polity Press.

<https://www.shortcutstv.com/text/giddens5th.pdf>

Giddens, Anthony. (1976). *New Rules of Sociological Method.* Hutchinson.

Gleick, P.H., & Cooley, H.S. (2009). Energy implications of bottled water. *Environmental Research Letters*, 4(014009), 1-6. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/4/1/014009>

Goldfrank, W.L. (2011). Paradigm Regained? the Rules of Wallerstein's World-System Method. *Journal of World-Systems Research*, 6(2), 150-195.

Greenpeace East Asia. (2564, 24 มิถุนายน). การเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเลสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจต่อเมืองชายฝั่งในเอเชีย. Greenpeace.org.

<https://www.GREENPEACE.org/thailand/press/20214/climate-asia-cities-sea-level-rise/>

Greenpeace Thailand. (2563, 30 พฤศจิกายน). Extended Producer Responsibility (EPR) หลักการขยายความรับผิดชอบของผู้ผลิต. Greenpeace.org.

<https://www.greenpeace.org/thailand/story/18369/plastic-infographic-extended-producer-responsibility/>

Greenpeace Thailand. (2565, 29 กันยายน). CP ครองแชมป์ผู้ผลิตแบรนด์ในประเทศที่พบขยะพลาสติกมากที่สุดจาก Brand Audit ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมากรีนพีซ ประเทศไทย เรียกร้องให้นำหลักการขยายความรับผิดชอบของผู้ผลิตมาใช้. Greenpeace.org.

<https://www.GREENPEACE.org/thailand/press/25007/cp-group-named-top-thai-brand-with-the-most-number-of-plastic-waste-produced-based-on-a-5-year-brand-audit/>

Greif, A. (2004). A Theory of Endogenous Institutional Change. *The American Political Science Review*, 98(4), 633-652.

Groves, P.S., Meisenbach, R.J., & Cawiezell, S.J. (2011). Keeping patients safe in healthcare organizations: a structuration theory of safety culture. *Journal of Advanced Nursing*, 67(8), 1846–1855.

Gunatilake H. & Jose, M.J.F. (2008). Privatization revisited: Lessons from Private sector ParticiPation in Water Supply and Sanitation in Developing Countries. In *ERD Working Paper Series* (pp.1-49). Asian Development Bank.
<https://www.adb.org/publications/privatization-revisited-lessons-private-sector-participation-water-supply-and-sanitatio>

Guo, X., & Wang. J. (2019). The Chemical Behaviors of Microplastics in Marine Environment: A Review. *Marine Pollution Bulletin*, 142, 1-14.
<https://doi.org/10.1016/j.marpolbul.2019.03.019>

Haralambos, M., & Holborn, M. (2004). *Sociology : Themes and Perspectives* (6th ed.). Collins.

Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science*, 162(3859), 1243–1248.

Harvey, L. (2012). *Social Resarch Glossary*. Quality Research International.
<http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/>

Haug, W.F. (1986). *Critique of Commodity Aesthetics: Apperance, Sexuality & Advertising*. Polity Press.

Hechter, M. (1990). The Emergence of Cooperative Social Institutions. In M. Hechter, K.D. Opp, & R. Wippler (Eds.), *Social Institutions: Their Emergence, Maintenance, and Effects*. (pp.13-34). Aldine de Gruyter.

History of Water Filters. (2021, January 20). *A Great Discovery in Water Filtration History*. HistoryofWaterFilters.com. <http://www.historyofwaterfilters.com/water-discovery.html>

- Hodgson, G. (2015). On Defining Institutions: Rules Versus Equilibria. *Journal of Institutional Economics*, 11(3), 497–505.
- HomeDay. (2564, 28 กันยายน). ขวดพลาสติก หรือขวดแก้ว ขวดแบบไหน?ปลอดภัยดื่มน้ำดื่ม. บริษัท โฮมเดย์ กรุ๊ป จำกัด. <https://homeday.co.th/plastic-or-glass-bottles-are-safe-for-drinking-water/>
- Homeguru. (2564, 20 มกราคม). ปัญหาหน้าประปา ไม่ใช่เรื่องใหญ่! แก้ไขได้แน่แค่รู้สาเหตุ!. HomePro. <https://www.homepro.co.th/homeguru/water-supply-problem-not-a-big-deal>
- Horkheimer, M., & Adorno, T.W. (2002). *Dialectics of Enlightenment* (E. Jephcott, Trans.; G.S. Noerr, Ed.). Stanford University Press.
- Huntington, S.P. (1996). *Political Order in Changing Societies*. Yale University Press.
- In Water Bottles. (2018, April 30). *History Of Bottled Water*. Crystal Beverage Company. <https://www.myownwater.com/blog/history-of-bottled-water>
- International Bottled Water Association. (2022, June 10). *Type of Bottled Water*. <https://bottledwater.org/types-of-water-bottled/>
- Jackson, P. (1993). Towards a Cultural Politics of Consumption. In J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, & L. Tickner (Eds.), *Mapping the Futures: Local Cultures. Global Change*. Routledge.
- Jiraporn Pakorn. (2560, 26 พฤษภาคม). น้ำเปล่า มีวันหมดอายุด้วยหรือ?? คลังความรู้ SciMath. <https://www.scimath.org/article-science/item/6913-2017-05-14-07-16-02>
- Johnson, H., South, N., & Walters, R. (2016). The Commodification and Exploitation of Fresh Water: Property, Human Rights and Green Criminology. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 44, 146-162.
- jorporHnoy. (2565, 15 พฤษภาคม). การจัดน้ำดื่มในโรงงาน กับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. jorporHnoy.com. <https://www.jorporhnoy.com/6512-drinkwater/>
- Julio, F. (2016). Douglass North's Theory of Institutions: Lessons for Law and Development. *Hague Journal on the Rule of Law*, 8(2), 373–419.
- Kankanige, D., & Babel, S. (2020). Smaller-sized micro-plastics. (MPs) contamination in single-use PET-bottled water in Thailand. *Science of The Total Environment*, 717,

137232. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.137232>
- Keohane, R.O. (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32(4), 379–396.
- Knight, J. (1992). *Institutions and social conflict*. Cambridge University Press.
- Kolakowski, L., & Falla, P.S. (2005). Main currents of Marxism: the Founders - the Golden Age - the Breakdown. W.W. Norton & Company.
- Kordach, A., Chardwattananon, C., Wongin, K., Chayaput, B., & Wongpat, N. (2018). Evaluation on the Quality of Bangkok Tap Water with Other Drinking Purpose Water. *E3S Web of Conferences*, 30, 01011(2018).
<https://doi.org/10.1051/e3sconf/20183001011>
- Koremenos, B., Lipson, C., & Snidal, D. (2001). The Rational Design of International Institutions. *International Organization*, 55(4), 761–799.
- Kurlantzick, J. (2011). *The Ideal Man: The Tragedy of Jim Thompson and the American Way of War*. John Wiley and Sons.
- L.A. Times Archives. (2003, October 16). *Maxine North, 83; CIA Agent's Widow Was a Big Success in Business*. Los Angeles Times. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2003-oct-16-me-passings16.2-story.html>
- Le, L.-T., Bui, X.-B., Tran, C.-S., Chiemchaisri, C., & Pandey, A. (2023). Chapter 9 - Membrane and filtration processes for microplastic removal, *Current Developments in Biotechnology and Bioengineering*, 2023, 203-220.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-443-19180-0.00019-5>
- Leiss, W., Kline, S., & Jhally, S. (1986). *Social Communication in Advertising: Persons, Products & Images of Well-Being*. Methuen.
- Lewis, W. (2022). *Louis Althusser*. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
<https://plato.stanford.edu/entries/althusser/>
- Live Healthy. (2564, 15 สิงหาคม). เครื่องกรองน้ำราคาสูงดีจริงมั้ย? ราคาแบบไหนถึงเหมาะสำหรับคุณ. บริษัท ลีฟ เฮลท์ตี้ จำกัด. <https://www.livehealthy.co.th/knowledge/are-expensive-water-filter-good/>
- Luminor. (2023). *History of Water Filtration*. LUMINOR Environmental Inc.

<https://www.luminoruv.com/education/filtration/>

Lury, C. (1996). *Consumer Culture*. Polity Press.

Luscombe, R. (2019, August 26). *Nestlé plan to take 1.1m gallons of water a day from natural springs sparks outcry*. The Guardian.

<https://www.theguardian.com/business/2019/aug/26/nestle-suwannee-river-ginnie-springs-plan-permit>

Macionis, J.J., & Gerber, L.M. (2011). *Sociology*. Pearson Canada.

Mahoney, J. (2011). Path-dependent explanations of regime change: Central America in comparative perspective. *Studies in Comparative International Development*, 36(1), 111–141.

Mahoney, J., & Thelen, K. (2010). A theory of Gradual Institutional Change. In *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency, and Power*. Cambridge University Press.

Maloney, L. (2015, 19 November). The Commodification of Human Beings. *Northeastern University Law Journal (Extra legal)*, Fall 2015.

Mango Zero. (2560, 17 สิงหาคม). รู้หรือไม่ว่า น้ำเปล่ากับน้ำแร่ เป็นน้ำที่มาจากไหน มีส่วนผสมอะไร และต่างกันอย่างไร. mangozero.com. <https://www.mangozero.com/story-about-mineral-drinking-water/>

Marin, P. (2009). Public-private partnerships for urban water utilities : a review of experiences in developing countries. World Bank.

<https://digitallibrary.un.org/record/708989>

Marx, K. (1976). *Capital Vol 1.: A critique of Political Economy* (B. Fowkes, Trans.). Penguin Books.

Marx, K., & Engels, F. (1978). *The Marx-Engels Reader* (2nd ed.; R.C. Tucker, Ed.). W. W. Norton & Company.

Marxists Internet Archive Steering Committee. (2564, 15 มิถุนายน). แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์. <https://www.marxists.org/thai/archive/marx-engels/1848/communist-manifesto/ch01.htm>

Mason, S. A., Welch, V., & Neratko, J. (2017). *Synthetic Polymer Contamination in Bottled Water* (pp.1-17). Department of Geology & Environmental Sciences, State

University of New York at Fredonia.

Mason, S.A., Welch, V.G., & Neratko, J. (2018). Synthetic Polymer Contamination in Bottled Water. *Frontiers in Chemistry Sec. Analytical Chemistry*, 2018(6), 1-11.

<https://doi.org/10.3389/fchem.2018.00407>

McCracken, G. (1988). *Consumer Culture*. Polity Press.

McQuail, D. (2005). *McQuail's Mass Communication Theory* (5th ed.). Sage.

Merriam-Webster. (2021). Development. In *Merriam-Webster.com Dictionary*. Retrieved June 2, 2021, from <https://www.merriam-webster.com/>

Miller, S. (2019, April 9). *Social Institutions*. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/social-institutions/>

Mogalakwe, M. (2006). The use of documentary research methods in social research. *African sociological review*, 10(1), 221-230.

Montesano, M. (2013, 24 May). *Review of Ideal man*. new mandala. <https://www.newmandala.org/book-review/review-of-ideal-man-tlc-nmrev-lii/>

Mumford, L. (1996). What is a City? In R.T. LeGates & F. Stout (Eds.), *The City Reader*. Routledge.

Nalisa. (2564, 7 พฤษภาคม). ตลาดน้ำดื่มบรรจุขวด...ใสแบบนี้ แข่งกันที่ตรงไหน. Marketeer. <https://marketeeronline.co/archives/217681>

nantanit2014. (2562, 16 มกราคม). ประเภทน้ำดื่มที่ขาย ในไทย ปัจจุบันมีอะไรบ้าง. Sunshine. <https://nantanit2014.wixsite.com/sunshine/post/ประเภทน้ำดื่ม-มท-ขาย-ในไทย-ป-จ-จ-บ-น-ม-อ-ะ-ร-บ-าง>

Nastu, J. (2019, August 2). *Nestle Waters NA Faces Struggle Over Permit to Draw 1.2M Gallons of Spring Water a Day*. Enviroment + Energy Leader. <https://www.environmentenergyleader.com/2019/08/nestle-waters-na-faces-struggle-over-permit-to-draw-1-2m-gallons-of-spring-water-a-day/>

Natchaphon B. (2567, 20 มีนาคม). เฉลยแล้ว! น้ำดื่มขวดขุน หายไปไหน เดียวนี้มีแต่ขวดใสที่ขายกัน. Sanook. <https://www.sanook.com/campus/1422263/>

Natural Mineral Waters Europe. (2021). <https://naturalmineralwaterseurope.org/>

Newman, W.L. (2006). *Social Research Methods. Qualitative and Quantitative Approaches*

(6th ed.). Pearson.

Nirmala, K., Rangasamy, G., Ramya, M., Shankar, V. U., & Rajesh, G. (2023). Critical Review on Recent Research Progress on Microplastic Pollutants in Drinking Water. *Environmental Research*, 222, 115312.

<https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.115312>

North, D.C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97–112.

North, D.C. (1992). Transaction costs, Institutions. and Economic Performance. ICS Press.

Numbeo. (2024). *Cost of Living in Thailand*. [https://www.numbeo.com/cost-of-](https://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Thailand)

[living/country_result.jsp?country=Thailand](https://www.numbeo.com/cost-of-living/country_result.jsp?country=Thailand)

O.K.Filter Trading. (2562). *ทำความรู้จักเครื่องกรองน้ำในครัวเรือนระบบต่างๆ ก่อนเลือกซื้อใช้*. บริษัท โอ.เค.ฟิลเตอร์ เทคดิง จำกัด. <https://www.ok-filter.com/article/1/ทำความรู้จักเครื่องกรองน้ำในครัวเรือนระบบต่างๆ-ก่อนเลือกซื้อใช้>

Oxford Reference. (2022, January 12). *structuration*.

<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100538138>

Packard, V. (1957). *The Hidden Persuaders*. D. McKay Co.

Packer, R.K. (2002, December 2). *How Long Can the Average Person Survive Without Water?* *scientificamerican.com*. <https://www.scientificamerican.com/article/how-long-can-the-average/>

Palmer, D. & Caldas, B. (2017). Critical Ethnography. In: K. King, Y.J. Lai, S. May (Eds). *Research Methods in Language and Education. Encyclopedia of Language and Education* (3rd ed., pp.381-392). Springer.

Parag, Y., Elimelech, E., & Opher, T. (2023). Bottled Water: An Evidence-Based Overview of Economic Viability, Environmental Impact, and Social Equity. *Sustainability*, 15(12), 9760. <https://doi.org/10.3390/su15129760>

Pauley, G. (1962, December 4). *U. S. Businesswomen Is Phenomenon In Thailand*.

Hackensack, New Jersey.

https://www.newspapers.com/image/491114658/?clipping_id=140802604&fcfToken=eyJhbGciOiJIUzI1NiIsInR5cCI6IkpXVCJ9.eyJmcmVILXZpZXctaWQiOjQ5MTExNDY1OCwiaWF0IjoxNzIwNDM0MjExLCJleHAiOjE3MjA1MjA2MTF9.gwHzuJyKn-

N5Uo2aAbPmQjwsFz37JFBXfFgh0OEUOUU

Policy Watch. (2567, 15 เมษายน). คนไทย 8.25 ล้านคน เข้าไม่ถึงน้ำประปา. ThaiPBS Policy Watch. <https://policywatch.thaipbs.or.th/article/environment-27>

Poole, E.D., & Regoli, R.M. (1981). Alienation in Prison: An Examination of the Work Relations of Prison Guards. *Criminology*, 19(2), 251–70.

pornphanh. (2558, 16 มกราคม). โพลาริสน้ำดื่มยี่ห้อแรกของไทย จำได้ไหม?. MThai. <https://teen.mthai.com/variety/50887.html>

Prabaharyaka, I. (2014). *Institutional Pathologies and Urban Water Access: a Case Study of Jakarta, Indonesia* [Master's thesis, Monash South Africa]. Internet Archive. https://scholar.archive.org/work/yssnkmrnwjeynlzotgehy27rfi/access/wayback/https://au-east.erc.monash.edu.au/fpfiles/16464815/4697416_monash_153306.pdf

ratirita. (2563, 16 มกราคม). ดีต่อใจ! “น้ำดื่มสิงห์” รณรงค์ใช้ขวดแก้ว เปิดบริการโทรสั่งส่งฟรีถึงบ้าน. POSITIONING. <https://positioningmag.com/1260720>

Ribbins, P.M. (2007). Interviews in educational research: conversations with a purpose. In A. Briggs & M. Coleman (Eds.), *Research Methods in Educational Leadership and Management* (2nd ed.). (pp.207-224). University of Birmingham.

Ritchie, J., Lewis, J., Nicholls, C.M., & Ormston, R. (2014). *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Sage.

Ritzer, G. (2010). *Sociological Theory* (8th ed.). McGraw-Hill.

Roberts, A. (2008). Privatisaing social reproduction: The Primitive Accumulation of water in an era of Neoliberalism. *Antipode*, 40(4), 535–560.

Rochman, C.M., Kurobe, T., Flores, I., & Teh, S.J. (2014). Early warning signs of endocrine disruption in adult fish from the ingestion of polyethylene with and without sorbed chemical pollutants from the marine environment. *Science of the Total Environment*, 15(493), 656-661. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2014.06.051>.

Rocket Media Lab. (2564, 15 พฤษภาคม). ทำไมคนไทยต้องเสียเงินซื้อน้ำดื่ม 45% ของค่าแรงขั้นต่ำต่อชั่วโมง น้ำประปาดื่มได้ฟรีไม่มีจริง?. <https://rocketmedialab.co/tap-water/>

Rocket Media Lab. (2564, 28 พฤษภาคม). ทำไมน้ำประปาไทยถึง(ยัง)ดื่มไม่ได้. <https://rocketmedialab.co/water-pressure/>

- Rodwan, J.G. (2009). *Confronting Challenges: U.S. and International Bottled Water Developments and Statistics for 2008*. Bottled Water Reporter. International Bottled Water Association, April/March, 12-18.
- room. (2560, 6 มีนาคม). *ดื่มด่ำ ไปกับขวดน้ำมีดีไซน์. บ้านและสวน*.
<https://www.baanlaesuan.com/51638/design/lifestyle/water-bottle-designs>
- Royte, E. (2008). *Bottlemania : How Water Went on Sale and Why we Bought it*. Bloomsbury.
- Ruger, J. (2005). Fatal Indifference: The G8, Africa and Global Health. *Public Health Policy*, 26(3), 377–382.
- Ruiters, G., & McDonal, D.A. (2005). *The Age of Commodity: Water Privatisation in Southern Africa*. Earthscan.
- Sachdev, P. (2023, November 2). [Reviews of *How Much Water Should I Drink a Day?* By WebMD Editorial Contributors]. WebMD. <https://www.webmd.com/diet/how-much-water-to-drink>
- Saentriputh Engineering. (2565, 15 เมษายน). *กลไกการเกิดสนิมแดง*. บริษัท แสตนตรีพุท วิศวกรรม จำกัด. <http://www.saentriputh.com/blog.php?b=6>
- Safe Drinking Water Foundation. (2024). *Microplastics Fact Sheet What are Microplastics?*. <https://www.safewater.org/fact-sheets-1/2017/1/23/microplastics>
- SaGaZenJi. (2562, 18 มีนาคม). *สังคมวิทยาเบื้องต้น บทที่ 1 วัฒนธรรม*. Minimore.
<https://minimore.com/b/QJqAj/2>
- Saussure, de F. (1986). *Course in General Linguistics* (W. Baskin, Trans.; C. Balley & A. Sechehay, Eds). Open Court.
- Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Polity press.
- Scott, J. (2006). *Documentary research*. Sage.
- Sebastian, R.S., Enns, C.W., & Goldman, J.D. (2011). *Drinking Water Intake in the U.S. What We Eat in America* (NHANES 2005-2008, pp.1-8). U.S. Department of Agriculture. https://www.ars.usda.gov/ARSUserFiles/80400530/pdf/DBrief/7_water_intakes_0508.pdf
- Seitz, A. (2024, January 5). [Reviews of *How much water should you drink a day?* by

- MacGill, M.]. Medical News Today.
<https://www.medicalnewstoday.com/articles/306638#recommended-intake>
- Shiva, V. (2002). *Water Wars: Privatization, Pollution and Profit*. South End Press.
- Shukman, D. (2018). *Plastic particles found in bottled water*. BBC.
<https://www.bbc.com/news/science-environment-43388870>
- Simmel, G. (1971). The Metropolis and Mental Life. In D.N. Levine (Ed.), *Georg Simmel on Individuality and Social Forms*. University of Chicago Press.
- Simmel, G. (1997). Fashion, Adornment and Style. In D. Frisby & M. Featherstone (Eds.), *Simmel on Culture: Selected Writings*. (pp.187-218). Sage.
- Singh, P.R. (2011). Consumer Culture and Postmodernism. *Postmodern Openings*, 2(5), 55-88.
- Singha Drinking Water. (2563, 7 กุมภาพันธ์). การเปลี่ยนมาดื่มน้ำดื่มสิงห์ขวดแก้วไม่ใช่เรื่องยากสำหรับทุกคน เพราะเรามีบริการส่งตรงถึงบ้าน [Image attached] [Status Update]. Facebook.
<https://web.facebook.com/SinghaDrinkingWater/posts/2760934643971714>
- Slater, D. (1997). *Consumer Culture and Modernity*. Polity Press.
- Songsang Dechsupa. (2567, 10 มกราคม). Supply Chain คือ อะไร มีองค์ประกอบอะไรบ้าง พร้อมตัวอย่าง. The Wisdom Academy. <https://thewisdom.co/content/what-is-supply-chain/>
- Spar, D., & Bebenek, K. (2008). Profitable Springs : The Rise, Sources, and Structure of the Bottled Water Business. *Entreprises Et Histoire*, 1(50), 100-118.
- Sternstein, L. (1986). *Spatial Aspects of Migrants Preference for Krung Thep Maha Nakhon Bangkok*. Institute of Population Studies, Chulalongkorn University.
- Stones, R. (2005). *Structuration theory*. Palgrave Macmillan.
- Streeck, W., & Thelen, K.A. (2005). Beyond continuity: institutional change in advanced political economies. Oxford University Press.
- Sugden, R. (1989). Spontaneous Order. *Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 85-97.
- SunStore. (2566, 15 พฤศจิกายน). ขวดน้ำดื่ม สำหรับใส่เครื่องดื่มมีกี่ประเภท อะไรบ้าง?. [sunstoreonline.com. https://www.sunstoreonline.com/content/29831/ขวดน้ำดื่ม-](https://www.sunstoreonline.com/content/29831/ขวดน้ำดื่ม-)

สำหรับใส่เครื่องดื่มที่มีประเภท-อะไรบ้าง

Supang Chatuchinda. (2561, 21 กันยายน). พลาสติก 101 : รู้จักพลาสติกในชีวิตประจำวัน.

Greenpeace. <https://www.GREENPEACE.org/thailand/story/2242/plastic-101/>

Swyngedouw, E. (2005). Dispossessing H2O: The contested terrain of water privatization. *Capitalism Nature Socialism*, 16(1), 81–98.

Sztompka, P. (1994). Agency and Structure: Reorienting Social Theory. Gordon and Breach.

Tadsuwan, K., & Babel, S. (2022). Microplastic abundance and removal via an ultrafiltration system coupled to a conventional municipal wastewater treatment plant in Thailand. *Journal of Environmental Chemical Engineering*, 10(2), 107142. <https://doi.org/10.1016/j.jece.2022.107142>.

Tandon, S., Kolekar, N., & Kumar, R. (2014). Water and Energy Footprint Assessment of Bottled Water Industries in India. *Natural Resources*, 5(2), 68-72. <https://doi.org/10.4236/nr.2014.52007>.

Thai PBS. (2563, 13 กรกฎาคม). ดื่มน้ำแบบไหนดีต่อสุขภาพ : รู้สู้โรค. (13 ก.ค. 63) [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=IScEPfoEJLk>

Thai PBS. (2564, 3 กุมภาพันธ์). กทม.เตือนภัยแล้งทำน้ำประปากร่อย กลุ่มเสี่ยงเลี้ยงดื่ม. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/301011>

Thai PBS. (2567ก, 30 มีนาคม). ประปากระบี่วิกฤต! แหล่งน้ำดิบไม่พอ แบ่งโซนจ่ายน้ำ 4 วัน หยุด 3 วัน เดือดร้อนหนัก. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/338582>

Thai PBS. (2567ข, 3 กรกฎาคม). “สมุย” วิกฤตแล้งหนัก คาดแหล่งน้ำดิบหมดในอีก 14 วัน. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/341663>

The Coverage. (2565, 20 กันยายน). สุ่ม ‘ตู้จำหน่ายเครื่องดื่ม’ กทม. 90% ไม่มีใบอนุญาต 91% ไม่มีการตรวจคุณภาพน้ำ. <https://www.thecoverage.info/news/content/4029>

The Momentum. (2562, 27 สิงหาคม). เนสท์เล่ยื่นขอใบอนุญาต นำน้ำออกจากบ่อน้ำพุธรรมชาติ วันละ 1.1 ล้านแกลลอน เพื่อบรรจุ. THE MOMENTUM day poets Co.,Ltd. <https://themomentum.co/nestle-water-ginnie-spring/>

The New York Times. (2012). *Bottled-Water Habit Keeps Tight Grip on Mexicans*. <https://www.nytimes.com/2012/07/17/world/americas/mexicans-struggle-to-kick->

bottled-water-habit.html

The Sidewalk โลกกว้าง ข้างทางเท้า. (2562, 29 สิงหาคม). ขวดน้ำพลาสติกกับการผูกขาดทรัพยากรน้ำดื่ม" -สำหรับคนที่อายุ 30 ปีหลายๆ จำได้มั้ยครับว่าสมัยเด็กๆ [Image attached] [Status Update]. Facebook.

<https://web.facebook.com/thesidewalkthailand/photos/ขวดน้ำพลาสติกกับการผูกขาดทรัพยากรน้ำดื่ม-สำหรับคนที่อายุ-30-ปีหลายๆ-จำได้มั้ยครับว/725664011188827>

Thomas, J. (1993). Doing critical ethnography. In Qualitative Research Methods series (Vol. 26). Sage.

Turner, J. (1997). *The Institutional Order*. Longman.

Vethaak, A.D. & Legler, J. (2021). Microplastics and human health Knowledge gaps should be addressed to ascertain the health risks of microplastics. *Science*, 371(6530), 672-674. <http://doi.org/10.1126/science.abe5041>

Wallerstein, I. (1974). The modern world-system I: Capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century. Academic Press.

Wallerstein, I. (1978). Civilizations and Modes of Production: Conflicts and Convergences. *Theory and Society*, 5(1), 1-10.

Watjana Poopanee. (2554). Social-class (ชนชั้นทางสังคมกับพฤติกรรมผู้บริโภค : บทที่ 5) สำหรับนิสิต วิชา Consumer Behavior. ใน วิชา *Consumer Behavior, Marketing Lecturer* (น. 1-19). Mahasarakham Business School.

Watts, M. (1999). Commodities. In P. Cloke, P. Crang, & M. Goodwin (Eds.). *Introducing Human Geographies* (3rd ed.). (pp.391-412). Arnold.

Williams, R. (2004). Consumers and Consumption. *Annual Review of Sociology*, 30, 173-97.

Williams, R.H. (1982). *Dream Worlds, Mass Consumption in Late Nineteenth-Century France*. University of California Press.

Winfield, S. (2024, February 18). *Bottled Water history: When was it Invented?* Water Defense. <https://waterdefense.org/water/bottled/bottled-water-history/>

Wisawaisuan, N. (2009). Spatial disparities in Thailand: does government policy aggravate or alleviate the problem? In Y. Huang & A.M. Bocchi (Eds.), *Reshaping Economic*

Geography in East Asia. (pp.184-194). The World Bank.

Worcestershire County Council. (2013, February 14). *Welcome to Malvern Wells Parish Council*. [https://e-](https://e-services.worcestershire.gov.uk/MyParish/Welcome.aspx?ParishID=51&PostCode=WR144PR&Prop=5080&partner=mhc&MarriedTo=0)

[services.worcestershire.gov.uk/MyParish/Welcome.aspx?ParishID=51&PostCode=WR144PR&Prop=5080&partner=mhc&MarriedTo=0](https://e-services.worcestershire.gov.uk/MyParish/Welcome.aspx?ParishID=51&PostCode=WR144PR&Prop=5080&partner=mhc&MarriedTo=0)

workpointTODAY. (2561, 23 มิถุนายน). *สวัสดิการแรงงาน! ย้านายจ้างจัดน้ำดื่ม ฝ่าฝืนมีโทษจำคุก 6 เดือน*. <https://workpointtoday.com/สวัสดิการแรงงาน-ย้านาย/>

World Health Organization. (2017). *Guidelines for Drinking-water Quality* (4th ed.

Incorporating the First Addendum). WHO. <https://www.who.int/docs/default-source/food-safety/arsenic/9789241549950-eng.pdf>

World Health Organization. (2022). *Guidelines for Drinking-water Quality* (4th ed.

Incorporating the First and Second Addenda). WHO.

<https://www.who.int/publications/i/item/9789240045064>

Zhang, M. (2015, November 15). *Drinking water quality in Thailand*. Chiangmai Locator.

<http://www.chiangmailocator.com/wiki-drinking-water-quality-in-thailand-p152>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เกณฑ์คุณภาพน้ำดื่มได้และคุณภาพน้ำประปา

ตาราง 16 เกณฑ์คุณภาพน้ำดื่มได้และคุณภาพน้ำประปาที่กำหนดโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

พารามิเตอร์	หน่วย	กรมทรัพยากรน้ำ		กรม อนามัย ⁴	อย. ⁵	สำนักงานมาตรฐาน ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (สมอ.) ⁶		การประปา นครหลวง (กปน.) ⁷
		บาดาล ³						
		เกณฑ์ที่ เหมาะสม	เกณฑ์ อนุโลม			ภาชนะปิด สนิท	ไม่บรรจุใน ภาชนะ	
ด้านกายภาพ								
ความขุ่น (Turbidity) [#]	เอ็นทียู* หรือ ซีลีกาสเกล **	5*	20*	5*	5**	5*		1.0
สีปรากฏ (Apparent Color) [#]	แพลตตินัม โคบอลท์* หรือ ฮาเซนยูนิต**	5*	15*	15*	20**	5*		15
ความเป็นกรดและด่าง (pH) [#]	-	7.0-8.5	6.5- 9.2	6.5- 8.5	6.5-8.5	6.5-8.5		6.5-8.5
กลิ่น [#]	-	-	-	-	ไม่มีกลิ่น แต่ไม่ รวมกลิ่น คลอรีน	-		รสและกลิ่นไม่ เป็นที่น่า รังเกียจ
ด้านเคมีทั่วไป								
ของแข็งละลายน้ำ ทั้งหมด (Total dissolved solids) [#]	มก./ลิตร	600	1,200	500	500	500	600	1,000
ความกระด้างทั้งหมด (Total Hardness) [#]	มก./ลิตร (as CaCO ₃)	300	500	300	100	100	300	300
ความกระด้างถาวร (Non carbonate hardness)		200	250	-	-	-	-	-
ซัลเฟต (Sulfate) [#]	มก./ลิตร	200	250	250	250	200	250	250
คลอไรด์ (Chloride) [#]	มก./ลิตร	250	600	250	250	250		250
คลอรีนอิสระคงเหลือ (Free Residual Chlorine)	มก./ลิตร	-	-	-	-	-		0.2-2.0
ไนเตรท (Nitrate)	มก./ลิตร (as NO ₃ ⁻ * หรือ ไนโตรเจน**)	45	45	50*	4.0**	4**	10**	50*

ตาราง 16 (ต่อ)

พารามิเตอร์	หน่วย	กรรมทรัพยากรน้ำ		กรัม อนามัย ⁴	อย. ⁵	สำนักงานมาตรฐาน ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (สมอ.) ⁶		การประปา นครหลวง (กปน.) ⁷
		บาดาล ³				ผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม		
		เกณฑ์ที่ เหมาะสม	เกณฑ์ อนุโลม			ภาชนะปิด สนิท	ไม่บรรจุใน ภาชนะ	
ไนไตรท์ (Nitrite)	มก./ลิตร (as NO ₂ ⁻)	-	-	3	-	-	-	3
แอมโมเนียไนโตรเจน (Ammonia Nitrogen) [#]	มก./ลิตร	-	-	-	-	-	-	1.5
ฟลูออไรด์ (Fluoride)	มก./ลิตร* หรือ ฟลูออรีน**	0.7*	1.0*	0.7*	1.5*/**	0.7*	1*	0.7*
โซเดียม (Sodium) [#]	มก./ลิตร	-	-	-	-	-	-	200
ลิเธียรัลคลิลเบนซีน ซัลโฟเนต	มก./ลิตร	-	-	-	-	0.2	-	-
ฟีนอลิกซัลสแตนซ์	มก./ลิตร	-	-	-	0.001	0.001	0.005	-
ด้านเคมี (โลหะหนัก)								
เหล็ก (Iron) [#]	มก./ลิตร	0.5	1.0	0.3	0.3	0.3	-	0.3
แมงกานีส (Manganese)	มก./ลิตร	0.3	0.5	0.3	0.05	0.05	0.1	0.08
ทองแดง (Copper) [#]	มก./ลิตร	1.0	1.5	1.0	1.0	1.0	-	1.0
สังกะสี (Zinc) [#]	มก./ลิตร	5.0	15.0	3	5	3	-	3
พลวง	มก./ลิตร	-	-	-	-	-	-	0.02
นิกเกิล	มก./ลิตร	-	-	-	-	-	-	0.07
เงิน	มก./ลิตร	-	-	-	0.05	-	-	0.1
อลูมิเนียม [#]	มก./ลิตร	-	-	-	0.2	-	-	0.2
เอ บีเอส (Alkylbenzene Sulfonate)	มก./ลิตร	-	-	-	0.2	-	-	-
ด้านเคมี (โลหะหนักที่เป็นพิษ)								
ตะกั่ว (Lead)	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.5	0.01	0.05	0.01	-	0.01
โครเมียมรวม (Total chromium)	มก./ลิตร	-	-	0.05	0.05	0.05	-	0.05
แคดเมียม (Cadmium)	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.01	0.003	0.005	0.003	-	0.003
สารหนู (Arsenic)	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.05	0.01	0.05	0.01	-	0.01
ปรอท (Mercury)	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.001	0.001	0.002	0.001	-	0.006
ซีลีเนียม	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.01	-	0.01	0.01	-	0.04

ตาราง 16 (ต่อ)

พารามิเตอร์	หน่วย	กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ³		กรมอนามัย ⁴	อย. ⁵	สำนักงานมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม (สมอ.) ⁶		การปนเปื้อนนครหลวง (กปน.) ⁷
		เกณฑ์ที่เหมาะสม	เกณฑ์อนุโลม			ภาชนะปิดสนิท	ไม่บรรจุในภาชนะ	
แบเรียม	มก./ลิตร	-	-	-	1.0	0.7		1.3
โซเดียมไนต์	มก./ลิตร	ไม่พบ	0.1	-	0.1	0.07		0.07
ไมโครซิสติน (Microcystin-Total)	มก./ลิตร	-	-	-	-	-		0.001
ด้านชีวภาพ								
โคลิฟอร์มแบคทีเรีย	ต่อ 100 มล.			ไม่พบ		-		ไม่พบ
	เอ็มพีเอ็น/100 มล.	<2.2	-	<1.1	<2.2	<1.1		-
อีโคไล (Escherichia coli)	ต่อ 100 มล.	-	ไม่พบ	ไม่พบ	-	ไม่พบ		ไม่พบ
	เอ็มพีเอ็น/100 มล.	-	-	<1.1	ไม่พบ	-		-
สตาฟิโลค็อกคัสออเรียส	ต่อ 100 มล.	-	-	-	ไม่พบ	ไม่พบ		ไม่พบ
ซาลโมเนลลา (Salmonella)	ต่อ 100 มล.	-	-	-	ไม่พบ	ไม่พบ		ไม่พบ
คลอสตริเดียมเพอร์ฟริงเจนส์	ต่อ 100 มล.	-	-	-	ไม่พบ	ไม่พบ		ไม่พบ
แบคทีเรียที่เป็นพิษ	ต่อ 100 มล.	-	-	-	ไม่พบ	-		ไม่พบ
แบคทีเรียทั้งหมดในน้ำ	โคโลนี/มล.	-	500	-	-	-		500

หมายเหตุ

1. - หมายถึง ไม่ได้กำหนดเกณฑ์มาตรฐาน, มก./ลิตร หมายถึง มิลลิกรัมต่อลิตร, มล. หมายถึง มิลลิลิตร
2. # หมายถึง เกณฑ์ที่มีผลต่อความน่าเชื่อถือ
3. ตาม ประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม ว่าด้วย เรื่อง มาตรฐานคุณภาพน้ำบาดาลเพื่อการบริโภค กรมทรัพยากรน้ำบาดาล ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2542)
4. ตาม ประกาศกรมอนามัย เรื่อง เกณฑ์คุณภาพน้ำประปาดื่มได้ กรมอนามัย พ.ศ. 2563
5. ตาม ประกาศกระทรวงสาธารณสุข ฉบับที่ 61 (พ.ศ.2524) เรื่อง น้ำบริโภคในภาชนะบรรจุที่ปิดสนิท และที่แก้ไขเพิ่มเติม
6. ตาม ประกาศกำหนดมาตรฐานผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม น้ำบริโภค มาตรฐานเลขที่ มอก. 257-2549
7. ตาม ประกาศการประปานครหลวง เรื่อง กำหนดคุณภาพน้ำประปาของการประปานครหลวง

ภาคผนวก ข

กฎหมายที่เกี่ยวกับการอุปโภคและบริโภคน้ำในชุมชนเมือง

ตาราง 17 กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอุปโภคและบริโภคน้ำในชุมชนเมือง

ลำดับ	กฎหมาย	วัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับน้ำ	พื้นที่ที่บังคับใช้	มาตราที่เกี่ยวข้อง
1	พ.ร.บ. การชลประทาน หลวง พ.ศ. 2485	● การใช้น้ำในภาคเกษตรกรรม ● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การควบคุมมลพิษทางน้ำในภาคอุตสาหกรรม ● การใช้น้ำเพื่อการผลิตพลังงาน ● การใช้น้ำเพื่อการคมนาคม ● การควบคุมมลพิษทางน้ำโดยทั่วไป	เขตพื้นที่ชลประทาน	มาตรา 4 8 ทวิ 20 21 26 28 9 35 36ตรี 38 40
2	พ.ร.บ. การชลประทาน ราษฎร์ พ.ศ. 2482	● การใช้น้ำในภาคเกษตรกรรม ● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การใช้น้ำในเขตอนุรักษ์ ● การรักษาสิ่งแวดล้อมทางน้ำ ● การรักษาปริมาณน้ำ ● การใช้น้ำเพื่อการคมนาคม	เขตพื้นที่ชลประทาน ทางน้ำ, แหล่งน้ำที่ราษฎรได้จัดทำขึ้น	มาตรา 4 7 9 10ทวิ 10 ตรี 12 13 14 16 21 11 22 30 32 34 35 38 39 6
3	พ.ร.บ. น้ำบาดาล พ.ศ. 2520 (คณะกรรมการ น้ำบาดาล)	● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การควบคุมมลพิษทางน้ำในภาคอุตสาหกรรม	เขตนํ้าบาดาล	มาตรา 6 7 16

ตาราง 17 (ต่อ)

ลำดับ	กฎหมาย	วัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับน้ำ	พื้นที่ที่บังคับใช้	มาตราที่เกี่ยวข้อง
4	พ.ร.บ. การประปานครหลวง พ.ศ. 2510 (คณะกรรมการ การประปานครหลวง)	● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค	เขตการประปานครหลวง ในเขตท้องที่กรุงเทพมหานคร นนทบุรี, สมุทรปราการ	มาตรา 6 36 37 38 39 40 40 ทวิ 41 ทวิ
5	พ.ร.บ. รักษาคลองประปา พ.ศ. 2526	● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การควบคุมมลพิษทางน้ำ	เขตคลองประปา	มาตรา 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18
6	พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 (เทศบาลตำบล, เทศบาลเมือง, เทศบาลนคร)	● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การใช้น้ำเพื่อการคมนาคม ● การใช้น้ำในครัวเรือน	เขตเทศบาล	มาตรา 50 51 53 54 56
7	พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 (คณะกรรมการ หมู่บ้าน, คณะกรรมการตำบล, กรรมการอำเภอ)	● การป้องกันอุทกภัยที่เกิดจากน้ำ ● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ	หมู่บ้าน, อำเภอ	มาตรา 27 116 117 118 121
8	พ.ร.บ. การผังเมือง พ.ศ. 2562 (คณะกรรมการนโยบายการผังเมืองแห่งชาติ)	● การผังเมือง แผนผังแสดงผังน้ำ	ทั่วประเทศ	มาตรา 14 16 18 22
9	พ.ร.บ. การขุดดินและถมดิน พ.ศ. 2543 (คณะกรรมการการขุดดินและถมดิน)	● การขุดบ่อน้ำ	เทศบาล, กรุงเทพฯ, เมืองพัทยา, องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น, พื้นที่ตามกฎหมายควบคุมอาคาร, เขตผังเมืองรวม	มาตรา 23

ตาราง 17 (ต่อ)

ลำดับ	กฎหมาย	วัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับน้ำ	พื้นที่ที่บังคับใช้	มาตราที่เกี่ยวข้อง
10	พ.ร.บ. พัฒนาที่ดิน พ.ศ.2551 (คณะกรรมการพัฒนาที่ดิน)	● การอนุรักษ์ดินและน้ำ	เขตอนุรักษ์ดินและน้ำ	มาตรา 15 16 17 18 20
11	พ.ร.บ. โรงงาน พ.ศ. 2535	● การควบคุมมลพิษทางน้ำ ใน ภาควัตถุสาหร่าย	เขตโรงงาน	มาตรา 8 7 10
12	พ.ร.บ. ควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 (คณะกรรมการควบคุมอาคาร)	● การใช้น้ำในครัวเรือน	เขตอาคารบ้านเรือน	มาตรา 8(5) (6)
13	พ.ร.บ. สุขาภิบาล พ.ศ. 2495 (คณะกรรมการสุขาภิบาล)	● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การใช้น้ำเพื่อการคมนาคม	เขตสุขาภิบาล	มาตรา 25
14	พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ)	● การใช้น้ำในเขตอนุรักษ์ ● การควบคุมมลพิษทางน้ำ	เขตอนุรักษ์และพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม	มาตรา 43 44 45 53 69 70 71 72 73 74 มาตรา 75 76 77
15	พ.ร.บ. สาธารณสุข พ.ศ. 2535 (คณะกรรมการสาธารณสุข)	● การอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรน้ำ ● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การควบคุมมลพิษทางน้ำในยานการค้า ● การควบคุมมลพิษทางน้ำในภาควัตถุสาหร่าย	เขตแหล่งน้ำ, ทางระบายน้ำ	มาตรา 25 26 35 37 40

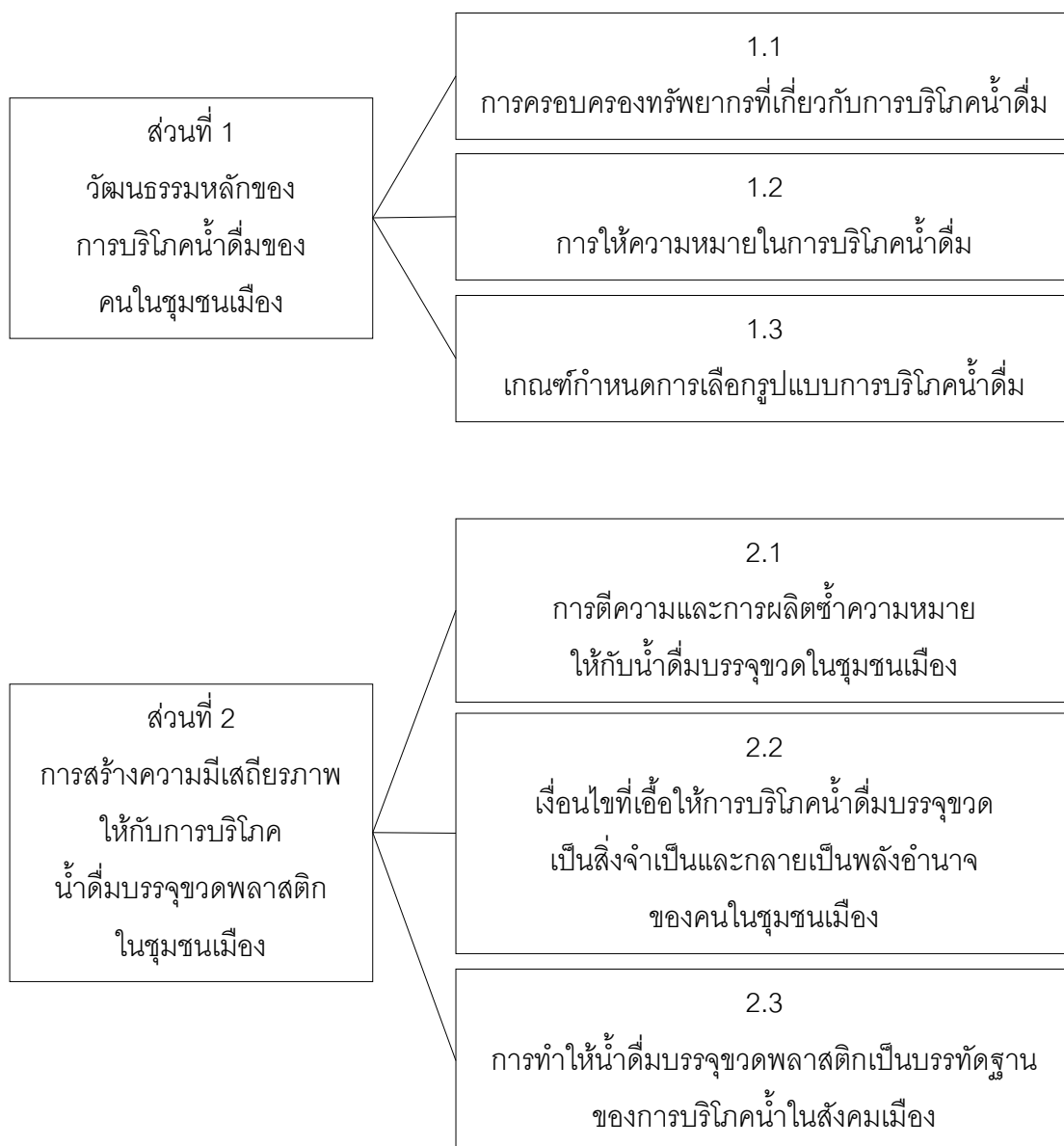
ตาราง 17 (ต่อ)

ลำดับ	กฎหมาย	วัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับน้ำ	พื้นที่ที่บังคับใช้	มาตราที่เกี่ยวข้อง
16	พ.ร.บ. รักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535	● การใช้ทรัพยากรน้ำ ● การอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ	บริเวณทางน้ำ, ทางน้ำจากอาคารหรือยานพาหนะที่สาธารณะ, ทะเล, ทะเลสาบ, หาดทราย, ชายทะเล, อ่างเก็บน้ำ, แม่น้ำ, หนอง, คันคลอง, บึง, ลำราง, คู, ท่อระบายน้ำ	มาตรา 9 22 23 52 54 30 33 34 57
17	พ.ร.บ. รักษาคลอง ร.ศ. 121	● การใช้น้ำในภาคเกษตรกรรม ● การใช้น้ำเพื่อสาธารณูปโภค ● การใช้น้ำในทางคมนาคม ● การควบคุมมลพิษทางน้ำ	ทางน้ำลำคลอง, ลำคู	มาตรา 6 7 9 10 11

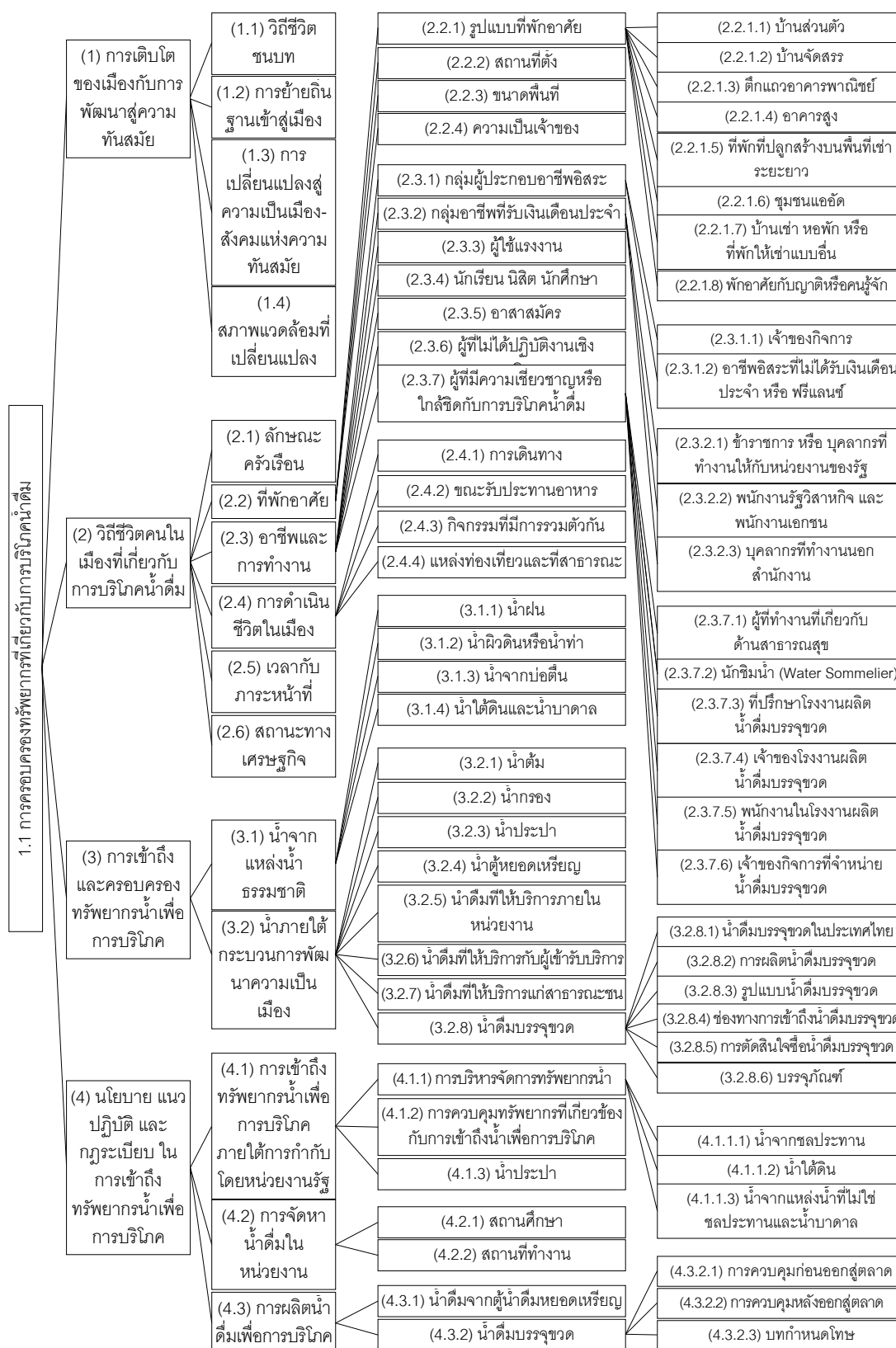
หมายเหตุ. ปรับปรุงจาก ตารางแสดงกฎหมายที่เกี่ยวกับทางน้ำ โดย ศูนย์ความรู้กลาง, กรมชลประทาน. (<http://kmcenter.rid.go.th/kmc16/wichakarn/data/waterlaw2.htm>) 2567.

ภาคผนวก ค
แผนผังกระแสธาร (Thematic Map)

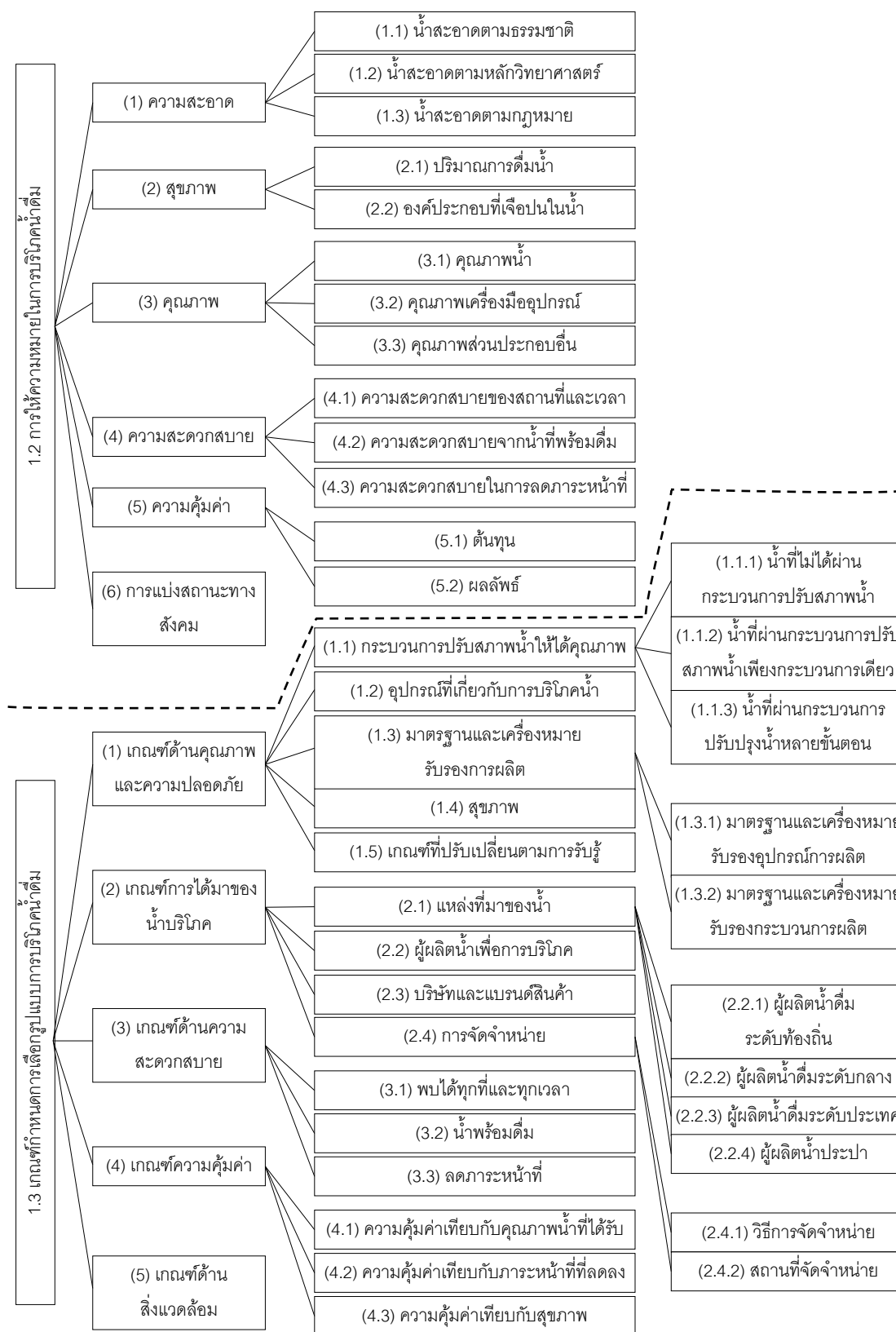

ภาพประกอบ 7 แผนผังแก่นสาระ (Thematic Map)

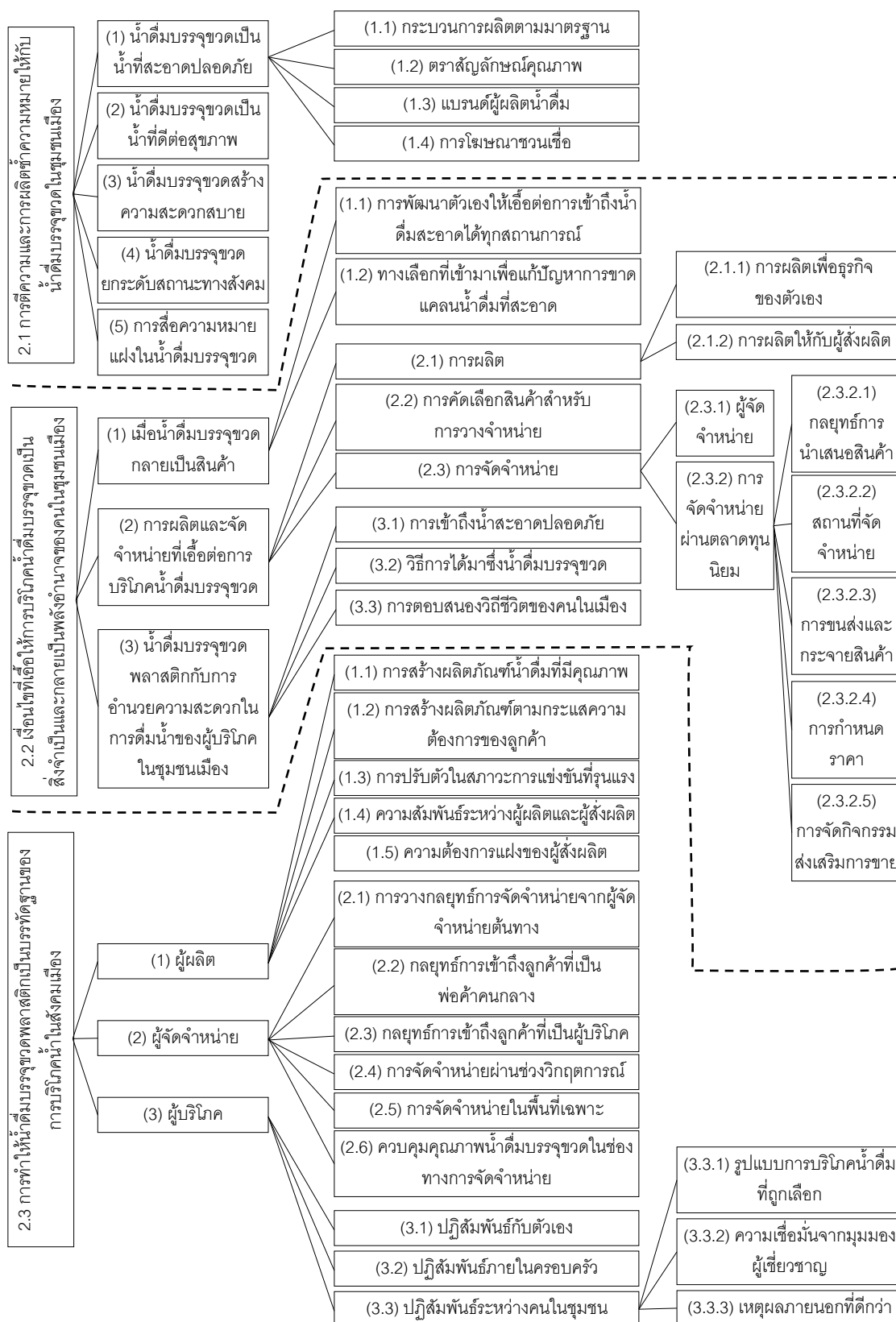
ภาพประกอบ 8 แผนผังแก่นสาระ:

วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง (1.1)

ภาพประกอบ 9 แผนผังแก่นสาระ:

วัฒนธรรมหลักของการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมือง (1.2,1.3)

ภาพประกอบ 10 แผนผังแก่นสาระ: การสร้างควมมีเสถียรภาพ

ให้กับการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมือง (2.1, 2.2, 2.3)

ภาคผนวก ง

บทความน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก : สิ่งอำนวยความสะดวก
ในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดของคนเมือง

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก: สิ่งอำนวยความสะดวก ในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดของคนเมือง

PLASTIC BOTTLED WATER: FACILITING FOR URBAN COMMUNITY TO ACCESS CLEAN DRINKING WATER

จรรย์ยา กิติไพศาลนนท์

Jarunya Kitiphaisannon

นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Ph.D. (Candidate) in Development Education, Srinakharinwirot University

ปรัชชัย ดาวอุดม

Pharichai Daoudom

อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Lecturer, Department of Development Education, Srinakharinwirot University

E-mail: k.jarunya@gmail.com

Received March 22, 2023; Revised April 12, 2023; Accepted April 29, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดให้กับคนในชุมชนเมืองโดยน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพภายใต้แนวคิดการพัฒนาศักยภาพทันสมัย (Modernity) วัฒนธรรมการบริโภค (Consumer Culture) และการเอื้อประโยชน์ (Facility) ตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง (Structuration Theory) ของแอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) โดยใช้วิธีวิจัยชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) ด้วยการศึกษาเอกสาร (Document Analysis) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation and Observation) ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้การสุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) จากผู้ให้ข้อมูลในชุมชนเมืองทั้งสิ้น 10 คน จากกลุ่มผู้ผลิต 2 คน ผู้จัดจำหน่าย 2 คน และผู้บริโภค 6 คน รวมเวลาทั้งสิ้น 9 เดือน โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคการวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) ผลการวิจัยพบว่าภายใต้สภาพสังคมในชุมชนเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ผู้คนหลังไหลเข้ามาแสวงหาโอกาสและรายได้โดยละทิ้งวิถีการหาน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคที่พึ่งทำด้วยตนเองไปพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดที่ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายได้นำเสนอในท้องตลาด โดยแลกเปลี่ยนด้วยเงินตราที่หาได้จากหยาดเหงื่อแรงงานกับความสะดวกที่ได้รับจากน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ตอบโจทย์ความเร่งรีบของการใช้ชีวิตในเมือง ความสะอาดและสุขภาพที่ดีแต่พบว่าความสะดวกที่เกิดขึ้นนี้ เกิดจากกระบวนการทางสังคมที่ไม่เท่าเทียมไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ คนในเมืองจึงตกอยู่ภายใต้สภาวะถูกบีบบังคับให้เหลือทางเลือกในการเข้าถึงน้ำสะอาดเพียงทางเดียว ทำให้คนในชุมชนเมืองต้องสละยอมดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติกโดยไม่ตั้งข้อสงสัย

คำสำคัญ: การอำนวยความสะดวก, น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก, การพัฒนาศักยภาพทันสมัย, วัฒนธรรมบริโภค, ทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง

Abstract

The academic article aimed at analyzing the facilitation of access to clean drinking water for urban people by plastic bottled water based on qualitative research under the concept of development towards modernity, consumer culture, and facility according to Structuration Theory purposed by Antony Giddens with Critical Ethnography through document analysis, participant observation, and dialectical semi-structural Interview (Theoretical sampling) from 10 urban informants: 2 manufacturers, 2 distributors and 6 consumers for the duration of 9 months. The saturation data were analyzed by thematic analysis technique. The research found that under the social conditions in urban communities that have changed to modernity, people are flocking to find opportunities and income by abandoning their ways of finding clean drinking water for themselves yet rely on bottled water on the market presented by producers and distributors. They trade their money earning through the sweat of labor for the facility delivered from plastic bottled water in which meet the hustle and bustle of living in the city, cleanliness, and good health. This albeit convenience caused by unequal social processes which not occur naturally. Urban residents are forced to be left with the only alternative to accessing clean water causing people in the urban community to succumb drinking plastic bottled water without suspicion.

Keywords: Facility, Plastic Bottled Water, Modernity, Consumer Culture, Structuration Theory

บทนำ

น้ำเป็นสิ่งสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตทุกชนิดไม่ว่าบนผืนดินหรือน้ำ มนุษย์มีน้ำเป็นส่วนประกอบในร่างกายถึงร้อยละ 75 หากมนุษย์ขาดน้ำอาจส่งผลต่อสุขภาพทำให้การไหลเวียนของเลือดทำงานได้ไม่เต็มถึงขั้นเสียชีวิตได้ นอกจากนี้มนุษย์ต้องการน้ำดื่มในปริมาณที่เพียงพอได้วันละ 8-10 แก้วต่อวันแล้ว (สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 2565) ยังต้องการน้ำสะอาดปราศจากการปนเปื้อนของสารอันตรายและเชื้อโรค ดังนั้นการเข้าถึงน้ำสะอาดอย่างเพียงพอจึงมีความสำคัญทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ซึ่งการเข้าถึงน้ำสะอาดถูกกำหนดเป็นเป้าหมายที่ 6 ของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goal: SDG) (สหประชาชาติ, 2565) ให้รัฐมีหน้าที่สร้างหลักประกันว่าจะมีการจัดให้มีน้ำและสุขอนามัยสำหรับทุกคนและมีการบริหารจัดการที่ยั่งยืน ทว่าปรากฏข้อจำกัดหลายประการในการเข้าถึงน้ำบริโภคที่สะอาดอย่างเพียงพอของประชาชนทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่จำกัดสิทธิในการเข้าถึงแหล่งน้ำธรรมชาติโดยหน่วยงานของรัฐเข้าควบคุมและจัดการ (กรมชลประทาน, 2565; กรมทรัพยากรน้ำบาดาล, 2565; การประปานครหลวง, 2565ก) ทำให้ต้องมีการขออนุญาตใช้งานตามรูปแบบวิธีการที่กำหนดซึ่งเอื้ออำนวยให้กับคนบางกลุ่มที่มีความพร้อมด้านเทคโนโลยีและเงินทุน ทรัพยากรน้ำถูกทำให้กลายเป็นสินค้าผ่านกลไกการตลาดที่เต็มไปด้วยนายทุน ซึ่งพร้อมจะสร้างกำไรจาก “น้ำ” สินค้าที่อยู่บนฐานความจำเป็นพื้นฐานของชีวิต

การพัฒนาไปสู่ความทันสมัย นอกจากทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงผังเมือง มีการถมแม่น้ำคูคลอง หันหลังให้กับการใช้ประโยชน์แหล่งน้ำตามวิถีตามธรรมชาติ สร้างมลพิษให้เกิดขึ้นทั่วทุกสารทิศแล้ว

ยังปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางสังคมและส่งต่อแนวคิดการบริโภคนิยมที่มาพร้อมกับลัทธิทุนนิยม ชุมชนเมืองเฉกเช่นกรุงเทพมหานครที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองเอกนครหรือเมืองโตเดียว ได้ดึงดูดเอาทั้ง ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ และทรัพยากรเศรษฐกิจมารวมตัวกัน ทำให้นอกจากเกิดปัญหา ความแออัดและปัญหาด้านมลพิษแล้ว ยังแฝงด้วยปัญหาการเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานการดำรงชีวิต อย่างน้ำดื่มอีกด้วย ถึงแม้รัฐโดยการประสานครหลวงจะมีการให้บริการน้ำประปาที่มีมาตรฐานคุณภาพ อย่างมั่นคง ทว่าถึงเพียงพอ ด้วยเทคโนโลยีทันสมัยและบุคลากรมืออาชีพ (การประสานครหลวง, 2565ข) ส่งตรงถึงแต่ละครัวเรือนและยืนยันถึงความสะอาดตามมาตรฐานองค์การอนามัยโลก (กรมอนามัย สำนักสื่อสารและตอบโต้ความเสี่ยง, 2559) ว่าน้ำประปาเป็นน้ำที่ดื่มได้ ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นน้ำประปา อาจเป็นทางเลือกหนึ่งในการเข้าถึงน้ำเพื่อการบริโภคของคนในชุมชนเมือง แต่กลับพบการปนเปื้อนและ ความไม่สม่ำเสมอของรสชาติที่ส่งผลเชิงลบต่อความเชื่อมั่นคุณภาพของน้ำประปาการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาด เพื่อการบริโภคจึงเป็นปัญหาของคนในชุมชนเมืองที่ยังไม่ได้รับการแก้ไข เปิดโอกาสให้สินค้า “น้ำดื่มบรรจุ ขวด” ค่อย ๆ เปลี่ยนผ่านแทรกซึมเข้ามาเป็นผลิตภัณฑ์ที่แพร่หลายในตลาดแห่งทุนนิยม

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดได้รับความนิยมมากขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนานปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นเพราะ น้ำดื่มบรรจุขวดได้ตอบสนองความจำเป็นในการใช้ชีวิตประจำวันของคนในชุมชนเมือง ท่ามกลาง ความรีบร้อนเร่งรีบ ต้องการเดินทางไปไหนมาไหนอย่างคล่องตัว ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมแห่งการพึ่งพา ภาระหน้าที่ในการจัดหาเครื่องดื่มที่สะอาดให้กับตัวเองหรือคนในครอบครัวจึงถูกผลักออกไปให้กับท้องตลาด โดยยอมจ่ายเงินที่ได้จากหยาดเหงื่อแรงงานของตัวเองไปแลกน้ำดื่มบรรจุขวดอย่างเป็นกิจวัตรประจำวัน (รพีพร สุทธธรรม, 2544) โดยความนิยมที่มีอยู่ยั้งยั้งยาวนานนี้ทำให้เห็นว่าน้ำดื่มบรรจุขวดได้ ต้องตอบสนองต่อวิถีชีวิตต่อความหมายต่อคุณค่าที่คนในสังคมให้ไว้ร่วมกัน รวมไปถึงสามารถ เอื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชนเมืองได้มากในระดับที่ทำให้คนในชุมชนเมืองเกิดการกระทำซ้ำวิถีแห่ง การเติมน้ำบรรจุขวดต่อไปข้ามผ่านกาลเวลาและสถานที่ ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดทฤษฎีที่ใช้มอง ปรากฏการณ์ของสังคมตามบทวิจัยนี้คือ ทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของแอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) ซึ่งประกอบไปด้วยการตีความความหมาย (Interpretive Scheme) การเอื้ออำนวยประโยชน์ (Facility) การสนองตอบต่อวิถีชีวิต (Norm) อย่างลงตัว โดยบทความนี้จะพิจารณาถึงส่วนการเอื้อประ โยชน์เป็นอันดับแรกว่าเพราะอะไรน้ำดื่มบรรจุขวดจึงเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่ม ที่สะอาด และได้เอื้อประโยชน์อย่างไรให้กับคนในชุมชนเมืองทุกส่วน โดยเฉพาะผู้บริโภค จนทำให้ การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกดำรงอยู่ได้

การศึกษาเกี่ยวกับการบริโภคน้ำดื่มของคนในชุมชนเมืองที่หลากหลาย เช่น การศึกษาข้อมูล ส่วนบุคคลที่มีผลต่อความคิดเห็นเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาด 4Ps ของผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด พลาสติกในกรุงเทพมหานคร โดยใช้ทฤษฎีเกี่ยวกับส่วนประสมทางการตลาดโดยใช้แบบสอบถามเพื่อ รวบรวมข้อมูลส่วนตัวที่มีผลต่อความคิดเห็นและพฤติกรรมบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด พบว่าน้ำใส สะอาด น้ำไม่มีตะกอน และน้ำปราศจากกลิ่น มีผลต่อส่วนประสมการตลาด 4Ps มากน้อยตามลำดับ (ศุภโชค ปานดำ, 2563) และการสำรวจปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดของ ผู้บริโภคในเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า ผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดซื้อน้ำที่ร้านโชห่วยหรือมินิ มาร์ท เป็นประจำสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง โดยซื้อน้ำบรรจุขวดพลาสติกใส ขนาด 500-600 มิลลิลิตร ในราคา 5-10 บาท ครั้งละ 2-6 ขวด มากที่สุด (จิราวัฒน์ อรุพงษ์สานนท์, 2564) สำหรับบทความนี้ เป็นการศึกษากการเอื้อประโยชน์ของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่ทำให้การเติมน้ำดื่มขวดพลาสติก

กลายเป็นวัฒนธรรมที่มีเสถียรภาพในสังคม เป็นการประยุกต์แนวคิดเชิงสังคมศาสตร์เพื่อศึกษา วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง ซึ่งนอกจากจะเผยให้เห็นมุมมองความคิดเห็นที่ผู้บริโภค ในชุมชนเมืองมีต่อการดื่มน้ำดื่มขวดพลาสติกในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกในการใช้ชีวิต อันเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างโครงสร้างที่มั่นคงถาวรของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกของคน ในชุมชนเมืองแล้ว ยังต้องการกระตุ้นให้เกิดการตั้งคำถามและสะท้อนคิดแก่คนในสังคมเกี่ยวกับ ความไม่ปกติของการได้รับความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดด้วยการดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติก บนปรัชญาความคิดแห่งพัฒนาศาสตร์ที่มุ่งเน้นการศึกษา วิเคราะห์ วิพากษ์ วิจักษ์ วิจักษ์ บณฐานความรู้ ที่มาจากผลพวงแห่งการพัฒนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดให้กับคนในชุมชนเมือง โดยน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

การทบทวนวรรณกรรม

1. การบริโภคน้ำดื่มในชุมชนเมือง

ชุมชนเมืองเป็นศูนย์รวมการพัฒนาและความทันสมัยที่ดึงดูดทรัพยากรธรรมชาติและบุคลากร จากพื้นที่ทางไกล แต่กลับไม่เพียงพอต่อผู้พลัดถิ่นเข้ามาในเมืองอย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดความแออัดและ มลภาวะกระจายไปทั่ว มีการสร้างที่พักอาศัย เขตพาณิชย์และอุตสาหกรรม ทับทางเดินระบายน้ำ ตามธรรมชาติ ตัดถนนเพิ่มและถมคูคลอง หันหลังให้กับความเป็นธรรมชาติ การเข้าถึงน้ำสะอาดและ กระบวนการดื่มน้ำกรองน้ำจากห้วยหนองคลองบึงตามธรรมชาติแบบเดิมโดยไม่ค่าใช้จ่ายทำไม่ได้แล้ว อีกทั้งรัฐกำหนดเงื่อนไขกฎเกณฑ์ที่ซับซ้อนในการเข้าถึงน้ำไม่เป็นอิสระเหมือนในอดีตต้องพึ่งพาน้ำประปา ที่ผ่านการบริการของการประปานครหลวงหรือใช้การติดตั้งเครื่องกรองน้ำใช้ในบ้านหรือสำนักงาน และการบริโภคน้ำดื่มตู้กดของเอกชน หรือตามหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ

การปรากฏตัวของน้ำดื่มบรรจุขวดยี่ห้อแรกของไทยในนาม “โพลาริส” ได้สร้างปรากฏการณ์ เปลี่ยนแปลงการดื่มน้ำของคนในเมืองที่ต้องเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลง น้ำไม่สะอาดและไม่เพียงพอของ น้ำประปา คราวเรือนจึงหันมาซื้อน้ำโพลาริส และต่อมาบริษัท บุญรอดบริวเวอรี่ ได้เริ่มผลิตน้ำดื่มตราสิงห์ จนประสบความสำเร็จ ทำให้มีผู้ผลิตทั้งรายใหญ่-รายย่อยทุกภูมิภาคเล็งเห็นโอกาสธุรกิจน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้เกิดเติบโตขยายตัวอย่างรวดเร็ว (สุรัตน์ ณ เชียงใหม่, 2542) การดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดจึงกลายเป็นวิถีชีวิต ในการดื่มน้ำของคนในเมืองไป “น้ำดื่มบรรจุขวด” ผันตัวเองจากน้ำดื่มคุณค่าเอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชน เมืองในระบบทุนนิยมที่ทำให้แรงงานแปลกแยกไปจากที่ควรจะเป็น แรงงานต้องพึ่งพาอาศัยตลาด ในการซื้อขายแลกเปลี่ยน กล่าวคือ แรงงานต้องผลิตในสิ่งที่ตัวเองไม่ได้ใช้ และใช้ในสิ่งที่ตัวเองไม่ได้ผลิต คนในชุมชนเมืองกลับต้องบริโภคน้ำดื่มอันเป็นความจำเป็นพื้นฐานผ่านระบบตลาดที่ดูประหนึ่งเหมือนเป็น การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดและเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชนเมืองในเรื่องการดื่มน้ำ สะอาดอย่างถาวร

2. วัฒนธรรมบริโภคกับการบริโภคน้ำดื่ม

วัฒนธรรม (Culture) เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากคนในกลุ่มหรือสังคม ที่อาศัยการเรียนรู้และ ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนกันมากกว่าสิ่งที่มาแต่ดั้งเดิมโดยธรรมชาติ วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่ม

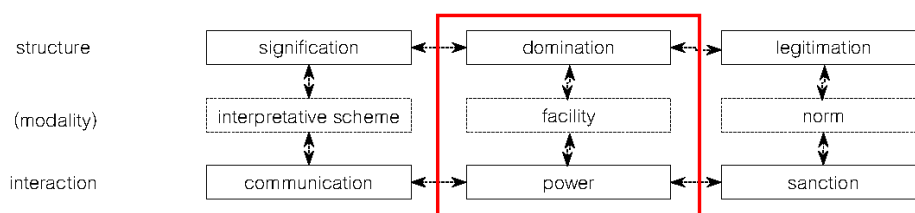
ของไทยมีมาอย่างยาวนานตั้งแต่ชนชั้นกษัตริย์ผู้สูงศักดิ์ ไปถึงไพร่ฟ้าประชาชนในอดีตที่ต้องมีพิธีเก็บน้ำสะอาดใช้ในพิธีศักดิ์สิทธิ์ สำหรับการอุปโภคและการบริโภคซึ่งมีจารึกไว้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ (ตินาร์ บุญธรรม, 2555) จนถึงสมัยแห่งการพัฒนาสร้างเป็นชุมชนเมืองสมัยใหม่ ในช่วงแรกพบวัฒนธรรมการตักน้ำฝน การตักน้ำคลอง โดยผ่านและไม่ผ่านกระบวนการฆ่าเชื้ออย่างง่าย ด้วยการต้ม การแกว่งสารส้ม หรือการหยดน้ำยาอูทัยเพื่อดับกลิ่น แต่เมื่อมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีผู้บริโภครับข้อมูลเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้หันมาสนใจเรื่องความสะอาดและสุขอนามัยมากขึ้น เปิดโอกาสให้การตักน้ำดื่มบรรจุขวดเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มแบบเดิม

การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดถือว่าเป็นวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่คนในเมืองสร้างขึ้นเองจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของกลุ่ม และบำบัดความทุกข์กังวลจากข้อจำกัดในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดด้วยวิธีการอื่น คนในเมืองโดยส่วนใหญ่ยอมรับการตักน้ำบรรจุขวดให้เป็นแบบแผนในการดำรงชีวิต มองว่าเป็นสิ่งจำเป็นในสังคม การบริโภคน้ำจะต้องบริโภคน้ำที่สะอาดปลอดภัย และมีคุณสมบัติประโยชน์ต่อร่างกาย เกิดจากการเรียนรู้ภายหลัง จากประสบการณ์ที่คนในสังคมเมือง เช่น ความไม่สะอาดจากการบริโภคน้ำดื่มโดยวิธีอื่นเป็นการเรียนรู้ทางสังคม และจากการขัดเกลาและการถ่ายทอดผ่านภาษาและสัญลักษณ์ จากบุคคลอื่นในสังคมที่อยู่ด้วยกัน รวมทั้งการโฆษณาชวนเชื่อที่เกิดขึ้นผ่านระบบทุนนิยม ทำให้เกิดสภาวะบริโภคนิยม ที่กระตุ้นให้คนในสังคมใช้จ่ายมากขึ้นกว่าความจำเป็น

ทั้งนี้ วัฒนธรรมอาจเคลื่อนตัวไปได้จากผู้คนในสังคมที่ให้ความหมายและคุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และอาจจะก่อตัวขึ้นเป็นวัฒนธรรมบริโภค ซึ่งได้เปลี่ยนกิจกรรมการบริโภคที่มีความเรียบง่ายและดูเป็นธรรมชาติในอดีตไปเป็นสังคมที่อยู่โดยมีการบริโภคเป็นศูนย์กลาง ผู้คนใช้การบริโภคและใช้สินค้าเป็นตัวบ่งชี้ถึงเกียรติยศ อัตลักษณ์ และตำแหน่งของตนในสังคมที่คนในชุมชนเมืองที่ติดกับดักแห่งการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยภายใต้แนวคิดทุนนิยม สร้างสังคมบริโภคนิยม ส่งเสริมการสร้างกฎเกณฑ์แห่งความหมายและความถูกต้องที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมการได้มาซึ่งทรัพยากรใหม่ที่ทำให้เกิดการเอื้อประโยชน์ในการให้อำนาจ

3. การสร้างความเป็นโครงสร้าง (Structuration) กับบริโภคน้ำดื่มในฐานะวัฒนธรรม

การวิเคราะห์ความมั่นคงต่อเนื่องของวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดจนกลายเป็นสถาบันทางสังคม (Institution) ตามหลักทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของแอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens, 1984) เป็นแนวคิดการบูรณาการผู้กระทำการและโครงสร้าง (Agency-structure Integration) ที่อธิบายว่าสถาบันเป็นโครงสร้าง (Structure) ซึ่งเป็นทั้งผลลัพธ์และถูกจำกัดโดยการกระทำของมนุษย์ (Agency)

แผนภาพที่ 1 การสร้างความเป็นสถาบัน (Institution Formation)
(ที่มา: Giddens, 1984)

จากแผนภาพที่ 1 แสดงการสร้างความเป็นสถาบัน โดยประกอบด้วย โครงสร้าง (Structure) ที่อยู่ส่วนบน เป็นส่วนที่จำกัดการกระทำของผู้กระทำเหมือนกันก่อนอนุญาตให้ผู้กระทำทำการ ขณะที่ผู้กระทำปฏิสัมพันธ์กันในสังคมจะเกิดการผลิตและผลิตซ้ำทั้งกฎเกณฑ์การให้ความหมาย (Signification) และความถูกต้อง (Legitimation) และการครอบครองทรัพยากร (Domination) ซึ่งก็คือ โครงสร้างหรือวัฒนธรรม ผ่านรูปแบบทางเลือกของการสร้างโครงสร้าง (Modalities of Structuration) ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ผู้กระทำผ่านการสื่อสาร (Communication) การใช้อำนาจ (Power) และการให้รางวัล/ลงโทษ (Sanction) ในทุกปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้กระทำจะทำให้โครงสร้างของสังคม (วัฒนธรรม) เคลื่อนที่ไปไม่มากก็น้อยก้าวข้ามกาลเวลาและพื้นที่ เมื่อการเคลื่อนที่เปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอ่อนแรง ก็ทำให้โครงสร้างแข็งแกร่งและทำให้มีความสถิตเสถียรสภาพจนกลายเป็นสถาบันในที่สุด

บทความนี้เน้นศึกษาการอำนวยความสะดวกของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่มีผลทำให้คนในชุมชนเมืองเกิดความสะดวกสบายในการเข้าถึงน้ำสะอาดเป็นการใช้อำนาจ (Exercise Power) กับทรัพยากรที่ได้ครอบครองทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้เกิดความสะดวกสบายหรือการอำนวยความสะดวกให้เกิดการใช้อำนาจหรือใช้ทรัพยากรที่แต่ละกลุ่มมีในการทำวัฒนธรรมแห่งการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดยั่งยืนซึ่งจะวิเคราะห์ร่วมกับการพัฒนาสู่ความทันสมัยและวัฒนธรรมบริโภคที่ทำให้การบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดมั่นคงต่อเนื่องสืบไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการศึกษาน้ำดื่มบรรจุขวดที่มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชนเมือง โดยใช้แนวคิดของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย วัฒนธรรมการบริโภค ร่วมกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของแอนโทนี กิดเดน (Anthony Giddens, 1984) ซึ่งแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่อาศัยในชุมชนเมือง

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่องความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทยที่นำเสนอบทบาทของน้ำดื่มบรรจุขวดในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชนเมือง ดำเนินการวิจัยโดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ภายใต้กระบวนการศึกษาลักษณะชาติพันธุ์วรรณาเชิงวิพากษ์ (Critical Ethnography) ที่ใช้กระบวนการสะท้อนคิด (reflexive) วิพากษ์ถึงความสัมพันธ์ของความเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือกว่า การถูกกดทับ และความไม่สมดุลของอำนาจของคนในสังคมนั้น (Thomas, 1993) ว่าการบริโภคน้ำดื่มของชุมชนเมืองผ่านน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก เกิดจากความเชื่อ ความสะดวก ความเป็นมลพิษ สุขภาพและความรู้

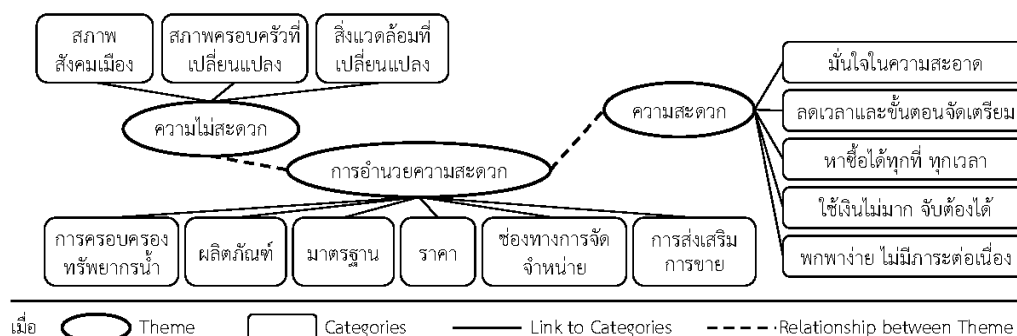
ด้านอื่นที่ทำให้ถูกเชื่อว่าเป็นความจริงที่เกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันของการเข้าถึงทรัพยากร และข้อเท็จจริง

การวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษาเอกสาร (Document Analysis) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation and Observation) ควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในลักษณะ การสนทนาเชิงลึกแบบวิภาษวิธี (Dialectics) ตามประเด็นคำถามถึงโครงสร้างที่เตรียมไว้ให้สอดคล้องกับ วัตถุประสงค์แต่ยืดหยุ่นตามสถานการณ์ โดยผู้วิจัยเป็นเครื่องมือหลักของการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมุ่งเน้น การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และทำให้เกิดการสะท้อนคิดระหว่างและภายหลังการสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ ข้อมูลที่มีส่วนทำให้น้ำดื่มขวดพลาสติก เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดที่ใช้ การสุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) ซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 ผู้ผลิต กลุ่มที่ 2 ผู้จัดจำหน่าย ซึ่ง 2 กลุ่มนี้ เป็นกลุ่มเฉพาะที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจโดยตรง จึงใช้การสุ่ม แบบต่อเนื่องจากผู้แนะนำ (Gate Keeper) เพื่อให้ได้กลุ่มคนเฉพาะที่สามารถให้ข้อมูลได้ลึกซึ้งและ ครอบคลุมทฤษฎี ขณะที่กลุ่มที่ 3 ผู้บริโภค ใช้การสุ่มตามโอกาสเพื่อความยืดหยุ่น โดยกำหนดเกณฑ์ ผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ชีวิตในเขตชุมชนเมือง (Urban Community) บนความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจ อาชีพ และลักษณะที่พักอาศัย

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะถูกนำมาวิเคราะห์เชื่อมโยงรหัสทันทีแล้วสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลคนต่อไป เพื่อเติมในสิ่งที่ยังขาดอยู่ จนกระทั่งข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลซ้ำกันเป็นแบบแผนที่แน่นอนแม้จะสอบถามคน อื่นก็ได้ข้อมูลลักษณะเดียวกัน และข้อมูลครบองค์ประกอบเชิงทฤษฎีอันเรียกว่าเป็น “ความอิ่มตัวของข้อมูล เชิงทฤษฎี” (Theoretical Saturation) (Glaser & Strauss, 1967) ซึ่งใช้เวลาสัมภาษณ์รวม 9 เดือน มีผู้ให้ข้อมูล ทั้งสิ้น 10 คน เป็นผู้ผลิต 2 คน ผู้จัดจำหน่าย 2 คน และผู้บริโภค 6 คน ข้อมูลที่อิ่มตัว (Data Saturation) จะถูกนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากแหล่งอื่น ทั้งข้อมูลเอกสารและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยใช้ การวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) และจัดทำรายงานผล ซึ่งใช้การตรวจสอบความถูกต้อง ด้วยกระบวนการ Trustworthiness/Creditability (วรรณดี สุทธินรากร, 2559) ที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์ ของความน่าเชื่อถือในการวิจัยไว้ 4 ประการ กล่าวคือความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Credibility) การนำข้อมูล ไปใช้อ้างอิงกับบุคคลอื่น (Transferability) การพึ่งพิงกันของข้อมูล (Dependability) และสามารถยืนยันได้ (Conformability)

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดให้กับ คนในชุมชนเมืองโดยน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกอันเกี่ยวกับหลักทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง วัฒนธรรมบริโภค และการพัฒนาสู่ความทันสมัย พบว่า การอำนวยความสะดวกอธิบายได้ถึงการใช้การโยกย้าย สับเปลี่ยน จัดสรร ทรัพยากร เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดให้คนในชุมชนเมืองเกิดความสะดวกสบาย สามารถอธิบายด้วยแผนผังแก่นสาระที่ประกอบด้วยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาด การอำนวยความสะดวกโดยผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก และความสะดวกของผู้บริโภค ดังนี้

แผนภาพที่ 3 ผังแก่นสาระ (Thematic Map) การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาด

1. ความไม่สะดวกของการเข้าถึงน้ำของคนในชุมชนเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน

สังคมเมืองผลพวงจากการพัฒนาสร้างขึ้นจากการดูดซับทรัพยากรที่สำคัญต่าง ๆ จนกลายเป็นภาพพื้นที่แห่งโอกาสของชีวิต ทั้งการศึกษา การเงิน การงานอาชีพ จูงใจให้คนในชนบทหลั่งไหลมาด้วยความเต็มใจและไม่เต็มใจเพื่อไขว่คว้าโอกาส โดยคาดหวังว่าชีวิตของตนและคนที่ย้ายถิ่นฐานจะสุขสบายมากขึ้น บ้างย้ายถิ่นฐานอพยพทั้งครอบครัวมาตั้งรกรากใหม่ บ้างเข้ามาเพื่อศึกษาหาความรู้ตั้งแต่วัยฉกรรจ์หรือมาทำงานสู้ชีวิตหาเงินส่งกลับบ้าน บ้างมีโอกาสสร้างครอบครัวใหม่ การเปลี่ยนสถานะของผู้คนที่อพยพเข้ามาในเมืองทำให้การใช้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ซึ่งไม่เพียงส่งผลต่อการใช้ชีวิตของผู้ที่ย้ายถิ่นฐานเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อคนในชุมชนเมืองโดยกำเนิดที่ต้องรับกับสภาพแวดล้อมเสื่อมถอย

คนในชนบทที่เคยเข้าถึงน้ำดื่มได้ง่ายจากแหล่งน้ำธรรมชาติโดยนำมาผ่านกรรมวิธีที่ไม่ยุ่งยาก แต่ได้รับความเชื่อถือว่ามีความสะดวกเพียงพอ เช่น การแกว่งสารส้มเพื่อตกตะกอน ใช้น้ำยาอูทัยทิพย์ดับกลิ่น ต้มเพื่อฆ่าเชื้อโรค หรือแม้กระทั่งการต้มน้ำฝนที่ตักักไว้ในโอ่งแบบดิบ ๆ ทุกบ้านเข้าถึงและเก็บกักน้ำได้เอง ก่อนถึงฤดูฝนของทุกปีสมาชิกในบ้านต่างรู้หน้าที่ ร่วมกันทำความสะอาดภาชนะบรรจุน้ำ เช่น โอ่ง ตุ่ม ครก ไม้ ร่อนแรกชะล้างสิ่งสกปรกบนหลังคา แล้วค่อยหันน้ำเข้าสู่ภาชนะเพื่อรองรับน้ำไว้ใช้งานในอีก 6 เดือนที่ไม่มีฝน หากน้ำไม่เพียงพอก็อาศัยการขุดบอบาดาลประจำบ้านมีเหลือจะแบ่งปันกันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาน้ำประปาเพื่อการบริโภค ในบ้านจะมีฝ่ายสนับสนุนจัดเตรียมต้มน้ำไว้สำหรับคนที่ต้องออกไปทำงาน ทำไร่ ทำนา ทำสวน ทุกบ้านจึงไม่จำเป็นต้องซื้อน้ำดื่มเพราะหาได้ใกล้ตัว และมีเพียงพอสำหรับทุกคนในครอบครัว รวมทั้งยังเผื่อแผ่ให้แขกหรือหรือแม้กระทั่งคนสัญจรไปมาได้ดื่มน้ำจากตุ่มหน้าบ้านเพื่อดับกระหายได้ตามสะดวกกระบวนการเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคที่วุ่นวายก็เกิดขึ้นกับคนในชุมชนเมืองก่อนที่สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป คนในชุมชนเมืองมีโอกาสได้ต้มน้ำฝน ใช้น้ำจากคลองที่สะอาด เข้าถึงน้ำตามธรรมชาติอันแสนสะดวกสบายและไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

การพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้คนในสังคมเมืองทั้งที่อยู่เดิมหรืออพยพมาอาจหลีกเลี่ยง “การเปลี่ยนแปลง” ที่มีผลต่อการเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค จากผู้บุกเบิกได้ชักชวนญาติมิตรมาพักอาศัยเพิ่มเกือบล้านคน บางแห่งปลูกสร้างบ้านชั่วคราวจากหลังคาสังกะสีผูกปะยั่วผ้าใบเหลือใช้ จำนวนประชากรในเมืองที่มากขึ้นอย่างรวดเร็วภายใต้พื้นที่จำกัดจนเกิดความแออัด ทรัพยากรที่มีอยู่จึงไม่เพียงพอประกอบกับการพัฒนาความเป็นเมือง สร้างแนวคิดเมืองอุตสาหกรรมทำให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนไป ผู้คนหันหลังให้กับแหล่งน้ำธรรมชาติ นอกจากจะปลูกสร้างอาคารขวางกั้นทางน้ำ ยังไม่ดูแลรักษา

ทั้งเศษปฏิกูล น้ำทิ้ง ทำให้เกิดภาวะมลพิษน้ำเน่าเสียจนใช้การไม่ได้ ทั้งกฎหมายที่บัญญัติขึ้นยังจำกัดการเข้าถึงแหล่งน้ำธรรมชาติอย่างอิสระแตกต่างจากในอดีต ทำให้คนในเมืองต่างรู้สึกถึง “ความไม่สะดวก” ในการเข้าถึงน้ำที่สะอาด

เสียงจากคนในชุมชนที่ว่า “ไม่รู้จะเข้าถึงแหล่งน้ำธรรมชาติที่สะอาดเช่นในอดีตได้อย่างไร” “ไม่รู้จะเข้าถึงน้ำดื่มฟรีได้อย่างไร” “ที่ทางมีจำกัด ต้องอยู่ในอาคารสูง จะหาภาชนะมารองน้ำฝนก็ทำไม่ได้” “น้ำฝนในเมืองเปลี่ยนสภาพเป็นน้ำที่ดื่มไม่ได้จากภาวะมลพิษ” บ่งบอกถึงความไม่สะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดดังเช่นที่ผ่านมา ด้วยความเร่งรีบต่างคนมีหน้าที่ที่ตนคิดว่าสำคัญต้องทำตั้งแต่เช้าจรดเย็นกับการเดินทางที่แออัดคับคั่งในแต่ละวันแทบไม่เหลือเวลาให้กับตัวเอง จึงอยากใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนทำกิจกรรมส่วนตัว และเตรียมงานวันถัดไป การเตรียมน้ำดื่มด้วยตัวเองทุกวันด้วยการทำให้น้ำสะอาด การล้างทำความสะอาดภาชนะและการบรรจุน้ำในภาชนะจึงถูกมองเป็นส่วนเกินของชีวิตและด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงให้ครอบครัวมีขนาดเล็กลง จึงไม่มีฝ่ายสนับสนุนจัดเตรียมน้ำดื่มให้กับคนที่ต้องออกไปนอกบ้าน บางครอบครัวแม้มีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำไว้ที่บ้าน แต่การล้างภาชนะและกรอกน้ำด้วยตัวเองยังถูกมองว่าเป็นภาระมากเกินไป ทำให้เดินทางไปจุดหมายไม่ทันกำหนด อีกทั้งการพกพาภาชนะบรรจุน้ำดื่มจากบ้านเพิ่มน้ำหนักให้กับสัมภาระที่หนักมากอยู่แล้วอาจลืมหิ้วไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ได้ การหอบหิ้วกระติกน้ำทำให้กระเป๋ามีขนาดใหญ่ขึ้นไม่สะดวกในการเดินทางสาธารณะที่ต้องเบียดเสียดผู้คน

น้ำประปา บริการสาธารณะที่เสนอตัวว่าเป็นแหล่งน้ำดื่มที่สะอาดได้สร้างความสะดวกสบายให้คนชุมชนเมืองในระดับครัวเรือนเพียงเปิดก๊อกน้ำที่ติดตั้งไว้รอบบ้าน แต่กลับไม่ได้รับความเชื่อมั่นว่ามีความสะอาดเพียงพอที่จะ “ดื่มได้” ตามประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานประปาวาน้ำประปาได้รับการรับรองตามมาตรฐานสากลให้ดื่มได้ เสียงสะท้อนจากผู้บริโภคที่มักได้เห็นและทราบข่าวการปนเปื้อนบริเวณแหล่งกักเก็บน้ำดิบ เช่น ความเค็ม การมีสัตว์ตายลอยน้ำ ขยะและสิ่งปฏิกูล เป็นต้น การได้เห็นกระบวนการแก้ปัญหาท่อส่งน้ำสาธารณะแตก-รั่ว ที่เจ้าหน้าที่ใช้วิธีการซีลท่อโดยไม่ทำความสะอาดก่อน ปล่ยความสกปรกที่ซังไว้ส่งไปตามท่อ “ไม่รู้บ้านไหนจะได้รับรางวัลนี้” และสีของน้ำที่ไม่สม่ำเสมอ บางครั้งเห็นเป็นสีสนิมของท่อน้ำ ยังมีกลิ่นคลอรีนรุนแรง และรสชาติของน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ถึงกระนั้นก็มีบางครัวเรือนได้นำน้ำประปามาดื่มหุงอาหารแต่จะพบตะกอนภายในภาชนะเสมอซึ่งถูกสงสัยว่าเป็นสาเหตุของนิ่วที่ตรวจพบในร่างกายของปู่ตายายและผู้ใหญ่ในครอบครัว ทำให้ผู้บริโภคไม่อาจวางใจให้น้ำประปาเป็นแหล่งน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคได้

นอกจากนี้องค์กรผลิตน้ำประปาที่บริหารงานโดยรัฐ ยังถูกตั้งคำถามถึงประสิทธิภาพในการทำงานตั้งแต่ระดับบริหารถึงระดับปฏิบัติการเมื่อเทียบกับต่างประเทศที่ยึดถือข้อปฏิบัติตามมาตรฐานอย่างจริงจังจึงมีการสื่อสารประชาสัมพันธ์ที่เหมาะสมเพียงพออันส่งผลต่อความรู้สึกเชื่อมั่นในกระบวนการผลิตน้ำว่าจะได้น้ำที่สะอาด คนในประเทศเหล่านั้นจึงยอมรับการดื่มน้ำประปาอย่างสนิทใจและดื่มน้ำประปาเป็นเรื่องปกติแพร่หลาย ทั้งในบ้านและที่สาธารณะและยังถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวด้วย ซึ่งผู้บริโภคเห็นว่าแตกต่างกับประเทศไทยอย่างสิ้นเชิง น้ำประปาจึงไม่ได้แสดงบทบาทเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดทั้งทางกายภาพและต่อจิตใจของคนเมือง

เมื่อกล่าวถึงการบริโภคน้ำดื่มภาคบังคับตามกฎหมายในสถานที่ทำงาน และภาคสมัครใจตามหน่วยงานต่าง ๆ ในโรงเรียนได้รับการตอบรับอย่างดีโดยเฉพาะนักเรียนเพราะไม่ต้องใช้เงินค่าขนมที่ได้มาจำกัด การสื่อสารผ่านป้ายประชาสัมพันธ์มีผลต่อการตัดสินใจดื่มน้ำลดข้อสงสัยเรื่องความสะอาดที่มาจากกระบวนการบำรุงรักษาและสภาพแวดล้อมสำหรับในสถานที่ทำงานและหน่วยงานบางแห่ง

ยังถูกมองว่าเป็นสาธารณะมากเกินไป ยิ่งในช่วงสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อโรคที่รุนแรง โดยเฉพาะในโรงพยาบาลที่คร่าชีวิตผู้คนที่มีรักษาความเจ็บป่วยจึงไม่ได้รับการยอมรับมากนัก

ผู้ใช้บริการตู้หยอดเหรียญน้ำดื่มของเอกชนที่กระจายทั่วไป พบว่าน้ำดื่มมีกลิ่น มีตะกอน รู้สึกถึงความไม่สะอาด ส่วนเครื่องกรองน้ำที่คิดว่าสะดวกและตอบโจทย์สุขภาพได้ด้วย กลับมีปัญหาว่าหากต้องการน้ำคุณภาพดีจะมีราคาสูงจึงนิยมในคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี คนทำงานในเมืองส่วนใหญ่ที่ไม่มีเงินเก็บเป็นก้อนไม่อาจ “ลงทุน” กับการซื้อเครื่องกรองน้ำมาใช้ได้อีกทั้งข้อจำกัดที่ไม่ได้รับอนุญาตให้ติดตั้งในอาคารบ้านเช่า เมื่อติดตั้งเครื่องกรองน้ำแล้วต้องบำรุงรักษาเปลี่ยนไส้กรองน้ำตามรอบระยะเวลา เพื่อคงคุณภาพน้ำให้สะอาดการเลือกเครื่องกรองน้ำที่เหมาะสมยังต้องใช้เวลาและความรู้จึงไม่ได้สร้างความสะดวกสบายที่แท้จริงให้กับคนในเมืองที่ส่วนใหญ่ไม่มีทั้งเงินและเวลาที่เพียงพอ

ความไม่สะดวกดังที่กล่าวข้างต้น ได้เปิดโอกาสให้น้ำดื่มบรรจุขวดที่ในตอนแรกถูกหลายคนมองข้ามไป เข้ามามีบทบาทสนองตอบความต้องการกับความจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของคนในเมือง

2. กระบวนการในการอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาด

เมื่อสภาพแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจในเมืองบีบบังคับให้คนในเมืองตกอยู่ภายใต้ความไม่สะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด “น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก” จึงเข้ามามีบทบาทลดข้อจำกัดหลายประการสร้างความสะดวกในการใช้ชีวิตผ่านกลไกการตลาดแบบทุนนิยมที่ประกอบด้วยนายทุนผู้ผลิตที่สร้างผลิตภัณฑ์ให้ผู้จัดจำหน่ายได้จัดส่งต่อไปถึงมือผู้บริโภคตามห่วงโซ่อุปทานอาจพิจารณาได้ ดังนี้

(1) การครอบครองทรัพยากรน้ำ (Water Resource Domination) การพัฒนาสู่ความทันสมัยได้ผลักดันทรัพยากรน้ำตามธรรมชาติให้เข้าสู่การซื้อขายผ่านตลาดในระบบทุนนิยมผู้ที่มีการผูกขาดเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และความรู้ จะได้รับโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรน้ำต้นทุนในการผลิตมากกว่าจากกฎหมายกำหนดหลักเกณฑ์การใช้น้ำเพื่อเป็นผู้ให้บริการแทนรัฐโดยการให้สัมปทานในการประกอบกิจการประปา (สำนักบริหารจัดการน้ำ, 2561) ผู้ผลิตน้ำดื่มบรรจุขวดรายใหญ่ จะตั้งโรงงานผลิตไว้กระจายตัวตามแหล่งน้ำต้นทุน และใช้น้ำบาดาลซึ่งมีต้นทุนน้อยกว่าน้ำประปาที่มีค่าบริการคิดเป็นอัตราก้าวหน้า ทำให้สามารถควบคุมคุณภาพและปริมาณน้ำต้นทุนให้เพียงพอ ทั้งยังเป็นการประหยัดโดยเพิ่มขนาดการผลิต (Economy of Scale)

(2) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product Development): ผู้ผลิตน้ำดื่มแบรนด์ที่เป็นที่นิยมและได้รับจ้างผลิตรายใหญ่จะมุ่งเน้นคุณภาพน้ำดื่ม บางรายต้องใช้น้ำสะอาดเป็นส่วนประกอบสำคัญในสินค้าอื่น จึงมีการลงทุนเครื่องจักรและการบำรุงรักษา เปลี่ยนอะไหล่ไส้กรองตามกำหนดเวลานั้นตรวจสอบคุณภาพอย่างเคร่งครัดสม่ำเสมอ มีกระบวนการปรับสภาพน้ำให้มีรสชาติเหมือนเดิมตลอดทุกฤดูกาลแม้ว่าต้นทุนจะแตกต่างกัน มีการเตรียมการผลิตสินค้าตามการคาดการณ์ปริมาณความต้องการตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง มีการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องความต้องการของผู้บริโภค ทั้งด้านขนาดสินค้า วัตถุดิบที่ใช้ผลิตบรรจุภัณฑ์ (ขวด-ฝา-ฉลาก)

(3) มาตรฐานผลิตภัณฑ์ (Product Standard) ผู้ผลิตน้ำดื่มแบรนด์ที่ติดตลาดให้ความสำคัญกับมาตรฐานผลิตภัณฑ์โดยเฉพาะของต่างประเทศ เช่น NFS ขณะที่ผู้รับจ้างผลิตมักให้ความสำคัญกับมาตรฐานโรงงาน เช่น GMP โดยไม่สนใจมาตรฐานเฉพาะของน้ำดื่ม โดยข้อมูลกรรมวิธีผลิตที่แสดงถึงความเป็นมาตรฐานและภาพลักษณ์ที่ดีของสินค้าได้สร้างความเชื่อมั่นในผลิตภัณฑ์และองค์กร ซึ่งมีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจซื้อน้ำดื่มบรรจุขวด นอกเหนือจากความสะดวกและรสชาติ ผู้บริโภคบางรายปฏิเสธการดื่มน้ำดื่มของผู้ผลิตน้ำท้องถิ่น เพราะยังรู้สึกถึงความไม่สะอาดและไม่เชื่อถือในองค์กรที่ผลิต

(4) การกำหนดราคา (Price) ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายมีส่วนสำคัญในการกำหนดราคา ทั้งสองฝ่ายมักสื่อสารกันอย่างใกล้ชิดเพื่อกำหนดกลยุทธ์และราคาให้เหนือคู่แข่ง ราคาถูกคำนวณจากต้นทุนการผลิตและการจัดจำหน่ายเพื่อเป้าหมายกำไรสูงสุดในเชิงธุรกิจแต่ต้องให้ผู้บริโภคจับต้องตัดสินใจซื้อได้ เพราะราคายู่ง่ายภายใต้กลไกการแข่งขันในตลาดทำให้อยู่ในช่วงที่เหมาะสม ผู้บริโภคหลายรายยอมจ่ายเงินซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดรายวันแทนการติดตั้งเครื่องกรองน้ำ ด้วยเหตุผลเรื่องราคาที่ต้องลงทุนกับอุปกรณ์คุณภาพซึ่งยังจับต้องไม่ได้

(5) สถานที่จัดจำหน่าย (Place) มีผลต่อความน่าเชื่อถือและราคา เป็นหน้าที่หลักของผู้จัดจำหน่ายที่จะกำหนดสถานที่และช่องทางการส่งสินค้าน้ำดื่มบรรจุขวดเพื่อจำหน่าย จ่าย แจก (มีค่าใช้จ่ายและไม่เสียค่าใช้จ่าย) ให้ถึงมือผู้บริโภค ในกรณีของการจัดจำหน่าย นอกจากผู้จัดจำหน่ายได้สร้างทางเลือกให้กับผู้จัดจำหน่ายอีกชั้นหนึ่ง (ยี่ป๋ว/ชาป๋ว) โดยให้บริการพื้นที่จัดเก็บสินค้าชั่วคราว การให้เครดิตการชำระเงิน และการจัดส่งสินค้าถึงหน้าสถานที่จัดจำหน่ายแล้วยังสร้างทางเลือกให้กับผู้บริโภคได้ซื้อสินค้าได้ตามความสะดวกหลายช่องทาง เช่น หน้าโรงงานผลิต ห้างค้าส่ง ห้างค้าปลีก ร้านสะดวกซื้อ หรือบริการส่งถึงบ้าน เป็นต้น ซึ่งสถานที่จัดจำหน่ายเป็นตัวกำหนดความน่าเชื่อถือของสินค้าและราคา ผู้บริโภคมองว่าน้ำดื่มบรรจุขวดแบรนด์ใดที่ปรากฏอยู่ในห้างหรือร้านสะดวกซื้อชั้นน้ำ จะเป็นน้ำที่สะอาดโดยไม่จำเป็นต้องตรวจสอบหรือพิสูจน์มาตรฐานใด ๆ ส่วนกรณีของการแจกให้ฟรีจะมีตามหน่วยงานหรือวาระโอกาสต่าง ๆ

(6) การส่งเสริมการขาย (Promotion) การที่ผู้บริโภคจำนวนมากมองว่าน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นสินค้าที่ทดแทนกันได้ จึงไม่ได้ภักดีต่อสินค้าแบรนด์ใดแบรนด์หนึ่งอย่างจริงจังทั้งผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายจึงสร้างกลยุทธ์ส่งเสริมการขายต่อผู้จัดจำหน่าย (ด้วยกันเอง) และต่อผู้บริโภคให้เกิดความสะดวกมากขึ้น เช่น การจัดชั้นของผู้จัดจำหน่ายเพื่อส่งสินค้าที่ราคาขายต่างกัน การพัฒนารูปแบบและรูปแบบบรรจุภัณฑ์-ฉลาก การใช้ฟรีเซนต์ การทำแคมเปญชิงโชค เป็นต้น นอกเหนือจากการลดราคาสินค้าโดยตรง ซึ่งจะเห็นการเปรียบเทียบราคาได้ชัดเจนเมื่อสินค้าถูกวางเรียงอยู่ด้วยกันในชั้นหรือตู้แช่น้ำดื่ม ทำให้ผู้บริโภคเปลี่ยนใจซื้อสินค้าต่างแบรนด์ และบางครั้งอาจต้องซื้อปริมาณมากเกินจำเป็นเพราะโฆษณาหรือราคาที่ถูกลง

3. ความสะดวกของผู้บริโภค

น้ำดื่มบรรจุขวดแรกของโลกถูกผลิตขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้บริโภคที่ไม่อาจจะเข้าถึงแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ห่างไกลได้ (Crystal Beverage Company, 2018) น้ำดื่มบรรจุขวดปัจจุบันถูกผลิตเพื่อความสะดวกของผู้บริโภคเช่นกัน โดยเมื่อน้ำดื่มสะอาดมาบรรจุในภาชนะพลาสติกในเชิงการค้าจนกลายเป็น “น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก” ทำให้มีน้ำหนักเบาจับถือพกพาได้สะดวกจึงได้รับความนิยมจากคนเมืองมากขึ้นเป็นลำดับ มากกว่าบรรจุภัณฑ์แบบขวดแก้วที่มีน้ำหนักมาก อาจแตกเสียหายระหว่างใช้งาน และจำเป็นต้องมีการมัดจำ-คืน-แลกขวดก่อนที่จะซื้อขวดถัดไป ซึ่งขวดพลาสติกที่ได้รับความนิยมเป็นขวดใส (PET) ไม่มีสีหรือมีสีฟ้าอ่อนหรือสีเขียวอ่อนที่เข้ามาแทนที่ขวดน้ำขาวขุ่น (PP) ซึ่งมีขายในช่วงแรก ๆ เพราะได้รับความมั่นใจว่าน้ำที่บรรจุไว้สะอาดกว่า ไม่มีการปนเปื้อนของสารเคมีและกลิ่นที่มาจากขวดพลาสติก

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้รับการยอมรับจากผู้บริโภคว่าสะอาดผ่านกรรมวิธีที่ถูกต้อง ถูกทำให้เชื่อว่ามีการกักเก็บการผลิตให้ได้มาตรฐานจึงไม่ต้องตรวจสอบย้อนกลับ โดยเฉพาะน้ำดื่มแบรนด์ที่เป็นที่นิยมในตลาด หรือน้ำดื่มที่อยู่ในห้างหรือร้านสะดวกซื้อชื่อดัง ผู้บริโภคจะเลือกซื้อน้ำโดยไม่ตั้งคำถามกับกระบวนการผลิตและความสะอาด บางครั้งซื้อในปริมาณมากเพราะถูกชักจูงจากแคมเปญการตลาด ความเชื่อมั่นนี้ลดเวลาเสาะหาช่องทางเข้าถึงน้ำสะอาด และลดภาระการจัดเตรียมน้ำดื่มการที่ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายอำนวยความสะดวกให้น้ำดื่มบรรจุขวดปรากฏอยู่ทุกหนแห่งใกล้ตัวผู้บริโภค ทำให้ผู้บริโภคสามารถหาซื้อได้ทุกที่และทุกเวลาโดยเฉพาะช่วงเวลาเร่งด่วนที่หมดไปกับการเดินทางและการทำงาน

บรรจุภัณฑ์ของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกที่มีให้เลือกหลากหลายถูกออกแบบและพัฒนาอย่างต่อเนื่องทั้งด้านขนาดและลักษณะบรรจุภัณฑ์ให้เข้าถึงได้ง่าย พกพาสะดวก น้ำหนักเบา ขวดฝาปิดสนิทตอบสนองต่อความต้องการด้านปริมาณน้ำและการใช้งาน ภายใต้ราคาที่ผู้บริโภคมองว่าสมเหตุสมผลที่ผู้บริโภคสามารถเลือกเก็บรักษาบรรจุภัณฑ์ไว้ใช้งานหรือจะทิ้งลงขยะทันที ลดภาระการแบกขนภาชนะบรรจุน้ำดื่มไปทุกหนจากภาระการแบกขนสิ่งของ เอกสารที่มีอยู่เดิม และลดภาระที่ต้องทำความสะอาดภาชนะเพื่อการใช้งานในครั้งต่อไป ภายใต้ความเร่งรีบของการทำงานและการเดินทางบนรถสาธารณะ

แม้ว่าผู้บริโภคต้องการให้มีบริการน้ำดื่มฟรี ผู้บริโภคก็ไม่ได้มองว่าราคาของน้ำดื่มบรรจุขวดสูงเกินไป กลับมองว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่รับได้เมื่อแลกกับเวลาและสุขภาพที่ดี ทั้งที่คิดเป็นสัดส่วนค่าใช้จ่ายที่สูงมากเมื่อเทียบกับรายได้และค่าใช้จ่ายส่วนอื่น และยังรับรู้ว่าการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นการสร้างภาพลักษณ์อันดีต่อตัวเอง ยกกระดับตัวเองให้เทียบเท่าขั้นกับคนอื่น คราวเรือนที่มีการติดตั้งเครื่องกรองน้ำคุณภาพดีก็คงใช้น้ำสำหรับดื่มและทำกับข้าวภายในบ้าน หากจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้านคงต้องพึ่งพาน้ำดื่มบรรจุขวดอยู่ดี เพราะมองว่าน้ำดื่มบรรจุขวดทำให้เกิดความสะดวกมากขึ้น

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกอยู่ในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกให้คนในชุมชนเมืองกลุ่มหนึ่ง จึงมีการถ่ายทอดไปสู่คนในชุมชนเมืองกลุ่มอื่นต่อมาทั้งด้วยความตั้งใจและไม่ตั้งใจ พ่อแม่ของเด็กที่ดื่มน้ำบรรจุขวดพลาสติกจะให้บุตรหลานของตนเองดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดด้วยเช่นกัน โดยไม่นำเสนอการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดด้วยวิธีการอื่น แม้พ่อแม่จะเคยดื่มด้วยวิธีการนั้น ๆ มา ในอีกมุมหนึ่งมีเด็กที่เกิดมารู้เพียงว่าน้ำดื่มสะอาดต้องเป็นน้ำดื่มในขวดพลาสติกเท่านั้น

อภิปรายผล

การวิเคราะห์การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดให้กับคนในชุมชนเมืองโดยน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก ทำให้ทราบถึงกระบวนการสร้างความสะดวกสบายให้คนในเมือง เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยทำให้คนในเมืองไม่อาจเข้าถึงแหล่งน้ำสะอาดตามธรรมชาติอย่างสนิทใจได้อีกต่อไป (นิเชต สุนทรพิทักษ์, 2541) ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถพึ่งพาการบริโภคน้ำประปาได้ เพราะผู้บริโภคไม่มั่นใจในความสะดวกและรสชาติไม่คงที่ (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2558; ลัษมณ ไมตรีมิตร, 2560; ชาลีสา เมธานุภาพ, 2563) ประกอบกับกฎระเบียบของรัฐบาลมีความซับซ้อนและต้องใช้ศักยภาพด้านความรู้และเศรษฐกิจการเข้าถึงน้ำสะอาดอย่างอิสระเป็นไปได้ยากขึ้น กระทั่งมีน้ำดื่มบรรจุขวดที่ทำให้เชื่อว่าสะอาดปราศจากโรคกลายเป็นสินค้าในตลาด จึงได้รับความนิยมถึงร้อยละ 58 มากกว่าน้ำที่ผ่านเครื่องกรองน้ำเกือบสองเท่าด้วยเหตุผลสำคัญที่สุด คือความสะดวกสบายในการดื่ม หาซื้อได้ง่าย จะดื่มที่ไหนก็ได้ (ธนุสรา เหล่าเจริญสุข, 2541) น้ำเปล่าและน้ำแร่ (รวมเรียกว่าน้ำดื่มบรรจุขวดทั่วไป) ยังมีอัตราเติบโตต่อเนื่อง ในปี 2563 มีมูลค่าอยู่ที่ 44,805.2 ล้านบาท คิดเป็นส่วนแบ่งตลาดร้อยละ 80 (สถาบันอาหาร, 2564) การอำนวยความสะดวกที่สำคัญซึ่งทำให้คนชุมชนเมืองตัดสินใจดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก คือ ทำให้คนในเมืองเกิดความคล่องตัว ไม่ติดขัด ใช้ชีวิตได้อย่างรวดเร็วไว ภายใต้สภาวะของชุมชนเมืองสอดคล้องกับการศึกษาของจิราวัฒน์ อรุพงษ์สานนท์ (2564) ที่ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้บริโภคในเขตมินบุรี กรุงเทพมหานคร คือ การส่งมอบน้ำดื่มที่สะอาดผ่านกระบวนการผลิตที่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยและเชื่อถือได้ ปริมาณพอใช้ ขวดต้องสะอาดและปิดสนิทแต่เปิดดื่มง่าย ราคาเหมาะสมกับคุณภาพและปริมาณ หาซื้อได้ง่าย และมีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการขายอย่างต่อเนื่อง เมื่ออยู่ภายใต้อำนาจทุนนิยมที่มาพร้อมการพัฒนาผู้บริโภคอาจตกอยู่ภายใต้กับดักของแรงจูงใจทางการตลาด เช่น การโฆษณา ทำให้บริโภคสินค้ามากเกินไปจนเกิดความจำเป็นได้ (เพชรธรรมา, 2560)

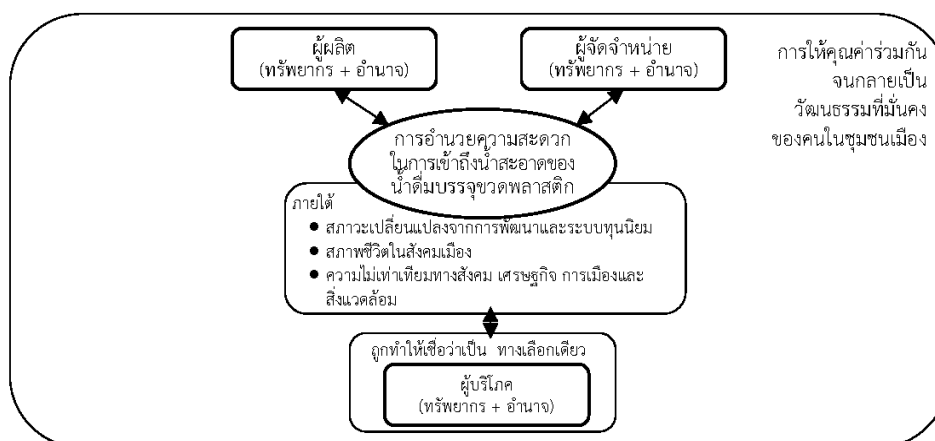

ปรากฏการณ์ทางสังคมดังข้างต้น สอดคล้องกับทฤษฎีการสร้างโครงสร้างของแอนโทนี กิดเด็นส์ (Giddens, 1984) ที่ใช้วิเคราะห์ความมั่นคงต่อเนื่องของวัฒนธรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจนกลายเป็นสถาบันทางสังคมที่ตอบสนองวิถีชีวิตผู้กระทำการทั้งสามกลุ่ม ได้แก่ ผู้ผลิต ผู้จัดจำหน่าย และผู้บริโภคที่ได้ให้ความหมายและคุณค่าร่วมกันว่าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเอื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชนเมืองทุกกลุ่ม จนเกิดการกระทำซ้ำวิถีแห่งการเติมน้ำบรรจุขวดพลาสติกข้ามผ่านกาลเวลาและสถานที่ต่อไป ซึ่งการเอื้อประโยชน์ของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกทำให้คนในชุมชนเมืองเกิดความสะดวกสบายในการเข้าถึงน้ำสะอาด โดยใช้อำนาจกับทรัพยากรที่แต่ละกลุ่มได้ครอบครองไว้ กล่าวคือ ผู้ผลิตใช้ปัจจัยการผลิตน้ำดื่มบรรจุขวด เช่น น้ำดิบ ความรู้และเทคโนโลยีในการผลิต ต้นทุนการผลิต กลไกตลาด ที่ครอบครองไว้ในการผลิตน้ำดื่มให้กลายเป็นสินค้าเข้าสู่ตลาดเพื่อหวังกำไรในทางธุรกิจ สิ่งนี้ได้เอื้ออำนาจให้ผู้จัดจำหน่ายมีสินค้าส่งมอบแก่ผู้บริโภค ด้วยความรู้ ประสบการณ์ และช่องทางการจัดจำหน่ายที่ผู้จัดจำหน่ายมี ขณะเดียวกันผู้บริโภคได้ใช้ทรัพยากรแรงงานและทางเศรษฐกิจทำให้เข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดในตลาดตอบสนองการให้คุณค่าของการบริโภคน้ำดื่มที่สะอาด มีประโยชน์ต่อสุขภาพ คุณค่าร่วมกันที่ว่าน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเอื้อประโยชน์ทำให้เกิดการผลิตซ้ำวิถีการเติมน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกต่อไปจากรุ่นไปสู่รุ่นข้ามผ่านข้ามเวลาและสถานที่

อย่างไรก็ตาม ตามทฤษฎีการสร้างโครงสร้าง แม้โครงสร้างหรือวัฒนธรรมการเติมน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกจะมีความมั่นคงอยู่ แต่ก็ถูกต่อรองจากวัฒนธรรมการเติมน้ำรูปแบบอื่น ๆ ตลอดเวลา วัฒนธรรมใดที่ได้รับการผลิตซ้ำต่อเนื่องจากคนในชุมชนเมืองก็จะเอาชนะวัฒนธรรมเดิมและอยู่รอดสถาพรสืบต่อไป เหมือนกับที่วัฒนธรรมการเติมน้ำฝนซึ่งไม่ได้รับความนิยมแล้ว และถูกวัฒนธรรมการเติมน้ำดื่มบรรจุขวดเข้าแทนที่

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

การที่น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกได้มาอยู่ในฐานะสิ่งอำนวยความสะดวกของคนเมือง เกิดจากกระบวนการอำนวยความสะดวกที่เกิดจากโยกย้าย สับเปลี่ยน จัดสรรทรัพยากรที่มีความสลับซับซ้อนภายใต้ความไม่เท่าเทียมกันของการครอบครองทรัพยากรน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรพื้นฐานของชีวิตที่บริโภคอันเป็นผลจากความผิดพลาดของการพัฒนา ทำให้คนในชุมชนเมืองถูกบีบให้เลืทางเลือกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดอย่างจำกัด และยังคงภายใต้ความเร่งรีบทำให้ไม่มีเวลาที่จะจัดเตรียมจัดหา น้ำดื่มด้วยตัวเอง ซึ่งความสะดวกที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้คนในเมืองดูเหมือนจะมีพลังอำนาจในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดได้อย่างดีเท่าเทียม เสมอภาค มีความสะดวกสบาย ทั้งที่ความเป็นจริง เป็นการถูกจำกัดช่องทางและพื้นที่แห่งการใช้ อำนาจ และภายใต้ปรากฏการณ์ในการเข้าถึงน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกนี้ ผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงกลับตกไปอยู่ที่ผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายแสดงให้เห็นว่าน้ำดื่มบรรจุขวดที่บริโภคกันอย่างเคยชินจึงไม่ใช่การบริโภคธรรมดาทั่วไป แต่ประกอบด้วยประเด็นทางความเท่าเทียมเสมอภาค สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม

แผนภาพที่ 4 การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดของน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติก

สรุป

น้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเข้ามาเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มสะอาดของคนในชุมชนเมืองเพราะสภาวะเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งส่งเสริมกระบวนการทางสังคมในการจัดสรรทรัพยากรที่ไม่เท่าเทียมซึ่งบีบบังคับให้คนในเมืองเกิดความไม่สะดวกในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดและรัฐไม่ได้เอาใจจริงเอาใจในการแก้ไขปัญหา คนเมืองจึงตกใจว่าการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกเป็นเพียงทางเลือกเดียวในการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด ประกอบกับนายทุนได้สร้างความน่าเชื่อถือและช่องทางเข้าถึงน้ำบรรจุขวดให้ง่ายหาได้ทุกที่ทุกเวลา คนเมืองจึงยอมให้การซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดเป็นหนึ่งในค่าใช้จ่ายที่รับได้ แม้เป็นสัดส่วนที่สูงเมื่อเทียบกับรายได้หรือค่าใช้จ่ายอื่น นอกจากนี้ระบบทุนนิยมที่มาพร้อมกับความทันสมัยยังได้ส่งเสริมให้เกิดการบริโภคในปริมาณมากจากกลไกการตลาดที่เกิดขึ้นจากผู้ผลิตและผู้จัดจำหน่ายด้วย

เมื่อน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกสร้างประโยชน์ในการอำนวยความสะดวกกับคนในชุมชนเมืองจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและแนวคิดเรื่องความสะดวกในการเข้าถึงน้ำสะอาดที่ทุกกลุ่มในสังคมให้คุณค่าและความหมายยอมรับการดื่มน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกร่วมกัน ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำวิถีชีวิตผ่านสถานที่และเวลา จากรุ่นไปสู่รุ่นกลายเป็นความเคยชินในรุ่นพ่อแม่ซึ่งได้ถ่ายทอดให้รุ่นลูกทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัวเป็นกิจวัตร เกิดเป็นเหตุการณ์ที่เมื่อให้อ่อนน้อมไปตั้งแต่จำความได้ก็เห็นพ่อแม่ป้อนน้ำขวดให้ดื่มแล้ว

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยพบว่าความไม่สะดวกสบายที่ผู้บริโภคได้ประสบ เกิดจากการกระทำทางสังคมที่ไม่เท่าเทียม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรดำเนินการแก้ปัญหการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดอย่างเพียงพอ โดยส่งเสริมการบริโภคน้ำดื่มสาธารณะ จัดให้มีการบำรุงรักษาตรวจสอบสภาพที่ถูกต้อง และสื่อสารกระบวนการผลิตน้ำให้คงความสะอาดเสมอ นอกจากนี้รัฐควรสนับสนุนและส่งเสริมเทคโนโลยีการผลิตน้ำสะอาดค่าใช้จ่ายต่ำให้ใช้ในครัวเรือน โดยถ่ายทอดความรู้ด้านเทคโนโลยีที่ถูกต้อง

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

น้ำดื่มที่สะอาดเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีวิต แต่ปัญหาการเข้าถึงน้ำสะอาดเพื่อการบริโภคกลับถูกมองข้าม เปิดโอกาสให้น้ำดื่มบรรจุขวดครอบงำความคิดว่าเป็นทางออกเพียงทางเดียว ดังนั้นควรทบทวนปัจจัยในประเด็นเกี่ยวข้องกับรูปแบบการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาดด้วยวิธีอื่นอย่างเป็นรูปธรรม เข้าได้ง่าย เช่น การเลือกและติดตั้งเครื่องกรองน้ำ กฎระเบียบเกี่ยวกับการเข้าถึงน้ำดื่มที่สะอาด เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของปริญญาโทเรื่องความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย สาขาวิชาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เอกสารอ้างอิง

- กรมชลประทาน. (2565). การขออนุญาตใช้น้ำในทางน้ำชลประทานที่เรียกเก็บค่าชลประทาน. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก <http://irrigation.rid.go.th/rid16/om16/km/images/pdf/m1.pdf>.
- กรมทรัพยากรน้ำบาดาล. (2565). การขออนุญาตเจาะน้ำบาดาลและใช้น้ำบาดาล. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก <http://www.dgr.go.th/th/newsALL/124/4856>.
- กรมอนามัย สำนักสื่อสารและตอบโต้ความเสี่ยง. (2559). วิธีบริโภคน้ำประปอย่างปลอดภัย. สืบค้น 31 พฤษภาคม 2565. จาก <https://www.thaihealth.or.th/Content/30381-วิธีบริโภคน้ำประปอย่างปลอดภัย.html>.
- การประปานครหลวง. (2565ก). การติดตั้งประปาใหม่/ซ้ำ. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก https://web.mwa.co.th/ewt_news.php?nid=1606&filename=index.
- การประปานครหลวง. (2565ข). การกิจ/วัตถุประสงค์ของหน่วยงาน. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก <http://www.oic.go.th/ginfo/moreinfo.asp?g=7522262%26I&i=922&p=รัฐวิสาหกิจ>.
- จิราวัฒน์ อรุณพงษ์สานนท์. (2564). ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกซื้อน้ำดื่มบรรจุขวดของผู้บริโภคในเขตมิ้นบุรี กรุงเทพมหานคร. วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 4(3): 31-44.
- ชาลีสา เมธานภาพ. (2563). น้ำประปาดื่มได้จริงไหม? ถ้าไม่มั่นใจรับมือน้อยๆไว้ดี. สืบค้น 31 พฤษภาคม 2565. จาก <https://www.greenery.org/articles/insight-water/>.
- ตินาร์ บุญธรรม. (2555). ไทยศึกษาน้ำดื่มของคนไทย. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2565. จาก <http://www.thaistudies.chula.ac.th/2018/09/29/น้ำดื่มของคนไทย/>.
- ธนุสรา เหล่าเจริญสุข. (2541). ความปลอดภัยของผู้บริโภคน้ำดื่มบรรจุขวด. รัฐมิตแล, 19(1), 53-57.
- นิเชต สุนทรพิทักษ์. (2541). น้ำดื่ม ปัจจัยสำคัญของชีวิตที่ไม่ควรมองข้าม. วารสารวัฒนธรรมไทย, 35(5), 34-36.
- เพชรมายา. (2560). 10 กับดักทางการตลาด ที่ผู้บริโภคมักตกเป็นเหยื่อโดยไม่รู้ตัว. สืบค้น 20 ตุลาคม 2565. จาก <https://petmaya.com/10-marketing-ploys/>.
- มูลนิธิโลกสีเขียว. (2558). คุสสหาย ๆ เรื่องน้ำประปา. สืบค้น 18 เมษายน 2563. จาก https://greenworld.or.th/green_issue/คุสสหายๆ-เรื่องน้ำประปา/.
- รพีพร สุทาธรรม. (2544). มาตรฐานน้ำดื่มบรรจุขวดคุณภาพที่ต้องควบคุม. สถาบันอาหาร. 3(18), 28-32.
- ลัษมณ ไมตรีมิตร. (2560). จากน้ำดื่มบรรจุขวดถึงละอองน้ำในอากาศ: ความพยายามต่อสู้กับปัญหาการขาดแคลนน้ำสะอาดเพื่อการบริโภค. สืบค้น 12 มกราคม 2564. จาก <https://thaipublica.org/2017/10/landscape-architecture-and-sustainability02/>.

- วรรณดี สุทธิสาร. (2559). *การวิจัยเชิงคุณภาพ : การวิจัยในกระบวนการทัศน์ทางเลือก*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.
- ศุภโชค ปานดำ. (2563). *ความคิดเห็นต่อน้ำดื่มบรรจุขวดและพฤติกรรมการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดใน กรุงเทพมหานคร*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก https://ka.mahidol.ac.th/seniorx2020/pdf_file/5924276.pdf.
- สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.). (2565). *ดื่มน้ำอย่างไรให้ถูกวิธี*. สืบค้น 8 ตุลาคม 2565 จาก <https://www.hsri.or.th/people/media/care/detail/5730>.
- สถาบันอาหาร. (2564). *ข้อมูลจากศูนย์วิจัยเพื่ออุตสาหกรรมอาหาร*. สืบค้น 12 มกราคม 2564. จาก <http://fic.nfi.or.th/>.
- สหประชาชาติ ประเทศไทย.(2565). *เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 6 น้ำสะอาดและสุขอนามัย*. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2565. จาก <https://thailand.un.org/th/sdgs/6>.
- สำนักบริหารจัดการน้ำกรมทรัพยากรน้ำกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2561). *คู่มือกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสัมปทานประกอบกิจการประปา*. สืบค้น 31 พฤษภาคม 2565. จาก <http://division.dwr.go.th/bwm/index.php/2019-12-17-06-02-42/2019-12-17-06-04-48?download=32:2020-01-14-07-31-19>.
- สุรัตน์ ณ เชียงใหม่. (2542). *ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกใสของผู้บริโภคในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่*. (ปัญหาพิเศษ ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต (บริหารธุรกิจ)). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้. สืบค้น 3 มีนาคม 2564. จาก http://webpac.library.mju.ac.th/mm/fulltext/thesis/2557/Surat_Na%20Chiangmai/fulltext.pdf.
- Crystal Beverage Company. (2018). *History Of Bottled Water*. Retrieved March 13, 2022. from <https://www.myownwater.com/blog/history-of-bottled-water>.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. (1976). *The Discovery of Grounded Theory Strategies for Qualitative Research*. New Brunswick and London: Aldine Transaction.
- Thomas, J. (1993). *Doing critical ethnography in Qualitative Research Methods series*. volume 26. USA: Northern Illinois University.

ภาคผนวก จ
หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัย

หนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและไบนินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย SWUEC-G- 324/2565E

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจาก คณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและ ข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อโครงการวิจัยเรื่อง: ความเป็นสถาบันของการบริโภคน้ำดื่มบรรจุขวดพลาสติกในชุมชนเมืองของประเทศไทย

ชื่อผู้วิจัยหลัก: นางสาว จริญญา กิติไพศาลนนท์

สังกัด: บัณฑิตวิทยาลัย

เอกสารที่รับรอง: 1. แบบเสนอโครงการวิจัย
2. โครงการวิจัย
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย
4. หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

1. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 11 สิงหาคม 2565
2. โครงร่างการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 11 สิงหาคม 2565
3. เอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 11 สิงหาคม 2565
4. หนังสือให้ความยินยอมเข้าร่วมโครงการวิจัย	ฉบับที่ 2 วัน/เดือน/ปี 11 สิงหาคม 2565

(ลงชื่อ).....

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทันตแพทย์หญิงณปภา เอี่ยมจิตรกุล)

กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

(ลงชื่อ).....

(แพทย์หญิงสุรพร ภัทรสุวรรณ)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมสำหรับพิจารณาโครงการวิจัยที่ทำในมนุษย์

หมายเลขรับรอง : SWUEC/E/G-324/2565

วันที่ให้การรับรอง : 11/08/2565

วันหมดอายุใบรับรอง : 11/08/2566

ประวัติผู้เขียน

